

ISSN: 1303 - 0876



Anadolu Üniversitesi Yayınları; No: ????

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
ANADOLU UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Cilt / Volume: 11 Sayı / Number: 1



2011, ESKİŞEHİR



ANADOLU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
ANADOLU UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Sahibi: Anadolu Üniversitesi adına Rektör Prof. Dr. Davut AYDIN

Owner: On behalf of Anadolu University, Rector Prof. Dr. Davut AYDIN

Yayın Yönetmeni (Sorumlu Müdür)/**Publications Director:** Hasan AKIN

Dizgi/Typest: Gülgün BULUT

Görsel Tasarım/**Graphic Design:** Mehmet Emin YÜKSEL

Kapak Tasarım/**Cover Design:** Rektörlük Grafik Tasarım Ofisi

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Alan Editörleri ve en az beş değişik üniversitenin öğretim üyelerinden oluşmuş Danışman Editörler Kurulu bulunan, ulusal hakemli bir dergidir. 2001 yılından itibaren yılda en az iki kez yayınlanmakta olan Dergi 2006 yılından itibaren son beş yılda düzenli olarak basımı dağıtımı yapılmış bir dergi niteliği kazanmıştır.

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, *TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı*, *Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index)*, *RePEc / Econpapers*, *Econlit*, *Ebscohost Academic Search Complete*, *Index Copernicus*, *Ulrich's Periodicals Directory*, *Sociological Abstracts ve Index Islamicus* tarafından indekslenmektedir.

Gönderilen yazılar ilk olarak ilgili Alan Editörü ve Danışman Editör tarafından bilimsel nitelik, etik ve araştırma yöntemlerine uygunluk açısından incelenerek değerlendirilir. Uygun bulunan yazılar alanında bilimsel çalışmaları ile tanınmış üç ayrı hakeme gönderilir. Hakemlerin kararları doğrultusunda yazı ya doğrudan ya da düzeltilerek yayınlanır veya reddedilir. Hakemlerin gizli tutulan raporları dergi arşivinde on yıl süre ile tutulur. Yazım Kuralları ile ilgili detaylar dergi sonunda bulunabilir.

Anadolu University Journal of Social Sciences is a national refereed journal which has field editors and consulting editorial board consisting of academicians at least five different universities. Since 2001, it has been published twice annually, but will be published three times a year beginning from 2010. As of 2006 it will have been published for the past five consecutive years.

Anadolu University Journal of Social Sciences has been indexed in the *TUBITAK-ULAKBIM Social Sciences Data Base*, *Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index)*, *RePEc / Econpapers*, *Econlit*, *Ebscohost Academic Search Complete*, *Index Copernicus*, *Ulrich's Periodicals Directory*, *Sociological Abstracts and Index Islamicus*.

Manuscripts are first reviewed by the relevant field editor and a consulting editor in terms of its scientific content, ethic and methodological approach. If found appropriate, the manuscript will then be send to three reknow referees. The decision in line with the referees may be an acceptance, a rejection or an invitation to revise and resubmit. Confidential review reports from the referees will be kept in archives for 10 years. Detailed instructions are available in every issue of the journal.

AÜSBD'de yayımlanan tüm eserlerin yayın hakkı Anadolu Üniversitesi'ne aittir.

Anadolu University holds the copyright of all published material that appear in AUJSS.

Yazışma Adresi / **Address:** Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Dergisi
Yunusemre Kampusü, 26470 Tepebaşı - ESKİŞEHİR

e-mail: sosbilder@anadolu.edu.tr

Web adresi: www.sosbilens.anadolu.edu.tr

ISSN: 1303 - 0876

Baskı Tarihi: ?? ?????? 2011

EDİTÖR'DEN,

Merhaba,

Anadolu Üniversitesi Senatosu'nca alınan karar uyarınca, Dergimizin editörlük süreci yeniden yapılandırılmış bulunmaktadır. Buna göre, Dergimizde Alan Editörler Kurulu ve Danışman Editörler Kurulu kaldırılarak, yerine iki yıl boyunca görev yapmak üzere Editörler Kurulu oluşturulmuştur. 2001 yılından beri yayın hayatında olan Dergimizin gerek ulusal, gerekse uluslararası düzeyde saygın bir konuma ulaşmasında büyük titizlik ve özveriyle çalışan editör ve hakemlerimize teşekkür eder; yeni editörlerimize de hoş geldiniz demek isteriz.

Bu sayımızda Dergimizin yer aldığı veri tabanlarına bir yenisi daha eklenmiş ve Dergimiz artık Index Islamicus tarafından da taranmaya başlamıştır. Dergimizin tanınırlığını ve ulaşılabilirliğini arttırmak amacıyla, farklı alanlardaki diğer ulusal ve uluslararası veri tabanlarında da yer alabilmek için gerekli çalışmalara büyük bir titizlikle devam etmekteyiz.

Dergimizle ilgili her türlü bilgiye ve eski sayılara <http://www.sosbilens.anadolu.edu.tr> adresinden ulaşabilirsiniz. Ayrıca yazarlarımız, makalelerinin değerlendirme sürecinin hangi aşamasında olduğunu aynı adreste bulunana "Makale Takip Çizelgesi"nden izleyebilirler.

Bu sayımızda birisi Tunus'tan olmak üzere dokuz farklı üniversiteden, sekiz farklı alandan toplam on dört makale ile bir kitap tanıtımı yer almaktadır. Dergimize makale gönderen yazarlarımıza, makaleleri büyük bir titizlikle inceleyerek değerlendirmede bulunan editör ve hakemlerimize teşekkür eder; ilgi ve desteğinizin devamını dileriz.

Sevgi ve saygılarımla,

Prof. Dr. Ramazan GEYLAN

Baş Editör

EDITORIAL,

Dear All,

We would like to announce that due to the decision of the Senate of Anadolu University, the editorial process of the Journal of Social Sciences has been reorganized recently. Accordingly, both the Board of Field Editors and the Board of Consulting Editors have been replaced by the Editorial Board which was formed to function for two years. We would like to express our gratitude to all of our former editors and referees who fastidiously worked with dedication in order to make the Journal a well-esteemed publication both at national and international academic circles. We also would like to welcome our new editors.

Another database has started to index the Journal of Social Sciences; it is now being indexed by Index Islamicus. In order to increase the awareness and to expand the accessibility of the Journal, we rigorously continue our efforts to be included in other international indices and databases from various disciplines.

You could access to any kind of information about the Journal of Social Sciences or past issues of the Journal at <http://www.sosbilens.anadolu.edu.tr>. The authors could also track the progress of their articles through the “Article Follow-up Schedule” at the same web address.

In this issue we included fourteen articles in the Journal, coming from nine different universities – one of which is a Tunisian university – and eight distinct disciplines. We would like to thank the authors for their contribution and also to the editors and referees who meticulously review and evaluate the manuscripts. We all hope for your continual interest and contributions.

Yours Sincerely,

Prof. Dr. Ramazan GEYLAN

Editor in Chief

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
ANADOLU UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Baş Editör / Editor-in-Chief: Ramazan GEYLAN

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 26470 Eskişehir - Turkey

Tel/Phone: +90 222 335 05 80 dahili/ext: 3243-1262

Faks/Fax: +90 222 335 08 95

e-posta/e-mail: rgeylan@anadolu.edu.tr

EDİTÖRLER KURULU / EDITORIAL BOARD

Ö. Zühtü ALTAN - Anadolu Üniversitesi	S. Rıdvan KARLUK - Anadolu Üniversitesi
Abdüllatif ACARLIOĞLU - Anadolu Üniversitesi	A. Çiğdem KIREL - Anadolu Üniversitesi
Muharrem AFSAR - Anadolu Üniversitesi	Abdullah KUZU - Anadolu Üniversitesi
Meryem AKOĞLAN KOZAK - Anadolu Üniversitesi	Ahmet MAKAL - Ankara Üniversitesi
H. Sabri ALANYALI - Anadolu Üniversitesi	Theo NICHOLS - Cardiff University
Erol ALTINSAPAN - Anadolu Üniversitesi	H. Nüvit OKTAY - Anadolu Üniversitesi
Beyhan ATAÇ - Anadolu Üniversitesi	Fevzi OKUMUŞ - University of Central Florida
Tahir BALCI - Çukurova Üniversitesi	Enver ÖZKALP - Anadolu Üniversitesi
Mehmet BAŞAR - Anadolu Üniversitesi	Gülsev PAKKAN - Ufuk Üniversitesi
Coşkun BAYRAK - Anadolu Üniversitesi	Tony ROYLE - National University of Ireland, Galway
Nazlı BAYRAM - Anadolu Üniversitesi	Mustafa SAĞLAM - Anadolu Üniversitesi
Serap BENLİGİRAY - Anadolu Üniversitesi	Güven SEVİL - Anadolu Üniversitesi
C. Necat BERBEROĞLU - Anadolu Üniversitesi	Hakan SİVAS - Anadolu Üniversitesi
Müjgan BOZKAYA - Anadolu Üniversitesi	Serap SUĞUR - Anadolu Üniversitesi
Uğur DEMİRAY - Anadolu Üniversitesi	Nadir SUĞUR - Anadolu Üniversitesi
Handan DEVECİ - Anadolu Üniversitesi	Emel ŞIKLAR - Anadolu Üniversitesi
Gül DURMUŞOĞLU KÖSE - Anadolu Üniversitesi	Necdet TİMUR - Anadolu Üniversitesi
Nurten ERDOĞAN - Anadolu Üniversitesi	Zümrüt TONUS - Anadolu Üniversitesi
Süleyman ERİPEK - Anadolu Üniversitesi	Metin TOPRAK - Osmangazi Üniversitesi
Nezihe Figen ERSOY - Anadolu Üniversitesi	Cengiz TORAMAN - Balıkesir Üniversitesi
John GRAHL - Middlesex University	Halil İbrahim USTA - Ankara Üniversitesi
Mehmet GÜLTEKİN - Anadolu Üniversitesi	Kemal YAKUT - Anadolu Üniversitesi
Abdülkadir GÜRER - Ankara Üniversitesi	Rasime Ayhan YILMAZ - Anadolu Üniversitesi
Richard James HOLDEN - Leeds Metropolitan University	A. Haluk YÜKSEL - Anadolu Üniversitesi
Jens Normann JØRGENSEN - University of Copenhagen	Ayşe Tülin YÜRÜK - Anadolu Üniversitesi
Ahmet KALENDER - Selçuk Üniversitesi	

Editör Yardımcısı / Editorial Assistant

Banu UÇKAN

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 26470 Eskişehir - Turkey

Tel/Phone: +90 222 335 05 80 dahili/ext: 3243-1267

Faks/Fax: +90 222 335 08 95

e-posta/e-mail: buckan@anadolu.edu.tr

İÇİNDEKİLER / CONTENT

MAKALELER / ARTICLES

Sayfa/Page

Yatırım Stili Karşılaştırması: Türkiye’de İşlem Gören Hisse Ağırlıklı Fonlar Üzerine Bir Uygulama

Comparison of Investment Style: An Application on Share Weighted Funds Trading in Turkey

Prof. Dr. Turhan KORKMAZ - Öğr. Grv. Hasan UYGURTÜRK 1-12

Measuring Relative Efficiencies of Turkish Universities in 2007: A DEA Case Study in R

Türk Üniversitelerinin 2007 Etkinliklerinin Ölçülmesi: R’de Bir VZA Örnek Çalışması

Assoc. Prof. Dr. C. Hakan KAĞNICIOĞLU - Res. Assist. Özgür İCAN 13-26

Determinants and Legitimacy of Venture Capital Financing: An Empirical Verification

Girişim Sermayesi Finansmanının Belirleyicileri ve Meşruiyeti: Ampirik Doğrulama

Assist. Prof. Karim CHAABOUNI 27-38

Türkiye’de Bölgesel Gelir Dağılımının İller Düzeyinde Analizi: 1990-2006

Provinces-Level Analysis of the Regional Income Distribution in Turkey: 1990-2006

Doç.Dr. Özcan DAĞDEMİR - Arş.Grv. Hakan ACAROĞLU 39-56

Türkiye’de Sektörel Enflasyon Direnci

Sectorel Inflation Persistence in Turkey

Doç.Dr. Ömer ÖZÇİÇEK 57-68

Türkiye’de Bölgesel Havayolu Taşımacılığının Geliştirilmesi İçin Yapılması Gerekenler

The Requirements of Developing the Regional Airline Transportation in Turkey

Yrd. Doç. Dr. Ali Emre SARILGAN 69-88

Türkiye Ekonomisinde Para Politikasının Sektörel Etkileri

Industry Effects of Monetary Policy in Turkish Economy

Dr. Bengül Gülümser ARSLAN - Dr. Etem Hakan ERGEÇ 89-104

2008 Global Krizinin Türkiye ve Avrupa Birliği’ndeki Etkilerinin Kümeleme

Analizi ile İncelenmesi

Analysing the Effects of 2008 Global Crises on Turkey and European Union with Cluster Analysis

Öğr. Grv. Dr. Bahar BERBEROĞLU 105-130

Köylülerin Çölleşmeye Yönelik Bilgi, Tutum ve Davranışları: Konya/Karapınar ile Eskişehir/Keskin Örneği

Peasants’ Knowledge, Attitude and Behaviour Toward Desertification: The Case of

Konya/Karapınar and Eskişehir/Keskin

Yrd.Doç.Dr. Fatime GÜNEŞ 131-154

Sınıf Öğretmenlerinin ve Sınıf Öğretmeni Adaylarının Okuma İlgisi ve Alışkanlıklarının Karşılaştırması

Comparison of Elementary School Teachers and Prospective Elementary Teachers' Reading Interests and Reading Habits

Uzm. Elif ASLANTÜRK - Prof. Dr. Asuman Seda SARACALOĞLU 155-176

Un Site De Classe Pour Laproduction Ecrite Fle: Quelle Etait Sa Lacune?

Fransızca Yazılı Anlatım Dersi İçin Sanal Sınıf Sitesi: Sorun Nereydi?

Yrd. Doç. Dr. Veda ASLIM YETİŞ 177-194

Televizyon İzlemede Anne-Baba Aracılığı ile Çocukların Saldırgan Davranışları Arasındaki İlişki

The Relation Between Parental Mediation in Television Viewing and the Aggressiveness of Children

Arş. Grv. Dr. Filiz BİLGİN ÜLKEN 195-216

A Realistic Approach to the Achievements of Torajiro Yamada and His Relationship with Turkey

Torajiro Yamada'nın Türkiye ile İlgili Faaliyetlerine Gerçekçi Bir Bakış

Assist. Prof. Dr. Ali Volkan ERDEMİR 217-228

Kamusal Alan, Kent ve Heykel İlişkisi

Relationship of Public Sphere, City and Sculpture

Öğr. Grv. Ayşe Sibel KEDİK 229-240

Kitap Tanıtımı / Book Review

L. S. Norton, Action Research in Teaching and Learning: A Practical Guide to Conducting Pedagogical Research in Universities

Arş.Grv. Dr. Mustafa CANER 241-246

YATIRIM STİLİ KARŞILAŞTIRMASI: TÜRKİYE’DE İŞLEM GÖREN HİSSE AĞIRLIKLIL FONLAR ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Prof. Dr. Turhan KORKMAZ*

Öğr. Grv. Hasan UYGURTÜRK**

ÖZ

Bu çalışmada Türkiye’de işlem gören hisse ağırlıklı fonların Aralık 2006’dan Aralık 2009’a kadar olan dönem boyunca sergilediği yatırım stili ve yatırım stilindeki değişimin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda yatırım fonlarının içeriklerinin hisse senedi endeksleri ve risksiz yatırım araçları bağlamında belirlenmesi gerçekleştirilerek, ilgili içeriklerin zaman içindeki dalgalanmaları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Buna bağlı olarak W. F. Sharpe tarafından 1992 yılında geliştirilen stil analizi yöntemi hem genel hem de analiz dönemindeki 3 yıllık süreçte her ay için dönemsel olarak uygulanmış, ulaşılan sonuçlar yorumlanarak karşılaştırılmıştır. Çalışma sonucunda hisse senedi emeklilik yatırım fon grubunun portföyünde mali endeksi oluşturan hisse senetlerine, diğer hisse senedi endekslerini oluşturan hisse senetlerinden daha fazla yer verildiği, A tipi hisse senedi yatırım fonlarında ise benzer bir durumun olmadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte fon yöneticilerinin hisse ağırlıklı emeklilik ve menkul kıymet yatırım fonlarının her ikisi içinde analiz döneminde riski olabildiğince azaltacak bir yatırım stratejisi izlediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Stil analizi, hisse ağırlıklı yatırım fonları, varlık sınıfı faktör modeli.*

COMPARISON OF INVESTMENT STYLE: AN APPLICATION ON SHARE WEIGHTED FUNDS TRADING IN TURKEY

ABSTRACT

The investment style and the change of the investment style of the share weighted funds trading in Turkey for the period December 2006 to December 2009 are aimed to be determined, by this study. Thus the contents of the investment funds are carried out in the context of share indexes and risk-free investment vehicles. The fluctuation of the concerned contents in time is aimed to be displayed. Accordingly, the style analysis method, developed by W. F. Sharpe in 1992, is periodically applied for the each month of the 3 years both for the general and the analysis periods and findings are compared. As a result of the study, in the portfolio of the pension funds share group, the shares that form the financial index is standing in the forefront rather than the shares that form the share indexes, and it is ascertained that in A type investment funds there is no such condition. Nonetheless, it is concluded that the fund managers follow an investment strategy, which reduces the risk in the analysis period for both share weighted pension funds and the security funds.

Keywords: *Style analysis, share weighted investment funds, asset class factor model.*

* Zonguldak Karaelmas Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü, e-posta: korktur@yahoo.com

** Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Devrek Meslek Yüksekokulu, e-posta: ha_uygurturk@yahoo.com

1. GİRİŞ

Gelişmiş ülkelerde uzun yıllardır faaliyette bulunan menkul kıymet yatırım fonları ilk kez 1987 yılında Türkiye’de sermaye piyasasında işlem görmeye başlamakla birlikte, asıl gelişimini 1993 yılından sonra göstermiştir. Menkul kıymet yatırım fonlarından oldukça sonra işlem görmeye başlayan emeklilik yatırım fonları ise Ekim 2003 de fiili olarak faaliyete geçmiştir. Katılımcılarının tasarruflarını verimli şekilde değerlendirmeyi amaç edinen bu fonlar riskin dağıtılması, çeşitlilik, profesyonel yönetim, likidite gibi avantajları yatırımcısına sağlamanın yanında, hızla büyüyen portföyleri ve katılımcı sayıları itibariyle sermaye piyasalarının gelişiminde oldukça önemli rol oynamaktadırlar.

Ekim 2009 itibariyle menkul kıymet yatırım fonları yaklaşık 31.3 Milyar TL, emeklilik yatırım fonları ise yaklaşık 9 Milyar TL’lik aktif büyüklüğüne ulaşmıştır (SPK, 2009). Ulaşılan bu rakamlar fon sektörünün Türkiye ekonomisi için önemini vurgulamaktadır.

Menkul kıymet ve emeklilik yatırım fonları katılımcılarından topladıkları tasarrufları portföylerine aldıkları çeşitli yatırım araçlarında değerlendirmektedir. Risk ve getiri ilişkisi göz önüne alınarak portföye dahil edilen farklı yatırım araçları fonların karakteristiğini ortaya koymaktadır. Buna göre portföydeki yatırım araçlarında meydana gelebilecek herhangi bir değişiklik fon getirisi üzerinde doğrudan etki yapabilmektedir. Dolayısıyla yatırımcıların, portföy içerikleri hakkında detaylı bilgi sahibi olması tasarruflarının güvencesi açısından oldukça önem taşımaktadır.

Menkul kıymet ve emeklilik yatırım fonlarının portföy dağılımları Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) tarafından kamuya açıklanmakta, ancak ilgili portföy dağılımını oluşturan endeksler hakkında herhangi bir bilgi verilmemektedir. Bu durum özellikle hisse senedi içeren yatırım fonlarında ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla yatırımcılar fon portföyleri hakkında tam olarak bilgi sahibi olamamaktadırlar.

Bu çalışmanın amacını, Türkiye’de işlem gören hisse senedi ağırlıklı menkul kıymet ve emeklilik yatırım fonlarının portföy içeriklerinin ve bu içeriklerin zaman içindeki değişiminin “Sharpe Stil Analizi” ile tespit edilmesi ve bu iki hisse senedi ağırlıklı fon grubu arasında yatırım stili açısından bir farklılık olup olmadığının tespit edilmesi oluşturmaktadır. Bu amaçla Aralık 2006’dan Aralık 2009’a kadar olan 36 aylık dönemde genel stil analizi ve dönemsel stil analizi yoluyla işlemler gerçekleştirilmiş ve elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır.

Çalışma kapsamındaki A tipi hisse senedi yatırım fonlarının portföyünün en az % 51’i İMKB’de işlem gören hisse senetlerinden oluşmaktadır. Bu fonlar portföylerindeki hisse senedi miktarını, hisse senedi fiyatları ve faiz oranlarındaki gelişmeler paralelinde ayarlayarak dengeli bir risk dağılımı stratejisi izlemektedirler. Bu sayede fona katılanları hisse senedi piyasasındaki fırsatlardan azami şekilde yararlandırmayı amaçlamaktadırlar. Hisse senedi emeklilik yatırım fonları ise portföyünün en az %80’ini devamlı olarak İMKB’de işlem gören şirketlerin hisse senetlerine yatırmaktadırlar. Ağırlıklı olarak sermaye kazancı geliri elde etmeyi hedefleyen hisse senedi emeklilik yatırım fonları, kamu borçlanma araçları ve bunlara dayalı ters repolara fon portföyünün en fazla %20’si oranında yatırım yaparak riski azaltma stratejisi izleyebilmektedirler.

2. STİL ANALİZİ

1992 yılında Sharpe tarafından tanıtılan stil analizi yatırımcıların oldukça düşük maliyetle takip edebildiği portföy içeriğini tahmin etmeye odaklanmaktadır (Swinkels ve Sluis, 2006, s.532). Yatırım fonları için önemli bir araç olan stil analizi, yatırımcılara fonların yatırım politikalarını ve amacını anlamalarına yardım etmektedir. Ancak doğrudan yatırım fonunun fiili portföy dağılımı hakkında bilgi sağlamamaktadır (Otten ve Bams, 2001, s.3). Stil analizi fon yöneticisinin karışık varlık stilini tanımlamaya ve karışık varlık sitilinin performansı ile karşılaştırmaya imkan vermektedir. Bu durum plan sponsoru veya fon yöneticilerinin performanslarını değerlendirmelerini sağlamaktadır (Dor ve Jagannathan, 2002, s.3).

Stil analizi, getirileri analiz edilen portföye en fazla yakınlık gösteren pazar endeksleri setinin ağırlıklı ortalamasının bulunması olarak ifade edilmektedir (Lobosco, 1999, s.67). Matematiksel olarak ise stil analizi, belirli bir portföyün tarihi getirisi ile portföy içinde yer alan çeşitli yatırım araçlarını temsil eden endeks getirilerinin doğrusal kombinasyonu olarak tanımlanmaktadır (DiBartolomeo ve Witkowski, 1997, s.35). Dolayısıyla bu yöntem, ilgili portföyün tarihsel getiri yapısını olabildiğince açıklayabilecek pazar endekslerinin bir çeşit sınırlandırılmış regresyon ile ağırlıklandırılmasını içermektedir. Analiz sonucunda elde edilen ağırlıklar, portföyün bileşimi ve yönetim davranışı hakkında bilgi verebilmektedir (Gökgöz, 2005, s.14-15).

Stil analizi gerçekte fon getirilerini açıklamada kullanılan bir faktör modelidir. Faktörler çeşitli karşılaştırma ölçütlerinin getirilerinden oluşmaktadır (Horst vd., 2004, s.30). Diğer bir ifadeyle, stil analizinde varlık sınıflarını temsil edecek piyasa endeksleri faktörler olarak tanımlanmaktadır. Örneğin faktörler, hisse senetlerini, tahvil veya para piyasası araçlarını temsil eden endekslerden oluşabilmektedir (Lobosco ve DiBartolomeo, 1997, s.80). Dolayısıyla stil analizinin temelinde portföy getirilerini açıklamada kullanılan bir faktör modeli yer almaktadır (Horst vd., 2004, s.30). Faktör tekniği pazar endekslerinin tarihi getirileri ile yatırım yapılan portföy getirileri arasında gerçekleştirilen sınırlandırılmış regresyon analizine dayanmaktadır. Analizdeki regresyon eşitliği “Varlık Sınıfı Faktör Modeli” veya yatırım stili olarak adlandırılmaktadır. Faktörler normalde çeşitli varlık sınıflarını temsil eden pazar endeksleri olarak tanımlanmaktadır. Endeksler genellikle portföy yöneticisinin portföyü oluştururken sahip olduğu yatırım seçeneklerini kapsayacak şekilde seçilmektedir (Lobosco, 1999, s.68).

Faktör modeli aşağıdaki gibi ifade edilmektedir (Sharpe, 1992).

$$R_{it} = [b_{i1}F_{1t} + b_{i2}F_{2t} + \dots + b_{in}F_{nt}] + e_{it} \quad (1)$$

Formülde;

R_{it} = i portföyünün t dönemindeki getirisini

b_{in} = portföy getirilerinin “n.” faktöre göre duyarlılığını (Sharpe stil ağırlığı)

F_{nt} = “n.” faktörün t dönemindeki getirisini

e_{it} = portföyün tarihsel artık getirilerini ifade etmektedir.

Tüm faktör yükleme oranlarının işareti pozitif olarak kabul edilmekle birlikte, bu oranlar toplamda “1” (%100) olacak şekilde hesaplanmaktadır (Stevenson, 2001, s.252).

$$0 \leq b_{ij} \leq 1 \quad j=1,2,\dots,n \quad \text{ve} \quad \sum_{j=1}^n b_{ij} = 1 \quad (2)$$

Sharpe stil analizi, toplamda %100 olan portföy dağılımı ve bu dağılımların pozitif olma koşulu altında, modelin artık getirilerini minimize eden portföy getirisini en iyi açıklayan faktör yükleme oranlarını tahmin etmektedir (Chau vd., 2003, s.30). Bu durumda model aşağıdaki gibi ifade edilmektedir (Ferruz ve Vicente, 2005, s.22).

$$\text{Min} \sum_{t=1}^T e_{it}^2 = \text{Min} \sum_{t=1}^T (R_{it} - (b_{i1}F_{1t} + b_{i2}F_{2t} + \dots + b_{in}F_{nt}))^2 \quad (3)$$

Farklı piyasa endekslerinin belirlenen stil ağırlıkları, söz konusu portföyün yapısını ve yatırım davranışını ortaya koyabilmektedir. Portföy ağırlıkları geleneksel regresyon işlemindeki gibi bağımlı ve bağımsız değişkenlerin birleşimi arasında gerçekleşen farkın (hataların) kareleri toplamını en küçük değere indiren oranlar olarak hesaplanmaktadır. Stil ağırlıkları üzerindeki kısıtlar stil belirlemenin yalnızca Kuadratik Programlama tekniği ile çözülebilmesini zorunlu kılmaktadır (Gökgöz, 2005, s.19).



Varlık sınıfı faktör modelinin faydalı olması, modelde bulunan bağımlı ve bağımsız değişkenlerin doğru bir şekilde tanımlanmasına bağlı olmaktadır. Tam anlamıyla gerekmemekle birlikte, varlık sınıfları aşağıdaki üç temel özelliği taşımaktadır. Bunlar; varlık sınıflarının 1) birbirlerinden farklı olması, 2) ayrıntılı olarak belirlenmesi ve 3) getirilerinin birbirinden farklı olmasıdır (Sharpe, 1992, s.8).

Christophersen (1995), yaptığı çalışmada stil analizine istatistiki bakımdan eleştiride bulunmuş ve stil analizine alternatif olabilecek stil sınıflandırma sistemini önermiştir. Fakat kendi sistemi getiri tabanlı stil analizinin eksik yerlerini istatistiki olarak telafi edememiştir.

Bogle (1998), stil analizi ile ilgili görüşlerini daha az kantitatif bakış açısıyla belirtmiştir. Bogle, Morningstar tarafından geliştirilen stil sınıflandırma sistemini kullanarak tüm varlık sınıflarının pasif yönetiminin aktif yönetimden daha üstün olabildiğini ifade etmiştir.

Buetow ve arkadaşları (2000), portföy yöneticisinin yatırım felsefesinin iyi anlaşıldığı ve bu felsefe doğrultusunda varlık sınıflarının belirlendiği zamanlarda stil analizinin kullanışlı bir araç olduğunu belirtmişlerdir. Bu çerçevede dışında ise, kullanışlı bir yöntem olmaktan uzaklaştığını vurgulamışlardır.

Brown ve Goetzmann (2001), hedge fonların 1989 dan 2000 yılına kadar olan dönemdeki tarihi aylık getirilerini kullanarak fonların gerçekte ayrı yönetim stilleri olduğunu tespit etmişlerdir. Yatırım stillerindeki bu farklılığın yaklaşık %20 oranında hedge fonların performansındaki değişikliğe katkıda bulunduğunu belirtmişlerdir. Ulaşılan sonuçlara göre stil analizi ve stil yönetiminin yatırımcılar için piyasadaki yatırımlarını izlemeye önemli bir yöntem olduğunu belirtmişlerdir.

Karacabey ve Gökgöz (2005), çalışmalarında Türkiye'deki 11 emeklilik fonu portföyünü 2003 Ağustos-2004 Temmuz döneminde genel ve dönemsel stil analizi yöntemiyle incelemişlerdir. Analiz sonucunda emeklilik fonlarının ağırlıklı olarak risksiz varlıklara yatırım yapma eğilimi gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Karatepe ve Gökgöz (2006), Türkiye'de aktif olarak yönetilen 15 A tipi karma fonunun 2001-2002 dönemindeki portföy içeriklerini stil analizi yöntemi kullanarak tahmin etmeye çalışmışlardır. Çalışma sonucunda fonların portföy içeriklerinin yaklaşık %53'üne karşılık gelen bölümünün risksiz varlık olarak nitelendirilen pasif yatırım araçlarından oluşturulduğu tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada fonların reel sektör yatırımlarının oldukça düşük olduğu da tespit edilmiştir.

3. VERİLER VE YÖNTEM

Çalışma kapsamına Türkiye'de Aralık 2006'dan Aralık 2009 tarihine kadar geçen dönemde devamlı faaliyette bulunan, başka bir fonla birleşmeyen, başka bir fon tarafından devralınmayan, tasfiye halinde olmayan ve eksiksiz veriye sahip olan 13 A tipi hisse senedi menkul kıymet yatırım fonu ile 8 hisse senedi ağırlıklı emeklilik yatırım fonu dahil edilmiştir.

Fonların getirilerinin hesaplanmasında kullanılan veriler SPK, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) ve Türkiye Kurumsal Yatırımcı Yöneticileri Derneği'nin (TKYD) resmi internet sayfalarından alınmıştır (SPK, 2009; TCMB, 2009; TKYD, 2009). Çalışma kapsamına alınan 21 fonun ve bu fonların portföylerinde yer alan yatırım araçlarını temsil eden endekslerin genel stil analizinde kullanılan günlük ve dönemsel stil analizinde kullanılan aylık getirileri aşağıdaki formül kullanılarak hesaplanmıştır.

$$R_i = \ln(R_t/R_{t-1}) * 100 \quad (4)$$

R_i = i fonunun günlük (aylık) logaritmik getirisini,

R_t = i fonunun t dönemindeki gün sonu (ay sonu) fiyatını,

R_{t-1} = i fonunun t-1 dönemindeki gün sonu (ay sonu) fiyatını göstermektedir

Analiz kapsamında önce fonların portföyünde yer alan varlık sınıflarının genel faktör yükleme oranları stil analizi yardımıyla Aralık 2006’dan Aralık 2009’a kadar olan günlük getiriler kullanılarak ilgili dönem için belirlenmiştir. Daha sonra, fonların portföy içeriklerinin zamana karşı değişiminin belirlenebilmesi amacıyla, dönemsel stil analizi yardımıyla fonların Aralık 2006’dan Aralık 2009’a kadar olan aylık bazdaki stil ağırlıkları tahmin edilerek, fon yöneticilerinin zaman içerisindeki yatırım felsefesindeki değişimler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

4. FONLARIN GENEL VE DÖNEMSEL STİL ANALİZİ

Hisse senedi ağırlıklı menkul kıymet ve emeklilik yatırım fonlarının stil analizi işlemleri, analitik bir araç olan ve Excel de yer alan “Çözücü” (Excel Solver) fonksiyonu ile gerçekleştirilmiştir. Excel Çözücü bir hücrenin maksimum ve minimum değerini belirlerken diğer hücreleri değiştirerek işlemi gerçekleştirmektedir (Ali ve Ruddock, 2000, s.81). Bu işlem öncesinde “Çözücü” de önceden belirlenen kısıtlar girilerek analize hazır hale getirilmektedir. Çalışma kapsamında fonların stil analizlerinin gerçekleştirilmesinde kullanılan denklem aşağıdaki gibi formüle edilmiştir.

$$R_i = b_{ihizmetler} * F_{hizmetler} + b_{imali} * F_{mali} + b_{isınai} * F_{sınai} + b_{iteknoloji} * F_{teknoloji} + b_{itmbono} * F_{tmbono} + b_{intrepo} * F_{ntrepo} + e_i \quad (5)$$

Burada:

R_i = i. yatırım fonunun günlük (aylık) getirisini (%)

$b_{ihizmetler}$ = i. yatırım fonundaki İMKB Ulusal Hizmetler endeksinin faktör yükleme oranını,

b_{imali} = i. yatırım fonundaki İMKB Ulusal Mali endeksinin faktör yükleme oranını,

$b_{isınai}$ = i. yatırım fonundaki İMKB Ulusal Sınai endeksinin faktör yükleme oranını,

$b_{iteknoloji}$ = i. yatırım fonundaki İMKB Ulusal Teknoloji endeksinin faktör yükleme oranını,

$b_{itmbono}$ = i. yatırım fonundaki KYD Tüm Bono endeksinin faktör yükleme oranını,

$b_{intrepo}$ = i. yatırım fonundaki KYD O/N Net Repo endeksinin faktör yükleme oranını,

$F_{hizmetler}$ = İMKB Ulusal Hizmetler endeksinin günlük (aylık) getirisini (%)

F_{mali} = İMKB Ulusal Mali endeksinin günlük (aylık) getirisini (%)

$F_{sınai}$ = İMKB Ulusal Sınai endeksinin günlük (aylık) getirisini (%)

$F_{teknoloji}$ = İMKB Ulusal Teknoloji endeksinin günlük (aylık) getirisini (%)

F_{tmbono} = KYD Tüm Bono endeksinin günlük (aylık) getirisini (%)

F_{ntrepo} = KYD O/N Net Repo endeksinin günlük (aylık) getirisini (%)

e_i = i. yatırım fonundaki sistematik olmayan kalıntıyı ifade etmektedir.

Stil analizindeki temel amaç toplamı %100 olan ve “0” ile “1” arasındaki değerlerden oluşan optimal faktör yükleme oranlarının (b_i) tespit edilmesidir. Söz konusu optimal faktör yükleme oranları (5) no’lu formülde yer alan kalıntı getirinin (e_i) varyansının en küçük olduğu değerlerden oluşmaktadır. Belirtilen nedenden ötürü eşitlik aşağıdaki şekildeki gibi yeniden yazılabilir.



$$e_i = R_i - (b_{ihizmetler} * F_{hizmetler} + b_{imali} * F_{mali} + b_{isinaï} * F_{sinaï} + b_{iteknoloji} * F_{teknoloji} + b_{itmbono} * F_{tmbono} + b_{intrepo} * F_{ntrepo} + e_i) \quad (6)$$

Buradaki amaç kalıntı getirinin varyansının en küçük olduğu noktadaki faktör yüklenme oranlarını tahmin edebilmektir. Başka bir ifadeyle kalıntı kareler toplamının minimize edilmesidir. Çözücü fonksiyonunda yer alan amaç fonksiyonu hücrelerine kalıntı kareler toplamı formülü yazılarak belirtilen kısıtlar altında hedef hücreyi minimum değere ulaştırarak faktör yüklenme oranları seti belirlenmektedir.

Çalışmada gerçekleştirilen stil analizindeki amaç fonksiyonu ve genel kısıtlar şunlardır:

Amaç fonksiyonu:

$$\text{Min} \sum_{i=1}^n e_i^2 = \sum_{i=1}^n \{ R_i - (b_{ihizmetler} * F_{hizmetler} + b_{imali} * F_{mali} + b_{isinaï} * F_{sinaï} + b_{iteknoloji} * F_{teknoloji} + b_{itmbono} * F_{tmbono} + b_{intrepo} * F_{ntrepo} + e_i) \}^2 \quad (7)$$

Genel kısıtlar:

$$b_{ihizmetler} + b_{imali} + b_{isinaï} + b_{iteknoloji} + b_{itmbono} + b_{intrepo} = 1$$

$$0 \leq b_i \leq 1 \quad (8)$$

Emeklilik ve A tipi hisse senedi menkul kıymet yatırım fonlarının yatırım stillerine ilişkin kısıtlamalar söz konusu olduğundan çalışma kapsamına bu kısıtlar da dahil edilmiştir.

A tipi hisse senedi menkul kıymet yatırım fonları için genel kısıtlara ilave olarak:

$$b_{ihizmetler} + b_{imali} + b_{isinaï} + b_{iteknoloji} \geq 0.51 \quad (9)$$

Hisse senedi ağırlıklı emeklilik yatırım fonları için genel kısıtlara ilave olarak:

$$b_{ihizmetler} + b_{imali} + b_{isinaï} + b_{iteknoloji} \geq 0.80 \quad (10)$$

kısıtları eklenmiştir.

Analiz kapsamına alınan hisse senedi ağırlıklı menkul kıymet ve emeklilik yatırım fonlarının portföylerinde aynı yatırım araçları bulunmasına rağmen bunlar farklı kısıtlamalara tabi tutulmuştur. Bu kısıtlamalar fonların iç tüzüklerinde ve tanıtım formlarında yer almaktadır. Dolayısıyla fonların stil analizleri gerçekleştirilirken bu kısıtlara uyulmuş ve yatırım araçlarının portföydeki en düşük ve en yüksek sınırları dikkate alınarak portföy ağırlıkları belirlenmiştir.

Kullanılan modelde yatırım fonlarının portföy içeriğinde bulunan 6 adet varlık sınıfı seçilmiştir. Seçilen varlık sınıfları; hisse senetlerini temsilen İstanbul Menkul Kıymetler Borsası-İMKB endeksleri (hizmetler, mali, sinaï, teknoloji), tahvil ve bono piyasasını temsilen Kurumsal Yatırımcı Yöneticileri Derneği-KYD Tüm Bono endeksi ve risksiz getiri araçlarını temsilen KYD Over/Night-O/N Net Repo endeksinden oluşmaktadır.

4.1. Genel Stil Analizi Sonuçları

Çalışma kapsamında incelenen toplam 21 fona ilişkin olarak, analiz döneminde amaç fonksiyonunda yer alan faktör yüklenme oranlarını kısıtlar dahilinde keyfi değerler verilerek, amaç fonksiyonunu minimize eden ağırlık değerleri tahmin edilmeye çalışılmıştır. Analiz işlemlerinde elde edilen genel stil analiz sonuçları aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 1. A Tipi Hisse Senedi Yatırım Fonlarının Aralık 2006 – Aralık 2009 Dönemindeki Genel Stil Analizi Durumu

Varlık Sınıfı	Stil Ağırlıklarının Alt-Üst Sınırı	Ortalama Stil Ağırlığı	Birikimli Stil Ağırlığı
İMKB Ulusal Hizmetler	0.01-0.13	0.09	0.09
İMKB Ulusal Mali	0-0.34	0.21	0.30
İMKB Ulusal Sınai	0.13-0.38	0.22	0.52
İMKB Ulusal Teknoloji	0.06-0.30	0.13	0.65
KYD Tüm Bono Endeksi	0-0.46	0.31	0.96
KYD O/N Net Repo Endeksi	0-0.49	0.04	1.00

Tablo 1’de yer alan bilgilere göre analiz döneminde A tipi hisse senedi yatırım fonlarının portföyünde ortalama değerlere göre en büyük ağırlığa %31 ile KYD Tüm Bono endeksi sahip olmuştur. A tipi hisse senedi yatırım fonlarının iç tüzüklerine göre asgari %51 oranında hisse senedi bulundurmaları dikkate alındığında hesaplanan bu değer portföy yöneticilerinin mümkün olduğunca sabit getirili yatırım araçlarını fon bünyelerine dahil ederek riskin azaltılması yönünde çaba sergilediğini ortaya koymaktadır. Hisse senetlerini temsil eden endekslerin birikimli dağılımına bakıldığında oranın %65 olarak hesaplandığı görülmektedir. Hisse senedi endeksleri içinde ise İMKB Ulusal Sınai ve Mali endekslerinin ön plana çıktığı görülmektedir. KYD O/N Net Repo endeksinin üst sınırı olarak analiz döneminde %49 değeri hesaplanmasına karşın bu endeksin ortalama değerinin %4 olması oranın yüksek hesaplanan değerinin göz ardı edilebileceğini ifade etmektedir.

Tablo 2. Hisse Senedi Emeklilik Yatırım Fonlarının Aralık 2006 – Aralık 2009 Dönemindeki Genel Stil Analizi Durumu

Varlık Sınıfı	Stil Ağırlıklarının Alt-Üst Sınırı	Ortalama Stil Ağırlığı	Birikimli Stil Ağırlığı
İMKB Ulusal Hizmetler	0.08-0.14	0.12	0.12
İMKB Ulusal Mali	0.29-0.39	0.36	0.48
İMKB Ulusal Sınai	0.21-0.27	0.24	0.72
İMKB Ulusal Teknoloji	0.06-0.17	0.11	0.83
KYD Tüm Bono Endeksi	0.13-0.20	0.17	1.00
KYD O/N Net Repo Endeksi	0-0	0	1.00

Tablo 2’deki bilgilere göre İMKB Ulusal Mali endeksi hisse senedi emeklilik yatırım fonlarının portföyü içinde en yüksek ortalama orana %36’lık değer ile sahip olmuştur. Bu endeksi %24 ile İMKB Ulusal Sınai ve %17 ile de KYD Tüm Bono endeksi takip etmektedir. Hisse senedi emeklilik yatırım fonlarının içtüzüklerinde belirtildiği üzere portföylerinde en fazla %20 oranında sabit getirili yatırım araçlarına yer verilmesi ve bu yatırım araçlarını temsil eden KYD Tüm Bono endeksinin analiz döneminde ortalama %17 gibi değerle üst sınıra yakın hesaplanması portföy yöneticilerinin riskin azaltılması düşüncesiyle yatırımlara yön verdiğini ortaya koymaktadır. Burada dikkati çeken diğer bir nokta ise KYD O/N Net Repo endeksinin analiz döneminde herhangi bir portföy ağırlığına sahip olmadığıdır.



4.2. Dönemsel Stil Analizi Sonuçları

Dönemsel stil analizi, genel stil analizi ile elde edilen sonuçların tutarlılığının tespit edilmesinde kullanılmaktadır. Dönemsel stil analizinin temel amacı belirli fon ya da portföyün yatırım stiline zamana bağlı olarak sergilediği değişimin tahmin edilmesi olarak belirtilebilir. Bu çalışmada ilgili fon gruplarının analiz dönemini kapsayan 36 ayın her biri için stil analizi işlemi gerçekleştirilmiş ve sonuçlar aşağıdaki tablolarda özetlenmiştir.

Tablo 3. A Tipi Hisse Senedi Yatırım Fonlarının Aralık 2006 – Aralık 2009 Dönemindeki Aylık Stil Analizi Durumu

Varlık Sınıfı	Stil Ağırlıklarının Alt-Üst Sınırı	Ortalama Stil Ağırlığı	Birikimli Stil Ağırlığı
İMKB Ulusal Hizmetler	0-1	0.18	0.18
İMKB Ulusal Mali	0-1	0.23	0.41
İMKB Ulusal Sınai	0-1	0.19	0.60
İMKB Ulusal Teknoloji	0-1	0.18	0.78
KYD Tüm Bono Endeksi	0-0.49	0.12	0.90
KYD O/N Net Repo Endeksi	0-0.49	0.10	1.00

Tablo 3'den görülebileceği üzere hisse senetlerini temsil eden endeksler birbirlerine oldukça yakın portföy ağırlıklarına sahip olmuştur. Bu endeksler içinde en yüksek ortalama değere %23 ile İMKB Ulusal Mali endeksi sahip olmuştur. Benzer şekilde sabit getirili ve risksiz yatırım araçlarını temsil eden KYD Tüm Bono endeksi ile KYD O/N Net Repo endeksi de birbirine yakın dağılım göstererek İMKB endekslerinden sonra gelmişlerdir. Analiz döneminde gerçekleştirilen genel stil analizi sonucunda elde edilen varlık sınıflarının ortalama portföy dağılımları (Tablo 1) ile aynı dönemde aylık getirilerden yola çıkarak hesaplanan varlık sınıflarının ortalama portföy dağılımları (Tablo 3) genel olarak birbiriyle uyumludur. Her iki analizde de İMKB Ulusal Mali ve Sınai endeksleri hisse endeksleri içinde ilk iki sırada yer alırken, en düşük portföy ağırlığına genel stil analizinde olduğu gibi KYD O/N Net Repo endeksi sahip olmuştur.

Tablo 4. Hisse Senedi Emeklilik Yatırım Fonlarının Aralık 2006 – Aralık 2009 Dönemindeki Aylık Stil Analizi Durumu

Varlık Sınıfı	Stil Ağırlıklarının Alt-Üst Sınırı	Ortalama Stil Ağırlığı	Birikimli Stil Ağırlığı
İMKB Ulusal Hizmetler	0-1	0.15	0.15
İMKB Ulusal Mali	0-1	0.33	0.48
İMKB Ulusal Sınai	0-0.80	0.17	0.65
İMKB Ulusal Teknoloji	0-1	0.18	0.83
KYD Tüm Bono Endeksi	0-0.20	0.09	0.92
KYD O/N Net Repo Endeksi	0-0.20	0.08	1.00

Tablo 4'deki bilgiler incelendiğinde analiz döneminde aylık getiriler itibarıyla gerçekleştirilen stil analizinde en büyük ortalama portföy ağırlığına %33 ile İMKB Ulusal Mali endeksi sahip olmuştur. Hesaplanan bu değer Tablo 2'deki İMKB Ulusal Mali endeksinin genel stil analizi sonucunun ortalama değerine oldukça yakındır. Bu durum hisse senedi emeklilik yatırım fonlarının ağırlıklı olarak İMKB Ulusal Mali endeksini oluşturan hisse senetlerine yatırım yaptığını ortaya koymaktadır. Ayrıca Tablo 2'de olduğu gibi aylık stil analizi sonuçları da fonların portföyünde mümkün olduğunca sabit getirili ve risksiz yatırım araçlarına yatırım yapıldığını ortaya koymaktadır.

5. SONUÇ

Türkiye’deki A tipi hisse senedi yatırım fonlarının ve hisse senedi emeklilik yatırım fonlarının yatırım stillerinin karşılaştırılmasına yönelik olarak gerçekleştirilen bu çalışmada; ilgili fon gruplarının Aralık 2006 – Aralık 2009 dönemi boyunca sahip oldukları portföy içerikleri stil analizi yöntemi kullanılarak tahmin edilmeye çalışılmıştır. Portföylerinde ağırlıklı olarak hisse senetlerini bulunduran bu fonlar belirli oranlarda sabit getirili ve risksiz yatırım araçlarına da yatırım yapabilmektedirler. Bu bilgiler doğrultusunda çalışmada hisse senedi getirilerini temsil eden İMKB endeksleri ile tahvil-bono ve repo getirilerini temsil eden KYD endeksleri kullanılmıştır. Stil analizleri Aralık 2006’dan Aralık 2009’a kadar olan dönemi kapsayacak şekilde günlük getiriler yardımıyla ve dönemsel bazdaki yatırım stili değişiminin ortaya konulması amacıyla da aylık getiriler yardımıyla aylık olarak gerçekleştirilmiştir.

Gerçekleştirilen genel stil analizi sonuçlarına göre; A tipi hisse senedi yatırım fonlarında İMKB Ulusal Sınai endeksi ortalama %22’lik değer ile ilk sırada yer alırken, hisse senedi emeklilik fonlarında İMKB Ulusal Mali endeksinin ortalama %36’lık değer ile yatırım sıralamasında ön planda olduğu görülmektedir. A tipi hisse senedi yatırım fonları İMKB Ulusal Hizmetler endeksini oluşturan hisse senetlerine portföyünde küçük bir oranda yer verirken emeklilik fonlarının bu endeksi oluşturan hisse senetlerine daha fazla yatırım yaptığı belirlenmiştir. Her iki fon grubunda da KYD O/N Net Repo endeksinin portföy ağırlığı göz ardı edilebilir seviyede olmasına rağmen portföy içeriklerinde mümkün olduğunca sabit getirili yatırım araçlarına yatırım yapma eğiliminde oldukları ortaya konmuştur. Buna göre A tipi hisse senedi yatırım fonlarında KYD Tüm Bono endeksi ortalama %31 ile tüm hisse senedi endekslerinin daha fazla ortalama ağırlığa sahip olurken, hisse senedi emeklilik fonlarında da KYD Tüm Bono endeksi ortalama %17’lik bir pay elde etmiştir. Dolayısıyla bu durum her iki fon grubu yöneticilerinin hisse senetlerinin yapısından kaynaklanan riski, portföye getirisi belirli yatırım araçlarını dahil ederek belirli bir derece azaltma çabasında olduklarını ifade etmektedir.

Analiz dönemini kapsayan 36 ayın her biri için gerçekleştirilen aylık stil analizi sonuçlarına göre ise A tipi hisse senedi ve hisse senedi emeklilik yatırım fonlarında İMKB Ulusal Mali endeksinin portföy de sırasıyla %23 ve %33’lük ortalama değerler ile ilk sırada yer aldığı görülmektedir. İMKB Ulusal Sınai endeksinin A tipi hisse senedi yatırım fon portföyünde genel stil analizinde olduğu gibi ilk sıralarda olmasına karşın, emeklilik fonlarında Sınai endeksinin payının aylık stil analizinde gerilediği tespit edilmiştir. Bu durum sınai endeksini oluşturan hisse senetlerine A tipi hisse senedi yatırım fonlarında daha fazla yer verildiğini ortaya koymaktadır. Buna karşın hisse senedi emeklilik yatırım fonlarının portföyünde mali endeksini oluşturan hisse senetlerinin yüksek portföy ağırlığının sürdürüldüğü sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca A tipi hisse senedi ve hisse senedi emeklilik yatırım fonlarının portföyünde yer alan KYD Tüm Bono endeksi ve KYD O/N Net Repo endeksinin toplam ortalama değerleri sırasıyla %22 ve %17 olarak tespit edilmiştir. Bu durum her iki fon grubunun genel stil analizi sonuçlarında tespit edildiği gibi fon grubu yöneticilerinin portföy riskini azaltmak için sabit getirili ve risksiz yatırım araçlarına belirli kısıtlamalar dahilinde yatırım yapma eğiliminde olduklarını ortaya koymaktadır.

Sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde, hisse senedi emeklilik yatırım fonlarında mali endeksinin diğer hisse senedi endekslerinden bariz şekilde ayrılarak ön plana çıktığı, A tipi hisse senedi yatırım fonlarında ise bu şekilde bir ayrışmanın olmadığı görülmektedir. Ayrıca her iki fon grubu yöneticilerinin analiz döneminde riski mümkün olduğunca azaltacak bir yatırım stratejisi izlediği ifade edilebilir.

Bu çalışma Türkiye’deki A tipi hisse senedi yatırım fonlarının ve hisse senedi emeklilik yatırım fonlarının yatırım stillerinin karşılaştırmalı olarak tespit edilmesi açısından ilklerden olma özelliğini taşımaktadır. Çalışmada elde edilen bilgiler bağımsız denetçiler, mevcut bireysel emeklilik sistemi katılımcıları ile potansiyel katılımcılar, bireysel ve kurumsal yatırımcılar, fon yöneticileri, araştırmacılar ile benzeri kişi ve kurumlar için aydınlatıcı ve yol gösterici bir özellik taşımaktadır. Elde edilen bilgiler A tipi hisse senedi yatırım fonları ve hisse senedi emeklilik yatırım fonları ile ilgili ileride

yapılacak olan çalışma sonuçları ile karşılaştırılabileceğinden, fonların farklı zaman dilimlerindeki yatırım stilindeki değişimler ortaya konulabilecektir. Ayrıca çalışmada kullanılan yöntemin Türkiye’de işlem gören diğer menkul kıymet ve emeklilik yatırım fonlarına uygulanabilmesi mümkün olduğundan bu konuda devam edebilecek çalışmalara farklı fon gruplarının yatırım stiline tespit edilebilmesi açısından örnek teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

- Ali, H. M. ve Ruddock, L. (2000).** The Impact of Portfolio Strategy on the ‘Style’ Performance of U.K. Property Companies. *Journal of Financial Management of Property and Construction* 5(1): 79-84.
- Bogle, J. (1998).** The Implications of Style Analysis for Mutual Fund Performance Evaluation. *Journal of Portfolio Management* Summer: 34-42.
- Buetow, G. W. Jr., Johnson, R. R. ve Runkle, D. E. (2000).** The Inconsistency of Return-Based Style Analysis. *Journal of Portfolio Management* Spring: 61-77.
- Chau, K. W., Wong, S. K. ve Newell, G. (2003).** Performance of Property Companies in Hong Kong: A Style Analysis Approach. *Journal of Real Estate Portfolio Management* 9(1): 29-44.
- Christopherson, J. (1995).** Equity Style Classifications. *Journal of Portfolio Management* 21(3): 32-43.
- DiBartolomeo, D. ve Witkowski, E. (1997).** Mutual Fund Misclassification: Evidence Based on Style Analysis. *Financial Analysts Journal* 53(5): 32-43.
- Ferruz, L. ve Vicente, L. (2005).** Sharpe's Style Analysis Applied to Spanish Domestic Equity Funds (1996-2002). *European Review of Economics and Finance* 4(1): 21-34.
- Gökgöz, F. (2005).** *A Tipi Karma Yatırım Fonlarının Stil Analizi ve Performans Değerlendirmesi*. SPK Yayınları, Ankara.
- Horst, J. R. T., Nijman, T. E. ve Roon, F. A. (2004).** Evaluating Style Analysis. *Journal of Empirical Finance* 11: 29-53.
- Karacabey, A. A. ve Gökgöz, F. (2005).** *Emeklilik Fonlarının Portföy Analizi*. Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Karatepe, Y. ve Gökgöz, F. (2006).** Style Analysis of Turkish Equity Mutual Funds. *International Research Journal of Finance and Economics*, (2): 88-105.
- Lobosco, A. ve DiBartolomeo, D. (1997).** Approximating the Confidence Intervals for Sharpe Style Weights. *Financial Analysts Journal* July/August: 80-85.
- Lobosco, A. (1999).** Style/Risk-Adjusted Performance. *Journal of Portfolio Management* Spring: 65-69.
- Sharpe, W. F. (1992).** Asset Allocation: Management Style and Performance Measurement. *Journal of Portfolio Management* 18(2): 7-19.
- Stevenson, S. (2001).** Evaluating the Investment Attributes and Performance of Property Companies. *Journal of Property Investment & Finance* 19(3): 251-266.
- Swinkels, L. ve Sluis, P. J. V. D. (2006).** Return-Based Style Analysis with Time-Varying Exposures. *The European Journal of Finance* 12(6-7): 529-552.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Brown, S. J. ve Goetzmann, W. N. (2001).** Hedge Funds with Style. Yale International Center for Finance, Working Paper No. 00-29, http://papers.ssrn.com/paper.taf?abstract_id=261068 (erişim tarihi: 10 Ekim 2009).
- Dor, A. B. ve Jagannathan, R. (2002).** Understanding Mutual Fund and Hedge Fund Styles Using Return Based Style Analysis. National Bureau of Economic Research, <http://www.nber.org/papers/w9111> (erişim tarihi: 10 Ekim 2009).
- Otten, R. ve Bams, D. (2001).** Statistical Tests for Return-Based Style Analysis. Working Paper Series, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=277688 (erişim tarihi: 10 Ekim 2009).
- SPK (2009).** <http://www.spk.gov.tr> (erişim tarihi: 11 Aralık 2009).
- TCMB (2009).** <http://evds.tcmb.gov.tr/> (erişim tarihi: 5 Aralık 2009).
- TKYD (2009).** <http://www.tkyd.org.tr/T/endeksdegerarsiva.aspx> (erişim tarihi: 5 Aralık 2009).

MEASURING RELATIVE EFFICIENCIES OF TURKISH UNIVERSITIES IN 2007: A DEA CASE STUDY IN R

Assoc. Prof. Dr. C. Hakan KAĞNİCİOĞLU * Res. Assist. Özgür İCAN **

ABSTRACT

Measuring relative efficiency of academic units which have similar area of research, methodology and resource profiles, has often been the subject of interest. To have such similarities among those units, make sense for the comparison of those units via data envelopment analysis(DEA). In this paper, we briefly discuss most widely used DEA models sufficient for using on our test case. Then we present our own case, based on 2007 statistics of Turkish universities and some preliminary information about the preferred environment (GNU R) and details of our application experience will follow. After presenting obtained results, some conclusion remarks will be given.

Keywords: *universities, relative efficiency, data envelopment analysis (DEA), GNU R*

TÜRK ÜNİVERSİTELERİNİN 2007 ETKİNLİKLERİNİN ÖLÇÜLMESİ: R’ DE BİR VZA ÖRNEK ÇALIŞMASI

ÖZ

Benzer araştırma alanlarına, yöntemlerine ve kaynak profiline sahip akademik birimlerin etkinliklerinin ölçülmesi sıklıkla ilgi konusu olmuştur. Bu birimler arasında böyle benzerliklere sahip olmak, bu birimlerin veri zarflama analizi (VZA) yardımıyla karşılaştırılabilirliklerini anlamlı kılmaktadır. Bu çalışmada, örnek olay çalışması için yeterli olduğu düşünülen, en çok kullanılan VZA modelleri kısaca tartışıldıktan sonra; Türk üniversitelerinin 2007 yılın istatistiklerine dayanan örnek olay sunulacaktır. Tercih edilen uygulama platformu (GNU R) hakkında bazı ön bilgiler verilecek ve uygulama deneyimlerinin detayları aktarılacaktır. Elde edilen sonuçlar sunulduktan sonra, bazı nihai düşüncelere yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: *üniversiteler, göreceli etkinlik, veri zarflama analizi (VZA), GNU R*

* Anadolu University School of Industrial Arts, e-mail: chkagnic@anadolu.edu.tr

** Anadolu University Department of Business Administration, e-mail: oican@anadolu.edu.tr



1. INTRODUCTION

Relative efficiencies of the academic units which have similar area of research, methodology and resource profiles, has often been the subject of interest for researchers. To have such similarities among those units make sense for the comparison of relative efficiencies, reflecting academic and non-academic aspects, via data envelopment analysis.

In this study, overall (i.e. output performance based on both academic publishing and instructing) performances of Turkish universities based on 2006-2007 period data is going to be investigated via an output oriented data envelopment model. In Turkish universities, there is not any distinct “research academic position” or “instructing position” which are both supposed to be carried by academic personnel. Relying on this fact; comparison of overall performances, over both academic (number of papers published) and non-academic (number of students instructed) outputs produced on per-input (academic personnel) basis should make sense.

In the following section we'll give a brief review of the literature about data envelopment analysis . The next section after this, will provide a short introduction to general efficiency and data envelopment concepts and notation used throughout the paper will be explained. We will introduce our case study and data within the fourth section and share the experience we gained during the analysis. And finally some conclusion and remarks will be given in the last section.

2. LITERATURE REVIEW

Data Envelopment Analysis (DEA) dates back to the study of Farrel in 1957. Farrel was first to develop a method to compute production efficiencies of industries (i.e. different areas of economic activity) in his pioneering work (Farrell, 1957, p. 262). It is generally evaluated as an initial work of micro-economic perspective of production possibility curve analysis rather than concerning practical efficiency issues of decision making units. Since then, until the seminal work of Charnes, Cooper and Rhodes, the issue of comparing efficiencies of similar production units have not come into the agenda of operation researchs academia. This study has reshaped Farrell's analysis and thus the tool since then known as data envelopment analysis was born (Charnes, Cooper, & Rhodes, 1981, p. 669).

There are numerous published scientific papers about application of DEA on various problems of many fields that is impossible to mention here. There is an important study that was commenced by Ali Emrouznejad for compiling DEA bibliography data and is publicly available in his homepage¹ .

It is not uncommon to see DEA applications in literature concerning service oriented industries. One such a big industry branch suitable for DEA analysis is educational institutions including universities. One of the most elaborate applications was about measuring academic efficiencies of British universities' economic departments carried by Johnes et al. at University of Oxford (Johnes & Johnes, 1993, p. 336-337).

If Turkish literature is to be investigated, it can be seen that there has been some research conducted about Turkish universities' performances. In (Baysal, Alçılar, Çerçioğlu, & Toklu, 2005, p. 72) , Baysal et al. have performed DEA analysis over Turkish state universities in 2004 in order to allocate budget of year 2005. In (Dikmen, 2007) Dikmen has tried to measure efficiencies of again Turkish state universities based on 2000 - 2001 period data. In this study many DEA models have been tested trying to measure overall, just instruction or just academic publishing performances to name a few which are all tested under constant return and variable return to scale assumptions.

¹ Please have a look at Ali Emrouznejad's homepage for DEA bibliography data:
<http://www.deazone.com/bibliography/> (Access Date: 20.05.2009)

3. DATA ENVELOPMENT ANALYSIS

Data Envelopment Analysis, or commonly abbreviated as DEA, is the most widely used technique for measuring efficiencies of similar producers that attain various levels of output while utilizing different amounts of input. The term "producer" used in a manner that stands for both commodity or service producing facilities and generally these facilities are called *Decision Making Units* abbreviated as *DMU*. A DMU is an independent decision maker on its own choice of efficiency related decisions, thus determining its level of efficiency, such as hospitals, schools or bank branches etc.

DEA is a nonparametric efficiency measuring method based on exploitation of linear programming. Unlike any other expected value based statistical technique that has *a priori* weights, DEA tries to maximize the efficiency of the benchmark DMU, given that every input it utilizes and every output it produces has a weight. In other words it is the main principle in DEA method that it always tries to measure relative efficiencies (Ramanathan, 2003, p. 26).

Let us consider a trivial example consisted of three DMUs say *DMU-1*, *DMU-2* and *DMU-3*; and let us assume that these DMUs consume same amounts of only one identical input and produce two different type of outputs say *Output-1* and *Output-2*. The amount of outputs produced by three DMUs is given in Table 1 and it is plotted in Figure 1. In Figure 1 points A, B and C are standing for output combinations of DMU-1, DMU-2 and DMU-3 respectively.

Table 1. Amounts of outputs produced by DMUs

DMUs	Input (units)	Output-1 (units)	Output-2 (units)
DMU-1	100	120	90
DMU-2	100	140	60
DMU-3	100	180	50

For this trivial example, it is obvious that DMU-1 produces more Output-2 than DMU-2 and DMU-3 per input. Also DMU-3 produces more Output-1 than DMU-1 and DMU-2. Then it is reasonable for someone to think of a *virtual* producer that is formed with a convex combination of output abilities of DMU-1 and DMU-3 can yield a better output possibility than DMU-2. In other words, for some $0 < \alpha < 1$ there exists, $\alpha A(x,y) + (1-\alpha)C(x,y) \geq B(x,y)$, i.e. a better virtual DMU than DMU-2 producing at point B'. From Figure 1 it can be clearly seen that a convex combination of DMU-1 and DMU-3 that is represented by point B' can yield a better output level than DMU-2. When dealing with one input-two output and two input-one output cases two dimensional graphical representation may be very helpful to identify outputs per input or inputs per output. But as the dimension increases, utilization of two dimensional graphs becomes impossible and that is why we need linear programming.

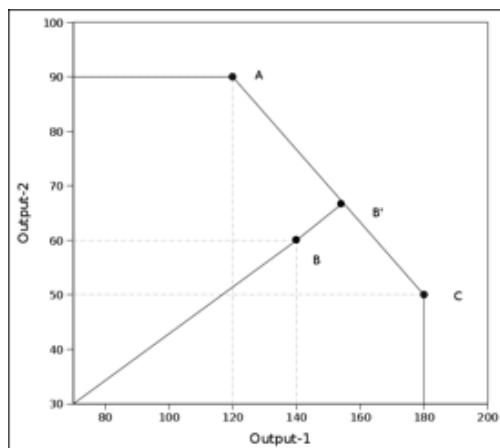


Figure 1. Production possibilities of DMUs.



Efficiency in DEA is generally defined as the ratio of total outputs to total inputs.

$$\text{Efficiency} = \frac{\text{Output}}{\text{Input}}$$

Given that there are I inputs and J outputs of a DMU, let x_i represents i^{th} input and y_j represents j^{th} output and if there are weights $u_i \geq 0$, $v_j \geq 0$ for inputs and outputs respectively then we can obtain efficiency of a DMU as the ratio of weighted sum of outputs (i.e. virtual outputs) to weighted sum of inputs (i.e. virtual inputs).

$$\text{Efficiency} = \frac{\text{Virtual Output}}{\text{Virtual Input}} = \frac{\sum_{j=1}^J v_j y_j}{\sum_{i=1}^I u_i x_i}$$

For N DMUs to be compared for their efficiencies, and if the reference DMU selected is k^{th} one then the fractional program for the k^{th} DMU is written as following:

$$\begin{aligned} \max E_k &= \frac{\sum_{j=1}^J v_{jk} y_{jk}}{\sum_{i=1}^I u_{ik} x_{ik}} \\ \text{s.t.} & \\ & 0 \leq \frac{\sum_{j=1}^J v_{jk} y_{jn}}{\sum_{i=1}^I u_{ik} x_{in}} \leq 1; n = 1, 2, \dots, N; \\ & u_{ik}, v_{jk} \geq 0; i = 1, 2, \dots, I; j = 1, 2, \dots, J \end{aligned} \quad (1)$$

In order to transform this program into a linear one, all the needed action is to normalize the denominator of the objective function. This means simply equalizing the denominator to 1 for the reference DMU .

$$\begin{aligned} \max E_k &= \sum_{j=1}^J v_{jk} y_{jk} \\ \text{s.t.} & \\ & \sum_{i=1}^I u_{ik} x_{ik} = 1; \\ & \sum_{j=1}^J v_{jk} y_{jn} - \sum_{i=1}^I u_{ik} x_{in} \leq 0; n = 1, 2, \dots, N; \\ & u_{ik}, v_{jk} \geq \varepsilon; i = 1, 2, \dots, I; j = 1, 2, \dots, J \end{aligned} \quad (2)$$

In Equation 2, ε stands for non-Archimedean constant, generally implemented as a very small real number in software implementations though it is not a number in theory.

Equation 2 may be rewritten in matrix-vector notation as below:

$$\begin{aligned}
 \max \quad & z = V_k^T Y_k \\
 \text{s.t.} \quad & \\
 & U_k^T X_k = 1; \\
 & V_k^T Y - U_k^T X \leq 0; \\
 & V_k^T, U_k^T \geq \varepsilon
 \end{aligned} \tag{3}$$

This primal linear program is classified as general *output maximizing* or *output oriented additive CCR* DEA model.

A more detailed derivation of formulation of output oriented additive model is given in the third chapter of the book (Cooper, Seiford, & Tone, 2006, p. 58) by Cooper et al or in the second chapter of book (Ramanathan, 2003, p.38-46) by Ramanathan.

3.1. The Dual Additive CCR (Charnes-Cooper-Rhodes) Model

In DEA literature there are some terms coined to specific form of the same model. The models like 2 or 3 that involve weights of inputs or outputs are called *multiplier DEA models* (Ramanathan, 2003, p.58-59).

Dual model below can be derived from output oriented multiplier type models following standard steps for taking dual of a linear program:

$$\begin{aligned}
 \min \quad & \theta_k \\
 \text{s.t.} \quad & \\
 & \sum_{n=1}^N y_{jn} \lambda_n \geq y_{jk}; j = 1, 2, \dots, J; \\
 & \sum_{n=1}^N x_{in} \lambda_n \leq \theta_k x_{ik}; i = 1, 2, \dots, I; \\
 & \lambda_n \geq 0; n = 1, 2, \dots, N
 \end{aligned} \tag{4}$$

And the above dual model can be rewritten in matrix-vector notation as follows:

$$\begin{aligned}
 \min \quad & \theta_k \\
 \text{s.t.} \quad & \\
 & Y\lambda \geq Y_k; \\
 & X\lambda \leq \theta_k X_k; \\
 & \lambda \geq 0; \theta_k \text{ unbounded}
 \end{aligned} \tag{5}$$

This type of dual models like Equation 4 and 5 which involve weights of firms are called *envelopment DEA programs*. These envelopment models are for corresponding output oriented multiplier programs. Similarly, for input oriented multiplier models, the same steps can be followed in order to obtain input oriented envelopment models.



3.2. Economies of Scale and BCC (Banker-Charnes-Cooper) Model

As known from microeconomics and utility theory, there are many assumptions concerning the marginal utility of an additional input. The utility of an additional input may be constant, and the case is classified as constant return to scale (CRS); it may decrease after a certain level is reached and thus the case is classified as decreasing return to scale (DRS) or inversely it may increase and hence increasing return to scale (IRS). Whether, IRS or DRS is the case or both of them is available in a utility function, that case is said to be variable return to scale (VRS).

CRS assumption is very restrictive for modeling economical situations which is totally a theoretical simplification for keeping models clear. Because CCR model we've discussed so far, has also CRS pre-assumption, one should also incorporate VRS in DEA models for a more realistic assumption of economies of scale. This task was done by Banker, Charnes and Cooper in paper (Banker, Charnes, & Cooper, 1984) with an addition of extra constraint to the original CCR model. This additional constraint handles VRS assumption, via imposing a constraint that dictates the sum of DMU weights of dual model to be equal to 1. The well known model is given in Equation 6 in matrix-vector notation.

$$\begin{aligned}
 & \min \quad \theta_k \\
 & \text{s.t.} \\
 & \quad Y\lambda \geq Y_k, \\
 & \quad X\lambda \leq \theta_k X_k, \\
 & \quad e^T \lambda = 1, \\
 & \quad \lambda \geq 0; \theta_k \text{ unbounded}
 \end{aligned} \tag{6}$$

Please have a look at (Färe & Hunsaker, 1986) for an interesting discussion of notions of efficiency from a more economical perspective by Färe and Hunsaker.

4. CASE STUDY AND ANALYSIS

4.1. Preliminary Information

The case study we have considered is the overall relative efficiency of Turkish universities for the year 2007. The data used in the analysis was derived partly from 2007 statistics declared by The Council of Higher Education (YÖK) and partly from the Ministry of Education (MEB) of Turkey. The first part of the data which is consisted of cumulative account for published articles in refereed journals which are indexed by SCI, SSCI and AHCI is taken from YÖK statistics. The remaining part of the data is the number of students who is enrolled to undergraduate, graduate and Ph.D. programs of universities and taken from MEB statistics.

Table 2. Data used in the analysis provided by YÖK and MEB

	Academics	SCI	SSCI	AHCI	Undergraduate	Graduate	Phd
ABANT	240	149	8	0	15952	820	186
ADYMN	16	5	0	0	3886	0	0
AMEND	412	185	6	0	16101	638	322
AFYON	352	218	9	0	22010	1230	313
AHEVN	49	13	0	0	8343	0	0
AKDEN	583	265	16	5	18803	816	589
AKSRY	33	24	0	0	3989	0	0
AMSYA	33	3	0	0	6224	0	0
ANADL	659	187	11	1	868780	1130	660
ANKRA	1621	921	78	9	32258	5601	3688
ATATRK	1050	418	18	0	31723	2740	1457
ATILM	76	55	5	0	2974	433	0
BAHCE	84	17	3	0	5527	1034	0
BLKSR	277	82	0	0	24218	680	132
BSKNT	353	445	27	1	7928	676	401
BYKNT	96	9	1	0	5726	1731	0
BLKNT	319	219	59	13	11111	693	402
BOGAZ	363	207	23	6	8692	1864	682
BOZOK	22	29	0	0	5412	0	0
CLBYR	387	173	9	1	23258	953	341
CMHRY	419	209	11	1	22926	740	445
CAGUN	33	0	0	0	1537	102	0
CKALE	232	163	1	0	19365	962	97
CNKYA	71	57	2	0	3601	243	0
CKROV	764	373	15	0	29138	3147	1055
DICLE	486	247	4	0	17867	852	463
DOGUS	71	28	7	1	1922	123	0
DEYLUL	1129	494	40	0	36184	4077	1912
DLPNR	255	59	3	0	27804	1513	94
DUZCE	161	60	1	0	5617	0	125
EGEUN	1380	778	37	1	38842	1790	2031
ERCYS	549	474	11	1	25643	1700	823
ERZNC	88	6	0	0	6226	0	0
ESOGU	474	227	9	0	13164	1242	565
FATIH	135	98	4	4	5508	375	49
FIRAT	629	350	7	0	19037	1053	800
GTSRY	117	16	10	0	2105	709	85
GAZIU	1569	839	41	4	48143	6880	2811
GANTP	302	200	7	1	12515	285	343
GOPSA	272	154	6	0	11343	595	142
GYTE	134	134	11	0	783	1146	305
GIRSN	30	11	0	0	8161	0	0
HCTPE	1354	1007	55	1	25598	2209	1920
HALIC	79	12	0	0	2609	263	0
HARRN	293	181	7	1	8206	246	155
HITIT	42	4	0	0	4843	0	0
ISIKU	52	31	5	0	1683	65	52
INONU	398	266	4	0	16073	640	362

Table 2. Data used in the analysis provided by YÖK and MEB (Cont.)

IBILG	122	3	12	1	7212	1924	46
IBILM	48	18	2	0	374	9	18
IKLTR	116	32	8	0	5975	418	83
ITU	854	558	25	4	15187	4515	1708
ITICU	55	12	0	0	4351	477	0
IU	2268	1211	83	13	50224	5253	4056
IZEKO	62	19	5	1	4755	244	17
IYTE	125	78	1	1	1422	445	152
KDRHS	56	18	1	1	3717	300	192
KFKAS	170	107	0	0	12629	471	83
KMSIU	238	129	10	0	14224	632	141
KTU	596	348	10	1	31050	1932	906
KSTMN	41	9	0	0	6647	0	0
KKALE	291	178	8	0	13669	416	227
KCELI	428	225	6	0	49564	1686	615
KOCUN	140	122	25	2	3101	365	16
MALTP	123	13	1	0	4649	390	33
MARUN	981	359	18	2	40932	7655	2874
MAKIFE	48	11	0	0	11974	0	0
MERSN	417	182	12	2	21043	724	311
MSINU	271	2	0	0	4751	509	262
MUGLA	263	82	9	0	20559	668	44
MKMLU	297	151	1	0	14085	301	89
NKMLU	128	14	0	0	10385	0	0
NIGDE	179	102	3	0	10775	355	35
OKAN	36	2	2	0	1199	72	0
ODMYS	718	466	13	0	21898	803	928
ORDU	34	6	0	0	5661	0	0
ODTU	727	635	68	9	15930	3970	2210
PKALE	466	242	12	1	22610	632	298
RIZE	50	25	0	0	6277	0	0
SBNCU	154	86	15	1	2726	367	116
SKRYA	475	139	3	0	36108	2729	535
SELCK	897	407	17	1	74827	8778	1678
SDEMU	598	281	5	1	31350	1017	778
TOBB	46	60	10	0	1177	44	0
TRKYA	401	212	11	0	21124	1152	614
UFUK	89	16	0	0	807	136	32
ULDAG	730	381	17	3	39003	863	960
USAK	60	7	0	0	7899	0	0
YASAR	40	4	1	0	1795	31	0
YTEPE	464	140	3	0	12545	2298	334
YLDZT	536	196	4	0	18793	2039	741
YZNCL	369	206	3	0	14740	1479	382
ZONGU	326	192	11	0	20461	588	274

In Turkish universities, academic staff is responsible for both education - instruction duties and both research studies. There are no separate types of employment contract, as a research staff or instructing staff, as opposed to many European and American universities. So, evaluating academic performance, by taking just one aspect into account, would not be so meaningful. In our model; taking the number of academic staff as input, number of students in all three levels and number of papers published in a journal fall under these three citation index are outputs competing for the same input. The input - output relationship of model is resumed in Table 2 . It is natural that, publishing performances of academic staff is directly affected by the number of students instructed. This is generally ignored when comparing universities academic productivity.

Table 3. Input- output relationship of model.

Input	Academic Publishing Outputs			Instructing Outputs		
	SCI	SSCI	AHCI	Undergraduate	Graduate	Ph.D.
Academic staff						

4.2. Application and Results

The preferred platform for the computation requirements of our application is GNU R statistical computation system. The reason for us to prefer GNU R is that it is a powerful, robust and an interactive environment for many kind of statistical and scientific computation purposes. One other very important reason is that GNU R is a free software as in the definition of *Free Software Foundation*.² In GNU R, DEA analysis can be accomplished via a third party R library called *DEA* . This *DEA* package uses GLPK linear programming solver as its internal solver and implements several types of DEA models out of the box. For setting up *DEA* package the process is as simple as installing any other GNU R package. Within an interactive R session just type the following

```
> install.packages()
```

and this should prompt for a myriad of ftp mirrors of GNU R all around the world. After selecting an appropriate one, this time another prompt emerges asking the user to select the package that's been desired to install. After selecting *DEA* package the rest of the process should be done automatically (i.e. compiling and installing GLPK routines) if the underlying operating system has an already installed C compiler.

GNU R is able to read tabular bidimensional data, rather it is tab-separated or comma-separated. In order to import data without any trouble into R environment, data should first be converted into a *csv* file or a tab-separated plain text file (R Development Core Team, 2008). This is extremely easy if the data is arranged or edited within a spreadsheet file. Assuming that we have comma-separated data file named "data.csv" and an interactive R session is started under the same directory with this file, the needed interactive commands should be as follows:

```
> data <- read.csv("data.csv", header=TRUE)
> input <- data[1]
> output <- data[2:7]
```

² For the definition of Free Software please have a look at: <http://www.fsf.org> (Access Date: 14.06.2009) or <http://www.gnu.org/philosophy/free-sw.html> (Access Date: 14.06.2009)



Here, all the data residing in *data.csv* file is read into a variable called *data*, so that the necessary R object for holding data in working environment is obtained. Assigning first column of this frame object to a different variable called *input* and rest of columns to another one called *output* are the following two commands. Hence, necessary steps before calling DEA methods are taken.

After these preliminary steps, the DEA analysis can be accomplished first importing (or attaching) necessary package into current R working space issuing following command.

```
> library(DEA)
```

This command should be sufficient for loading the DEA library if the installation process was finished with success. The DEA library comes with a variety of DEA routines for different kind of computations with a handful of different options. Most notably it handles standard CCR additive and BCC multiplicative DEA models. Because all the routine names within the DEA package begin like *dea.**, if command completion feature is not defunct, after typing *dea.* and hitting tabs key twice should produce following output on the terminal:

```
> dea.
dea.add.env      dea.bcc.oo.env  dea.ccr.oo.env  dea.sbm.bcc.oo
dea.add.mul      dea.bcc.oo.mul  dea.ccr.oo.mul  dea.sbm.ccr
dea.bcc.io.env   dea.ccr.io.env  dea.sbm.bcc     dea.sbm.ccr.io
dea.bcc.io.mul   dea.ccr.io.mul  dea.sbm.bcc.io  dea.sbm.ccr.oo
```

As in any case, when ambiguity about a command arises within R environment, interactive help can be called with suitable format (i.e. *help(command)*) for online documentation or by simply putting a question mark in front of the command name. So, in order to see the usage and other details of a routine, for example *dea.ccr.oo.env*, of the DEA package issuing a command like below may be helpful:

```
> ?dea.ccr.oo.env
```

Thus, result of an output oriented CCR model of universities can be obtained issuing following command holding the result object in a variable called *result*:

```
> result<-dea.ccr.oo.env(input,output)
```

This R object has three components which can be seen again by hitting tab key twice after writing *result\$*, if command completion is enabled.

```
> eff<-result$
-result$eff      -result$lambda  -result$slack
```

Here *eff* component holds efficiency values, *lambda* component holds lambda coefficients of corresponding dual models and finally *slack* component holds total slack value of each DMU. Efficiencies belonging to both CCR model and BCC model can be obtained via an interactive R session like similar to above or a batch script can accomplish the same task. Below is a batch script that computes relative efficiencies according to output oriented CCR and BCC models and write the efficiency values to a L^AT_EX₂_ε document suitable for scientific reporting:

```
# dea_uni.r: Apply output oriented
# CCR and BCC DEA models to Turkish
# universites 2007 case data.

# Import necessary packages.
library(DEA)
library(Hmisc)

# Read data.
all_data <- read.csv("data.csv", header=TRUE)

# Assign input and output to some objects.
input <- all_data[1]
output <- all_data[2:7]

# Result objects obtained adter running
# intended DEA models.
r1 <- dea.ccr.oo.env(input,output)
r2 <- dea.bcc.oo.env(input,output)

# Create an accumulated data frame
# from efficiency components of result
# objects.
eff <- as.data.frame(r1$eff)
eff[2] <- as.data.frame(r2$eff)

# Write results to into (La)TeX file
# in a tabular format.
Hmisc::latex(eff,longtable=TRUE, caption="Relative efficiencies of
Turkish universites in 2007.")
```

This script can be loaded from R environment via issuing the following command within the same directory:

```
> source("dea_uni.r")
```

In the following table, efficiency values derived from output oriented CCR and BCC envelopment models are given:

Table 4. Relative efficiencies of Turkish universities in 2007

DMU	CCR-OO-ENV	BCC-OO-ENV
ABANT	1.72245225292164	1.592120062435513
ADYMN	2.84476625751383	1.000000000000000
AMEND	2.35874674978689	2.328333883927637
AFYON	1.72346609401451	1.503591622784838
AHEVN	3.62118109603775	3.488682041416991
AKDEN	2.00430552726436	1.861916611129738
AKSRY	1.812500000000000	1.739371931039295
AMSYA	5.70094076290942	4.170940984896256
ANADL	1.000000000000000	1.000000000000000
ANKRA	1.36621845451892	1.000000000000000
ATATRK	2.11926229985911	1.709419068179558
ATILM	1.36875928225725	1.333445234650106
BAHCE	1.24414912509706	1.235555419158029
BLKSR	2.92892339035882	2.635834001527341
BSKNT	1.000000000000000	1.000000000000000
BYKNT	1.000000000000000	1.000000000000000
BLKNT	1.000000000000000	1.000000000000000
BOGAZ	1.18033262882451	1.168404589531485
BOZOK	1.000000000000000	1.000000000000000
CLBYR	2.17227069830634	2.043115114942175
CMHRY	1.99267159236607	1.992665710402526
CAGUN	5.08960417814318	3.454115854382711
CKALE	1.48663762480247	1.377668963120664
CNKYA	1.42167229619666	1.412767958996419
CKROV	1.79653736461886	1.556802291784019
DICLE	2.06412380136098	2.026864100131379
DOGUS	1.85475434486534	1.685886098246696
DEYLUL	1.71420909687291	1.396498031405866
DLPNR	2.02776133729947	1.797099166735210
DUZCE	2.70595746828984	2.705873521247288
EGEUN	1.70503662544107	1.205827949191773
ERCYS	1.24853567463733	1.137797847737327
ERZNC	11.40129985960875	10.916998135462235
ESOGU	2.01893915419940	1.938754436934190
FATIH	1.07230228106152	1.067195196895809
FIRAT	1.79930801003398	1.664174250602181
GTSRY	1.51735535601638	1.490894919293024
GAZIU	1.53144448178669	1.000000000000000
GANTP	1.63063671488728	1.630623741320030
GOPSA	2.04175897894326	1.911414184507127
GYTE	1.000000000000000	1.000000000000000
GIRSN	2.47262494371705	2.225604868665521
HCTPE	1.44146559550005	1.000000000000000
HALIC	3.66219614421265	3.617195938285572
HARRN	1.94358420050221	1.916548636513801
HITIT	7.53367599664431	7.061083593594732
ISIKU	1.59875742600287	1.421132857383083
INONU	1.70555488964866	1.704123277909466
IBILG	1.000000000000000	1.000000000000000
IBILM	3.15371956932818	2.949940642035130

Table 4. Relative efficiencies of Turkish universities in 2007 (Cont.)

IKLTR	1.90867847732679	1.862547182467583
ITU	1.33696015278993	1.119393399510892
ITICU	1.64651850349577	1.587863901227385
IU	1.64916647268716	1.000000000000000
IZEKO	1.63889667977995	1.409933616336988
IYTE	1.52903852719609	1.519583524588714
KDRHS	1.000000000000000	1.000000000000000
KFKAS	1.77182643479225	1.700823463541586
KMSIU	1.99188958197895	1.874541462570063
KTU	1.60815689521937	1.530440424688500
KSTMN	4.13800178658263	4.081407237520353
KKALE	1.86921452860150	1.868770814905008
KCELI	1.63941239742984	1.500232101062052
KOCUN	1.08701740543095	0.999999999999999
MALTP	3.99824642833799	3.996207175608526
MARUN	1.000000000000000	1.000000000000000
MAKIFE	3.31091232781569	3.300011068185704
MERSN	2.24962887658336	2.191236241938521
MSINU	3.34619779120168	3.141100094096514
MUGLA	2.74142783191273	2.487695389455912
MKMLU	2.42467783973710	2.315944306236550
NKMLU	8.28975581438364	7.664330633781361
NIGDE	2.04956253419598	1.952715820430439
OKAN	3.00943155265209	2.391126558985893
ODMYS	1.61286570233804	1.367318578192589
ORDU	4.61453103992470	4.185013427342016
ODTU	1.000000000000000	1.000000000000000
PKALE	2.17979814862388	2.014602046192408
RIZE	2.50439647192442	2.303186222755893
SBNCU	1.65574137864310	1.578756127780131
SKRYA	1.71325693161580	1.654285386287626
SELCK	1.04649400368941	1.000000000000000
SDEMU	1.94650933362414	1.944526441373976
TOBB	1.000000000000000	1.000000000000000
TRKYA	1.71045005448598	1.710320042473032
UFUK	5.43675775446412	5.352955560593181
ULDAG	1.81614052877157	1.633971554385775
USAK	6.38377481011778	6.275111116387116
YASAR	6.05950209525487	5.016162195056129
YTEPE	2.24016353580128	1.881816582564659
YLDZT	1.92431443408999	1.883010604221055
YZNCL	1.82406299518431	1.550289747550044
ZONGU	1.85941046445101	1.850210586280253

5. CONCLUSION

Our DEA model considers merely number of academic staff as input, while outputs are diversified through inclusion of both academic and non-academic goals. By doing so we think that a more fair comparison among universities can be accomplished among both state and private universities. Because of the nature of the selected inputs and outputs, it should not be unfair to judge universities on the basis of results found by these DEA models.

As one might expect, the result of the analysis shows that universities which offer intense study programs or have a distinct research profile or having both is found to be relatively efficient.

Universities whose efficiency values are found exactly **1.0** (some outcomes might be floating point numbers very close to 1 because of the rounding errors arising from multi-precision computation of software, such as 0.999999, should be interpreted by as 1) is said to be efficient. Some universities which are found to be inefficient by CCR model are considered as efficient by BCC model; or their efficiency values have found to be closer to **1.0**, which is, a natural consequence of mathematical properties of BCC model. Because BCC model incorporates variable return to scale, excess production of a superior DMU on a specific output will have a diminishing return to scale. Considering this fact, we think that outcome of the BCC model is more reliable than CCR model.

It might easily be concluded that ,“GNU R” together with “DEA” package, is a quite comfortable and suitable environment for both interactive exploration and batch processing of this kind of computation. Due to inconsistencies among the formats of published data by YÖK and MEB, and moreover, only 2006-2007 data was made available via WWW by MEB, our analysis consists of only 2006 - 2007 period. If it is to be considered that R has a wide variety of support and available drivers for different database management systems, it should be fairly easy to make such a computation on a regular basis , such as every year; if government institutions like YÖK or MEB had taken the necessary actions to hold such data on publicly accessible database servers. This might also ease and automate the process of evaluation of universities on the efficiency basis, and publishing these results via WWW or another medium.

REFERENCES

- Banker, R. D., Charnes, A., & Cooper, W. W. (1984).** Some models for estimating technical and scale inefficiencies in data envelopment analysis. *Management Science*, 30(9), 1078–1092.
- Baysal, M. E., Alçılar, B., Çerçioğlu, H., & Toklu, B. (2005).** Türkiye’deki devlet üniversitelerinin 2004 yılı performanslarının, veri zarflama analizi yöntemiyle belirlenip buna göre 2005 yılı bütçe tahsislerinin yapılması. *SAÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 9(1).
- Charnes, A., Cooper, W. W., & Rhodes, E. (1981).** Evaluating program and managerial efficiency: An application of data envelopment analysis to program follow through. *Management Science*, 27(6), 668–697.
- Cooper, W. W., Seiford, L. M., & Tone, K. (2006).** *Data envelopment analysis: A comprehensive text with models, applications, references and dea-solver software*. Springer-Verlag.
- Dikmen, F. C. (2007).** Veri zarflama analizi ile üniversitelerin etkinliğinin ölçülmesi. *Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3-4(3-6).
- Farrell, M. J. (1957).** The measurement of productive efficiency. *Journal of the Royal Statistical Society. Series A (General)*, 120(3), 253–290.
- Färe, R., & Hunsaker, W. (1986).** Notions of efficiency and their reference sets. *Management Science*, 32(2), 237–243.
- Johnes, G., & Johnes, J. (1993).** Measuring the research performance of uk economics departments: An application of data envelopment analysis. *Oxford Economic Papers*, 45(2), 332–347.
- R Development Core Team. (2008).** *R: A language and environment for statistical computing*. Vienna, Austria. (ISBN 3-900051-07-0)
- Ramanathan, R. (2003).** *An introduction to data envelopment analysis*. Sage Publications.

DETERMINANTS AND LEGITIMACY OF VENTURE CAPITAL FINANCING: AN EMPIRICAL VERIFICATION

Assist. Prof. Karim CHAABOUNI*

ABSTRACT

The venture capital activity represents a financing intermediation suitable to the start-up and innovative SMEs' needs, and tries to confirm itself in the economic context. Indeed, such financing mode supports the companies' creativity and development, particularly for the under capitalized SMEs whose access to the traditional sources of financing (bank financing and common stock financing) remain always difficult.

In this field, this work tries to further explore both the key factors stimulating the venture capital activity, and the contribution of such financing mode to wealth creation and to economic growth.

An empirical approach using panel data estimation is inducted here and makes up the contribution of this work. The estimation is relative to two linear regressions which constitute the retained model and tries to test both the effects of key factors on venture capital activity, and the effects of venture capital financings on economic growth.

The considered data covers twelve developed countries (USA and eleven European countries), and all OLS, fixed effects and random effects estimates are applied. With respect to test results; however, only the appropriate estimates are taken into consideration.

The main results show that venture capital depends positively on the R&D activity, and that such financing mode has a positive effect on economic growth. These results are also discussed to make meaningful comparisons with those of previous studies.

Based on the conclusions, it may be recommended to consolidate the positive link "R&D – venture capital – economic growth" by the appropriate policies.

Keywords: *venture capital, R&D, stock exchange capitalization, innovation, growth, start-up*

GİRİŞİM SERMAYESİ FİNANSMANININ BELİRLEYİCİLERİ VE MEŞRUIYETİ: AMPİRİK DOĞRULAMA

ÖZ

Girişim sermayesi aktivitesi yeni girişimler ve KOBİ'lerin gereksinimlerini karşılamaya yönelik bir finansman aracı sunmakta ve ekonomik bağlamda kendini ispatlanmaya çalışmaktadır. Bu finansman modeli yeni şirketlerin kurulmasını ve geleneksel finansman kaynaklarına (banka kredileri ve sermaye piyasaları gibi) erişim zorluğu olan ve düşük düzeyde sermaye birikimleri olan KOBİ'lerin gelişimine katkıda bulunmaktadır.

Mevcut çalışma girişim sermayesi aktivitelerini arttıran temel faktörleri inceleyerek ve söz konusu finansman modelinin servet yaratımı ve ekonomik büyümeye katkılarını tayin ederek konuya katkıda bulunmaktadır.

Panel veri tahmini kullanan bir ampirik yaklaşım çalışmanın temel katkısını oluşturmaktadır. Yapılan tahmin, modeli oluşturan iki doğrusal regresyon üzerinde gerçekleştirilmekte ve temel faktörlerin girişim sermayesi aktiviteleri üzerindeki etkilerini test etmeyi ve girişim sermayesi yoluyla finansmanın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmaktadır.

Değerlendirmede yer alan veri 12 gelişmiş ekonomiyi (ABD ve 11 Avrupa ülkesi) kapsamakta ve tüm olağan en küçük kareler, sabit etki ve tesadüfi etki tahminleri göz önünde bulundurulmaktadır. Yinede, test sonuçları doğrultusunda sadece uygun olan etkiler üzerinde durulmaktadır.

Elde edilen bulgular girişim sermayesinin AR-GE faaliyetleri ile doğrusal ve pozitif bir ilişkisi olduğunu ve bu finansman modelinin ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkileri olduğunu göstermektedir. Bulgular daha önce yapılan çalışmalarda sunulan bulgular ile karşılaştırılmaktadır. Sonuçta, elde edilen bulgulara dayalı olarak, uygun politikalar yoluyla "AR-GE- girişim sermayesi-ekonomik büyüme" arasındaki pozitif ilişkinin konsolide edilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Girişim sermayesi, Ar-Ge, Sermaye piyasası kapitalizasyonu, yenilik, büyüme, girişim.*

* University of Sfax (Tunisia) Sfax Business School, e-mail: karim.chaabouni@escs.rnu.tn

1. INTRODUCTION

The venture capital activity assumes an important role in financing the start-ups and the high technology SMEs, which both are full of promises but also with a strong default risk.

The venture capital companies are financial intermediaries that collect funds from investors and allocate them to start-ups and to SMEs. They are not only qualified financially; many famous of them are specialized in an industry branch and have several years of experiment in their field of investment. Considering its definition, the venture capital is first of all a top balance sheet financing, i.e. a contribution in shareholders' equities, contrary to debt which is a bottom balance sheet financing. The aim is an appreciation in invested capital at the time of the exit strategy's execution. The funds are generally invested in form of shareholders' equities, rarely comprising guarantees and in companies initially non-quoted on the stock exchange and where the investor is an active intermediary.

In the venture capital "industry", the investment is mainly at the first financing phases of companies which belong to emergent sectors. It might constitute one of the determining factors of such companies' success, as well as a key element of development and technological advance. Thus, in the context of dynamic approach the venture capital development draws itself a widely accepted role as an essential component, consolidating the important success stories generated in many innovative sectors.

The increasing presence of the venture capital "industry", as well as its strategic and dominating role in the young companies' development, whose majority do not have access to traditional sources of financing (banking debts and quotation on the financial markets), highlight its importance and attracts a particular interest on this financing mode.

In this context of legitimacy and mechanisms of propulsion mechanisms of the venture capital financing, this work aims to make an empirical contribution to the related literature identifying the determinant factors of the venture capital offer and expansion, as well as the elements justifying the legitimacy of sources to such financing mode. The methodology used here and constituting the empirical contribution of this paper consists of the estimations and tests carried out on panel data and regressions used identifying causalities.

This work as below exposed is divided in two parts: the first part presents the financial literature considered in this context and identifying the relevant dimensions of the venture capital supply in the economy; the second part is dedicated to the empirical contribution established here and contains mainly the methodology, the model and the deduced results.

2. THE DETERMINANTS OF THE VENTURE CAPITAL OFFER: THE LITERATURE REVIEW

2.1. The financial markets' dynamism

The literature devoted to venture capital determinants insists on the positive relation existing between the invested funds within this activity and the prevailing situation on the financial markets.

Many econometric studies highlight the financial markets' influence on the venture capital investments. These studies use various factors to illustrate the role of financial markets. For Black and Gilson (1998), Gompers and Lerner (1998, pp.149-204) and Jeng and Wells (2000), the IPO (*initial public offerings*) which reflect the potential output of the venture capital are one of the essential determinants of the investments. Black and Gilson conclude that the development of private equity markets is dependent on the existence of dynamic financial markets able to absorb companies' quotation.

In other studies like that of Schertler (2003a), the accent was put on the positive impact of financial markets' liquidity (represented particularly by stock exchange capitalization) on the development of venture capital investments. Gompers et al. (2005) underlined in a study concerning the United States' case that the venture capital activity was very sensitive to some signs such as Q of Tobin emitted by the financial markets.

The study undertaken by Venture Economics (1988) shows that exits in form of IPO are five times more profitable than exits via shares' vending to other companies. The works of Gompers (1995, pp.1461-1489) applied to the United States and those of Schwiendbacher (2004) applied to Europe, confirm the best performances of the exit on stock exchange markets comparing to the industrial exit.

Succeeding the IPO allows the venture capital professionals to make known their market experiments on the one hand, and to reduce transaction costs of their relations with companies' leaders on the other hand. Moreover, the realization of successful IPO improves the reputation of venture capital professionals and allows them to raise funds under more favourable conditions.

Lastly, the exit in form of IPO makes possible that venture capital professionals manage better the eventual interest conflict's risks with companies' leaders (Black and Gilson, 1998). Indeed, at the beginning of the stock exchange quotation, the founders' leaders often keep an important influence on the company. In contrary, when a venture capital professional leaves the capital via an industrial exit or by vending his shares to another investment fund, the leaders' dependence is not assured any more.

2.2. The interest rate

According to the economic theory, a low level of interest rates should have a negative impact on the venture capital offer. In periods of low level of interest rates, innovating SME have resources at a potentially weak cost, which can decrease the attraction of venture capital.

Gompers and Lerner (1998, pp.149-204), in their study undertaken on American data covering the period 1969-1994, use a log-linear model having for endogenous variable the logarithm of total invested funds of the venture capital companies. The authors retain among the dependent variables the treasury bills' returns shifted by one period. Their tests show that there is a positive but non-significant effect of the interest rates' structure on the venture capital offer.

This contradiction with theory was explained, according to Gompers and Lerner, by the period that was considered for their study. The venture capital golden age occurred during the beginning of the eighties was going along with an elevated level of interest rates.

Jagwani (2000) used in his tests the same variable during a different period. The results were in conformity with the theoretical bases as for the interest rates' impact on the venture capital offer.

According to Romain and Van Pottelsberge (2004), the relationship between interest rates and venture capital offer can also be explained by the difference between the interest rates' levels in the short and long term (spread). These authors explain that the more important the variation is between the rates, the less the investors would be attracted by private equity.

2.3. The legal and institutional environment

With regard to the impact of the legal and institutional environment, the undertaken works confirm the importance of this element in the venture capital development. Apart from the political or monetary instability which distort the financial markets, works indicate two large important components related to institutional environment: namely "the labour market flexibility" and " the tax system".

Several studies pointed out the relevance of the legal and institutional environment, particularly following the decree on the prudence rule (*prudent man rule*) emitted by the American Ministry of Labour in 1978 and which had a negative effect on the venture capital offer until a clarification has been added one year later. In this clarification, it was stipulated that portfolio diversification is a prudent act, and that devotion of a part of the portfolio in venture capital investments constitutes an efficient mean of diversification and not an imprudent practice.

Gompers and Lerner (1998, pp149-204) wanted to show the relevance of regulation in the venture capital offer by using a latent variable as a proxy of regulation. Such "Dummy" variable takes value 0 before the decree and value 1 after the decree; the purpose is to differentiate both periods. Results showed a positive and statistically significant impact of this event on the venture capital offer.

Jeng and Wells (2000) carried out a study on the venture capital offer's determinants between 1986 and 1995 with data covering 21 countries; for the regulation's factor, the two authors used two variables. The first variable includes "*labour market rigidities*" which is measured by the percentage of total active labour that have worked for a period of more than 10 years for the same employer; the anticipated effect would be negative considering the obstacles caused by such rigidity when it is a question for a new contractor to leave his original job in order to resort to venture capital financing for launching a new project. The second variable that has been used was "*the quality index of the financial accounts' publishing standards*" in each country; the expected effect was positive in this case considering the fact that strict standards facilitate the audit work of the venture capital companies, and promote consequently the venture capital offer.

The empirical results of this study showed a significant negative effect of labour market rigidities on the venture capital offer, which confirms the results of Sahlman (1990) in his works applicable to Germany and Japan.

From a tax point of view, studies show the existence of an opposite relation between the venture capital offer and the capital gain tax. In this case Jagwani (2000) carried out an estimation covering data at the period 1978-1995, and applicable to a linear model where the dependent variable includes venture capital financings during one year. The exogenous variables were the followings: the venture capital performance measured by total venture capital financings of companies financed at majority by such financing mode, the tax rate of capital gain, the total expenditure of Research and Development in the United States for the concerning period, and the return rate of the American treasury bills with a maturity of 30 years.

The results indicate mainly that the regression coefficient of the capital gain tax rate is negative and statistically significant at a confidence degree of 99%. This confirms the importance of this variable since it represents the profit carried out by venture capital companies.

Jagwani also tested this determinant for two samples which differ according to capital source. Results showed the existence of two investor groups having different tax treatments. The first group gathers investors profiting from an exemption of capital gain imposition in the United States, while the second group gathers investors who do not profit from this privilege. For both groups, the estimation rejects the hypothesis of a different reaction. Therefore, an increase in the capital gain tax rate generates a more or less significant fall of the capital offer coming from both groups.

2.4. The R&D intensity

The venture capital, as generally inspired from its definition and its characteristics, is a shareholder's equity financing particularly in start-ups and in innovating SME with a strong growth potential.

Landskroner and Paroush (1995) make clear that venture capital assumes a fundamental role in both new technologies development and new markets creation. In their study, the two authors also explain the importance of the investments carried out by venture capital companies in financing the Research and Development (R&D) in high technology sectors.

According to Gompers and Lerner (1998, pp.149-204), the increase in R&D expenditures, no matter their origin (private or public, academic or governmental...), supports the development of new technologies which are combinable and which increase technological opportunities for young companies.

Jagwani (2000), as specified above, has included the R&D variable in his linear model applicable to the United States; the purpose is to estimate the influence of such variable on the investors' tendency to give funds to the venture capital companies.

Patent is a key element of any research and innovation system; several reasons can be advanced within this framework. On the one hand, the patent gives the inventor an exclusive protection on the patented invention which enables him to take advantage commercially and to benefit from such invention, either directly or indirectly by the means of the granted licences; therefore the patent permits to create value. On the other hand, the patent facilitates the technological progress diffusion and the knowledge transfer. Indeed, the invention's disclosure makes possible to provide the scientific community (in public or private domain) the technical information related to the deposited patent; such largely accessible information ensures a better knowledge diffusion and division.

Romain and Van Pottelsberge (2004) confirmed the positive role of the technological environment on the venture capital development level, by conceiving a technological opportunity indicator gathering the knowledge stock and the deposited patents.

In the same way, at the time when Europe had ruled on the software patent, Ueda (2004, pp.601-621) suggested that the powerful property rights have a positive impact on companies' financing by resorting to venture capital.

2.5. The economic growth

The relationship between the venture capital development and the economic growth has a double direction. The two variables are mutually dependent.

On the one hand the venture capital, while contributing to start-ups and to innovating SME financings, encourages wealth creation and growth within the beneficiary economies.

On the other hand, both fast development and economic stability constitute a factor that supports new companies creation and new investment appropriateness. The apparition of new projects on markets stimulates the venture capital demand (Tuller, 1994).

According to Acs and Audretsch (1994), macroeconomic fluctuations generally have an influence on innovating business activity. The increase in such activity can boost the venture capital offer. In consequence there is a positive relation between the economic growth and the venture capital development.

The literature always suggested a positive relation between economic growth and venture capital offer. Jeng and Wells (2000) used the GDP growth to measure the macroeconomic fluctuations. Their results contradict the financial theory; the obtained coefficient is not significant statistically. The authors explain this contradiction by the fact that IPO explain the capital offer in this "industry".

Gompers and Lerner (1998, pp.149-204) tested the same variable by shifting it by one period. The obtained coefficient is positive and statistically significant, indicating an increase in the venture capital offer in case of economic growth.

3. THE EMPIRICAL APPROACH

3.1. Methodology and model

The considered methodology in this work consists in the estimation and tests carried out on panel data applicable to two linear regressions which shape the retained model for this work. The objective is to test at the same time the causality effects that generate the venture capital determinants on the one hand, and the venture capital financings on the other hand. Therefore in this framework the estimation carried out in the first regression tries to test mainly the effects of the necessary determinants on the evolution of the venture capital activity, while in the second regression the objective is to test the effect of the venture capital financing on the economic growth.

In both regressions, the estimations and tests are carried out on panel data covering a sample of twelve developed countries including the United States of America and eleven occidental European countries. The sample is spread out over a period of 15 years (from 1990 to 2004) for the first regression, and of 12 years (from 1990 to 2001) for the second regression.

All ordinary least squares, fixed effects and random effects estimates are applicable at the same time in this work; however only suitable estimates are considered and maintained while taking into account the necessary tests carried on at this level (namely the total and partial homogeneity tests, and the Hausman test).

The first regression tries to estimate the impact of certain determinants which are necessary to the venture capital activity, on the evolution of such activity. In this framework, “*the venture capital progress*” (ΔVC = dependent variable) is positively linked to “*the R-D intensity evolution*” (ΔRD), and to “*the financial markets' dynamism*” as evaluated by “*the stock exchange activity evolution*” (ΔSE).

Even though “*the research dynamism*” (including mainly *the innovation*) is a third major determinant influencing the venture capital activity, it was not retained in this regression as an additional exogenous variable. The objective is to avoid co-linearity risks according to the sensitive correlation that exists between “*innovation*” and “*the R-D intensity*”. On the other side the innovation's effects are included in the second regression which retains the consequences on the economic growth.

The equation representing the first regression is the following:

$$\Delta VC_{it} = \alpha_i + \beta_1 \Delta RD_{it} + \beta_2 \Delta SE_{it} + \mu_{it}$$

μ_{it} is a white noise; $\beta = (\beta_1, \beta_2)$

$t = 1, \dots, T$ is a time index; $i = 1, \dots, N$ is a country index.

In the second regression, the objective is to estimate the effects of the venture capital activity evolution on the economic growth. In this context, the causality to be tested here considers the positive effects of “*the venture capital progress*” (ΔVC = first exogenous variable) and “*innovation*” (second exogenous variable) on “*the GDP growth*” (ΔGDP = dependent variable).

The innovation as a second exogenous variable is evaluated by “*the demand number of deposited patents*” (PAT). The presence of this variable in the venture capital activity's field on the one hand, and its effects on the economic growth on the other hand, justify its integration in the regression.

The equation representing the second regression is the following:

$$\Delta\text{GDP}_{it} = \lambda_i + \phi_1 \Delta\text{VC}_{it} + \phi_2 \text{PAT}_{it} + \varepsilon_{it}$$

ε_{it} is a white noise; $\phi = (\phi_1, \phi_2)$

$t = 1 \dots T$ is a time index; $i = 1 \dots N$ is a country index.

3.2. Data

The retained data in this work comes from the European Union database (Eurostat), the European Venture Capital Association (EVCA), and the World Bank (WDI: World Bank Development Indicators, 2003).

As mentioned above, the data is spread out over a fifteen years' period (1990-2004) for the first regression, and a twelve years' period (1990-2001) for the second regression. The sample covers twelve countries, namely the United States of America, Belgium, Denmark, Germany, Spain, France, Italy, Netherlands, Austria, Portugal, Finland and the United Kingdom.

In reference to the annexed notes to the WDI, Eurostat and EVCA data, the variables appearing in both regressions' equations are described as follows:

- Variable ΔVC indicates the annual growth rate expressed in percentage, of the venture capital investments' part in the GDP. The venture capital investment is defined here as the private stockholders' equity held for investment in companies. The data include two investment phases, namely the preliminary phase covering the company's priming, starting and growth beginning (*seed capital and start up financing*), and the expansion and replacement phase covering the company's needs in working capital (*early stage*).
- The economic growth is represented here by the variable ΔGDP and indicates the annual growth rate of Gross Domestic Product (GDP) at current prices. The variable comes from the World Bank database (WDI, 2003) and is expressed in percentage.
- Research Development is integrated in the variable ΔRD which contains annual growth rate expressed in percentage, of the R&D domestic expenditures' part in the GDP. Precisely, the R&D domestic expenditures are the R&D total expenditures which include companies' expenditures, higher education's expenditures, public administrations' expenditures, and R&D non-profit-making private institutions' expenditures.

Financed R&D consists in the research and the experimental development which "*include works of creation undertaken in a systematic way in order to increase the knowledge sum, including human knowledge, cultural and societal knowledge, as well as the use of such knowledge sum for new applications*". R&D activities are characterized by massive transfers of resources between units, organizations and sectors.

- The variable PAT includes patent applications presented to the European Patent Office (EPO) per year of priority at a national level. In this context, patents are the reflection of the inventive activity of each country and illustrate the capacity of the country to exploit knowledge and to transform it into potential economic advantages; this deduces the utility of such patents for the inventive performance evaluation of each nation.

The variable PAT is expressed in number of patent applications per million inhabitants.

- The financial markets' dynamism included in the variable ΔSE indicates the annual growth rate expressed in percentage, of the stock exchange capitalization's part in the GDP. Precisely, the stock exchange capitalization indicates the size and results of the stock exchange markets, and consequently the importance of private investors' capital in the economy; this capitalization is of end of period and is calculated by multiplying the volume of stock exchange's quoted shares by their market prices.

The series cover privileged and ordinary shares, as well as shares without right to vote. All investment funds, rights, warrants, convertible instruments, options, forward contracts, shares quoted abroad, and companies which the only commercial aim is to hold shares for other quoted companies, are excluded.

Therefore except for the variable PAT, all variables are expressed in percentage of annual growth rate. The series related to variables ΔGDP and PAT are totally complete, while series relating to variables ΔVC , ΔRD , and ΔSE are almost complete. The rare missing data are replaced by the percentage of average annual growth rates at each concerned variable.

3.3. Results

All results are reported in tables 1 and 2. The figures between parentheses correspond to t-statistics.

Table 1. Venture Capital Regression

Dependant variable : Venture capital investments in % of GDP (annual growth in %) : ΔVC Estimation period : 1990 – 2004		
Explanatory variables:	TOTAL (plain OLS) Estimates	WITHIN (fixed effects) Estimates:
Constant	14.1342 (2.917) [P-value = 0.004]	-----
R-D in % of GDP (annual growth in %) : ΔRD	2.65878 (2.349) [P-value = 0.020]	1.91503 (1.434) [P-value = 0.153]
Stock exchange capitalization in % of GDP (annual growth in %) : ΔSE	0.225783 (1.508) [P-value = 0.133]	0.229396 (1.487) [P-value = 0.139]
R-squared	0.2048	
Durbin-Watson	1.71302	
Global homogeneity test (F_1 test)	$F_1 = F(33,144) = 0.60917$	[P-value = 0.9514]
Partial homogeneity test of coefficients β_1 (F_2 test)	$F_2 = F(22,144) = 0.75385$	[P-value = 0.7763]
Partial homogeneity test of α_1 (F_3 test)	$F_3 = F(11,166) = 0.33059$	[P-value = 0.978]
Hausman test	$Q(2) = 0.77972$	[P- value = 0.6772]

Table 2. Economic Growth Regression

Dependant variable : Venture capital investments in % of GDP (annual growth in %) : ΔVC Estimation period : 1990 – 2004		
Explanatory variables:	TOTAL (plain OLS) Estimates	WITHIN (fixed effects) Estimates:
Constant	14.1342 (2.917) [P-value = 0.004]	-----
R-D in % of GDP (annual growth in %) : ΔRD	2.65878 (2.349) [P-value = 0.020]	1.91503 (1.434) [P-value = 0.153]
Stock exchange capitalization in % of GDP (annual growth in %) : ΔSE	0.225783 (1.508) [P-value = 0.133]	0.229396 (1.487) [P-value = 0.139]
R-squared	0.2048	
Durbin-Watson	1.71302	
Global homogeneity test (F_1 test)	$F_1 = F(33,144) = 0.60917$	[P-value = 0.9514]
Partial homogeneity test of coefficients β_i (F_2 test)	$F_2 = F(22,144) = 0.75385$	[P-value = 0.7763]
Partial homogeneity test of α_i (F_3 test)	$F_3 = F(11,166) = 0.33059$	[P-value = 0.978]
Hausman test	$Q(2) = 0.77972$	[P- value = 0.6772]

The results of estimations and tests applicable to the first regression show initially the acceptance of the simultaneous coefficient equality hypothesis for both α_i and coefficients β_i at 5% risk. Indeed the global homogeneity test (F_1 test) applicable to F_1 statistic and carried out in the ordinary least squares estimation (OLS) shows a P-value of 0.9514 (superior to 5%). This result is reliable since partial homogeneity tests (F_2 and F_3 tests) separately applicable to F_2 and F_3 statistics in the fixed effects' estimation confirm the stability of coefficients β_i and α_i at 5% risk (P-values are here also superior to 5% i.e. respectively equal to 0.7763 and 0.978).

According to all these tests, it is allowed to affirm that the OLS estimation's results are the appropriate results for the first regression. The Durbin-Watson level (1.7130) excludes the autocorrelation errors hypothesis.

The results found in this estimation confirm the R&D positive and multiplying effect on the venture capital activity's evolution. Indeed, the ΔRD coefficient's estimate is positive (2.6587) and largely significant at 5% risk (P-value = 0.02). This result is in conformity with the affirmations of Gomers & Lerner (1998, pp.149-204), Romain & van Pottelsberge (2004), and deepens the empirical work of Jagwani which is applicable to the United States (2000). Therefore, increasing the R&D expenditure, as well as establishing an active scientific and technological policy directed towards high technology sectors, stimulate the venture capital development. In fact, the venture capital selects young innovative companies characterized by a high number of researchers and innovative goods and services production.

The example of the United States (Silicon Valley particularly) as well as some Northern European countries (Finland, Denmark, Sweden...) is edifying in this context. The R&D active public programs adopted in these European countries selected the highest proportions of researchers. Also innovative projects with strong specialization and exploitable at a worldwide scale required important external shareholders equities and instigated the demand for venture capital financing.

The ΔSE coefficient's estimate is positive (0.2257) but not significant even at 10% risk (P-value = 0.133). Even though this result doesn't cancel out the former literature and econometric works linking positively the stock exchange capitalization and venture capital investments (Black and Gilson, 1998; Schertler, 2003a; Gompers et al, 2005...), it doesn't allow to strengthen such argument affirming the positive influence of the financial markets' liquidity on the venture capital activity's evolution (by better absorption of companies quotation, exit strategies' opportunities for venture capital companies...).

This lack of significance could be explained partly by financial disturbances occurred during the last years on the international financial markets (i.e. during the data period). Such disturbances are derived from financial crises, from speculative behaviours... and can scramble information indicating the financial markets' dynamism.

The constant estimate (α_i) is amply positive (14.1342) and significant at 1% risk (P-value = 0.004). This includes all unchanged and/or similar factors among considered countries and during the covered period; such factors act in favour of the venture capital activity's rising. In this framework, we can evoke for example the entrepreneurial culture's prevalence, tax incentives...

In the second regression, the global homogeneity test (F_1 test) applicable to F_1 statistic in the OLS estimation rejects the simultaneous coefficient equality hypothesis for both λ_i and coefficients ϕ_i at 5% risk (P-value = 0.0162 < 5%). The partial homogeneity tests (F_2 and F_3 tests) applicable to F_2 and F_3 statistics in the fixed effects' estimation affirm respectively the stability of coefficients ϕ_i (P-value = 0.0999) and the instability of λ_i (P-value = 0.0204) at 5% risk.

The panel structure is affirmed, but the remaining work consists in determining the individual effects specification (fixed effects or random effects). In this context, the Hausman test carried out in the random effects estimation confirms comfortably the fixed effects structure for this regression model (P-value = 0.0019 < 5%). Consequently, the results of the fixed effects estimations are the accurate results for the second regression.

The positive effect of the venture capital activity on economic growth is also confirmed in the second regression's results since the ΔVC coefficient estimate is positive and significant at 10% risk (P-value = 0.100). Nevertheless, it is advisable in this context to avoid any interpretation that would reduce the venture capital activity's effect, considering the estimate value which appears relatively weak (0.0037); in fact such value integrates a significant involvement since it includes a contribution to the GDP growth rate.

These results widen all works of Acs and Audretsch (1994), Jeng and Wells (2000) and Gompers and Lerner (1998. pp.149-204) that regarded the opposite causality. Indeed, whereas these precursory empirical works support the statement defending that the economic activity's evolution stimulates the demand of venture capital funding, the results in this work support the reverse direction of the relation and strengthens consequently the literature specifying that venture capital financings, by the means of supporting companies creation and innovative SMEs, contribute favourably to wealth creation and to economic growth for the nations in which they act.

The results for PAT coefficient in the second regression show a positive estimate (0.0165) which is comfortably significant at 1% risk. This amply supports the major role assumed by innovation in the economic growth, in addition to the venture capital activity.

In conformity with the literature supporting the role of patents in technological advance and commercial exploitation, and in harmony with the assertions of Ueda (2004, pp.601-621) defending the positive impact of powerful property rights on the venture capital financing, these results extend the first regression's results relative to the positive effects of R&D expenditures on the venture capital activity. Obviously in the context of a high technology economy, innovative SMEs that require substantial

venture capital funds for financing their R&D, target comparative advantages with strong value added and with favourable exchange terms. They also try to contribute to the exploitation of their results at global scales and adhere to the dynamics of economic growth and development.

Consequently and as marked in this work's results, innovation is inside the activity of venture capital financing; accordingly it contributes actively to wealth creation within the economies.

4. CONCLUSION

The venture capital financing is inside the economic growth process. This legitimates the interest to such financing mode i.e. particularly to its conception, its characteristics, its determinants...

While the former literature and empirical works insist on some determinants' effects on the evolution of the venture capital activity, the results found in this empirical work extend and deepen the thoughts about the venture capital efficiency. Indeed, these results strengthen the triangular relation "R&D and innovation – venture capital – economic growth" and consolidate, for both the sample covered countries as well as for others, the following observations:

- An active scientific and technological policy in which R&D is targeted on high technology sectors, impulses the venture capital activity;
- The venture capital selects the innovating companies which carry out projects leading to patents; such protection in the form of patent is at the origin of a better knowledge diffusion and a value creation;
- Supporting the venture capital generates economic growth and progress; in this context establishing a policy integrating a regulation favourable to the venture capital activity is highly recommended.

REFERENCES

- Acs, Z.J. and Audretsch, D.B. (1994).** "New Firm Start-ups, Technology and Macroeconomic Fluctuations". *Small Business Economics*, Volume 6 No6. pp.439-449. December, 1994.
- Black, B.S. and Gilson, R.J. (1998).** "Venture Capital and the Structure of Capital Markets: Banks versus Stock Markets". *Journal of Financial Economics*, Volume 47 No3. pp.243-277. March 15th, 1998.
- Gompers, P. (1995).** "Optimal Investment, Monitoring, and the Staging of Venture Capital". *Journal of Finance*, Volume 50. pp.1461-1489
- Gompers, P. and Lerner, J. (1998).** "What Drives Venture Capital Fundraising?". *Brookings Proceedings on Microeconomic Activity*. pp.149-204
- Gompers, P., Kovner, A., Lerner, J. and Scharfstein, D. (2005).** "Venture Capital Investment Cycles: The Impact of Public Markets". *NBER Working Papers*. 11385. May, 2005.
- Jagwani, S. (2000).** "Supply and Demand of Venture Capital in the US". *The Park Place Economist*, Volume IIX.



- Jeng, L. and Wells, P. (2000).** “The Determinants of Venture Capital Funding: Evidence Across Countries”. *Journal of Corporate Finance*, Volume 6 No3. pp.241-289.
- Kortum, S. and Lerner, J. (2000).** “Assessing the Contribution of Venture Capital to Innovation”. *RAND Journal of Economics*, Volume 31 No4. pp.674-692. Winter 2000
- Landskroner, Y. and Paroush, J. (1995).** “Venture Capital: Structure and Incentives”. *International Review of Economics and Finance*, Volume 4 No4. pp.317-332.
- Romain, A. and Van Pottelsberghe, B. (2004).** “The Determinants of Venture Capital: Additional Evidence”. *Discussion Paper Series 1: Studies of the Economic Research Centre*. N° 19/2004, Deutsche Bundesbank.
- Sahlman, W.A. (1990).** “The Structure and Governance of Venture Capital Organizations”. *Journal of Financial Economics*, Volume 27 No2. pp.473-521. October, 1990.
- Schertler, A. (2003a).** “Driving Forces of Venture Capital Investments in Europe: A Dynamic Panel Data Analysis”. *Working Papers* 1172, Kiel Institute for World Economics.
- Schertler, A. (2004b).** “Explaining Cross Country Variations in Venture Capital Investments: Theory and Empirical Evidence”. *Kredit und Kapital*, Volume 37 Issue3. pp.297-328.
- Schertler, A. (2007c).** “Knowledge Capital and Venture Capital Investments: New Evidence from European Panel Data”. *German Economic Review*. Volume 8 No1. pp.64-88. February, 2007.
- Schwienbacher, A. (2004).** “An Empirical Analysis of Venture Capital Exits in Europe and in the United States”. *Mimeo*, University of Amsterdam
- Tuller, L. W. (1994).** *Complete Book of Raising Capital*. McGraw Hill Education, New York. January, 1994.
- Ueda, M. (2004).** “Banks Versus Venture Capital: Project Evaluation, Screening, and Expropriation”. *Journal of Finance*, Volume 59 No2. pp.601-621
- Venture Economics (1988).** *Exiting Venture Capital Investments*. Needham: Venture Economics.

TÜRKİYE'DE BÖLGESEL GELİR DAĞILIMININ İLLER DÜZEYİNDE ANALİZİ: 1990-2006

Doç. Dr. Özcan DAĞDEMİR* Arş. Grv. Hakan ACAROĞLU**

ÖZ

Bu çalışmada, Türkiye'de bölgesel gelir dağılımının 1990-2006 dönemindeki gelişimi il düzeyinde Kişi Başına Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (KBGSYH) ve Kişi Başına Milli Gelir (KBMG) rakamları kullanılarak, neoklasik yakınsama hipotezi açısından analiz edilmiş ve bölgesel gelir farklılıklarının nedenleri incelenmiştir. Bölgesel eşitsizlik ölçütleri, Türkiye'de KBMG'in, KBGSYH'ya göre daha dengeli dağıldığını göstermiştir. Bölgesel gelir eşitsizlikleri 1990-2001 döneminde azalmıştır. Bölgesel eşitsizliklerdeki azalma eğilimi KBMG için devam etse de KBGSY düzeyindeki eşitsizlikler 2001-2006 döneminde artmaya başlamıştır. Yatay kesit analizi sonuçları KBGSYH'nın illerin sermaye stoku, işgücü, insan sermayesi ve hizmet sektörünün verimliliği ve kentleşme oranı değişkenleri tarafından açıklandığını göstermiştir. KBMG, yeniden dağılım politikaları tarafından belirlenmekte ve kamuda istihdam, siyasi temsil ve kalkınmada öncelikli yöreler tarafından açıklanmaktadır. Çalışmanın bulguları Türkiye'de bölgeler arasındaki ekonomik eşitliğin sağlanması için bölgesel politikaların gerekli olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel gelir dağılımı, ekonomik yakınsama, yeniden dağılım politikası.

PROVINCES-LEVEL ANALYSIS OF THE REGIONAL INCOME DISTRIBUTION IN TURKEY: 1990-2006

ABSTRACT

In this study, regional income distribution in Turkey during 1990-2006 period are analyzed in terms of neoclassic convergence hypothesis by using provinces level Per Capita Gross Domestic Production (PCGDP) and Per Capita Income (PCI) and the reasons of regional income gaps are examined. Regional inequality measures indicated that the PCI distribution is more equal than the PCGDP distribution. Regional income disparities decreased during 1990-2001. Although the tendency of decrease in regional disparity continues for the PCI, disparities for the PCGDP started to increase during 2001-2006. The results of the cross-section analysis denote that the PCGDP is explained by the variables of province's capital stock, work force, human capital, service sector productivity and urbanization ratio. The PCI is determined by the redistribution policies and explained by the variables such as employment in public sector, political representation and priority provinces for development. Findings of the study reveal that regional policies are required for the economic equality between regions in Turkey.

Keywords: Regional income distribution, economic convergence, redistribution policy.

* Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, e-posta: dagdemir@ogu.edu.tr

** Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, e-posta: hacaroglu@gmail.com.tr

1. GİRİŞ

Türkiye’de gelir dağılımındaki dengesizliğin en önemli kaynaklarından biri de bölgesel gelir dağılımındaki dengesizliklerdir. Türkiye’de bölgesel gelir dağılımındaki dengesizlik sorununun algılanışında ve çözüme yönelik politikalarında planlı döneme kıyasla önemli dönüşümler olduğu gözlenmektedir.

1960’lı yıllarda refahı tüm bölgelere dengeli olarak paylaşdırmak amacıyla az gelişmiş bölgelerde altyapı yatırımlarına ağırlık verilmesi, yatırımların teşvikler yoluyla bu bölgelere yönlendirilmesi ve bu bölgelere özel projeler üretilmesi gibi uygulamalar önemle vurgulanmıştır. 1980 sonrasında özel sektörün öncülüğünde dışa açık ekonomik büyümeye öncelik veren ve devletin üretimden çekilmesini amaçlayan yeni program bölgesel kalkınma politikalarını doğrudan etkilemiştir (Filiztekin, 2008, s.95). Dışa açılmayla birlikte, ihracat potansiyelleriyle öne çıkan bazı merkez illerden başlayan ve çevreye doğru yayılan bir büyüme sürecine girilmiştir. Bu dönemde, bazı bölgelerin, hızla büyüyen bölgelerin oldukça gerisinde kalmasına ve dolayısıyla bölge gelirleri arasındaki dengesizliklerin artmasına engel olunamamıştır (Kara, 2008, s.152). 1990’lı yıllarla birlikte bölgesel kalkınmanın geleneksel yaklaşımı terk edilirken, bölgelerarası ticareti ve faktör akımlarını destekleyici politikaları öneren ve bölgesel kalkınmayı piyasa eliyle gerçekleştirmeyi amaç edinen neoklasik yaklaşım kabul görmeye başlamıştır.

Neoklasik büyüme modeline göre, işgücü ve sermaye hareketliliği ile teknoloji transferleri önündeki engeller kaldırıldığı zaman bölgesel gelir dağılımındaki dengesizliği azaltan bir yakınsama süreci başlayacaktır (Hansen, 1995). Ekonomik büyüme sürecinin başlarında bölgeler arasındaki gelir eşitsizliğini arttıran büyüme kutuplarının oluşma olasılığı da bulunmaktadır. Büyüme kutupları teorisinin ifade ettiği bu yaklaşıma göre nüfusun yoğunlaştığı bölgelerde artan harcamalar, üretim faktörleri fiyatlarının ve girişimcilerin karlarının artmasında etkili olarak bölgeler arasındaki gelir eşitsizliğini arttırabilecektir (Vanneste, 1971, s. 38). Karların arttığı bir bölge, büyümesini hızlandırırken bölgesel gelir eşitsizliklerindeki artışın kaynağı haline gelmektedir. Teori, diğer bölgelere kıyasla daha önce ve hızlı gelişen bölgenin başlangıçta neden olduğu eşitsizliğin, uzun dönemde yoğunlaşma ekonomilerinin sınırına gelindiğinde azalacağını öngörmektedir (Vanneste, 1971, s. 39).

Bölgesel gelir dağılımındaki dengesizlikler, ülke içi mal ve faktör hareketliliğini kısıtlayan engellerin varlığı ile de açıklanmaktadır. Cashin ve Strappazon (1998) bölgeler arasındaki gelir farklılığını, üretim faktörleri hareketliliğinin sınırlı olmasına bağlamaktadır. Courchene’e (1970) göre, geliri yeniden dağıtan politikalar, bölgeler arasında emek ve sermaye hareketliliğini kısıtlayarak bölge gelirleri arasındaki yakınsamaya engel olmaktadır.

Neoklasik yakınsama hipotezini doğrulayan bir ekonomik büyüme bölgesel gelir dağılımındaki dengesizliğin azalması anlamına gelmektedir. Yakınsama hipotezini sorgulayan çalışmaların bulguları, Türkiye ekonomisinde bölgesel gelir dağılımının ne yönde gelişmekte olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Neoklasik yakınsama hipotezinin Türkiye ekonomisi için geçerliliğini sorgulayan literatür incelendiğinde iki genel sonucun ortaya çıktığı görülmektedir:

Konuyla ilgili literatüre göre, Türkiye ekonomisinde bölgesel gelir dağılımı neoklasik yakınsama hipotezinin öngörüsüne uygun olarak gelişmemektedir. Neoklasik hipotezin çok sayıda araştırmaya konu olmasına karşın, az sayıda çalışma ekonomik yakınsamaya ve dolayısıyla bölgesel gelir dağılımındaki dengesizliğin azalmakta olduğu sonucuna ulaşmıştır. Doğruel ve Doğruel (2007), 1987-1999 yılları arasında yalnızca gelişmiş zengin bölgelerde kişi başına gelir düzeylerinde yakınsama olduğunu saptamıştır. Yıldırım ve Öcal (2006), 1979-2001 döneminde bölgeler arasında yakınsama eğilimi saptamıştır. Öztürk (2003;2005), 1965-2001 döneminde bölgeler arasındaki gelir eşitsizliğinde anlamlı bir artış olduğunu saptamış olmakla beraber, eşitsizliğin 1990’lı yıllarda azalmakta olduğunu açıklamıştır. Gezici ve Hewings (2007), 1980-1997 döneminde coğrafi, fonksiyonel ve kıyı-iç olmak üzere tanımladığı tüm bölgelerde bölge içi eşitsizlikler azalırken, bölgelerarası gelir eşitsizliğinin arttığını saptamıştır.

Bununla birlikte, Berber, Yamak ve Artan (2000) 1975-1997 döneminde Türkiye'de bölgesel gelir eşitsizliğinin azaldığını gösteren bir eğilimin olmadığını açıklamıştır. Erlat (2005), 1975-2001 yıllarını kapsayan dönemde coğrafi bölgelerin çoğunda il gelirlerinin eşitlenmesi yönünde bir eğilim göremediğini açıklamıştır. Gezici'ye (2006) göre Türkiye'de bölgelerarası ve bölge içi gelir eşitsizlikleri 1980-2001 döneminde değişmemiştir. Atalık'a (2002) göre, 1975 ve 1985 yılları için fonksiyonel bölgeler tanımına göre bölgeler arasındaki gelir farklılığı artmaktadır. Şenesen (2002), Türkiye'de batı-sahil ve doğu-iç bölgeleri arasında bir yakınsamadan daha çok bir kutuplaşma sürecine işaret etmiştir. Gezici ve Hewings'e (2004) göre, 1980-1997 dönemi boyunca bölgelerarası gelir eşitsizliği artarken bölge içi eşitsizlik azalmıştır. Kızıltan ve Ersungur'a (2007) göre 1987-2001 döneminde gelişmiş bölgeler geri kalkmış bölgelere göre daha yüksek oranlarda büyümüşler ve dolayısıyla gelir eşitsizlikleri derinleşerek artmıştır. Karaalp ve Erdal'a (2009) göre, 1993-2001 yılları arasında Ege bölgesi hariç, diğer coğrafi bölgelerdeki illerin kişi başına gelirleri yakınsamış olmakla beraber bölgelerarası eşitsizlik artmıştır.

Konuyla ilgili literatürden çıkan ikinci sonuca göre, Türkiye'de bölgelerarası gelir eşitsizlikleri tüm müdahaleci politikalara rağmen azaltılamamıştır. Erk, Ateş ve Direkçi (2000), GAP bölgesinde 1979-1997 dönemine ait verilerin neoklasik büyüme modelinin öngördüğü yakınsamaya işaret etmediğini saptamıştır. Altınbaş, vd. (2002), teşvik politikalarının Kalkınmada Öncelikli Yörelere kapsamındaki iller ile diğer iller arasındaki gelir eşitsizliğini azaltmadığını göstermiştir. Akdede ve Erdal (2004) ise Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde gelir farklılıklarının azaldığını ve bunda kamu yatırımlarının önemli katkısının olduğunu, gelişmiş bölgelerde ise kamu yatırımlarına rağmen yakınsama eğiliminin görülmediğini açıklamıştır. Karaca (2004), bölgesel eşitsizlikleri azaltmaya yönelik politikalara rağmen, 1975-2000 döneminde iller arasındaki gelir eşitsizliğinin arttığını saptamıştır. Gezici ve Hewings (2004), Kalkınmada Öncelikli Yörelere kapsamında teşvik gören çevre illerin çekirdek illerden daha hızlı büyümediğini ve bu illerin çoğunun komşularıyla birlikte yoksul bölgeler olarak kaldıklarını saptamıştır. Yıldırım (2005), 1990-2001 döneminde kişi başına gelirin iller arasında yakınsama eğiliminde olduğunu fakat bu yakınsama sürecinde kamu yatırım harcamaları ve teşvik uygulamaları gibi bölgesel politikaların anlamlı bir etkisinin olmadığını göstermiştir. Güven (2007), teşvik kapsamındaki illerin sayısındaki artışın bölgesel gelir eşitsizliğini daha da arttırdığını saptamıştır. Yamanoglu (2009), 2001-2008 döneminde mali transferlerdeki yakınsama eğilimini saptadığı araştırmasında, mali politikaların gelir eşitsizliğini dengeleyici etkisinin bu dönem itibarıyla azalmakta olduğunu göstermiştir.

Bu çalışmada, il düzeyinde Kişi Başına Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (KBGSYH) ve Kişi Başına Milli Gelir (KBMG) rakamları kullanılarak, 1990-2006 döneminde bölgesel gelir dağılımındaki gelişmelerin neoklasik yakınsama hipotezi açısından bir analizi yapılmış ve bölgesel gelir farklılıklarının nedenleri farklı bölge tanımlarından hareketle incelenmiştir. Çalışma bölgesel gelir eşitsizliğinin boyutlarını, gelişimini ve nedenlerini saptayan diğer çalışmalardan farklı olarak bölgesel gelir dağılımı sorununu iki ayrı yaklaşımla ele almaktadır. İlk olarak, çalışmada gelirin iller arasındaki dağılımı ve gelirin farklı illerden oluşan bölgeler arasında dağılımı incelenmiştir. İkinci olarak, çalışmanın analizleri iki ayrı gelir kavramı üzerinden yürütülmüştür. Gelir dağılımı analizlerinde, il ekonomisinin üretim kapasitesini ve verimliliğini temsil eden KBGSYH rakamları ile birlikte, bölgeler arasında gelirin yeniden dağılımının etkisini yansıtan KBMG rakamları da kullanılmıştır. Böylelikle, milli gelirin iller arasında piyasa tarafından dağıtıldığı durumda oluşan bölgesel gelir dağılımı ile geliri yeniden dağıtan mali politikalar sonrası oluşan bölgesel gelir dağılımını kıyaslama olanağı yaratılmıştır. Bölgesel gelir dağılımı, gelir gruplarına göre gelir dağılımını esas alan bir yaklaşımın yanı sıra, gelir dağılımı eşitsizlik ölçütleri yardımıyla da analiz edilmiştir. Çalışmada ayrıca, KBGSYH'yı ve KBMG'yi açıklayan faktörlerin neler olduğu sorusuna yanıt aranmaktadır. Çalışmanın ortaya koyduğu ampirik bulguların bölgesel gelir dengesizliği sorununu azaltmaya yönelik politikaların oluşturulmasına katkıda bulunacağı düşünülmektedir.



2. TÜRKİYE'DE İLLER DÜZEYİNDE BÖLGESEL GELİR DAĞILIMI

Türkiye’de 1990 sonrası dönemde bölgesel kalkınma anlayışındaki değişim ile birlikte yaşanmakta olan ekonomik büyüme süreci, farklı faktör donanımına ve farklı ekonomik koşullara sahip bölgeler arasında gelir eşitsizliklerinin nasıl geliştiğini araştıran çok sayıda araştırmaya konu olmuştur. Bu araştırmaların çoğu bölgesel gelir dağılımı sorununa il düzeyindeki verilerden hareketle yaklaşmıştır. Türkiye’de bölgesel gelir dağılımının görünümünü ve gelişim eğilimlerini saptamayı amaçlayan bu çalışmada bölgesel gelir, il gelirleri esas alınarak oluşturulmuştur.

Bölgesel geliri temsil eden birçok gösterge tanımlanabilir. Türkiye için yapılan çalışmalarda il düzeyinde detaylı milli gelir rakamlarına ulaşmak konusundaki sınırlılıklar nedeniyle KBGSYH rakamlarının kullanılmış olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Filiztekin (2004), il katma değerinin çalışabilir yaştaki nüfusa veya çalışan nüfusa bölünmesi ile elde edilen rakamları da il gelirinin bir göstergesi olarak kullanmıştır. Bu çalışmada bölgesel eşitsizlikler KBGSYH ve KBMG göstergeleri üzerinden hesaplanmıştır. KBGSYH, tahmin edilen GSYH’nın o ile ait yıl ortası nüfus tahminine bölünmesi ile hesaplanmaktadır. KBGSYH bir bölgenin üretim kapasitesini, gelir ve kalkınma düzeyini temsil etmektedir. Ancak ifade ettiği büyüklük bölge halkının refah düzeyini tam olarak yansıtamamaktadır. KBMG ise KBGSYH’dan farklı olarak, devletin bölgeye yönelik harcamaları ve tahsil ettiği vergiler yoluyla bölgeler arasında gerçekleştirdiği net gelir transferlerini de hesaplaması nedeniyle bölge halkının refah düzeyinin daha iyi bir göstergesidir. İllerin KBMG rakamları ilin ekonomik büyüklüğünü ifade eden KBGSYH rakamlarına kişi başına devlet harcaması tutarının eklenmesiyle bulunan büyüklükten kişi başına vergi tahsilâtının çıkarılmasıyla hesaplanmıştır. KBGSYH ve KBMG için hesaplanacak gelir dağılımı eşitsizlik göstergeleri arasındaki farkın, devletin geliri bölgeler arasında yeniden dağıtma politikasının etkinliğini göstermesi beklenmektedir (Song vd., 2000, s.248).

Çalışmanın bölgelerini, Türkiye’nin 7 coğrafi bölgesi ile Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemine uyum amacıyla 2002 yılında oluşturulan İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırmasının Düzey 1, Düzey 2 ve Düzey 3 olarak tanımlanmış üç ayrı İstatistikî Bölge Birimi (İBB) oluşturmaktadır. Düzey 3, 81 ilden oluşmaktadır. Komşu illerin gruplandırılmasıyla oluşturulmuş olan Düzey 2, farklı sayıda ili kapsayan 26 İBB’den oluşmaktadır. Düzey 2 tanımlı İBB’nin gruplandırılması sonucu oluşturulan Düzey 1 ise her biri farklı sayıda ili barındıran 12 İBB’den oluşmaktadır.

Çalışma 1990-2006 dönemini kapsamaktadır. Bu dönemde bazı ilçelerin il olmasıyla birlikte araştırma kapsamındaki il sayısı değişmiştir. Literatürdeki çalışmalarda yeni illerin verilerinin geçmişte bağlı oldukları illere eklenmesiyle il sayısının 67’de sabitlenmesi gibi bir çözüm geliştirilmiştir. Kabul edilir bir çözüm yolu olmakla birlikte, 67 il üzerinden yapılan analizlerin Türkiye’nin bölgesel gelir dağılımındaki mevcut durumunu yansıtmaktan uzak kalacağı görülmektedir. 1990’lı yıllarda vilayet olan ilçelerin geçmiş yıllara ait gelirlerini mevcut illerden ayırıştırarak çalışma dönemindeki il sayısını 81 ilde sabitlemek mümkün olmadığı için, bu çalışmada bölgesel gelir eşitsizlik katsayıları her dönemin mevcut il sayısı üzerinden hesaplanmıştır.

Çalışma dönemine ait KBGSYH verileri Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) yayınlarından sağlanmıştır. TÜİK 2006 yılı KBGSYH rakamlarını Düzey 1 ve Düzey 2 tanımlı İstatistikî Bölge Birimlerine göre açıklamıştır. Bu nedenle Düzey 3’e ve coğrafi bölgelere göre yapılan analizler 1990-2001 dönemi ile sınırlıdır. KBGSYH rakamları illerarası fiyat düzeyi farklılıkları dikkate alınarak, sabit fiyatlarla ifade edilmiş verilerdir. KBMG rakamları ise Türkiye Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü’nün açıkladığı İller Bazında Konsolide Bütçe Gelir ve Gider rakamları esas alınarak KBGSYH büyüklüklerinden hareketle hesaplanmıştır. Gelir dağılımı analizleri, farklı gelir gruplarının gelirden aldığı payları ve gelir dağılımı eşitsizlik ölçütlerini referans alan iki ayrı yaklaşım esas alınarak yapılmıştır.

2.1. Gelir Gruplarının Görelî Paylarına Göre İller Düzeyinde Bölgesel Gelir Dağılımı

Gelir dağılımı analizlerinde başvurulan yöntemlerden en yaygın olanı, ekonomik birimlerin gelirinin büyüklüğüne göre sıralı yüzdelik gruplar altında toplanması ve her bir gelir grubunun toplam gelirden aldığı payın hesaplanmasıdır. Bu yöntem il gelirlerinden hareketle bölgesel gelir dağılımını görmek amacıyla da kullanılmıştır. Türkiye'de GSYH'sının büyüklüğüne göre en düşükten en yükseğe doğru sıralanmış illerin, yüzde 20'lik gruplar itibariyle toplam GSYH'dan ve ülke nüfusundan aldıkları paylar, 1990-2001 dönemi için hesaplanmış ve Tablo 1'de düzenlenmiştir.

Tablo 1'e göre, Türkiye'de illerin gelirleri -GSYH-, nüfuslarına göre daha dengesiz bir dağılım göstermektedir. En yüksek gelirli iller grubu dışındaki tüm gelir gruplarının toplam nüfustan aldıkları paylar toplam gelirden aldıkları payların gerisindedir. En yüksek gelirli yüzde 20'lik gruptaki zengin iller ülke gelirinin yarısından fazlasını yaratırken, en düşük gelirli yüzde 20'lik yoksul iller grubunun gelir dağılımındaki payı yüzde 5'i bile bulmamaktadır. En yüksek gelirli gruptaki illerin gelir payı, en düşük gelir grubundaki illerin gelir payının 1990 yılında 11,19 katı iken 1995 yılında 17,16 katına artmış ve 2001 yılında 12,58 katına azalmıştır. Nüfusun illere göre dağılımı incelendiğinde, nüfusun da en yüksek gelirli iller grubunda yoğunlaştığı görülmektedir. En yüksek gelirli gruptaki illerin nüfus payı, en düşük gelirli gruptaki illerin nüfus payının 1990 yılında 2,95, 1995 yılında 4,33 ve 2001 yılında 3,52 katı olarak gerçekleşmiştir. Gelirin ve nüfusun yoğunlaştığı, en yüksek gelirli iller grubunda yer alan bu iller birer büyüme kutbu oluşturmaktadırlar.

Tablo 1. Türkiye'de İl Gelirlerinin Farklı Gelir Gruplarına Göre Dağılımı: 1990-2001

Gelir Yüzdeleri	GSYH %			NÜFUS %			GSYH % DEĞİŞME		NÜFUS % DEĞİŞME	
	1990	1995	2001	1990	1995	2001	1990-1995	1995-2001	1990-1995	1995-2001
En düşük %20	5.16	3.41	4.62	12.94	9.32	11.58	-6.79	+5.91	-5.59	+4.04
İkinci %20	6.53	6.31	8.09	12.38	12.23	13.85	-0.67	+4.70	-0.24	+0.36
Üçüncü %20	13.36	13.97	12.89	18.21	19.47	17.17	+0.91	-1.29	+1.38	-1.96
Dördüncü %20	17.16	17.78	16.25	18.05	18.61	16.62	+0.72	-1.43	+0.62	-1.78
En yüksek %20	57.77	58.5	58.12	38.41	40.34	40.77	+0.24	-0.10	+1.01	+0.17
Maks. / Min. %20	11.19	17.16	12.58	2.95	4.33	3.52	-	-	-	-

Kaynak: TÜİK istatistiklerinden yararlanarak hazırlanmıştır.

Türkiye'de gelirin iller arasındaki dağılımının gösterdiği değişimin belirlenmesi, bölgesel nitelikli ekonomik ve sosyal politikaların oluşturulmasına önemli katkılarda bulunacaktır. 1990-1995 döneminde en yüksek gelirli gruptaki zengin iller ile orta gelir grubu olarak tanımlanabilecek üçüncü ve dördüncü gruplardaki illerin ülke ekonomisindeki ve nüfusundaki ağırlıkları artmıştır. Bununla birlikte ikinci ve en düşük gelirli gruplarda yer alan yoksul illerin ülke ekonomisi ve nüfusundaki payları gerilemiştir. Ortalama yıllık değişim oranlarına göre 1990-1995 döneminde bölge ekonomileri arasındaki farklılığın yoksul illerin aleyhine geliştiği ve illerarası gelir dağılımındaki dengesizliğin artmış olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 1'in gelir ve nüfusun yıllık yüzde değişim oranlarına göre, 1995-2001 döneminde en yüksek gelirli gruptaki illerin toplam gelirden aldıkları pay gerilerken, ülke nüfusundan aldıkları pay artışını sürdürmüştür. Bu dönemde, üçüncü ve dördüncü grupta yer alan ve orta gelirli olarak tanımlanabilecek illerin gelir ve nüfus dağılımındaki paylarının gerilediği görülmektedir. İkinci ve en düşük gelir grubundaki yoksul illerin gelir ve nüfus payları bu dönemde artmıştır. Genel bir eğilim olarak, 1995-2001 döneminde zengin ve orta gelirli iller aleyhine gelişen gelir dağılımının, yoksul illerin lehine dönmesiyle birlikte iller arasındaki gelişmişlik farkının azalmış olduğu anlaşılmaktadır.

1990-2001 döneminde illerarası gelir farkının önce artmış, sonrasında azalmış olmasına rağmen, ele alınan dönem genel olarak değerlendirildiğinde illerarası gelir dağılımındaki dengesizliğin artmış olduğu görülmektedir. Bu dönemde en düşük gelirli gruptaki illerin gelir ve nüfustaki payları azalırken, en yüksek gelirli gruptaki illerin gelirden ve nüfustan aldığı paylar artışını sürdürmüştür. Bununla birlikte, dönemsel analizlerde liberalizasyon sürecinin getirdiği 1994 ve 2001 finansal krizlerinin, bölge ekonomileri üzerindeki etkilerini dikkate almak gerekmektedir. Yıldırım ve Öcal'a (2006) göre, ekonominin daralma dönemlerinde zengin bölgeler yoksul bölgelere göre daha çabuk ve daha derinden etkilendiği için finansal krizlerin yaşandığı dönemlerde bölgesel gelir eşitsizliği azalmaktadır.

2.2. Gelir Dağılımı Eşitsizlik Ölçütlerine Göre İller Düzeyinde Bölgesel Gelir Dağılımı

Bölgesel gelir dağılımındaki eşitsizlikleri indeksler ve katsayılar ile ifade eden birçok ölçüt geliştirilmiştir (Shankar ve Shah, 2003; Chakravorty, 1996, s. 1673). Türkiye için yapılan çalışmalarda da bu ölçütler kullanılarak farklı dönemler için bölgesel gelir eşitsizlikleri hesaplanmıştır. Bu çalışmada Gini İndeksi (Gini1), Ağırlıklandırılmış Gini İndeksi (Gini2), Değişim Katsayısı (DK), Theil İndeksi (Tİ) ve Maksimumun Minimuma Oranı (MM) gibi gelir dağılımı eşitsizlik ölçütleri kullanılarak, bölgesel gelir eşitsizliğini gösteren katsayılar hesaplanmıştır.

Analizlerde kullanılan Gini1, bölgeler arasındaki gelir farklarının ortalamasını esas alan ve bundan sapmayı ölçen bir eşitsizlik göstergesidir. Bu indekste bölgeler, nüfus büyüklüğü ne olursa olsun eşit birimler olarak alınmaktadır. Gini2, bölgelerin nüfusunu esas alan ve bölgelerin gelirini nüfusuyla ağırlıklandırarak, bölge gelirlerinin gelir farkları ortalamasından sapmasını hesaplayan bir eşitsizlik göstergesidir. Gini1 ve Gini2 katsayıları 1'e yaklaşıyorsa bölgesel gelir eşitsizliğinin arttığını, 0'a yaklaşıyorsa gelir eşitsizliğinin azaldığını göstermektedir. DK, bölge gelirleri arasındaki standart sapmanın aritmetik ortalamaya bölünmesiyle hesaplanmakta olup ölçütün değeri büyüdükçe bölgesel gelir eşitsizliğinin arttığını ifade etmektedir. Tİ, bölgeler arasındaki gelir ve nüfus oranlarını esas olarak oluşturulmuş bir eşitsizlik ölçütü olup bu oranlardaki bozulmayı yansıtmaktadır. Tİ katsayısındaki küçülme bölgesel gelir eşitsizliğindeki azalmanın göstergesidir. MM, en yüksek kişi başına gelire sahip bölge gelirinin en düşük kişi başına gelire sahip bölge gelirine oranı hesaplanarak ifade edilen ve bu bölgeler arasındaki gelir farkını gösteren bir eşitsizlik ölçütüdür. MM küçülüyorsa bölgesel gelir eşitsizliği azalıyor demektir.

Tablo 2. Türkiye'de Eşitsizlik Ölçütlerine Göre Bölgesel Gelir Dağılımı: 1990-2006

Düzye 1		Gini 1	Gini 2	DK	Theil	MM
1990	KBGSYH	0.247	0.223	45.87	0.097	4.41
	KBMG	0.201	0.177	37.02	0.063	3.13
1995	KBGSYH	0.228	0.205	42.25	0.082	3.60
	KBMG	0.170	0.151	32.03	0.047	2.42
2001	KBGSYH	0.221	0.193	40.51	0.076	3.54
	KBMG	0.137	0.121	25.19	0.029	2.12
2006	KBGSYH	0.220	0.212	41.03	0.076	4.43
	KBMG	0.116	0.102	21.55	0.022	2.89
Düzye 2						
1990	KBGSYH	0.254	0.244	46.47	0.102	6.09
	KBMG	0.215	0.199	38.73	0.072	4.61
1995	KBGSYH	0.242	0.232	44.18	0.092	5.54
	KBMG	0.195	0.179	34.95	0.059	3.54
2001	KBGSYH	0.230	0.218	42.35	0.083	3.27
	KBMG	0.153	0.137	27.51	0.037	3.21
2006	KBGSYH	0.230	0.228	41.78	0.082	4.43
	KBMG	0.157	0.144	28.65	0.038	2.89
Düzye 3						
1990	KBGSYH	0.283	0.263	53.77	0.130	12.26
	KBMG	0.245	0.221	45.60	0.096	8.24
1995	KBGSYH	0.269	0.247	51.76	0.118	11.13
	KBMG	0.223	0.201	40.62	0.077	6.08
2001	KBGSYH	0.263	0.239	51.58	0.114	10.85
	KBMG	0.208	0.164	38.31	0.069	6.13
Coğrafi Bölgeler						
1990	KBGSYH	0.220	0.214	43.08	0.077	3.49
	KBMG	0.167	0.162	32.42	0.044	2.51
1995	KBGSYH	0.209	0.192	40.03	0.069	3.21
	KBMG	0.160	0.148	30.73	0.041	2.27
2001	KBGSYH	0.195	0.176	37.47	0.061	3.06
	KBMG	0.118	0.093	23.12	0.023	1.91

Kaynak: TÜİK istatistiklerinden yararlanarak hazırlanmıştır.

1990-2006 dönemi için gelir dağılımı eşitsizlik ölçütleri kullanılarak, bölgesel KBGSYH ve KBMG göstergeleri üzerinden hesaplanmış eşitsizlik katsayıları Tablo 2'de düzenlenmiştir. Öncelikle belirtmek gerekir ki, tüm eşitsizlik ölçütlerine göre Türkiye'de KBMG KBGSYH'ya göre daha dengeli dağılmaktadır. KBMG'in daha dengeli dağılıyor olmasının nedeni, bölge ekonomilerince yaratılan gelirin mali politikalarla bölgeler arasında yeniden dağıtılması sonucu bölgesel gelir eşitsizliklerinin azaltılmış olmasıdır.

Tablo 2'nin ortaya koyduğu bir diğer özellik, bölgesel eşitsizlik ölçütlerinin gösterdiği katsayıların bölge tanımına göre değişiyor olmasıdır. Gelir eşitsizliği katsayılarının en yüksek dereceden eşitsizlik gösterdiği bölgeler, Düzey 3, Düzey 2, Düzey 1 ve Coğrafi Bölgeler olarak sıralanmaktadır. Eşitsizlik katsayılarının bölge tanımlarına göre gösterdiği farklılık, bölge tanımı kapsamındaki İstatistikî Bölge Birimi sayılarından kaynaklanmaktadır. Düzey 3 için hesaplanan katsayılar, 81 İBB arasındaki gelir eşitsizliğini gösterirken; Düzey 2, farklı sayıda ili kapsayan 26 İBB arasındaki; Düzey 1, 12 İBB arasındaki; Coğrafi Bölgeler tanımı ise 7 İBB arasındaki gelir eşitsizliğini göstermektedir. Bölge tanımlarına göre, sayısı azaldıkça kapsadığı il sayısı artan her bir İBB Türkiye ortalamasına yaklaşmakta ve hesaplanan bölgesel eşitsizlik katsayıları, dağılımın eşitliğe doğru yönelmesine neden olmaktadır.

Tablo 2'deki bölgesel eşitsizlik katsayıları incelendiğinde dikkati çeken bir başka özellik, bölge nüfusunu dikkate alarak hesaplanan Gini2 katsayılarının, nüfusu dikkate almayan Gini1 katsayılarından daha küçük değerlerle temsil edilmesidir. Bu bulgu, çalışmanın kapsadığı dönemde illerin nüfuslarının bölgesel gelir eşitsizliğini dengeleyici bir faktör olarak öne çıktığını ortaya koymaktadır. Nüfus hareketleri, nüfusu yoğun olan gelişmiş bölgelerin kişi başına gelirlerini aşağıya çekerek, gelir dağılımı eşitsizliğini azaltan bir rol oynamaktadır.

Tablo 2'de tanımlı bölgesel eşitsizlik katsayıları, bölgesel dağılımın zaman içindeki gelişimini izleme olanağı da sunmaktadır. KBGSYH'ya göre hesaplanmış tüm eşitsizlik ölçütleri bölgelerarası gelir eşitsizliğinin 1990-2001 döneminde azalmış olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte 1990-2006 dönemi için KBGSYH'ya göre hesaplanan Düzey 1 ve Düzey 2'nin eşitsizlik katsayıları, 1990-2001 döneminde bölgelerarası gelir eşitsizliğindeki azalma eğiliminin 2001-2006 döneminde durduğunu veya artma eğilimine girdiğini göstermektedir. 1990-2001 dönemine ait gözlemler neoklasik yakınsama hipotezinin sonuç bulgularını destekler nitelikte olmakla birlikte, analize ait bulgular hipotezin yakınsama eğilimini açıklayan koşullarının ne oranda olduğu noktasında yetersiz kalmaktadır. Yakınsama eğiliminin yoksul illerin hızlı büyümelerine bağlı KBGSYH artışından mı, yoksa zengin illerin nüfus artışının KBGSYH baskılamasından mı kaynaklandığı sorusu ayrı bir analiz konusudur.

KBMG için hesaplanan bölgelerarası eşitsizlik katsayıları bölgelerarası eşitsizliğin 1990-2001 döneminde azalmakta olduğunu göstermektedir. Bölgelerarası gelir eşitsizliğindeki azalma eğilimi 2001-2006 döneminde de devam etmiştir. Bölgelerin KBGSYH'ları arasındaki eşitsizliğin artmasına karşın KBMG'e göre hesaplanan eşitsizliklerin azalma eğilimini sürdürmesi geliri bölgeler arasında yeniden dağıtan mali politikaların etkinliğine bağlanabilir.

3. BÖLGESEL GELİR FARKLILIKLARINI BELİRLEYEN FAKTÖRLER

Bölgesel kalkınma sorununun bölgesel gelir eşitsizlikleri bağlamında ele alındığı dönemde, eşitsizliklerin kaynakları nelerdir ve bu eşitsizlikleri azaltmaya yönelik politikalar neler olmalıdır soruları önem kazanmıştı. Ancak yeni bölgesel kalkınma yaklaşımına göre sorun bölgesel eşitsizliklerin nasıl giderilebileceğinden daha çok bir bölgenin nasıl geliştirilebileceği sorununa odaklanmaktadır (Tekeli, 2004, s. 247). Bir bölgenin geliştirilebilirliği konusuna odaklanıldığı zaman; bazı bölgeler neden gelişti, diğer bazı bölgeler neden geri kaldı gibi sorular önem kazanmaktadır. Bu sorunun doğru yanıtlanması, bölgelerin farklı gelişme dinamiklerinin belirlenmesine yardımcı olacaktır. Türkiye'nin bölgesel gelişmişlik farklılıkları ekolojik koşullar, doğal kaynak potansiyeli, tarihi geçmişten gelen



birikim ve pazarlara ulaşım olanakları gibi faktörlerin belirlediği tarihi ve coğrafi faktörler tarafından açıklanmaktadır. Türkiye bölgesel kalkınma planları hazırlamış fakat uygulamada ortaya çıkan sorunlar nedeniyle başarılı olamamış bir ülkedir (Mutlu, 2008, s.1). Bu nedenle bölgesel farklılıkların derecesi tarihi ve coğrafi faktörlerle değil, aynı zamanda hükümetlerin bölgesel kalkınma politikaları geliştirme ve uygulama performanslarıyla da ilgilidir.

3.1. Tarihi ve Coğrafi Faktörler

Tekeli'ye (1972, s. 96) göre Türkiye'nin bölgesel dengesizlik sorunu, Osmanlı toplumunun Batı ile girdiği emperyalist ilişkilerin sonucu olarak ortaya çıkmış ve günümüze kadar uzanmıştır. Bölgelerarası gelişmişlik farkı, Avrupa kentleri ile ticaret olanaklarına sahip başta liman kentleri olmak üzere Batı Anadolu'daki kentlerin öne çıkmasına neden olurken, geleneksel el sanatlarına dayalı ekonomik faaliyetlerin gerilemesi ve varlığını kaybetmesi sonucu bu faaliyetlerin yürütüldüğü kentlerin gerilemesi ile başlamıştır.

Türkiye'nin Batı'sı Doğu'suna göre daha gelişmiştir ve daha fazla nüfus barındırmaktadır. Bu bölgeler aynı zamanda altyapı olanakları, insan sermayesi, ulaşım ve telekomünikasyon gibi alanlardaki üstünlükleriyle ekonomik büyüme için uygun atmosfere sahiptir. Türkiye'de bölgesel dengesizliklerin varlığı, yüksek nüfusa sahip bölgenin diğer bölgelerden daha hızlı büyümesi ve daha yüksek gelir ve ekonomik kalkınma düzeyine ulaşması şeklinde gelişen büyüme kutbu sürecinin doğrudan bir sonucudur.

Türkiye'nin Doğu'su ve Batı'sı arasındaki gelişmişlik farkını yaratan faktörlerden biri de coğrafi koşullardır. Dinler'e (2008, s. 167-168) göre Batı Anadolu ile kıyaslandığında Doğu Anadolu'nun zorlu coğrafi koşulları bu bölgenin ekonomik kalkınmasını engelleyen olumsuz etmenlerden biri olarak tanımlanmaktadır. Coğrafi koşullar bu bölgelerdeki ekonomik kalkınmaya engel olmakta, ulusal ve uluslararası pazarlara erişim olanaklarını ve yatırım alma olanaklarını sınırlamaktadır (Yavan ve Kara, 2003, s. 39).

Türkiye'de bölgesel eşitsizliklerin sermaye ve nitelikli işgücü ile nüfus yoğunluğunun belirlediği geniş pazar olanaklarının bulunduğu bölgelerde oluşan dışsal ekonomilerin büyüme kutupları yaratmış olması yanında, bazı bölgelerin coğrafi ve tarihi koşullarının ekonomik gelişme dinamiklerine uygun olmaması nedeniyle oluştuğu görülmektedir.

3.2. Hükümet Politikalarından Kaynaklanan Faktörler

Hükümetler, bölgesel kalkınma için doğrudan devlet yatırımlarını gerçekleştirerek, ekonomik faaliyetlerin belirli yörelere yönelmesini teşvik ederek, dış ticaret ve doğrudan yatırımları çekmeye yönelik politikalar geliştirerek bölgesel kalkınmada çok önemli bir rol oynamaktadırlar.

Bölgesel kalkınma politikaları Cumhuriyetin ilk yıllarında bölgenin kendi potansiyelini öne çıkaracak nüfus, sermaye ve yatırım organizasyonunu gerçekleştirmesinin önünü açmayı amaçlamıştır. 1930'lu yıllarda yatırımların mekân seçiminde, iktisadi gelişmenin sadece belirli merkezlerle sınırlı kalmaması, ülkenin çeşitli yörelere dengeli bir şekilde dağıtılması gerekliliği açıkça belirtilmektedir (Tezel, 1994, s. 303). 1923-1960 döneminde devlet tarafından yapılan altyapı yatırımlarının Batı Anadolu'ya yönlendirildiği görülmektedir (Dinler, 2008, s. 335). Altyapı yatırımlarının dağılımındaki dengesizlik bu dönemdeki eğitim, sağlık hizmetlerine yönelik yatırımlarda da görülmektedir. Tezel'e (1994, s. 503) göre eğitim ve sağlık yatırımlarının büyük ölçüde büyük kentlerde ve ülkenin batı yarısındaki illerde gerçekleştirilmesi nedeniyle, 1923-1950 döneminde ülkenin doğu ve batı bölgesindeki iller arasındaki yaşam koşulları itibariyle var olan dengesizlikler azalmamış, aksine artmıştır.

Planlı dönemdeki hükümetler bölgesel dengesizliklerin azaltılması için kamu hizmetlerine ve altyapıya yapılan yatırımları ekonomik kalkınma açısından etkin bir araç olarak görmüşlerdir. Ancak 1980'li yıllarda gerek bütçe olanaklarının el vermemesi gerekse iktisat anlayışındaki dönüşümün etkisiyle kamu yatırımları bu önemli fonksiyonunu kaybetmiştir. Kamunun sınaî yatırımlarından bölgesel kalkınmanın bir aracı olarak yararlanılırken, bu araçtan vazgeçilmesiyle doğan boşluğu doldurmak üzere bu görev ihracata dayalı sanayileşme politikaları kapsamında özel sektöre devredilmiştir. Bu dönemde sanayi politikaları kapsamında organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi sitelerinin kurulması ve bu bölgelerde özel sektör tarafından yapılacak yatırımların desteklenmesi politikası bölgesel dengesizliklerle mücadele politikaları kapsamında değerlendirilmiştir (DPT, 2008, s. 9). Özel sektörün ekonomik faaliyetler içindeki payı hızla artarken, bu artış tüm bölgelerde aynı oranda gerçekleşmemiştir.

Kamu sermaye stokunun neden olduğu dışsallıkların, özel sektör imalat sanayi verimliliğini pozitif etkilediği ve bu bölgelere rekabet üstünlüğü sağlarken, bölgesel eşitsizliklerin artmasına neden olduğu görülmüştür (Önder, vd., 2004). Bu nedenle özel sektör yatırımları için tercih edilmeyen geri kalmış bölgelerde ticari karlılığı arttırıp riski azaltarak, piyasa sistemi içinde, yatırımların bu bölgelere yönelmesini sağlamak amacıyla sektörlere ve yörelere göre farklılaştırılmış teşvik sistemi uygulamaları hükümetlerin en fazla itibar ettikleri politika aracı olmuştur (Dinler, 2008, s. 323). Bununla birlikte teşvik uygulamalarından beklenen sonuçların alınmadığı görülmektedir. Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda (2008, s.27), kalkınmada öncelikli yörelere uygulamasının kapsamının genişletilmesi ve sağlanan desteğin homojenlik göstermesi nedeniyle etkin bir politika aracı olmaktan çıktığı ve kapsam dışı kalan illerin gelişimini olumsuz etkilediği vurgulanmaktadır.

Bölgesel kalkınma sorununa neoklasik yaklaşım, 1990 sonrası dönemde giderek hızlanan küresel ekonomiyle bütünleşme süreciyle de örtüşmüş ve bazı bölgeler için yeni gelişme olanakları yaratmıştır. Bu dönemde üretimin, sermayenin ve işgücünün gelişen bölgelere doğru hareketliliğini arttıran saikler oluşmaktadır. Ülkenin her bölgesindeki firmalar için üretim ve yatırım kararlarına ilişkin alternatifler çoğalmakta, bölgelerin uluslararası rekabet üstünlüğü olan alanlar fark edilir hale gelmektedir. Bu dönemde hem bölgenin rekabet gücünün artırılması, hem de bölgesel dengesizliklerin giderilmesi amacıyla Kalkınma Ajansları oluşturulmaktadır. Aynı zamanda bölgeler arasında yatırımları kendi bölgelerine çekmek için ciddi bir yarışma başlamıştır. Merkezi hükümet, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları yerli ve yabancı sermaye yatırımlarını bölgeye çekmek üzere vergi kolaylıkları, düşük arazi fiyatları gibi güçlü teşvikler önermektedirler. Özer'e (2008, s. 400) göre bölgeler arasında başlatılan bu yarışın bölgelerarası dengesizliklerin azaltılmasına hizmet etmesi beklenmemektedir. Özetle, hükümetlerin izledikleri bölgesel kalkınma politikaları tarihi ve coğrafi faktörlerle birlikte bölgesel dengesizliklerin kaynağı olabilmektedir.

4. İLLERİN GELİR DÜZEYİNİ BELİRLEYEN FAKTÖRLER

Bu başlık altında ilin tarihi ve coğrafi faktörler tarafından belirlenen özellikleri ile hükümet politikalarının ilin gelir düzeyini nasıl belirlediği araştırılmaktadır. KBGSYH'yı ve KBMG'i açıklayan faktörler, il düzeyinde elde edilen verilerden hareketle regresyon analizi yapılarak belirlenmeye çalışılmıştır.

4.1. KBGSYH'nın Belirleyicileri

Neoklasik büyüme modeline göre, bölgelerin KBGSYH'larının büyüklüğünü belirleyen çok sayıda faktör sıralanabilir. Solow'un ekonomik büyüme modelini referans alan ve ekonomik yakınsama hipotezini sorgulayan çalışmalarda, sermaye stoku, işgücü, beşeri sermaye stoku, teknoloji düzeyi gibi ekonomik faktörler Cobb Douglas üretim fonksiyonunun girdileri olarak tanımlanmaktadır (Mankiw, vd. 1992). Ülkeler arasındaki büyüme farklılıklarını açıkladığı düşünülen bu değişkenlerin aynı

zamanda bölgesel hasılların büyüklüğünü açıklayan faktörler olarak tanımlanması da mümkündür. Ekonomik faktörlere ek olarak, demografik, eğitimle ilgili, işgücüne ait yapısal özellikler ve diğer sosyoekonomik karakteristikler de bölgesel gelir farklılıklarını açıklayan faktörler arasında sayılabilir (Kim, 2004). Bu çalışmada; kişi başına sermaye stoku (SS), işgücü (İG), insan sermayesi (İS), hizmet sektörü verimliliği (HS) ve kentleşme oranı (KO) gibi faktörler KBGSYH'nın belirleyicileri olarak değerlendirilmeye alınmışlardır.

Doğrusal regresyon modeli aşağıdaki gibi tanımlanmış olan eşitlik, 81 il düzeyinde 2001 yılı için elde edilen verileri kullanarak En Küçük Kareler Yöntemi ile tahmin edilmiştir. $\beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4$ ve β_5 En Küçük Kareler Yöntemi kullanılarak tahmin edilmiş katsayıları, ϵ_i ise hata terimini göstermektedir.

$$KBGSYH = \alpha + \beta_1 SS_i + \beta_2 İG_i + \beta_3 İS_i + \beta_4 HS_i + \beta_5 KO_i + \epsilon_i \quad (1)$$

Eşitlikte yer alan işgücü, kentleşme oranı değişkenlerine ait rakamlar Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) istatistiklerinden alınmıştır. Diğer açıklayıcı değişkenler ise bazı hesaplamalar yapılarak elde edilmişlerdir. Kişi başına sermaye stoku değişkeni, TÜİK Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı istatistiklerinden yararlanılarak il bazında hesaplanmıştır. İl bazında sermaye stoku verisi, Türkiye'de imalat sanayi başına düşen ortalama sermaye stoku referans alınarak, her ilin sanayi ve işyeri sayımı verilerinden hareketle tahmin edilmiştir. İnsan sermayesi verisi Krueger'in (1968) eğitim düzeyini insan sermayesinin temel göstergesi olarak kabul eden yaklaşımından hareketle oluşturulmuştur. İlin insan sermayesini temsil etmek üzere o ilin mesleki ve teknik eğitimdeki öğrencilerinin toplam öğrenciler içindeki oranı alınmış olup, hesaplamalarda TÜİK istatistiklerinden yararlanılmıştır. Hizmet sektöründeki işgücü verimliliği, illerin hizmet sektörü katma değerinin hizmet sektöründeki istihdama bölünmesiyle hesaplanmış ve veriler TÜİK'den alınmıştır.

Çalışmada 81 il için En Küçük Kareler Yöntemi kullanılarak yapılan yatay kesit analizinin sonuçları Tablo 3'de düzenlenmiştir. Yatay kesit analizine ilişkin diagnostik testlere göre, modelin açıklayıcılık gücü istatistik biliminin sınırları içinde kabul edilebilir düzeydedir. R², Ramsey'in Reset testi, White'ın genel değişken varyans sınaması sonuçları, modelin doğru spesifikasyonda kurulmuş olduğunu ve değişken varyans problemi içermediğini göstermektedir.

Tablo 3. Yatay-Kesit Analizi Sonuçları: Türkiye'de KBGSYH'nın Belirleyicileri

Değişken Adı	Katsayılar	t-İstatistikleri	Anlamlılık Düzeyleri
SABİT	-359.4165	-1.01	0.317
SS	.0112749	5.83	0.000
İG	.0002723	2.71	0.008
İS	18.48921	3.06	0.003
HS	.0388795	2.33	0.022
KO	10.50697	2.02	0.047

R²: 0.5907; White Testi: 36.3757 (.0139); Reset Testi: 0.9820 (0.060); Gözlem Sayısı: 81

SS değişkeninin önündeki β_1 katsayısı %1 anlamlılık düzeyinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bir başka ifadeyle, kişi başına sermaye stoku büyük olan iller aynı zamanda KBGSYH'sı da büyük olan illerdir. Kişi başına sermaye stokunun büyüklüğü işgücü verimliliğini ve dolayısıyla katma değer büyük olduğunu açıklamaktadır.

Tahmin eşitliğinin ikinci açıklayıcı değişkeni illerin sahip olduğu işgücü sayısıdır. İG değişkeninin önündeki β_2 katsayısı % 1 anlam düzeyinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. İşgücü potansiyeli yüksek olan illerin KBGSYH'larının da büyük olması beklenen bir sonuçtur. Birbirine yakın nüfusa sahip iller arasında işgücüne katılma oranları yüksek olan illerin aynı zamanda KBGSYH'sı büyük iller olduğu görülmüştür.

İllerin KBGSYH'sını belirleyen bir başka değişken de insan sermayesidir. İS değişkeni önündeki β_3 katsayısı %1 anlam düzeyinde il KBGSYH'sı ile pozitif yönlü anlamlı bir ilişki ortaya koymuştur. İnsan sermayesi kavramı, ildeki işgücünün bilgi, beceri ve yetenek potansiyelini göstermesi yönüyle önem taşımakta ve büyük ölçüde eğitim yoluyla elde edilmektedir. Bu nedenle ilin mesleki ve teknik eğitim alan öğrenci oranı insan sermayesi için referans olarak alınmış ve ortaya koyduğu sonuçlar insan sermayesine yapılacak yatırımın önemini ortaya koymuştur.

İl ekonomisinin yapısal özelliğini temsil etmek üzere seçilen değişken hizmet sektörü verimliliği olmuştur. HS değişkenin önündeki β_4 katsayısı %5 anlam düzeyinde pozitif bir ilişkiye işaret etmektedir. Hizmetler sektörü verimliliği KBGSYH'sı büyük olan illere geçildikçe artmaktadır. Yatay kesit analizi bulguları, hizmet sektörü verimliliğinin illerin ekonomik gelişmişliğinin anlamlı bir göstergesi olarak kullanılabileceğini göstermiştir.

İlin altyapı olanaklarını temsil eden değişkeni nüfusun kentleşme oranı olarak temel eşitlikte yer almıştır. KO değişkeni önündeki β_5 katsayısı KBGSYH ile %5 anlamlılık düzeyinde pozitif bir ilişkiyi tanımlamaktadır. Tahmin eşitliğine göre kentleşme oranı yüksek olan illerin KBGSYH'sı da yüksektir. Büyüme kutupları teorisine göre nüfusun bir bölgede yoğunlaşması o bölgenin kalkınmasına katkı yapmaktadır. Kentleşme oranı büyük olan iller diğer illere göre daha gelişmiş bir altyapıya ve nüfus yoğunluğuna sahip olmaları nedeniyle üretim faaliyetleri için pozitif dışsallıklar sağlamaktadırlar.

Tahmin eşitliğinde açıklayıcı değişken olarak yer alan; sermaye stoku, işgücü, insan sermayesi, hizmet sektörünün verimliliği, kentleşme oranı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı katsayılarla temsil edilmişler ve illerin KBGSYH'larının büyüklüğünü belirleyen tüm bu faktörler anlamlı bir bütün oluşturmuşlardır. Elde edilen sonuçlar bölgesel gelir eşitsizliklerinin giderilmesi konusunda bazı politika önerilerine de zemin oluşturmuştur. Öncelikle belirtilmelidir ki, bölgesel gelir farklılıklarının azaltılması için ilin kişi başına sermaye stokunun geliştirilmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur. Bu amaçla ekonomik olarak geri kalmış illerde yapılacak yatırımlar teşvik edilmeye devam edilmelidir. İlin altyapısını geliştirmeye yönelik yatırımların gerekliliği bir kez daha görülmüştür. Ölçek ekonomileri yaratmak ve bölgeye yatırım çekmek üzere illerin kentleşme süreçlerinin hızlandırılması gerektiği anlaşılmaktadır. Teşvik uygulamalarına rağmen özel sektör tarafından yatırım yapılmayan illerde, ilin rekabet üstünlüğünü öne çıkaracak üretim alanlarını da gözeterek devletin doğrudan yatırım yapması gereklidir. İnsan sermayesinin önemi ise ilin ekonomik kaynaklarının daha fazlasının eğitime yönlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

4.2. KBMG'in Belirleyicileri

KBGSYH, ülkeler arasında yapılacak karşılaştırmalar için anlamlı bir gösterge olmakla birlikte, aynı ülkenin illeri arasında yapılacak karşılaştırmalarda iki temel özelliği nedeniyle dikkatli yorumlanması gereken bir göstergedir. Bunun birinci nedeni, il düzeyinde açıklanan KBGSYH rakamlarının iller arasında gelişen gelir transferlerini ölçemiyor olmasıdır. Bu nedenle, il katma değeri ve geliri arasındaki olası farklılıklar dikkate alınıp değerlendirilememektedir. Filiztekin (2004, s.3) bu durumu iller arasındaki gelir farkının çalışmalarda görünenden daha büyük olacağı şeklinde değerlendirmektedir. İkinci nedeni, mali transferler yoluyla aktarılan gelirin illerin gelir düzeyini değiştiriyor olmasına rağmen KBGSYH rakamlarının pozitif veya negatif net gelir transferlerini yansıtmıyor olmasıdır. Filiztekin'e (2004, s.3) göre, kamu hesapları yoluyla pozitif veya negatif net gelir transferi yapılan illerin varlığı dikkate alınırsa iller arası gelir farklarının daha az olması beklenmelidir.



Türkiye’de hükümetler bölgesel kalkınma politikalarını mali politikalarla da destekleyerek bölgesel gelir dengesizliklerini azaltmayı amaçlamaktadırlar. Planlı dönem boyunca bölgesel kalkınma politikaları ile özellikle ülkenin doğu ve batı bölgelerindeki iller arasındaki dengesizliklerin azaltılması amaçlanmıştır. 1990’lı yıllardan itibaren yönetim kavramının öne çıkmasıyla birlikte, illerin hâsılasını belirleyen faktör donanımlarına bağlı olarak sahip oldukları üstünlükleri öne çıkararak ve kalkınmasını yerel unsurların harekete geçirilmesine bağlayan yeni bir anlayış egemen olmaktadır. Bütün bu gelişmelerle birlikte, ilin geliri o ilde gerçekleştirilen üretim düzeyi ile birlikte, hükümetlerin politika önceliklerine ve siyasi tercihlerine göre belirlenen mali transferlere de bağlı hale gelmektedir.

Hükümetlerin net mali transferlerle bölge ekonomileri arasındaki dengesizlikleri azaltmaya yönelik politika sonuçlarının literatürde farklı yaklaşımlarla ele alınmaktadır. Bu yaklaşımlardan birine göre yoksul bölgelere yapılan mali transferlerin bu bölgelerin ekonomik büyümesini hızlandırmaktadır. Diğer yaklaşıma göre, mali transferlerin yatırım yeri seçimini ve emeğin hareketliliğini olumsuz yönde etkilediğini ve bölgelerin büyüme hızını yavaşlattığını ileri sürmektedir. Coulombo ve Lee’ye (1995) göre mali transferler sonrasında oluşan bölgesel KBMG farklılıkları, bölgesel KBGSYH farklılıklarına göre daha hızlı bir yakınsama eğilimi göstermektedir. Coulombo ve Lee’ye göre mali harcamalar ve vergiler bölgesel gelir farklılıklarının azalmasına katkıda bulunmaktadır, fakat bu katkı üretim düzeyinde bir yakınsamaya işaret etmemektedir. Obstfeld ve Peri (1998) mali transferlerin beklendiğinin aksine bölgesel gelir farklılıklarını azaltmadığını ileri sürmektedir. Bölgesel mali transferler istihdama katkı sağlamakla birlikte, emeğin hareketliliğini sınırlayarak piyasa sisteminin bölgesel gelir farklılıklarını azaltan otomatik düzenleyici etkisini olumsuz etkilemektedir. Song, vd. (2000) hükümet politikalarını ve bu politikaları yönlendiren ekonomik ve politik koşulları açıklayan değişkenleri belirlemeye yönelik çalışmalarında kamu sektörünün büyüklüğü ve siyasi temsil gibi faktörlerin KBMG büyüklüğü üzerinde anlamlı etkileri olduğunu saptamışlardır.

Bu çalışmada ekonomik ve politik koşulları temsil eden ve bölgesel KBMG düzeylerini açıkladığı düşünülen üç değişkene yer verilmiştir. İlin ekonomik yapısının çeşitli görünümüleri olmakla birlikte, bu eşitlikte ilk olarak ilin ne oranda piyasa ekonomisi özelliği gösterdiğini temsil edecek bir değişken üzerinde durulmuştur. Doğruel ve Doğruel (2007, s.235) kamu girişimciliğinin il ekonomisi içindeki payı ve gelişmişlik derecesi arasındaki ters oranlı ilişkiye işaret etmektedirler. Kamu girişimciliği yanında ilin kamusal hizmetlerin verildiği faaliyet alanları da dikkate alındığında, gelişmişlik derecesi düşük illerin ekonomilerinde piyasanın görünmez elinden daha çok devletin belirleyiciliğinin önem kazanmakta olduğu görülmektedir. Bu amaçla kamu ve özel sektörde ücret ve maaş karşılığı çalışanlar içinde kamu çalışanlarının oranı hesaplanmış ve kamuda istihdam oranı (Kİ) değişkeniyle eşitliğe adapte edilmiştir. Devletin geliri iller arasında yeniden dağıtım uygulamalarına yön verdiği düşünülen siyasi temsil oranı (ST) ve ilin kalkınmada öncelikli yöreler (KÖY) kapsamında olup olmadığı göstergeleri çalışmanın modelinin ikinci ve üçüncü değişkenlerini oluşturmuştur. KÖY kapsamındaki illerde devletin geliri yeniden dağıtım mekanizması özel girişimcilere yatırım projeleri için, belediyelere sosyal ve ekonomik altyapı yatırımları için sağlanan desteklerle işletilmektedir. Doğruel ve Doğruel’e (2007, s. 242) göre Türkiye’de bölgesel kalkınma politikaları merkezi bir yapıda yürütülmekte ve mevcut kurumsal yapı yerel düzeyde örgütlenmiş birimlerle doğrudan bir ilişki kurmamaktadır. Mevcut yapı içinde, yerel ihtiyaçlar ve bölgesel kalkınma öncelikleri arasındaki ilişkinin siyasi temsil ilişkisi yoluyla belirlenebileceği düşünülmektedir. Bu nedenle illerin 1999 yılı genel milletvekili seçimi sonuçlarının ortaya koyduğu dağılıma göre, il nüfusunun Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde iktidar milletvekilleriyle temsil edilme oranları hesaplanmış ve ST değişkeniyle eşitlikte tanımlanmıştır. KÖY ise kukla değişken olarak tahmin eşitliğinde yer almıştır.

Doğrusal regresyon modeli aşağıdaki gibi tanımlanmış olan eşitlik, 81 il düzeyinde 2001 yılı için elde edilen verileri kullanarak en küçük kareler yöntemiyle tahmin edilmiştir. β_1 , β_2 ve β_3 En Küçük Kareler Yöntemi kullanılarak tahmin edilmiş katsayıları, ϵ_i ise hata terimini göstermektedir.

$$KBMG = \alpha + \beta_1 KI + \beta_2 ST + \beta_3 KÖY + \epsilon_i \quad (2)$$

Kamuda istihdam oranı Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü tarafından açıklanmış olan il düzeyinde kamuda çalışanların sayısının, ilin TÜİK tarafından açıklanan işgücü sayısına bölünmesiyle elde edilmiştir. İl nüfusunun iktidar milletvekilleri tarafından temsil edilme oranını olarak tahmin eşitliğinde yer alan değişken, 1999 yılı milletvekili genel seçimi sonuçlarından hareketle oluşturulmuştur. İller düzeyinde milletvekili dağılımını veren seçim sonuçları TÜİK verilerinden alınmıştır. KÖY kapsamında olan illeri tanımlayan bilginin kaynağı Devlet Planlama Teşkilatı'dır.

KBMG için En Küçük Kareler Yöntemi kullanılarak yapılan yatay kesit analizinin sonuçları Tablo 4'de düzenlenmiştir. Uygulanan testler, modelin açıklayıcılık gücünün kabul edilebilir olduğunu, doğru spesifikasyonda kurulmuş ve değişken varyans problemi içermediğini göstermiştir.

Tablo 4. Yatay-Kesit Analizi Sonuçları: Türkiye'de KBMG'in Belirleyicileri

Değişken Adı	Katsayılar	t-İstatistikleri	Anlamlılık Düzeyleri
SABİT	2562.71	12.59	0.000
Kİ	-12.51466	-3.95	0.000
ST	50.22761	3.45	0.001
KÖY	-250.1253	-1.84	0.070

R²: 0.5114; White Testi: 11.6809 (0.166); Reset Testi: 2.36 (0.0786); Gözlem Sayısı: 81

Kİ değişkeninin önündeki β_1 katsayısı % 1 anlamlılık düzeyinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Kamuda istihdam oranı kişi başına milli gelir düzeyi yükselen illere geçildiğinde azalmaktadır. Bir başka ifadeyle KBMG düzeyleri yüksek olan iller aynı zamanda, piyasa ekonomisine ve özel sektörde istihdam olanaklarına sahip olan illerdir.

Tahmin eşitliğinin ikinci açıklayıcı değişkeni olan ST'nin önündeki β_2 katsayısı ise % 1 anlamlılık düzeyinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olarak bulunmuştur. KBMG düzeyleri yüksek olan illerin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde iktidar milletvekilleri ile siyasi temsil edilme oranı yüksek olan iller olduğu görülmüştür.

Tahmin eşitliğinin son açıklayıcı değişkeni olan KÖY'ün etkisini gösteren β_3 katsayısı % 10 anlamlılık düzeyinde negatif bir ilişkiyi göstermekte fakat istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür. KBMG'i yüksek illere geçildikçe KÖY kapsamındaki iller azalmaktadır. Ancak β_3 katsayısının anlamlı bir ilişki ortaya koymamış olması, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda (2008, s. 27) belirtilen, kalkınmada öncelikli yöreleri belirleyen siyasi iradenin, teşvik verilecek illerin seçiminde rasyonellikten uzaklaştığını ve politikanın etkinliğinin azalmasına neden olduğu saptamasını desteklemektedir.

Çalışmada il halkının refah düzeyinin daha iyi bir göstergesi olarak seçilmiş olan KBMG'in iller arasındaki farklılığını açıklayan değişkenler, bölgesel kalkınma politikalarının oluşturulmasında politik önceliklerin son derece önemli bir faktör olduğunu göstermiştir. Hükümet politikalarından beklenen, ilin ekonomik donanımını piyasa ekonomisinin dinamikleriyle gerçekleştirilecek büyümeye hazır hale getirmektir. Türkiye'de illerin siyasi tercihlerini iktidardan yana kullanarak üretim kapasitesindeki artıştan bağımsız olarak refah artışı elde etme olanağı bulunmaktadır.



5. SONUÇ

Bu çalışma, KBGSYH ve KBMG verilerini kullanarak 1990-2006 döneminde Türkiye’de bölgesel gelir dağılımının gelişimini ve bölgesel gelir farklılıklarının nedenlerini açıklamayı amaçlamıştır. Çalışmada; gelirin iller düzeyinde dağılımı ve gelirin farklı illerden oluşan bölgeler arasında dağılımı incelenmiştir. Gelirin bölgesel dağılımını %20’lik gruplara göre analiz eden yaklaşıma göre, Türkiye’de illerarası gelir dağılımındaki dengesizlik büyük boyutlardadır. Bölgesel gelir dağılımındaki dengesizlik, gelir dağılımının 1990-1995 döneminde yoksul illerin aleyhine gelişmiş olması nedeniyle artmıştır. Bununla beraber, gelir dağılımı 1995-2001 döneminde yoksul iller lehine, zengin ve orta gelirli iller aleyhine gelişmiş ve bölgesel gelir dağılımındaki dengesizlik azalma eğilimi kazanmıştır. Türkiye’de bölgeler arasında 1995-2001 döneminde azalan gelir eşitsizliğinin, 1990-1995 döneminde artan eşitsizliği dengelemeye yetmediği ve bölgeler arasındaki gelir eşitsizliğinin 1990-2001 dönemi genelinde artış eğiliminde olduğu görülmüştür.

Bölgesel gelir dağılımı eşitsizlik ölçütleri yardımıyla KBGSYH düzeyinde hesaplanan katsayılar, 1990-2001 döneminde bölgesel gelir eşitsizliğinin azaldığını göstermiştir. Bu bulgu, araştırma kapsamındaki tüm eşitsizlik ölçütleri tarafından da doğrulanmaktadır. 1990-2001 döneminde gözlenen bu eğilim, bölgesel gelir eşitsizliğinin ekonomik büyüme ile birlikte azalma eğilimi kazanacağını ileri süren neoklasik yakınsama hipotezini desteklemektedir. Düzey 1 ve Düzey 2 bölge tanımlarına göre KBGSYH düzeyinde hesaplanan eşitsizlik katsayılarına göre, 1990-2001 döneminde gözlenen olumlu gelişme 2001-2006 döneminde kaybolmuş ve bölgesel gelir eşitsizliği artış eğilimi kazanmıştır.

KBMG’e göre hesaplanan bölgesel eşitsizlik katsayıları, çalışmanın kapsadığı tüm yıllar ve tüm bölge tanımları için devletin geliri yeniden dağıtan politikalarının bölgesel gelir eşitsizliğini azalttığını göstermiştir. 2001-2006 döneminde KBGSYH düzeyinde bölgesel gelir eşitsizliğinin artıyor olmasına rağmen, KBMG’e göre hesaplanan eşitsizlik katsayılarına göre bölgesel gelir eşitsizliği aynı dönemde azalmaktadır. Bu bulgu, yeniden dağılım politikalarının bölgesel gelir dağılımı açısından etkin sonuçları olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışmada KBGSYH ve KBMG’in bölgesel farklılığının kaynaklarını saptamak amacıyla, 81 il verisinden hareketle En Küçük Kareler Yöntemi kullanılarak yatay kesit analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre KBGSYH’nın büyüklüğü ilin sermaye stoku, işgücü sayısı, insan sermayesi, hizmet sektörünün verimliliği ve kentleşme oranı değişkenleri tarafından güçlü bir şekilde açıklanmaktadır. Tüm açıklayıcı değişkenler, KBGSYH ile pozitif bir ilişki içindedir. KBGSYH’nın büyüklüğünü belirleyen bu faktörler; bölgesel düzeyde yatırımları teşvik ederek sermaye stokunun artırılması, eğitim ve sağlık yatırımlarına daha fazla kaynak ayrılarak beşeri sermayenin geliştirilmesi, alt yapı yatırımları ile kent ekonomilerinin ölçeğinin geliştirilmesi gibi alanlarda bölgesel kalkınmaya yönelik hükümet politikalarının önemini koruduğunu göstermektedir. KBMG, mali transferler ile iller arasında geliri yeniden dağıtan politikalar tarafından belirlenmekte olup, büyüklüğü hükümetlerin politik önceliklerine göre belirlenmektedir. Yatay kesit analizinin sonuçlarına göre, hükümetlerin politik önceliklerini temsil ettiği düşünülen değişkenlerin, KBMG’i anlamlı düzeyde açıkladığı görülmüştür. Çalışmanın bulguları, kamuda istihdam oranı yüksek illere geçildikçe KBMG’in azaldığını; siyasi temsil oranı yüksek olan illerin KBMG’inin de yüksek olduğunu göstermiştir. Kalkınmada öncelikli yöreler kapsamındaki illerin KBMG’i düşük iller olmasına rağmen, değişkenin anlamlılık düzeyi, bu illerin seçiminde siyasi faktörlerin devrede olduğunu ve teşviklerin etkin bir şekilde uygulanmadığını göstermiştir.

Türkiye ekonomisi tarihi ve coğrafi koşulların belirlediği ve değiştirilmesi pek de kolay olmayan başlangıç dağılımının neden olduğu bölgesel gelir dağılımı sorununu yaşamaktadır. Piyasa ekonomisine geçiş sürecinde önemli mesafeler almış ve küresel rekabete açılmış olan Türkiye ekonomisinin, neoklasik yakınsama hipotezinin öngörüsüne rağmen bölgesel gelir dağılımındaki dengesizlik sorununu yaşamaya devam edeceği görülmektedir. Piyasa ekonomisinin yaratıcı dinamiklerinin illerin rekabet

üstünlüklerini ortaya çıkaracağı düşünülse de geri kalmış bölge ekonomilerinin gelişimini destekleyen politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle bu bölgelerin pazara ulaşımını sağlayacak altyapı yatırımlarına, özel sektör yatırımlarını canlandırmak üzere doğrudan kamu yatırımlarına ve nitelikli işgücünü sağlama olanaklarına hükümetlerin daha fazla kaynak ayırması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akdede, S. H. ve Erdal, F. (2004).** Public Capital in Regional Growth Convergence: a Developing Country Test, *Open Minds Conference, -Europe in Global World-Blending Differences*, Lodz, Poland.
- Atalık, G. (2002).** Some Effects of Regional Differentiation on Integration in the European Community, *Regional Development Reconsidered*, Ed. by, G. Atalık ve M. Fischer, Springer: 187-196.
- Altınbaş, S., Doğruel, F. ve Güneş, M. (2002).** Türkiye'de Bölgesel Yakınsama: Kalkınmada Öncelikli İller Politikası Başarılı Mı?, *METU/ERC International Conference in Economics*, Ankara, Turkey, September 2002.
- Berber, M.,Yamak, R. ve Artan, S. (2000).** Türkiye'de Yakınlaşma Hipotezinin Bölgeler Bazında Geçerliliği Üzerine Ampirik Bir Çalışma: 1975-1997, 9. *Ulusal Bölge Bilimi Kongresi-Bildiriler Kitabı*, Trabzon.
- Cashin, P. ve Strappazon, L. (1998).** Disparities in Australian Regional Incomes: Are They Qidening or Narrowing?, *The Australian Economic Review*, 31(1): 3-26.
- Chakravorty, S. (1996).** A Measurement of Spatial Disparity: The Case of Income Inequality, *Urban Studies*, 33(9): 1671-1686.
- Coulombo, S. ve Lee, F. C. (1995).** Convergence Across Canadian Provinces, 1961 to 1991, *The Canadian Journal of Economics*, 28(4): 886-898.
- Courchene, T.J. (1970).** Interprovincial Migration and Economic Adjustment, *Canadian Journal of Economics*, 4: 550-576.
- Dinler, Z. (2008).** *Bölgesel İktisat -Genel Olarak ve Türkiye'de Bölgeler Arası Gelişmişlik Farklarının Ortaya Çıkışı ve Azaltılmasına Yönelik Politikalar-*, Ekin Kitabevi, 8. Basım, Bursa.
- Doğruel, F. ve Doğruel, S. (2007).** Türkiye'de Bölgesel Gelir Farklılıkları ve Büyüme, Der: A. H. Köse, F. Şenses, ve E. Yeldan, *Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar*, Korkut Boratav'a Armağan, İletişim Yayınları, 912, Armağan Kitaplar, 3, 4. Baskı, İstanbul.
- DPT, (2008).** *Dokuzuncu Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, DPT Yayın No: DPT: 2766, ÖİK: 702, Ankara,
- Erk, N. ve Ateş, Ş. ve Direkçi, T. (2000).** Convergence and Growth within GAP Region (South Eastern Anatolia Project) and overall Turkey's Regions, *IV. ODTÜ Uluslararası Ekonomi Kongresi*,13-16 Eylül, Ankara: 1-30.



- Erlat, H. (2005).** Türkiye’de Bölgesel Yakınsama Sorununa Zaman Dizisi Yaklaşımı, *Bölgesel Gelişme Stratejileri ve Akdeniz Ekonomisi*, (Ed. Haluk ERLAT), Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara.
- Filiztekin, A. (2004).** Bölgesel Büyüme, Eş-hareketlilik ve Sektörel Yapı, *Süleyman Demirel Üniversitesi 12. Ulusal İktisat Sempozyumu*.
- Filiztekin, A. (2008).** *Türkiye’de Bölgesel Farklar ve Politikalar*, TÜSİAD, Yayın No: TÜSİAD-T/2008-09/471.
- Gezici, F. (2006).** New Regional Definition and Spatial Analysis of Regional Inequalities in Turkey Related to The Regional Policies of EU, *Australasian Journal of Regional Studies*, Vol: 12, No:1: 103-124.
- Gezici, F. ve Hewings, G. J. D. (2004).** New Regional Definition and Spatial Analysis of Regional Inequalities in Turkey Related to the Regional Policies of EU, *44. Paper Presented at the Congress of ERSA*, Porto: 25-29 August.
- Gezici, F. ve Hewings, G. J. D. (2007).** Spatial Analysis of Regional Inequalities in Turkey, *European Planning Studies*, 15(3): 383-403.
- Güven, A. (2007).** Türkiye’de İller Arası Gelir Eşitsizliğinde Teşvik Politikalarının Rolü: Bir Ayrıştırma Analizi, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 14: 20-38.
- Hansen, N. (1995).** Addressing Regional Disparity and Equity Objectives Through Regional Policies: A Sceptical Perspective, *Papers in Regional Science*, 74: 220-236.
- Kara, M. (2008).** *Bölgesel Rekabet Edebilirlik Kavramı ve Bölgesel Kalkınma Politikalarına Yansımaları*, DPT Uzmanlık Tezi, Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Yayın No: DPT: 2774.
- Karaalp, H.S. ve Erdal, F. (2009).** Türkiye’de İller ve Bölgeler Arasında Gelir Farklılıkları: Sigma Yakınsama Analizi, *International Davraz Congress, Social and Economic Issues Shaping The World's Future: New Global Dialog*, Süleyman Demirel University, 24-27 September 2009, Isparta/ Turkey.
- Karaca, O. (2004).** Türkiye’de Bölgeler Arası Gelir Farklılıkları: Yakınsama Var mı?, *Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni*, 2004/7.
- Kızıltan, A. ve Ersungur, Ş. M. (2007).** Türkiye’de İller ve Bölgelerin Ekonomik Gelişme Düzeyleri Arasındaki Uzun Dönemli İlişkiler, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2): 269-286.
- Kim, J. (2004).** Growth of Regional Economy and Income Inequality: Country-Level Evidence From Florida, USA, *Applied Economics*, 36: 173-183.
- Krueger, A. O. (1968).** Factor Endowments and Per Capita Income Differences Among Countries, *The Economic Journal*, 78(311): 641-659.
- Mankiw, N. G., Romer D. ve Weil, D.N. (1992).** A Contribution To The Emprics of Economic Growth, *The Quarterly Journal of Economics*, 107(2):407-437.
- Mutlu, S. (2008).** Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Deneyimleri: Eleştirel Bir Yaklaşım, *3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*, 27-28 Kasım 2008, Mersin.

- Obstfeld, M. ve Peri, G. (1998).** Regional Non-Adjustment and Fiscal Policy, *Economic Policy: A European Forum (April)*: 205-247.
- Önder Ö.A., Karadağ M. ve Deliktaş, E. (2004).** Seçilmiş İllerde Kamu Sermaye Stokunun Özel Sektör İmalat Sanayii Üretim Etkinliği Üzerine Etkisi, *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*, Cilt II, DPT ve Pamukkale Üniversitesi Yayını.
- Özer, Y.E. (2008).** Küresel Rekabet Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye, *Review of Social, Economic & Business Studies*, 9-10: 389-408.
- Öztürk, L. (2003).** Bölgelerarası Gelir Eşitsizliği: Coğrafi Bölgeler Üzerine Tanımlayıcı Bir Analiz 1965-2001, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XXII (2): 13-33.
- Öztürk, L. (2005).** Bölgelerarası Gelir Eşitsizliği: İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması'na (İBSS) Göre Eşitsizlik İndeksleri İle Bir Analiz, 1965-2001, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 10: 95-110.
- Shankar, R. ve Shah, A. (2003).** Bridging the Economic Divide Within Countries: A Scorecard on the Performance of Regional Policies in Reducing Regional Income Disparities, *World Development*, 31(8): 1421-1441.
- Song, S., Chu, G. Ve Cao R. (2000).** Intercity Regional Disparity in China, *China Economic Review*, 11: 246-261.
- Şenesen, Ü. (2002).** Türkiye'de Bölgesel Gelir Dağılımında Son Gelişmeler, *10. Ulusal Bölge Bilimi/Bölge Planlama Kongresi*, 17-18 Ekim 2002, İTÜ, İstanbul.
- Tekeli, İ. (1972).** *Bölge Planlama Üzerine*, İTÜ, MF Yayını, No: 51, İstanbul.
- Tekeli, İ. (2004).** Bir Bölge Plancısının Çözmeye Çalıştığı Sorunun Büyüklüğü Karşısında Yaşadığı İç Huzursuzlukları, *DPT, Kentsel ve Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*, Cilt II: 244-262.
- Tezel, Y.S. (1994).** *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Türkiye Araştırmaları No:10, İstanbul.
- Vanneste, O. (1971).** *The Growth Pole Concept and The Regional Economic Policy*, Collage of Europe, Brugge.
- Yamanoğlu, K. B. (2009).** Türkiye'de İller Arası Mali Yakınsama, *Anadolu International Conference in Economics*, June 17-19, 2009, Eskişehir, Turkey.
- Yavan, N. ve Kara, H. (2003).** Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Dağılışı, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 1(1): 19-42.
- Yıldırım, J. (2005).** Regional Policy and Economic Convergence in Turkey: a Spatial Data Analysis, *18th European Advanced Studies*, Institute in Regional Science.
- Yıldırım, J. ve Öcal, N. (2006).** Income Inequality and Economic Convergence in Turkey, *Transition Studies Review*, 13(3): 559-568.

TÜRKİYE'DE SEKTÖREL ENFLASYON DİRENCİ

Doç. Dr. Ömer ÖZÇİÇEK*

ÖZ

Bir tanıma göre enflasyonda direnç (persistence), enflasyon seviyesine gelen bir şok sonucu enflasyonun uzun vadeli denge seviyesine dönme süresidir. Bu sürenin uzun olması direncin büyük olduğu anlamına gelmektedir. Ekonomik yapının böyle bir özelliğe sahip olması enflasyonu düşük ve istikrarlı bir seviyede tutmak için daha büyük gayretler gösterilmesini gerektirebilecektir. Bu konuda yapılmış çalışmalarda direnç değeri değişik şekillerde ölçülmüştür. Bu çalışmada bu değer, tek değişkenli ardışık bağlanım modelindeki katsayıların toplamı şeklinde tahmin edilmiştir. Enflasyon ile ilgili çalışmalarda önemli bir husus da yapısal bir kırılmanın mevcudiyetidir. Yapılan tahminde TÜFE ve TEFEE enflasyon değerlerinde genelde bir kırılmanın mevcut olduğu belirlenmiştir. Kırılma tarihleri için kullanılan kukla değişkenin, direnç tahmin değerlerini önemli ölçüde etkilediği görülmüştür. Genel olarak bulunan sonuç Türkiye TÜFE sektörel enflasyonda ortalama direnç değeri 0.60 civarında iken bu değer TEFEE sektörel enflasyon için 0.2 civarındadır. İmalat veya hizmet sektörleri arasında ayırt edici bir fark bulunamamıştır. Ayrıca diğer ülkeler için ortaya konan enflasyonda direnç değerinin son dönemlerde azaldığı görüşünün Türkiye için geçerli olmadığı bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sektörel enflasyon, Enflasyon direnci, Yapısal kırılma, Ardışık bağlanım

SECTOREL INFLATION PERSISTENCE IN TURKEY

ABSTRACT

According to one definition inflation persistence is the time that it takes for the inflation to return to its long run level after a shock. If this time is long it means that inflation persistence is high. If the economic structure poseses such a feature, it may require more effort to keep the inflation low and stable. Studies in this area has measured persistence in different ways. In this study this value is defined as the sum of the autoregressive coefficients of a univariate model. Another important subject about inflation studies is the existence of a structural break. In general there has been structural breaks detected in CPI and WPI series. It is shown that using dummy variables for structural breaks has significantly affected the persistence value. In general it is found that while the average of CPI inflation persistence is about 0.60, this number for WPI is about 0.20. A difference between manufacturing and service sectors has not been detected. Furthermore the view that there has been a drop in inflation persistence in other countries is not valid for Turkey.

Keywords: Sektörel enflasyon, Inflation persistence, Structural break, Autoregression

* Gaziantep Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, e-posta: ozcicek@gantep.edu.tr



1. GİRİŞ

Enflasyon genel ekonomik koşulları göstermesi açısından ekonomik politikaların belirlenmesinde dikkate alınan önemli bir değişkendir. Özellikle günümüzde merkez bankalarının bağımsızlığının artması ve enflasyon seviyesini düşük ve istikrarlı tutmanın birinci politik öncelik olması dolayısıyla, bu önem daha da artmış gözükmektedir. Bu yüzden enflasyon değişik yönleriyle araştırılmaktadır. Fiyat hareketlerinin para politikası değişikliklerine ve diğer olaylara ne kadar zamanda tepki verdiği veya bu tepkinin süresi araştırılan konular arasındadır. Bir tanıma göre, enflasyondaki direnç (persistence) enflasyon seviyesine gelen bir şok sonucu enflasyonun uzun vadeli denge seviyesine dönme süresidir. Etkinin varlığının sonsuza kadar sürdüğü, durağanlığın olmadığı durum veya uzun süreli etki halinde enflasyonda direncin var olduğu söylenir. Kısa zamanda yok olan etki hali de enflasyonun direnci olmadığı veya zayıf olduğu anlamına gelmektedir.

Direnç değerinin büyüklük ve küçüklüğüne bağlı olarak para politika kuralı değişiklik gösterebilir (Coenen, 2007). Ayrıca direnç değerinin küçük olması durumunda politika yapıcılar enflasyondaki gelişmelere daha az şiddet ile müdahale etme zorunda kalabilir (Mishkin 2007:15). Enflasyon direnci ile ilgili çalışmaların, para politikası açısından öneminin yanı sıra, enflasyon kestiriminde ve ekonomik modellerin kurulması ve seçilmesi açısından da önemi vardır. Cecchetti ve Debelle (2006)'e göre Taylor (1980) ve Calvo (1983) gibi araştırmacıların kurdukları Yeni Keynezyen modellerin enflasyon direncinin çok düşük veya hiç olmaması yoğun eleştirilere yol açmıştır.

Ampirik çalışmaların büyük bir çoğunluğunda yapısal kırılma testi yapılarak, enflasyon ortalamasındaki kırılma tarihi ya da tarihleri bulunduktan sonra bir tek değişkenli ardışık bağımlı bir model tahmin edilmiştir. Önemli bulgulardan bir tanesi de enflasyon ortalamasındaki yapısal kırılmanın göz ardı edilmesi durumunda, direnç ölçüsünün yüksek çıktığıdır. Levin ve Piger (2004)'in çalışmasında enflasyonda yapısal kırılma modellenmediği zaman ABD'nin 48 enflasyon serisinden sadece 8'inde birim kök reddedilirken, bu rakam yapısal kırılma kullanıldığında 29'a çıkmaktadır. Cecchetti ve Debelle (2006) 16 ülke ve 12 tüketim kategorisi için yaptıkları çalışmada yapısal kırılma modellenmediği zaman direnç değerini ortalama 0.80 bulmuş, yapısal kırılma kullanıldığında bu değer ortalama 0.29 çıkmıştır. Gadzinski ve Orlandi (2004) Avrupa Bölgesi ve ABD için yaptığı çalışmada direnç değerleri ortalama 0.55 seviyesinde çıkmıştır.

Franta vd. (2007) Avro bölgesindeki 12 ülke ve AB'ye dâhil olmuş 4 yeni ülkeyi karşılaştırdıklarında yeni katılmış ülkelerin GSYİH deflâtörü için tahmin edilen otoregresif katsayılar toplamlarının Avro bölgesi ülkelerine kıyasla genel olarak daha yüksek olduğunu bulmuşlardır. Enflasyon dinamiğinde yapısal bir değişimin olabileceğini de göz önüne almak için yazarlar zamanla değişen ortalama (time varying mean) modeli de tahmin etmiş ve buradan eski üye ülkelerde enflasyon direncini, beklentiler daha fazla belirlerken, örneklerdeki yeni üye ülkelerde geriye dönük olarak ataletin daha belirleyici olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu bulgular AB üyeleri arasında enflasyon dinamiğindeki farklılığı ortaya koymaktadır. Petrassi ve de Oliveria (2009) 23 sanayileşmiş ve Türkiye'nin de dâhil olduğu 17 gelişmekte olan ülkenin 1995:1-2009:1 TÜFE verilerini kullanarak yaptıkları çalışmada genel olarak sanayileşmiş ülkelerde direnç ölçüsünün daha düşük olduğunu bulmuşlardır. Enflasyondaki direnç ardışık bağımlı katsayılarının toplamı olarak ölçülmüş ve EKK yöntemiyle tahmin edilmiştir. Petrassi ve de Oliveria'nın sonuçlarına göre Türkiye 0.88 ile örneklerdeki en yüksek direnç değerine sahiptir.¹ Fakat yine aynı çalışmada döviz kurunun açıklayıcı değişken olarak dâhil edildiği Yeni Keynezyen Phillips Eğrisi modeli tahmininde ise Türkiye'de direnç değerinin en düşük değerlerden birisi olduğu bulunmuştur.

¹ Yazarlar Chow sınamasıyla yapısal kırılmanın araştırıldığını ifade etmişlerdir. Fakat Türkiye için bir yapısal kırılmanın bulunduğu bahsetmemektedirler.

Yeni çalışmaların önemli bir kısmı sektörel fiyat endeksleri kullanarak araştırmayı derinleştirmiştir. Sektörel fiyatların kullanılması genel durum hakkındaki teşhisin kuvvetlenmesini sağlayabilir. Altissimo vd (2006) Avrupa’da sektörler arası önemli farklılıklar bulmuştur. İşlenmemiş gıda ve enerji sektörleri düşük direnç sergilerken, hizmet ve sanayi mallarında direnç daha yüksek bulunmuştur. Bilke (2005), Fransa’nın 141 mikro fiyat endeksi üzerine yaptığı incelemede, yapısal kırılma olmaksızın direncin ortalama 1.0 civarında çıktığı fakat modele yapısal kırılma konulduğunda bu ortalamanın 0.75’in altına indiğini gözlemlemiştir. Bu çalışmada ayrıca enflasyon direncinin hizmet ve sanayi mallarında daha yüksek, gıda ve enerji sektörlerinde ise daha düşük bulunmuştur. Lünemann ve Mathä (2004), 15 AB ülkesinde ortalama 90 tane endeks ile yaptıkları çalışmada, sektörler arası ve ülkeler arası önemli farklılıklar bulmuşlardır. Bulgular hizmet ve dayanıklı mallarda direncin daha düşük olduğu doğrultusundadır. Bu çalışmada genel olarak enflasyonda direncin oldukça düşük olduğu sonucuna varmışlardır.

Bazı çalışmalarda enflasyonda direncin son zamanlarda azaldığı iddia edilmektedir. Taylor (1999)’a göre bunun nedenlerinden biri, merkez bankalarının güvenilirliğinin artması ve beklentileri daha iyi yönetebildiğidir. Benati (2008), on sanayileşmiş ülkede değişik dönemlere baktığında, iki ülke haricinde diğerlerinde direnç değerinin son dönemde daha düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca bu sonuç, para politikasından bağımsız bulunmuştur. Clark (2006), ABD’nin 150 fiyat endeksi kullanarak yaptığı çalışmada direnç değerinin bir civarından 1993’ün birinci çeyreğinden itibaren önemli ölçüde azaldığı sonucuna varmıştır. Direnç, dayanıklı tüketim mallarında 0.80 civarında, dayanıksız mallarda ve hizmet sektöründe ise çok daha düşük çıkmıştır. ABD’de enflasyon direncinin 1980’den sonra düştüğünü iddia eden bir başka çalışma da Cogley vd (2009)’dir. Cecchetti ve Debelle (2006)’de 16 ülke için direnç değerinin azalıp azalmadığına bakmış ve azaldığı yönde daha fazla destekleyici bulgu elde etmişlerdir. O’Reilly ve Whelan (2005) ise Euro bölgesi için yaptıkları çalışmada enflasyonun ortalamasında yapısal bir değişme olduğunu bulmuş fakat 8 ve 12 yıllık pencereler kullanılarak yapılan kayan regresyon analizinde direnç değerinin bire yakın olduğu ve önemli bir değişme göstermediği sonucuna ulaşmıştır. Pivetta ve Reis (2007) ABD enflasyonu için yaptıkları lineer olmayan Bayes modeli tahmininde enflasyonda direncin yüksek ve değişmediği bulunmuştur.

Kısaca yapılan çalışmalarda bulgular ülkeler arası, çalışmalar arası ve sektörler arası önemli farklılıklar içermektedir. Fakat genel olarak sanayileşmiş ülkelerde direnç değeri yüksek olmayıp, orta düzeyde direnci işaret etmektedir. Bulguların birçoğu işlenmemiş gıda ve enerjide direncin daha düşük, hizmet ve sanayi mallarında direncin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Sektörler arası direnç değerindeki farklılık kuramsal olarak girdi maliyetindeki (emek, enerji vs) oynaklık ve sektördeki rekabet yapısına bağlı olabilir.

Bu yönde Türkiye için yapılmış çalışmada Afşin ve Çetinkaya (2009) 1988:1-2007:10 aylık TÜFE ve TEFE sektörel verilerini kullanarak otoregresif katsayılar toplamını En Küçük Kareler yöntemiyle tahmin etmişlerdir. Analizlerinde ortalama enflasyonda kırılmanın olmadığı ve olduğu (kırılma tarihleri Nisan 1994 veya Şubat 2001 olarak seçilmiştir) durumlarda tahmin yapmış ve özellikle Şubat 2001’deki bir kırılmanın denklemde yer alması ile hesaplanan direnç değerlerinin önemli ölçüde küçüldüğünü bulunmuşlardır. Kırılmanın olduğu denklemle yapılan tahminde TÜFE için direnç değeri 0.77, TEFE için ise 0.66 şeklinde çıkmıştır. Türkiye için yapılmış enflasyon direnciyle ilgili diğer çalışmalar otoregresif parçalı bütünlük hareketli ortalama (ARFIMA) modelindeki bütünlük değerinin tahmin edilmesine dayanmaktadır. Balcılar (2004) TÜFE için bütünlük değeri 0.40, Kutlar ve Turgut (2006) 0.45 civarında bularak enflasyon serisinin uzun hafızalı fakat durağan olduğu sonucuna ulaşmışlardır.



Enflasyon dinamiğinin önemli bir özelliği olan “direnç” Türkiye’de enflasyonu düşük seviyelere çekmek ve burada tutma çabalarına önemli bilgiler sağlayacaktır. Yapısal bir kırılmanın ampirik analizde göz önünde bulundurulmaması sonuçların güvenilirliğini etkilemektedir. Bu bakımdan çalışmamızda Türkiye enflasyon serilerine uygulanan yapısal kırılma tarihinin tahmini ve sınaması yapılmıştır. Bu çalışmanın bir başka önemli katkısı da enflasyon direncinin son yıllarda azalıp azalmadığının araştırmasıdır.

2. VERİ VE YÖNTEM

Veriler Türkiye İstatistik Kurumu internet sitesinden temin edilmiş olup, örneklem Ocak 1994-Aralık 2008 dönemlerini kapsamaktadır ve aylık frekansa sahiptir. Fiyat serileri TÜFE genel endeksi ve 10 alt kolu, TEFE genel endeksi ve 34 alt kolundan oluşmaktadır². Veriler X12 yöntemiyle sezonluk ayarlama yapıldıktan sonra doğal logaritmaları alınmış ve daha sonra farkları alınarak enflasyon haline dönüştürülmüştür. Uygulanan ilk analiz kırılma testi olmuştur.

Bu çalışmada kullanılan kırılma analizi Bai ve Perron (2003)’te detaylı bir şekilde anlatılmıştır.³ Genel olarak model

$$y_t = x_t' \beta + z_t' \delta_j + u_t \quad j=1, \dots, m+1; \quad t=1, \dots, T \quad (1)$$

şeklinde ifade edilir. Burada x ve z açıklayıcı değişkenlerdir. Sistemde m kırılma dolayısıyla m+1 tane rejim olduğu varsayılmaktadır. Kırılma tarihleri T_1, \dots, T_m bilinmemektedir ve tahmin edilecektir. Bu amaç için toplam hata kareleri toplamının minimize eden değerleri bulunacaktır:

$$S_T(T_1, \dots, T_m) = \sum_{i=1}^{m+1} \sum_{t=T_{i-1}+1}^{T_i} (y_t - x_t' \beta - z_t' \delta_i)^2$$

Tahmin edilen kırılma tarihleri $(\hat{T}_1, \dots, \hat{T}_m) = \arg \min_{T_1, \dots, T_m} S_T(T_1, \dots, T_m)$ şeklinde tarif edilir. Bai ve Perron (2003) bu eşitliği sağlayan değerleri bulmak için $T(T+1)/2$ adet hata kareleri toplamını hesaplayan bir algoritma kullanmaktadırlar. Ayrıca bu makalede güven aralığı hesaplaması ve iki önemli test istatistiği de tarif edilmiştir. Bu sınamalardan ilki $m=0$ hipotezine karşı $m=k$ sıyanan supF tipi istatistiği, ikincisi ise $m=l$ e karşı $m=l+1$ sıyanan $\text{supF}_{T(l+1)l}$ istatistiğidir.

Direnç birçok değişik şekilde ölçülebilir. Dias ve Marques (2005) bu yöntemleri karşılaştırmaktadır. Bu çalışmada kullanılan ölçü diğer çalışmalarda en sık kullanılan ölçü olan ardışık bağlanım (AR) katsayılarının toplamıdır. Enflasyon (π) hareketi tek değişkenli bir zaman serisi şeklinde modellenirse,

$$\pi_t = \mu + \sum_{j=1}^K \alpha_j \cdot \pi_{t-j} + \varepsilon_t \quad (2)$$

direnç ölçüsü bu denklemdeki eğim katsayılarının toplamı şeklinde bulunur, $\rho = \sum_{j=1}^K \alpha_j$ Denklem (2) genişletilmiş Dickey-Fuller formunda yazıldığında

$$\Delta \pi_t = \mu + \rho \cdot \pi_{t-1} + \sum_{j=1}^{K-1} \gamma_j \cdot \Delta \pi_{t-j} + \varepsilon_t \quad (3)$$

hesaplanması daha kolay bir hal alır. Son olarak modele n tane yapısal kırılmalar eklendiğinde model şu hali alır:

2 Tarım, avcılık ve ormancılık alt kolu, tarım, avcılık sektörü ve ormancılık, tomurculuk sektörü ayrı iki kol olarak incelendiğinden dahil edilmemiştir.

3 GAUSS programı Pierre Perron’un web sitesinden temin edilmiştir. <http://people.bu.edu/perron/code/m-Break.zip>

$$\Delta\pi_t = \mu_0 + \sum_{b=1}^n \mu_b \cdot D_b + \rho \cdot \pi_{t-1} + \sum_{j=1}^{K-1} \gamma_j \cdot \Delta\pi_{t-j} + \varepsilon_t \quad (4)$$

Burada D_b kırılma tarihine kadar sıfır ondan sonra da bir değerini alan kırılma kuklası, μ_b ise ortalamadaki değişmeyi temsil eden katsayıdır.

3. ENFLASYONDA KIRILMA VE DİRENÇ DEĞERLERİ

Enflasyon serilerinde yapısal bir kırılmanın varlığı, ampirik analiz sonuçlarını etkileyebilmektedir. Bu durumu açıklığa kavuşturmak için serilere uygulanan kırılma testi sonuçları Tablo 1 ve 2’te verilmiştir. Sınamalar öncelikle bir kırılmanın olup olmadığına bakmaktadır. SupF_1 sütunu bu değerleri vermektedir ve görüldüğü gibi TÜFE’nin tamamında hiç kırılma yoktur hipotezi çok kuvvetli bir şekilde reddedilmektedir. TEFE serilerinde ise sadece iki seri hariç (Ana metaller ve Diğer ulaşım araçları) kırılmanın olduğu sonucu çıkmaktadır. İkinci bir kırılmanın varlığı ise SupF_2 sütunundaki değerler ile araştırılmaktadır. TÜFE’de bazı serilerde ikinci kırılma yönünde destek çıkmasına rağmen TEFE serilerinde genel sonuç test istatistiklerinin %5 eşik değeri 8.58’den küçük olmalarından dolayı ikinci bir yapısal kırılmanın olmadığı yönündedir. Bu sonuçlara bağlı olarak bundan sonraki tahminlerde sadece bir kırılma kullanılacaktır.

Tablo 1. TÜFE Serilerinde Kırılma Tarihleri ve Sınaması Sonuçları

	İlk Kırılma		İkinci Kırılma	
	tarih	supF_1	tarih	supF_2
Genel	01/2002	116	02/1998	7.64
Gıda, içki ve tütün	01/2002	65.5	01/1998	6.56
Giyim ve ayakkabı	10/2002	127	06/1998	29.0
Konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar	09/2001	235	11/2003	10.4
Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri	01/2002	91.2	03/1998	3.5
Sağlık	12/2001	150	02/2004	20.8
Ulaştırma	01/2002	59.5	06/2006	8.3
Eğlence ve kültür	09/2001	63.1	12/2003	9.9
Eğitim	06/2000	23.7	03/2003	11.7
Lokanta ve oteller	06/2000	85.5	10/2003	43.9
Çeşitli mal ve hizmetler	12/2001	72.3	02/2004	15.7

1. kırılma için H_0 : 0 kırılma; H_1 : 1 kırılma; %1 eşik değeri 12.3. 2. kırılma için hipotez 1 kırılmaya karşı 2 kırılma %5 eşik değeri 8.58, %10 eşik değeri 7.04

Regresyon denklemleri (3) ve (4)’ü tahmin etmek için bir gecikme sayısının belirlenmesi gerekmektedir. Cecchetti ve Debelle (2006) bütün tahminlerde 12 gecikme kullanmışlardır. Bu çalışmada da bütün regresyon tahminlerde 6 gecikme kullanılarak gecikme sayısındaki farklılığın sonuçlar üzerinde bir etkisinin olmaması amaçlanmıştır. Diğer çalışmalarda olduğu gibi ortalama enflasyonda yapısal değişime izin verildiğinde sonuçların nasıl değiştiğini görme imkânı sağlaması açısından öncelikle yapılan EKK tahmininde modele kırılma eklenmemiştir. TÜFE için bu sonuçlar Tablo 3 ilk sütununda sunulmuştur. En yüksek direnç değeri 0.937 ile genel endekste, en düşük değerde 0.150 ile eğitim enflasyonunda çıkmıştır. Sadece eğitimde değerler eksi işaretli çıkmıştır. Bu da ortalamayı önemli ölçüde etkilemektedir. Eğitimin en yakın takipçisi 0.756 ile çeşitli mal ve hizmetler grubudur. Ondan sonra gelen değer ise 0.832 ile ulaştırma sektöründedir. Bu sütundaki değerlerin ortalaması 0.81’dir (eğitim hariç 0.87). Genel olarak bakıldığında enflasyon direnci açısından hizmet ve imalat sektörleri arasında ayırım yapılamamaktadır. Bir sonraki sütun ise kırılma testinde belirlenen kırılma tarihlerinde kukla değişken konulması sonrası bulunan değerlerdir. Bu sütunda diğer çalışmalarda olduğu gibi direnç katsayısında önemli azalma olduğu görülmektedir. Eğitim sektöründeki düşüşün oldukça büyük olduğu dikkat çekicidir. Bu sütunun ortalaması ise 0.40, eğitim sektörü hariç 0.52’dir. Bu sütunda da hizmet ve imalat sektörleri arasında ayırt edilir farklılık çıkmamıştır. Direnç değerindeki bu büyük düşüş, enflasyon serilerinde kırılmanın göz ardı edilmemesi gerektiğini göstermektedir.

Tablo 2. TEFE Serilerinde Kırılma Tarihleri ve Sınaması Sonuçları

	İlk Kırılma		İkinci Kırılma	
	tarih	supF 1	tarih	supF 2
Genel	01/2002	52.8	12/1997	3.5
Tarım, avcılık	02/2002	53.1	01/1998	11.4
Ormancılık, tomrukculuk	10/2003	20.0	04/1996	1.7
Balıkçılık, balık üretme çiftlikleri	11/1996	10.2	02/2004	4.4
Madencilik ve taşocakçılığı ürünleri	03/2003	35.3	02/1997	2.5
Kömür ve linyit; turba	02/2003	57.4	05/2006	8.2
Hampetrol ve doğalgaz; tetkik ve arama hariç	03/2003	9.7	04/1996	1.7
Metal cevherleri	10/2001	24.0	08/1998	1.2
Diğer madencilik ve taşocakçılığı ürünleri	02/2003	34.2	12/1997	4.4
İmalat	11/2001	40.7	11/2004	2.8
Gıda ürünleri ve içecekler	11/2001	54.3	03/2004	10.5
Tütün ürünleri	11/2001	17.0	03/2004	2.9
Tekstil	10/2001	28.5	12/2003	6.0
Giyim eşyası; kürk	01/2003	147	02/1999	9.3
Deri ve deri ürünleri	10/2002	113	08/1997	17.0
Ağaç ve mantar ürünleri (mobilya hariç); hasır ve örgü malzemelerinden yapılan eşyalar	03/2003	88.5	03/1996	10.4
Kağıt hamuru, kağıt ve kağıt ürünleri	12/2001	20.4	03/1996	0.8
Basılı ürünler ve kayıtlı medya	09/2002	50.0	06/1996	10.1
Kok, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar	02/2003	10.6	12/1999	1.5
Kimyasal maddeler, ürünler ve suni elyaflar	10/2001	45.1	12/2004	1.1
Kauçuk ve plastik ürünler	11/2001	42.3	04/1996	1.8
Metalik olmayan diğer mineral ürünleri	12/2001	50.3	02/2005	10.2
Ana metaller	02/2003	7.1	09/1997	2.6
Makine ve teçhizat hariç; metal eşya sanayii	11/2001	65.0	03/1998	5.0
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	04/2003	88.3	12/1997	6.7
Büro makineleri ve bilgisayarlar	01/2002	47.8	06/2004	0.9
Elektrikli makine ve cihazlar b.y.s.	10/2001	65.2	06/2006	2.8
Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları	07/2002	30.2	03/1996	1.7
Tıbbi aletler; hassas ve optik aletler ile cep ve kol saatleri	03/2002	66.9	06/1998	2.0
Motorlu taşıt, römork ve yarı-römorklar	02/2002	86.6	04/2004	11.5
Diğer ulaşım araçları	05/2006	7.5	04/2002	6.6
Mobilya; başka yerde sınıflandırılmamış diğer mallar	03/2003	52.2	04/1997	3.4
Elektrik , gaz ve su	01/2002	39.1	12/2005	5.2
Elektrik, gaz, buhar ve sıcak su üretimi ve dağıtımı	01/2002	29.9	10/2005	5.1
Suyun toplanması, arıtılması ve dağıtılması	01/2002	55.6	05/2004	2.6

1. kırılma için H0: 0 kırılma; H1: 1 kırılma; %1 eşik değeri 12.3; %5 eşik değeri 8.58. 2. kırılma için hipotez 1 kırılmaya karşı 2 kırılma %5 eşik değeri 8.58, %10 eşik değeri 7.04

Bu konudaki bir başka kanaat de sonraki dönemlerde direnç katsayısında önemli azalmanın gerçekleştiğidir (Taylor, 1999, Cecchetti ve Debelle, 2006, Benati, 2008). Bu iddianın Türkiye için geçerliliğini araştırmak için örneklem 1994-2001 ve 2002-2008 olmak üzere ikiye bölünerek tahminler tekrarlanmıştır. Tablo 3'te üçüncü ve dördüncü sütunda sunulmuş olan bu sonuçlara göre sistematik bir ilişkiden söz etmek mümkün gözükmemektedir. Bazı sektörlerde değer azalmışken bazılarında artmıştır. Fakat sağlık, çeşitli mal ve hizmetler ve eğitimde bu artışlar önemli miktarlarda olmuştur. Durumu daha net bir şekilde değerlendirebilmek için ortalamalara baktığımızda ilk dönem için ortalama 0.35, sonraki dönem için ortalama 0.61 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye'de direnç değerinin daha sonraki dönemlerde azaldığı hususunda bir kanıt ortaya çıkmamaktadır.

Tablo 3. TÜFE Serilerinde EEK ile Direnç Değeri Tahminleri

	1994-2008	1994-2008	1994-2001	2002-2008
Genel	0.937 (0.035)	0.682 (0.073)	0.654 (0.110)	0.798 (0.103)
Gıda, içki ve tütün	0.852 (0.062)	0.550 (0.098)	0.615 (0.139)	0.536 (0.160)
Giyim ve ayakkabı	0.897 (0.049)	0.641 (0.096)	0.551 (0.131)	0.677 (0.139)
Konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar	0.924 (0.043)	0.553 (0.098)	0.583 (0.153)	0.596 (0.182)
Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri	0.875 (0.049)	0.496 (0.098)	0.451 (0.139)	0.443 (0.178)
Sağlık	0.885 (0.063)	0.467 (0.126)	0.330 (0.211)	0.749 (0.137)
Ulaştırma	0.832 (0.065)	0.480 (0.108)	0.411 (0.153)	0.648 (0.175)
Eğlence ve kültür	0.849 (0.057)	0.535 (0.098)	0.514 (0.146)	0.390 (0.196)
Eğitim	0.150 (0.185)	-0.875 (0.265)	-0.943 (0.371)	0.363 (0.252)
Lokanta ve oteller	0.923 (0.049)	0.665 (0.095)	0.685 (0.139)	0.802 (0.102)
Çeşitli mal ve hizmetler	0.756 (0.080)	0.187 (0.133)	0.013 (0.205)	0.690 (0.166)

İlk sütun kırılmanın konmadığı durum, ikinci sütun kırılmanın olduğu, son iki sütun kırılmanın konmadığı iki alt döneme ait değerleri vermektedir.

Hansen (1999), belirttiği gibi ardışık bağlanım katsayısının 1 değerine yakın olması SEK tahminin aşağıya doğru sapmalı yapmaktadır. Bu durumda diğer çalışmalarda da kullanılan ve bir sapmasız medyan tahmin edicisi olan Hansen (1999)’in grid bootstrap yöntemi kullanıldığında sapmasız tahminler Tablo 4’te verilmiştir. Hücredeki ilk değer simulasyondan elde edilen medyan değer, alttaki değerler ise %95 güven aralığıdır. İlk sütundaki değerler Tablo 3’e benzer fakat beklendiği gibi biraz daha yüksektir. Ortalamayı değiştiren bir kukla değişken konduğunda yine direnç değerlerinde bir azalma olmuştur (burada eğitim dâhil edilmediğinde ortalama 0.61 dir). Örneklem iki döneme bölündüğünde ilk dönemin ortalaması 0.43 (eğitim hariç 0.55) ikinci dönemin ortalaması ise 0.74’tür (eğitim hariç 0.76).

Tablo 4. TÜFE Serilerinde Grid Bootstrap Yöntemi ile Direnç Değeri Tahminleri

	1994-2008	1994-2008	1994-2001	2002-2008
Genel	0.980 0.900-1.030	0.740 0.580-0.890	0.710 0.480-0.950	0.900 0.670-1.060
Gıda, içki ve tütün	0.900 0.760-1.020	0.620 0.420-0.830	0.690 0.400-1.020	0.630 0.290-0.950
Giyim ve ayakkabı	0.950 0.840-1.030	0.740 0.530-0.900	0.630 0.350-0.920	0.810 0.500-1.080
Konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar	0.970 0.870-1.040	0.650 0.460-0.820	0.660 0.340-1.030	0.740 0.340-1.080
Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri	0.910 0.800-1.010	0.570 0.360-0.760	0.510 0.230-0.810	0.550 0.140-0.960
Sağlık	0.950 0.820-1.050	0.580 0.320-0.820	0.450 -0.030-0.920	0.900 0.570-1.080
Ulaştırma	0.870 0.740-0.990	0.550 0.320-0.760	0.470 0.150-0.820	0.790 0.390-1.080
Eğlence ve kültür	0.890 0.770-1.010	0.610 0.410-0.810	0.580 0.260-0.900	0.500 0.090-0.950
Eğitim	0.220 -0.150-0.570	-1.040 -1.590-(-0.250)	-0.850 -1.640-(-0.060)	0.530 -0.040-1.080
Lokanta ve oteller	0.860 0.990-1.040	0.750 0.550-0.940	0.790 0.480-1.050	0.910 0.680-1.060
Çeşitli mal ve hizmetler	0.800 0.620-0.980	0.260 0.080-0.520	0.060 -0.380-0.470	0.870 0.510-1.100

İlk sütun kırılmanın konmadığı durum, ikinci sütun kırılmanın olduğu, son iki sütun kırılmanın konmadığı iki alt döneme ait değerleri vermektedir.



Bu sonuçları diğer çalışmalarda aynı yöntemlerle elde edilen TÜFE sonuçları ile karşılaştıracak olursak, Lünemann ve Mathä (2004) çalışmasında Avrupa için ortalama 0.40, O'Reilly ve Whelan (2005) Euro Bölgesi için ortalama 0.90, Altissimo vd. (2006) 9 OECD ülkesi için ortalama 0.40, Benati (2008) 10 sanayileşmiş ülke için ortalama 0.25 ve Cecchetti ve Debelle (2006)'nin çalışmasında 19 ülke ortalaması 0.32 civarında çıkmış olması sebebiyle Türkiye için bulunan değer diğer ülkelere kıyasla daha düşük olmadığı görülmektedir.

Bu araştırma TEFE için yapıldığında elde edilen sonuçlar Tablo 5'te sunulmuştur. İlk sütundaki ortalama değer 0.63 civarındayken sabit için konulan bir kırılmadan sonra ortalama 0.24'e düşmektedir. Örnekleme 2002 öncesi ve sonrası diye ikiye böldüğümüzde, ortalama iki dönemde de yaklaşık 0.27 çıkmaktadır. Bu da dönemler arası önemli bir farklılığın olmadığını göstermektedir. Burada dış ticarete konu olan mallar (maden, kimya, elektrikli makineler ve taşıtlar) ve ticarete konu olmayan mallar ayırımı yapıldığında (gıda, tekstil, mobilya) ikinci sütun için ortalama değerler sırasıyla 0.20 ile 0.23 çıkmıştır. Burada da önemli bir farklılık görülmemektedir. TEFE için bulunan değerlerin birden oldukça küçük olması sebebiyle sapmasız medyan tahmin edicisinin kullanılmasına gerek görülmemiştir. Diğer bir önemli nokta da TÜFE hizmet sektörü ağırlıklı olduğu düşünülürse, beklendiği gibi emek yoğun sektörlerde direnç değerinin TEFE'ye göre çok daha yüksek olduğu iddia edilebilir.

Tablo 5. TEFE Direnç Katsayısı EEK Tahminleri

	1994-2008	1994-2008	1994-2001	2002-2008
Genel	0.880 (0.048)	0.592 (0.081)	0.654 (0.101)	0.519 (0.179)
Tarım, avcılık	0.805 (0.078)	0.494 (0.110)	0.704 (0.128)	0.191 (0.239)
Ormancılık, tomrukçuluk	0.103 (0.189)	-0.527 (0.230)	-0.380 (0.303)	-0.001 (0.278)
Balıkçılık, balık üretme çiftlikleri	-0.238 (0.197)	-0.621 (0.221)	-0.281 (0.289)	-0.856 (0.321)
Madencilik ve taşocaklığı ürünleri	0.495 (0.115)	-0.092 (0.155)	0.044 (0.194)	0.005 (0.294)
Kömür ve linyit; turba	0.756 (0.077)	0.386 (0.121)	0.471 (0.155)	0.514 (0.212)
Hampetrol ve doğalgaz; tetkik ve arama hariç	0.072 (0.168)	-0.093 (0.179)	-0.005 (0.224)	-0.179 (0.354)
Metal cevherleri	0.312 (0.167)	-0.316 (0.209)	-0.077 (0.243)	-0.385 (0.388)
Diğer madencilik ve taşocaklığı ürünleri	0.675 (0.097)	0.230 (0.144)	0.296 (0.192)	0.466 (0.207)
İmalat	0.842 (0.058)	0.532 (0.087)	0.516 (0.126)	0.573 (0.179)
Gıda ürünleri ve içecekler	0.864 (0.055)	0.583 (0.080)	0.553 (0.136)	0.783 (0.131)
Tütün ürünleri	0.224 (0.152)	-0.064 (0.171)	-0.167 (0.253)	0.083 (0.244)
Tekstil	0.768 (0.065)	0.463 (0.093)	0.456 (0.131)	0.474 (0.215)
Giyim eşyası; kürk	0.804 (0.094)	0.122 (0.185)	0.273 (0.245)	0.440 (0.189)
Deri ve deri ürünleri	0.806 (0.079)	0.349 (0.142)	0.387 (0.191)	0.343 (0.197)
Ağaç ve mantar ürünleri (mobilya hariç); hasır ve örgü eşyalar	0.767 (0.081)	0.384 (0.127)	0.375 (0.181)	0.704 (0.140)
Kağıt hamuru, kağıt ve kağıt ürünleri	0.818 (0.060)	0.668 (0.081)	0.689 (0.114)	0.611 (0.137)
Basılı ürünler ve kayıtlı medya	0.672 (0.114)	0.339 (0.159)	0.436 (0.215)	-0.055 (0.268)

Tablo 5. TEFE Direnç Katsayısı EEK Tahminleri (Devamı)

Kok, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar	0.616 (0.117)	0.403 (0.135)	0.381 (0.153)	0.598 (0.274)
Kimyasal maddeler, ürünler ve suni elyaflar	0.787 (0.070)	0.406 (0.105)	0.372 (0.154)	0.320 (0.201)
Kauçuk ve plastik ürünler	0.755 (0.068)	0.368 (0.104)	0.374 (0.147)	0.340 (0.216)
Metalik olmayan diğer mineral ürünleri	0.807 (0.074)	0.286 (0.129)	0.231 (0.185)	0.489 (0.187)
Ana metaller	0.597 (0.101)	0.364 (0.117)	0.333 (0.173)	0.502 (0.159)
Makine ve teçhizatı hariç; metal eşya sanayii	0.773 (0.083)	0.409 (0.124)	0.465 (0.182)	0.043 (0.223)
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	0.816 (0.066)	0.485 (0.110)	0.504 (0.141)	0.626 (0.177)
Büro makineleri ve bilgisayarlar	0.673 (0.090)	0.205 (0.133)	0.343 (0.173)	-0.200 (0.341)
Elektrikli makine ve cihazlar b.y.s.	0.814 (0.063)	0.437 (0.097)	0.436 (0.136)	0.338 (0.197)
Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları	0.688 (0.075)	0.384 (0.110)	0.532 (0.110)	0.171 (0.222)
Tıbbi aletler; hassas ve optik aletler ile cep ve kol saatleri	0.600 (0.119)	-0.243 (0.205)	-0.430 (0.296)	0.178 (0.291)
Motorlu taşıt, römork ve yarı-römorklar	0.910 (0.042)	0.645 (0.075)	0.648 (0.112)	0.722 (0.129)
Diğer ulaşım araçları	0.359 (0.158)	-0.058 (0.191)	-0.074 (0.249)	0.126 (0.272)
Mobilya; başka yerde sınıflandırılmamış diğer mallar	0.582 (0.117)	0.195 (0.190)	0.050 (0.219)	-0.014 (0.297)
Elektrik , gaz ve su	0.653 (0.103)	0.242 (0.148)	0.330 (0.167)	0.317 (0.276)
Elektrik, gaz, buhar ve sıcak su üretimi ve dağıtımı	0.576 (0.117)	0.153 (0.162)	0.228 (0.190)	0.251 (0.289)
Suyun toplanması, arıtılması ve dağıtılması	0.644 (0.126)	0.246 (0.175)	-0.117 (0.303)	0.341 (0.223)

İlk sütun kırılmanın konmadığı durum, ikinci sütun kırılmanın olduğu, son iki sütun kırılmanın konmadığı iki alt döneme ait değerleri vermektedir.

4. SONUÇ

İktisat politikasındaki bir değişiklik veya enflasyona gelen bir şokun enflasyon üzerindeki etki süresi değişik şekillerde araştırılmaktadır. Bu çalışmada tek değişkenli bir modelde Türkiye’de enflasyonun ardışık bağlanım katsayıları toplamı tahmin edilerek, direnç değeri bulunmuştur. Enflasyon serileri için bir diğer önemli özellik de bir yapısal kırılmanın olup olmadığıdır. Bu durum diğer ülkeler için yapılan çalışmalarda da görüldüğü gibi direnç değerinin olduğundan yüksek tahmin edilmesine sebep olabilmektedir. TÜFE ve TEFE sektörel enflasyon serilerinin ortalaması için kırılma testi yapıldığında en az bir kırılmanın olduğu sonucuna varılmıştır. Kırılma tarihleri farklılık göstermekle beraber çoğunlukla 2001 sonunda veya 2002 başında gerçekleştiği söylenebilir. Bu sonuç birim kök sınamalarında ve enflasyon ile ilgili diğer çalışmalar için bir kırılmanın göz önünde bulundurulması gerekliliğini göstermektedir.

Sanayileşmiş ülkeler için yapılmış benzeri çalışmalarda elde edilen enflasyon direnç değerleri ile karşılaştırıldığında, Türkiye için ortalama direnç değerinin biraz daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu da Türkiye’de enflasyon dinamiklerinin daha uzun süreli olduğu görüşünü desteklemektedir. Franta (2007) ve Petrassi ve de Oliveria (2009) gösterdiği gibi genelde gelişmekte olan ülkelerde enflasyonda



direnç daha yüksek çıkmakta ve buna bir sebep olarak da beklentilerin ileriye dönük oluşmaması gösterilmektedir. Bu sonuç Merkez Bankası'nın Türkiye'de enflasyonu daha düşük bir seviyeye getirebilmek için daha katı politikalar uygulaması gerektiği şeklinde de yorumlanabilir.

Diğer bir kanı ise direnç değerinin sonraki dönemlerde azaldığıdır. Bu durum merkez bankalarının güvenilirliğinin artması ve beklentilerin enflasyon artışına izin verilmeyeceği yönünde olmasıyla açıklanmaktadır (Mishkin, 2007). Bu çalışmada örneklem ikiye bölündüğünde 2002-2008 döneminin değerlerinin ortalaması, 1994-2001 döneminin ortalamasından küçük çıkmamıştır. Dolayısıyla Türkiye için enflasyonda direnç değerinin azaldığı veya azalmakta olduğuna dair destekleyici bir sonuç elde edilmemiştir. Son yıllarda Merkez Bankası'nın enflasyonu düşürme konusundaki başarısızlığı, Türkiye'de enflasyondaki yüksek direnç ile açıklanabilir.

Daha önceki çalışmalardan elde edilen genel kanı, emek yoğun sektörlerde enflasyon direncinin daha yüksek olması yönündedir. Bu çalışmada direnç değerinin tahmininde TÜFE ve TEFE değerleri arasında büyük farklılıklar bulunmuştur. Nitekim EKK tahmini yapıldığında TÜFE alt kollarında ortalama direnç değeri 0.50 civarında ve sapmasız medyan tahmin edicisinden tahmin edilen değerler ortalama 0.60 bulunmuşken; TEFE için bu rakam EEK tahmin edicisiyle 0.24'tür. Aradaki fark TÜFE'nin ağırlıklı olarak hizmet sektörünü ve TEFE'de ise ağırlıklı olarak imalat sektörünün olmasıyla açıklanabilir. Fakat TÜFE ve TEFE'ye ayrı ayrı bakıldığında, emek yoğun ve sermaye yoğun sektörler arası ayırt edici farklılıklar görülmemektedir. Bu durumda enflasyon seviyesinin düşürülmesi çabasında hangi sektörlerin önem arz ettiğine yönelik bulguların elde edildiği söylenemez.

KAYNAKÇA

- Altissimo, Filippo, Bilke L., Levin, A, Mathä, T, Mojon, B. (2006).** Sectoral and Aggregate Inflation Dynamics in the Euro Area. *Journal of the European Economic Association* 4(2-3): 585-593.
- Bai, Jushan ve Perron, Pierre (2003).** Computation and Analysis of Multiple Structural Change Models. *Journal of Applied Econometrics* 18(1): 1-22.
- Balcılar, Mehmet (2004).** Persistence in Inflation: Does Aggregation Cause Long Memory? *Emerging Markets Finance and Trade* 40(5): 25-56.
- Benati, Luca (2008).** Investigating Inflation Persistence Across Monetary Regimes. *The Quarterly Journal of Economics* 123(3): 1005-1060.
- Bilke, Laurent (2005).** Break in the Mean and Persistence of Inflation: A Sectoral Analysis of French CPI. *European Central Bank Working Paper* No. 463.
- Calvo, Guillermo (1983).** Staggered prices in a utility-maximizing framework. *Journal of Monetary Economics* 12(3): 383-98.
- Cecchetti, Stephen G. ve Debelle, Guy (2006).** Has the Inflation Process Changed? *Economic Policy* 21(46): 311-352.
- Clark, Todd E. (2006).** Disaggregate evidence on the persistence of consumer price inflation. *Journal of Applied. Econometrics* 21(5): 563-587.
- Coenen, Günter (2007).** Inflation Persistence and Robust Monetary Policy Design. *Journal of Economic Dynamics & Control* 31(1): 111-140.

-
- Dias, Daniel ve Marques, Carlos Robalo (2005).** Using mean reversion as a measure of persistence. *European Central Bank Working Paper* No. 450.
- Franta, Michal, Saxa, Branislav ve Šmídková, Kateřina (2007).** Inflation Persistence Euro Area and New EU Member States. *European Central Bank Working Paper* No. 810.
- Gadzinski, Gregory ve Orlandi, Fabrice (2004).** Inflation Persistence in the European Union, the Euro Area, and the United States. *European Central Bank Working Paper* No. 414.
- Hansen, Bruce E. (1999).** The Grid Bootstrap and the Autoregressive Model. *The Review of Economics and Statistics* 81(4): 594-607.
- Levin, Andrew T. ve Piger, Jeremy M. (2004).** Is Inflation Persistence Intrinsic in Industrial Countries? *European Central Bank Working Paper* No. 334.
- Kutlar, Aziz ve Turgut, Tuba (2006).** Türkiye’de Başlıca Ekonomik Serilerin ARFIMA Modelleri ile Tahmini ve Öngörülebilirliği. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1): 120-149.
- Lünnemann, Patrick, ve Mathä, Thomas (2004).** How Persistent is Disaggregate Inflation? An Analysis across EU Countries and HICP Sub-indices. *European Central Bank Working Paper* 415.
- O’ Reilly, Gerard, ve Whelan, Karl (2005).** Has Euro Area Inflation Persistence Changed Over Time? *Review of Economics and Statistics*, 87(4): 709–720.
- Petrassi, Myrian ve de Oliveira, Fernando N. (2009).** Is Inflation Persistence Over? *Brezilya Merkez Bankası*.
- Pivetta, Frederic, ve Reis, Ricardo (2007).** The Persistence of Inflation in the United States,” *Journal of Economic Dynamics and Control*, 31(4): 1326–1358.
- Şahin, Afşin ve Çetinkaya, Murat (2009).** Zaman Ortamında Sektörel Enflasyon Direnci Hesaplaması: Türkiye Örneği. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, sayı 537: 23-38.
- Taylor, John (1980).** Aggregate dynamics and staggered contracts. *Journal of Political Economy* 88 (1): 1–24.
- Taylor, John (1999).** Staggered Price and Wage Setting in Macroeconomics. *Handbook of Macroeconomics*, vol 1b, Editörler Taylor ve Woodford, North-Holland: 1009-1050.

TÜRKİYE’DE BÖLGESEL HAVAYOLU TAŞIMACILIĞININ GELİŞTİRİLMESİ İÇİN YAPILMASI GEREKENLER*

Yrd. Doç. Dr. Ali Emre SARILGAN**

ÖZ

Bölgesel havayolu taşımacılığı dünyada çok önemli bir role sahip olan havayolu taşımacılığının en hızlı büyüyen bölümlerinden birisidir. Nispeten küçük kapasiteli uçaklarla genellikle büyük ve küçük yerleşim yerleri arasında, kısa ve orta mesafeli hatlarda hizmet veren bölgesel havayolu işletmeleri, hizmet verdikleri bölgelerin ekonomik ve sosyal hayatına büyük katkılar sağlamakta, bu bölgelere kolay ulaşma olanağı sunmaktadırlar. Büyük bir coğrafyada yer alan Türkiye’de yolcu taşımacılığında havayolu taşımacılığının payı çok azdır, yolcu taşımacılığının çok büyük bir oranı karayolu taşımacılığıyla yapılmaktadır. Yolcu taşımacılığındaki bu oran çeşitli sorunları beraberinde getirmektedir. Türkiye’de bölgesel havayolu taşımacılığı ile ilgili gerekli yasal düzenlemeler ve çalışmalar yetersizdir. Bölgesel havayolu taşımacılığı kavramı da farklı şekillerde ele alınmaktadır. Bu çalışmada sektör yöneticileri ile yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak Türkiye’de bölgesel havayolu taşımacılığının geliştirilmesi için neler yapılması gerektiği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye’de havayolu taşımacılığı, havayolu, bölgesel havayolu taşımacılığı*

THE REQUIREMENTS OF DEVELOPING THE REGIONAL AIRLINE TRANSPORTATION IN TURKEY

ABSTRACT

Regional airline transportation is the one of the fastest growing part of the air transportation system. The regional airlines which give the service with small size capacity and generally between large and the small cities, on short and medium range routes make a contribution to social and economic life of the regions they serve. Regional airlines also provide easily access to that regions. In Turkey, which has been in a large geography, mostly the passenger transportation is providing through the highways, the percentage of air transportation relatively little. This small proportion of air transportation causes some problems. Legal procedures and regulations are usually not enough about the regional air transportation in Turkey. In addition the concept of regional air transportation usually deals with in different ways. In this study through the semi-structured interviews, industry managers are interviewed on what can be done on the issue of developing the regional airline transportation in Turkey.

Keywords: *Airline industry in Turkey, airline, regional air transportation*

* Bu makale, yazarın doktora tezinin ilgili bölümleri derlenip, düzenleme ve güncelleme yapılarak hazırlanmıştır.

** Anadolu Üniversitesi, Sivil Havacılık Yüksekokulu SHUİ Bölümü, e-posta: aesarilgan@anadolu.edu.tr

1. GİRİŞ

Havayolu taşımacılığı ticari bir amaçla, hava araçlarıyla tarifeli veya tarifesiz olarak yolcu, yük ve postanın taşınmasıdır. Havayolu taşımacılığı yapan havayolu işletmelerinin büyüklükleri; yüzlerce uçaktan oluşan filolarıyla günde binlerce sefer yapan çok büyük havayolu işletmelerinden, küçük tek bir uçakla yılın sadece belirli dönemlerinde operasyon yapan havayolu işletmelerine kadar geniş yelpazede yer alır. Havayolu taşımacılığı sektörü sahip olduğu çok büyük uçuş ağı sayesinde şehirleri, ülkeleri ve kıtaları birbirine bağlar (Wells, 1999, s.25). İkinci Dünya Savaşı sonrası hızla büyüyen havayolu taşımacılığı, sağladığı ekonomik ve sosyal faydalarla modern yaşamın en önemli parçalarından birisi olmuştur. 2008’de yapılan bir çalışmada küresel iş dünyası ve turizm için gerekli olan dünya çapında hızlı ulaşım hizmeti veren havayolu taşımacılığının, yaklaşık 2.000 havayolu işletmesi ve 23.000 hava aracıyla, 2 milyardan fazla yolcuya, 3.750 havaalanında hizmet verdiği ortaya konulmuştur. (www.atag.org).

Havayolu işletmelerinin yıllık geliri yarım trilyon doları geçmekte ve 2 milyondan fazla kişi çalışmaktadır. 2.9 milyon kişi havaalanlarında ve sivil havacılık üreticilerinde çalışmakta ve dolaylı olarak 15 milyondan fazla kişiye turizmde iş imkanı sağlamaktadır. Hava taşımacılığı sektörü direkt ve dolaylı etkisiyle dünya GSMH’nin %8’ini (3.5 trilyon \$) sağlamaktadır. Milyarlarca yolcuya hizmet veren havayolu işletmeleri ayrıca dünya ticaretinin değer olarak %25-30’una denk gelen kısmını taşıyarak dünyanın ekonomik büyümesine katkıda bulunmaktadır (Holloway, 2008, s.3-4).

Yolcu ve yük taşımacılığı hizmeti sağlayan havayolu taşımacılığı faaliyetleri ekonomik gelişme ve büyümede çok önemli bir rol oynamaktadır (Grosche, 2009, s.1). Hava taşımacılığı, insanların yaşam ve çalışma koşullarını, diğer uluslarla ilişkilerini ve günlük yaşamı ekonomik, sosyal ve politik olarak etkilediği için çok önemlidir (Kane, 2007, s.5).

Havayolu işletmelerini geleneksel, düşük maliyetli, tarifesiz (charter) ve bölgesel havayolu işletmeleri olmak üzere dört bölümde sınıflandırabiliriz. Geleneksel havayolu işletmeleri, havayolu pazarındaki tüm yolcu pazar bölümlerine hizmet vermek amacıyla küresel dağıtım sistemlerini kullanarak, karmaşık ağ yapıları ve işbirliği yaptıkları havayolu işletmeleriyle, birbirinden farklı tip ve büyüklükteki uçaklarıyla faaliyette bulunurlar. Düşük maliyetli havayolu işletmeleri geleneksel havayolu işletmelerinin benimsediği bazı hizmetlerden vazgeçerek maliyetlerini azaltan ve buna bağlı daha ucuz fiyatla hizmet sunan havayolu işletmeleridir. Tarifesiz havayolu işletmeleri, genellikle turistik merkezlere düzenlenen paket turlardaki uçuş hizmetini sunarlar. Bölgesel havayolu işletmeleri ise nispeten küçük uçaklarla genellikle kısa ve orta mesafeli hatlarda toplanma merkezi ve küçük yerleşim yerleri arasında besleyici nitelikli tarifeli hizmet verirler (Şengür, 2004, s.32).

2. BÖLGESEL HAVAYOLU TAŞIMACILIĞI KAVRAMI

Bölgesel havayolu taşımacılığını, ticari bir amaçla genellikle büyük yerleşim yerleri ve/veya toplanma merkezi havaalanları ile küçük yerleşim yerleri arasında yolcu, kargo ve postanın tarifeli ve tarifesiz olarak nispeten küçük uçaklarla taşınması olarak tanımlayabiliriz.

Ticari havacılığın en hızlı büyüyen bölümlerinden birisi olan bölgesel havayolu işletmeciliğinin tanımını yapmak günümüzden 15-20 sene öncesine göre daha zordur. Çünkü o zamanlar teknik kapasiteleri sınırlı, birkaç uçaktan oluşan aile işletmeleri tarafından yönetilen, koltuk sayısı az, pervaneli uçaklarla hizmet veren bölgesel havayolu işletmeleri küçük yerleşim yerlerinden büyük şehirlere hava ulaşımını sağlamaktaydılar. Bu tanım, teknolojinin gelişmesi, yolcu taleplerinde meydana gelen değişimler, ticaret ve turizmin gelişmesi, harcanabilir gelirlerin artması ve küreselleşme nedeniyle hızla büyüyerek havayolu sektörünün önemli parçalarından biri haline gelen günümüz bölgesel havayolu işletmeciliğini tanımlamada yetersiz kalmaktadır.

Daha önce kısa menzilde dar bir alanda faaliyet gösteren bölgesel uçakların menzillerinin artması, bu dar alanın faaliyet alanını büyütüştür. Pervaneli, düşük hızla, az koltuk sayısına sahip uçaklarla yapılan faaliyetler; 1960’larda geliştirilen jet teknolojisinin bölgesel uçaklara 1990’larda uygulanmasıyla; bölgesel uçakların hızı, teknolojinin gelişmesiyle; yolcu kabinlerinin konforu ve havayolu işletmelerinin isteğiyle; koltuk sayısı artmıştır. Birkaç uçaktan oluşan, aile işletmeleri tarafından işletilen işletmelerin yerini, yüzlerce uçaktan oluşan filolarıyla büyük havayolu işletmelerinin ortağı veya sahibi olduğu işletmeler almıştır.

Geçmişte belli kalıplar içerisine kolaylıkla tanımlanabilen bölgesel havayolu işletmesi kavramı günümüzde dünyanın farklı yerlerinde farklı şekillerde tanımlanmaktadır. ABD merkezli Bölgesel Havayolları Birliği (Regional Airline Association-RAA) bölgesel havayolu işletmeciliğini aşağıdaki gibi tanımlamıştır: “Bölgesel havayolu işletmeleri küçük yerleşim merkezleriyle, büyük şehirler ve büyük toplanma merkezleri arasında 9-68 koltuklu turboprop ve 30-100 koltuklu bölgesel jetlerle kısa ve orta mesafeli tarifeli uçuş hizmeti sunarlar” (www.raa.org). Avrupa Bölgeleri Havayolu Birliği (European Regions Airline Association-ERA) bu tanıma katılmakla beraber uçak koltuk kapasitesini 100 koltukla sınırlamayıp Airbus ve Boeing şirketlerinin tek koridorlu kısa ve orta mesafeli uçaklarının da (A-320 serisi ve B-737, B-717) bölgesel havayolu işletmeciliğinde kullanılabileceğini belirtmiştir. ERA bölgesel havacılıktaki hızlı değişim ve gelişme nedeniyle bölgesel havayolu işletmesinin kesin tanımını yapmaktan kaçınmakla beraber, bölgesel havayolu işletmelerini “bölgesel bir noktadan bir diğer bölgesel noktaya veya büyük havaalanlarına şu an için 19-120 koltuklu turboprop veya turbofan (jet) uçaklarıyla operasyon yapan havayolu işletmeleri” olarak tanımlamaktadır (www.eraa.org).

Türkiye’de bölgesel havayolu taşımacılığının tanımı 2007 Haziran’ında “koltuk kapasitesi en az yirmi en fazla doksan dokuz olan uçaklar ile iç veya dış hatlarda yapılan ticari hava taşımacılığı” olarak yapılarak, Ticari Hava Taşıma İşletmeleri Yönetmeliği’nde (SHY-6A) yayımlanmıştır (www.resmi-gazete.org).

Avrupa’da genel olarak bölgesel havayolu operasyonu denilince “birkaç yüz mile kadar kısa ve orta mesafede, tarifeli, uluslararası veya herhangi bir ülkenin sınırları içerisinde, başkentler arasındaki direkt uçuşlar haricindeki hatlardaki uçuşlar” anlaşılmaktadır (www.marketresearch.com). Bölgesel taşıyıcılar küçük uçuş ağlarında faaliyet gösterirler ve büyük taşıyıcılar için önemli bir yolcu kaynağıdır. Büyük taşıyıcılar kendi rezervasyon sistemlerine dahil ettikleri bölgesel havayolu işletmeleri sayesinde taşıdıkları yolcu sayısını artırırlar (Boyd, 2007, s.30).

Dünyada bölgesel havayolu işletmeleri değişik isimlerle adlandırılmaktadırlar. Bunlar, bölgesel taşıyıcılar/havayolları (regional carriers/airlines), besleyici taşıyıcılar/ havayolları (feeder carriers/airlines), günübirlik yolcu taşıyıcıları/havayolları (commuter carriers/airlines) şeklindedir. Ancak bölgesel havayolu işletmesi kavramı genel olarak diğer iki adlandırmayı da kapsadığından bu çalışmada bu şekilde kullanılması uygun bulunmuştur. Bölgesel havayolu işletmesi kavramı genel olarak, “küçük yerleşim yerlerinden toplanma merkezlerine havayolu ile ulaşımı sağlayan, geleneksel veya düşük maliyetli havayolu işletmelerinin yeterli veya düzenli talep olmadığı için hizmet vermediği ulusal ve/veya uluslararası hatlarda faaliyette bulunan havayolu işletmeleri” anlamında kullanılmaktadır. Bir diğer bölgesel havayolu işletmesi tanımı da, “filosunun büyük çoğunluğu bölgesel uçaklardan oluşan ve hitap ettikleri pazarlar bakımından diğer havayolu işletmelerinden ayrılan, genellikle yoğunluğu düşük kısa mesafelerde uçan ve en önemlisi kendilerini havayolu pazarında coğrafik ve hizmet bakımından belirli bir pazar bölümüne hitap eden havayolu işletmeleri olarak konumlandırılan havayolu işletmeleri”dir.

2.1. Bölgesel Uçak Kavramı

Bölgesel uçak kavramı genel olarak turboprop ve yolcu kapasitesi 100 kişiyi aşmayan jet motorlu uçaklar için kullanılmaktadır. Ancak yolcu kapasitesi 120 kişiye kadar çıkabilen Boeing ve Airbus uçak üreticilerinin ürettikleri Boeing 717, Airbus 318 uçak modelleri de zaman zaman bölgesel uçak kavramı (Compact Commercial Jet) altında değerlendirilmektedir. Ticari uçak üreticileri ile işletmecilerin farklı tanımladığı bölgesel uçak kavramı, bu çalışmada yolcu kapasitesi 100 koltuktan az, dar gövdeli ticari uçaklardan hacim ve taşıma kapasitesi itibariyle daha küçük uçaklar için kullanılacaktır.

Bölgesel uçak üreticilerinin, havayolu işletmelerinden gelen talep doğrultusunda daha büyük ve uzun menzilli uçaklar üretmeye başlamalarıyla, “bölgesel” ve “ticari dar gövdeli” jet uçakları arasındaki ayırım yapmak gittikçe zorlaşmaktadır (www.forecastinternational.com). Bölgesel uçakların koltuk başına maliyetleri pahalı olmasına rağmen operasyon maliyetleri dar gövdeli jetlerden daha ucuzdur (Forbes ve Lederman, 2008, s.206).

Bölgesel uçakları motor tiplerine göre piston motorlu, turboprop ve jet motorlu olmak üzere üç kısımda incelenebilir. Dünyadaki bölgesel uçakların büyük bir kısmı turboprop ve jet motorlu bölgesel uçaklar oluşmaktadır. Modelden modele değişmekte birlikte piston motorlu uçakların koltuk sayısı 1-10, turbopropunların 20-70 koltuk ve jetlerin 50-100 koltuktur. Kısa, dar ve toprak pistlere iniş kalkış yapabilme özellikleri vardır.

2.2. Bölgesel Havayolu Taşımacılığının Faydaları

Bölgesel havayolu taşımacılığı coğrafik nedenlerle ulaşımın uzun ve zor olduğu ada toplumlarının, dağ veya deniz gibi doğal sınırlamaların olduğu yerleşim yerlerinin ve kış mevsiminin çok şiddetli ve uzun seçtiği bölgelerin büyük yerleşim yerleriyle ulaşımını kolaylaştırarak bu bölgelerin yaşanabilirliğini arttırmaktadır.

Bölgesel havayolu taşımacılığı bölgeler arası ulaşımı kolaylaştırarak bölgeler arasındaki etkileşimi arttırmakta, bölgesel gelişmişlik farklarının en aza indirilmesinde ve küçük yerleşim yerlerinin gelişmesini hızlandırmada önemli rol oynamaktadır. Bölgesel havayolu taşımacılığı küçük yerleşim yerlerindeki ticaret ve turizmin gelişmesine katkı sağlamaktadır.

Bölgesel havayolu taşımacılığı sayesinde yolcular dünyanın herhangi yerel bir noktasından diğer bir yerel noktaya ulaşma imkanına sahip olmaktadır. Bölgesel havayolu taşımacılığı sayesinde havayolu ulaşım ağı tüm dünyayı bir ağ gibi sararak en küçük yerel noktalara kadar ulaşabilme olanağına sahip olmuştur.

Bölgesel havayolu taşımacılığı hizmet sunduğu tüm topluluklarda uzun dönemde önemli katkılarda bulunmaktadır. Bölgesel havayolu taşımacılığı küçük ve orta boy şehirler için kritik ekonomik gelişim araçları olduğu gibi büyük şehirlerdeki toplanma merkezi havaalanları için de daha fazla gelişim anlamına gelmektedir. Bu büyük havaalanları bölgesel havayolu taşımacılığı sayesinde daha önce sahip olduklarından daha fazla uçuş seçeneğine sahip duruma gelmektedir.

Bölgesel havayolu taşımacılığının faydalarından yararlanmak isteyen devletler, bunun için çeşitli uygulamalar yapmaktadırlar. Örneğin, Avrupa Birliği üyeleri belirli bir ulaşım modunda serbest piyasa şartlarında yeterli gelir elde edilemeyecek bölgelere sosyal ve ekonomik fayda sağlamak amacıyla ulaşım maliyetlerinin bölgesel veya ulusal fonlarla sübvansede edilmektedir. Zorunlu Kamu Hizmeti (Public Service Obligations -PSOs) olarak adlandırılan bu uygulama ile uzak, gelişmekte olan bölgelere ve hava ulaşımının yaşamsal öneme sahip olan bölgelere düzenli havayolu hizmeti sunar ve havayolu işletmesine bölgeye yapılacak hava hizmetinden zarar etmeme garantisi verir (<http://www.hie.co.uk>).

2.3. Bölgesel Havayolu Taşımacılığının Gelişmesini Sağlayan Faktörler

Bölgesel havayolu taşımacılığının gerçek anlamda gelişimi son 15-20 yıl içinde olmuştur. Bu dönemde, nüfusun ve ticaretin arttığı küçük yerleşim yerlerinin pazar potansiyeli ve hava taşımacılığına olan talepleri artmıştır. Aynı dönemde küçük, sessiz, çevre dostu ve hızlı bölgesel uçakların geliştirilmesi bu büyümeyi olumlu yönde etkilemiştir.

Bölgesel jetlerin kullanımının artmasının nedeni birbirinden farklı olan ve hızla değişen müşteri tercihlerine cevap verebilmesi ve havayolu işletmelerinin dinamik çevre şartlarına uyum sağlayabilmesini ve kaynaklarını etkin kullanımını sağlamasıdır.

Son 10 yıldır hızla büyüyerek hava taşımacılığı sektörünün en hızlı büyüyen bölümlerinden biri olan bölgesel havayolu taşımacılığının hızla gelişmesinin nedenleri;

- Yolcu taleplerinde meydana gelen değişiklikler;

Yolcular gidecekleri yerlere uçuş sayısının fazla olmasını ve direkt uçmak istemektedirler. Eğer uçuş aktarmalysa toplanma merkezlerinden en kısa sürede varacakları noktaya ulaşmak istemektedirler. Havayolu işletmeleri yolcuların bu isteklerini uçak büyüklüklerini küçülterek yani bölgesel uçakları kullanarak gerçekleştirmişlerdir. Böylece yolcular hem frekans sıklığına hem de kıtalararası veya uluslararası uçuşlardan sonra gidecekleri yerlere rahat bir şekilde ulaşma imkanına sahip olmuşlardır.

- İnsanların gelirlerinin artması;

İnsanların gelirlerinin artması ve çalışma sürelerinin kısalması nedeniyle gün geçtikçe büyüyen ve havacılık sektörüyle yakından ilişkili olan turizm ve seyahat sektörünün gelişmesi de bölgesel havacılığın gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bölgesel havacılık sayesinde insanlar çok kısa sürede görmek istedikleri yerel noktalara toplanma merkezlerinden sonra hızlı ve emniyetli bir şekilde ulaşma imkanına erişmişlerdir.

- Büyük havayolu işletmelerinin desteği;

Bölgesel havayolu işletmelerinin bu kadar hızlı büyümesinin arkasındaki itici güçlerden biri de büyük havayolu işletmeleri tarafından desteklenmeleridir. Büyük havayolu işletmeleri sahibi veya ortağı oldukları bölgesel havayolu işletmelerinde düşük ücretli kabin ekibi ve personel çalıştırmaları sayesinde neredeyse aynı işletme içinde çalışan iki ayrı ücret tipine sahip olmuşlardır.

- Bölgesel uçakların bazı hatlar için ekonomik olması;

Düzensiz veya yetersiz talep nedeniyle büyük uçaklarla ekonomik olmayan uçuş hatları, bölgesel jetlerle ekonomik olabilmektedir. Havayolu işletmeleri geleneksel jetlerle yeterli doluluk oranına ulaşamadıkları hatlarda, bölgesel uçaklarla karlı bir şekilde faaliyet göstermektedirler.

- Yeni hatların açılması;

Talebin bölgesel uçakların karlı olarak kullanılması için yeterli olduğu bazı uçuş noktaları arasında, toplanma merkezlerine uğranmadan direkt uçuş yapabilme imkanı doğmuştur. Bu sayede hem toplanma merkezlerinin trafiği rahatlamış hem de yolculara aktarma yapmadan istediklere yere ulaşım imkanı sağlanmıştır.

- Büyük havayolu işletmelerinin rekabet stratejileri;

Küresel havayolu rekabetinde düşük maliyetli havayolu işletmeleriyle rekabet etmekte zorlanan büyük havayolu işletmeleri, bölgesel havayolu işletmelerini kendi ulaşım ağlarına dahil ederek, düşük maliyetli taşıyıcıların hiçbir zaman ulaşamayacakları pazarlara ulaşma imkanı sağlamışlardır. Büyük havayolu işletmeleri kendi geleneksel yüksek maliyetleri nedeniyle fiyatta rekabet edemedikleri düşük maliyetli havayolu işletmelerine karşı tüm dünyayı bir ağ gibi sararak, dünyanın herhangi bir noktasından aldıkları yolcuyu, küresel işbirliklerinin de yardımıyla dünyanın herhangi bir noktasına ulaştırma imkanına sahip olmuşlardır.

- Bölgesel uçakların kullanım kolaylıkları;

Havayolu işletmeleri küçük uçakları yüksek gelir getiren pazarlarda talebe daha kolay eşleştirdikleri ve hızlı devir oranıyla kullanabildikleri için tek koridorlu ticari jetlerle benzer özelliklere sahip bölgesel jetleri kullanmayı tercih etmektedirler.

- Düşük havaalanı ücretleri;

Bölgesel havayolu taşımacılığının hızla gelişmesinin diğer nedeni bölgesel havaalanlarında slot bulma kolaylığı ve düşük havaalanı ücretleridir. Fakat pek çok büyük havaalanı, bölgesel uçakları düşük ağırlıkları yüzünden gelir kaybına yol açtığı gerekçesiyle meydanlarından uzaklaştırmak için farklı fiyatlandırma uygulamaları geliştirmektedir.

- Yerel ve merkezi yönetimler tarafından desteklenmesi;

Havayolu taşımacılığının refah ve gelişimi de beraberinde getirdiğini gören yerel ve merkezi yönetimler, bölgelerinde hava taşımacılığını geliştirmek için çeşitli kolaylıklar sağlamaktadırlar. Bu sayede büyük şehirlerden uzaktaki yerleşim yerlerine havadan (hızlı ve emniyetli) ulaşım sağlanabildiği için, o bölgenin ekonomisine büyük katkılar sağlanmaktadır. Bölgesel havacılığın gelişmesiyle ticaret ve turizm merkezlerinden uzak yerel ekonomiler de küresel dünyanın bir parçası olma imkanına sahip olmuşlardır.

- Teknolojideki gelişmelerin bölgesel uçaklara uygulanması;

Teknolojide meydana gelen gelişmelerin yolcuların istekleri doğrultusunda bölgesel uçaklara uygulanması sonucu (daha sessiz ve konforlu uçakların geliştirilmesi, hız ve menzillerinin artırılması vb.) bu uçaklarla yapılan taşımacılık da artmıştır.

2.4. Bölgesel Havayolu Taşımacılığı Talebini Etkileyen Faktörler

Bölgesel havayolu taşımacılığı talebini etkileyen başlıca faktörler; kişi başına düşen milli gelir, coğrafi koşullar, sanayi ve ticaretin gelişmişlik düzeyi ve turizm başlıkları altında açıklanabilir:

- Kişi başına düşen milli gelir;

Bölgesel havayolu taşımacılığı talebini etkileyen faktörlerden en önemlisi kişi başına düşen milli gelir yani o ülkenin refah düzeyidir. Hava taşımacılığı yüksek maliyetli bir iştir. Yüksek yatırımlar ve işletim maliyetleri gerektirir. Havacılığın geliştiği bölgelere baktığımızda bölgelerin kişi başına düşen milli gelirlerinin yüksek olduğu görülür. 2007 yılında AB ve ABD gibi gelişmiş ülkelerde 30 bin doların üzerinde olan kişi başına düşen milli gelir (www.economywatch.com), Türkiye’de 2008 yılında 9.340\$ (www.worldbank.org), 2009’da ise 8.590\$ olarak gerçekleşmiştir (www.tuik.gov.tr). Bu rakamlardan da anlaşılacağı gibi ülkemizde kişi başına düşen milli gelir, bölgesel havayolu taşımacılığının gelişmiş olduğu bölgelerden daha azdır ve bu durum bölgesel havayolu taşımacılığının gelişmesi önündeki en büyük engellerden biridir.

- Coğrafi koşullar;

Bölgesel havayolu taşımacılığı talebini etkileyen bir diğer önemli faktör de coğrafi koşullardır. Ada toplumlarında (Pasifik ve Atlantik’teki adalar arası ulaşım), yoğun kış nedeniyle kara ve deniz ulaşımının sağlanamadığı bölgelerde (Kuzey Avrupa, Kuzey Amerika vb.) ve coğrafi nedenlerle (dağlar vb.) yüzeysel ulaşımın uzun ve zahmetli olduğu bölgelerde bölgesel havayolu taşımacılığına olan talep daha da artmaktadır.

- Sanayi ve ticaretin gelişmişlik düzeyi;

Sanayi ve ticaretin gelişmişlik düzeyi o bölgede havayolu taşımacılığının gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. Çünkü bu bölgelerde insanların gelirleri yüksek olduğu için gerek turizm, gerekse iş amaçlı uçuşlarda bölgesel havayolu işletmeleri yoğun olarak kullanılmaktadır.

Sanayi ve ticaret gelişmiş olduğu yerler o bölgenin doğal çekim merkezi haline gelmektedir. İş görüşmeleri, pazarlama, organize sanayi bölgelerindeki acil bakım onarım ihtiyaçları, lojistik hizmetleri vb. amaçlarla havayolu taşımacılığı yoğun olarak kullanılmaktadır. Sanayi ve ticaretin gelişmişlik düzeyi aynı ülke ve hatta aynı bölgedeki şehirler arasında bile büyük farklılıklara neden olmaktadır.

- Turizm;

İnsanların harcanabilir gelirlerinin ve tatil sürelerinin artması, alternatif turizm çeşitlerine (kültür, tarih vb.) yönelmesi sonucu bölgesel taşımacılığın büyüme hızı artmıştır. Turistler büyük toplanma merkezlerinden gidecekleri yerel turizm noktalarına bölgesel uçaklarla taşınarak farklı kültürlerle farklı yaşam tarzlarıyla tanışabilmektedir.

İnsanlar daha önce gitmedikleri yerlere gitme, yeni yerler görme istekleri vb. nedeniyle bölgesel havayolu taşımacılığına olan talebi arttıran nedenlerden biridir. İnsanlar gitmek istedikleri bu bölgelere hızlı, rahat ve güvenli bir şekilde ulaşmak istemektedirler. Bölgesel havayolu taşımacılığı da insanlara bu hizmeti sağlamaktadır.

2.5. Dünyadaki Bölgesel Havayolu Taşımacılığının Mevcut Durumu

Dünyadaki bölgesel havacılığın mevcut durumuna baktığımızda, bölgesel havacılığın Kuzey Amerika, Avrupa ve Asya-Pasifik bölgelerinde gelişmiş olduğunu görürüz. En büyük 100 bölgesel havayolu işletmesi incelendiğinde, toplam taşınan yolcunun %93’ünün ve toplam bölgesel uçak sayısının %94’inin bu üç bölgede olduğu görülür. Tablo 1’de dünyanın en büyük 100 bölgesel havayolu işletmesinin yolcu, uçak sayısı ve dünyadaki bölgelere göre havayolu sayısı verilmektedir.

Tablo 1. En Büyük 100 Bölgesel Havayolu İşletmesinin Bölgelere Göre Dağılımı 2008

Bölge	Yolcu Sayısı (Milyon)	Oran %	Uçak Sayısı	Oran (%)	Havayolu Sayısı
Kuzey Amerika	169,0	58	2.310	62	29
Avrupa	71,9	25	913	25	41
Asya Pasifik	29,5	10	255	7	17
Latin Amerika	11,5	4	148	4	8
Afrika/Orta Doğu	7,3	3	100	2	5
Toplam	289,1		3.695		100

Lloyd Dunning-Mitchell, Michael Cox, “Regional Airline Rankings” **Airline Business**, (Kasım, 2009), s.64.

En büyüğü 281 uçakla 21 milyon, en küçüğü 2 uçakla 262 bin yolcu taşıyan en büyük 100 bölgesel havayolu işletmesi operasyonlarını bağımsız, büyük havayolu işletmelerinin sahipliğinde veya büyük havayolu işletmeleri ile ortak olarak icra etmektedir (Dunning-Mitchell L. Ve Cox, M., Regional Airline Rankings, s.68-69). ABD’de bölgesel havayolu yolcularının yaklaşık %90’ı zaman ve para kazandırması nedeniyle büyük havayolu işletmeleri ile bağlantılı uçuşları kullanmaktadır (Wensveen, 2007, s.157).

ABD birçok büyük havayolu küçük yerleşim yerlerinden kendi uçuş hatlarına gelecek yolcu için besleyici uçuş yapan bölgesel havayolu işletmeleriyle faaliyette bulunmaktadır. Genellikle bölgesel havayolu işletmeleri uçaklarını büyük taşıyıcıların rengine, logosuna boyatmakta ve sendikali çalışanlara ödenen ücretten ödememektedir (Demsey ve Gesell, 1997, s.218).



En büyük 100 bölgesel havayolu içinde ABD'nin 2310, Avrupa'nın 913 uçaklık bölgesel uçak sayısı olmasına, dünyanın en az gelişmişlik düzeyine sahip Afrika'da bile 100 bölgesel uçak olmasına rağmen, Türkiye'de bölgesel uçak ve havayolu işletmesi bulunmamaktadır.

3. TÜRKİYE'DE HAVAYOLU TAŞIMACILIĞININ MEVCUT DURUMU

Türkiye'deki mevcut ulaşım sistemine baktığımızda yük ve yolcu taşımacılığında karayolu ulaşımının çok büyük bir orana sahip olduğunu görürüz. "Ulaşım modlarına göre yolcu taşımacılığı oranlarının karayolu %94, demiryolu %4.5, havayolu %1 ve denizyolu %0.5 olduğu görülür. Bu oranların gelişmiş ülkelerde karayolu %55–70, demiryolu %15–20, havayolu yaklaşık %10 ve denizyolu yaklaşık %10 civarında olduğu görülür. Türkiye'de ulaşım modları arasındaki bu dengesizlik çeşitli sorunları da beraberinde getirmektedir. Örneğin, karayolu taşımacılığının yoğun olarak kullanılması nedeniyle AB ülkelerinde ortalama 25 yıl olan karayolu ömrü ülkemizde sadece 2.5 yıldır. Bu ise beraberinde yüksek bakım maliyetleri getirmekte ve trafik güvenliğini tehdit etmektedir" (<http://www.ubak.gov.tr>).

1933'te Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı "Hava Yolları Devlet İşletmesi" tarafından başlatılan tarifeli havayolu taşımacılığı (www.thy.com.tr), 1983'e kadar devlet tarafından yürütülmüştür. 1983'te 2920 sayılı Kanunun kabul edilmesi ve özel havayolu işletmelerinin pazara girmesiyle hızlı gelişme sürecine girmiştir (Sivil Hava Taşımacılığı Sektöründe Serbestleşme ve Rekabet, 2006, s.11). 2003 Ekim ayında Ulaştırma Bakanlığı tarafından "Bölgesel Havacılık Projesi" adıyla başlatılan proje çerçevesinde iç hat havayolu taşımacılığının gelişmesi için havaalanı ücretlerinde indirim yapılmış, özel işlem vergisi ve eğitime katkı payları yolcu biletlerinden kaldırılmıştır. Bu gelişmeler Türkiye'de iç hat taşımacılığının önünü açmış, iç hat yolcu sayısı hızla artmıştır (Oktal ve diğerleri, 2007, s.8).

Türkiye'de Mart 2010 tarihi itibarıyla faaliyet gösteren 17 havayolu işletmesinin 301 uçaklık filosu vardır (www.shgm.gov.tr). 17 havayolu işletmesinin 4 tanesi 27 kargo uçağı ile faaliyetlerini sürdürmekte, 7 tanesi içhat havayolu taşımacılığı hizmeti vermektedir. Türkiye'deki havayolu işletmelerinin filosu dar ve geniş gövdeli jetlerden meydana gelmektedir. Bölgesel uçak bulunmamaktadır. Türkiye'de faaliyet gösteren havayolu işletmeleri ve uçak sayıları Tablo 2'de görülmektedir. Bu uçaklar dar ve geniş gövdeli jet uçaklarından oluşmaktadır. Türkiye'deki havayolu işletmelerinin filusunda bölgesel uçak yoktur.

Tablo 2. Türkiye'de ki Havayolu İşletmeleri ve Uçak Sayıları

	İŞLETME ADI	TOPLAM UÇAK SAYISI	YOLCU UÇAĞI SAYISI	KARGO UÇAĞI SAYISI
1	THY A.O.	151	147	4
2	ONUR HAVA TAŞIMACILIK A.Ş.	22	22	-
3	SUNEXPRESS HAVAYOLLARI A.Ş.	21	21	-
4	PEGASUS HAVA TAŞIMACILIK A.Ş.	21	21	-
5	SKY HAVA TAŞIMACILIĞI A.Ş.	13	13	-
6	ATLASJET ULUSLARARASI HAVACILIK A.Ş.	13	13	-
7	MNG HAVAYOLLARI TAŞIMACILIK A.Ş.	10	-	10
8	SAGA HAVA TAŞIMACILIĞI A.Ş.	9	9	-
9	FREEBIRD HAVAYOLU TAŞ. ve TİC. A.Ş.	7	7	-
10	ACT HAVA YOLLARI A.Ş.	7	-	7
11	TURKUAZ HAVA TAŞIMA A.Ş.	6	6	-
12	KIBRIS TÜRK HAVAYOLLARI LTD.ŞTİ	6	6	-
13	ULS HAVA KARGO TAŞ. A.Ş.	6	-	6
14	İHY İZMİR HAVAYOLLARI A.Ş.	5	5	-
15	TURİSTİK HAVA TAŞIMACILIK A.Ş.	5	5	-
16	TAILWIND HAVA YOLLARI A.Ş.	4	4	-
17	TUNCA HAVACILIK	1	1	-
	TOPLAM	301	274	27

Kaynak: shgm.gov.tr

2009 yılında 40'ı DHMİ'nin olmak üzere toplam 46 havaalanında 41.2 milyonu içhat, 44.3 milyonu dışhat olmak üzere toplam 85.5 milyon yolcu trafiğı gerçekleşmiştir (www.dhmi.gov.tr). Şekil 1'de Türkiye'deki havaalanları harita üzerinde görülmektedir.



Şekil 1. Türkiye’deki Havaalanları

Kaynak: dhmi.gov.tr

Türkiye’de Nisan 2010 itibariyle iç hatlarda THY, Anadolujet, Onurair, Pegasus, Sun Express, Atlasjet ve İzair faaliyet göstermektedir. Havayolu işletmelerinin tarifeleri mevsimsel farklılıklar göstermektedir, 11 Nisan 2010 tarihinde içhat taşımacılık yapan havayolu işletmelerinin tarifelerinin incelenmesi sonucu; İstanbul Atatürk Havalimanı merkezli Atlasjet’in 6, Onurair’in 12, THY’nin 33 havaalanına sefer yaptığı belirlenmiştir. İstanbul Sabiha Gökçen Havalimanı merkezli Pegasus 16 havaalanına hizmet vermektedir. Ankara merkezli Anadolujet’in ise 27 havaalanına sefer düzenlemektedir. Uçuşlarında Antalya, İzmir ve İstanbul Sabiha Gökçen Havalimanı kullanan Sunexpress’in ise bu şehirlerden 17 noktaya sefer düzenlemektedir. İzair ise uçaklarını Pegasus uçuşlarının hizmetine vererek İzmir merkezli uçuşlarına devam etmektedir.

Türkiye’nin iki büyük şehri Ankara ve İstanbul’la Anadolu’daki şehirlerin havayolu bağlantısı büyük ölçüde sağlanmıştır. Fakat orta büyüklükteki şehirler arası ve küçük şehirler ile büyük şehirler arasında bölgesel havayolu taşımacılığı olmadığı için havayolu ulaşımı yoktur.

Havaalanı olduğu halde bölgedeki talebe ve havaalanlarına uygun uçak olmadığı için mevcut havaalanları açık olmasına rağmen Balıkesir, Tokat, Siirt, Zonguldak ve Alanya (Gazipaşa) şehirleri havayolu taşımacılığı hizmetinden yararlanamamaktadırlar. Türkiye’nin en gelişmiş şehirlerinden olan Bursa’dan ise haftada 4 kez ve sadece Ankara’ya uçuşlar vardır.

4. TÜRKİYE’DE BÖLGESEL HAVAYOLU TAŞIMACILIĞI İHTİYACINI DOĞURAN NEDENLER

Büyük bir coğrafyada yer alan, Balkanlar’da, Kafkasya’da ve Ortadoğu’da büyük etkisi olan Türkiye’de bölgesel havayolu taşımacılığı gelişmemiştir. Türkiye’nin siyasal başkenti Ankara ve ekonomik merkezi İstanbul hariç, diğer illerin arasında sınırlı havayolu taşımacılığı yapılmaktadır. Türkiye’de yolcu taşımacılığı büyük oranda karayollarıyla yapılması sonucu meydana gelen kazaların ekonomiye ve en önemlisi insan hayatına çok büyük maliyeti vardır. Ulaşım modları arasındaki bu dengesizliğin giderilmesi gereklidir.

Günümüzün en değerli unsuru olan ve kaybını telafi etmenin imkansız olduğu “zaman” kavramı toplumun her kesimindeki insan için çok önemlidir. İnsanlar çok önemli olmadıkça 15-20 saatlik uzun, zorlu, tehlikeli ve yorucu karayolu yolculuğu yapmak yerine gitmemeyi tercih edebilmektedirler. Demiryolu taşımacılığı ise sınırlı bölgelerde ve altyapının eski olması dolayısıyla karayolundan daha uzun sürede hizmet vermektedir. Denizyolu taşımacılığı ise ülkemizde etkin olarak kullanılmamaktadır. Bu yüzden birbirinden uzak şehirler arası ticaret, turizm vb. etkileşim olması gerektiği kadar gelişmemektedir. Bölgeler arası ulaşımında sorun yaşanmaktadır.



Yolcu taşımacılığındaki karayolu ağırlıklı mevcut sağlıklı yapının değiştirilmesi en azından bir kısmının havayoluna kaydırılması gereklidir. Bu sayede hem karayolu kazaları azalacak, hem uzak yerleşim bölgelerdeki ekonomi turizm ve ticaret nedeniyle gelişecek, hem de ulaşım sorunu olan bölgelerdeki şehirler büyük şehirlere oradan da dünyanın çeşitli noktalarına ve bu noktalardan kolayca ulaşabilme imkânına sahip olacaklardır. Bundan başka, ulaşımda kaybedilen işgücü zamanı ortadan kalkacağı için verimlilik artacak ve trafik kazaları nedeniyle yok olan işgücü kaybı ve maddi zararlar azalacak ve atıl durumda bulunan havaalanlarının hizmete sunulmasıyla istihdam artışı sağlanmış olacaktır.

Türkiye'nin bölgesel havayolu ihtiyacı mevcut ulaşımda karşılaşılan güçlükler, ekonomik, ticari ve turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi, sosyal ve siyasal nedenler başlıkları altında ele alınarak değerlendirilecektir.

4.1. Mevcut Ulaşımında Karşılaşılan Güçlükler

Bir dikdörtgeni andıran Türkiye coğrafyası (kuş uçuşu) batıdan doğuya yaklaşık 1650 km, kuzeyden güneye ise yaklaşık 650 km'dir. Batıdan doğuya doğru gidildikçe ortalama yükseklik artar. Kuzey ve güney kıyı şeridi boyunca paralel dağlarla çevrilidir. Toplam yüzölçümü ise yaklaşık 815 bin kilometrekaredir. Batıdan doğuya karayolu ile ulaşım hiç durmaksızın 24 saat, güneyden kuzeye ise yaklaşık 12 saattir.

2010 yılı tahmini 72,5 milyon olan nüfusun altıda biri İstanbul'da yaşamaktadır (tuik.gov.tr). Türkiye'nin ekonomik merkezi olan İstanbul ve siyasal başkenti olan Ankara ile bir çok ilin havayolu ulaşımı büyük ölçüde sağlanmış olmasına rağmen, ülke genelinde diğer şehirler arasında direkt havayolu ulaşımı mevcut değildir.

Büyük yerleşim merkezlerinden uzaktaki şehirler için havaalanlarının önemi, alternatif ulaşım modlarıyla ulaşımın uzun sürdüğü hallerde çok daha önemlidir. Örneğin, pist onarımı için 420 gün kullanıma kapanacak olan Kars Havaalanı için yerel yetkililer bu süre zarfında Kars'ta hayatın duracağı, çünkü Kars'ı batıya bağlayan tek yolun havayolu olduğunu ifade etmiştir. Havayolu olmadan hiçbir işadamı, akademisyen, heyet ve büyükelçinin şehirlerine gelmeyeceğini ayrıca kış turizmi için yurtiçi ve yurtdışından gelecek turistlerin gelmemesi durumunda Kars ekonomisinin büyük zarar göreceğini belirtmiştir (www.airporthaber.com). Türkiye'de şehirler arası ulaşım büyük ölçüde karayolu ile sağlanmakta ve bu durum birbirine uzak şehirler için uzun zaman almaktadır. Tablo 3'te Türkiye'nin en büyük 3 ilinden ve turizm merkezi olan Antalya'dan çeşitli illere olan hava, kara ve demiryolu ulaşım süreleri verilmiştir.

Tablo 3'te görüldüğü gibi havayolu ile Türkiye'nin Güney-Kuzey arası yaklaşık 1.5 saat, Batı-Doğu arası yaklaşık 2 saat sürerken karayolu ile bu süre yaklaşık 15-20 saat sürmektedir. Demiryolu ile ulaşım ise sadece belirli bölgeler için geçerli olup, demiryolu ile bir çok noktaya ulaşım yoktur ve olan yerlerde de seyahat süresi çok uzundur.

Tablo 3. Büyük Şehirlerden Diğer Şehirlere Yapılan Yolculuk Süreleri (Saat)

	Havayolu	Karayolu	Demiryolu
Ankara			
Ağrı	1.40	15	-
Batman	1.30	15	26
Erzincan	1.15	10	18
Siirt	1.20	15	28
Antalya			
Adana	0.55	8	-
Bodrum	0.45	8	-
Dalaman	0.45	5	-
Diyarbakır	1.40	15	-
Trabzon	1.30	20	-
İstanbul			
Denizli	1.10	8	15
Diyarbakır	1.55	20	35
Edremit	0.40	8	-
Erzincan	1.35	15	28
Erzurum	1.55	22	33
Elazığ	1.45	15	33
Kahramanmaraş	1.30	15	-
Kars	2.00	30	38
Kayseri	1.25	15	17
Nevşehir	1.20	10	-
Malatya	1.30	18	29
Muş	1.55	15	39
Sivas	1.30	18	21
Şanlıurfa	1.30	15	-
Uşak	1.00	8	-
Van	2.00	28	41
İzmir			
Adana	1.25	10	-
Antalya	1.00	9	-
Diyarbakır	1.55	20	-
Erzurum	1.55	21	-
Kayseri	1.25	10	-
Trabzon	2.00	24	-
Van	2.25	28	-

4.2. Ekonomik-Ticari-Turizm Faaliyetlerinin Geliştirilmesi

Ulaşım süresinin 10 ila 20’li saatlerden birkaç saate inmesiyle bölgeler arası ticaret ve etkileşim artacaktır. Gelirin yüksek olduğu batı bölgelerinden gelirin daha düşük olduğu doğu bölgelerine turizm turları daha kolay düzenlenebilecek, işadamları yatırım yapmak veya ticaret yapmak için daha kolay gidebilme imkânına sahip olacaklardır.

Bakanlar Kurulu’nun 2006/10508 Sayılı Kararında “Bölgesel Gelişme ve Bölgesel Gelişmişlik Farklarının Azaltılması” başlığında belirtildiği gibi Türkiye Cumhuriyeti’nin yapmak istediklerinden biri de bölgesel gelişmişliği ülke geneline dengeli bir şekilde yaymaktır (www.tbmm.gov.tr). Bunun için de önce ulaşımın kabul edilebilir sürede ve güvenli bir şekilde olması gereklidir.

Bu sayede batıdan doğuya gittikçe artan gelir dengesizliği bir ölçüde olsa giderilebilir. Ticaretin ve gelişmişliğin en önemli göstergelerinden biri ulaşılabilirliktir. Ülkenin batısındaki ve doğusundaki büyük şehirler arasında (İzmir-Erzurum) 2006’ya kadar direkt havayolu hizmeti yoktu. Benzer şekilde ülkenin kuzeyindeki ve güneyindeki büyük şehirler arasında da direkt havayolu hizmeti yoktu. Karayolu ile yaklaşık 20 saat süren Antalya-Trabzon arası uçakla sadece bir buçuk saat sürmektedir.

Bir turizm ülkesi olan Türkiye yılda 32 milyondan fazla turisti ağırlayarak, 21 milyar dolardan fazla turizm geliri elde etmektedir (www.tuik.gov.tr). Günümüzde insanlar zamanlarını en iyi şekilde değerlendirmek için ulaşımında harcadıkları süreyi en aza indirmek istemektedir. Çoğunlukla havayolu ile gelen yabancı turistler, her tarafı ayrı tarihi güzelliklerle dolu olan Türkiye’de etkin bir havayolu ağı olmadığı için sadece buldukları yerde tatillerini geçirmektedirler. Örneğin, Antalya’ya gelen bir turist 2006 yılına kadar havayolu ile İzmir’e Meryem Ana’yı ziyarete veya Trabzon’a Sümena Manastır’ına



veya Bodrum'a gitme olanağına sahip değildi. Bu turistler, Peri Bacalarını veya Truva Harabelerini görmek için havayolunu kullanma olanağına hala sahip değiller. Turizmden kazanılan geliri artırmak, turiste herkesin sunduğu deniz-güneş ikilisinin yanında tarihsel ve kültürel varlıklarımızı da pazarlamak istiyorsak gerekli altyapı çalışmaları yapılmamıştır. Bu kapsamda Kültür ve Turizm Bakanlığı da "bölgesel havayolu taşımacılığının önemi" hazırladığı yayında belirtmektedir (Türkiye Turizm Stratejisi Eylem Planı 2023, 2007, s.12).

İç hatlarda havayolu ulaşımının yaygınlaştırılması ile iç turizm'de canlanması özellikle doğu illerinde kış ve kültür turizmine yönelik seyahatlerin artması beklenmektedir. Bu sayede doğu bölgelerinde ekonomi canlanacak ve istihdam artacaktır. Turizmin ayrılmaz bir parçası olan hava ulaştırma sektöründe meydana gelen her yeni gelişme, turizm hareketlerini olumlu olarak etkileyecek ve ülkeye gelen turist sayısı ile konaklama süresinin uzatılmasında ve iç turizmin gelişmesinde önemli bir rol oynayacaktır.

4.3. Sosyal Nedenler

Sosyal devleti en kısa ve açık olarak kanunlarında ve icraatında toplum yararını gözeten devlet olarak tanımlayabiliriz. Bu temel ilke Anayasa'nın birçok (2, 5, 60 ve 61.) maddelerinde belirtilmiştir (www.anayasa.gen.tr).

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına günümüzün en hızlı, rahat ve konforlu ulaşımı olan havayolu taşımacılığını sunmak için attığı adımları geliştirmek zorundadır. Ulaşılabilirliğin kolay olması bir şehrin veya bölgenin gelişmesindeki en önemli faktörlerden biridir. Eğitim ve sağlık hizmetleri devletlerin vatandaşlarına sunduğu en temel hizmetlerdendir. Bu hizmetlerin kolay ulaşılabilir olması o bölgede yaşayanlar için büyük öneme sahiptir. Büyük şehirlerden uzak bölgelerdeki yerlerde eğitim hizmeti için gelenler (öğretim görevlileri, öğretmenler vb.) için kolay ulaşılabilir olmanın önemi çok büyüktür. Bir çok kişi karayolu ile uzun süre seyahat edip hem zaman kaybı hem de yorgunluk yerine, oralara gitmemeyi tercih etmektedir.

Sağlık hizmeti doğal olarak büyük merkezlerde daha gelişmiştir. Acil durumlarda ve önemli rahatsızlıklarda hızlı bir şekilde bu merkezlere ulaşmak çok önemlidir. Böylece uzak bölgelerdeki yerleşim yerleri daha yaşanabilir hale gelir.

Türkiye'de özellikle doğu bölgelerimizdeki uzun ve zorlu kış koşulları göz önüne alındığında buradaki ulaşımın kesintisiz ve hızlı olmasının önemi daha da artmaktadır. Kilometrelerce yolu açık tutmaya çalışmakla, pist açık tutma maliyetleri ve olasılığı elbetteki karşılaştırılmaz.

4.4. Siyasi Nedenler

Türkiye'nin sınırları dışında kalmasına rağmen, ortak tarihi olan bölgeler ve siyasi yakınlığını artırmak istediği bölgelerle ulaşımı sınırlıdır. Karayolu ile uzun süre alan, havayolu ile bağlantısı sınırlı olan bu bölgelerle ülkemizin tarihi bağlarını güçlendirmesi, ekonomik ve siyasi ilişkilerini arttırması açısından bölgesel havacılıktan faydalanılabilir. Örneğin, Türkiye Kafkasya'da Azerbaycan ve Gürcistan'la çeşitli konularda siyasi ve ekonomik ortaklık yapmaktadır. Bunların başında Bakü-Tiflis-Ceyhan enerji koridoru gelmektedir. Bu ülkeler ilişkilerini geliştirmek için Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesi imzalamışlardır. Demiryolu yapımı, uzun süre alan ve yatırım maliyetleri yüksek olan bir iş olduğu için kısa zamanda sonuçlanması mümkün görülmemektedir. Bu noktada havayolu ulaşımı Türkiye'nin doğusundaki şehirleri, bu ülkelerin başkentleri ile bağlayarak karşılıklı etkileşimi arttıracağı düşünülmektedir.

Aynı şekilde Balkanlarda Bosna-Hersek, Kosova, Makedonya, Arnavutluk, Yunanistan ve Bulgaristan'da yaşayan Türk ve Müslümanlar bir şekilde Türkiye'nin etki alanındadırlar. Bu ülkelerden ülkemize göç eden çok sayıda vatandaşımız vardır. Bu bölgelere ulaşım karayolu ile uzun zaman almaktadır. Bölgesel havacılık Türkiye ile bu bölgeler arasındaki ilişkileri sağlamlaştırmak için kullanılabilir.

Siyasi nedenlerle açılan hatların elbette bu ülkelerle karşılıklı ticaret, turizm ve ilişkileri de geliştireceği açıktır. Havayolu ulaşımı sayesinde bu ülkelerle ilişkilerimizin gelişmesi ve karşılıklı etkileşimin artacağı tahmin edilmektedir.

4.5. Türkiye’de Bölgesel Havayolu Taşımacılığı İhtiyacının Değerlendirilmesinden Çıkarılan Sonuç

Büyük yüzölçümüne sahip, ulaşım modları arasında çok büyük dengesizlikler olan, bölgeler arası büyük gelir farkı olan, Anayasasında “sosyal devlet” olduğu belirten ve bölgesel bir güç olan Türkiye için bölgesel havacılığın gelişmesi çok önemlidir.

Bölgesel havacılığın gelişmesi ile büyük yüzölçümüne sahip Türkiye’de ulaşım süreleri 10-15 saatlerden 1-2 saate düşecek, bölgeler arası etkileşim, turizm ve ticaret artacak, komşu ülkelerle karşılıklı ticari ve siyasi ilişkiler gelişecektir.

Bölgesel havayolu taşımacılığının geliştirilmesi Türkiye’nin en büyük sorunlarından olan trafik kazalarını azaltma ve ticaret ve ekonomiyi geliştirerek istihdamı arttırmada da önemli katkıları olacağı düşünülmektedir.

5. TÜRKİYE’DE BÖLGESEL HAVAYOLU TAŞIMACILIĞININ GELİŞMESİ İÇİN YAPILMASI GEREKENLER

Çalışmada, Kamu (Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü, Devlet Hava Meydanları İşletmesi, Devlet Planlama Teşkilatı) ve Özel sektör (THY, Onurair, İzair, SunExpress ve Atlasjet) yöneticileri ile görüşülerek, bölgesel havayolu taşımacılığı ile ilgili sorular sorulmuştur. Pegasus Havayolu ile birden fazla kez randevu alınmasına rağmen görüşülememiştir.

Görüşme (mülakat), sözlü iletişim yoluyla veri toplama tekniğidir. Görüşme, çoğunlukla, yüz yüze yapılmakta ise de, telefon ve televizyonlu telefon gibi anında ses ve resim iletilicileri ile de olabilir. İnsan yaşamında, görüşmenin, önemi ve o kadar da eski bir yeri vardır. Görüşme, bireylerin, çeşitli konulardaki bilgi düşünce, tutum ve davranışları ile bunların olası nedenlerinin öğrenilmesinde en kestirme yol olarak kullanılagelmiştir. Görüşmeler, görüşme amacına, görüşmeye katılanların sayısına, görüşülmek istenen kişi ile görüşmedeki kuralların katılığına bağlı olarak sınıflandırılabilirler. Görüşmeler, uygulanan kuralların katılığına göre, yapılanmış, yarı yapılanmış ve yapılanmamış olmak üzere üçe ayrılabilir (Karasar, Bilimsel Araştırma Yöntemi, s.165-166). Yarı yapılanmış görüşmede; görüşmeci (mülakatçı) ana hatlarıyla bir yol haritasına sahiptir, ancak cevaplayıcının ilgi ve bilgisine göre bu genel çerçeve içerisinde farklı sorular sorarak konunun değişik boyutlarını ortaya çıkarmaya çalışır (Altunışık ve diğerleri, Sosyal bilimlerde Araştırma Yöntemleri, s.84).

Kamu ve özel sektör yöneticilerine; bölgesel havayolu taşımacılığı kavramı ile ilgili çeşitli sorular sorularak bölgesel havayolu taşımacılığının geliştirilmesi için düşünceleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu görüşmeler Ekim 2006- Mart 2007 tarihleri arasında Ankara, İstanbul ve İzmir’de yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Sadece Sunexpress ile yoğun iş programları nedeniyle ikinci görüşme telefon ve elektronik posta yolu ile yapılmıştır. Soru formu Ek-1’dir.

Yapılan görüşmeler sonucunda; bölgesel havayolu taşımacılığı tanımlamada genel bir benzerlik olsa da, farklı şekillerde tanımlandığı, bölgesel havayolu işletmesi tanımının herkes tarafından farklı yapıldığı, bölgesel uçak kavramından genel olarak küçük kapasiteli yolcu uçaklarının anlaşıldığı, Bölgesel Havayolu Projesinin olması gereken bir uygulama olduğu ve Türk Sivil Havacılık Sisteminin büyümesine katkıda bulunduğu ama adıyla örtüşmediği, bu projenin iç hatların serbestleştirilmesi olduğu belirtilmiştir. Türkiye’de bölgesel havayolu işletmesi var mı sorusuna herkes farklı bir cevap vermiştir. Bu da Türkiye’de bölgesel havayolu işletmesi kavramının, havayolu sektörü yöneticilerinde bile farklı olduğu veya herkesin kendine göre bir tanımı olduğu sonucunu çıkarmaktadır. Bölgesel



havayolu taşımacılığının bölgeye sağlayacağı katkılar konusunda ise görüşme yapılanlar hemfikirler. TAI'nin bölgesel uçak üretimi ise, görüşülen taraflarca desteklenmektedir. Hatta bunun maliyetler düşünülmeden sağlayacağı katma değer ve yararlar için dahi olması gerektiğini savunanlar vardır.

Havayolu taşımacılığının en hızlı büyüyen bölümlerinden biri olan ve dünyada yaygın bir şekilde kullanılan bölgesel havayolu taşımacılığının geliştirilmesi için, Ek-1'de sorulan sorular kapsamında kendileriyle görüşme yapılan yöneticilerin açıklamalarına göre yapılması gerekenler dört madde altında toplanmıştır. Bunları; yasal düzenlemeler yapılmalı, bölgesel havayolu taşımacılığının desteklenme ihtiyacı, yerel yönetimlerin daha fazla inisiyatif almaları için gerekli düzenlemelerin yapılması ve özendirilmesi ve maliyet düşürücü uygulamalar başlıkları altında aşağıdaki gibi açıklayabiliriz.

5.1. Yasal Düzenlemeler Yapılmalı

Ulaştırma Bakanlığı ve Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü tarafından bölgesel havayolu taşımacılığı kavramı dünyadaki tanımlar göz önüne alınarak, Türkiye şartları doğrultusunda tanımlanmalı ve gerekli yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Bölgesel hava taşımacılığının gelişmesi için önce ne olduğunun tanımlanması, bu tanım dahilinde bölgesel havayolu taşımacılığını geliştirmek için gerekli çalışmalar ivedilikle yapılmalıdır.

Bölgesel havayolu taşımacılığı için bu çalışmada kullanılan "ticari bir amaçla büyük yerleşim yerleri ve/veya toplanma merkezi havaalanları ile küçük ve orta büyüklükteki yerleşim yerleri arasında veya orta büyüklükteki yerleşim yerlerinin kendi aralarında yolcu, kargo ve postanın tarifeli olarak nispeten küçük uçaklarla taşınması" tanımı kullanılabilir.

Bu çalışma tamamlandıktan sonra SHGM tarafından Haziran 2007 Bölgesel havayolu taşımacılığı tanımlanmıştır.

5.2. Bölgesel Havayolu Taşımacılığının Desteklenme İhtiyacı

Bölgesel havayolu taşımacılığının tanımı yapıldıktan sonra, tamamen bölgesel havayolu taşımacılığı için kurulacak havayolu işletmelerine sürekli veya belirli bir süre için, diğer ülkelerin bölgesel havayolu işletmelerine verdikleri finansal destek uygulamaları incelenerek, Türkiye şartlarında uygun ve en verimli olabilecek şekilde gerekli destek verilmelidir. Dünyadaki örnekler incelenerek ve havayolu sektörü yöneticileri ile yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bu bulgular ışığında yapılabilecek finansal destekler sırasıyla; vergi kolaylığı, yatırım indirimi, yakıt, konma konaklama ve zarar etmeme garantisi aşağıda açıklanmıştır.

- Vergi kolaylığı,

Bölgesel havayolu işletmelerine her türlü mal ve hizmet alımlarında vergi indirimi sağlanabilir.

- Yatırım indirimi,

Genel olarak yatırım indirimi, "işletmelerin kazançlarından ayırarak yatırıma tahsis ettikleri fonların vergiden istisna edilmesidir. Bu şekilde belirli şartları taşıyan yatırımlar, belirli oranlarda vergiden istisna edilerek ekonomik kalkınma bakımından stratejik önem taşıyan bölgelere veya üretim türlerine yapılan yatırımlar teşvik edilmiş olur. Başka bir deyişle yatırım indirimi esas itibarıyla özel sektör yatırımlarının yönlendirilmesini amaçlayan bir vergi istisna rejimidir." (Yalçın, 1997, s.67) Bölgesel havayolu işletmelerine yaptıkları yatırımlar nedeniyle yatırım indirimi uygulanabilir. Örneğin, devletin uçulmasını istediği hatlarda kullanılmak üzere 100 koltuktan az kapasiteli uçak alan işletmelere yatırım indirimi uygulanabilir.

- Yakıt,

Bölgesel havayolu işletmeleri kullandıkları yakıt için %18 oranında ödedikleri KDV’den, bölgesel uçuşlar düzenledikleri için muaf tutulabilirler.

- Konma konaklama,

Bölgesel havayolu işletmelerinin DHMİ’ye havaalanı kullanımı için ödeyecekleri konma konaklama ücretleri, bölgesel havayolu taşımacılığını canlandırmak için belirli bir süre kaldırılabilir.

- Zarar etmeme garantisi,

Bölgesel havayolu işletmelerine Avrupa’da uygulandığı gibi devletin havayolu ulaşımını gerekli gördüğü hatlarda, devletin belirlediği fiyat, kapasite ve sıklıkta sefer yapmaları sonucu zarar etmeme garantisi verilebilir. Örneğin, devlet eğer bir bölgede ulaşım sorunu olduğunu düşünüyorsa o bölgedeki ekonomiyi canlandırmak veya ulaşımı kolaylaştırmak için bir takım şartlar belirleyerek, o bölgeye havayolu ulaşımı imkânı sağlar. Bunu gerçekleştiren bölgesel havayolu işletmesine zarar etmeme ve belirli bir kar payı garantisi verir.

5.3. Yerel Yönetimlerin Daha Fazla İnisiyatif Almaları İçin Gerekli Düzenlemelerin Yapılması ve Özendirilmesi

Bölgesel havayolu taşımacılığında birinci derecede faydalanacak o bölgede yaşayan insanların, bu hizmete sahip çıkmaları ve “taşın altına ellerini sokmaları” için yerel yönetimlerin ve o ilin ticaret ve sanayi odalarının daha fazla inisiyatif almalarının sağlanması gereklidir. Bu konuda havaalanlarının işletilmesinin belediyelere verilmesi veya özel kurumlara kiralanması da düşünülmelidir.

5.4. Maliyet Düşürücü Uygulamalar

Birim koltuk maliyeti dar gövdeli uçaklardan daha pahalı olan bölgesel uçakların, maliyetlerini azaltmak amacıyla çeşitli modeller planlanıp uygulanabilir. Örneğin, Türkiye için bir uçak modeli seçip, o uçakla ilgili tüm şirketlerin uçaklarına aynı bakım merkezinde hizmet verilebilir. Böylece bölgesel havayolu işletmeleri önemli bir maliyet kalemi olan teknisyen, yedek parça stoğu, bakım merkezi tesisleri gibi işlere kaynak ayırmak zorunda kalmazlar. Bu maliyetlerinin olmaması bölgesel havayolu işletmelerinin bilet fiyatlarına yansıtılabilir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Ticari bir amaçla büyük yerleşim yerleri ve/veya toplanma merkezi havaalanları ile küçük yerleşim yerleri arasında veya küçük yerleşim yerleri arasında yolcu, kargo ve postanın tarifeli olarak nispeten küçük uçaklarla taşınması olarak tanımlayabileceğimiz bölgesel havayolu taşımacılığı, günümüzde ticari hava taşımacılığının en hızlı büyüyen bölümlerinden birisidir. Bölgesel havayolu işletmesi ise küçük yerleşim yerlerinden toplanma merkezlerine havayolu ile ulaşımı sağlayan, geleneksel veya düşük maliyetli havayolu işletmelerinin yeterli ve düzenli talep olmadığı için hizmet vermediği ulusal veya uluslararası hatlarda faaliyette bulunan havayolu işletmeleri olarak tanımlanabilir.

Türkiye’de ulaşım modları arasında büyük dengesizlikler vardır. Yolcu taşımacılığında karayolunun payı %90 civarındadır. Karayollarının yoğun bir şekilde kullanılması yoğun bakım ve onarım maliyetlerine ve kazalar nedeni ile de can ve mal kaybına neden olmaktadır. Türkiye’de demiryolu taşımacılığı ise Cumhuriyet’in ilk yıllarından sonra neredeyse hiçbir gelişme gösterememiştir. Denizyolu taşımacılığı da sadece denize kıyısı olan şehirler arasında sınırlı bir şekilde ve şehir içi taşımacılıkta kullanılmaktadır. Havayolu taşımacılığı, 1983 yılında 2920 sayılı Kanun ve 2003 yılında başlatılan “Bölgesel Havacılık Projesi” ile gelişimini hızlandırmıştır. 1983’te özel işletmelere havayolu ve havaalanı işletim hakkı verilmiş, 2003’te ise iç hatlarda havayolu taşımacılığı serbest bırakılmıştır.



Büyük bir coğrafyada yer alan, çevresindeki bölgelerle (Kırım, Kafkasya, Balkanlar, Ortadoğu) ticari, ekonomik, turistik ve akrabalık ilişkileri olan Türkiye, bölgesel havayolu taşımacılığının gelişmesiyle ülke içi ve çevresindeki bölgelerle olan ulaşımını kolaylaştıracaktır. Türkiye’de diğer ulaşım modları ile coğrafi bölgeler arası 10’lu, 20’li saatlerle ifade edilen ulaşım, havayolu ile sadece 1-2 saat sürmektedir. Bölgesel havayolu taşımacılığının Türkiye’de gelişmesi ile ulaşım kolaylaşacak, ekonomik-turizm-ticari faaliyetler gelişecek, günümüzde Türkiye sınırları dışında kalmış Türkiye’nin etki alanındaki bölgelere kolay ulaşım imkanı sağlanacak ve Türkiye’deki ulaşım modları arasındaki dengesizlik bir parça da olsa giderilmiş olacaktır.

Bölgesel havayolu taşımacılığının Türkiye’de gelişmesi için bölgesel havayolu taşımacılığı ile ilgili kavramlar, hiçbir karışıklığa yer vermeyecek şekilde, Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü tarafından açıkça tanımlanmalı, gelişmiş ülkelerdeki destekleme modelleri incelenerek Türkiye şartlarına özgü bir model oluşturulmalı, mutlaka yerel yönetimlerin (belediye, meslek odaları vb.) katkısı sağlanmalıdır.

Dünyada özellikle gelişmiş ülkelerde yoğun olarak kullanılan bölgesel havayolu taşımacılığının Türkiye’de gelişmesi için gerekli düzenlemeler gerçekleştirildiği taktirde gelişecek bölgesel havayolu taşımacılığı sayesinde; yurtiçi ulaşımda karşılaşılabilecek güçlükler azalacak, atıl durumdaki havaalanlarını kullanma imkanı olacak, turizmin gelişmesi sağlanacak, zamandan tasarruf edilecek, yeni iş alanları doğacak ve Türkiye’nin tarihsel ve kültürel birliğinin olduğu bölgelerle ekonomik ve ticari ilişkileri geliştirecektir

KAYNAKÇA

- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2005).** *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Sakarya Kitapevi. İstanbul.
- Boyd, E. A. (2007).** *The Future of Pricing*. Palgrave Macmillan,(New York, USA).
- Demsey, P. S. ve Gesell E. L. (1997).** *Airline Management: Strategies for the 21st Century*. Coast Aire Publications, (Arizona,USA).
- Dunning-Mitchell, L. ve Cox, M. (2009).** “Regional Airline Rankings”, *Airline Business*, Sayı:25/11.
- Forbes, S. J. ve Lederman, M. (2008).** *Advances in Airline Economics 2*. Ed: D. Lee, *The Role of Regional Airlines in the US Airline Industry*. (s.193-208). UK:Emerald.
- Holloway, S. (2008).** *Straight and Level Practical Airline Economics*. Ashgate, (Cornwall,Great Britain)
- Grosche, T. (2009).** *Computational Intelligence Integrated Airline Scheduling*. Springer (Warsaw, Poland).
- İktisadi Araştırmalar Vakfı. (2006).** *Sivil Hava Taşımacılığı Sektöründe Serbestleşme ve Rekabet*. İstanbul.
- Kane, R. M. (2007).** *Air Transportation*. Fifteen Edition, Kendall/Hunt Publishing Company (Iowa, USA).
- Karasar, N. (2007).** *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Nobel Yayın Dağıtım. Ankara.
- Oktal, H., Küçükönel, H., Durmaz, V., Sarılgan, A.E. ve Ateş, S.S. (2007).** *Eskişehir ve Çevre İllerinde Havayolu Yolcu Talebini Yaratacak Faktörlerin Analizi*. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları No:1779, Eskişehir.

Şengür, Y. (2004). *Havayolu Taşımacılığında Düşük Maliyetli Taşıyıcılar ve Türkiye’deki Uygulamaların Araştırılması*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2007). *Türkiye Turizm Stratejisi Eylem Planı 2023*, Ankara.

Yalçın, H. (1997). *Yatırım İndirimi Uygulama Esasları*. Klavuz Yayınları, İstanbul.

Wells, A. T. (1999). *Air Transportation A Management Perspective* (Dördüncü Basım. Belmont: Wadsworth Publishing Company.

Wensveen, J.G. (2007). *Air Transportation A Management Perspective*. Sixth Edition, Ashgate, (Cornwall, Great Britain).

İNTERNET KAYNAKLARI

Havaalanı Kapanacak Hayat Duracak (2006). 4 Eylül 2006 tarihinde şu adresten erişilmiştir: <http://www.airporthaber.com/hb/detay.php?id=7604>

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (2010). 12 Ocak 2010 tarihinde şu adresten erişilmiştir: www.anayasa.gen.tr

Air Transport Action Group (2010). The economic and social benefits of air transport 2008, 7 Mart 2010 tarihinde şu adresten erişilmiştir: www.atag.org

Havaalanlarımız (2010). 15 Mart tarihinde şu adresten erişilmiştir: www.dhmi.gov.tr

Richest nations (per capita GDP) 07 Nisan 2010 tarihinde şu adresten erişilmiştir: http://www.economywatch.com/world_economy/richest-nations/

European Regions Airline Association (2006). Definition of Regional Airlines, 02 Ağustos 2004 tarihinde şu adresten erişilmiştir: www.eraa.org/regionalaircraft.html

European Regions Airline Association, (2004). 2 Ağustos 2004 tarihinde şu adresten erişilmiştir: www.eraa.org/faqs.html

The Market for RegionalTransport Aircraft, Forecast International, 18 Şubat 2010 tarihinde şu adresten erişilmiştir: www.forecastinternational.com/samples/F612_CompleteSample.pdf

Market Reserch.com (2004). 02 Ağustos 2004 tarihinde şu adresten erişilmiştir: www.marketresearch.com/researchindex/726865.html

Air Transport Group, Cranfield University (2002). Public Service Obligations in Europe: a comparative study. Cranfield: Cranfield University, School of Engineering, 29 Temmuz 2006 tarihinde şu adresten erişilmiştir: [http://www.hie.co.uk/HIE-cranfield-pso-report\(small\).pdf](http://www.hie.co.uk/HIE-cranfield-pso-report(small).pdf)

World Economic Outlook Database October 2009. 25 Mart 2010 tarihinde şu adresten erişilmiştir: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/02/weodata/index.aspx>

Regional Airline Association (2006). Definition of Regional Airlines, 26 Haziran 2006 tarihinde şu adresten erişilmiştir: www.raa.org

Regional Airline Association (2004). 01 Ağustos 2004 tarihinde şu adresten erişilmiştir: www.raa.org/newsdesk/Industry%20Fact%20Sheet.htm



- Resmi Gazete (2007).** Ticari Hava Taşıma Yönetmeliği SHY-6A, 15 Nisan 2009 tarihinde şu adresten erişilmiştir: www.resmi-gazete.org/tarih/20070601-6.htm
- Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü, (2010).** Havaalanlarımız 07 Mart 2010 tarihinde şu adresten erişilmiştir: www.shgm.gov.tr
- Ulaştırma Bakanlığı (2006).** 04 Eylül 2006 tarihinde şu adresten erişilmiştir: www.ubak.gov.tr/tr/alt/bulten/ab.htm
- Plan ve Bütçe Komisyonu Raporu (2006).** 03 Ocak 2010 tarihinde şu adresten erişilmiştir: www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss1269m.htm
- Türk Hava Yolları (2010).** 16 Ocak 2010 tarihinde şu adresten erişilmiştir: www.thy.com/tr-TR/corporate/about_us/history.aspx
- Türkiye İstatistik Kurumu Turizm İstatistikleri 2009 Yılı IV. Dönem (2010).** 10 Nisan 2010 tarihinde şu adresten erişilmiştir: www.tuik.com.tr
- Türkiye İstatistik Kurumu Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Nüfus Sayım Sonuçları (2009).** 10 Nisan 2010 tarihinde şu adresten erişilmiştir: www.tuik.com.tr
- Türkiye İstatistik Kurumu Gayri Safi Yurtiçi Hasıla IV. Dönem (2010).** 10 Nisan 2010 tarihinde şu adresten erişilmiştir: www.tuik.gov.tr
- The World Bank (2010).** Data and Statistics for Turkey, 15 Şubat 2010 tarihinde şu adresten erişilmiştir: www.worldbank.org.tr/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/TURKEYE/XTN/0,,contentMDK:20187337~pagePK:1497618~piPK:217854~theSitePK:361712,00.html

EK-1

Türkiye’de Bölgesel Havayolu Taşımacılığının Geliştirilmesine İlişkin Soru Formu

1. Çalıştığınız kurum ya da işletmenin unvanı nedir?
2. Görev pozisyonunuz nedir? Kaç yıldır bu görevdesiniz?
3. “Bölgesel havayolu taşımacılığı” kavramı sizin için ne ifade etmektedir?
4. “Bölgesel havayolu işletmesini” nasıl tanımlarsınız? Sizce bölgesel havayolu işletmelerinin diğer havayolu işletmelerinden ayrılan özellikleri nelerdir?
5. Bölgesel uçak sizin için ne ifade etmektedir?
6. Ulaştırma Bakanlığı tarafından “Bölgesel Havacılık” adıyla 2003’te başlatılan proje hakkındaki görüşleriniz nelerdir?
7. “Bölgesel Havacılık” projesinin ismi ve uygulamadaki durum hakkındaki görüşleriniz nelerdir?
8. Sizce Türkiye’de “bölgesel havayolu işletmesi” var mıdır? Varsa hangileridir? Yoksa neden?
9. Dünya’daki “bölgesel havayolu işletmeciliği” modelleri Türkiye’de uygulanabilir mi? Neden? Lütfen açıklayınız.

10. Sizce Türkiye’de “bölgesel havayolu taşımacılığına” ihtiyaç var mıdır? Neden?
11. Türkiye’de “bölgesel havayolu taşımacılığının” gelişmemesinin nedenleri nelerdir?
12. Türkiye’de “bölgesel havayolu taşımacılığının” gelişmesi için neler yapılabilir?
13. Türkiye’deki “bölgesel havayolu pazarında” talebi oluşturan faktörler neler olabilir?
14. Bölgesel havayolu işletmelerinin müşteri profili sizce nasıl olabilir?
15. Size göre Türkiye’de “bölgesel havayolu taşımacılığının” gelişmesine en uygun bölgeler ve hatlar (ya da pazarlar) hangileridir? Nedenleriyle lütfen açıklayınız.
16. Türkiye’deki mevcut havaalanları ve seyrüsefer sistemleri gibi altyapı ve donanım bölgesel havayolu taşımacılığı için yeterli midir?
17. Avrupa ve ABD’de yoğun olarak kullanılan bölgesel hatların devlet tarafından finansal olarak desteklenmesi (PSO ve EAS) konusundaki görüşleriniz nelerdir?
18. Bölgesel hatların Türkiye’de devlet tarafından finansal olarak desteklenmesi hakkındaki görüşleriniz nelerdir? Devlet bölgesel havayolu taşımacılığını hangi yöntemlerle destekleyebilir?
19. Eğer Türkiye’de bölgesel havayolu taşımacılığının finansal olarak desteklenmesi gerektiğini düşünüyorsanız Devlet dışında destek verenler olmalı mıdır? (Ticaret ve Sanayi Odaları, Meslek Örgütleri, diğer yerel yönetim birimleri gibi...) Bunlar bölgesel havayolu taşımacılığını nasıl destekleyebilir?
20. Bölgesel hatların finansal olarak desteklenmesi durumunda sağlayacağı katkılar ve bunun maliyeti ile ilgili görüşleriniz nelerdir?
21. TAI’nin bölgesel uçak üretimi projesi hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?
22. Bölgesel havayolu taşımacılığının gelişmesinin mevcut havayolu işletmelerine ve havaalanlarına etkileri neler olabilir?
23. THY’nin iç hatlar için yeni bir işletme kurması hakkındaki düşünceniz nedir?
24. Türkiye’de son yıllarda yaşanan sivil hava taşımacılığındaki gelişim eğilimi ile ilgili beklentileriniz nelerdir?
25. Kamunun desteğinin alınması, havayollarının işbirliğinin sağlanması, havaalanlarının düzenlenmesi, tanıtım ve bilgilendirme araçlarının etkin kullanılması ve bu modelin bilimsel araştırmalarla şekillendirilmesi iyimser varsayımı altında, Türkiye’de "bölgesel havayolu taşımacılığı" modelinin tüm yönleriyle tasarlanıp uygulanması durumunda; Türk Sivil Havacılığı’nın gelişimine olabilecek etkisi ve katkısı konusundaki düşüncenizi açıklar mısınız?

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE PARA POLİTİKASININ SEKTÖREL ETKİLERİ

Dr. Bengül Gülümser ARSLAN* Dr. Etem Hakan ERGEÇ**

ÖZ

Para Politikası şokları, ekonominin sektörleri üzerinde farklı şiddette tepkilere neden olabilmektedir. Para politikasının etkilerinin heterojenliği olarak tanımlanan bu durum, ekonomide parasal aktarım kanallarının nasıl işlediğini anlamak açısından önemlidir. Bu çalışma Türkiye Ekonomisinde, sanayi üretiminin üç ana alt sektörü olan maden, imalat ve elektrik ve gaz üretimi sektörlerinin ve imalat sanayi alt sektörlerinden en büyük paya sahip altı alt sektörün para politikası şokuna verdiği tepkileri, VAR yöntemi kullanarak karşılaştırmayı amaçlamıştır. Elde edilen bulgular göstermektedir ki; i) imalat sanayi, diğer iki ana alt sektöre göre ve ii) imalat sanayi alt sektörlerinden de endüstriyel taleple ilişkili olan sektörler, diğer alt sektörlerle göre para politikasına daha güçlü tepkiler göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Para Politikası, Faiz Oranı Kanalı, Sektörel Etki

INDUSTRY EFFECTS OF MONETARY POLICY IN TURKISH ECONOMY

ABSTRACT

Monetary policy shocks may have effects with a different intensity on sectors of economy. This is referred as the heterogeneity of monetary policy effects and is important for understanding how the transmission channels of monetary policy are working. This paper aims to compare the response of three main sub-sectors of industry (mining, manufacturing, electricity and gas production industries) and also six main sectors which have the biggest share of manufacturing industry to a monetary policy shock with using VAR techniques. Our empirical findings show that manufacturing industry is affected more from monetary policy shocks than two other sub-sectors and the sub-sectors of manufacturing industry which are related to industrial demand are affected more from monetary policy shocks than the others.

Keywords: Monetary Policy, Interest Rate Channel, Industrial Effects

* Anadolu Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, e-posta: bgkaytanci@anadolu.edu.tr

** Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, e-posta: ehergec@ogu.edu.tr



1. GİRİŞ

Para politikasının ekonomiyi hangi kanallarla etkilediğini anlamak; izlenecek politikanın amaca yönelik olarak doğru dizayn edilebilmesi ve arzulan sonuçlara ulaşılması açısından oldukça önemlidir. Para politikasının başarısı, para otoritesinin, politikanın zamanlamasını ve ekonomiye etkilerini doğru değerlendirmesini gerektirmektedir ki bu da para politikasının ekonomiyi hangi kanallarla etkilediğini anlamayı gerekli kılar. (Mishkin, 1995). Para politikası şokuna makro değişkenlerin verdiği tepki, makro ekonominin bileşenleri üzerinde farklı şiddetlerde ortaya çıkabilmektedir. Bu durum para politikasının etkilerinin homojen olmaması yani heterojenliği olarak tanımlanabilir. Yani para politikası bazı bölgeleri veya bazı sektörleri diğerlerine göre daha farklı şiddette etkileyebilmektedir. Literatürde para politikasının etkilerinin bölgesel farklılığının incelendiği çalışmalarda incelenen bölgelere örnek olarak, Euro bölgesi ülkeleri¹ ya da Amerika veya Almanya gibi federatif yapıya sahip olan ülkeler gösterilebilir. Ayrıca para politikası, bir ülke ya da bölgede de sektörler arasında farklı şiddette etkilere neden olabilir. Hatta sektörel heterojenlik, bölgesel heterojenliğin nedeni olabilmektedir.² Bir ekonomide sektörlerin para politikasına karşı tepkilerini anlamak, o ekonomi için parasal aktarım mekanizmasının nasıl işlediğini anlayabilmek için gereklidir.

Para politikasında bir değişiklik, gerek talep gerekse de arzı etkilemek suretiyle reel etkilere neden olmaktadır. Dolayısıyla para politikası, sektörlerin çıktılarına yönelik talebi ve sektörlerdeki firmaların eylemlerini farklı etkilediği sürece, reel etkilerin sektörler arasında farklı şiddette gerçekleşmesi muhtemeldir. Bir firmanın veya sektörün para politikasına verdiği tepkiyi şekillendiren unsur, firmanın veya sektörün yapısıdır. Dolayısıyla, ekonomide sektörlerin para politikasına karşı farklı şiddette tepkiler göstermesi, sektörlerin yapılarının farklılığından kaynaklanmaktadır. Bu konuyu inceleyen çalışmalar³ sektörlerin yapısal farklılıklarını, geleneksel faiz karakteristiği ve kredi kanalı karakteristiği olmak üzere iki gruba ayırma eğilimindedir.



Şekil 1. Para Politikası Tepkilerinin Heterojen Olma Nedenleri

Para politikasında beklenmeyen bir değişim, faiz oranlarını ve dolayısıyla yatırım harcamalarını etkilemektedir. Ayrıca dayanıklı tüketim malı ve konut harcamalarının da yatırım kararı olarak değerlendirilmesi durumunda geleneksel faiz oranı kanalı, ekonomiyi yatırım, dayanıklı tüketim ve konut harcamalarını etkileyerek çalışmaktadır. (Mishkin, 1995) Bu durumda para politikası şoku,

- 1 Clausen (2001)'nin çalışması, Euro bölgesinde para politikası asimetrisinin nedenlerinin detaylı olarak ele alındığı kapsamlı bir çalışmadır. Bu çalışma, çıktı kompozisyonundaki asimetri, finansal yapı, dış ticaret açıklığı ve ücret ve fiyat mekanizmaları gibi farklılıkların, EMU üyesi ülkelerin para politikasına asimetrik tepki göstermelerine nasıl neden olduğunu açıklamaktadır.
- 2 Carlino ve Defina (1998), Amerikan ekonomisinde para politikasının bölgelere göre farklı tepkilere neden olmasını, bölgelerin sektörel yapısı ile ilişkilendirmiştir.
- 3 Ganley ve Salmon (1997), Hayo ve Uhlenbrock (1999), Dedola ve Lippi (2000), Peersman ve Smets (2005)'in çalışmaları, para politikasına sektörel tepkilerin farklılığını gelişmiş ekonomiler için ele alan çalışmalar arasındadır.

dayanıklı ve dayanıksız mal tüketimini farklı şiddette etkileyecektir.⁴ Dolayısıyla dayanıklı tüketim malı üreten sektörler ile dayanıksız tüketim malı üreten sektörler, para politikasına farklı şiddette tepkiler gösterebilir. Ayrıca faiz oranlarındaki değişimin yatırım kararlarını etkilemesi, yatırım malı üreten sektörler ile tüketim malı üreten sektörlerin farklı şiddette tepki göstermesine neden olabilir. Para politikasında beklenmeyen bir değişim, sermaye maliyetini etkilediği ölçüde, sektörlerin sermaye yoğunluğuna göre üretim maliyetlerinde farklılaşmanın ortaya çıkmasına neden olabilir. Bu durumda kısmen sermaye yoğun üretim gerçekleştiren firmaların, para politikasına daha güçlü tepki vermesine neden olabilir. Faiz oranındaki bir değişim, döviz kurunu ve dolayısıyla iç talebin, yerli ve ithal ürün arasındaki dağılımını etkileyebilir. Dolayısıyla bu gelişme harcama bileşimini etkileyerek sektörlerin ürünlerine yönelik talebi farklı şiddette etkileyecektir. Ayrıca üretim girdilerinin yerli ve ithal girdi ağırlıklı olup olmaması da üretim maliyetlerinin bu gelişmeden farklı şiddette etkilenmesine neden olacaktır. Dolayısıyla döviz kurundaki değişim sektör çıktılarının para politikasına farklı şiddette tepki göstermesine neden olabilir. Kapasite kullanımının durumu da firmanın ve sektörün para politikası şokuna karşı tepkisini etkileyebilmektedir. Özellikle genişlemeci bir şokun, kapasite kullanım oranı düşük olan sektörlerde, kapasite kullanım oranı yüksek olan sektörler için, çıktıyı daha güçlü etkilemesi muhtemeldir. Firmaların para politikasına tepkisini şekillendiren bir başka unsur da fiyat ayarlama yetenekleridir. Fiyatlar pozitif bir para politikası şokuna daha güçlü tepki verebilmektedir (Ball ve Mankiw, 1994) Menü maliyetleri ve fiyat yapışkanlıkları bu durumun nedenidir. Menü maliyetlerinin düşük, fiyat ayarlama yeteneğinin yüksek olduğu sektörlerde, politik şokun çıktı üzerindeki etkisinin diğer sektörler için daha zayıf gerçekleşmesi muhtemeldir.

Geleneksel faiz kanalından bağımsız olmayarak, para politikasının etkilerini daha ayrıntılı olarak açıklamaya yönelik geliştirilen kredi kanallarının incelendiği çalışmalarda, finansal hızlandırıcı değişkenlerinin harcamaları etkilemede güçlü etkileri olduğu ortaya konulmuştur. (Bernanke ve Gertler, 1995) Para politikası firmaların net değerlerini ve dış finans primlerini etkilemektedir. Asimetrik bilgilenme ise bu etkiler üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır.⁵ Para politikasında beklenmeyen bir değişimin etkileri, kredi piyasası aksaklıkları sebebi ile daha da güçlü ortaya çıkabilir. Bu aksaklıkların, etkilerin şiddetini artırması finansal hızlandırıcı olarak tanımlanmaktadır (Bernanke vd., 1996). Dolayısıyla finansal kısıtların bağlayıcılığı firmalar açısından farklılaştıkça, firmaların politikaya tepkileri de farklılaşacaktır. Bu durumda firmaların, ödünç alma kapasitesi, faiz ödeme yükü gibi yapısal farklılıkları, para politikasına verdikleri tepkiyi etkileyecektir. Net değeri nispeten daha kötü durumda olan firmalar (ödünç alma kapasitesi düşük, faiz yükü fazla) para politikasına, net değeri daha iyi durumda olan firmalara kıyasla, sermaye piyasalarına erişimi nispeten daha güç olan firmalar, erişimi kolay olan firmalara kıyasla daha farklı şiddette tepki gösterecektir.

Yukarıda açıklanan unsurlar birbirinin ikamesi olmaktan ziyade, birbirini tamamlayarak, para politikası şokuna tepkiyi şekillendirmektedir. Bu unsurların etkilediği firmaların sektör içindeki yoğunluğu, politikaya tepkinin sektörel olarak heterojenliğini ortaya çıkarmaktadır.

Literatürde bu heterojenliği tespit etmeye ve nedenlerini açıklamaya yönelik yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan biri, Ganley ve Salmon (1997)'nin Birleşik Krallık Ekonomisi için firmaların para politikasına verdiği tepkilerin hızı ve büyüklüğünü karşılaştırdıkları çalışmadır. Bu çalışmada, 14'ü imalat sektörü olmak üzere toplam 24 sektörde faaliyet gösteren firmaların para politikasına verdiği mikro tepkilerdeki farklılığı incelenmiş ve sonuçlar para politikasının aktarım

4 Bernanke ve Gertler (1995)'in çalışmalarında, para politikasının harcama bileşenleri üzerindeki etkilerini zamanlama ve şiddet açısından incelemişlerdir. Dayanıklı tüketim harcamalarının dayanıksız tüketim harcamalarına göre para politikasından daha güçlü etkilendiğini tespit etmişlerdir.

5 Hubbart (1998) çalışmasında eksik bilgilenmenin fon maliyetlerini nasıl arttırdığını açıklamıştır.



politikasına verdiği mikro tepkilerdeki farklılığı incelenmiş ve sonuçlar para politikasının aktarım mekanizmaları ile ilişkilendirilmiştir. Çalışmada firmaların, buldukları sektöre göre para politikasına karşı farklı esneklikte tepki verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Para politikasına inşaat gibi sektörlerin hizmet sektörüne göre, imalat sektörünün ise özellikle altyapı sektörüne göre daha güçlü tepki verdiğini, genel olarak imalat sanayi alt sektörlerinden kauçuk ürünleri ve elektrikli ekipman imalatı gibi sektörlerin, gıda, içki ve sigara imalatı sektörlerine kıyasla çıktılarının daha güçlü tepki gösterdiğini tespit etmişlerdir. Yazarlara göre bazı sektörlerin daha güçlü tepki vermesi, sektördeki firmaların nispeten küçük olmasından kaynaklanmaktadır. Bu sebeple yazarlar, muhtemelen kredi piyasası aksaklıklarının parasal aktarım mekanizması sürecinde rolü olduğunu düşünmektedirler.

Para politikasına hem sektörel hem de bölgesel tepkilerin heterojenliğinin test edildiği bir başka çalışma ise, Hayo ve Uhlenbrock (1999)'un çalışmasıdır. Batı Almanya ekonomisi için imalat ve maden sektörlerinin para politikasına verdiği tepkilerin, sektörel ve bölgesel olarak incelendiği bu çalışmada sektörel heterojenlik, sektörlerin yatırım yoğunluğu dış ticaret açıklığı ve kamu sübvansiyonları ile açıklamaya çalışmıştır.

Dedola ve Lippi (2000) ise beş OECD ülkesine (Almanya, Fransa, İtalya, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri) ait 21 imalat sektörüne ait firma verilerini kullanarak, sektörlerin para politikasına verdiği tepkilerin heterojenliğini incelemiş ve bu heterojenliği mikro ekonomik veriler ile açıklamaya çalışmışlardır. Yazarlar, para politikasına tepkilerin sektörler arası heterojen olduğunu ve bu heterojenliğin de incelenen ülkeler arasında benzer olduğunu tespit etmişlerdir. Dedola ve Lippi, sektörel heterojenliğin, sektörlerin ürettiği ürünlerin dayanıklı ürün olup olmaması, yatırım yoğunluğu, firmaların ödünç alma kapasitesi, büyüklüğü ve faiz ödeme yükleri ile ilişkili olduğunu göstermiştir.

Literatürde yer alan bir başka çalışma ise, Peersman ve Smets (2005)'in çalışmalarıdır. Peersman ve Smets, Dedola ve Lippi'nin çalışmasına benzer bir çalışmayı Avrupa bölgesinden yedi ülke (Avusturya, Belçika, Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda ve İspanya) için gerçekleştirmişlerdir. Peersman ve Smets çalışmalarında, sadece sektörel heterojenliği incelememiş, durum asimetrisini de ele almıştır. Bu çalışma da sektörel heterojenliğin hem geleneksel faiz karakteristiğinden hem de geniş kredi kanalı karakteristiğinden etkilendiğini tespit etmişlerdir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre; dayanıklı mamul üreten endüstriler, dayanaksız mamul üreten endüstrilere göre para politikasına üç kat daha fazla şiddetli tepki vermektedir.⁶

Yukarıda değinilen çalışmalar gelişmiş ekonomiler için yapılmış çalışmalar arasındadır. Literatürde, gelişmekte olan ekonomilerde sektörel etkileri inceleyen çalışmalar ise kısıtlıdır. Bunlardan biri Saibal (2009)'ın Hindistan ekonomisi için sektörel etkileri incelediği çalışmasıdır.⁷ Saibal bu çalışmada, sektörlerin para politikasına verdiği tepkilerin farklı olduğunu ve bu farkın geleneksel faiz kanalı karakteristiği ve finansal hızlandırıcı karakteristiğinden kaynaklandığını ortaya koymuştur. Türkiye Ekonomisinde sektörel etkilerin inceleneceği bu çalışma için Saibal'ın çalışması temel alınmıştır.

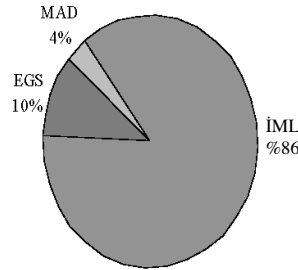
6 Peersman ve Smets, faiz kanalı karakteristiği olan dayanıklı/dayanaksız mal üretiminin, sektörel heterojenliği açıklamada önemli olduğunu, ancak bazı sektörlerin ekonomik durgunlukta diğer sektörlerle göre para politikasından neden daha çok etkilendiğini açıklamada yeterli olmadığını düşünmektedirler. Bulguları finansal hızlandırıcı mekanizmasının bu durumu kısmen daha iyi açıkladığını göstermektedir.

7 Türkiye ekonomisinde para politikasının sektörel etkilerinin heterojenliğini inceleyen bir çalışma, yazarların bilgisi dahilinde değildir.

Bu çalışma ile Türkiye ekonomisinde sanayi sektörü ve alt sektörleri çıktılarının para politikası şoklarına verdikleri tepkiler karşılaştırılarak, heterojenliğin incelenmesi amaçlanılmıştır. Böylelikle tepkilerin şiddet ve zamanlaması karşılaştırılarak parasal aktarım mekanizmasının Türkiye ekonomisi için hangi sektörler aracılığı ile çalıştığı incelenmeye çalışılacaktır. Hangi sektörlerin daha güçlü (daha zayıf) tepki verdiğiine ilişkin sorular netleştirilmeye çalışılacaktır. Çalışmanın devamında sanayi sektörünün yapısı ve hangi sektörlerin bu çalışmada ele alınacağına değinilecek, ardından ise çalışmada uygulanacak yöntem açıklanacak ve para politikası şokunun sektörel etkisi VAR (Vector Auto Regression) yöntemi kullanılarak analiz edilecektir. Analizden elde edilen sonuçlar karşılaştırılarak, politikaya sektörlerin verdiği tepkiler sonuç bölümünde yorumlanacaktır.

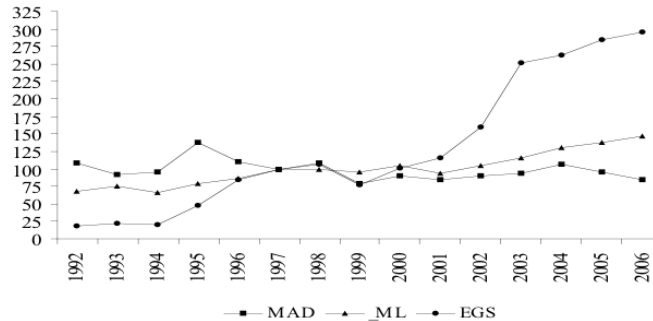
2. SANAYİ SEKTÖRÜ ANALİZİ

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), sanayi üretimini takip etmek için sanayi üretim endeksleri hesaplamaktadır. TÜİK bu üretim endekslerini, Yapısal İş İstatistikleri anketi kapsamında yer alan işyerlerini takip ederek hesaplamaktadır.⁸ Sanayi sektörünü NACE Rev.1.1 Sınıflaması kullanarak, Madencilik ve Taş Ocakçılığı Üretimi (MAD), İmalat Sanayi (İML) ve Elektrik Gaz ve Su Üretimi (EGS) olarak üç ana alt sektöre ayırmak mümkündür. Bu çalışmada incelenecek alt sektör gruplarının, baz yılı katma değerlerinden elde edilen ağırlıklı ortalamaları Şekil 2’de sunulmuştur. Sanayi sektörü içinde en büyük pay, %86 ile imalat sanayi üretimine ait iken, imalat sanayi üretimini ise %10 ile elektrik gaz ve su ürünleri üretimi ve %4 ile madencilik ve taş ocakçılığı üretimi sektörleri izlemektedir.



Şekil 2. Sanayi Üretim Endeksi Ağırlık Değerleri (%)

Bu üç ana alt sektörün çalışmanın ele aldığı dönemdeki yıllık performansı ise Grafik 1’de verilmiştir.



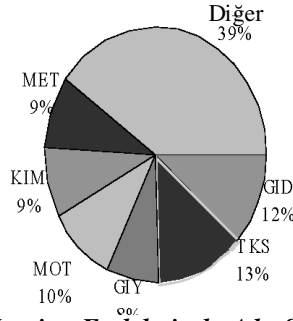
Grafik 1. 1992-2006 Dönemi Sanayi Ana Alt Sektörleri Üretim Endeksi Değerleri

⁸ TÜİK bu endeksleri, her ay 4851 işyerine uyguladığı Aylık Sanayi Üretim Anketlerinden derlendiği veriler ile oluşturmaktadır.



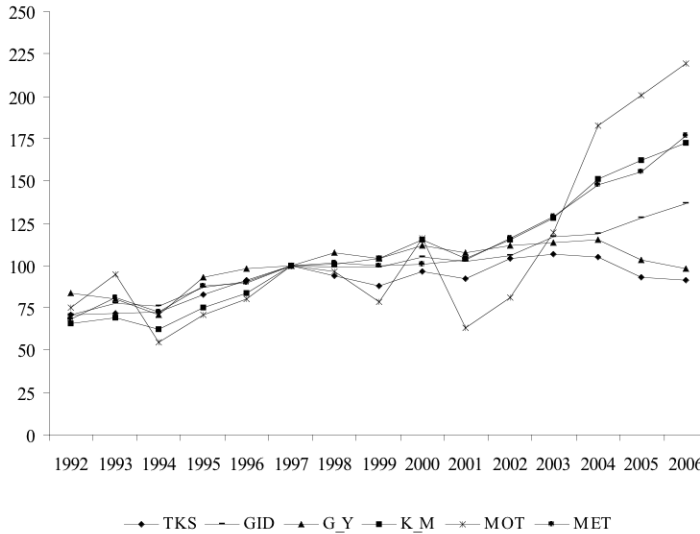
Üretim endeksleri içinde, izlenen dönem boyunca en anlamlı değişim EGS'de gerçekleşmiştir. 1992 yılında bu sektöre ait üretim endeksi değeri 18,5 iken 2006 yılına gelindiğinde aynı sektörün üretim endeksi değeri 296,2 seviyesine ulaşmıştır. MAD'da ise 1992 yılında endeks değeri 108,3 iken 2006 yılında 84,3 olarak gerçekleşmiş, izlenen dönem boyunca bu alt sektörün üretimi gerilemiştir. İML endeksi değeri ise dönem başında 68,2 iken, 2006 yılında 146,4 olarak gerçekleşerek, dönem boyunca bu üretim değeri de yükselmiştir.

Bu çalışmada, imalat sanayi alt sektörlerinde en büyük paya sahip alt sektör incelenmiştir. Bu sektörlerin imalat sanayi üretimi içindeki ağırlıkları ise Şekil 3'de verilmiştir.



Şekil 3. İmalat Sanayi Üretim Endeksinde Alt Sektörlerin Ağırlık Değerleri (%)

Alt sektörlerin üretim endekslerinin izlenen dönem boyunca yıllık değerleri ise Grafik 2'de sunulmuştur.



Grafik 2. 1992-2006 Dönemi İmalat Sanayi Alt Sektörleri Üretim Endeksi Değerleri

İzlenen dönem içinde alt sektörler içinde en dikkat çekici gelişme Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve Y. Römork İmalatı Üretim Endeksinde (MOT) yaşanmıştır. 1992 yılında 75,4 olan MOT endeksi değeri, 2006 yılında 219,5 olarak gerçekleşmiştir. Alt sektörler içinde dönem içinde nispi değişimin en zayıf gerçekleştiği sektörler ise tekstil (TKS) ve giyim (GIY) sektörleridir.

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE VERİLER

Bu çalışma kapsamında Türkiye'de para politikası şokunun üretim sektörleri üzerindeki etkisi VAR metodu kapsamında kullanılan etki-tepki fonksiyonu (impulse-response function) ve varyans ayrıştırması (variance decomposition) analizleri ile tespit edilmiştir. Etki-tepki fonksiyonu ile parasal

bir şoka sektörel üretimin verdiği tepkiler karşılaştırılmış, varyans ayrıştırması yoluyla da, içsel değişkenlerin her birinin sektörel üretimdeki değişimin kaynağını açıklama gücü belirlenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada kullanılan ekonometrik model, Sims (1980) tarafından geliştirilmiş olan ve parasal aktarım mekanizması kanallarının işleyişinin araştırılmasında yaygın olarak kullanılan VAR yaklaşımıdır. Bu yöntem, değişkenlerin hangisinin içsel, hangisinin dışsal olduğuna karar verme zorluğunun yaşanmadığı basit bir yöntemdir. VAR modelinde yer alan tüm değişkenler içseldir. Değişkenlerin içsel sayılması nedeniyle VAR modeli eşanlı bir modeldir. VAR modelindeki denklemlerin sağ tarafında değişkenlerin aynı sayıda gecikmeli değerlerinin yer alması, denklemlerin SEKK (sıradan en küçük kareler) yöntemi ile tahmin edilmesine olanak tanır. (Gujarati 2001, s.747-749).

Bu çalışmada faiz oranı değişkenine verilen bir standart hatalık artış şoku olarak tanımlanan para politikası şokunun, VAR analizi yardımıyla, sanayi üretiminin üç ana alt sektörü olan madencilik ve taş ocakçılığı, imalat sanayi ve elektrik, gaz ve su üretim sektörü ve imalat sanayi sektöründe yer alan en büyük ilk altı alt sektör çıktıları üzerindeki etkisi karşılaştırılacaktır. Para politikası şokunu takip için faiz oranı araç değişkeni, sektör çıktılarının para politikasına tepkisini takip etmede ise üretim endeksleri dikkate alınmıştır. Ayrıca, sektörel gelişmeler üzerindeki diğer makroekonomik etkileri kontrol etmek için, model içine reel GSYİH ve TÜFE değişkenleri de dahil edilmiştir. Çalışmada kullanılan veriler; reel gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYİH, 1987 fiyatları ile), enflasyonu ifade etmek üzere tüketici fiyatları endeksi (TÜFE, 1987 fiyatları ile), Bankalar Arası Gecelik Faiz Oranı (FAİZ, 1 gecelik gerçekleşen en yüksek faiz oranı), Sanayi Üretim Endeksi (SAN), Madencilik ve Taş Ocakçılığı Üretim Endeksi (MAD), İmalat Sanayi Üretim Endeksi (İML), Elektrik Gaz ve Su Üretim Endeksi (EGS), Tekstil Ürünleri İmalatı Üretim Endeksi (TKS), Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı Üretim Endeksi (GID), Giyim Eşyası İmalatı Üretim Endeksi (GIY), Kimyasal Madde ve Ürünleri İmalatı Üretim Endeksi (KİM), Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve Y. Römork İmalatı Üretim Endeksidir (MOT). Üretim endeks değerleri TÜİK'dan, üretim endeksleri dışında kalan değişkenlere ait veriler, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın EVDS sisteminden elde edilmiştir. Veriler üçer aylık olup, 1992:1 ve 2006:4 dönemini kapsamaktadır. İlk olarak, çalışmada yer alan tüm değişkenlerin logaritması alınmıştır (Faiz değişkeninin logaritması $\log(1+faiz)$ olarak alınmıştır). Çalışmada kullanılan, bankalararası gecelik faizler dışındaki değişkenlerde mevsimselliğin etkisi önemli görüldüğünden, bu veriler CensusX12 yöntemi ile mevsimsellikten arındırılmıştır. Bu değişkenlerin listesi Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Değişkenlerin Listesi

Değişkenler	
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (1987 Sabit Fiyatlarla)
TUFE	Tüketici Fiyat Endeksi
FAİZ	Bankalar Arası Gecelik Faiz Oranı
SAN	Sanayi Üretim Endeksi
MAD	Madencilik ve Taş Ocakçılığı Üretim Endeksi
İML	İmalat Sanayi Üretim Endeksi
EGS	Elektrik Gaz ve Su Üretim Endeksi
GID	Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı Üretim Endeksi
TKS	Tekstil Ürünleri İmalatı Üretim Endeksi
GIY	Giyim Eşyası İmalatı Üretim Endeksi
KİM	Kimyasal Madde ve Ürünleri İmalatı Üretim Endeksi
MET	Ana Metal Sanayi İmalatı Üretim Endeksi
MOT	Motorlu Kara Taşıtı, Romork ve Y. Romork İmalatı Üretim Endeksi



Analize başlamadan önce, modelde kullanılacak değişkenlerin durağan olup olmadıkları ve eğer durağan iseler hangi seviyede durağan oldukları ADF tekniği ile test edilmiştir. Değişkenlerin optimum gecikme dönemleri Schwartz Bilgi Kriterine (SIC Schwartz Information Criterion) göre belirlenmiştir. Tablo 2’de ADF birim kök testi sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 2. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	DÜZEY		BİRİNCİ FARK	
	ADF Test İst.	ADF Kritik Değ. (%1)	ADF Test İst.	ADF Kritik Değ. (%1)
GSYİH	-1.91*	-4.12	-7.31*	-4.12
TÜFE	1.57*	-4.12	-5.86*	-4.12
FAİZ	-1.51	-3.55	-8.00	-3.55
SAN	-2.25	-4.12	-6.25*	-4.12
MAD	-4.00*	-4.12	-9.87*	-4.12
İML	-2.35	-4.12	-6.45*	-4.12
EGS	-1.57*	-4.12	7.33*	-4.12
TKS	-2.21	-3.55	-4.67	-3.55
GID	-3.17*	-4.12	-8.63*	-4.12
GİY	-1.79	-3.55	-7.40	-3.55
KİM	-3.08*	-4.12	-8.29*	-4.12
MOT	-0.89	-3.55	-6.84	-3.55
MET	-2.33*	-4.12	-8.12*	-4.12

* Trend barındıran model

Düzye ve birinci farklarında hesaplanan sonuçlara göre, ele alınan değişkenlerin düzeylerinde durağan olmadıkları ve fakat birinci farkları alındığında durağan hale geldikleri görülmektedir.

Çalışmada para politikası şokunun her bir sektör üzerindeki etkisini karşılaştırmak için, toplam on tane kısıtsız VAR modeli tahmin edilmiştir. Her bir VAR modeli, dört içsel değişkenden oluşmaktadır. VAR sisteminde yer alan değişkenlerin sıralaması etki-tepki ve varyans ayrıştırması analizi için önem arz etmektedir. Bu çalışmada değişkenlerin sıralanması, en dışsaldan en içsele doğru yapılmıştır.

VAR1: FAİZ GSYİH TÜFE SAN

VAR2: FAİZ GSYİH TÜFE MAD

VAR3: FAİZ GSYİH TÜFE İML

VAR4: FAİZ GSYİH TÜFE EGS

VAR5: FAİZ GSYİH TÜFE TKS

VAR6: FAİZ GSYİH TÜFE GID

VAR7: FAİZ GSYİH TÜFE GİY

VAR8: FAİZ GSYİH TÜFE KİM

VAR9: FAİZ GSYİH TÜFE MOT

VAR10: FAİZ GSYİH TÜFE MET

Değişkenlerin seçiminde ve içselden dışsala doğru sıralanmasında literatürde benzer amaçla yapılmış çalışmalar dikkate alınmıştır. Bu sıralama ile faiz oranının sistemde yer alan diğer değişkenlerdeki eş zamanlı gelişmelere tepki vermediği, GSYİH’nin sadece faiz oranındaki gelişmelere tepki verdiği, endüstriyel üretimin diğer değişkenlerin her birinde meydana gelen gelişmelere tepki verdiği anlatılmak istenmektedir. Çalışmada faiz değişkeninin yeri değiştirilerek analiz tekrar edilmiş ve benzer sonuçlara ulaşılmıştır.

Değişkenlerin aynı düzeyde farkı alınarak durağanlık sağlandığı için, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki (cointegration) olup olmadığı Johansen Eşbütünleşme yöntemi ile test edilmiştir. Eşbütünleşme testi yapılmadan önce VAR modeli için optimum gecikme uzunluğunun farklı kriterler çerçevesinde belirlenmesi gerekmektedir. Tablo 3, gecikme uzunluklarının tespiti için yapılan testlerin sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 3. Gecikme Uzunluğu Testi Sonuçları

	Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
VAR 1	0	46.571	NA	0.000	-1.520	-1.376	-1.464
	1	388.594	622.970	0.000	-13.164	-12.44072*	-12.88363*
	2	407.506	31.74607*	2.05e-11*	-13.268	-11.966	-12.763
	3	423.597	24.711	0.000	-13.27132*	-11.391	-12.542
	4	438.209	20.352	0.000	-13.222	-10.762	-12.268
VAR 2	0	-38.444	NA	0.000	1.516	1.661	1.572
	1	292.654	603.072	6.95e-10*	-9.737658*	-9.014318*	-9.457220*
	2	307.581	25.056	0.000	-9.699	-8.397	-9.195
	3	318.365	16.560	0.000	-9.513	-7.632	-8.784
	4	339.039	28.79647*	0.000	-9.680	-7.221	-8.726
VAR 3	0	52.411	NA	0.000	-1.729	-1.584	-1.673
	1	390.780	616.315	0.000	-13.242	-12.51879*	-12.96169*
	2	408.609	29.92801*	0.000	-13.307	-12.005	-12.803
	3	425.419	25.815	1.96e-11*	-13.33639*	-11.456	-12.607
	4	440.596	21.140	0.000	-13.307	-10.848	-12.354
VAR 4	0	-63.450	NA	0.000	2.409	2.554	2.465
	1	292.531	648.396	0.000	-9.733	-9.009925*	-9.452828*
	2	310.777	30.626	0.000	-9.813	-8.511	-9.309
	3	325.309	22.317	0.000	-9.761	-7.880	-9.032
	4	347.808	31.33832*	5.81e-10*	-9.993144*	-7.534	-9.040
VAR 5	0	0.954	NA	0.000	0.109	0.253	0.165
	1	364.205	661.635	0.000	-12.293	-11.56970*	-12.01260*
	2	384.034	33.28433*	4.75e-11*	-12.42979*	-11.128	-11.925
	3	398.852	22.756	0.000	-12.388	-10.507	-11.658
	4	414.901	22.354	0.000	-12.389	-9.930	-11.436
VAR 6	0	52.221	NA	0.000	-1.722	-1.578	-1.666
	1	382.557	601.683	2.80e-11*	-12.94845*	-12.22511*	-12.66801*
	2	395.620	21.928	0.000	-12.844	-11.542	-12.339
	3	413.516	27.48230*	0.000	-12.911	-11.031	-12.182
	4	426.640	18.280	0.000	-12.809	-10.349	-11.855
VAR 7	0	-2.869	NA	0.000	0.245	0.390	0.301
	1	338.467	621.719	0.000	-11.374	-10.65047*	-11.09337*
	2	356.543	30.34163*	0.000	-11.448	-10.146	-10.943
	3	373.378	25.855	1.26e-10*	-11.47779*	-9.597	-10.749
	4	385.015	16.209	0.000	-11.322	-8.863	-10.368
VAR 8	0	32.186	NA	0.000	-1.007	-0.862	-0.951
	1	357.586	592.693	0.000	-12.057	-11.33329*	-11.77619*
	2	374.911	29.08268*	6.58e-11*	-12.10398*	-10.802	-11.599
	3	385.157	15.735	0.000	-11.898	-10.018	-11.169
	4	399.209	19.572	0.000	-11.829	-9.370	-10.875
VAR 9	0	-22.242	NA	0.000	0.937	1.082	0.993
	1	322.015	627.0396*	2.44e-10*	-10.78624*	-10.06290*	-10.50580*
	2	337.636	26.221	0.000	-10.773	-9.471	-10.268
	3	353.885	24.954	0.000	-10.782	-8.901	-10.052
	4	367.290	18.672	0.000	-10.689	-8.230	-9.735
VAR 10	0	23.304	NA	0.000	-0.689	-0.545	-0.633
	1	353.430	601.2995*	7.93e-11*	-11.90820*	-11.18486*	-11.62776*
	2	366.677	22.237	0.000	-11.810	-10.508	-11.305
	3	380.564	21.326	0.000	-11.734	-9.854	-11.005
	4	394.165	18.944	0.000	-11.649	-9.189	-10.695

*Kriter tarafından belirlenen gecikme uzunluğunu göstermektedir. VAR modelleri için esas alınan gecikme uzunluğu koyu renkle gösterilmiştir.

Çalışmamızda üç aylık verilerin kullanılmış olması ve incelenen dönemin uzunluğu dikkate alınarak, maksimum gecikme uzunluğu 4 olarak alınmıştır. Gecikme uzunluğunun belirlenmesinde, LR (Likelihood Ratio), FPE (Final prediction error), AIC (Akaike information criterion), SC (Schwarz information criterion), HQ (Hannan-Quinn information criterion) kriterleri dikkate alınmıştır. Gecikme uzunluğunun seçiminde serbestlik derecesinin azalmasına sebep olmayacak kadar kısa ve hata terimleri arasında otokorelasyona sebep olmayacak kadar uzun gecikme değerleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Tahmin edilen VAR modellerinde hata terimlerinin birbirleri ile ilişkili olup olmadıklarını belirlemek amacıyla yapılan, Otokorelasyon-LM testi ile otokorelasyon sorunu bulunmayan gecikme düzeyleri ele alınmıştır. Belirlenen optimal gecikme uzunluğu çerçevesinde tahmin edilen 10 tane VAR modeli için iz testi sonuçları ise Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo 4. Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları

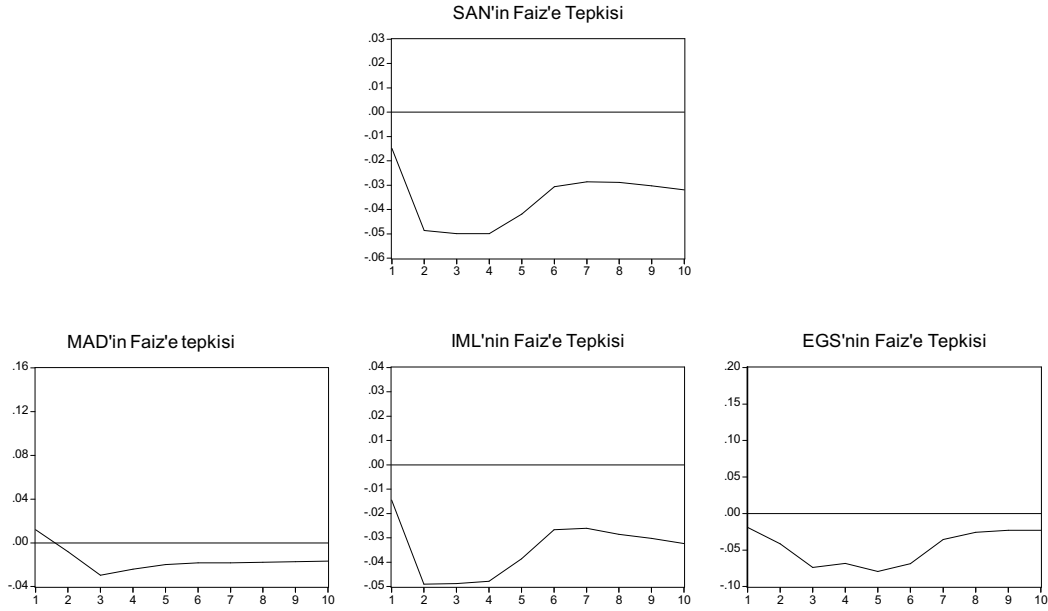
	Hipotezler	Öz Değer	İz Testi	%5 Kritik Değer
VAR 1	Yok	0.43	59.65	47.86
	En Fazla 1	0.24	27.74	29.80
	En Fazla 2	0.16	12.02	15.49
VAR 2	Yok	0.54	73.93	47.86
	En Fazla 1	0.24	28.69	29.80
	En Fazla 2	0.17	12.61	15.49
VAR 3	Yok	0.46	60.88	47.86
	En Fazla 1	0.24	26.08	29.80
	En Fazla 2	0.15	10.52	15.49
VAR 4	Yok	0.46	71.77	47.86
	En Fazla 1	0.35	37.72	29.80
	En Fazla 2	0.14	13.96	15.49
VAR 5	Yok	0.50	78.43	47.86
	En Fazla 1	0.39	38.96	29.80
	En Fazla 2	0.16	11.22	15.49
VAR 6	Yok	0.41	67.36	47.86
	En Fazla 1	0.32	37.85	29.80
	En Fazla 2	0.23	16.10	15.49
VAR 7	Yok	0.51	75.32	47.86
	En Fazla 1	0.36	34.33	29.80
	En Fazla 2	0.13	9.32	15.49
VAR 8	Yok	0.58	86.84	47.86
	En Fazla 1	0.34	36.81	29.80
	En Fazla 2	0.17	12.74	15.49
VAR 9	Yok	0.55	72.85	47.86
	En Fazla 1	0.25	26.92	29.80
	En Fazla 2	0.16	10.55	15.49
VAR 10	Yok	0.54	80.26	47.86
	En Fazla 1	0.33	35.00	29.80
	En Fazla 2	0.16	11.84	15.49

Test sonuçlarına göre %5 kritik değerde her bir var modelinde iki veya bir adet eşbütünleşik vektör olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden, her bir modeldeki değişkenler arasında uzun dönemli istikrarlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunduğundan, uygun tahmin yöntemi VEC (Vector Error-Correction) modelidir.

VAR sistemi içinde yer alan değişkenlerin durağan olması gerekliliği tartışma konusudur. Sims (1980), VAR modelindeki değişkenler birim kök içerseler bile fark alımına karşı çıkmıştır. Sims (1980), VAR analizinin amacının parametre tahmini olmadığını, değişkenler arası ilişkilerin belirlenmesi olduğunu

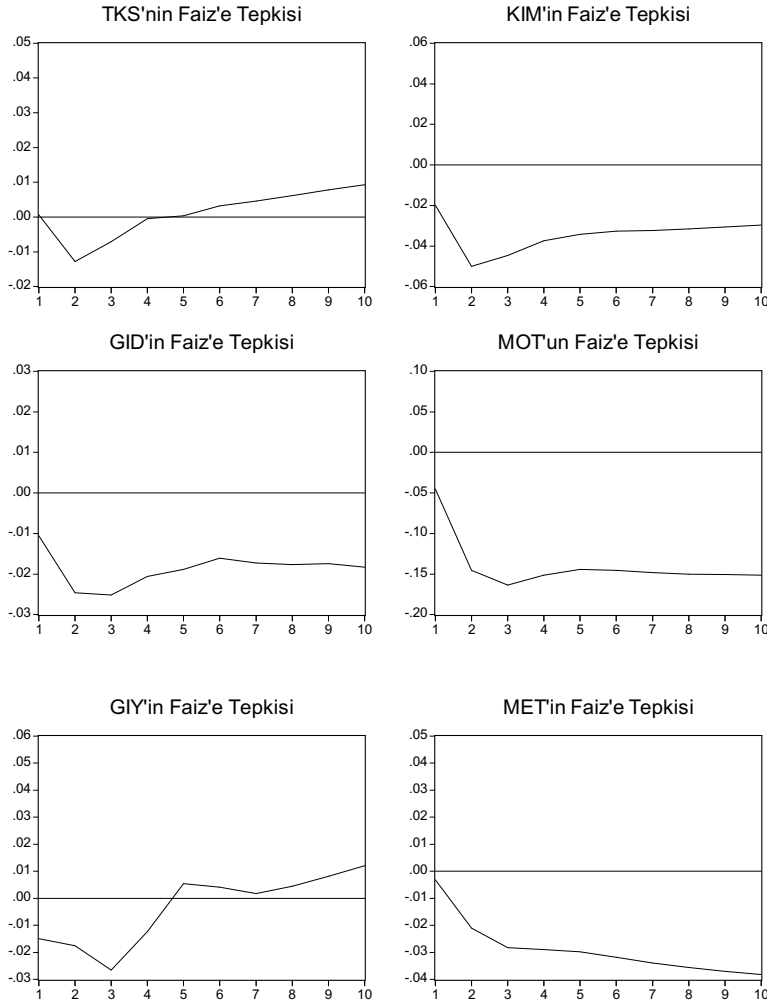
ifade etmiştir. Fark alımına karşı temel tartışma verilerdeki birlikte hareketle (eşbütünleşme ilişkisi ihtimali gibi) ilgili bilgilerde bir kayba yol açmasıdır. (Enders, s.303) Bu çalışmada Sims'in önerdiği gibi değişkenler düzey değerlerinde kullanılacaktır.

Etki-tepki analizinde, sistem içerisindeki değişkenlerin birinde meydana gelecek bir standart hatalık şoka diğer değişkenlerin vereceği dinamik tepkiler gösterilmektedir. Etki tepki analizinde faiz oranı değişkenine verilen bir şoka karşılık her bir üretim sektörünün verdiği tepkiler ortaya konularak karşılaştırma yapılacaktır.



Şekil 4. Sanayi ve Alt Ana Sektörlerin Etki-Tepki Fonksiyonları

Şekil 4'e göre, sanayi üretim endeksi değişkeninin faiz oranının hata terimine gelen bir standart sapma değerindeki şoka karşı, üçüncü döneme kadar sert bir tepki gösterdiği ve daha sonra belirli bir düzeyde kaldığı ve analiz dönemi boyunca, tepkinin negatif olduğu görülmektedir. Sanayi üretiminin üç ana alt sektörüne toplu olarak baktığımızda ise imalat sanayinin, faiz oranı şokuna gösterdiği tepkinin diğer iki ana alt sektöre göre daha güçlü olduğu tespit edilmiştir.



Şekil 5. İmalat Sanayi Alt Sektörlerin Etki-Tepki Fonksiyonları

Şekil 5'te sunulan imalat sanayi alt sektörlerine ait etki-tepki fonksiyonlarına bakıldığında ise; tekstil ve giyim gibi talebi, çoğunlukla ödünç alınan fonlardan cari gelirden etkilendiği düşünülen sektörlerin, faize olan tepkisinin endüstriyel taleple ilişkili olan kimya, ana metal üretimi ve motorlu kara taşıtı üretimi gibi sektörlerin tepkisinden küçük olduğu görülmektedir. Ancak GID değişkeninin, faiz şokuna verdiği tepkinin de endüstriyel taleple ilişkili sektörlerle benzediği sonucu ortaya çıkmıştır. Faiz oranı değişkenine verilen bir standart hatalık şoka her bir endüstri sektörünün verdiği tepkiler etki-tepki analizi ile incelendikten sonra, sektörler üzerinde en çok hangi değişkenlerin etkili olduğunu incelemek için yapılan varyans ayrıştırması sonuçları tablo 5 ve 6'da verilmiştir.

Tablo 5. Sanayi ve Ana Alt Sektörleri Varyans Ayrıştırımları

Dönem	Standart Hata	FAİZ	GSYİH	TÜFE	SAN
1	0.04	15.42	53.92	0.05	30.61
2	0.07	52.92	27.29	0.85	18.95
3	0.09	58.37	20.30	1.18	20.15
4	0.11	60.90	17.90	1.64	19.56
5	0.12	61.56	15.87	1.55	21.03
6	0.13	60.71	16.12	1.39	21.78
7	0.14	60.31	16.36	1.28	22.04
8	0.14	60.00	16.68	1.22	22.10
Dönem	Standart Hata	FAİZ	GSYİH	TÜFE	MAD
1	0.13	0.79	0.00	7.22	91.99
2	0.17	0.75	1.94	10.54	86.77
3	0.20	2.65	1.51	13.64	82.19
4	0.23	3.18	1.37	14.54	80.92
5	0.25	3.21	1.29	15.10	80.40
6	0.27	3.16	1.27	15.54	80.03
7	0.30	3.12	1.27	15.92	79.69
8	0.31	3.08	1.28	16.23	79.41
Dönem	Standart Hata	FAİZ	GSYİH	TÜFE	İML
1	0.04	14.24	60.74	0.23	24.80
2	0.07	52.01	32.73	0.65	14.60
3	0.09	57.86	27.76	0.56	13.82
4	0.11	60.67	26.12	0.54	12.66
5	0.12	61.65	24.40	0.46	13.49
6	0.13	60.51	25.36	0.52	13.62
7	0.13	59.83	25.90	0.61	13.66
8	0.14	59.50	26.28	0.74	13.48
Dönem	Standart Hata	FAİZ	GSYİH	TÜFE	EGS
1	0.13	2.19	0.00	1.03	96.79
2	0.19	5.80	0.12	1.12	92.96
3	0.27	10.36	0.89	1.71	87.04
4	0.34	10.36	0.90	6.58	82.16
5	0.40	11.47	0.85	6.17	81.51
6	0.46	11.19	1.29	7.88	79.65
7	0.49	10.02	1.11	8.74	80.13
8	0.53	9.03	1.04	8.89	81.03

Tablo 5'teki sonuçlara göre, sanayi üretim sektöründeki değişimin kaynağı ilk dönem GSYİH iken daha sonraki dönemlerde sektördeki değişimi en fazla açıklayan değişkenin faiz değişkeni olduğu görülmektedir. Sanayi üretim sektörünün üç ana alt sektörü incelendiğinde ise, Madencilik ve taşocakçılığı sektöründeki değişimin büyük ölçüde kendi şoklarınca belirlendiği, ikinci olarak TÜFE ve üçüncü olarak faiz değişkeni şoklarınca belirlendiği ortaya çıkmaktadır. İmalat sanayi sektöründeki değişim, ilk dönem GSYİH, daha sonraki dönemlerde en çok faiz değişkeninden kaynaklanmaktadır. Elektrik Gaz ve Su sektöründeki değişim, büyük ölçüde kendisi tarafından, ikinci olarak TÜFE tarafından kaynaklanmaktadır. Genel olarak bakıldığında, üç ana alt sektördeki değişimin kaynağını faiz oranının açıklama gücünün en çok imalat sanayi sektöründe ortaya çıktığı görülmektedir.



Tablo 6. İmalat Sanayi Alt Sektörleri Varyans Ayrıştırması

Dönem	Standart Hata	FAİZ	GSYİH	TÜFE	TKS
1	0.05	0.02	26.13	0.75	73.10
2	0.06	4.59	24.88	2.54	67.99
3	0.08	3.34	19.27	4.12	73.27
4	0.09	2.46	19.66	4.00	73.88
5	0.11	1.91	19.23	4.32	74.54
6	0.12	1.65	19.43	4.57	74.35
7	0.13	1.52	19.68	4.83	73.96
8	0.14	1.52	20.03	5.13	73.32
Dönem	Standart Hata	FAİZ	GSYİH	TÜFE	GİD
1	0.04	8.17	34.44	0.02	57.38
2	0.05	28.17	33.97	0.21	37.66
3	0.06	36.92	34.86	0.28	27.93
4	0.07	38.75	37.28	0.29	23.67
5	0.07	41.75	36.13	0.33	21.79
6	0.08	42.42	35.94	0.33	21.31
7	0.08	42.32	35.90	0.38	21.41
8	0.08	42.73	35.81	0.38	21.08
Dönem	Standart Hata	FAİZ	GSYİH	TÜFE	GİY
1	0.06	6.58	8.27	1.19	83.97
2	0.08	8.23	15.07	5.18	71.51
3	0.10	12.98	22.05	4.81	60.16
4	0.11	12.00	24.52	4.32	59.17
5	0.12	10.57	27.16	3.95	58.31
6	0.12	9.49	28.76	3.51	58.25
7	0.13	8.55	29.91	3.33	58.21
8	0.14	7.85	31.36	3.26	57.53
Dönem	Standart Hata	FAİZ	GSYİH	TÜFE	KİM
1	0.06	10.96	27.07	0.34	61.63
2	0.09	37.25	20.02	0.26	42.47
3	0.11	40.64	16.07	0.18	43.12
4	0.12	40.91	16.07	0.19	42.83
5	0.14	40.70	16.35	0.16	42.79
6	0.15	40.04	16.88	0.14	42.94
7	0.16	39.52	17.43	0.13	42.92
8	0.16	38.96	17.95	0.13	42.96
Dönem	Standart Hata	FAİZ	GSYİH	TÜFE	MOT
1	0.13	12.78	45.01	5.01	37.20
2	0.22	48.71	24.01	3.06	24.22
3	0.29	60.04	17.12	2.02	20.82
4	0.34	64.13	14.75	1.55	19.58
5	0.38	65.97	13.64	1.27	19.11
6	0.41	67.23	12.89	1.09	18.79
7	0.45	68.26	12.28	0.95	18.50
8	0.48	69.12	11.77	0.85	18.26
Dönem	Standart Hata	FAİZ	GSYİH	TÜFE	MET
1	0.05	0.34	21.45	0.03	78.18
2	0.07	8.35	18.21	1.03	72.41
3	0.09	14.95	14.90	0.98	69.17
4	0.11	18.61	12.75	0.81	67.83
5	0.12	21.10	11.32	0.67	66.91
6	0.13	23.38	10.18	0.56	65.87
7	0.14	25.53	9.21	0.48	64.77
8	0.15	27.51	8.38	0.42	63.70

İmalat sanayi alt sektörlerine ilişkin varyans ayrıştırmasının düzenlendiği Tablo 6 incelendiğinde ise; GİD ve özellikle TKS ve GİY sektörlerindeki değişimi açıklamada GSYİH'nın belirgin bir açıklama gücünün olduğu, KİM, MOT ve MET sektörlerinde ise değişimin kaynağının daha çok faiz olduğu görülmektedir.

4. SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye ekonomisinde sanayi sektörü ve alt sektörleri çıktılarının üzerindeki faiz oranı artış şokunun etkileri incelenmiş ve her bir sektörün etkilenme şiddeti VAR metodolojisi kullanılarak tahmin edilmiştir. Gerek etki-tepki fonksiyonları gerekse varyans ayrıştırması analizi sonucunda sanayi sektörü ve alt sektörlerin çıktılarının faiz oranı şokuna verdiği tepkilerin ve çıktılardaki değişimin kaynağının farklı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bulgularda, sanayi üretiminin üç ana alt sektöründen imalat sanayi sektörünün faize karşı tepkisinin sert olduğu ve bu sektördeki değişimin kaynağını açıklamada en güçlü değişkenin faiz değişkeni olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda imalat

sanayi alt sektörlerinin tepkileri de ayrı ayrı incelenmiş ve endüstriyel talepten etkilenen nispeten dayanıklı ürün üreten sektörlerin diğer sanayi sektörüne göre faize tepkisinin daha güçlü olduğu tespit edilmiştir.

Bu sonuçlar ışığı altında, farklı tepkilerin görülmesinin muhtemel nedeni, sektör çıktılarının ve çıktılarına olan talebin yapısındaki farklılıktır. Ancak gıda ve içecek üretim sektörünün para politikası şokuna gösterdiği tepkinin nedenleri bu sonuçlar ile tam olarak örtüşmemektedir. Daha sonra yapılacak çalışmalar için, sektörde yer alan firmaların büyüklüğü, banka kredilerinin kullanımı ve faiz yükleri gibi para politikasına sektörlerin gösterdiği tepkilerin şiddetini belirleyen unsurların değerlendirilmesi önerilir.

KAYNAKÇA

- Ball, L. Mankiw, M. (1994).** Asymmetric Price Adjustment and Economic Fluctuations, *Economic Journal*, 104: 247-261.
- Bernanke, B.S. Gertler, M. (1995).** Inside the Black Box: The Credit Channel of Monetary Policy Transmission, *The Journal of Economic Perspectives*, Vol 9, No 4: 27-48.
- Bernanke, B.S, Gertler, M. ve Gilchrist, S. (February, 1996).** The Financial Accelerator and Flight to Quality, *The Review Economics and Statistics*, Vol. 78: 1-15.
- Carlino ve Defina (1998).** The Differential Regional Effects of Monetary Policy, *Review of Economics and Statistics*, 80: 57-87.
- Clausen, V. (2001)** Asymmetric Monetary Transmission in Europe, Springer
- Dale, S ve Haldane, A.G. (1995).** Interest Rates and the Channels of Monetary Transmission: Some Sectoral Estimates, *European Economic Review*, 39: 1611-26.
- Dedola, L. ve Lippi, F. (2000).** The Monetary Transmission Mechanism: Evidence from the Industries of Five OECD Countries, *European Economic Review*, 49: 1543-1569.
- Enders, W. (2010)** Applied Econometric Time Series, John Wiley&Sons Ing.
- Ganley, J. ve Salmon, C. (1997).** The Industrial Impact of Monetary Policy Shocks: Some Stylised Facts, *Bank of England Working Paper*, No. 68.
- Gujarati, D.N. (2001)** Temel Ekonometri, Literatür Yayıncılık.
- Hayo, B. ve Uhlenbrock, B. (1999)** Industry Effects of Monetary Policy in Germany, <http://129.3.20.41/eps/mac/papers/9906/9906009.pdf>
- Hubbard, R. G. (1998).** “Capital-Market Imperfections and Investment,” *Journal of Economic Literature*, Vol. 36: 193-225.
- Mishkin, F. (1995).** Symposium on the Monetary Transmission Mechanism, *Journal of Economic Perspectives*, Vol.9, No. 4: 3-10.
- Peersman, G. ve, Smets, F. (2005).** The Industry Effect of Monetary Policy in The Euro Area, *The Economic Journal*, 115: 319-342.
- Saibal, G. (2009).** Industry Effects of Monetary Policy: Evidence from India, MPR Paper No. 17307, January.
- Sims, C. (1980)** Macroeconomics and Reality, *Econometrica*, 48: 1-48.

2008 GLOBAL KRİZİNİN TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ'NDEKİ ETKİLERİNİN KÜMELEME ANALİZİ İLE İNCELENMESİ

Öğr. Grv. Dr. Bahar BERBEROĞLU*

ÖZ

Çalışmamızda 2008 Global Krizi'nin Avrupa Birliği (AB) ve Türkiye'yi ne kadar etkilediğini ve bu kriz sürecinde Ülkemizin AB'den uzaklaşıp uzaklaşmadığı saptayarak değerlendirmeyi amaçladık. Bu nedenle çalışmamızın ilk bölümünde 2008 Global Krizi'nin hangi aşamalardan geçilerek, neden ve nasıl ortaya çıktığını ele alarak, bu dönemi Türkiye'nin nasıl yaşadığını inceledik. İkinci bölümde AB'nin yapısını ve AB ile Türkiye arasındaki ilişkileri ele aldık. Üçüncü bölüm olan uygulama bölümünde de, çok değişkenli istatistiksel tekniklerden biri olan Kümeleme Analizi hakkında genel bir bilgi vererek, AB Üyeleri ve Türkiye'yi krizin yaşandığı her yıl itibariyle, seçtiğimiz ekonomik değişkenlere göre kümeleyip, bu kriz döneminin çalışmamızda yer alan tüm ülkeleri ne ölçüde etkilediğini ortaya koyduk. Sonuç bölümünde ise, kümeleme analizi ile ulaştığımız bilgilere dayanarak Türkiye'nin 2008 Global Krizi döneminde AB üyeliği yolundaki durumunu değerlendirdik. Sonuçta, Türkiye'nin AB üyesi olmaması nedeniyle üye ülkelerin yararlandığı birçok avantajdan yoksun kalmasına karşın, krizden AB'ne üye ülkeler ile eşit düzeyde etkilendiğini, bir başka deyişle tek başına kalsa da krize iyi direnç gösterdiğini saptadık.

Anahtar Kelimeler: Finansal Kriz, Avrupa Birliği, Kümeleme Analizi, Hiyerarşik Olmayan k-ortalamalar Kümeleme Yöntemi

ANALYSING THE EFFECTS OF 2008 GLOBAL CRISES ON TURKEY AND EUROPEAN UNION WITH CLUSTER ANALYSIS

ABSTRACT

In our study we aimed to analyze the effects of 2008 Global Crisis on Turkey and European Union Countries (EU) and determine whether the distance between Turkey and EU is increased or decreased in the crisis period. For this reason, we first, investigated with which stages this crisis emerged, and why and how it occurred, and then, how it was experienced in Turkey. Secondly, we examined the structure of EU, and the relations between Turkey and EU. Third, we introduced a general information about Cluster Analysis which is one of the statistical techniques with multiple variables, and we clustered Turkey and EU members for every year of the 2006-2008 period according to the economic variables which we chose and then, we showed the size of the effects in the crises period on all of the countries captured in our study. At last basing on our results which we reached with cluster analysis, we evaluated the situation of Turkey in the path of EU membership during the crisis period. In conclusion, even though members took benefit from numerous advantages, and Turkey was alone because of not being in the EU, Turkey and Members were affected from the crises with equal levels.

Keywords: Financial Crisis, European Union, Cluster Analysis, Nonhierarchical k-means Clustering Method

* Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi, e-posta: bdirem@anadolu.edu.tr



1. GİRİŞ

Bugün dünyada bütün ülkeler finansal yapılarını sağlam ve istikrarlı olmasına özen göstermektedirler. Ancak kamu ihtiyaçlarının karşılanmasındaki güçlükler ve kalkınmaya yönelik finans kaynaklarının sağlanmasındaki zorluklar çok zaman finansal dalgalanmalara neden olabilmektedir. Bu dalgalanmalar her dönemde ilgili ülke ile birlikte bu ülke ile yakın ekonomik ilişkide bulunan öteki ülkeleri de belli ölçüde etkilemektedir (Akdiş, 2000, s.III).

Finansal istikrarın, ekonomik büyüme ve makroekonomik istikrar için önemli bir ön koşul olduğu bilinmektedir. Finansal istikrar; finansal sistemin kaynaklarını etkin bölüştürme, riskleri ortadan kaldırarak fırsata dönüştürme ve menkul kıymet işlem ile ödemelerini sağlam bir şekilde yerine getirme yeteneğini ifade etmektedir. İstikrarlı bir finansal sistem zor şartlarda da bu işlevlerini yerine getirebilir. Bu nedenle bir ülkedeki finansal istikrar, bir anlamda bu ülke ekonomisinin şoklara karşı direnç düzeyini göstermektedir. İstikrarlı finansal sistemler, ekonomik belirsizliği azaltarak reel ekonomiye pozitif dışsallık sağlarken, istikrarsız finansal sistemler ve bu sistemlerde yaşanan krizler, negatif dışsallığa ve yüksek ekonomik maliyetlere neden olmaktadır (Weber, 2008, s.3).

Son on yıldır ABD ve gelişmiş ülkelerin finansal piyasalarında meydana gelen teknolojik yenilikler ve serbestleşme çabaları, sermayenin daha fazla insan gruplarına ulaşmasına izin vermiştir. “Mikrofinans Devrimi” biçiminde de tanımlanabilen bu çok kolay ulaşılabilen yeni finansal kaynaklar, konut piyasası başta olmak üzere birçok piyasada yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır. Bu gelişim genel olarak her ülkede ekonominin genişlediği sürece olumlu karşılanmış ve aşırı iyimserlikle beraber kredi olanakları sonuna dek açılmıştır. Bunun dışında bu ülkelerde banka-dışı finansal kurumlar çoğalmış, geleneksel bankaların aracılık rolleri değişmiş, borçlu alacaklı ilişkileri daha da karmaşık bir hale gelmiştir. Ülke yönetimleri ile ekonomik ve politik çevreler ise finansal sistemin borçlanabilme ve borçluluğunu sürdürme yeteneğini arttırması sebebiyle bu değişimi desteklemiştir.

Böyle bir süreçte ABD konut sektörü, zaten yaygın olarak kullanılmakta olan “Mortgage” sistemindeki yapılan yenilikler sayesinde kredi genişlemesinden en fazla payı almıştır. Çünkü konut bu ülkede eskiden beri en karlı ve güvenli yatırım aracı olarak kabul edilmektedir. ABD ekonomisinin konut sektöründeki gelişmelere duyarlılığının bu kadar çok olmasının nedeni de, konut sektörünün bu ülkede yıllardır hem tasarruf aracı, hem de ekonomik büyümenin lokomotifi olma işlevini yüklenmiş olmasıdır (Baker, 2009, s.127).

ABD’de başlangıçta mortgage kredileri riskli olmayan müşterilere verilirken zaman içerisinde konut sektöründeki karlılığın sürekli bir biçimde artması ve global likidite bolluğu, bu kredilerin daha riskli müşterilere de yönelmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda, risk durumu yüksek olan ev sahiplerinin borçlarını ödeyememesi, finansal kurumları ve yatırımcıları büyük zarara uğratmıştır. Bu şekilde ABD’de ortaya çıkan kriz, birçok ülkenin finans sektörlerini ve reel piyasalarını etkisi altına alarak global krize dönüşmüştür (Şen ve Altay, 2009, s.165). Böylece Avrupa Birliği (AB) ile Türkiye de bu krizden etkilenmiştir.

Biz bu çalışmamızda bu 2008 global krizinden AB ile Türkiye’nin ne kadar etkilendiği ve ekonomik göstergeler açısından Türkiye’nin AB’den uzaklaşıp uzaklaşmadığını saptamayı amaçladık. Bu nedenle çalışmamızın ilk bölümünde 2008 global krizinin hangi aşamalar yaşanarak neden ve nasıl ortaya çıktığı ele alınmış daha sonra, bu kriz dönemini Türkiye’nin nasıl yaşadığı değerlendirilmiştir. İkinci bölümde de AB’nin yapısı incelenerek AB ve Türkiye arasındaki ilişkiler ele alınmıştır. Üçüncü bölüm olan uygulama bölümünde ise, çok değişkenli istatistiksel tekniklerden biri olan Kümeleme Analizi hakkında genel bir bilgi verilerek, AB ve Türkiye’nin ele alınan ekonomik değişkenlerce nasıl kümelendiği ortaya konulmuştur. Sonuç bölümünde de analiz sonuçlarına dayanılarak AB üye ülkeleri ile Türkiye’nin bu kriz ortamında kümelene konumlarında ortaya çıkan değişimler değerlendirilmiştir.

Kümeleme analizi daha önce yapılan çalışmaların bazılarında özellikle AB ülkeleri ile Türkiye'nin ekonomik yapıları arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları analiz etmek amacıyla kullanılmıştır (Turanlı vd, 2006, s.95–108). Bazı çalışmalarda ise, ekonominin beşeri sermaye boyutunun analizinde bu istatistiksel teknikten yararlanılmıştır (Öz vd, 2009, s:1–30, Dura vd, 2004, s:13–20). Ancak biz yukarıda belirttiğimiz gibi, sözü edilen bu çalışmalardan farklı olarak AB'nin ve Türkiye'nin 2008 global krizinden nasıl etkilendiğini araştırıp bu krizin etkilerini ölçmenin yanında, kriz yaşanırken Türkiye'nin bazı AB üyesi ülkelerinden giderek uzaklaşıp uzaklaşmadığını test ettik. Bundan başka çalışmamızda, Türkiye de krizi fırsatlara dönüştürme ya da krizden teğet olarak etkilenme gibi söylemlerin geçerliliğine Türkiye'nin AB'ye üyeliği çerçevesinden baktık.

Bilindiği üzere, kümeleme analizi bir istatistiksel yöntem olarak, ileriye yönelik tahminlerde bulunma gibi bir avantaja sahip değildir. Bu nedenle çalışmamızda ele aldığımız yılları, 2006–2008 dönemi olarak değil, 2006–2007–2008 yılları olmak üzere üç ayrı yıl biçiminde değerlendirdik. Krizin yaşandığı her yılı inceleyebilmek için, kümeleme analizini her yıl için ayrı, ayrı olmak üzere üç kez uyguladık.

Birçok bilim dalında olduğu gibi ekonomi biliminde de teorik ve felsefi yaklaşımların öneminin büyük olduğu bilinmektedir. Ancak istatistiksel ve sayısal yöntemlerin ekonomi alanına getirdiği çok önemli yararların ve üstünlüklerin olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Biz bu çalışmamızda, ekonomideki farklı ya da felsefi yaklaşımlara (Şen ve Altay, 2009, s.177, Dura vd, 2004, s.13–20) yönelmek yerine, konuya daha objektif bir bakış açısıyla yaklaşabilmek ve daha güvenilir sonuçlar elde edebilmeyi gözeterek, global kriz yaşanırken, AB'nin ve AB yolundaki Türkiye'nin durumunu istatistiksel bir boyutla analiz ederek değerlendirmeye çalıştık.

2. 2008 GLOBAL KRİZİ

Ekonomi yazınında finansal istikrarsızlık, finansal düzensizlik, finansal kırılganlık ve sistemik risk kavramlarının çoğu zaman birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir (Davis, 1992, s.117–118). Bu kavramlar genel olarak, finansal piyasalardaki varlıkların fiyat ve miktarlarında beklenilmeyen değişmelere neden olan sapmaların (bozulmaların) ortaya çıkma olasılığı ve tehlikesi olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle söz konusu kavramlar genel olarak finansal krizlerin ortaya çıkma olasılığını ifade etmektedirler. Bazı durumlarda ise bu kavramlara yüklenen anlam, sadece finansal piyasalar ile sınırlı olmamakta ve ekonominin diğer kesimlerine yansıyan tüm beklenmedik olumsuz ve yıkıcı etkileri de kapsamaktadır. Bu anlamda, bazen bu kavramlar iktisatçılar arasında finansal kriz kavramı yerine de kullanılmaktadır. Bilindiği gibi finansal kriz kavramı genel olarak, finansal piyasalarda ortaya çıkan bozulmaların finansal kurumların performansını olumsuz etkileyerek tüm ekonomiye yayılması sonucu ödeme sistemlerinin bozulması ve kaynakların etkin dağılımının engellenmesi olarak tanımlanmaktadır. Mishkin (2000, s.3) ise, eksik bilgi kuramından hareketle finansal kriz kavramını şöyle tanımlamaktadır: “*Finansal kriz, ters seçim ve ahlaki riziko problemlerinin arttığı finansal piyasalardaki bir bozulmadır. Finansal piyasalardaki bu bozulma, yatırım fonlarının en üretken yatırım fırsatlarına aktarılmasını etkinsizleştirmektedir*”. Buna bağlı olarak finansal kriz kavramı, iktisadi faaliyetlerde önemli bir daralmaya neden olacak şekilde finansal piyasaların fonksiyonlarını etkin şekilde yerine getirmemesi olarak tanımlanabilmektedir.

Schwartz (1986, s.11–23), gerçek finansal krizler ile gerçek olmayan finansal krizler arasında ayırım yapmaktadır. Schwartz'a göre gerçek olmayan finansal krizler, başlangıçta aşırı iyimser beklentilerin belirsizliğe dönüşmesiyle, sadece servet kaybına yol açmaktadır. Bu nedenle Schwartz, böyle bir servet kaybının finansal kriz anlamına gelmeyeceğini ileri sürmekte ve sonuçta, varlık fiyatlarındaki aşırı düşmelere ve reel kesimdeki artan iflaslara karşın, bir bankacılık paniğinin veya para arzında ciddi bir azalma potansiyeline sahip olmayan finansal gelişmelerin gerçek finansal kriz olarak dikkate alınmaması gerektiğini iddia etmektedir. Bu noktadan hareketle Schwartz'a göre, ekonomideki finansal



dengelesizliklerin tümünün krize neden olacağını söylemek oldukça zordur. Dengesizliklerin ekonomik krize yol açıp açmaması, büyük ölçüde dengesizliklerin giderilmesinde uygulanan politikaların güvenilirliğine ve ülkenin finansal sisteminin sağlıklı işlemesine bağlı olmaktadır. Tüm bu faktörler, ekonominin krize duyarlılığını belirlemektedir. Bu nedenle finansal krizlerin, ekonomilerin kırılganlık derecesinin artmasına bağlı olarak, ekonomik veya finansal düzensizliklerin bir sonucu olarak ele alınması gerekmektedir.

İktisat yazınında bilindiği gibi, finansal krizlerini açıklamaya yönelik Heterodoks kriz yaklaşımları da yaygın bir kabul görmektedir. Heterodoks kriz yaklaşımlarına göre finansal kriz, kapitalist bir ekonomide finansal istikrarsızlık ve spekülasyon saldırılarının doğal bir sonucu olarak görülmektedir (Işık, 2004, s.51–77). Bu yaklaşıma göre, finansman-harcama ilişkisi, kapitalist bir ekonomide istikrarsızlığı artıran bir etken olmanın ötesinde, doğrudan doğruya istikrarsızlığın kaynağı olmaktadır. Borç birikimi sonucunda ortaya çıkan aşırı borçluluk durumu, bankacılık kesiminde gözlenen finansal kırılganlık ve sistemik risk gibi kavramlar bu yaklaşımların temel öğelerini oluşturmaktadır. Özellikle iktisadi büyüme dönemlerinde ortaya çıkan ve piyasa aktörlerinin aşırı iyimserlik biçimindeki içgüdüsel davranışları sonucu hızla artan banka kredileri ile finans-dışı sektördeki borç birikimi, bankaların kredi riskini ve finansal sistemin kırılganlığını artırmaktadır. Başka bir deyişle, krizin temel nedeni, piyasa aktörlerinin içgüdüsel davranışları sonucunda ortaya çıkan aşırı iyimserlik dalgası ve bunun yol açtığı kredi patlaması olmaktadır. (Işık vd, 2004, s.63).

Buraya kadar finansal istikrarsızlık ve finansal kriz kavramlarına genel olarak yaklaştık. Ancak 2008 global krizi, ilk olarak Amerika’da (ABD) başlayan ve daha sonra da büyük bir yayılma gösteren bir kriz niteliği taşımaktadır. Bu kriz 2008 yılında ani olarak ortaya çıkan veya birden patlak veren bir kriz değildir. ABD’de bu noktaya yavaş, yavaş gelinmiştir. Bu krizi daha iyi anlamak için, 1990’lardan başlayarak ABD ekonomisine ve bu ülkedeki liberalleşme politikalarına genel bir açıdan bakmak gerekmektedir.

Hatırlanacağı gibi, 1990’lı yıllara damgasını vuran liberalizasyon politikaları tüm dünyayı etkisi altına almıştı. ABD’de “Büyük Amerikan Rüyası” gerçekleşmiş ve ABD halkı hiç olmadığı kadar harcamaya başlamıştı. Bu durum ekonomi yönetimi tarafından da destekleniyordu, nitekim 2001 yılında G.W. Bush’un vergi oranlarında indirime gitmesi de bu desteğin artmasını sağlamıştı. Buna ek olarak, FED’in faiz oranlarını oldukça düşük tutması harcamalarını gün geçtikçe arttırmalarına neden olmaktadır. Ülkede bu dönemde tasarruf oranları düşmüş, neredeyse sifira yaklaşmıştı (Yılmaz ve Gaygusuz, 2009, s.4). ABD’de genel olarak böyle bir ekonomik tablo görülürken 2006 yılında bu krizin ilk sinyalleri alınmaya başlandı. Gerçekten, 2008 krizinin ilk işaretleri aslında 2006 yılının 2. Çeyreğinde konut piyasasındaki bozulmalarla ortaya çıkmaya başlamıştı ve bu anlamda ABD konut ve finansal piyasalarında 2006 yılının sonları ile 2007 yılının başlarında görülen ilk birkaç büyük kuruluşun iflası krizin ilk olaylarını oluşturdu. İktisatçılar arasında bu krizin nedenleri üzerinde genel olarak anlaşmaya varılan iki ayrı konu göze çarpmaktadır. Bunlardan biri konut sektörü kaynaklı kredi patlaması (mortgage) diğeri ise konut fiyatlarındaki şişkinlik olmaktadır. 2006 yılının ortalarında ABD’de yaşanan bu iki sorunu yaratan ilk neden olarak sermaye piyasalarındaki yanlış fiyatlandırma gösterilmektedir. Sermaye piyasalarında risk primlerinin düşüklüğü ve uzun dönem volatilitate, gelecekteki volatilitenin şu andaki düzeyinin de altında olacağını düşünülmesine neden olmuştur. Bu durum da düşük kredi yayılması ve riskli varlıkların fiyatlarının şişmesiyle sonuçlanmıştır.

İkinci neden olarak ise, FED’in özellikle Federal fonların faiz oranlarını uzun dönemler boyunca oldukça düşük düzeyde tutması kabul görmektedir. Bu durumun hem kredi patlamasına neden olduğu, hem de konut fiyatlarında aşırı bir şişkinlik yarattığı ileri sürülmektedir. FED’in düşük faiz oranı hedeflemesi nedeniyle bankalar ucuz fon elde etmişler ve bu sayede düşük faizli ve çok kolay ulaşılabilir krediler pazarlamışlardır. Aynı zamanda FED’in ve piyasadaki denetim otoritelerinin, mortgage piyasasını denetleme ve kontrol konularındaki başarısızlıkları da krizin bir başka nedeni olmuştur (Ünal ve Kaya, 2009, s.5). Konut piyasasında yaşanan bu sorunlar nedeniyle mortgage

kredileri veren bankalar zor duruma düşmüşler ve kaçınılmaz olarak ortaya çıkan domino etkisi ile yatırım bankaları da ciddi anlamda sıkıntı yaşamaya başlamışlardır. Çünkü mortgage kredisi veren bankalar gerekli kaynakları yatırım bankalarından sağladıkları fonlarla finanse etmişlerdir. Bunun yanı sıra, çeşitli piyasalarda görülen gelen iflaslar ve sorunlar da finansal sisteme olan güvenin kaybolmasına neden olmuştur. (Ünal ve Kaya, 2009, s.6)

Amerikan Merkez Bankasının bu dönemdeki yeni başkanı Bernanke, ABD'de yaşanan krizin iyi anlaşılması ve krizle başa çıkılabilmesi konusunda, piyasa başarısında anahtar rol oynayan olgunun güven (trust) değil; güvenilirlik (confidence) olduğunu ve bu iki farklı kavrama dikkat edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür (Soylu, 2009, s.256).

2008 krizi ABD'de ve tüm Dünya'da serbest piyasa olgusu ile ilgili tüm düşünceleri tıpkı 1929 Büyük Bunalımı'nda olduğu gibi sarsmıştır. Piyasaların kendi kendine iyi işleyebileceği inancı yavaş, yavaş yok olmaya başlamıştır. Ancak kapitalizmin tamamen ortadan kalkıp yerine daha farklı alternatif bir sistemin gelmesini beklemek yine de kimseye pek mantıklı görünmemektedir. Önümüzdeki yıllarda da Kapitalizm ve Liberalizm ana hatları ile yoğun taraftar bulmaya büyük bir olasılıkla devam edecek ancak aksayan yönleri yeniden şekillenecektir. Bu nedenle 2008 krizi sonrasında tüm Dünya'da piyasalardaki regülasyonların bir başka deyişle müdahalelerin ön planda olacağı açıkça anlaşılmaktadır. Kapitalizmin gerektiğinde piyasaların düzenlenmesini öneren yeni yorumu veya yeni şekli için "düzenleyici kapitalizm" (regulatory capitalism) kavramı ifade edilmeye ve kullanılmaya başlanmıştır.

ABD gibi büyük bir ülkede ortaya çıkan finansal krizin küresel bir boyuta ulaşarak ağırlaşması, tüm ülkelerin birbirleri ile koordinasyon içerisinde düzenleme yapmasını gerekli kılmaktadır. Bu nedenle tüm Dünya'da finansal sistemin global bir regülasyonla denetlenmesi gerekecek ve bu düzenlemeler gelecek yıllarda ülkelerin birbirine yaklaşmasını gündeme getirecektir (Yılmaz ve Gaygusuz, 2009, s.10).

Buraya kadar yapılan açıklamalardan anlaşıldığı gibi, bu kriz ilk sinyallerini 2006 yılında vermesine karşın bunun globalleşmesi biraz zaman almıştır. Biz de bu nedenle çalışmamıza ait veri aralığını 2006–2008 olarak belirledik. Çalışmamızda bu kriz, yayılırken başta Türkiye olmak üzere Avrupa Birliği (AB) ülkeleri üzerinde nasıl ve ne derecede etkili olmuştur bunu anlamlı bir biçimde açıklamaya ve analiz etmeye çalıştık. Ancak burada son olarak, krizin çıkışına ilişkin olarak farklı bir yaklaşımı ortaya atan ve bu yaklaşım ile krizi analiz etmeye çalışan bir başka çalışmaya da yer vermek istiyoruz.

Şen ve Altay (2009), 2008 global krizini Minsky'nin (1992, s.1–9) finansal istikrarsızlık hipotezinden yola çıkarak analiz etmeye çalışmışlardır. Şen ve Altay (2009) makalelerinde, finansal istikrar dönemlerinde aşırı iyimser beklentilerin borçlanmayı arttırdığını ve finansal kırılganlığa neden olduğunu belirtmişler, ancak, sadece düzenleyici ve denetleyici politikalarla finansal istikrarsızlığı önlemenin mümkün olmadığını da iddia etmişlerdir. Yazarlar, Hyman Minsky'nin finansal hipotezini ele alarak yaşanan 2008 global krizinde finansal istikrarsızlığın temelindeki nedenin finansal istikrar olduğunu belirtmişlerdir.

Minsky'nin finansal istikrarsızlık hipotezi, global krizin patlamasını ve yayılmasını açıklamada oldukça başarılı olmaktadır. Ancak, Minsky'nin önerilerinin krizi önleyebilmesi son derece düşük bir olasılıktır. Minsky'nin finansal istikrarın sağlanması için önerdiği önlemler, sadece finansal sistemi düzenleme ve denetlemeyi hedefleyen önerilerle sınırlıdır. Oysa Minsky, finansal istikrarsızlığın nedeni olarak açgözlü ve bencil davranış biçimlerini göstermektedir. Sayısı ve büyüklüğü ne olursa olsun, denetleyici ve düzenleyici kurum ve önlemlerin, tek başına finansal istikrarsızlığın nedeni olan bu davranış biçimleri ile mücadelede yeterli olması beklenemez. Faizleri düşürmek, likidite artışı sağlamak, kurtarma operasyonları düzenlemek, daha sıkı denetim ve gözetim yapmak gibi önlemler ekonomik sorunları ya geçici olarak çözümler ya da var olan sıkıntıları ertelerler. Bu yüzden, bir süre sonra benzer sorunlarla başka bir ekonomide veya başka bir sektörde karşılaşmak kaçınılmaz hale gelir (Şen ve Altay, 2009, s.177).



2.1. Global Krizde Türkiye

Finans sektöründe global sorunların ortaya çıkması ile birlikte gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerin büyüme dinamiklerinde bir farklılaşmanın ortaya çıkabileceği olgusu bu ülkelerin gerek kamuoylarında gerekse ekonomi politikalarını yürütenler arasında uzun süredir tartışılmaktadır. Globalleşmenin hız kazandığı ve ülkeler arasında dış ticaretin artması sonucunda ülkelerin ekonomik büyüme performanslarının birbirlerine bağlı hale geldiği bu dönemde, ülkeler arasında bir ayrışmanın olmasını beklemenin gerçekçi bir yaklaşım olmadığı artık ortaya çıkmıştır (Durmuş, 2008, s.4).

Bilindiği gibi, 2006 yılının Mayıs ayında uluslararası sermaye koşulları gelişmekte olan ülkeler aleyhine değişmiştir. Bunun sonucunda Türkiye'nin de aralarında bulunduğu birçok gelişmekte olan ülkeden sermaye çıkışları yaşanmıştır. Nitekim 2006 da Yeni Türk Lirası yaklaşık olarak yüzde 30 değer kaybetmiş ve bu durum gıda fiyatlarındaki kuraklıktan kaynaklanan sert artışlarla birleşerek enflasyonun yükselmesine ve enflasyon beklentilerinin hedeflerin üzerine çıkmasına neden olmuştur. Enflasyon oranları tekrar çift haneli seviyelere yükselmiş ve 2006 yılının Haziran ayında yılsonu TÜFE beklentileri yılbaşına göre 4,2 puan artmıştır (Durmuş, 2008, s.7).

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, 2006 Mayıs çalkantısı sırasında yaşanan sermaye çıkışının fiyatlama davranışları üzerinde kalıcı etkiler oluşturmasını engellemek amacıyla beklenmeyen ve güçlü bir sıkı para politikası uygulamaya başlamış ve enflasyonun tekrar hedeflenen düzeye yaklaşmasını sağlamıştır. 2007 yılında ise Türkiye Ekonomisinin, yaşanan uluslararası mali krize göreceli olarak ılımlı bir yurt içi talep yapısı ile girdiği gözlemlenmiştir. Ancak, 2007 yılının ortasında gelişmiş ülkelerin finans piyasalarında likidite sıkışıklığı olarak ortaya çıkan kriz, 2008 yılında gelişmekte olan ülkelerde de kendini belirgin olarak hissettirmeye başlamıştır. Gelişmekte olan ülkelere hızlı bir sermaye çıkışı yaşanması birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de yerel para birimlerinin önemli ölçüde değer kaybetmesine neden olmuştur (Durmuş, 2008, s.8).

Ekonomik faaliyetlerde global olarak ciddi bir yavaşlamanın yaşandığı bu kriz döneminde gelişmekte olan ülkelerin bazı özel mali önlemler almaları gerekmiştir. Bu ülkelerin, kamu bütçelerinde ekonominin genel dengesini bozmayacak ve para politikalarını zorlaştırmayacak ölçüde gevşemeye gitmesi mümkün olmuştur. Ancak birçok ülkenin hareket alanının, ABD, Fransa veya Almanya gibi gelişmiş ülkelere oranla oldukça kısıtlı olduğunun unutulmaması gerekmektedir (Durmuş, 2008, s.11).

Türkiye'de, finansal krizlerin yükselen ekonomik konjonktürde kısa vadeli spekülasyon borçlanmaya dayanan bankacılık sisteminin kırılma yapısı ve uygulanan iktisat politikalarına güvensizlikten kaynaklanan para ikamesi sonucunda ortaya çıktığına inanılmaktadır. Bu inanca bağlı olarak, hızlı ekonomik büyüme ve kırılma bankacılık sistemiyle istikrarsız hale gelen Türkiye Ekonomisi'nin, bekleyişlerdeki en küçük bir kötüleşmeyle finansal bir krizin içine yuvarlandığı düşünülmektedir (Işık vd, 2004, s.63). Bu görüş Türkiye'de yaşanan 2001 krizi göz önüne alındığında kabul görebilir.

Türkiye'de 2008 global kriz döneminde başlangıçta bankacılık sistemine yönelik bir nakit önlem paketine ihtiyaç duyulmamıştır. Bunun en önemli nedeni Türkiye'nin benzer bir paketi, kamu bütçesine ağır bir yük getirme pahasına da olsa 2001 yılında yaşanan krizin ardından uygulamış olmasıdır. 2008 global kriz döneminde birçok ülkenin finans piyasalarına yönelik olarak uyguladığı kurtarma paketlerinin ve düzenlemelerin birçoğu, Türkiye'de Şubat 2001 krizi sonrasında zaten uygulanmıştır. Ancak bu krizde Türkiye'nin, reel sektörü canlandırmak için, kamu kaynaklarını kullanması veya kamunun reel sektöre kredi desteğinde bulunmasını içeren bir paket hazırlamasına gerek olup olmadığı ciddi anlamda tartışılmıştır (Durmuş, 2008, s.10).

Bilindiği gibi, kriz dönemlerinde Türkiye'de sıcak para çıkışları büyük bir artış göstermektedir. Bu döviz çıkışları, ödemeler dengesi açıklarının daha fazla yükselmesine neden olmaktadır. 15 Kasım 2008'de gerçekleştirilen G-20 Konferansında, Türkiye'nin iç ve dış kaynaklara %2, yurt içindeki kaynaklara %5 vergi koyarak, bunlara 'Nereden buldun?' sorgulaması yapmayacağına dair bir madde

ele alınmıştır. Bu konferansta, Türkiye'nin sıcak paranın olumsuz etkisini azaltmak için uygun mali politikaları kullanması ve Merkez Bankası'nın munzam karşılıklar yolu ile para politikasını aktif bir şekilde uygulaması gerektiği önerilmiştir (Apak, 2008, s.9–10).

3. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN EKONOMİK KRİTERLERİ

Bugün dünyanın en ileri ekonomik bütünleşme aşamasındaki bölgesel blok olan Avrupa Birliği (AB), kuruluşundan bugüne kadar altı genişleme süreci yaşamış ve 27 ülkeden oluşan bir birlik haline gelmiştir (Karluk, 2007, s.122). Zaman içerisinde AB'nin uluslararası ekonomide ulaştığı güç, öteki ülkeler için bu blok içinde yer almayı cazip hale getirmiştir. Artan üyelik başvuruları, AB'nin genişleme konusunda yeni stratejiler geliştirmesine ve başlangıçta belirlenen AB'ye katılım koşullarını tekrar ele alarak bazı ek koşullar getirmesine neden olmuştur.

Başlangıçta, AB'ye tam üyeliğe kabul edilmek için Roma Antlaşması'nın 237. maddesine göre, sadece Avrupa Devleti olma koşulunu sağlamak yeterli idi. Daha sonra Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin (MDAÜ) üyelik başvuruları ile AB'ne üyelik koşullarında önemli bazı değişiklikler yapılması ve bunların daha kapsamlı bir hale getirilmesi zorunluluğu ortaya çıktı. Nitekim üyelik koşulları, 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması (MA)'nın 49. Maddesi ile daha ayrıntılı bir hale getirilmiştir (Accession...,1993, s.1). Bu koşullar Türkiye gibi, MA'nın yürürlüğe girmesinden önce tam üyelik başvurusunda bulunmuş, ancak müzakerelere başlamamış ülkelerin karşılaması gereken koşullar olarak dikte edilmiştir. (Akçay, 2008, s.12–13). MA'nın onaylanmasının ardından ise, Haziran 1993'te gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesinde, AB'ye katılmak isteyen ülkelerin daha önceki koşullara ek olarak liberal doktrin bağlamında belirlenen bazı kriterleri yerine getirmeleri gereği karara bağlanmıştır (Conclusions...,1993).

AB'nin ortaya koyduğu burada kısaca sıralanan kriterlerle ilgili olarak çok sayıda çalışmada yapılan ayrıntılı açıklamaları tekrarlamak yerine aşağıda düzenlenerek verilen tablo yeterli olacaktır.

Tablo 1. Avrupa Birliği'nin Ekonomik Kriterleri

Kopenhag Ekonomik Kriterleri	Maastricht Yakınlaşma Kriterleri
<ul style="list-style-type: none">• İşleyen Piyasa Ekonomisinin Varlığı	<ul style="list-style-type: none">• Fiyat İstikrarı Kriteri
<ul style="list-style-type: none">• Birlik İçinde Piyasa Güçleri ve Rekabet Baskısıyla Başa Çıkabilme Kapasitesinin Varlığı	<ul style="list-style-type: none">• Döviz Kuru Kriteri• Devletin mali Durumu• Faiz Kriteri

3.1. Avrupa Birliği Ekonomik Kriterleri Açısından Türkiye'nin Değerlendirilmesi

1999 yılı Aralık ayında Helsinki'de gerçekleştirilen Zirve Toplantısında Türkiye'ye adaylık statüsü tanınmıştır. Ancak AB tarafından AB bölgesel bloğuna girmek isteyen ülkelerin gerek ekonomik, gerekse siyasal ve ideolojik olarak AB'ne daha önce girmiş olan üye ülkeler ile benzer ideolojik yapıya sahip olmaları istenmektedir. Bu açıdan AB kurumları, belirlenmiş olan bazı siyasal ve ekonomik kriterlere göre, adaylık statüsü verilmiş ülkelerle ilgili durum değerlendirmesi yapmaktadır (Akçay, 2008, s.12). Daha önce belirttiğimiz gibi, bu kriterlerin bazıları, AB'ye tam üye olabilmek için yerine getirilmesi gereken kriterler iken, bazıları üye olduktan sonra Ekonomik Parasal Birlik Alanına girebilmek için gereken kriterlerdir.



3.1.1. Kopenhag Ekonomik Kriterleri ve Türkiye

Ekonomik düzen olarak serbest piyasa ekonomisine dayalı liberal doktrinin gözden düştüğü 20. yüzyılın başlarında Avrupa’da yer alan ülkeler, siyasi ve ekonomik sistem tercihleri açısından, karma ekonomi veya merkezi planlama taraftarları olarak iki gruba ayrılmışlardı. Bu ayrım Türkiye, AB’nin kurucu ülkeleri gibi, devletçilik ağırlıklı bir başka deyişle kamunun yol göstericiliğinde karma ekonomik düzeni tercih etmişti (Akalin, 2002, s.253). Türkiye 1980’li yıllardan itibaren, yine pek çok Batı Avrupa ülkesi gibi dünyada yeniden yayılmaya başlayan liberalleşme dalgası ile serbest piyasa ekonomisine geçiş kararını vererek, liberal ekonomik düzenin kurumsal, sosyal ve yasal altyapısını oluşturmak için pek çok girişimde bulunmuştur. Türkiye’de birçok Batı Avrupa ülkesinde olduğu gibi özelleştirme, devletin ekonomik faaliyetlerde etkinliğini azaltmak amacıyla öncelikli bir yöntem olarak seçilmiş ve 1980’li yılların ortalarından itibaren uygulanmaya başlamıştır (Akçay, 2008, s.15).

AB’ne adaylık başvurusunda bulunduğumuz 1987 yılında Türkiye’nin ekonomik düzeni, merkezi planlama sistemi ile yıllarca yönetilen Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri’nin ekonomik düzenine tamamen zıt bir görünümde olduğu gibi, AB üyesi ülkelerinde var olan ekonomik düzene büyük ölçüde benzemektedir (Karluk, 2007, s.457–466). Nitekim bu olgu, Türkiye’nin Kopenhag Kriterleri sonrasında değerlendirilmiş olduğu ilk İlerleme Raporu olan 1998 İlerleme Raporu’nda, “Türkiye’nin gelişmiş kurumsal ve mevzuat çerçevesi ile bir piyasa ekonomisi olduğu...” ifadesi ile AB tarafından kabullenilmiş (CEC, 1998, s.26-29) ve daha sonra hazırlanan öteki ilerleme raporlarında da benzer biçimde tekrarlanmıştır (CEC, 1999, s.25. CEC, 2000, s.31. CEC, 2004, s.61. CEC, 2005, s.54).

Makroekonomik istikrarın sağlanması ve sürdürülebilmesi için, işleyen bir piyasa ekonomisine sahip olmak gereken önemli koşullardan birisidir. Bilindiği gibi, Ülkemizde 1997–2001 dönemi için yaşanan yüksek enflasyonlu ve istikrarsız büyüme trendi ile makroekonomik istikrardan söz etmek pek mümkün olmayacaktır. Ancak 2001 yılından itibaren ekonominin sorunlarını çözmek için oluşturulan “Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” adlı kapsamlı bir reform projesinin uygulamaya konması ile ekonomik büyüme istikrar kazanmaya başlamış ve bu trend 2006 yılı sonuna kadar devam etmiştir.

Öte yandan, 2003 yılından itibaren oluşan siyasi istikrar ortamının da etkisiyle, Türkiye ekonomisi giderek daha istikrarlı yapıya kavuşmuştur. Nitekim 2004 yılına kadar hazırlanan her ilerleme raporunda Avrupa Komisyonu tarafından Türkiye Ekonomisinin istikrardan yoksun olduğu ifade edilirken (CEC, 2000, s.24., CEC, 2001, s.37., CEC, 2002, s.44., CEC, 2003, s.56), 2004 yılından itibaren hazırlanan raporlarda, makroekonomik istikrarın büyük ölçüde korunduğu belirtilmiştir (CEC, 2004, s.20., CEC, 2007, s.26). Makroekonomik istikrarın sürdürülmesinde gösterilen bu başarı, Türkiye’de güvenli bir ekonomik ortamın yaratılması sonucunu da hazırlamıştır (Akçay, 2008, s.16–19). Ayrıca 2001 Şubat krizi sonrası alınan önlemler ve yapılan yapısal reformlarla finansal ve mali sistemde önemli ölçüde iyileşme sağlanmıştır. Finansal piyasaların denetim ve izleme standartları önemli ölçüde geliştirilmiş ve denetimi güçlendirilmiştir. Böylece, uluslararası mali piyasalarda 2006 ve 2007 yılında yaşanan dalgalanmalara Türkiye’nin finansal ve mali piyasaları direnç gösterebilmiştir (Akçay, 2008, s.11–16). Burada, makroekonomik istikrarın hem AB üyeliği için, hem de finansal istikrar için ne kadar önem taşıdığını gözden kaçırmamak gerekmektedir.

Kopenhag kriterleri içerisinde en çok önemsenen kriterlerin başında gelen ve aday ülkenin AB içerisindeki piyasa güçleri ve rekabetçi baskıyla başa çıkacak bir kapasiteye sahip olması kriterleri göz önüne alındığında, hiç kuşkusuz beşeri sermaye fiziki sermaye kadar büyük bir önem taşımaktadır. Bu yönde yapılmış bazı çalışmaları burada değerlendirmek yerinde olacaktır.

Türkiye ve AB üyelerinin beşeri sermaye açısından karşılaştırılması konusunda Dura, Atik ve Türker (2004), kullanılan beşeri sermaye göstergeleri açısından AB ortalaması ile Türkiye arasında bir uçurum olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Gunnar Myrdal’ın “Kutuplaşma Teorisi” ışığında Türkiye’nin AB

Üyeliği'nden zarar görmemesi için beşeri kalkınmayı sağlayacak yapısal tedbirlerin zaman kaybetmeden alması gerektiğini vurgulamışlardır. Başta eğitim ve sağlık sektörleri olmak üzere, insana yapılan yatırımların artırılmasını; özellikle eğitim seviyesinin AB ülkelerinin sahip oldukları düzeye yaklaştırılmasının önemini; çok değişkenli istatistiksel analiz yöntemlerinden hiyerarşik olmayan kümeleme analizi ve çok boyutlu ölçekleme analizini kullanarak ortaya koymaya çalışmışlardır (Dura vd, 2004, s.13–20).

Bir başka çalışmada Öz, Taban ve Kar (2009), beşeri sermaye açısından Türkiye ve AB üyelerinin karşılaştırmasını yaparken istatistiksel teknik olan hiyerarşik kümeleme analizini kullanmışlar ve burada eğitim, sağlık ile işgücü piyasalarına ilişkin göstergelerden yararlanmışlardır. Bu çalışmada, Türkiye'nin eski ve yeni AB üyelerine benzemediği ortaya koymuştur. Ancak, bu sonuçların değerlendirilmesi durumunda Türkiye'nin beşeri sermaye potansiyeli açısından AB için bir fırsat olacağı düşüncesi yeterince desteklenmemiştir. Çünkü Türkiye'deki beşeri sermaye nitelik açısından ele alındığında, Ülkemizin bu alanda da kapsamlı bir reform sürecine girmesinin gerektiğini ve beşeri sermayesini nitelik açısından iyileştirmesinin zorunlu olduğunu belirtmişlerdir (Öz vd, 2009, s.1–30).

Bunlara ek olarak Karluk (2007) ve Akçay (2008), AB'nin tüm ilerleme raporlarında Türkiye'deki işgücü niteliğinin yetersizliği olgusunun, ülke ekonomisinin sorunları arasında yer aldığını belirtmektedirler. Akçay(2008) çalışmasında, Ülkemizde son yıllarda gerçekleştirilen yüksek ekonomik büyüme hızına karşın, halen işsizliğin daha iyi eğitilmiş işgücünde ve genç işgücünde yüksek oranda süregelmesinden ve kadın işgücünde istihdam oranının düşük olmasından önemli sorunlar olarak söz etmektedir. Yazar çalışmasında, Türkiye'de işgücü piyasasına katılımın düşük olduğunu ve bu oranın gittikçe düştüğünü ifade ederken, işsizlik oranının genel olarak yüksek kaldığını veya değişmediğini ve ayrıca son yıllarda önemli ölçüde artan yatırım şeklindeki doğrudan yabancı sermaye girişlerinin de beklenen istihdam artışını yaratmadığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin, rekabet gücünü ve dış rekabet baskısına dayanma kapasitesini arttırabilecek altyapıya ve nitelikli beşeri sermayeye yeterli düzeyde sahip olma konusunda gereken gelişmeyi henüz göstermediğini ileri sürmektedir (Akçay, 2008, s.22).

Akın ve Turgan (2008) ise, buraya kadar sözü edilen çalışmalardan biraz daha farklı bir yaklaşımla, AB'nin üye ülkelerini öteki ülkelere göre tutan ve bunların kendi aralarında var olan ekonomik benzerliklerini ortaya koyarak, Türkiye'nin AB yolunda hangi ekonomik değişkenlerini iyileştirmesi gerektiği bilgisine ulaşmaya çalışmışlardır. Yazarlar, çok değişkenli istatistiksel teknikler arasında yer alan lojistik regresyon ve faktör analizi'ni kullanmış ve çalışmalarında beşeri sermayeyi içermeyen ekonomik değişkenleri ele almışlardır (Akın, Turgan, 2008, s.121–140). Çalışmanın sonucunda, AB'ne tam üye olarak kabul edilme koşullarının ekonomik göstergelere bağlı olmaktan daha çok sosyal, politik ve demografik değişkenlere göre değerlendirildiğini ve ülkeden ülkeye farklılık gösterdiğini ortaya koymuşlardır (Akın, Turgan, 2008, s.138).

3.1.2. Maastricht Yakınlaşma Kriterleri ve Türkiye

AB'nin, ikinci gruptaki ekonomik kriterleri olan Maastricht kriterleri (yakınlaşma kriterleri), AB'nin üye ülkelerinin Avrupa Para Birliği (EPB) alanına katılımı aşamasında dikkate alınmaktadır. Bunlar, fiyat istikrarı, döviz kuru ve faiz kriterleri ile devletin mali durumunu gösteren kriterlerden (kamu borcu ve bütçe kriterleri) oluşmaktadır. Bunların arasında yer alan fiyat istikrarı, döviz kuru ve faiz kriterleri parasal kriterler, öteki kriterler ise mali kriterler adı altında toplanmaktadır. (Akçay, 2008, s.23).

Türkiye'nin, adaylık statüsünü kazanmasından sonra bugüne kadar Maastricht kriterlerini sağlama yönünde önemli bir ilerleme gösterdiği genel olarak ifade edilmektedir. Bu ilerlemeye karşın, Ülkemiz'in parasal kriterler (enflasyon ve faiz kriteri) ve mali kriterlerde (bütçe ve kamu borcu kriteri) büyük bir iyileşme sağlayamadığı açıktır. Ancak yine de, Türkiye'nin parasal kriterleri AB ve EPB alanı ortalamasının çok üzerinde değerlere sahiptir ve mali kriterleri de AB ve Euro alanı ortalamasından daha iyi durumdadır. (Akçay, 2008, s.27).

Avrupa Parasal Birliğinde kamu finansmanının sürdürülebilirliği ve istikrarın sağlanması için hem kamu borç stoku/GSYİH oranının en çok (%60) olması, hem de bütçe açığı/GSYİH oranının en çok (%3) olması koşulları ile ilgili mali kriterler, 1992'deki Maastricht Antlaşması ile İstikrar ve Büyüme Paktında (1997) ortaya konmuştur. Bu kısıtları dikkate alan Berke (2009), Avrupa Parasal Birliğinde kamu borç stoku ve enflasyon ilişkisini panel veri analizi kullanarak ele almıştır. Yazar çalışmasında, sadece AB'nin eski üyelerinde değil, yeni üyelerinde de ve hatta aday ülkelerde, fiyat düzeyinin belirlenmesinde parasal üstünlüğün mü yoksa mali üstünlüğün mü daha etkin olduğunu analiz etmiş ve her ülke grubu için enflasyonun belirlenmesinde politika farklılıkları olup olmadığına da dikkat çekmiştir. Bunun sonucunda, her grup için fiyat seviyesinin belirlenmesinde mali politikanın herhangi bir rolünün olmayıp sadece parasal değişkenlerin önemli olduğunu saptamıştır (Berke, 2009, s.31-44).

AB rekabet gücü yüksek tek bir Avrupa pazarı yaratma hedefine ulaşmak için, aday ülkelerin serbest piyasa düzenine sahip olmalarını gerekli görmekte ve bunların tam üyelik öncesinde belli bir ekonomik düzeye ve rekabet gücüne erişmelerini istemektedir. AB, bu amaçla aday ülkelere katılım öncesi süreçte bazı mali yardımlar taahhüt etmektedir. AB tarafından yapılan mali yardımların bir başka gerekçesi de, üye ülkeler arasında gümrük birliğine geçildiğinde dış ticaret açığı veren ülkelere destek olunması ve bu ülkelerin rekabet gücünün artırılmasıdır. AB'ye tam üye olmadan Gümrük Birliği'ni gerçekleştiren tek aday ülke statüsüne sahip olan Türkiye'nin AB ile yaptığı ticaretteki açığı, Gümrük Birliği sonrasında önceki döneme göre ikiye katlanmıştır. AB ile dış ticaret açığının, Türkiye'nin son yıllarda hızla artan cari açığının önemli bir kısmını oluşturduğu dikkate alınırca mali yardımların önemi bir kez daha anlaşılmalıdır. (Akçay, 2008, s:34). Ancak Türkiye'nin, Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri ile ve hatta henüz adaylık statüsüne bile sahip olmayan bazı ülkelerle karşılaştırılması durumunda çok az mali destek sağladığı ortaya çıkmaktadır. Bu arada AB, Ülkemize verdiği mali taahhütlerin bir kısmını da yerine getirmemiştir. (Akçay, 2008, s.34).

AB'nin mali yardımların tahsisinde ve mali taahhütleri yerine getirmedeki ayrımcı tavrını yaratan nedenlerin bir bölümü de hiç kuşkusuz Türkiye'nin yapması gerekenlerle ilgilidir. Bu nedenle, Türkiye'nin kendi kendisine engel koymaması için proje ve program döngülerinin kalite ve etkinliğini artırması gerekmektedir (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2008, s:6-7). Burada sözü edilen ayrımcılığın yanında, 1997-1998 yıllarında dünyada yaşanan finansal krizin ve Ülkemizde yaşanan 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizlerinin olumsuz etkilerine rağmen, Türkiye AB tarafından konulmuş ekonomik kriterleri karşılama konusunda 1997 yılından beri oldukça önemli ilerlemeler sağlamış ve oldukça iyi işleyen bir piyasa ekonomisine sahip olmuştur. Ayrıca yapılan reformlarla ekonomik bir yapısal dönüşümü sağlayarak genelde fiyatların serbest piyasa koşullarında olduğu, devletin ekonomik faaliyetlerde rolünün önemli ölçüde azaldığı bir ekonomi olmuş ve rekabet gücü oldukça artmıştır. 2002 yılından beri yaşanan siyasi istikrar sayesinde sürdürülebilir ekonomik büyümenin yanında makroekonomik istikrarın önemli ölçüde sağlandığı ve ekonomide karar birimleri açısından güvenilebilir bir ortamın yaratıldığı görülmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin, uygulamada bazı eksiklikleri olmasına rağmen Kopenhag ekonomik kriterlerini büyük ölçüde karşıladığı söylenebilir (Akçay, 2008, s:35).

Burada gerek Kopenhag kriterlerinden ve gerekse Maastricht kriterlerinden söz ederken zorunlu olarak detaylı anlatımlara yer verdik. Bunu, çalışmamızda ele aldığımız ekonomik değişkenlerin sözü edilen kriterler açısından önem ve kapsamlarını açıklayabilmek ve bu değişkenlerin hem kriz ortamında hem de AB'ye üyelik yolunda olan Ülkemiz açısından ne denli yaşamsal olduğunu ortaya koyabilmek için yaptık. Ayrıca, ileride değişkenlerimizi daha ayrıntılı olarak tanımlarken bunların, AB kriterleri ve kriz ile nasıl dolaylı veya doğrudan ilgili olduğunu da çalışmamızın bir gereği olarak tekrar belirtmek durumunda kalacağız.

4. YÖNTEM

Çalışmamızda çok değişkenli istatistiksel analiz yöntemlerinden kümeleme analizi kullanılmıştır. Bu istatistiksel analiz SPSS Paket Programı (Statistical Package for Social Sciences) kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Kümeleme analizi son yıllarda en sık kullanılan çok değişkenli istatistiksel tekniklerden biridir. Çok boyutlu uzayda büyük ve karmaşık verilerin özetlenmesi ve tanımlanmasında yol gösterici bir araştırma yöntemidir. Kümeleme analizinde öncelikli amaç birimlerin temel özelliklerini dikkate alarak birbirleri ile benzerlikleri doğrultusunda onları gruplara ayırmaktır (Kalaycı, 2008, s.349). Çalışmamızda yaptığımız kümeleme analizinde, öncelikle analize dâhil ettiğimiz 27 AB ülkesi ve Türkiye olmak üzere 28 ülkeyi ekonomik göstergeleri açısından benzerliklerine göre kümelendirerek gruplandırdık. Bunun sonrasında, Türkiye'nin ve 27 AB ülkesinin oluşturduğu bu kümelerin her birinin içinde 2008 Global Krizi'nden önce hangi ülkelerin yer aldığını ve kriz döneminde bu kümelerde ortaya çıkan değişiklikleri saptadık. Böylece 2008 Krizi'nin Türkiye ve AB ülkeleri üzerindeki etkilerinde görülen farklılıkları istatistiksel olarak ortaya koyduk.

4.1. Kümeleme Analizi

Kümeleme analizinin asıl amacı, gruplanmamış verileri benzerliklerine göre gruplandırmak ve araştırmacıya özetleyici bilgiler sunmaktır. Kümeleme analizi bundan başka gerçek tiplerin belirlenmesi, gruplar için ön tahmin, hipotez testi, veriler yerine kümelerin değerlendirilmesi ve aykırı değerlerin bulunması gibi amaçlarla da kullanılmaktadır (Romesbourg, 1984).

Kümeleme analizi önceden belirlenen seçim kriterlerine göre birbirine çok benzeyen birimleri aynı küme içinde toplar. Analiz sonucunda bir kümeyi oluşturan birimler birbirine benzeşirken diğer kümelerin birimleri ile benzeşmez. Her küme kendi içinde homojenken, kümeler arasında heterojenlik vardır (Kalaycı, 2005, s.349). Oluşturulan kümeler çok boyutlu uzayda gösterildiğinde, eğer kümeleme başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiş ise, aynı küme içinde yer alan birimler birbirine oldukça yakın çıkacaktır. Farklı kümelerdeki birimler ise, birbirinden fark edilir düzeyde uzak çıkacaktır (Turanlı vd, 2006, s.97)

Uzaklık ölçüleri ya da benzerlik ölçüleri, veri matrisinde yer alan değişkenlerin ölçü birimlerine göre de farklılık göstermektedir. Değişkenler oransal ya da aralıklı ölçekle elde edilmiş değerlerden oluşuyorsa, uzaklık ya da ilişki türü ölçüler kullanılmaktadır. Eğer ölçümler sayımla elde edilmiş değişkenlerden oluşuyorsa o zaman ki-kare veya phi-kare uzaklık ölçüsünden faydalanılmaktadır. İkili gözlemlere göre elde edilmiş veriler kullanılıyorsa o zaman öklid, kare öklid, size difference, pattern difference gibi benzerlik ya da farklılık ölçülerinden yararlanılır (Özdamar, 2004, s.283).

Kümeleme analizinde, öteki yöntemlerde önem taşıyan normallik, doğrusallık ve eş varyansa sahip olma gibi varsayımlar fazla dikkate alınmamaktadır. Ancak kümeleme analizinde örneklemin anakütleyi temsil gücü ve çoklu doğrusal bağlantı dikkate alınması gereken iki önemli konu olmaktadır. Araştırmacı öncelikle elindeki örneklemin anakütleyi yeterli düzeyde temsil ettiği konusunda emin olmalıdır. Çünkü kümeleme analizinde kümeler anakütlenin yapısını göstermek için türetilir. Araştırmacılar kümeleme analizinin, örneklemin temsil yeteneğinin ne ölçüde iyi olduğuna bağlı olarak başarı sağlayan bir yöntem olduğunu bilmelidirler (Grimm ve Yarnold, 2000, s.173). Öteki çok değişkenli istatistiksel yöntemlerin bazılarında çoklu bağıntı probleminin var olması durumunda, aralarında çoklu doğrusal bağlantı bulunan değişkenlerin gerçek etkilerini ayırt etmek genellikle önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak kümeleme analizinde bu sorun önem taşımamaktadır. Çünkü kümeleme analizinde, çoklu doğrusal bağlantı gösteren değişkenler üstü kapalı olarak daha fazla ağırlıklandırılarak bu sorun ortadan kaldırılmaktadır (Hair vd, 1998, s.490-491).



Öte yandan kümeleme analizinde küme sayısı önceden bilinmemektedir. Sadece verilerin mevcut durumlarından yola çıkılarak kümeler elde edilmektedir. Bu nedenle, elde edilen sonuçlar gelecek tahmininde kullanılamaz. Ayrıca kümeleme analizinde verilere ilişkin olarak normallik varsayımı olmasına rağmen sadece uzaklık değerlerinin normalliği yeterli görülmektedir. Kovaryans matrisine ilişkin herhangi bir varsayım da bulunmamaktadır (Tatlıdil, 2002, s.329).

Kümelerdeki noktaların geometrik olarak gösteriminde ikiden fazla boyut olduğunda, noktalar arasındaki uzaklıkları çok boyutlu olarak hesaplamak gerekir. X veri matrisinde yer alan n birimin p değişkene göre uzaklıkları, uzaklık matrisi adı verilen D matrisi ile gösterilir. D matrisinin elemanları ise d_{ij} biçiminde gösterilir (Turanlı vd, 2006, s:95–108). SPSS paket programı Öklid Uzaklıklarını doğrudan hesaplamaktadır. Öklid Uzaklığı şu formülle bulunur:

$$d_2(x_i, x_j) = \sum_{k=1}^p [|x_{ik} - x_{jk}|^2]^{1/2} \quad (4.1.1.)$$

Kümeleme analizi diğer çok değişkenli istatistiksel yöntemlerle de birleştirilebilmektedir. Analiz sonucunda oluşan kümelerin istatistiksel güvenilirliğinin değerlendirilmesi için, kümeleme analizi, diskriminant (ayırma) analizi ile birleştirilebilir. Böylece kümeleme analizi sonuçları, diskriminant analizinin istatistik bir test olarak kullanılmasıyla test edilebilir (Yıldız, 1989, s.39).

Diskriminant Analizi, birinci aşamada k sayıdaki kümeden belirli bir tanesine üyeliği önceden bilinen gözlemlerin bir ifadesini ve buna uygun açıkça ayrılmış k sayıda kümeyi bulmak amacıyla kullanılan bir yöntemdir. İkinci aşamada ise, başlangıçta kümelene bilgisi bilinmeyen gözlemlerin, doğru sınıflamaya odaklanan belirli bir k tane kümeden birine atanmasında yararlanılan bir yöntemdir (Gnanadesikan ve Kettenring, 1989, s.34–69).

Biz bu çalışmamızda, AB'ye üye ülkelerin ve Türkiye'nin, global kriz öncesi ve global krizin yoğun hissedildiği 2008 yılı içindeki benzerliklerini ortaya koymak ve oluşturdukları kümeleri saptamak için çok değişkenli istatistiksel yöntemlerden birisi olan kümeleme analizi kullanılmıştır. Analizde hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemlerinden k-ortalama tekniği kullanılmıştır.

Hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemlerinde birimlerin kendi içinde homojen ve kendi aralarında heterojen olan kümelere ayrılmasını amaçlar. Yani, birimlerin uygun oldukları kümelere toplanmalarını ve n birimin k kümeye parçalanmasını sağlar. k-ortalama tekniği çok sayıda birimden elde edilmiş sürekli p değişkenli verileri küme içi kareler toplamlarını minimize edecek biçimde k kümeye ayırır. Birimlerin az sayıda kümeye yerleştirilmesi iteratif bir işlemle yapılır. Her iterasyonda birimler farklı kümelere atanarak en uygun çözüm permutasyonel bir biçimde gerçekleştirilir (Özdamar, 2004, s.324–325). Yani x_1, x_2, \dots, x_n her biri p değişkenli gözlem vektörleri, çok boyutlu X uzayında bir nokta olarak düşünüldüğünde ve aynı anda a_{1n}, \dots, a_{kn} her grup gözlem için küme merkezi olarak seçildiğinde;

$$W_n = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \min_{1 \leq j \leq k} |x_i - a_{jn}|^2 \quad (4.1.2.)$$

formülünden yararlanarak gözlemler en yakın kümeye atanmaktadır.

Küme sayısının belirlenmesi konusunda son yıllarda yoğun çalışmalar vardır. Ancak halen çok da güvenilir olmayan ve 1970'lerde bulunmuş olan teknikler kullanılmaktadır. En pratik yöntem olarak küme sayısı (k);

$$k \cong (n / 2)^{1/2} \quad (4.1.3.)$$

biçiminde belirlenmektedir. Ancak örneklem sayısı büyüyünce bu yöntem iyi sonuçlar vermemektedir (Turanlı vd, 2006, s.100). k-ortalamar tekniği, birimlerin incelenmesi ile k=2'den başlayarak ve küme sayılarını her defasında birer arttırarak, deneysel bir biçimde en uygun kümelemeyi bulmayı amaçlayarak da uygulanabilmektedir. Bu durum araştırmacıya verileri çok iyi tanıması zorunluluğunu getirmektedir (Özdamar, 2004, s.327). Biz de çalışmamızda küme sayısı için k=2'den başlayarak k=4'e kadar uyguladık.

Araştırmamızda kullandığımız tüm değişkenler oransal olarak ifade edilmektedir. Ayrıca kümeleme analizinde hangi değişkenlerin işleme alınıp hangilerinin analiz dışı bırakıldığını saptamak için varyans analizi yapılmıştır. Çünkü bir ülkenin ekonomik durumunu ifade edebilen birçok değişken varken, özellikle varyans analizi neticesinde istatistiksel olarak anlamlı bulunan değişkenler analize dâhil edilmiştir.

4.1.1. Analize Dâhil Edilen Ülkeler

Analizlerimize günümüzdeki 27 AB üyesi ülke ile Türkiye dâhil edilmiştir. Analize dâhil edilen AB ülkeleri; Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Almanya, Estonya, İrlanda, Yunanistan, İspanya, Fransa, İtalya, Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Hollanda, Avusturya, Polonya, Portekiz, Slovenya, Slovakya, Finlandiya, İsveç, İngiltere'dir.

4.1.2. Analizde Kullanılan Değişkenler

Aşağıda açıkladığımız ve analizde de ele aldığımız değişkenler ve tanımları, Avrupa Birliği'nin internette resmi sitesi olan Eurostat veri tabanından elde edilmiştir. Bu veri tabanından yaklaşık 27 ekonomik değişken krizi açıklamak için ele alınmıştır. Ancak, 2006–2007–2008 dönemi boyunca kümeleme analizindeki uzaklıkların normal dağılıma sahip olması, örneklemin anakütleyi temsil gücü gibi varsayımları taşıması ve Anova tablolarındaki F sınaması sonuçlarının istatistiksel olarak anlamlı çıkması nedeniyle, bu çalışmamızda 7 değişkenin kullanılmasının gerekli ve yeterli olduğu görülmüştür. Bu değişkenlerin genel olarak ülkenin borç yapısı, ülkenin cari hesapları ve krizin bulaşmasına neden olan mali faktörlerinden oluştuğunu belirtmeliyiz.

Genel Kamu Açığı (-) ve Fazlası (+) (Milyon Euro, GSYİH'nin %'si olarak) X1: Kamu açığı/fazlası Maastricht Anlaşmasında Genel Kamunun Avrupa Muhasebe sistemi (ESA 95)'e göre; Net Borçlanması/Verdiği Borçlar biçiminde tanımlanmaktadır. Genel Kamu Sektörü, merkezi yönetim, eyalet yönetimleri, yerel yönetimler ve sosyal güvenlik fonlarını kapsamaktadır. İlgili tanımlar (3605/93) tarih ve no'lu konsey kararında öngörüldüğü biçimde kabul edilmiştir. Genel Kamu Sektörü için kullanılan veriler ulusal düzeyde alt sektörler itibariyle konsolide edilmiştir. Seriler Euro cinsinden ve GSYİH'nin yüzdesi olarak sunulmuştur.

Genel Kamu Sabit Yatırımı (Milyon Euro, GSYİH'nin %'si olarak) X2: Genel Kamu Sektörü (sektör S.13, ESA 1995, 2.68) merkezi yönetim, eyalet yönetimleri, yerel yönetimler ve sosyal güvenlik fonlarını kapsamaktadır. Genel kamu sektörüne ait veriler ulusal düzeyde alt sektörler itibariyle konsolide edilmiştir. Seriler Euro cinsinden ve GSYİH'nin yüzdesi olarak ifade edilmiştir. Genel Kamu Sabit Yatırımları: Genel Kamu Brüt Sermaye Oluşumu (ESA 95'de Toplam P.51, 3.102). ESA 95 (Avrupa Muhasebe Sistemi) düzenlenmesi metodolojik olarak daha spesifik açıklamalarda başvuru kaynağı olabilir.

Genel Kamu Temel Dengesi (Milyon Euro, GSYİH'nin %'si olarak) X3: Genel Kamu Sektörü (sektör S.13, ESA 1995, 2.68) merkezi hükümet, eyalet hükümeti ve sosyal güvenlik fonlarını kapsar. Kamu sektörü için veriler alt sektörler itibariyle ulusal düzeyde konsolide edilmiştir. Seriler Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla'nın yüzdesi olarak Euro cinsindedir (1999 öncesi ECU, Avrupa Ödeme (para) Birimi). Genel Kamu Temel Dengesi; Kamunun Genel Net Borçlanması / Faiz Harcamaları Dışı Net Ödünçler biçiminde hesaplanır (ESA 1995, 4.41). ESA 95 (Avrupa Muhasebe Sistemi) düzenlenmesi metodolojik olarak daha özel açıklamalarda başvuru kaynağı olabilir.



Genel Kamu Brüt Borcu (Milyon Euro, GSYİH'nın %'si olarak) X4: Maastricht Anlaşması'nda Kamu Borcu, yılsonu itibarıyla nominal olarak konsolide Genel Kamu Brüt Borcu olarak tanımlanmıştır. Genel Kamu Sektörü, merkezi yönetim, eyalet yönetimleri, yerel yönetimler ve sosyal güvenlik fonlarını kapsamaktadır. İlgili tanımlar (3605/93) tarih ve no'lu konsey kararında öngörüldüğü biçimde ele alınmıştır. Genel Kamu Sektörüne ait veriler ulusal düzeyde alt sektörler itibarıyla konsolide edilmiştir. Seriler Euro cinsinden ve GSYİH'nın yüzdesi olarak verilmektedir.

Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla Piyasa Fiyatları ile-Cari Fiyatlarla X5: GSYİH ülkenin ekonomik durumunun bir göstergesidir. Bu kavram üretilen tüm mal ve hizmetlerinin toplam değerinden bunların üretiminde kullanılan ara mallarının ve hizmetlerinin değerinin düşülmesi ile elde edilen değeri yansıtır. GSYİH'nın Satın alma gücü paritesi (SGP) ile ifade edilmesi ülkeler arası fiyat farklılıklarının etkisini ortadan kaldırır ve kişi başına hesaplamaların temel alınması da ekonomilerin gerçek anlamdaki karşılaştırmalarına olanak sağlar.

Kamu Nihai Tüketim Harcamaları-Cari Fiyatlarla X6: Kamu Nihai Tüketim Harcamaları kamu tarafından üretilen ya da satın alınan ve özel kesime tüketim amacıyla arz edilen tüm mal ve hizmetlerin değerini kapsamaktadır.

Brüt Sabit Sermaye Oluşumu (Yatırımlar)-Cari Fiyatlarla X7: Brüt Sabit Sermaye Oluşumu, yerleşik üreticilerin elde ettikleri (kazandıkları) eksi, harcadıkları fiziki ve fiziki olmayan varlıkların toplamından oluşur. Bu kavram özel olarak makineler, demirbaşlar, araçlar, meskenler ve diğer binaları kapsamaktadır.

Araştırmamızda konu olan bu değişkenlerin ülkeleri kümelemedeki etkilerini görebilmek için 2006–2007–2008 olmak üzere, her bir yıl için ayrı ayrı kümeleme analizi yapılacaktır. Bu sayede krizin etkisini belirtmeye yarayan bu değişkenler yardımıyla AB ile Türkiye üzerindeki 2008 global kriz etkisi belirtilmeye çalışılacaktır.

4.1.2.1. 2006 yılında AB ve Türkiye'nin Kümeleme Analizi ile İncelenmesi

2006 yılına ait çalışmamızda kullandığımız 7 ekonomik değişkene göre, AB üyesi ülkeler ile Türkiye'yi de ele alarak ulaştığımız kümeleme analizi tablosu Tablo 2'de verilmiştir. SPSS programını kullanarak, küme sayısını her seferinde bir arttırarak yani sırasıyla k=2, 3, 4 olarak analizi gerçekleştirdik. Ayrıca daha önce de belirttiğimiz üzere, k küme sayısını bulabilmek için kullanılan, en pratik yöntemlerden biri olan $k \cong (n / 2)^{1/2}$ formülünden de $k \cong 3,7$ bulunmaktadır.

Buna bağlı olarak muhtemelen uygun küme sayısı k, 3 ya da 4 olacaktır.

2006 yılında AB üyeleri ve Türkiye'nin pozisyonunu kümeleme analizi ile değerlendirdiğimizde k=2 iken X3 değişkeninin F sınaması sonucunda değeri anlamlı çıkmamıştır. Ancak k=3 olarak alındığında araştırmadaki tüm X değişkenleri % 5 anlam düzeyinde anlamlı çıkmıştır. Bu k=3 durumuna ait Anova tablosu Tablo 3'te görülmektedir. Bundan başka k=4 iken 1. Kümede İtalya tek başına kalmıştır. Bu da istenilen bir durum değildir, çünkü uzaklık değeri sıfır çıkmaktadır. Bu yüzden en uygun kümeleme k=3 durumunda olmuştur.

Tablo 2. 2006 yılına ait Kümeleme Analizi Sonuçları Tablosu

Küme Sayısı	Küme Numarası	Küme Elemanları
K=2	1. Küme	Almanya, Fransa, İtalya, İngiltere
	2. Küme	Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, İrlanda, Yunanistan, İspanya, Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Hollanda, Avusturya, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovenya, Slovakya, Finlandiya, İsveç ve Türkiye
K=3	1. Küme	İspanya, Hollanda
	2. Küme	Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, İrlanda, Yunanistan, Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Avusturya, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovenya, Slovakya, Finlandiya, İsveç ve Türkiye
	3. Küme	Almanya, Fransa, İtalya, İngiltere
K=4	1. Küme	İtalya
	2. Küme	Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, İrlanda, Yunanistan, Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Avusturya, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovenya, Slovakya, Finlandiya, İsveç ve Türkiye
	3. Küme	Almanya, Fransa, İngiltere
	4. Küme	İspanya, Hollanda

Kümeleme analizinde, Genel Kamu Açığı ve Fazlası (X1), Genel Kamu Sermaye Yatırımı (X2), Genel Kamu Temel Dengesi (X3), Genel Kamu Brüt Borcu (X4), GSYİH (X5), Kamu Nihai Tüketim Harcamaları (X6), Brüt Sermaye Oluşumları (X7) değişkenleri işleme alınmıştır. Yapılan analiz sonucunda üç küme oluşmuştur. Oluşan kümelerden birincisi 2 elemanlı, ikincisi 22 elemanlı ve üçüncüsü 4 elemanlıdır. 1. Kümede İspanya ve Hollanda, 3. Kümede Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere, 2. Kümede ise diğer AB ülkeleri ve Türkiye yer almaktadır.

Tablo 3. 2006 Yılı Kümeleme Analizi Anova Tablosu

	Küme		Hata		F	p
	Kareler Ortalaması	sd	Kareler Ortalaması	sd		
X1	3,707E9	2	3,309E7	25	112,024	0,000
X2	2,478E9	2	3,411E7	25	72,649	0,000
X3	4,630E8	2	9,678E7	25	4,785	0,017
X4	2,518E12	2	2,083E10	25	120,870	0,000
X5	5,319E12	2	3,099E10	25	171,637	0,000
X6	2,303E11	2	9,935E8	25	231,767	0,000
X7	1,992E11	2	1,584E9	25	125,761	0,000

Tablo 3'ü yorumlarken öncelikle hipotezleri kurmamız gerekmektedir:

H_0 : Değişkenlere göre kümeler arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

H_1 : Değişkenlere göre kümeler arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 3'te p değerlerinin tümü anlam düzeyi 0,05'den küçük olduğu için H_0 reddedilir ve alternatif hipotez H_1 kabul edilir. Neticede bu değişkenlere göre kümeler arasında anlamlı bir farklılık vardır. Ayrıca Tablo 3'te son sütunda yer alan olasılık değerlerinde 0,000 değeri 0(sıfır) değildir, aslında burada olasılık 0,001'den küçük bir değerdir. SPSS paket programı genel olarak virgülden sonra 3 basamaklı olarak olasılıkları belirtmektedir.

Tablo 4. 2006 Yılına Ait Kolmogorov-Smirnov Normallik Testi Tablosu

		Uzaklıklar
N		28
Normal Parametreler	Ortalama	1,7864216E5
	Standart Sapma	1,32009422E5
Ekstrem Uzaklıklar	Mutlak	0,253
	Pozitif	0,253
	Negatif	-0,135
Kolmogorov-Smirnov Z		1,339
p		0,055

Daha önce de anlatıldığı üzere, kümeleme analizi için teoride normallik varsayımı aranmasına rağmen pratikte uzaklık değerlerinin normalliği yeterli görülmektedir. Bunun için de Turanlı vd, (2006) çalışmalarında uyguladıkları gibi, Kolmogorov-Smirnov testine başvurulmuştur ve Tablo 4'te verilmiştir.

Uzaklık ölçülerine bakıldığında bunların normallik varsayımına uydukları görülmektedir. Çünkü iki yönlü anlamlılık sınaması sonucunda elde edilen 0,055 değeri 0,05'ten büyük olduğuna göre uzaklık ölçülerinin değerleri normal dağılıma uygunluk göstermektedir.

Tablo 5. 2006 Yılı Son Küme Merkezleri Arasındaki Uzaklıklar

Küme	1	2	3
1		708946,995	1513398,920
2	708946,995		2192086,831
3	1513398,920	2192086,831	

Tablo 5'ten yararlanarak, son küme merkezleri arasındaki uzaklıklara (mesafelere) baktığımız zaman 1. Kümenin 2. Kümeye en yakın olduğunu, 3. Kümeye ise biraz uzak olduğunu söyleyebiliriz. 2. Küme ile 3. Küme birbirine en uzak kümelerdir. Öyleyse 1. Küme, 2. ve 3. Kümelerin ortasında yer almaktadır ve 2. Küme'ye biraz daha yakındır.

Bu durumu ülkelerle ifade etmek gerekirse, 2006 yılında ele alınan ekonomik değişkenler çerçevesinde en güçlü Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'dir ve bunlar 3. Küme'dedir. Bunları takip eden ancak ayrı bir kümede yer alan İspanya ve Hollanda'dır ve 1. Küme'dedir. Maalesef en son kümede yer alan ve 2. Küme'yi oluşturan Türkiye ve diğer AB ülkeleridir.

Tablo 6. 2006 Yılı Diskriminant Analizine Göre Sınıflandırma Sonuçları

grup		Tahmin Edilen Grup Üyeliği			Toplam	
		1,00	2,00	3,00		
Orjinal	Sayı	1,00	2	0	0	2
		2,00	0	22	0	22
		3,00	0	0	4	4
%		1,00	100,0	,0	,0	100,0
		2,00	,0	100,0	,0	100,0
		3,00	,0	,0	100,0	100,0

Diskriminant analizinde, analizin başarısı doğru sınıflandırma yüzdesidir. Burada sınıflar ya da gruplar kümeleme analizindeki kümeleri ifade eder. Tablo 6'da, 2006 yılı verileri esas alınarak yapılan analiz sonucunda ülkeler %100 doğru sınıflandırılmıştır.

4.1.2.2. 2007 yılında AB ve Türkiye'nin Kümeleme Analizi ile İncelenmesi

2007 yılına ait çalışmamızda kullandığımız 7 ekonomik değişkene göre, AB üyesi ülkeler ile Türkiye'yi de ele alarak ulaştığımız kümeleme analizi tablosu Tablo 7'de verilmiştir. SPSS programını kullanarak, küme sayısını her seferinde bir arttırarak yani sırasıyla k=2, 3, 4 olarak analizi gerçekleştirdik. Ayrıca burada da $k \cong (n / 2)^{1/2}$ formülünden uygun küme sayısının yaklaşık olarak 3 ya da 4 olabileceğini söyleyebiliriz.

Tablo 7. 2007 Yılına Ait Kümeleme Analizi Sonuçları Tablosu

Küme Sayısı	Küme Numarası	Küme Elemanları
K=2	1. Küme	Almanya, Fransa, İtalya, İngiltere
	2. Küme	Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, İrlanda, Yunanistan, İspanya, Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Hollanda, Avusturya, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovenya, Slovakya, Finlandiya, İsveç ve Türkiye
K=3	1. Küme	İspanya, Hollanda
	2. Küme	Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, İrlanda, Yunanistan, Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Avusturya, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovenya, Slovakya, Finlandiya, İsveç ve Türkiye
	3. Küme	Almanya, Fransa, İtalya, İngiltere
K=4	1. Küme	İtalya
	2. Küme	Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, İrlanda, Yunanistan, Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Avusturya, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovenya, Slovakya, Finlandiya, İsveç ve Türkiye
	3. Küme	Almanya, Fransa, İngiltere
	4. Küme	İspanya, Hollanda

2007 yılında AB üyesi ülkeler ve Türkiye'nin pozisyonunu kümeleme analizi ile değerlendirdiğimizde k=2 iken F sınaması sonucunda tüm X'lere ait değerler %5 anlam düzeyinde anlamlı çıkmıştır. Ancak uzaklık değerlerinin normalliği sınıandığında, Kolmogorov-Smirnov testinin sonucunda çıkan 0,027 değeri 0,05'ten küçük olduğu için dağılım normale uygunluk göstermemektedir. k=3 olarak alındığında araştırmadaki tüm X değişkenleri % 5 anlam düzeyinde anlamlı çıkmıştır. Bu k=3 durumuna ait Anova tablosu Tablo 8'de SPSS çıktısı olarak verilmiştir. Bundan başka k=4 iken 1. Kümede İtalya tek başına kalmıştır. Bu da istenilen bir durum değildir, çünkü uzaklık değeri sıfır çıkmaktadır. Bu sebeple en uygun kümeleme k=3 durumunda olmuştur.

Tablo 8. 2007 Yılı Kümeleme Analizi Anova Tablosu

	Küme		Hata		F	p
	Kareler Ortalaması	sd	Kareler Ortalaması	sd		
X1	1,861E9	2	1,223E8	25	15,211	0,000
X2	2,826E9	2	4,637E7	25	60,960	0,000
X3	1,318E9	2	2,442E8	25	5,398	0,011
X4	2,587E12	2	2,136E10	25	121,102	0,000
X5	5,788E12	2	3,543E10	25	163,349	0,000
X6	2,419E11	2	1,120E9	25	215,910	0,000
X7	2,292E11	2	1,891E9	25	121,215	0,000

Tablo 8’yi yorumlarken öncelikle hipotezleri kurmamız gerekmektedir:

H_0 : Değişkenlere göre kümeler arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

H_1 : Değişkenlere göre kümeler arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 8’deki p değerlerinin tümü 0,05’den küçük olduğu için H_0 reddedilir. Yani bu değişkenlere göre kümeler arasında anlamlı bir farklılık vardır. Ayrıca Tablo 8’de son sütunda yer alan olasılık değerlerinde 0,000 değeri 0 (sıfır) değildir, aslında burada olasılık 0,001’den küçük bir değerdir.

2007 yılı için kümeleme analizinde, Genel Kamu Açığı ve Fazlası (X1), Genel Kamu Sermaye Yatırımı (X2), Genel Kamu Temel Dengesi (X3), Genel Kamu Brüt Borcu (X4), GSYİH (X5), Kamu Nihai Tüketim Harcamaları (X6), Brüt Sermaye Oluşumları (X7) değişkenleri işleme alınmıştır. Yapılan analiz sonucunda üç küme oluşmuştur. Oluşan kümelerden birincisi 2 elemanlı, ikincisi 22 elemanlı ve üçüncüsü 4 elemanlıdır. 1. Kümede İspanya ve Hollanda, 3. Kümede Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere, 2. Kümede ise diğer AB ülkeleri ve Türkiye yer almaktadır.

Daha önce de anlatıldığı üzere, kümeleme analizi için teoride normallik varsayımı aranmasına rağmen pratikte uzaklık değerlerinin normalliği yeterli görülmektedir. Bunun için de Kolmogorov-Smirnov testine başvurulmuştur ve Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. 2007 Yılına Ait Kolmogorov-Smirnov Normallik Testi Tablosu

		Uzaklıklar
N		28
Normal Parametreler	Ortalama	1,8688468E5
	Standart Sapma	1,39776349E5
Ekstrem Uzaklıklar	Mutlak	0,239
	Pozitif	0,239
	Negatif	-0,138
Kolmogorov-Smirnov Z		1,264
p		0,082

Uzaklık ölçülerine bakıldığında bunların normallik varsayımına uydukları görülmektedir. Çünkü iki yönlü anlamlılık sınaması sonucunda elde edilen 0,082 değeri 0,05’ten büyük olduğuna göre uzaklık ölçülerinin değerleri normal dağılıma uygunluk göstermektedir.

Tablo 10. 2007 Yılı Son Küme Merkezleri Arasındaki Uzaklıklar

Küme	1	2	3
1		743549,625	1556734,963
2	743549,625		2266331,755
3	1556734,963	2266331,755	

Tablo 10'dan yararlanarak, 2007 yılı için de son küme merkezleri arasındaki mesafelere baktığımızda 2006 yılı ile fazla bir değişimin olmadığını görüyoruz. 1. Kümenin 2. Kümeyle en yakın olduğunu, 3. Kümeyle ise biraz uzak olduğunu görüyoruz. 2. Küme ile 3. Küme birbirine en uzak kümelerdir. Öyleyse 1. Küme, 2. ve 3. Kümelerin ortasında yer almaktadır.

Bu durumu ülkelerle ifade etmek gerekirse, 2007 yılında en güçlü Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'dir. Bunları takip eden ancak ayrı bir kümede yer alan İspanya ve Hollanda'dır ve yine en son kümede yer alan Türkiye ve diğer AB ülkeleridir.

Tablo 11. 2007 Yılı Diskriminant Analizine Göre Sınıflandırma Sonuçları

grup		Tahmin Edilen Grup Üyeliği			Toplam	
		1,00	2,00	3,00		
Orjinal	Sayı	1,00	2	0	0	2
		2,00	0	22	0	22
		3,00	0	0	4	4
%		1,00	100,0	,0	,0	100,0
		2,00	,0	100,0	,0	100,0
		3,00	,0	,0	100,0	100,0

Diskriminant analizinde, analizin başarısı doğru sınıflandırma yüzdesidir. Burada sınıflar kümeleme analizindeki kümeleri ifade eder. Tablo 11'de 2007 yılı verileri esas alınarak yapılan analiz sonucunda ülkeler %100 doğru sınıflandırılmıştır.

4.1.2.3. 2008 yılında AB ve Türkiye'nin Kümeleme Analizi ile İncelenmesi

2008 yılına ait çalışmamızda kullandığımız 7 ekonomik değişkene göre, AB üyesi ülkeler ile Türkiye'yi de ele alarak ulaştığımız kümeleme analizi tablosu Tablo 12'de verilmiştir. SPSS programını kullanarak, küme sayısını her seferinde bir arttırarak yani sırasıyla k=2, 3, 4 olarak analizi gerçekleştirdik. Ayrıca burada da $k \cong (n / 2)^{1/2}$ formülünden uygun küme sayısının yaklaşık olarak 3 ya da 4 olabileceğini söyleyebiliriz. 2008 yılı her şeyden önce Global Krizin tüm şiddetini gösterdiği yıl olmuştur ve bu yüzden 2006 ve 2007 yıllarında, kümeleme analizi sonucu değişim göstermeyen küme elemanlarının 2008 yılında farklılık gösterdiği görülmektedir. Yine bu yıl için AB üyesi ülkeler ve Türkiye'nin pozisyonunu kümeleme analizi ile değerlendirdiğimizde k=2 iken F sınaması sonucunda X3 değişkenine ait değer %5 anlam düzeyinde anlamlı çıkmamıştır. k=3 olarak alındığında araştırmadaki tüm X değişkenleri % 5 anlam düzeyinde anlamlı çıkmıştır. Bu k=3 durumuna ait Anova tablosu Tablo 13'te verilmiştir. Bundan başka k=4 iken 3. Kümede İspanya ve 4. Kümede Almanya tek başına kalmıştır. k=4 iken, Anova sonuçlarına göre tüm F sınamasına göre olasılıklar anlamlı çıksa da, bu durum istenilen bir durum değildir, çünkü uzaklık değerleri sıfır çıkmaktadır. Bu sebeple en uygun kümeleme k=3 durumunda olmuştur.



Tablo 12. 2008 Yılına Ait Kümeleme Analizi Sonuçları Tablosu

Küme Sayısı	Küme Numarası	Küme Elemanları
K=2	1. Küme	Almanya, Fransa, İtalya, İngiltere
	2. Küme	Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, İrlanda, Yunanistan, İspanya, Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Hollanda, Avusturya, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovenya, Slovakya, Finlandiya, İsveç ve Türkiye
K=3	1. Küme	İspanya, İngiltere
	2. Küme	Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, İrlanda, Yunanistan, Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Hollanda, Avusturya, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovenya, Slovakya, Finlandiya, İsveç ve Türkiye
	3. Küme	Almanya, Fransa, İtalya
K=4	1. Küme	Fransa, İtalya, İngiltere
	2. Küme	Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, İrlanda, Yunanistan, Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Hollanda, Avusturya, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovenya, Slovakya, Finlandiya, İsveç ve Türkiye
	3. Küme	İspanya
	4. Küme	Almanya

Tablo 13. 2008 Yılı Kümeleme Analizi Anova Tablosu

	Küme		Hata		F	p
	Kareler Ortalaması	sd	Kareler Ortalaması	sd		
X1	4,986E9	2	1,770E8	25	28,162	0,000
X2	2,958E9	2	4,676E7	25	63,257	0,000
X3	2,885E9	2	1,856E8	25	15,546	0,000
X4	2,918E12	2	1,469E10	25	198,598	0,000
X5	5,491E12	2	5,138E10	25	106,878	0,000
X6	2,287E11	2	2,327E9	25	98,304	0,000
X7	2,314E11	2	1,414E9	25	163,650	0,000

Yukarıdaki Tablo 13'ü yorumlarken öncelikle hipotezleri kurmamız gerekmektedir:

H_0 : Değişkenlere göre kümeler arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

H_1 : Değişkenlere göre kümeler arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 13'te p değerlerinin tümü 0,05'den küçük olduğu için H_0 reddedilir. Yani bu değişkenlere göre kümeler arasında anlamlı bir farklılık vardır. Ayrıca Tablo 13'te son sütunda yer alan olasılık değerlerinde 0,000 değeri 0 (sıfır) değildir, aslında burada olasılık 0,001'den küçük bir değerdir.

2008 yılı için kümeleme analizinde, Genel Kamu Açığı ve Fazlası (X1), Genel Kamu Sermaye Yatırımı (X2), Genel Kamu Temel Dengesi (X3), Genel Kamu Brüt Borcu (X4), GSYİH (X5), Kamu Nihai Tüketim Harcamaları (X6), Brüt Sermaye Oluşumları (X7) değişkenleri işleme alınmıştır. Yapılan analiz sonucunda üç küme oluşmuştur. Oluşan kümelere birincisi 2 elemanlı, ikincisi 23 elemanlı ve üçüncüsü 3 elemanlıdır. 1. Kümede İspanya ve İngiltere, 3. Kümede Almanya, Fransa ve İtalya, 2. Kümede ise diğer AB ülkeleri ve Türkiye yer almaktadır. 2006 ve 2007 yıllarında İspanya ile aynı kümede yer alan Hollanda 2.kümeye girmiş ve Almanya, Fransa ve İtalya ile aynı kümede yer alan İngiltere kriz yılında İspanya ile aynı kümede yer almıştır.

Daha önce de anlatıldığı üzere, kümeleme analizi için teoride normallik varsayımı aranmasına rağmen pratikte uzaklık değerlerinin normalliği yeterli görülmektedir. Bunun için de Kolmogorov-Smirnov testine başvurulmuştur ve Tablo 14'te SPSS çıktısı olarak verilmiştir.

Tablo 14. 2008 Yılına Ait Kolmogorov-Smirnov Normallik Testi Tablosu

		Uzaklıklar
N		28
Normal Parametreler	Ortalama	2,0646380E5
	Standart Sapma	1,44266203E5
Ekstrem Uzaklıklar	Mutlak	0,229
	Pozitif	0,229
	Negatif	-0,107
Kolmogorov-Smirnov Z		1,213
p		0,106

Uzaklık ölçülerine bakıldığında bunların normallik varsayımına uydukları görülmektedir. Çünkü iki yönlü anlamlılık sınavı sonucunda elde edilen 0,106 değeri 0,05'ten büyük olduğuna göre uzaklık ölçülerinin değerleri normal dağılıma uygunluk göstermektedir.

Tablo 15. 2008 Yılı Son Küme Merkezleri Arasındaki Uzaklıklar

Küme	1	2	3
1		1433315,192	1093360,864
2	1433315,192		2394445,679
3	1093360,864	2394445,679	

Tablo 15'ten yararlanarak, 2008 yılına geldiğimizde ve son küme merkezleri arasındaki mesafelere baktığımızda 2006 ve 2007 yıllarına göre bir değişimi olduğunu gözlemlemekteyiz. 1. Kümenin 3. Kümeye en yakın olduğunu, 2. Kümeye ise biraz uzak olduğunu görüyoruz. 2. Küme ile 3. Küme birbirine en uzak kümelerdir. Öyleyse 1. Küme, 2. ve 3. Kümelerin ortasında yer almaktadır. Ancak 2006 ve 2007 yıllarında 1. Küme 2'ye en yakınken, 2008 yılında 3. Kümeye en yakın olmuştur.

Bu durumu ülkelerle ifade etmek gerekirse, 2008 yılında yine en güçlü Almanya, Fransa ve İtalya'dır ve 3. Küme'dedir. Bunları takip eden ancak ayrı bir kümede yer alan İspanya ve İngiltere'dir ve 1. Kümededir. Hollanda ise en son 2. Kümede Türkiye ve diğer AB ülkelerinin arasında yer almıştır.

Bir önemli husus da, 1. Kümenin önceki yıllara göre 2'den uzaklaşıp 3. Kümeye yaklaşması ve hatta bunu yaparken nerdeyse 2. Kümeye olan mesafesini 2 katına çıkarmasıdır.

Tablo 16. 2008 Yılı Diskriminant Analizine Göre Sınıflandırma Sonuçları

grup		Tahmin Edilen Grup Üyeliği			Toplam	
		1,00	2,00	3,00		
Orjinal	Sayı	1,00	2	0	0	2
		2,00	0	23	0	23
		3,00	0	0	3	3
%		1,00	100,0	,0	,0	100,0
		2,00	,0	100,0	,0	100,0
		3,00	,0	,0	100,0	100,0



Diskriminant analizinde, analizin başarısı doğru sınıflandırma yüzdesidir. Burada sınıflar kümeleme analizindeki kümeleri ifade eder. Tablo 16'da 2008 yılı verileri esas alınarak yapılan analiz sonucunda ülkeler %100 doğru sınıflandırılmıştır.

5. SONUÇ

Amerika'da başlayan ve gösterilen tüm çabalara karşın tüm Dünya'da 2009 yılı sonuna kadar yaygınlaşan global krizden sadece ülkemiz veya AB ülkeleri etkilenmemiştir. Bu krizin etkileri birçok ülkede önemli ölçüde görülmüştür. Ancak hiç kuşkusuz bu etkiler ülkeden ülkeye farklılık göstermiştir. Çalışmamızda yaptığımız kümeleme analizi ile sözünü ettiğimiz krizin, günümüzde AB'ne üye olan 27 ülkede ve Türkiye'de hangi ölçüde etkili olduğunu saptamayı amaçladık. Bu nedenle analizlerimizde 28 ülkeyi 3 ayrı kümede topladık ve krizin yaşandığı yılların her biri için analizimizi tekrarlayarak bu tekrarların sonucunda aynı kümede kalan ülkelerin krizden yaklaşık olarak eşit düzeyde etkilenmiş olduğu yargısına ulaştık. Ancak kriz döneminde küme değişimine uğrayan ülkelerin global krizden daha farklı düzeyde etkilendiğini saptamış olduk.

Çalışmamızda kümeleme analizinde Genel Kamu Açığı ve Fazlası (X1), Genel Kamu Sermaye Yatırımı (X2), Genel Kamu Temel Dengesi (X3), Genel Kamu Brüt Borcu (X4), GSYİH (X5), Kamu Nihai Tüketim Harcamaları (X6), Brüt Sermaye Oluşumları (X7) değişkenleri ele alınmıştır. Tüm bu değişkenler oransal olarak ifade edilmiştir. Ama özellikle ilk 4 değişken olan X1, X2, X3 ve X4 Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın'nın yüzdesi olarak bulunmuş değişkenlerdir. GSYİH, bir ülkenin genel ekonomik durumu hakkında bilgi veren en önemli makro ekonomik göstergelerden biridir. Bu nedenle hem AB ülkelerinin ekonomik gücünü anlayabilmek, hem de Türkiye'nin bu topluluk içinde yerini algılamak adına aşağıda Tablo 14 düzenlenmiştir. Burada ulaşılabildiğimiz tüm AB ülkelerinin GSYİH değerlerini kullanarak, özellikle AB'nin en güçlü ülkelerinin ve global kriz döneminde küme değişimine uğrayan öteki AB ülkelerinin ve ayrıca Türkiye'nin Cari Fiyatlarla milyar dolar cinsinden GSYİH değerlerini bir tablo ile gösterdik:

Tablo 17. Cari Fiyatlarla GSYİH (Milyar \$)

YILLAR ÜLKELER	2006	2007	2008	2009
ALMANYA	2.915,0	3.320,9	3.818,5	3.235,5
İSPANYA	1.233,4	1.440,0	1.683,2	1.438,4
FRANSA	2.271,3	2.593,8	2.978,1	2.634,8
İTALYA	1.858,3	2.104,7	2.399,3	2.089,6
HOLLANDA	678,0	777,2	909,5	789,7
İNGİLTERE	2.435,7	2.804,4	2.787,4	2.198,2
TÜRKİYE	530,6	655,7	798,9	593,5

Kaynak: IMF (İTO Yayınları, 2009, s.67)

Tablo 17'den de anlaşılacağı üzere Almanya AB'nin en güçlü ülkesi olurken, Fransa, İngiltere ve İtalya onu takip etmektedirler. Ancak GSYİH değerlerine baktığımızda, tüm ülkelerin 2008 global krizinden etkilenecek 2009 yılında GSYİH düzeylerinde önemli düşüşler yaşadıkları da görülmektedir. Global krizin etkilerini en erken yaşayan ülkenin, GSYİH'sı 2008 yılında düşüş eğilimi gösteren İngiltere olduğu açıktır.

AB ve Türkiye'de kriz etkilerini GSYİH çerçevesinden genel olarak açıklamamızdan sonra, yaptığımız kümeleme analizinin sonuçlarını ele alacak olursak tüm Dünya'da olduğu gibi, 2008 yılı AB'de global krizin en çok hissedildiği yıl olmuştur. Ancak krizin ayak sesleri aslında 2006 yılında duyulmaya başlamıştır. Bu nedenle çalışmamızda, 2006–2008 olmak üzere üç yılın kapsanmasının ve ele aldığımız değişkenlerin anlamlılığına bağlı olarak yapılan analizler sonucu 3 kümenin oluşmasının gerekliliği kolaylıkla görülmektedir.

2006 yılı için; Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere bir kümede, İspanya ve Hollanda bir kümede ve Türkiye ile diğer AB ülkeleri bir başka kümede yer almaktadır. 2007 yılında da yaptığımız analize göre; aynı kümelenme durumu devam etmektedir. Başka bir deyişle sözü edilen ülkelerden oluşan kümelerde bir değişiklik görülmemektedir. Ancak 2008 yılına geldiğimizde; İngiltere'nin, Almanya, Fransa ve İtalya gibi AB'nin ağır toplarının yanından ayrılarak İspanya ile bir küme oluşturduğu görülmektedir. Hollanda'nın da 2008 yılında İspanya ile aynı kümede yer almayıp Türkiye ve diğer AB ülkelerinin bulunduğu kümeye düştüğü görülmektedir.

Ayrıca, 2008 yılı kriz açısından özellikle üzerinde durulması gereken bir yıl olmuştur. Çünkü bu yıla ait küme merkezleri arasındaki uzaklıklar tekrar dikkate alındığında, 2008 yılında İspanya ve İngiltere, Almanya, Fransa ve İtalya'nın olduğu kümeye daha yakın konumdadır. Bu durumda, İspanya'nın krize en iyi direnç gösterebilen ya da en iyi şekilde pozisyonunu koruyabilen şanslı bir ülke olduğu anlaşılmıştır. İngiltere krizden bir miktar etkilenerken bir alt kümeye düşmüşse de Almanya, İtalya ve Fransa'dan fazla ayrılmamıştır. Hollanda'nın ise, krizden daha büyük ölçüde etkilendiği ve ekonomik durumu daha yetersiz olan ülkelerin oluşturduğu kümeye düştüğü ortaya çıkmıştır.

Analizlerimizde ulaştığımız bir başka sonuç ise, 2008 yılında 1. Kümenin önceki yıllara göre 2'den uzaklaşıp 3. Kümeye yaklaşması ve hatta bu durum ortaya çıkarken 2. Kümeye olan uzaklığının 2 katına çıkmasıdır. 2. Küme, Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, İrlanda, Yunanistan, Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Hollanda, Avusturya, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovenya, Slovakya, Finlandiya, İsveç ve Türkiye'den oluşmaktadır. Dikkat edilecek olursa bunların bir kısmı MDA ülkesidir. 2. Küme aslında yukarıdaki açıklamalardan da anlaşıldığı gibi, 2008 yılı AB'de ekonomik durumu iyi olmayan ülkeler açısından çok daha kötü bir yıl olmuştur. Çünkü güçlü ülkelerle uzaklığı büyüyen 2. Küme'de yer alan ülkeler, ekonomik durumları iyi olmayanlardır ve bu ülkeler birlik içinde piyasa güçleri ve rekabet baskısıyla başa çıkabilmek için daha fazla zorluk çekmektedirler.

Ekonomik ve Parasal Birlik (EPB) alanına dâhil olmayan ülkelerin İsveç, Danimarka ve İngiltere olduğu bilinmektedir. EPB içine girmek için gerekli koşullar dikkate alındığında, ortak para birimi olan Euro'nun güçlü ve istikrarlı bir para olması, ortak para ve döviz kuru politikasının uygulanabilmesinde etkin olması ve üye ülke ekonomilerinin yakınlaşmasının sağlanması ve sürdürülmesinde yarar sağlaması nedeniyle, Maastricht yaklaşma kriterleri arasında EPB alanında olmak önem taşımaktadır. Ancak Euro'nun sözü edilen özelliklerini koruması durumunda EPB alanında makroekonomik istikrarın sağlanması ve sürdürülebilmesi mümkün olabilecektir. AB'nin 3 önemli üyesinin EPB alanında yer almaması da, tüm AB'de makroekonomik istikrarın sağlanması ve sürdürülebilir olması açısından 2008 global krizinin yarattığı etkinin biraz daha uzun sürmesine neden olabilecektir.

Analizlerimizin sonuçlarına bağlı olarak Türkiye'nin durumu dikkate alındığında, ele alınan 3 yıl boyunca AB'de ekonomik durumu pek de iyi olmayan ülkelerle beraber aynı kümede yer aldığı görülmektedir. Bu nedenle, Türkiye'nin 2008 Global Krizi'nden aynı kümede yer alan diğer AB üyesi ülkeleri ile eşit düzeyde etkilendiği ortaya çıkmaktadır. Bu sonuca ekonomik açıdan bakıldığında, ele alınan değişkenler itibarıyla Türkiye'nin günümüzde hiç tartışmasız AB üyesi olan birçok ülkeden daha güçsüz olmadığı ve rahatlıkla AB üyesi olabileceği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca çalışmamızın sonuçlarına göre, ileride gerçekleştirilmesi olası olan hızlı ve sürdürülebilir ekonomik gelişme veya atılım süreçlerinde ve yaşanması olası ekonomik krizlere dayanabilme konusunda Türkiye'nin AB'nin öteki üyelerinden geri kalmayacağı ortaya çıkmaktadır.

Tüm bunlara bağlı olarak, Türkiye açısından şu olgu önem kazanmaktadır; Hiç kuşkusuz AB, ekonomik açıdan bir sinerji yaratabilme ve üyelerin de bu oluşan sinerjiden pay alabilme gerçeği üzerine kurulmuş ve varlığını bugüne dek büyüyerek sürdürmüş bir ekonomik topluluktur. Ancak Türkiye AB'de yer almamasına, bu sinerjiden mahrum olmasına ve ele alınan yıllar itibarıyla AB'den ekonomik açıdan az yardım almasına rağmen, 2008 global krizi gibi büyük bir krizde, finansal istikrarını sürdürebilmiş ve



ekonomisini gerek ulusal, gerekse uluslararası düzeyde iyi yönetebilmiştir. Dolayısıyla 2008 global krizine karşı göstermiş olduğu direnç, AB üyeliği yolunda verilmiş en önemli sınavlardan biri olmuştur ve gelecek açısından AB'nin Türkiye'nin Tam Üyeliği konusunda bu durumu dikkate alması, hem AB, hem de Türkiye lehine yararlı sonuçlar doğuracaktır.

KAYNAKÇA

- Altaş, D., Turgan, S.G., (2008).** Avrupa Birliği (AB) ve OECD'ye Üyelikte Etkili Olan Ekonomik ve Demografik Değişkenlerin İncelenmesi, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt XXIV, Sayı 1, s.285–298
- Akalm, G., (2002).** *Türkiye'de Piyasa Ekonomisi'ne Geçiş Süreci ve Ekonomik Kriz*, TİSK Yayınları, Tşof Plaka Matbaacılık., s.253
- Akçay, B., (2008).** Avrupa Birliği'nin Ekonomik Kriterleri ve Türkiye, *Maliye Dergisi*, sayı:155, Temmuz Aralık 2008, s.11–38
- Akdiş, M., (2000).** *Global Finansal Sistem Finansal Krizler ve Türkiye*, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, Yayın No: 983, İşletme-Ekonomi Dizisi: 108, 1.Bası, ISBN 975-486-884-X, s.III
- Akın, Y. K., Turgan, S.G., (2008).** Ülkelerin Ekonomik Göstergelerinin Avrupa Birliği'ne Üye Olmadaki Etkisinin İstatistiksel Tekniklerle Belirlenmesi, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2, Aralık 2008, s.121–140
- Apak, S., (2008).** Küresel Finansal Kriz, G-20 Konferansı ve Türkiye, *Stratejik Araştırmalar Dergisi/ Journal of Strategic Studies* 1 (2), Beykent Üniversitesi, s.1-11 [http:// busam.beykent.edu.tr/resimy /dergi2-toplu.pdf](http://busam.beykent.edu.tr/resimy/dergi2-toplu.pdf)
- Baker, D., (2009).** 'The Housing Bubble Pops' in Meltdown, *How Greed and Corruption Shattered Our Financial System and How we can Recover ed.* Catrina Vanden Heuvel, Nation Books, New York, 2009, s.126–130
- Berke, B., (2009).** Avrupa Parasal Birliğinde Kamu Borç Stoku ve Enflasyon İlişkisi: Panel Veri Analizi, *İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, Sayı:9, s.30–55
- Davis, E. P., (1992).** *Dept, Financial Fragility*, and Systemic Risk, Clarendon Press-Oxford, s.117-118
- Dura, C., Atik, H., Türker, O., (2004).** 'Beşeri Sermaye Açısından Türkiye'nin Avrupa Birliği Karşısındaki Kalkınma Seviyesi' , 3. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı, Eskişehir, s. 13–20.
- Grimm, L. G., Yarnold, P. R., (2000).** *Reading and Understanding More Multivariate Statistics*, American Psychological Association, Washington, DC, ISBN 1–55798–698–3, s.173–174
- Gnanadesikan, R., Kettenring, J.R., (1989).** Discriminant Analysis and Clustering: Panel on Discriminant Analysis, Classification, and Clustering, *Statistical Science*, Vol. 4, Iss. 1, s.34–69.
- Hair, J. F., Anderson, R. E., Tatham, R. L., (1998).** *Multivariate Data Analysis*, New Jersey: Prentice Hall Inc., s.490-491
- Işık, S., (2004).** Post Keynesyen Finansal Kırılganlık Yaklaşımının Türkiye'de Finansal Krizlere (1990–2001) Uygulanması, *İktisat/İşletme ve Finans*, 218, Mayıs, s.51–77

- Işık, S., Duman, K., Korkmaz, A., (2004).** Türkiye Ekonomisinde Finansal Krizler: Bir Faktör Analizi Uygulaması, *Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:19, Sayı:1, s.45–69
- İstanbul Ticaret Odası (İTO) Yayınları, (2009).** *Makro Ekonomik Göstergeler*, IV. Üç Ay, Türkiye Ekonomisi Yayınları, İstanbul, Yayın No:2009–22/4, ISSN 1308–4909, s.67
- Kalaycı, Ş., (2008).** *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Asil Yayın Dağıtım LTD.ŞTİ. 3. Baskı, ISBN 975–9091–14–3, s.350–369
- Karlık, S.R., (2007).** *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 9. Baskı. Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, s.122, 457–466.
- Minsky, H. P., (1992).** The Financial Instability Hypothesis, *The Jerome Levy Economics*, Institute of Bard College, No.74, s.1–9
- Mishkin, F., (2000).** Financial Policies and The Prevention of Financial Crises in Emerging Market Countries, *NBER Working Papers*, September, s.3
- Öz, B., Taban, S., Kar, M., (2009).** Kümeleme Analizi ile Türkiye ve AB Ülkelerinin Beşeri Sermaye Göstergeleri Açısından Karşılaştırılması, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt/Vol:10 Sayı/No:1 Haziran/June 2009, ISBN 1302–9703, s.1–29
- Özdamar, K., (2004).** *Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi (Çok Değişkenli Analizler)* 2, Yenilenmiş 5. Baskı, Kaan Kitabevi, ISBN:975–6787–11–2, s.279–351
- Romesbourg, C., (1984).** *Cluster Analysis for Researchers*, Belmont: Lifetime Learning Publications.
- Schwartz, A. C., (1986).** Real and Pseudo-Financial Crises, *Financial Crises and The World Banking System*, (ed. F. Capie- G. E. Wood), MacMillan, s.11–23
- Şen, A., Altay, H., (2009).** Finansal İstikrarsızlık Hipotezi Bağlamında Global Finansal Kriz, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt/Vol:10 Sayı/No:1 Haziran/June 2009, ISBN 1302–9703, s.163–179
- Turanlı, M., Özden, Ü.H., Türedi, S., (2006).** Avrupa Birliği'ne Aday ve Üye Ülkelerin Ekonomik Benzerliklerinin Kümeleme Analiziyle İncelenmesi, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:5, Sayı:9, Bahar 2006/1, s.95–108.
- Tatlıdil, H., (2002).** *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz*, Ankara, Akademi Matbaası, s.329
- Yıldız, Z., (1989).** *Banka Müşterilerinin Demografik ve Sosyo-Ekonomik Özellikler Bakımından Gruplandırılmasında Kümeleme Çözümlemesi ve Bir Uygulama*, Anadolu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstatistik Anabilim Dalı, Uygulamalı İstatistik Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd.Doç.Dr. Ahmet Özmen, Şubat 1989, s.39.
- Weber, A. A., (2008).** 'Financial Market Stability', London School of Economics, London, s.1–17.

İNTERNET KAYNAKLARI

Accession of New Member States to European Union (1993),

http://europa.eu/scadplus/member_states_accession_en.htm (erişim tarihi:01.10.2007).

Commission of the European Communities (CEC) (1998). Turkey 1998 Regular Report. http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/1998/package/sec_1426_final_regular_report_tr_en.pdf (erişim tarihi: 07.10.2007).



- Commission of the European Communities (CEC) (1999).**Turkey 1998 Regular Report. http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/1998/package/sec_1426_final_reg_ular_report_tr_en.pdf (erişim tarihi: 07.10.2007).
- Commission of the European Communities (CEC) (2000).**Turkey 1998 Regular Report. http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/1998/package/sec_1426_final_reg_ular_report_tr_en.pdf (erişim tarihi: 07.10.2007).
- Commission of the European Communities (CEC) (2001).**Turkey 1998 Regular Report. http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/1998/package/sec_1426_final_reg_ular_report_tr_en.pdf (erişim tarihi: 07.10.2007).
- Commission of the European Communities (CEC) (2002).**Turkey 1998 Regular Report. http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/1998/package/sec_1426_final_reg_ular_report_tr_en.pdf (erişim tarihi: 07.10.2007).
- Commission of the European Communities (CEC) (2003).**Turkey 1998 Regular Report. http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/1998/package/sec_1426_final_reg_ular_report_tr_en.pdf (erişim tarihi: 07.10.2007).
- Commission of the European Communities (CEC) (2004).**Turkey 1998 Regular Report. http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/1998/package/sec_1426_final_reg_ular_report_tr_en.pdf (erişim tarihi: 07.10.2007).
- Commission of the European Communities (CEC) (2005).**Turkey 1998 Regular Report. http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/1998/package/sec_1426_final_reg_ular_report_tr_en.pdf (erişim tarihi: 07.10.2007).
- Commission of the European Communities (CEC) (2007).**Turkey 1998 Regular Report. http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/1998/package/sec_1426_final_reg_ular_report_tr_en.pdf (erişim tarihi: 07.10.2007).
- Conclusions Of The Presidency(1993).** European Council In Copenhagen 21–22 June 1993, <http://europa.eu.int> (erişim tarihi: 30.10.2007).
- European Commission, Eurostat.** http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database, (erişim tarihi: 17.03.2010)
- İktisadi Kalkınma Vakfı, (2008).** Temel Belgeler, İlerleme Raporları, 2008 Yılı Türkiye İlerleme Raporu (Orijinal Metin) http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/2008_-turkey_progress_report_en.pdf (erişim tarihi: 26.03.2010)
- Yılmaz, D., (2008).** Küresel Mali Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri: Nasıl Başladı, Hangi Aşamadayız? ,Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Başkanı, 27 Aralık, Ankara <http://www.sgb.gov.tr/esad/Kaynaklar/Sunumlar%20Konu%C5%9Fmalar/Merkez%20Bankas%C4%B1%20Ba%C5%9Fkan%C4%B1/2008/Durmu%C5%9F%20Y%C4%B1%20Yılmaz%2027%20Aralık%202008.pdf> (erişim tarihi: 26.03.2010)
- Yılmaz, D., Gayğusuz, F., (2009).** 2008 Krizinin Yeni Global Ekonomik Yapı Üzerine Etkileri, Süleyman Demirel Üniversitesi, Uluslar arası Davraz Kongresi, 24–27 Eylül, Küresel Diyalog, VIII. Oturum, Isparta <http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/kalkinma/kalkinma39.pdf> (erişim tarihi: 25.03.2010)

KÖYLÜLERİN ÇÖLLEŞMEYE YÖNELİK BİLGİ, TUTUM VE DAVRANIŞLARI: Konya/Karapınar ile Eskişehir/Keskin Örneği*

Yrd. Doç. Dr. Fatime GÜNEŞ**

ÖZ

Çölleşme kurak, yarı kurak ve kuru alt nemli alanlarda iklim değişimleri ve insan faaliyetlerinin de dâhil olduğu çeşitli faktörler sonucunda oluşan arazi bozulumudur. Su ve rüzgâr erozyonu, toprağın fiziksel, kimyasal ve biyolojik özelliklerinin azalması uzun dönemde bozulumu etkileyen faktörlerdir. Bu sürecin yanı sıra, toprağın beslenmesini tüketen aşırı ekim, aşırı otlatma, ormanların tahribatı, uygun olmayan sulama pratikleri sonucunda toprağın tuzlanması çölleşmenin nedenleri ve göstergeleri arasında tartışılmaktadır. Çölleşmenin nedenleri ve göstergeleri uzmanlar tarafından ortaya konulmakla birlikte çölleşme risk bölgelerinde yaşayan köylülerin çölleşme problemine bakışları çölleşmenin azaltılması için geliştirilecek politika ve stratejiler açısından önemlidir. Bu çalışmanın temel amacı, çölleşme risk bölgelerinde yaşayan köylülerin çölleşme problemine yönelik bilgi, tutum ve davranışlarını ortaya koymaktır. Ayrıca, kadın ve erkeklerin bu probleme yönelik tutumları arasında herhangi bir farklılık olup olmadığı da incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çölleşme, Bilgi, Tutum, Davranış

PEASANTS' KNOWLEDGE, ATTITUDE AND BEHAVIOUR TOWARD DESERTIFICATION: The Case of Konya/Karapınar and Eskişehir/Keskin

ABSTRACT

Desertification is the land degradation in arid, semiarid and dry subhumid areas resulting from various factors, including climatic and human activities. Water and wind erosion, decreasing biological, chemical and physical characteristics of land are the factors that determine degradation in the long process. In addition to this process, over-cultivation which causes depletion of nutrients in the soil, over-grazing by animals on fragile range lands, excessive cutting of fuel wood in dry lands and inappropriate irrigation practices that result in salinization of agricultural land have been discussed among the reasons and the indicators of desertification. Although experts discuss the causes and indicators of desertification, with respect to policies and strategies towards the mitigation desertification; it is important to examine peasants' view towards desertification problem who live in desertification risk areas. The main purpose of this study is to examine peasants' knowledge, attitude, behaviour towards desertification problem who live in desertification risk areas. In addition, it is examined whether there is being difference among women' and men' attitudes towards this problem.

Keywords: Desertification, Knowledge, Attitude, Behaviour

* Bu çalışma, Avrupa Birliği tarafından desteklenen Desertification Mitigation and Remediation of Land-DESIRE projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Proje No: FP-2005-Global-4. Ayrıca bu makale, SSSP'nin (Society for the Study of Social Problems) 31 Temmuz - 2 Ağustos 2008 tarihleri arasında Amerika'nın Boston kentinde düzenlediği yıllık kongresinde sunulan "Perception of People about Desertification in Desertification Risk Areas in Turkey" başlıklı bildirisinin kuramsal ve ampirik temelde genişletilerek yeniden yazılmış halidir.

** Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, e-posta: fgunes@anadolu.edu.tr



1. GİRİŞ

Çölleşme küresel düzeyde yaşanan önemli çevre sorunlarından biridir. Dünyada 250 milyonu aşkın kişi çölleşmeden doğrudan etkilenirken 4 milyar hektarı aşkın arazi de çölleşme tehdidi altındadır. Geçimini toprağa bağlı olarak sürdüren 1,2 milyarı aşkın insan çölleşmeden doğrudan etkilenmektedir (TEMA, 2007). 1977 yılında Birleşmiş Milletler tarafından Kenya Nairobi’de düzenlenen Çölleşme ve Eylem Planı Konferansında, çölleşmenin evrensel bir problem olduğunun altı çizilerek uluslararası düzeyde çölleşmeyle mücadele programının ilk adımları atılmıştır. 1990’lı yıllara gelindiğinde ise Birleşmiş Milletler, çölleşmenin şiddetini artırdığı ve artan yoksullukla beraber ekonomik gelişmenin etkilerinin azaldığı sonucuna varmıştır. Çölleşmeyle mücadele kapsamında 1992’de Rio de Janeiro’da Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı düzenlenmiş ve bu konferansta temel olarak kırsal toplulukların ekonomik gelişmelerinin sürdürülebilirliğine vurgu yapılırken çölleşme sorununa yeni bir yaklaşım getirilmesi benimsenmiştir. Rio’daki Dünya Zirvesinde çölleşme ve kuraklıkla karşı karşıya kalan ülkelerin sorunlarının yasal bir çerçevede değerlendirilmesi için Çölleşme ile Mücadelede Hükümetlerarası Müzakere Komitesi kurulması benimsenmiştir. 192’den fazla ülkenin imza attığı Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi 1994 yılında kabul edilmiştir¹ (Çevre ve Orman Bakanlığı, 2005; Chinyamakobvu, 2009).

Çölleşme kurak, yarı kurak ve kuru alt nemli alanlarda iklim değişimleri ve insan faaliyetlerinin de dâhil olduğu çeşitli faktörler sonucunda oluşan arazi bozunumu olarak tanımlanmaktadır. Su ve rüzgâr erozyonu, toprağın fiziksel, kimyasal ve biyolojik özelliklerinin azalması uzun dönemde arazinin bozulmasını etkileyen faktörlerdir. Bu sürecin yanı sıra, toprağın beslenmesini tüketen aşırı ekim, aşırı otlatma, ormanların tahribatı, uygun olmayan sulama pratikleri sonucunda toprağın tuzlanması çölleşmenin nedenleri ve göstergeleri arasında tartışılmaktadır (UNCCD, 1995). Çevre sorunlarının çözülmesinde teknik ve ekonomik gelişmelerin önemi vurgulanmaktadır. Ancak, çevre problemlerinin çözümünde insanların bu probleme karşı tutum ve davranışlarının değişmesi de en az teknik ve ekonomik gelişmeler kadar önemlidir (Haller ve Hadler, 2008, s. 282). Çölleşme probleminin çözümüne yönelik çölleşmenin nedenleri ve göstergeleri uzmanlar tarafından ortaya konulmakla birlikte, çölleşme risk bölgelerinde yaşayan köylülerin bu soruna yönelik bilgi, tutum ve davranışları çölleşmeyle mücadele kapsamında geliştirilecek politika ve stratejiler açısından önemlidir. Köylülerin çölleşmeye yönelik bilgi, tutum ve davranışları nedir? Köylülerin çölleşme bilgisi ve tutumu davranışları üzerinde etkili midir? Çölleşme yönelik bilgi, tutum ve davranışı etkileyen demografik, toplumsal ve yapısal etkenler nelerdir?

Dünyada ve Türkiye’de (Tosunoğlu, 1993; Berberoğlu ve Tosunoğlu, 1995; Tuna, 1998; Topaloğlu, 1999; Gökşen ve vd., 2002; Çetin, 2002; Kasapoğlu ve Ecevit, 2002; Alp, 2005; 2005; Alp ve vd., 2006; Kasapoğlu ve Tuna, 2008; Özden, 2008) çevresel tutum ve davranış, üzerine birçok araştırma yapılmasına rağmen insanların çölleşme problemine yönelik tutumlarını araştıran oldukça sınırlı sayıda çalışma (Lee ve Zhang, 2004; Roxo, 2001) bulunmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, çölleşme risk bölgelerinde yaşayan köylülerin çölleşme problemine yönelik bilgi, tutum ve davranışlarını ortaya koymaktır. Ayrıca, kadın ve erkeklerin bu probleme yönelik bilgi ve tutumları arasında herhangi bir farklılık olup olmadığı incelenmektedir.

1 Rio Konferansı'nın üç sözleşmesinden biri olan Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi Türkiye tarafından Şubat 1998 yılında TBMM tarafından onaylanmıştır. Sözleşme, çölleşme ve kuraklık sorunların küresel bir nitelik taşıdığı, dünyanın bütün bölgelerini etkilediğini ve çölleşmeyle mücadele ve/veya kuraklığın etkilerini hafifletmek için uluslararası topluluğun ortak eylemini öngörmektedir (TEMA, 2009).

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çevresel ilgi, insanların çevre problemlerinin farkında olması ve onları çözmeye yönelik çabaları desteklemesi veya bu problemlerin çözümü için kişisel katkı yapmaya istekli olması anlamına gelmektedir (Dunlap ve Jones, 2002; aktaran Olofsson ve Öhman, 2006, s. 786). Tutum, bir objeye karşı taraflı veya tarafsız bir eğilimi ifade eder. Çevresel tutum ise, çevreyle ilgili bir konuya karşı taraflı ve/veya tarafsız bir eğilimin oluşmasıdır (Budak ve diğ. 2005, s. 1224). Çevresel tutum duygu, düşünce ve değerleri içermektedir. “Çevresel değerler tanımlanmış çevresel bir olgu ya da duruma karşı zihinsel bir tutum ya da tavır alışını ifade eder” (Tuna, 2007, s. 147). Çevresel davranış, çevrenin korunmasına veya çevre problemlerinin çözülmesine yönelik bireyin veya grupların eylemlerini içermektedir. Enerji tasarrufu, yeniden kullanma ve geri dönüşüm, sorumlu tüketici davranışı, çevre hareketlerini destekleme genel olarak çevre sorunlarına yönelik davranış analizlerinde incelenmektedir (Çetin, 2002, s.135).

Çevresel bilgi, tutum ve davranış üzerine yapılan araştırmaların temel tartışma noktalarından biri çevre bilgisi, tutum ve davranış arasında lineer bir ilişki olup olmadığıdır. Akılcı model olarak isimlendirilen yaklaşıma göre, çevresel bilgi, tutum ve davranış arasında olumlu bir ilişki vardır (Kollmuss ve Agyeman, 2002, s. 241). Yani insanların çevre konuları hakkında eğitilmeleri ve/veya bilgi sahibi olmaları onların çevreye yönelik tutum ve davranışlarını olumlu yönde etkilemektedir. Fishbein and Ajzen’e göre (1975; aktaran Bedrous, 2007, s. 4) birinin bir obje hakkındaki kanısı, inancı o obje hakkında taraflı veya tarafsız bir tutumun oluşumuna öncülük eder. Bu da o objeye karşı kişinin davranışı için bir dizi niyeti biçimlendirir. Sonunda o kişi niyetine bağlı olarak belirli bir tarzda davranır. Yani Ajzen ve Fishbein’e göre (1980, aktaran Kollmuss ve Agyeman, 2002, s. 242) tutumlar davranışlarımızı doğrudan belirlemezler, daha çok eyleme dönüşen davranışsal niyetlerimizi etkilerler. Niyetler sadece tutumlar tarafından değil toplumsal baskılar tarafından da etkilenir. Ajzen ve Fishbein’e göre (1980) göre, insanlar aslında akılcıdır ve var olan bilgileri sistematik olarak kullanırlar. Ancak yapılan araştırmalar çevre bilgisi, tutum ve davranış arasında olumlu ve tek yönlü bir ilişki olmadığını ortaya koymaktadır. Bilgi ve tutum, tutum ve niyet, niyet ve davranış arasındaki ilişki zayıftır (Kollmuss ve Agyeman, 2002, s.241). Bu sosyal psikolojik modelin dışında, sosyolojik açıdan çevresel bilgi, tutum ve davranışı etkileyen ve/veya belirleyen, ‘duruma bağlı’ farklı sosyal, kültürel, dinsel, ekonomik etkenler bulunmaktadır. İnsanın var olan bilgileri sistematik olarak kullanarak akılcı davrandığını varsayan bu model bireysel, toplumsal ve kurumsal sınırlılıkları dikkate almamaktadır (Kollmuss ve Agyeman, 2002, s.247). Bu çalışmada köylülerin çölleşmeye yönelik bilgi, tutum ve davranışları sosyolojik değişkenler, yani köylülerin içinde buldukları ‘duruma bağlı’ sosyal, kültürel, dinsel ve ekonomik etkenler; dikkate alınarak değerlendirilmektedir.

3. ALAN YAZIN TARAMASI

Küresel düzeyde bütün toplumları etkileyen çevre sorunları, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin önemli bir problemidir. Çevre literatüründe, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde insanların çevre sorunlarına yönelik ilgilerini ele alan iki temel yaklaşım vardır. Birinci yaklaşıma göre, toplum ilerledikçe ve zenginleştikçe çevreye olan ilgi artmaktadır. Gelişmiş ülkelerde çevre konularına ve/veya çevre problemlerine yönelik ilgi temel değerlerde değişimin bir parçası olarak gelişmektedir. Bu yaklaşıma göre, toplum zenginleştikçe insanlar geçinmek için daha az ekonomik mücadele vermekte ve politik özgürlük, çevreyi koruma gibi post-materyalist değerlerin peşinden daha fazla koşmaktadır (Inglehart, 1995; aktaran Franzen ve Meyer, 2009, s.3).

İkinci yaklaşıma göre ise, küresel bir sorun olan çevre konusuna olan ilgi sadece zengin ülkelerle sınırlı değildir. Brechin ve Kempton’ın (1994) yaptığı araştırma gelişmekte olan ülkelerde yaşayan insanların da çevre bozulmasına yönelik ilgilerinin yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde kaynakların sınırlı ve yetersiz olmasına rağmen çevrenin iyileştirilmesine yönelik ilgi artmaktadır. Çevrenin kalitesi ve bunun ekonomi üzerindeki olumsuz etkisi, yoksul ülkelerde yaşayan insanların çevre sorunlarıyla ilgilenmelerini etkilemektedir (Brechin ve Kempton, 1994; Dunlap, Gallup, ve Gallup, 1993; Dunlap ve Mertig, 1995).



Inglehart (1995) gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki insanların çevreye olan ilgilerini “objektif problemler ve öznel değerler” hipoteziyle formüle etmektedir. Bu hipoteze göre, zengin ülkelerde insanların çevreye olan ilgileri post-materyalist değerlerin artmasıyla gelişmektedir. Diğer bir deyişle, bu grupların çevresel tutumları acil problemler dışında biçimlenmektedir. Diğer yandan gelişmekte olan ülkelerde temiz suya erişim, toprağın bozulması, hava kirliliği gibi yerel çevre problemlerinin baskısı, insanların bu objektif çevre problemlerinin çözülmesine olan ilgilerini artırmaktadır. Yani, gelişmekte olan ülkelerde yaşayan insanların çevre ilgisi, post-materyalist değerlerin dışında; acilen çözüm bekleyen çevre problemlerinden kaynaklanmaktadır. Bu yaklaşım içinde yer alan iki bağımsız etkiden biri post-materyalist değerler, diğeri ise çevre kalitesinin insanlar üzerindeki olumsuz etkisidir (Franzen ve Meyer, 2009, s.3).

Çevre yazınında, gelişmişlik ve azgelişmişliğin dışında, yaşanan yer, kır-kent farklılığı, cinsiyet, yaş, eğitim, gelir düzeyi ve çevre yanlısı hareketler gibi faktörlerin de çevresel tutum ve davranışlar üzerinde ne kadar etkili olduğu tartışılmaktadır. Yaşanılan yerleşim yeri ve çevre bilinci arasında da ilişki kurulmaktadır. Vorkinn ve Reise (2001) göre, mekâna bağlılık ve çevreye olan ilgi arasında önemli bir ilişki vardır. Vorking ve Reise’nin yaptıkları çalışma, bölge sakinlerinin (yerel düzeyde) mekâna olan bağlılıklarının o bölgenin çevre problemlerine olan ilgileri üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Freudenburg’a (1991) göre, kentsel alanlarda yaşayan insanlar kırsal alanlarda yaşayan insanlara göre daha fazla çevre bilincine sahiptir. Bununla birlikte Blake (2001), çevre bilincini kent ya da kır bakış açısından daha çok yerel, ulusal ve uluslararası düzeydeki koşullara dayanmaktadır.

Çevre yazınında tartışılan diğer konulardan biri de cinsiyetle çevre arasında kurulan ilişkidir (Davidson ve Freudenburg, 1996). Cinsiyet ve çevresel tutum arasında kurulan ilişki kadın ve erkeğin toplumsal rolleri temelinde açıklanmaktadır. Kadınların annelik ve bakım gibi rolleri ile çevresel değerlerin benimsenmesi arasında olumlu bir ilişki kurulmaktadır. Diğer yandan, erkeklerin evin dışında tanımlanan rollerinin çevre bilgisine ulaşmalarını kolaylaştırdığı savunulmaktadır (Arcury ve vd., 1987, s.464). Bazı araştırmalar (Stern ve vd., 1993), kadınların çevrenin problemlerine daha duyarlı olduklarını ve daha fazla çevre yanlısı olduklarını ortaya koyarken, başka bir araştırmaysa erkeklerin kadınlara göre çevreyle daha fazla ilgilendiklerini savunmaktadır (Arcury ve Christianson, 1990). Çevreye olan ilgi ve çevre bilgisinde cinsiyet farklılığının araştırıldığı çalışmanın (Arcury ve vd., 1987) sonuçlarına göre ise, çevre bilgisinde kadın ve erkek açısından herhangi farklılığa rastlanmamıştır.

Yapılan çalışmalar (Theodori ve Luloff, 2002; Weaver, 2002) genel olarak genç insanların yaşlı insanlara göre çevreyle daha fazla ilgilendikleri ortaya koymaktadır. Ayrıca, eğitim seviyesi ve çevre ilgisi arasında pozitif bir ilişki kurulmaktadır. Bazı araştırmalara (Rokicka, 2002; Olofsson ve Ohman, 2006) göre, eğitim seviyesi yüksek olan insanların çevre problemlerine olan ilgileri daha fazladır. Eğitim gibi gelir düzeyinin yüksek olması çevre yanlısı tutumun gelişmesi üzerindeki olumlu etkisi araştırmalarla (Kemmmelmeir ve vd., 2002; Olofsson and Ohman 2006) ortaya çıkarılmıştır. Çevre yanlısı toplumsal hareketlerin, siyaset ve bürokraside çevreye olan ilginin kurumsallaşmasının da bireyin çevreye olan tutumunu olumlu yönde etkilediği vurgulanmaktadır (Mertig ve Dunlap, 2001, Haller ve Hadler, 2008).

Bu çalışma, gelişmekte olan ülkelerde insanların kendi bölgelerinde yaşadıkları çevresel problemlerin çevre konusuna olan ilgilerini etkilediğini savunan Inglehart’ın “objektif problemler” yaklaşımına dayanmaktadır. Tarım ve hayvancılıkla uğraşan köylülerin yaşadıkları bölgedeki çölleşme riski, onların çölleşme konusuna olan ilgilerini etkilemektedir.

4. YÖNTEM

4.1. Evren ve Örneklem

Konya ve Eskişehir Türkiye’de çölleşme riski altında olan bölgeler arasındadır. Konya bölgesi Türkiye’de yıllık yağış miktarının en az olduğu yerdir. Burası rüzgâr erozyonu ve toprak yönetiminin yetersizliğinden dolayı yaklaşık 50 yıldır hızla çölleşmektedir. Bu bölgede toprak aşırı tuzlanma özelliği göstermektedir. Çölleşmeyle mücadele 1960’lı yıllardan buyana günümüze kadar devam etmektedir. Eskişehir ise dikey tektonik canlılık, doğal bitki örtüsünün azalması, kuru iklimin sonucunda yağışların sele dönüşmesi gibi faktörlerin bir araya gelmesiyle çölleşme riskiyle karşı karşıyadır. Su erozyonu bu bölgede çölleşme riskini artırmaktadır (DESIRE, 2005, s. 163–166).

Araştırmanın evrenini çölleşme riski altında olan Konya iline bağlı Karapınar’ın Apak, Samuk, İnoba, Yeniceoba, Kayaaltı yaylaları ve Eskişehir’e bağlı Keskin bölgesinin Keskin, Eğriöz, Uludere ve Aşağısöğüt köylerinin tarım ve hayvancılıkla uğraşan haneleri oluşturmaktadır. Bu araştırma 2007 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında gerçekleştirilmiştir. Karapınar ve Keskin’de görüşülen haneler geçimlik ihtiyaçlarının karşılanmasının dışında temel olarak piyasa yönelik üretim yapan, hayvancılık ve tarımsal üretim sürecinde çoğunlukla ücretsiz aile emeği kullanan, kapitalist çiftçi kesim ve tarım işçilerinin dışında kalan; küçük meta üretici olan köylülerden² oluşmaktadır.

Karapınar’ın yaylalarında 80 hane ziyaret edilerek evrenin yaklaşık tamamına ulaşılmıştır. Konya/Karapınar bölgesinde ziyaret edilen hane sayısının dağılımı şöyledir: Apak yaylası (26 hane), Samuk yaylası (22 hane), İnoba yaylası (8 hane), Yeniceoba yaylası (13 hane), Kayaaltı yaylası (11 hane). Keskin bölgesinde muhtarlık aracılığıyla araştırmanın evrenini oluşturan köylerde tarım ve hayvancılıkla uğraşan hane sayıları listelenmiş ve rasgele örneklem seçim tekniğine göre toplam 75 hane ziyaret edilmiştir. Eskişehir/Keskin bölgesinde köylere göre ulaşılan hane sayısı şöyledir: Keskin köyü (34 hane), Eğriöz köyü (17 hane), Uludere köyü (17 hane), Aşağısöğüt köyü (7 hane). Karapınar’ın yaylalarında toplam 80 hanenin her birinde 80 kadın ve 80 erkek olmak üzere toplam 160 ve Keskin’in köylerindeyse her bir haneden 75 kadın ve 75 erkek olmak üzere toplam 150 kişiyle görüşülmüştür. Sonuç olarak araştırma kapsamında yaklaşık 310 kişiye ulaşılmıştır.

4.2. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın verileri, niceliksel ve niteliksel araştırma yöntemiyle toplanmıştır. Köylülere uygulanan anket formunda görüşmecilerin demografik özellikleri, tarımsal üretim ve hayvancılık faaliyetleri ve çölleşmeyle ilgili sorular yapılandırılmış ve açık uçlu olarak sorulmuştur.

Anket formunda köylülerin çölleşme bilgisini içeren sorular şunlardır:

- Toprağın bilinçsiz sürülmesi ve ekimi, toprağın yapısını bozar mı?
- Yanlış gübre kullanımı toprağın verimsizleşmesine (bozulmasına) neden olur mu?
- Uygun olmayan tarım araçlarının kullanımı toprağın yapısını bozar mı?
- Yanlış sulama yöntemleri toprağın tuzlanmasına neden olur mu?
- Uygun olmayan tarım araçlarının kullanımı toprağın yapısını bozar mı?
- Ormanların tahribatı çölleşmeye neden olur mu?

2 Çiftçi ve köylü arasındaki temel ayrım işletme sahibinin doğrudan doğruya tarımla ilgili kol emeği sarf etmemesine dayanmaktadır. Küçük meta üretiminden kapitalist çiftçiliğe geçişin eşliğini ise ücretli emek istihdamı oluşturmaktadır (Boratav ve Şen, 1998; aktaran Teoman, 2001, s. 45).

Köylülerin çölleşmeye yönelik tutumları içeren sorular şunlardır:

- Size göre çölleşme nedir?
- Çölleşmenin önlenabilir bir problem olduğunu düşünüyor musunuz?”
- Size göre, çölleşmenin en önemli nedenleri nelerdir?

Köylülerin çölleşme problemine yönelik davranışlarını içeren sorularsa şunlardır:

- Arazilerinizi çoğunlukla nasıl sürüyorsunuz?
- Hangi sulama tekniklerini kullanıyorsunuz?
- Hasattan sonra anızı yakıyor musunuz?
- Bozulmuş arazileriniz için herhangi bir iyileştirme işlemi yapıyor musunuz?
- Toprak erozyonu kontrol önlemi alıyor musunuz?

SPSS ortamında veri girişi yapılmış ve elde edilen sonuçlar frekans dağılımına dayalı betimsel düzeyde analiz edilmiştir.

5. BULGULAR VE ANALİZ

5.1. Demografik Özellikler

Bu bölümde, Konya-Karapınar’da ve Eskişehir-Keskin’de görüşülen kadınların ve erkeklerin doğdukları yer, yaş ve eğitim durumları hakkında bilgi verilmektedir. Konya-Karapınar’da görüşülen toplam 80 kadının % 98’i ve 80 erkeğin % 99’u Karapınar doğumludur. Tablo 1’de görüldüğü gibi Karapınar’da yaşları 30–59 arasında olan kadınların oranı % 71,3’tür. Yaşı 29 ve altında olan kadınların oranı %10 ve yaşı 60 ve üstünde olan kadınların oranı %16’dır. Yaşı 30–59 arasında olan erkeklerin oranı % 72,5’tir. Yaşı 29 ve altı olan erkeklerin oranı %7,5 ve yaşı 60 ve üstü olan erkeklerin oranı %20’dir (Tablo 1). Eskişehir-Keskin bölgesinde görüşülen toplam 75 kadının %90,7’si ve 75 erkeğin %98,7’si Eskişehir doğumludur. Tablo 1’de görüldüğü gibi, yaşları 30–59 arasında olan kadınların oranı %80’dir. Yaşı 27 ve altında olan kadınların oranı %3 ve yaşı 60 ve üstünde olan kadınların oranı %18’dir. Yaşı 30–59 arasında olan erkeklerin oranı % 82,7’dir. Yaşı 60 ve üstünde olan erkeklerin oranı %17,3’dir (Tablo 1).

Tablo 1. Yaş

	KONYA-KARAPINAR				ESKİŞEHİR-KESKİN			
	Kadın		Erkek		Kadın		Erkek	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
29 ve altı	8	10,0	6	7,5	2	2,7	-	-
30–39	20	25,0	17	21,3	15	20,0	13	17,3
40–49	21	26,3	22	27,5	28	37,3	20	26,7
50–59	16	20,0	19	23,7	17	22,7	29	38,7
60–69	12	15,0	12	15,0	11	15,3	9	12,0
70 ve üstü	3	3,7	4	5,0	2	2,7	4	5,3
Toplam	80	100,0	80	100,0	75	100,0	75	100,0

Karapınar ve Keskin’de görüşülen kişilerin çoğunluğu emek güçlerini kullanabilecek kapasiteye sahiptir. Her iki bölgede kadınların ve erkeklerin emeklerini kullanma biçimi toplumsal cinsiyete dayalı işbölümüne dayanmaktadır. Karapınar ve Keskin’de kadınlar emeklerini daha çok eviçinde evin günlük işlerinin (yemek pişirme, temizlik, vb) gerçekleştirilmesinde, hane bireylerinin bakımı ve evin geçimlik mal ve hizmetlerinin üretiminde kullanmaktadır. Erkekler ise tarımsal faaliyetlerin, yani üretilecek ürünlerin türü ve miktarının belirlenmesi, kredi, tohum, gübre, makine gibi üretim kaynaklarının temini

ve kullanımı, ürünlerin üretimi ve pazarlama sürecinde dahil olmak üzere; bütün aşamalarında yer almaktadır. Her iki bölgede kadınlar ise, tarımsal faaliyetlerin toprağın temizlenmesi, ekim ve sulama gibi aşamalarında belli dönemlerde emeklerini kullanmaktadır. Karapınar’la karşılaştırıldığında, Keskin bölgesinde kadınlar tarımsal faaliyetlerde daha çok yer almaktadır. Karapınar’da kadınların çoğu toprağın sadece sulama aşamasında erkeklere destek olduklarını belirtmişlerdir. Keskin’deyse kadınlar toprağın çapalanması, yabancı otlardan temizlenmesi, ekim, ürünlerin toplanması gibi aşamalarda, Karapınar’daki kadınlara göre; daha çok emeklerini kullanmaktadır.

Ancak, hem Keskin hem de Karapınar’da kadınlar hayvanların otlatılması, bakımı, hayvansal ürünlerin hanenin günlük geçimlik ihtiyacının karşılanması ve bunları piyasada satılabilir hale getirme sürecinde yoğun emek (otlatma, ahırın temizlenmesi, sütün sağılması, peynir ve tereyağı yapımı) harcamaktadır. Örneğin, çok az hanede süt sağma makinesi bulunmaktadır ve özellikle sağma işlemi yoğun emek ve zaman isteyen bir işlemdir. Karapınar’da süt sağma makinesi bulunan ve büyükbaş hayvancılık yapan bir hanede bu işin evin erkeği tarafından yapıldığı gözlenmiştir. Bütün bu faaliyetleri yerine getirmelerine rağmen Karapınar (%95) ve Keskin’de (%97,3) kadınların tamamına yakını kendilerini evkadını olarak tanımlamıştır. Oysa tarımsal faaliyetlerin belli aşamalarında (özellikle de Keskin’de), hayvansal ürünlerin tüketilebilir ve satılabilir hale getirme aşamasında (Karapınar ve Keskin) kadınlar ciddi emek harcamaktadırlar. Cinsiyetçi ideoloji, ataerkil yapı ve ilişkiler kadınların kendilerini esas olarak ev kadını olarak tanımlamalarına neden olmakta ve kadınların üretken emeklerini görünmez kılmaktadır.

Tablo 2. Eğitim durumu

	KONYA-KARAPINAR				ESKİŞEHİR-KESKİN			
	Kadın		Erkek		Kadın		Erkek	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Okur-yazar değil	22	27,5	6	7,5	6	8,0	-	-
Okur-yazar	2	2,5	6	7,5	2	2,7	-	-
İlkokul mezunu	52	65,0	58	72,5	4	85,3	59	78,7
Ortaokul mezunu	2	2,5	4	5,0	2	2,7	7	9,3
Lise mezunu	2	2,5	5	6,0	-	-	9	12,0
Üniversite mezunu	-	-	1	1,3	1	1,3	-	-
Toplam	80	100,0	80	100,0	75	100,0	75	100,0

Konya-Karapınar’da ilkokul mezunu olan kadınların oranı %65’dir. Okur-yazar olmayan kadınların oranıysa yüzde 27,5’dir. Görüşülen kadınlar arasında lise mezunu sadece iki kadın bulunmaktadır. İlkokul mezunu olan erkeklerin oranı %72,5’dir. Okur-yazar olmayan erkeklerin oranı %7,5’dir. Okur-yazar fakat ilkokul mezunu olmayan erkeklerin oranıysa yüzde 7,5’dir. Ortaokul (%5) ve lise mezunu (%6) olan erkeklerin oranı düşüktür. Kadınlarla karşılaştırıldığında erkeklerin eğitim seviyesi görece olarak yüksektir (Tablo 2).

Eskişehir-Keskin’de ilkokul mezunu olan kadınların oranı % 85,3’dür. Okur-yazar olmayan kadınların oranıysa %8’dir. Okur-yazar olan fakat ilkokul mezunu olmayan iki kadın ile görüşülmüştür. Görüşülen kadınlar arasında ortaokul mezunu iki ve üniversite mezunu sadece bir kadın bulunmaktadır. İlkokul mezunu olan erkeklerin oranı %79’dur. Ortaokul mezunu olan erkeklerin oranı %9 ve lise mezunu olanların oranıysa %12’dir. Eskişehir-Keskin’de de erkeklerin eğitim seviyesi, kadınlarla karşılaştırıldıklarında; görece olarak daha yüksektir (Tablo 2).



5.2. Hanelerin Sosyo-Ekonomik Özellikleri

Konya-Karapınar'da görüşülen hanelerde yaşayan ortalama kişi sayısı 6.71'dir. Eskişehir-Keskin'deyse hanelerde ortalama kişi sayısı 4.41 olarak hesaplanmıştır. Hanelerin geçimleri tarımsal üretim (buğday, arpa, şeker pancarı, mısır) ve hayvancılığa dayanmaktadır. Konya-Karapınar ve Eskişehir-Keskin'de köylülerin temel geçim kaynağı olarak sahip olduğu toprak miktarları Tablo 3'de gösterilmiştir. Her iki bölgede hanelerin yaklaşık yarısının sahip olduğu toprak miktarı 100 dönüm ve altında kalmaktadır. Karapınar'da köylülerin %81,9'u, Keskin'deyse %78,7'si için sahip oldukları tarımsal toprak miktarının geçimleri için yetersiz olduğunu belirtmiştir.

Tablo 3. Karapınar ve Keskin'de köylülerin sahip olduğu tarımsal arazi miktarı

	100 dönüm ve altı	101-200 dönüm	201-300	301 dönüm ve üzeri	Toplam hane sayısı
Konya-Karapınar	% 45,1	% 26,7	% 16,9	%7,87	71
Eskişehir-Keskin	% 53,3	% 32	% 6,7	%8	75

Karapınar'da tarımın yanı sıra hayvancılıkla uğraşan köylülerin oranı % 84,6, Eskişehir'deyse %72,9'dur. Haneler büyükbaş ve küçükbaş hayvancılıkla uğraşmaktadır. Bu bölgelerde hayvancılıkla uğraşanlar hanelerin sahip olduğu toplam hayvan miktarı incelendiğinde Karapınar'da özellikle koyun, kuzu ve sığır sayısı Keskin bölgesine göre daha fazladır (Tablo 4).

Tablo 4. Karapınar ve Keskin'de türüne göre sahip olunan toplam hayvan sayısı

	Koyun	Kuzu	Sığır	Keçi	Buzağı
Konya-Karapınar	6237	2375	464	68	76
Eskişehir-Keskin	1527	865	163	113	105

Özellikle Karapınar yaylarında meralar gittikçe tükenmektedir. Buna rağmen, bu bölgede köylülerin % 39,8'i hayvanlarını meralarda otlatmaktadır. Keskin bölgesinde hayvanlarını meralarda otlatan köylülerin oranıysa % 37,1'dir. Meraların yetersiz olmasından dolayı, köylüler hayvanların beslenmesinde arpa, buğday, fenni yem, yonca, saman, mısır gibi ek ürünler kullanmaktadır. Her iki bölgede de köylüler hayvancılığın maliyetinin yükseldiğini ve bundan dolayı da ekonomik kazançlarının düştüğünü belirtmiştir.

Karapınar ve Keskin'de köylülerin tarımsal üretim, hayvancılık ve diğer ek gelirler (kira, emekli maaşı, diğer hane üyelerinin kazancı vb) de dahil olmak üzere ortalama yıllık gelirleri incelenmiştir. Tablo 5'de görüldüğü gibi, Karapınar'da görüşülen köylülerin yarısının (%52,6) geliri yıllık 4.999 TL ve altında kalırken, Keskin bölgesinde bu oran % 37,3'dür. Keskin bölgesinde yıllık ortalama geliri 5000-9.999 TL arasında olan hanelerin oranıysa % 32 olarak hesaplanmıştır (Tablo 5). Her iki bölgede de köylülerin ortalama yıllık gelirleri düşüktür. Keskin bölgesinin ortalama yıllık gelir düzeyi Karapınar'la karşılaştırıldığında görece olarak daha yüksektir. Karapınar'da hanelerin %28'inde, Keskin'deyse %44'ünde tarım ve hayvancılığın dışında başka işlerde ücret/maaş karşılığı çalışan kişi(ler) bulunmaktadır. Özellikle Keskin'de bu kişilerin kazancı hane gelirinin görece olarak daha yüksek çıkmasını etkilemektedir. Genel olarak, her iki bölgede hanelerin çoğunun ortalama yıllık gelirleri düşüktür. Karapınar'da köylülerin % 74,4'ü, Keskin'deyse % 46,7'si borcu olduğunu belirtmiştir. Köylülerin genellikle elektrik-su, gübre, mazot, yem, koyun, tarımsal ilaç, tarım kredi kooperatifi, banka, tarım araçları (traktör, biçer), Tarım-Bağ Kur'a ve Pankobirliğe borçları bulunmaktadır.

Tablo 5. Ortalama yıllık gelir

	KONYA-KARAPINAR		ESKİŞEHİR-KESKİN	
	Frekans	%	Frekans	%
4999 TL ve altı	41	52,6	28	37,3
5000 - 9.999 TL	7	8,9	24	32
10.000 - 14.999 TL	14	18	13	17,4
15.000 - 19.999 TL	5	6,4	3	4
20.000 TL ve üzeri	11	14,1	7	9,3
Toplam	78	100,0	75	100,0

5.3. Çölleşme Bilgisi

Çevre bilgisi kişilerin çevre yanlış davranış geliştirmesini etkileyen önemli bir faktördür. Ancak, çevre bilgisinin ölçülmesi ve/veya anlaşılması araştırılan konuya bağlı olarak bazı problemleri de içerebilir. Bu problemlerden biri, çevreyle ilgili bilginin ayrı bir disiplinin özel konusunu oluşturmasıdır. Ayrıca çevre bilgisi yüksek eğitimde verilmektedir (Çetin, 2002, s.104). Bu çalışmada, köylülerin çölleşmeye yönelik bilgileri, çölleşme literatürüne dayanarak; insan faaliyetleri sonucunda çölleşmeyi etkileyen faktörler temelinde incelenmektedir.

Cangir ve Boyraz'a (2008, s.170) göre, kamuoyunda toprağın/arazinin bozulumu yerine çölleşme kelimesinin kullanılmasının nedeni çölleşme kavramının ürkütücü ve kalıcı bir imaj yaratmasıdır. Bilimsel olarak çölleşme şöyle tanımlanmaktadır: "kutup ve kutup altı bölgeler dışında kalan ve yıllık yağışın, potansiyel evapotraspirasyona oranının 0,05 ile 0,65 arasında değiştiği yöreleri kapsayan kurak, yarı kurak ve kurak alt nemli alanlarda iklim değişiklikleri, anızın yakılması, arazilerin çoraklaştırılması, organik ve inorganik atıklarla toksin elementlerin birikimi, radyoaktif bulaşmalar, aşırı gübre kullanımı, yanlış sürüm ve işleme teknikleri ile toprakların kompaksiyonu, yüzeyde kabuk oluşumu, ormansızlaşma, yanlış mera yönetimi, yanlış ve amaç dışı arazi kullanımı gibi birçok yanlış eylemler ile insan aktivitelerinin de dahil olduğu çeşitli etmenlerin sonucunda ortaya çıkan 'arazi/toprak bozunumudur'" (Cangir ve Boyraz, 2008, s.170).

5.3.1. Toprağın sürümü ve ekimi

Üreticiler tarafından uygulanan tarım pratikleri, yani toprağın yanlış, bilinçsiz sürüm ve işleme teknikleri çölleşmeyi etkileyen faktörler arasında yer almaktadır. Örneğin üreticilerin, hasat sonrası tarladaki anız ve malçı yakması toprak neminin azalmasına ve erozyonun hızlanmasına neden olmaktadır (Çevre ve Orman Bakanlığı, 2005). Çölleşme riski altında olan Karapınar (%88,2) ve Keskin'de (%90,7) köylülerin çoğunluğu toprağın bilinçsiz sürülmesinin ve ekiminin toprağın yapısını bozarak çölleşmeye neden olduğunu düşünmektedir (Tablo 6).

Tablo 6. Toprağın bilinçsiz sürülmesi ve ekimi, toprağın yapısını bozar mı?

	KONYA-KARAPINAR		ESKİŞEHİR-KESKİN	
	Frekans	%	Frekans	%
Evet	135	88,2	136	90,7
Hayır	10	6,5	6	4
Fikrim yok	8	5,2	8	5,3
Toplam	153	100,0	150	100,0

Karapınar'da kadın (%85,3) ve erkeklerin (%91) çoğu toprağın bilinçsiz sürülmesinin ve ekiminin toprağın yapısını bozduğunu düşünmektedir. Keskin bölgesinde de kadın (%85,3) ve erkeklerin (%96) çoğu aynı düşüncededir (Tablo 7).



Tablo 7. Toprağın bilinçsiz sürülmesi ve ekimi, toprağın yapısını bozar mı? (Kadın ve Erkek)

	KONYA-KARAPINAR				ESKİŞEHİR-KESKİN			
	Kadın		Erkek		Kadın		Erkek	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Evet	64	85,3	71	91	64	85,3	72	96
Hayır	6	8,0	4	5,1	3	4,0	3	4
Fikrim yok	5	6,7	3	3,8	8	10,7	-	4
Toplam	75	100,0	78	100,0	75	100,0	75	100

5.3.2. Gübreleme

Aşırı gübreleme veya yanlış gübre çeşidi kullanılması toprağın veriminin düşmesine, istenmeyen oranlarda tuzların birikmesine ve toprağın çoraklaşmasına neden olmaktadır (Çevre ve Orman Bakanlığı, 2005). Aşırı oranlarda azot gübrelemesi ve aşırı ıslak koşullarda gübrelemeden kaçınılması gerektiği vurgulanmaktadır (Cangir ve Boyraz, 2008, s173). Bilinçli uygulanmayan gübreleme toprağın yapısını bozarak çölleşme sürecini hızlandırmaktadır. Konya-Karapınar'da köylülerin % 73,2'si, Eskişehir-Keskin bölgesinde % 90,7'si yanlış gübre kullanımının toprağın yapısını bozduğunu düşünmektedir (Tablo 8).

Tablo 8. Yanlış gübre kullanımı toprağın verimsizleşmesine (bozulmasına) neden olur mu?

	KONYA-KARAPINAR		ESKİŞEHİR-KESKİN	
	Frekans	%	Frekans	%
Evet	112	73,2	136	90,7
Hayır	23	15	3	2
Fikrim yok	18	11,8	11	7,3
Toplam	153	100,0	150	100,0

Karapınar bölgesinde, yanlış gübre kullanımının toprağın verimsizleşmesine neden olduğunu düşünen kadınların oranı %63 erkeklerin oranıysa %83,3'dür. Bu konuda herhangi bir bilgiye sahip olmayan kadınların (%20) oranı erkeklere (%4) göre daha fazladır (Tablo 9).

Keskin bölgesinde de, yanlış gübre kullanımının toprağın verimsizleşmesine neden olduğunu düşünen kadınların (%84) ve erkeklerin (%97,3) oranı yüksektir. Bu konuda fikri olmayan kadınların oranı ise yüzde 13,3'dür (Tablo 9). Konya-Karapınar'daki kadınlarla karşılaştırıldığında, Eskişehir-Keskin'de yanlış gübre kullanımının toprağın verimsizleşmesine neden olduğu düşünen kadınların oranı görece olarak daha yüksektir. Eskişehir-Keskinde kadınlar tarımsal üretimin birçok aşamasına doğrudan katılmaktadır. Konya-Karapınar'da ise kadınlar tarımsal üretimin genellikle sulama aşamasında emeklerini kullanmaktadır. Eskişehir'de kadınların tarımsal üretimde yer almaları onların yanlış gübrelemenin olumsuz sonuçları hakkında bilgiye sahip olmalarını etkilemektedir.

Tablo 9. Yanlış gübre kullanımı toprağın verimsizleşmesine (bozulmasına) neden olur mu?

	KONYA-KARAPINAR				ESKİŞEHİR-KESKİN			
	Kadın		Erkek		Kadın		Erkek	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Evet	47	62,7	65	83,3	63	84	73	97,3
Hayır	13	17,3	10	12,8	2	2,7	1	1,3
Fikrim yok	15	20	3	3,8	10	13,3	1	1,3
Toplam	75	100,0	78	100,0	75	100,0	75	100,0

5.3.3. Sulama

Su kaynaklarının ve sulama suyunun aşırı kullanımı, niteliği iyi olmayan sulama suyunun kullanılması, sulama planına uyulmaması, yanlış sulama yöntemleri, su kaynaklarının tükenmesine, toprağın tuzlanmasına ve veriminin düşmesine neden olmaktadır (Çevre ve Orman Bakanlığı, 2005). Köylülere, “Yanlış sulama yöntemleri toprağın tuzlanmasına neden olur mu?” sorusu sorulmuştur. Konya-Karapınar’da (%72,5) bu soruya “evet” yanıtını veren köylülerin oranı Eskişehir-Keskin bölgesinde yaşayan köylülere (%43,3) göre daha yüksektir. Eskişehir-Keskin bölgesinde köylülerin yarısı (%51,3) bu konuda herhangi bir fikri olmadığını belirtmiştir (Tablo 10).

Tablo 10. Yanlış sulama yöntemleri toprağın tuzlanmasına neden olur mu?

	KONYA-KARAPINAR		ESKİŞEHİR-KESKİN	
	Frekans	%	Frekans	%
Evet	111	72,5	65	43,3
Hayır	2	1,3	8	5,3
Fikrim yok	40	26,1	77	51,3
Toplam	153	100,0	150	100,0

Konya-Karapınar’da bu soruya “evet” yanıtı veren erkeklerin (%91) oranı kadınlara (%53,3) göre daha yüksektir. Sulama yöntemleri ile tuzlanma arasındaki ilişki hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmayan kadınların (%45,3) oranı erkeklere (%7,7) göre oldukça yüksek çıkmıştır. Kadınlar tarımsal üretimin sulama aşamasının genellikle su boruların döşenmesinde erkeklere yardımcı olmaktadır. Sulamanın nasıl yapılacağına genellikle erkekler karar vermektedir. Bu konuda herhangi bir fikri olmayan kadınların oranının görece olarak yüksek çıkması, kadınların tarımsal faaliyetin dışında kalması ve sulamanın nasıl yapılacağına erkeklerin karar vermesiyle ilişkili olduğu söylenebilir.

Eskişehir-Keskin bölgesinde erkeklerin yarısından fazlası (%68) yanlış sulama yöntemlerinin toprağın tuzlanması üzerindeki etkisini kabul etmektedir. Kadınlar arasında bu bilgiye sahip olanların oranı düşüktür (%18,7). Eskişehir-Keskin bölgesinde, hem Karapınar’daki kadınlarla hem de Eskişehir-Keskin’deki erkeklerle karşılaştırıldığında; yanlış sulama tekniklerinin tuzlanmaya neden olduğu bilgisi hakkında herhangi bir fikre sahip olmayan kadınların oranı ise yüksektir (%77,3) (Tablo 11).

Tablo 11. Yanlış sulama teknikleri toprağın tuzlanmasına neden olur mu?

	KONYA-KARAPINAR				ESKİŞEHİR-KESKİN			
	Kadın		Erkek		Kadın		Erkek	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Evet	40	53,3	71	91	14	18,7	51	68
Hayır	1	1,3	1	1,3	3	4,0	5	6,7
Fikrim yok	34	45,3	6	7,7	58	77,3	19	25,3
Toplam	75	100,0	78	100,0	75	100,0	75	100,0

5.3.4. Tarım araçları

Tarımsal üretim sırasında kullanılan tarım araçlarının niteliği topraktan verim alma açısından önemlidir. Tarım araçları ürün verimliliğini artırmaktadır ancak özellikle çölleşme risk bölgelerinde uygun olmayan tarım araçlarının kullanımı toprağın yapısının bozulmasına neden olabilmektedir. Yüksek tonajlı tarım makineleri ve araçlar, tarlanın yoğun sürülmesi, toprağın sıkışmasına ve yapısının bozulmasına neden olmaktadır (Çevre ve Orman Bakanlığı, 2005). Hem Konya-Karapınar (%84,1) hem de Eskişehir-Keskin (%86,7) bölgelerinde köylülere sorulan “Uygun olmayan tarım araçlarının kullanımı toprağın yapısını bozar mı?” sorusuna verilen “evet” yanıtının oranları birbirine yakın ve yüksektir (Tablo 12).



Tablo 12. Uygun olmayan tarım araçlarının kullanımı toprağın yapısını bozar mı?

	KONYA-KARAPINAR		ESKİŞEHİR-KESKİN	
	Frekans	%	Frekans	%
Evet	127	84,1	130	86,7
Hayır	10	6,6	10	6,7
Fikrim yok	14	9,3	10	6,7
Toplam	153	100,0	150	100,0

Her iki bölgede de “Uygun olmayan tarım araçlarının kullanımı toprağın yapısını bozar mı?” sorusuna kadın ve erkeklerin verdikleri yanıtlar açısından bakıldığında önemli bir farklılık yoktur. Ancak Konya-Karapınar’da kadınların (%78,4) bu bilgiye sahip olma oranları erkeklerle (%90) karşılaştırıldıklarında görece olarak daha düşüktür.

Eskişehir-Keskin bölgesinde de kadınların (%81,3) ve erkeklerin (%92) çoğu uygun olmayan tarım araçlarının kullanımının toprağın yapısını bozduğunu düşünmektedir. Her iki bölgede de bu konuda fikri olmayan kadınların oranları birbirine yakın ve düşüktür (Tablo 13).

Tablo 13. Uygun olmayan tarım araçlarının kullanımı toprağın yapısını bozar mı?

	KONYA-KARAPINAR				ESKİŞEHİR-KESKİN			
	Kadın		Erkek		Kadın		Erkek	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Evet	58	78,4	69	89,6	61	81,3	69	92
Hayır	5	6,8	5	6,5	4	5,3	6	8
Fikrim yok	11	14,9	3	3,9	10	13,3	-	-
Toplam	74	100,0	77	100,0	75	100,0	75	100,0

5.3.5 Aşırı Otlatma

Aşırı otlatma çölleşmenin önemli nedenlerinden biridir. Çölleşme yazınında aşırı otlatma sonucunda toprağın bozulduğu ve bunun da çölleşmeyi hızlandırıcı bir etkide bulunduğu tartışılmaktadır. Meraların, özellikle de yamaçlardaki meraların, yanlış, düzensiz, kontrolsüz, zamansız ve ağır bir biçimde otlatılması toprağın bozulmasını hızlandırarak erozyona neden olmaktadır (Çevre ve Orman Bakanlığı, 2005). Her iki bölgede de çiftçi hanelere “Aşırı otlatma arazinin bozulmasına neden olur mu?” sorusuna, Konya-Karapınar’da köylülerin çoğu (%83) “evet” yanıtını vermiştir. Konya-Karapınar ile karşılaştırıldığında Eskişehir-Keskin bölgesinde yaşayan köylülerin yarısı (%55,3) aşırı otlatmanın toprağın yapısını bozduğunu düşünmektedir. Eskişehir’de bu konuda fikri olmayanların oranı, Konya-Karapınar’da yaşayan çiftçi hanelere göre, görece olarak daha yüksektir (%22,7) (Tablo 14).

Tablo 14. Aşırı otlatma arazinin bozulmasına neden olur mu?

	KONYA-KARAPINAR		ESKİŞEHİR-KESKİN	
	Frekans	%	Frekans	%
Evet	127	83	83	55,3
Hayır	9	5,9	33	22
Fikrim yok	17	11,1	34	22,7
Toplam	153	100,0	150	100,0

Konya-Karapınar’da erkeklerin %71’i kadınların ise %59’u aşırı otlatmanın arazinin bozulmasına neden olduğunu düşünmektedir. Erkeklerin hepsi olumlu veya olumsuz bir fikre sahipken, kadınların %11’i bu konuda herhangi bir bilgiye sahip olmadığını belirtmiştir. Konya-Karapınar’la karşılaştırıldığında, Eskişehir-Keskin’de aşırı otlatmanın toprağın yapısını bozduğunu düşünen kadınların (%37,3) ve erkeklerin (%47) oranı daha azdır (Tablo 15).

Tablo 15. Aşırı otlatma arazinin bozulmasına neden olur mu? (Kadın ve Erkek)

	KONYA-KARAPINAR				ESKİŞEHİR-KESKİN			
	Kadın		Erkek		Kadın		Erkek	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Evet	44	58,7	55	70,5	28	37,3	35	46,7
Hayır	23	30,7	23	29,3	37	49,3	36	48
Fikrim yok	8	10,7	-	-	10	13,3	4	5,3
Toplam	75	100,0	78	100,0	75	100,0	75	100,0

5.3.6. Ormansızlaşma

Ormanların yıkım ve tahribatının çölleşme süreci üzerinde önemli bir faktör olduğu bilinmektedir. Ormansızlaşma, orman alanlarının yanması, yerleşim için açılması, usulsüz ve kaçak kesim ve aşırı otlatma sonucunda bozulması ve/veya yok olması olarak tanımlanmaktadır (Çevre ve Orman Bakanlığı, 2005, s.26). Her iki çölleşme risk bölgesinde yaşayan köylülere “Ormanların tahribatı çölleşmeye neden olur mu? sorusu sorulduğunda, cevaplayıcıların tamamına yakını ormanların tahribatının çölleşmeyi etkilediğini belirtmiştir (Tablo.16). Özellikle Konya-Karapınar’da orman ve ağaçlandırmanın yok denecek kadar az olması köylülerin ormansızlaşma ve çölleşme arasında kurdukları ilişki üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 16. Ormanların tahribatı çölleşmeye neden olur mu?

	KONYA-KARAPINAR		ESKİŞEHİR-KESKİN	
	Frekans	%	Frekans	%
Evet	150	98	142	94,7
Hayır	-	-	3	2
Fikrim yok	3	2	5	3,3
Toplam	153	100,0	150	100,0

Ormanların yıkım ve tahribatının çölleşme üzerindeki etkisi kadın ve erkek cevaplayıcılar açısından farklılaşmamaktadır. Konya-Karapınar ve Eskişehir-Keskin’de kadın ve erkeklerin çoğunluğu ormanların tahribatının çölleşme sürecini etkilediğini belirtmiştir (Tablo 17).

Tablo 17. Ormanların tahribatı çölleşmeye neden olur mu?

	KONYA-KARAPINAR				ESKİŞEHİR-KESKİN			
	Kadın		Erkek		Kadın		Erkek	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Evet	72	96	78	100	68	90,7	74	98,7
Hayır	-	-	-	-	3	4,0	-	-
Fikrim yok	3	4	-	-	4	5,3	1	1,3
Toplam	75	100,0	78	100,0	75	100,0	75	100,0

5.3.7. Çölleşmenin Önemli Bir Problem Olduğu Bilgisinin Kaynakları

Görüşmecilere, “Çölleşmenin önemli bir problem olduğunu nereden öğrendiniz?” sorusu sorularak çölleşme hakkında edindikleri bilginin kaynakları da sorgulanmıştır. Konya- Karapınar’da köylülerin çoğu (%72) çölleşmenin önemli bir problem olduğunu kendi deneyimleri sonucunda öğrendiklerini belirtmiştir. Televizyon, gazete, radyo gibi kitle iletişim araçları aracılığıyla bilgilenenlerin oranı % 42’dir. Aynı şekilde, Eskişehir-Keskin bölgesinde de, köylülerin çoğu (%78) çölleşmenin önemli bir problem olduğunu kendi deneyimleriyle öğrenmişlerdir. Bu bölgede de televizyon, gazete, radyo gibi kitle iletişim araçları aracılığıyla bilgilenenlerin oranı % 45’dir.



İtalya'nın yarı kurak bölgesi Agri Valley'de yapılan araştırmaya göre çiftçiler, yerel idareciler ve lise öğrencilerinin çoğu çölleşme hakkında bilgiye televizyondan ulaşmıştır (Roxo, 2002). Karapınar ve Keskin bölgelerinde köylüler için çölleşmenin önemli bir sorun olduğu bilgisine ulaşmada televizyon ikinci sırada yer almaktadır. Kitle iletişim araçları çevre sorunları hakkında gündem yaratmada önemli bir güce sahiptir. Ancak, her iki bölgede de çölleşmenin önemli bir problem olduğu bilgisi köylülerin içinde buldukları ve yaşadıkları koşullarla ilişkilidir. Temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olan köylüler çölleşmeden olumsuz etkilenmektedir. Köylüler toprağın veriminin düşmesinden dolayı ekonomik zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Meraların yetersizliği hayvanların beslenmesi için köylüleri piyasaya koşullarına bağlamakta ve bu da hayvancılığın maliyetini yükseltmektedir. Bunun yanı sıra, tarihsel olarak Türkiye'de köylerde yerel düzeyde yaşanan sorunların öğrenilmesi ve bilgi akışının sağlanmasında resmi olmayan kanallar güçlüdür. Özellikle Karapınar'da 40 yıllık bir sorun olan çölleşme sözlü olarak kuşaktan kuşağa aktarılan önemli bir konudur. Köylülerin bir kısmı kendi deneyimleri sonucunda öğrendiklerini belirtirken aynı zamanda “çocukluğumdan bu yana burada çölleşme var”, “annemden babamdan duydum” kullandıkları ifadeler sözlü bilgi aktarma süreçlerini desteklemektedir.

5.4. Çölleşmeye Yönelik Tutum

Çölleşme yönelik tutum, çölleşme problemi hakkında belli bir eğilimin oluşmasıdır ve bu tutum duygu, düşünce ve değerleri içermektedir. Bu değerlerse çölleşmeye yönelik zihinsel bir tutum veya tavır alışını ifade eder. Bu bölüm, köylülerin çölleşmeyi nasıl tanımladıkları, çölleşmeyi tehlike olarak görüp görmeme eğilimlerini ve çölleşmenin önlenabilir bir sorun olup olmadığı hakkındaki görüşlerini içermektedir.

5.4.1. Çölleşmenin Tanımı

Konya-Karapınar ve Eskişehir-Keskin bölgelerinde kadın ve erkeklere çölleşmenin tanımına yönelik düşüncelerini öğrenmek için “Size göre çölleşme nedir?” sorusu sorulmuştur. Karapınar'da toplam 78 erkek arasında çölleşmeyi “susuzluk, kuraklık, yağmurun yağmaması” olarak tanımlayanların oranı %71,7'dir. Erkeklerin %23'ü çölleşmeyi “ağaçsızlık, yeşilliğin azalması”, %19,2'si “toprağın çoraklaşması, verimsizleşmesi” olarak tanımlamaktadır. Çölleşmeyi “rüzgâr sonucu oluşan toz duman, kum fırtınası” olarak tanımlayanların oranıysa %14'dür.

Karapınar'da “Size göre çölleşme nedir?” sorusunu 73 kadın yanıtlamıştır. Çölleşmeyi, “kuraklık, susuzluk, yağmurun yağmaması” olarak düşünen kadınların oranı %83,5'dir. “Ağaçsızlık, yeşilliğin azalması” diyen kadınların oranı %27, “rüzgâr sonucu oluşan kum, toz duman” olarak ifade eden kadınların oranıysa %10'dur. Kadınlar arasında çölleşmeyi “toprağın verimsizliği ve çoraklaşması” olarak ifade edenlerin oranı yüzde %4'dür.

Keskin bölgesinde “Size göre çölleşme nedir?” sorusunu 75 kadın ve 75 erkek yanıtlamıştır. Erkeklerin %74,6'ü çölleşmeyi, “kuraklık, susuzluk, yağmurun yağmaması” olarak tanımlamaktadır. “Toprağın verimsizliği” olarak tanımlayanların oranıysa %20'dir. Çölleşmeyi “ağaçsızlık, ormanların yok olması, bitkilerin olmayışı” olarak tanımlayan erkeklerin oranı %17,3'dür. Keskin'de erkekler arasında sadece dört kişi çölleşmeyi “insanların bilinçsizliği” olarak tanımlamaktadır. Bilinçsizlik kavramı da yanlış sulama, ağaçların kesilmesi ve yanlış tarım gübrelerinin kullanılmasıyla ilişkilendirilmiştir.

Keskin'de çölleşmeyi, “kuraklık, susuzluk, yağmurun yağmaması” olarak tanımlayan kadınların oranı %82,6'dir. Kadınların %12'si çölleşmeyi “toprağın verimsizliği, ürünlerin yetişmemesi” olarak tanımlarken “ağaçsızlık, ormanların yok olması, yeşilsizlik” olarak ifade edenlerin oranı %9,3'dür.

Kuraklık, susuzluk, yağmurun yağmaması, ormanların yok olması, ağaçsızlık, su ve rüzgâr erozyonu, toprağın çoraklaşması çölleşmeyle ilişkili kavramlardır. Çölleşmenin tanımına yönelik köylüler tarafından kullanılan kavramlar her iki bölgede de köylülerin içinde buldukları nesnel koşullarla

ilişkilidir. Örneğin, her iki bölgede de kadın ve erkeklerin çoğu çölleşmeyi “kuraklık, susuzluk, yağmurun yağmaması” olarak tanımlamaktadır. Temel geçim kaynakları tarımsal üretim olan köylüler için su en önemli girdilerden biridir. İklim değişiklikleri şüphesiz çölleşme üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Ancak çölleşme suyun azlığıyla, yağmurun yağmamasıyla değil su kaynaklarının yönetilememesi ve uygun şekilde kullanılmamasıyla doğrudan ilişkilidir. Diğer yandan Keskin bölgesinden farklı olarak, Karapınar’da kadın ve erkeklerin bir kısmı çölleşmeyi “rüzgâr sonucu oluşan kum, toz duman” olarak tanımlamışlardır. Rüzgâr erozyonu bu bölgenin çölleşme riskini artırmaktadır. Ancak köylülerin (kadın-erkek) sadece bir kısmı çölleşmeyi rüzgâr erozyonu ile ilişkilendirmiştir.

Ayrıca, her iki bölgede de çölleşmenin tanımlanmasına yönelik kullanılan ifadeler farklı bilinç düzeylerini yansıtmaktadır. Örneğin, “Kuraklık Allah’tan gelen bir şey. Bol yağmur yağaydı bol para kazanırdık”, “Allah’a karşı ibadet etmezsen sonumuz öyle olur. Çölleşme olur kuraklık olur”, “Toprağın verimsizliği kıyamet yaklaşıyor diyorlar”. Bu ifadelerde çölleşmenin tanımı ve sonuçları inanç sistemine dayanan geleneksel değerleri içerirken, çölleşmenin tanımına yönelik diğer bazı ifadelerse akılcı ve modern değerleri kapsamaktadır: “Dünya tabiatını hoyratça kullanıyoruz. Hiç aklımıza atmosfere zarar vereceğiz diye bir şey yok. Zarar vermek için her şeyi yapıyoruz. Petrol, çöpler, bunlar doğayı bozuyor. Ozonu deliyor. Kimyasallar çok fazla”, “Yanlış uygulanan sulama sistemleri ilaçlama sistemleri yüzünden doğanın dengesi bozuluyor. Yanlış tarım kimyasalların fazla kullanılması ama en büyük etken su kaynaklarının bozulması yada yok olması.”. Diğer yandan köylülerin çölleşmenin tanımına yönelik kullandıkları bazı ifadeler, aynı anda hem geleneksel hem de modern değerleri içermektedir: Örneğin, “Yağmur olmaması. İnsanlardan oluyor. Orman yangınları, anız yakıyorlar ya. Suyun değerini bilmiyoruz. Dini yönden bakıyorum israf haram. Bu kuraklıklar Allah’ın gücendiğinden oluyor” ifadesinde görüldüğü gibi çölleşme bir yandan insanların anızı, ormanları yakması gibi nedenler etrafında tanımlanmaktadır. Diğer yandan, kuraklığın Allah’ın gücenmesi sonucunda oluşması düşüncesinde geleneksel değerler ön plana çıkarılmaktadır. Aynı şekilde “Kuraklık, yağmurdan, Allah’tan, teknolojinin ilerlemesinden” cümlesi de bu farklı bilinç düzeylerini yansıtmaktadır.

5.4.2. Çölleşmenin Tehlike Olarak Görülmesi

“Çölleşmeyi tehlike olarak görüyor musunuz?” sorusuna Konya-Karapınar (%96,1) ve Eskişehir-Keskin (%98) bölgelerinde yaşayan köylülerin tamamına yakını “evet” yanıtını vermiştir (Tablo.18). Her iki bölgede de çölleşmeyi tehlike olarak görmeyenlerin ve bu konuda fikri olmayanların oranı azdır (Tablo 18).

Tablo 18. Çölleşmeyi tehlike olarak görüyor musunuz?

	KONYA-KARAPINAR		ESKİŞEHİR-KESKİN	
	Frekans	%	Frekans	%
Evet	146	96,1	147	98
Hayır	1	0,7	1	0,7
Fikrim yok	5	3,3	2	1,3
Toplam	152	100,0	150	100,0

Konya-Karapınar’da kadın (%99) ve erkeklerin (%97,3) ve Eskişehir-Keskin bölgesinde kadın (%98,7) ve erkeklerin (%97,3) tamamına yakını çölleşmeyi önemli bir tehlike olarak görmektedirler. Her iki bölgede de kadın ve erkekler arasında bu konuda fikri olmayanların oranı çok düşüktür. Sadece Eskişehir’de bir erkek çölleşmeyi tehlike olarak görmemektedir (Tablo 19).

Tablo 19. Çölleşmeyi tehlike olarak görüyor musunuz? (Kadın ve Erkek)

	KONYA-KARAPINAR				ESKİŞEHİR-KESKİN			
	Kadın		Erkek		Kadın		Erkek	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Evet	70	93,3	76	98,7	74	98,7	73	97,3
Hayır	1	1,3	-	-	-	-	1	1,3
Fikrim yok	4	5,3	1	1,3	1	1,3	1	1,3
Toplam	75	100,0	77	100,0	75	100,	75	100,0

Temel geçim kaynakları tarım ve hayvancılığa dayanan köylüler için çölleşmenin yerel düzeyde önemli bir problem olması, görüşmecilerin tamamına yakınının bu sorunu önemli bir tehlike olarak görmesine neden olmaktadır.

5.4.3. Çölleşmenin En Önemli Nedenleri

Her iki bölgede görüşmecilere, “Size göre çölleşmenin en önemli nedenleri nedir?” sorusu sorulmuştur. Bölge düzeyinde incelediğinde, Tablo 20’de görüldüğü gibi; her iki bölgede susuzluk, yağmurun yağmaması ilk sırada yer almaktadır. Üçüncü sırada yer alan “Allah’tan geldiğini düşünüyorum” yanıtı yağmurun yağmaması ile ilişki kurularak ifade edilmiştir.

Tablo 20. Bölgelere göre çölleşmenin önem sırasına göre nedenleri

Konya-Karapınar	Eskişehir-Keskin
1. Susuzluk, yağmurun yağmaması	1. Susuzluk, yağmurun yağmaması
2. Ormanların yok olması	2. Ormanların yok olması
3. Allah’tan geldiğini düşünüyorum	3. Allah’tan geldiğini düşünüyorum
4. Su Erozyonu	4. Bilinçsiz ve yanlış tarım işlemlerinin yapılması

Konya-Karapınar’da kadın ve erkeklere göre susuzluk, yağmurun yağmaması çölleşmenin en önemli nedeni olarak görülmektedir. Ormanların yok olması kadınlar için ikinci sırada, erkekler için ise üçüncü sırada yer almaktadır. Erkekler için çölleşmenin ikinci derecede önemli olan nedeni tarım faaliyetlerinin bilinçsiz yapılmasıdır (Tablo 21).

Tablo 21. Konya-Karapınar’da cinsiyete göre çölleşmenin önem sırasına göre nedenleri

Kadın	Erkek
1. Susuzluk, yağmurun yağmaması	1. Susuzluk, yağmurun yağmaması
2. Ormanların yok olması	2. Bilinçsiz ve yanlış tarım işlemlerinin yapılması
3. Allah’tan geldiğini düşünüyorum	3. Ormanların yok olması
4. Su erozyonu	4. Toprak Erozyonu

Konya-Karapınar’da olduğu gibi Eskişehir-Keskin’de, kadınlara ve erkeklere göre susuzluk, yağmurun yağmaması çölleşmenin en önemli nedeni olarak görülmektedir. Kadınlar için ikinci sırada ormanların yok olması, erkekler için ise bilinçsiz tarım faaliyetlerinin yapılması yer almaktadır (Tablo 22).

3 Araştırmanın uygulandığı 2007 yılı, Türkiye’de hava sıcaklığının normal mevsiminin üstünde olduğu bir yıldır. Konya-Karapınar’da köylüler yaylada yağmur duasına çıkarak kurbanlar kesmişlerdir. Araştırma ekibi olarak bizler de davet edilmiştik. Orada yaptığımız sohbetler sırasında, çiftçiler her yıl yağmur duasına çıktıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 22. Eskişehir-Keskinde cinsiyete göre çölleşmenin önem sırasına göre nedenleri

Kadın	Erkek
1. Susuzluk, yağmurun yağmaması	1. Susuzluk, yağmurun yağmaması
2. Ormanların yok olması	2. Bilinçsiz ve yanlış tarım işlemlerinin yapılması
3. Allah'tan geldiğini düşünüyorum	3. Allah'tan geldiğini düşünüyorum
4. Su erozyonu	4. Su erozyonu

Her iki bölgede, kadınlar ve erkekler için çölleşmenin en önemli nedeni “susuzluk, yağmurun yağmamasıdır”. Aynı şekilde her iki bölgede erkekler için çölleşmenin ikinci sırada yer alan nedeni bilinçsiz ve yanlış tarım işlemleri, kadınlar için ise “ormanların yok olmasıdır”. Karapınar ve Keskin’de köylülerin çoğu, çölleşmeyi “kuraklık, susuzluk ve yağmurunun yağmaması” olarak tanımlamışlardır. Köylülerin çölleşmenin tanımına yönelik bu bilinç düzeyleri çölleşmenin nedenleri hakkındaki bilinç düzeyleriyle örtüşmektedir. Çölleşmenin tanımında görülen farklı bilinç düzeyleri, çölleşmenin nedenlerine yönelik verilen yanıtlarda da görülmektedir. Çölleşmenin nedenleri bir yandan ormanların yok olması, bilinçsiz ve yanlış tarım işlemlerinin yapılması, su erozyonu gibi akılcı nedenler etrafında ifade edilirken, diğer yandan “Allah’tan geldiğini düşünüyorum” cümlesiyle çölleşmeye metafizik bir açıklama getirilmektedir. Köylülerin çölleşmenin nedenini “Allah’tan geldiğini” düşünmeleri ve kuraklığa karşı yağmur duasına çıkmaları (özellikle Karapınar’da); tutum ve davranışın oluşmasında, akılcı ve nesnel çölleşme bilgisinin aksine; inanç sisteminden kaynaklanan değerlerin etkili olduğu göstermektedir. Bundan dolayı, çölleşmeyle mücadelede önemli bir araç olan nesnel, bilimsel, akılcı çölleşme bilgisinin yanı sıra toplulukların kültürel ve dinsel yapılardan kaynaklanan günlük toplumsal pratikleri ve bu pratiklerin bilinç düzeyine yansıma biçimleri dikkate alınmalıdır.

5.4.4. Çölleşmenin Önlenebilirliği

Her iki bölgede köylülere, “Çölleşme önlenebilir mi?” sorusu sorulmuştur. Eskişehir-Keskin’de köylülerin %55,3’ü, Konya-Karapınar bölgesindeyse köylülerin %83’ü çölleşmenin önlenebilir bir sorun olduğunu düşünmektedir. Keskin’de çölleşmenin önlenip ölenemeyeceği konusunda fikri olmayan köylülerin oranı %22’dir (Tablo.23).

Tablo 23. Çölleşme önlenebilir mi?

	KONYA-KARAPINAR		ESKİŞEHİR-KESKİN	
	Frekans	%	Frekans	%
Evet	127	83	83	55,3
Hayır	9	5,9	33	22
Fikrim yok	17	11,1	34	22,7
Toplam	153	100,0	150	100,0

Konya-Karapınar’da erkeklerin çoğu (%91) çölleşmenin önlenebileceğini düşünmektedir. Kadınların ise % 74,7’si çölleşme sorununun çözülebileceğine inanmaktadır. Bu konuda herhangi bir fikri sahip olmayan kadınların oranı (%17,3) erkeklere göre (%5,1) daha fazladır. Çok az kadın (%8) ve erkek (%3,8) bu sorunun önlenemeyeceğini düşünmektedir (Tablo.24).

Eskişehir-Keskin bölgesinde çölleşmenin önlenebilecek bir sorun olduğunu düşünen kadın (%56) ve erkeklerin (%54,7) oranı birbirine yakındır. Aynı şekilde bu konuda herhangi bir fikri olmayan kadınların (%21,3) ve erkeklerin (%24) oranları da birbirine yakın çıkmıştır. Eskişehir-Keskin bölgesinde kadın (%22,7) ve erkekler (%21,3) arasında “Çölleşme önlenebilir mi?” sorusuna “hayır” yanıtı verenlerin oranı Karapınar’da yaşayanlara göre daha yüksektir (Tablo. 24).



Tablo 24. Çölleşmenin önlenabilir olduğunu düşünüyor musunuz? (Kadın ve Erkek)

	KONYA-KARAPINAR				ESKİŞEHİR-KESKİN			
	Kadın		Erkek		Kadın		Erkek	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Evet	56	74,7	71	91	42	56,0	41	54,7
Hayır	6	8,0	3	3,8	17	22,7	16	21,3
Fikrim yok	13	17,3	4	5,1	16	21,3	18	24,0
Toplam	75	100,0	78	100,0	75	100,0	75	100,0

5.5. Çölleşmeye Yönelik Davranış

Çevresel davranış, çevrenin korunmasına veya çevre problemlerinin çözülmesine yönelik bireyin veya grupların eylemlerini içermektedir. Enerji tasarrufu, yeniden kullanma ve geri dönüşüm, sorumlu tüketici davranışı, çevre hareketlerini destekleme genel olarak çevre sorunlarına yönelik davranış analizlerinde incelenmektedir (Çetin, 2002, s.135). Bu çalışmada köylülerin çölleşmeye yönelik davranışları arazilerin sürülme biçimi (toprak işleme), hasattan sonra anızın yakılıp yakılmadığı, kullanılan sulama sistemleri, bozulmuş araziler için yapılan iyileştirme çalışmaları ve toprak erozyon kontrol önlemleri çerçevesinde incelenmektedir.

5.5.1. Toprağın sürülmesi

Meyilli arazide eğim yönüne sürüm yapılması sonucu karıklar oluşmakta ve sular daha hızlı akarak erozyonu hızlandırmaktadır. Meyilli araziler için en uygun toprak işleme yöntemi yatay sürümdür. Bu sürüm toprağın erozyona karşı korunmasında oldukça etkili bir yöntemdir. Eğimli tarım alanlarında toprağın eğime dik olarak sürülmesi yüzeysel akışı azaltmaktadır. Bu sürüm yöntemiyle erozyon önlenmekte, yağış büyük oranda toprağa sızmakta ve ürün verimliliği artırılmaktadır (Görcelioğlu, 1985, s.128).

Konya-Karapınar'da köylülerin % 56,3'ünün tarımsal üretim için kullandıkları arazileri meyillidir ve burada köylülerin % 70'i toprağını eğim yönüne doğru sürmektedir. Karapınar'da köylülerin eğim yönüne sürme nedenleri genel olarak sürümün pratik olarak daha kolay olmasıdır. Daha da önemlisi bu şekilde sürüm girdi maliyetlerini azaltığı için köylüler bu yöntemi seçmektedir. Örneğin bir köylü, "normalde eğime paralel olması lazım ama traktörü kiralayınca ancak böyle sürülüyor. Meyilli olduğu için, traktör parası pahalı geliyor". Başka bir köylüye "2 döneneğine 1 dönensin. 10 lira kullanacağına 5 lira kullanırsın" ifadelerini kullanmıştır. Köylüler tarlalarını eğim yönüne sürmelerinin önemli nedenlerinden biri tarımsal üretim maliyetini aşağıya çekilmesidir (mazot giderleri).

Eskişehir-Keskin bölgesindeyse köylülerin %77,3'ünün arazileri meyillidir. Burada da köylülerin % 53,4'ü tarlalarını eğim yönüne doğru sürmektedir. Keskin bölgesinde köylüler maliyetin düşmesi, sürümün daha kolay olması ve eski alışkanlıklarından dolayı tarlalarını eğim yönüne sürdüklerini belirtmişlerdir. Köylülerin neden böyle sürüyorsunuz sorusuna verdikleri yanıtlardan bazıları şunlardır: "traktör çıkmıyor", "kolay olduğu için, babadan öyle gördüğümüz için", "mazot az yakıyor".

Her iki bölgede de, köylülerin toprağı eğim yönüne sürmeleri çölleşmeye karşı olumlu bir davranış geliştirmediklerini göstermektedir. Oysa köylülerin çoğu toprağın yanlış sürümü hakkında bilgiye sahiptir. Ekonomik nedenlerden ve geleneksel alışkanlıklar çölleşmeye karşı olumlu davranışın geliştirilememesinin ardında yatan temel etmenler arasındadır. Çetin'in (2002, s.253) de belirttiği gibi, "kişilerin nesnel çevre bilgisi seviyeleri, onların çevresel davranışlarını tahmin etmede önemli bir faktör oluşturmamaktadır". Köylülerin çölleşmeye karşı davranışlarının anlaşılmasında çölleşme bilgisi tek başına yeterli bir koşul değildir. Ekonomik anlamda kısa dönemde fayda sağlama eğilimi veya ekonomik anlamda sınırlılıklar uzun dönemde kaynakların korunması eğiliminin önüne geçmektedir.

5.5.2. Sulama sistemi

Kurak ve yarı kurak bölgelerde sulama tarımsal üretim sürecinin temel ve önemli bir faktördür. Sulamanın verimini, bitkinin ve toprağın niteliğine, kullanılan sulama yöntemine, iklim ve tarım üreticilerinin ekonomik ve toplumsal koşullarına bağlı olarak 1 ile 5 kat arasında artırmak mümkündür. Gereğinden fazla sulamaysa toprağın veriminin düşmesine neden olmaktadır. Toprağın tuzluluk ve çoraklık sorunu aşırı sulama sonucunda meydana gelmektedir (Çetin, 2004, s.7). Sulama yöntemini belirlemede su kaynağının türü (yeraltı suyu, gölet vb.), suyun miktarı ve suyun maliyeti de önemli etkenlerdir. Örneğin, su kaynağının baraj veya gölet olması durumunda basınçlı sulama yöntemi; aynı şekilde su kaynağı yeraltı kuyularıyla da sulama verimi yüksek olan yağmurlama ve damla gibi basınçlı sulama sistemlerinin kullanılması önerilmektedir (Çetin, 2004, s.11). Sonuç olarak, suyun maliyeti arttıkça sulama verimi yüksek olan yağmurlama ve damla gibi sulama yöntemleri kullanılması uygun görülmektedir.

Konya-Karapınar'da köylülerinin çoğu sulama için artezyen kuyularını kullanmaktadır. Köylülerin sulamayla ilgili karşılaştıkları en önemli sorunlardan biri yeraltı sularının azalmasıdır. Artezyen kuyularından motorla su çektikleri için su faturalarını ödemede de zorluk çekmektedirler. Karapınar'da "Hangi sulama sistemini kullanıyorsunuz?" sorusuna 60 kişi arasında % 95'i "yağmurlama" yanıtını vermiştir. Köylülerin %5'i ise hem "yağmurlama" hem de "salma" yöntemiyle tarlalarını sulamaktadır. Karapınar'da köylülerin önemli bir kısmı çölleşmeye karşı uygun sulama sistemlerini kullanmaktadır. Su kaynaklarının yetersizliği köylülerin çölleşmeye karşı olumlu bir davranış geliştirmelerine neden olmaktadır. Köylüler ekonomik nedenlerden dolayı toprağın sürüm aşamasında çölleşmeye duyarlı bir davranış geliştiremezken, tarımsal üretim için temel bir girdi olan suyun kıtlığı ve maliyeti köylülerin çölleşmeye yönelik olumlu bir davranış geliştirmelerine neden olmaktadır.

Eskişehir-Keskin'de köylüler su kaynağı olarak dere suyunu, baraj/gölet ve artezyen kuyularını kullanmaktadır. Karapınar'da olduğu gibi burada da köylülerin sulamayla ilgili problemleri su maliyetlerinin yüksek olmasıdır. Eskişehir'de toplam 56 kişi arasında, % 63,6'sı salma ve % 27,3'ü yağmurlama yöntemiyle tarlalarını sulamaktadır. Köylülerin %9,1'i yağmurlamayla salma yöntemini birlikte kullanmaktadır. Karapınar'la karşılaştırıldığında, Keskin bölgesinde köylülerin yağmurlama sistemini kullanma oranları düşüktür. Salma sulama sistemi çölleşmeye karşı uygun olmayan bir yöntemdir.

5.5.3. Anızın yakılması

Tarımsal üretim sonrasında üreticiler tohum yatağı hazırlamak ve kolay sürüm işlemlerini yapabilmek için tarladaki anızı ve yabancı otları yakabilmektedir. Anızın yakılması toprakta bulunan doğal organik madde kaynağının bir kısmının yok olmasına ve atmosfere daha fazla karbondioksit salınmasına neden olmaktadır (Cangir ve Boyar, 2008, s.172). Oysa anız malçı hasattan sonra toprağı erozyona karşı korumada önemli bir yöntemdir. Malçlama, eğimli çıplak toprak yüzeylerine yaprak, sap, saman, odun talaşı gibi organik ürün maddelerinin serilmesidir ve erozyona karşı önemli bir korunma yöntemidir (Görçelioğlu, 1985, s.128). Konya-Karapınar'da köylülerin % 84,4'ü, Eskişehir-Keskin'deyse %98'7'si hasattan sonra tarladaki anızı yakmadıklarını belirtmiştir. Her iki bölgede de köylüler hasattan sonra anızı yakmayarak tarımsal arazilerini erozyona karşı koruma önlemi almaktadır.

5.5.4. Bozulmuş arazilerin iyileştirilmesi

Bozulmuş arazileri iyileştirme ve erozyon kontrol önlemleri alma çölleşmeyle mücadelede önemli pratikler arasındadır. Köylülere "Bozulmuş arazileriniz için herhangi bir iyileştirme işlemi yapıyor musunuz?" sorusu sorulmuştur. Konya-Karapınar'da köylülerin % 76,1'i, Eskişehir-Keskin'deyse % 30,1'i herhangi bir iyileştirme işlemi yapmadıklarını belirtmiştir. Her iki bölgede de, tarlaların



iyileştirilmesine yönelik yapılan işlemler arasında temel olarak tarlanın temizlenerek (taş ve yabancı otlardan) düzeltilmeye çalışılması, ürün değiştirme (ekimde münavebe), ilaçlama, gübreleme, tarlanın farklı yerlerinin devirmesi, nadasa bırakma, korunga⁴ ve yonca ekimi gibi işlemler yapılmaktadır.

5.5.5. Toprak Erozyonu Kontrol Önlemleri

Her iki bölgede köylülere, “Toprak erozyonu kontrol önlemleri alıyor musunuz? sorusu sorulmuştur. Konya-Karapınar’da 30, Eskişehir-Keskin’de de sadece 30 köylü toprak erozyonu kontrol önlemleri aldığını belirtmiştir. Karapınar’da ve Keskin’de köylülerin erozyonu kontrol etmek için aldıkları önlemler eğime dik sürüm, toprağı güçlendirme, rüzgâr ve su erozyonu için setler (perdeleme) kurulmasıdır. Toprağın sürülmesi bölümünde de ifade edildiği gibi erozyon kontrol önlemi almanın köylüler açısından belli bir maliyeti vardır. Özellikle de eğime dik sürümün toprak erozyonuna karşı uygun bir sürüm olduğu köylülerin çoğu tarafından bilinmekle birlikte, maliyet hesabından dolayı bunu yapamamaktadırlar. Örneğin, Eskişehir’de bir köylü bu sorunu şöyle ifade etmiştir: “Eğime dik sürümü yapabildiğim kadar yapıyorum suyu tutsun diye, suyu tutmanın bir yolu da 3 kez kazayağı çekmek ama mazot pahalı yapamıyoruz”. Özellikle Karapınar’da, perdeleme rüzgâr erozyonuna karşı kontrol önlemi açısından önemlidir. Perdeleme tahta çit, bitki parçaları (dal vb) ve çalılarla toprağın etrafının çevrilerek koruma altına alınmasıdır. Ancak, çok az sayıda köylü tarlasını perdeleme yöntemiyle rüzgâra karşı korumaktadır.

6. SONUÇ

Dünyada ve Türkiye’de çevre konularına yönelik, çalışmalar yapılmasına rağmen, insanların çölleşme sorununa yönelik bakışlarını içeren araştırmalar oldukça sınırlıdır. Türkiye’de çölleşme riski altında yaşayan insanların bu probleme yönelik bilgi, tutum ve davranışlarının incelenmesi çölleşmeyle mücadele kapsamında geliştirilecek ve/veya uygulanacak politika ve pratikler açısından önemlidir. Bu amaçla, bu çalışmada çölleşme risk bölgelerinde yaşayan köylülerin çölleşmeye yönelik bilgi, tutum ve davranışları betimsel düzeyde incelenmiştir. Ayrıca kadınların ve erkeklerin çölleşmeye yönelik bilgi ve tutumları arasında herhangi bir farklılık olup olmadığı ele alınmıştır.

Bu çalışma, Ingerhart’ın (1995) gelişmekte olan ülkelerde çevre problemlerine olan ilginin post-materyalist değerlerin dışında objektif koşullar temelinde geliştiğini ortaya koyan yaklaşımına dayanmaktadır. Her iki bölgede de, köylülerin çölleşmeye yönelik bilgi, tutum ve davranışları içinde buldukları “objektif koşulları” yansıtmaktadır. Köylülerin yaşadıkları çölleşme deneyimi bu konuya olan ilgilerini doğrudan etkilemektedir.

Köylülerin toprağın bilinçsiz sürümü ve ekimi, yanlış gübre kullanımı, sulama tekniklerinin yanlışlığı, uygun olmayan tarım araçlarının kullanılması, aşırı otlatma ve ormanların yok olmasının toprağın yapısını bozarak çölleşmeye neden olduğu hakkındaki bilgileri genel olarak yüksektir. Bölge karşılaştırması yapıldığında, Eskişehir’de yanlış gübre kullanımının toprağın yapısını bozduğu bilgisine sahip olan köylülerin oranı, Konya-Karapınar’a göre; görece olarak daha fazladır. Konya-Karapınar’daysa yanlış sulama yöntemlerinin toprağın tuzlanmasına ve aşırı otlatmanın çölleşmeye neden olduğu bilgisine sahip olan köylülerin oranı daha fazladır. Konya-Karapınar’daki köylülerin tarım ve hayvancılık açısından yaşadığı en önemli sorunların başında topraktaki tuzluluk oranının fazla olması ve meraların yetersizliği gelmektedir. Bu bölgede, köylülerin çoğu hayvanların otlatılması için yeterli alanın olmamasını ve/veya tükenmesini geçmiş yıllardan bu yana aşırı ve bilinçsiz yapılan otlatmadan kaynaklandığını düşünmektedir. Karapınar’da köylülerin yaşadıkları ‘objektif problemler’ bu konudaki bilgilerini etkilemektedir.

4 Korunga, soğuca ve kurağa dalyanlıklılı bir bitkidir. Özellikle kıraç ve kireçli topraklarda (diğer bitkilerin yetişmediği) kolaylıkla yetişebilir. Mera bitkisi olarak hayvanların otlatılmasında kullanılır. Ayrıca kurak ve yarı kurak bölgelerde önemli bir ekim nöbeti bitkisidir (<http://www.torunoglutohum.com/korunga.php>) Erişim tarihi: 12.05.2010.

Her iki bölgede kadınların çölleşmenin nedenlerine yönelik bilgileri, erkeklere göre; görece olarak daha azdır. Tarımda makineleşme ve toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü kadınların tarımsal üretim sürecindeki konumunu etkilemektedir. Tarım araçlarının kullanımında, üretilecek ürünün belirlenmesi, kredi kaynaklarının kullanımında, ürünlerin pazarlama aşamasında erkekler daha fazla söz sahibidir. Ayrıca yerel tarım örgütleriyle yoğun ilişki halinde olan genellikle erkeklerdir. Cinsiyetçi ideoloji ve toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü kadınların tarım bilgisine ulaşma yollarını kısıtlamaktadır. Kadınların çölleşmeye yönelik bilgileri tarımsal üretim ve hayvancılıkla ilgili yaptıkları işlere bağlı olarak farklılaşabilmektedir. Konya-Karapınar'da yanlış sulama tekniklerinin ve aşırı otlatmanın çölleşmeye neden olduğu bilgisine sahip olan kadınların oranı, Eskişehir-Keskin bölgesinde yaşayan kadınlara göre daha fazladır. Eskişehir-Keskin bölgesindeyse, yanlış gübre kullanımının toprağın yapısını bozduğu bilgisine sahip olan kadınların oranı daha yüksek çıkmıştır. Keskin'de kadınlar tarımsal üretim sürecinin belli aşamalarına doğrudan katılırken, Konya-Karapınar'da kadınlar genellikle sulama aşamasında ihtiyaç duyulduğunda emeklerini kullanmaktadır. Bu da kadınların çölleşme bilgilerinin tarımsal faaliyetlerdeki konumlarına bağlı olarak farklılaşmasına neden olmaktadır.

Köylülerin çölleşmeye yönelik bilgi, tutum ve davranışları arasında olumlu bir ilişki kurmak zordur. Köylülerin çoğu çölleşmeyi "kuraklık, susuzluk, yağmurun yağmaması" olarak tanımlamıştır. Çölleşmenin en önemli nedenleri arasında, susuzluk ve yağmurun yağmaması, ormanların yok olması ve çölleşmenin Allah'tan geldiği inancı yer almaktadır. Köylülerin çölleşmeye tutumları farklı bilinç düzeylerini yansıtmaktadır. Çölleşmenin nedenlerine yönelik ormanların yok olması rasyonel çölleşme bilgisini içermekle beraber, Allah'tan geldiğini düşünmek inanç sistemine dayalı geleneksel değerleri içermektedir. Çölleşmeye karşı yağmur duasına çıkılması ise, köylülerin çölleşme bilgisiyle davranışları arasında olumlu bir ilişki olmadığını göstermektedir. Toprağın bilinçsiz sürülmesi ve ekiminin toprağın yapısını bozduğu bilgisine sahip olunmasına rağmen her iki bölgede de köylülerin çoğu meyilli arazilerini eğim yönüne sürmektedir. Bu sonuç, çölleşme bilgisiyle çölleşmeye karşı geliştirilen davranışın uyuşmadığını göstermektedir. Her iki bölgede de köylülerin sadece bir kısmı toprak erozyonu kontrol önlemi almaktadır. Köylülerin içinde buldukları ekonomik zorluklar tarımsal pratiklerini etkilemektedir. Su kaynaklarının yetersizliği, maliyetin yüksek olması köylülerin uygun sulama sistemlerini kullanmalarını etkilemekte ve çölleşmeye karşı olumlu bir davranış geliştirmelerine neden olmaktadır. Köylüler ekonomik nedenlerden dolayı toprağı sürerken çölleşmeye karşı bir davranış geliştiremezken, tarımsal üretim için temel bir girdi olan su kıtlığı ve maliyeti köylülerin çölleşmeye yönelik olumlu bir davranış geliştirmelerine neden olmaktadır.

Temel geçim kaynakları tarım ve hayvancılık olan köylüler çölleşmeyle mücadelede önemli bir ortaktır. Çölleşmeyle mücadele kapsamlı bir süreç olarak toplumsal, kurumsal, kültürel ve ekonomik yapılarda makro ve mikro düzeyde biri dizi değişiklikleri içermektedir. Köylülerin bu probleme olan duyarlılıkları ve çölleşmeye neden olan tarım pratikleri hakkındaki bilgileri çölleşmeyle mücadelede önemli bir potansiyeldir. Diğer taraftan bu duyarlılığın ve tarım bilgisinin eyleme dönüştürülememesinin ardındaki toplumsal, ekonomik ve kültürel sınırlılıkların ve engellerin dikkate alınması gerekmektedir. Çölleşmeyle mücadele kapsamında geliştirilecek politika ve stratejilerde toplumsal cinsiyete duyarlı, kadınların geleneksel rollerini sorgulayan, köylülerin inanç sistemi temelinde geliştirdikleri tutum ve davranışları, içinde buldukları ekonomik zorlukları ve geçim sıkıntılarını dikkate alan yaklaşımlara ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

- Alp, E. ve Yılmaz, A. (2006).** A Statistical Analysis of Children's Environmental Knowledge and Attitudes in Turkey. *International Research in Geographical and Environmental Education*, 15 (3), 210–222.
- Alp, E. (2005).** *An analysis of Turkish Students' Environmental Knowledge and Attitude*. Middle East Technical University, Unpublished MS thesis.
- Arcury, T.A. ve Christianson, E.H. (1990).** Environmental Worldview in Response to Environmental Problems: Kentucky 1984 and 1988 Compared. *Environment and Behavior* 22, 387–407.
- Arcury, T.A. , Scollay, S.J. ve Johnson, T.P. (1987).** Sex Differences in Environmental Concern and Knowledge; The Case of Acid Rain. *Sex Roles* Vol. 16, No. 9/10, 463–472.
- Berberoğlu, G. ve Tosunoğlu C. (1995).** Exploratory and Confirmatory Factor Analyses of an Environmental Attitude Scale (EAS) for Turkish University Students. *Journal of Environmental Education* 26 (3), 40–44.
- Blake, D. (2001).** Contextual Effects on Environmental Attitudes and Behavior. *Environment and Behavior* 33,708–725.
- Brechin ve Kempton (1994).** Global Environmentalism: A Challenge to the Post-Materialism Thesis. *Social Science Quarterly* 75 (2), 245–296.
- Budak, B.D., Budak, F., Zaimoğlu, Z., Kekeç, S, ve Sucu, M.Y. (2005).** Behaviour and Attitudes of Students Towards Environmental Issues at Faculty of Agriculture, Turkey. *Journal of Applied Science* 5(7), 1224-1227.
- Cangir, C. ve Boyraz, D. (2008).** İklim Değişikliği ve Çölleşme veya Toprak/Arazi Bozulmasının Türkiye'deki Boyutları ve Çölleşme ile Mücadele. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi* 5(2), 169-186.
- Çetin, O.B. (2002).** *Environmental Knowledge, Attitude and Behavior in Eskişehir*. Middle East Technical University, Unpublished PhD thesis.
- Çetin, Ö. (2004).** *Tarımsal Sulama Yöntemleri*. Ankara, Tarım ve Köyüşleri Bakanlığı.
- Çevre ve Orman Bakanlığı (2005).** *Çölleşme ile Mücadele Türkiye Ulusal Eylem Programı*. Ankara, Çevre ve Orman Bakanlığı Yayınları No: 250.
- Davidson, D. ve Freudenberg W. (1996).** Gender and Environmental Concerns: A Review and Analysis of Available Research. *Environment and Behavior* 28, 302–339.
- DESIRE (2005).** *Desertification Mitigation and Remediation of Land*. Combat Land Degradation and Desertification Integrated Project.
- Diekman ve Franzen (1999).** The Wealth of Nations and Environmental Concern. *Environment and Behaviour* 31 (4), 540–549.
- Dunlap, R.E., Gallup, G.H ve Gallup, A.M. (1993).** Of Global Concern: Results of the Health of the Planet Survey. *Environment* 35, 7–15, 33–39.
- Dunlap, R.E. ve Mertig, A.G. (1995).** Global Concern for the Environment: Is Affluence a Prerequisite?. *Journal of Social Issue* 51, 121–137.

- Franzen ve Meyer (2009).** Environmental Attitudes in Cross-National Perspective: A Multilevel Analysis of the ISSP 1993 and 2000. *European Sociological Review* April 16, 1–16.
- Freudenburg, W. (1991).** Rural-Urban Differences in Environmental Concern: A Closer Look. *Sociological Inquiry* 61, 67–198.
- Gökşen, F. , Adaman, F. ve Zenginobuz, Ü. (2002).** On Environmental Concern, Willingness to Pay, and Postmaterialist Values; Evidence from İstanbul. *Environment and Behavior*, 34(5), 616–633.
- Görcelioğlu, E. (1985).** *Erozyona Karşı Alınabilecek Önlemler*. Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Haller, M. ve Hadler, M. (2008).** Dispositions to Act in Favor of the Environment: Fatalism and Readiness to Make Sacrifices in a Cross-National Perspective. *Sociological Forum* 23 (2), 281–311.
- Inglehart, R. (1995).** Public Support for Environmental Protection: Objective Problems and Subjective Values in 43 Societies. *Political Science & Politics*, 28, 57–72.
- Kasapoğlu, A. ve Turan, F. (2008)** Attitude-Behaviour Relationship in Environmental Education: A Case Study from Turkey. *International Journal of Environmental Studies* Vol. 65, No. 2, 219–231
- Kasapoğlu, A.M ve Ecevit, M.C. (2002).** Attitudes and Behavior toward the Environment: the Case of Lake Burdur. *Environment and Behavior* 34, 363–377.
- Kemmelmeier, M., Kro' l, G. ve Kim, Y. H. (2002).** Values, Economics and Pro-environmental Attitudes in 22 societies. *Cross-Cultural Research*, 36, 256–285.
- Kollmuss, A. ve Agyeman, J. (2002).** Mind the Gap: why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behaviour?. *Environmental Education Research*, 8(3), 239–260.
- Lee, H.F. ve Zhang, D.D. (2004).** Perceiving Desertification from the Lay Perspective in Northern China. *Land Degradation and Development* 15, 529–542.
- Mertig, A. ve Dunlap, R. (2001).** Environmentalism, New Social Movement, and the New Class: A Cross-National Investigation. *Rural Sociology* 66 (1), 113–136.
- Olofsson, A ve Öhman, S. (2006).** General Beliefs and Environmental Concern: Transatlantic Comparisons. *Environment and Behavior* 38,768–790.
- Özden, M. (2008).** Environmental Awareness and Attitudes of Student Teachers: An Empirical Research. *International Research in Geographical and Environmental Education*, 17 (1), 40–55.
- Rokicka, E. (2002).** Attitude Towards Natural Environment. *International journal of Sociology* 32 (3), 78–90.
- Stern, P.C. , Thomas, D. ve Kalof, L. (1993).** Value Orientations, Gender and Environmental Concern. *Environment and Behavior* 25 (3), 322–48.
- Teoman, Ö. (2001).** Türkiye Tarımında Kapitalist Dönüşüm Tartışmalarına Bir Katkı. *Gazi Üniversitesi. İ.İ.B.F. Dergisi*, 3, 41–60.
- Topaloğlu, D.D. (1999).** *Çevreye Yönelik Tutumlar ve Çevre Eğitimi*. Ege Üniversitesi. Basılmamış, Yüksek Lisans Tezi.



- Tosunoğlu C. (1993).** *A Study on the Dimensions and Determinants of Environmental Attitudes.* Unpublished PhD Thesis, Middle East Technical University.
- Tuna, M. (2007).** Türkiye’de Çevreye İlişkin Toplumsal Eğilimler: Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi* 2, 141-182.
- Tuna, M. (1998).** An Empirical Test of Environmental Attitudes in More and Less Developed Countries. Unpublished PhD Thesis, Michigan State University.
- Theodori, G.L. ve Luloff, A.E. (2002).** Position on Environmental Issues and Engagement in Pro-environmental Behaviors. *Society and Natural Resources* 15, 471–481.
- Vorkinn, M. ve Reise, H. (2001).** Environmental Concern in a Local Context: The Significance of Place Attachment. *Environment and Behavior* 33, 249–263.
- Weaver, A.A. (2002).** Determinants of Environmental Attitudes. *International Journal of Sociology* 32(1), 77–108.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Bedrous, A.V. (2007).** Environmental Concern and Pro-Environmental Behaviors: The Relationship Between Attitudes, Behaviors, and Knowledge. http://www.allacademic.com/meta/p239878_index.html (erişim tarihi 12. Mayıs 2010)
- Chinyamakobvu, E.** Birleşmiş Milletlerin Çölleşmeyle Mücadelesi. (BMÇMS)’nin Uygulanmasındaki Ekonomik Koşullar. Çeviren: Toprak Coşkun Deniz <http://www.tasamafrika.org/pdf/yayinlar/Emmanuel-TR.pdf> (erişim tarihi 6 Kasım 2009)
- Roxo, M.J. (2002).** A Report on the Stakeholders Perception on Land Degradation and Desertification in the Mediterranean-Desertlinks Target Areas. <http://www.kcl.ac.uk/projects/desertlinks> (erişim tarihi 15 Haziran 2005)
- TEMA (2009).** Uluslararası Çevre Sözleşmeleri. www.tema.org.tr/Sayfalar/CevreKutuphanesi/Pdf/.../Sozlesmeler.pdf -(erişim tarihi 1 Ekim 2009)
- TEMA (2007).** Çölleşme Küresel Bir Sorundur. <http://www.konyatema.org/site/modules/news/article.php?storyid=25> (erişim tarihi 13 Eylül 2009)
- UNCCD (1995).** Down to Earth. Bonn, Germany: Secretariat for the United Nations Convention to Combat Desertification. <http://www.unccd.int/publicinfo/downtoearth/downtoearth-eng.pdf> (erişim tarihi 5 Mayıs 2006)

SINIF ÖĞRETMENLERİNİN VE SINIF ÖĞRETMENİ ADAYLARININ OKUMA İLGİ VE ALIŞKANLIKLARININ KARŞILAŞTIRILMASI*

Uzm. Elif ASLANTÜRK** Prof. Dr. Asuman Seda SARACALOĞLU***

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, sınıf öğretmeni adayları ile sınıf öğretmenlerinin okuma ilgi ve alışkanlıklarının karşılaştırılmasıdır. Araştırmanın örneklemini Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesinde öğrenim görmekte olan 151 sınıf öğretmeni adayı ile Aydın il merkezindeki ilköğretim okullarında görev yapmakta 203 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak, Dökmen (1994) tarafından geliştirilen “Okuma İlgisi Ölçeği ve Okuma Alışkanlığı Yetişkinler Formu Anketi” ile “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır. Araştırmada yüzde dökümleri alınmış, aritmetik ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum değerleri hesaplanmış, ANOVA (F, t testleri), Scheffe testleri yapılmış ve korelasyon katsayısı hesaplanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; kadın sınıf öğretmeni adaylarının ve sınıf öğretmenlerinin okuma ilgi ve alışkanlığı erkek katılımcıların okuma ilgi ve alışkanlığından daha yüksektir. Ayrıca araştırma bulguları katılımcıların okuma ilgisinin ve okuma alışkanlıklarının “orta” düzeyde olduğunu göstermektedir. Öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının en çok okudukları materyallerin sırasıyla gazete, sanat kitapları (roman, hikâye, vb.), çeşitli dergiler, kültür kitapları (deneme, vb.), bilimsel kitaplar, bilim teknik ve mizah dergileri olduğu görülmüştür. Öğrencilerin ayda ortalama 1.9 kitap ve 2.2 dergi, öğretmenlerin ise 1.5 kitap ve 2.1 dergi okudukları saptanmıştır. Katılımcılar yeterince kitap okuyanana gereçesi olarak, “kitap fiyatlarının yüksek olması, zaman bulamaması ve yorgun olma” gibi nedenleri belirtmişlerdir. Katılımcıların okuma ilgisi ile ayda okunan kitap-dergi ve sahip olunan kitap sayısı arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Okuma, Öğretmen Eğitimi, Sınıf öğretmeni, Sınıf öğretmeni adayı, Okuma ilgisi, Okuma alışkanlığı

COMPARISON OF ELEMENTARY SCHOOL TEACHERS AND PROSPECTIVE ELEMENTARY TEACHERS' READING INTERESTS AND READING HABITS

ABSTRACT

The aim of this research is to compare reading interests and habits of prospective elementary school teachers and elementary school teachers. The sample of the study consisted of 151 prospective teachers, studying at Education Faculty of Adnan Menderes University and 203 elementary school teachers, working in the city centre of Aydın. “Reading Interest Scale”, “Adult Form for Reading Habits Questionnaire” developed by Dökmen (1994), and “personal information form” which was prepared by the researchers, were used as data collecting instruments. In this study, percentage distribution, mean, standard deviation and minimum and maximum values of the data were calculated. X² analyses and ANOVA (f, t tests) were applied and correlations coefficients were calculated. According to results of the study, reading interests of both female prospective elementary school teachers and elementary school teachers were higher than those of males. In addition, the results of study indicate that reading interests and reading habits of the participants were at medium level. It was observed that prospective elementary school teachers and elementary school teachers prefer reading “newspapers, various journals, humors, arts, culture and science books the most”. And also the results were shown that prospective elementary school teachers read 1.9 books and 2.2 journals per month and elementary school teachers read 1.5 books and 2.1 journals per month. According to the prospective elementary school teachers, it was due to high costs of the books, not having enough time and being tired. It was observed that there was a significant correlation between the number of books and journals being read per month and the number of books possessed.

Keywords: Reading, Teacher Education, Elementary school teacher, Prospective Elementary School Teacher, Reading interest, Reading habits.

* Bu araştırma, “Sınıf Öğretmenlerinin ve Sınıf Öğretmeni Adaylarının Okuma İlgisi ve Alışkanlıklarının Karşılaştırılması” (2008) adlı yüksek lisans tezinin bir bölümünün geliştirilmiş halidir.

** Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmeliği Bölümü Yüksek Lisans Mezunu, e-posta: elifaslantrk@yahoo.com

*** Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, e-posta: sedasaracal@adu.edu.tr



1. GİRİŞ

Eğitim sisteminin önemli görevlerinden birisi de öğrencilere okuma alışkanlığı kazandırmaktır. Okuma, insanda olumlu ilgilerin ve etkilerin uyanıp gelişmesine yardım etmektedir (Saracaloğlu vd, 2003, s.140). Ne var ki gelişen bilim ve teknoloji, çocuk ve gençlerin okumaktan çok televizyon, radyo, bilgisayar, VCD, DVD gibi daha teknolojik araçlara yönelmesinde önemli bir rol oynamıştır. Oysa bireysel ve toplumsal yaşamı geliştirmede okuma son derece önemli bir yere sahiptir. Özellikle içinde bulunduğumuz bilgi çağında, çocuk ve gençlere okuma alışkanlığının kazandırılması kritik bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Okuma, bilişsel davranışlarla psikomotor becerilerin ortak çalışmasıyla yazılı sembollerden anlam çıkarma etkinliği (Demirel, 1995, s. 65) olarak tanımlanmaktadır. Sever (2004b, s.12)'e göre okuma, sözcüklerin, duyu organları yoluyla algılanıp anlamlandırılmasına, kavranmasına ve yorumlanmasına dayanan zihinsel bir etkinliktir. Akyol (2005, s.1) ise okumayı, ön bilgilerin kullanıldığı, yazar ve okuyucu arasındaki etkili iletişime dayalı, uygun bir yöntem ve amaç doğrultusunda, düzenli bir ortamda gerçekleştirilen anlam kurma süreci şeklinde betimlemektedir. Okuma, karmaşık bir süreç olup, fizyolojik, psikolojik ve çevresel süreçlerin etkileşimi ve uyumu sonucunda bir bütün olarak gerçekleşmektedir (Demirel, 1995, s.65; Tazebay, 2005, s.5-10). Fizyolojik olarak okuma, basılı ya da yazılı işaretleri seslendirme ya da göz yoluyla takip etme işidir. Ancak okuma sadece fizyolojik bir işlemden oluşan etkinlik değildir. Bu fizyolojik işlem yapılırken zihinsel ve ruhsal etmenler de sürece eklenir. Zihnimiz okuma işlemi sırasında ayırma, tanıma, algılama, anlama ve kavrama gibi bir dizi çözümleyici ve bireşimsel etkinliklerde bulunur (Oğuzkan ve Kavcar, 1989, s.77).

Kişilerin kitaba ve okumaya ilgi duymalarını sağlayan birtakım genel ihtiyaçlar vardır. Söz konusu bu ihtiyaç ve güdüleyiciler; eğlenmek, ruhsal yönden gelişmek, kendini gerçekleştirmek, tutumları güçlendirmek, yeni bilgiler edinmek, eski bilgileri örgütlemek ve psikolojik savunma mekanizmalarını kullanmak şeklinde sıralanmaktadır (Dökmen, 1990, s.399-401). Bu durumda, bireyleri okumaya yöneltmede ilk adım, onların sahip oldukları ihtiyaçları bilmek ve onların ilgilerini bu ihtiyaçlar doğrultusunda yönlendirmek olmalıdır.

Okuma ilgisi, bireyin dikkatini okuma eylemi üzerinde toplaması ve okuma eylemine yakınlık duyması, ondan hoşlanması ve okuma eylemine öncelik tanınması (TDK, 1988, s.1033), okuma alışkanlığı ise kişilerin okumayı öğrendikten sonra bu eylemi zevkle yapmalarını sağlamak için kazanmaları gereken önemli bir beceridir (Gönen vd, 2004, s.2). Yılmaz (1993, s.30; Akt. Yılmaz vd, 2009, s.23)'a göre okuma alışkanlığı; bireyin bir gereksinim ve zevk kaynağı olarak algılaması sonucu okuma eylemini yaşam boyu, sürekli, düzenli ve eleştirel bir biçimde gerçekleştirmesidir. Başka bir anlatımla, okuma alışkanlığı, okuma eyleminin süreklilik kazanmasıdır. Bu bağlamda okumanın alışkanlığa dönüşmesi, bireyin okuma-yazmayı öğrenmesine bağlı olarak, okumayı sevdiren, güdülenmesine ve okuma alışkanlığı kazandırılmasına yönelik çalışmalar yapılmasına bağlıdır. İnsanlarda okuma alışkanlığının oluşması için, kitaba yatkınlığın sağlanması, görsel ve işitsel araçlara ayrılan zamanla okumaya ayrılan zamanın dengelenmesi ve okuma eylemini gerçekleştirmek için de her türlü araca, kuruma ve yayınlara ulaşılabilmesi gerekmektedir. Okuma alışkanlığı genel olarak bu çerçevede gerçekleşmektedir (Suna, 2006, s.16). Alışkanlıklar bırakılmadığı takdirde, zamanla ihtiyaç haline gelmektedir (Aksaçlıoğlu, 2005; Akt. Yılmaz vd, 2009,s.23).

Alışkanlıklar ve tutumlar küçük yaşlardan itibaren başlayan öğrenme süreci sonucu gelişmektedir. Bu bağlamda, ilköğretim dönemi, çocuğun okumayı öğrenmeye başlaması açısından önem taşımaktadır. İşte bu dönemde, çocuk-kitap etkileşimi okuma kültürü edinme sürecine dönüşebilir. Okuma kültürü; yazılı kültür ürünlerinin dünyasıyla tanışmış, tanıştığı bu dünyanın kendine sunduğu iletileri paylaşma, sınama, sorgulama yeterliğine ulaşmış; bunların sunduğu olanaklarla yaşamayı alışkanlık haline getirmiş bireylerin edinmiş olduğu kültür (Sever, 2004a, s.108) olarak tanımlanmaktadır. Okuma kültürü edinme süreci ise, birbirini bütünleyen becerilerin bir bileşkesidir. Bu sürecin ilk basamağı

dinleme-izleme alışkanlığı, ikinci aşaması okuma-yazma becerisi edinme, üçüncüsü de okuma alışkanlığı becerisi kazanmadır. Okuma kültürünün edinildiğini somutlayan en temel aşama ise, eleştirel okuma becerisidir. Bunun için ilköğretimin ilk yıllarından başlayarak, okulun ve ailenin duyarlı çabalarına gereksinim vardır (Sever, 2004a, s. 111). Okuma kültürü yeterince gelişmemiş ailelerin çocuklarının okuma alışkanlığını okulda edinmesi de mümkündür (Aşılıoğlu, 2006, s.60). Nitekim Yılmaz tarafından yapılan (1996, 2004) bazı araştırmalarda Türkiye’de ailelerin, çocuklarının okuma alışkanlıkları konusunda son derece duyarsız oldukları ortaya konulmuştur. Bu durumda, okuma alışkanlığı yaratma ve geliştirmede Türk toplumu açısından temel işlev yüklenen kişinin öğretmen olduğu söylenebilir (Akt. Yılmaz, 2004, s.133).

İlköğretim döneminde okumayı öğrenmeye başlayan çocuğun henüz tam olarak okuma alışkanlığı kazanamamış olması nedeniyle okumaya yönelik ilgili ya da ilgisiz olması söz konusudur. Bu nedenle, çocuğun okumaya ilgi duyması ve okumayı alışkanlık haline getirmesi çocukluk dönemlerinden başlayarak okumaya yönlendirilmesi okumanın sevdirilmesi ile gerçekleşebilir. Bu süreçte bireyin okuma alışkanlığı kazanmasını etkileyen kişisel ve çevresel etkenlerin de göz önünde bulundurulması gereklidir.

Bireyler çeşitli dönemlerde kendi istekleri doğrultusunda ya da başkalarının etkisinde kalarak hoşlanma, zihnini rahatlatma, sakinleşme, zaman geçirme, motivasyon, zevk alma, okuduğu kitapta geçen karakterlerle kendini özdeşleştirme ve eğitim amacıyla kitap okumaktadır (Hughes-Hassel ve Lutz, 2006, s.40; Hughes-Hassell ve Rodge, 2007, s.22). Ancak bireylerin okuma alışkanlıkları ve okuma eylemine yaklaşımları günlük yaşam koşullarından, ekonomik ve sosyal olanaklardan, çalışma durumundan ve daha birçok çevresel faktörlerden etkilenmektedir.

Okuma gibi temel alışkanlıkların kazanılmasında, çocukluk döneminin yaşamsal bir öneme sahip olduğu belirtilmektedir (Alpay, 1990, s. 79; Yılmaz, 1998, s. 248; Akt, Aksaçlıoğlu ve Yılmaz, 2007, s.5). Nitekim okuma alışkanlığının ailede ve ilköğretimde kazandırıldığı çeşitli çalışmalarda vurgulanmaktadır (Gürcan, 1999, s.42; Yılmaz, 2004, s.127-128; Bekar, 2005, s.29; Hughes-Hassel vd, 2006, s.40; Keleş, 2006, s.26; Suna, 2006, s.16-18; Yılmaz, 2006, s.5; Ersoy, 2007, s.182-183; Odabaş vd, 2008, s.450-451). Bu nedenle, okuma ilgisinin, çocukluk döneminde kazanılması ve ergenlik döneminde desteklenerek alışkanlık haline dönüştürülmesi gerekmektedir (Aksaçlıoğlu; Yılmaz, 2007, s.5). Özellikle ailede bir kütüphanenin oluşturulması, çocuklara küçük yaştan itibaren yüksek sesle kitap okunması ve hikâye anlatılması onlarda kitaba yönelik ilgiyi başlatmaktadır. İleriki yaşlarda ise çocukların kitap sergilerine, konferans, panel, vb. bilgi verici nitelikteki etkinliklere katılımının sağlanması da okuma alışkanlığını destekleyen etmenlerdendir (Bamberger, 1990, s.65).

Gürcan (1999, s.37-43)’ın da vurguladığı gibi, ebeveynin kitap, gazete veya dergi okuması çocukta bir özenme oluşturarak onun da okumaya yönelmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda, ebeveynin okuma alışkanlığı kazandırmada model olmasının çocuk üzerinde oldukça olumlu ve güdüleyici etkisi bulunmaktadır. Aksaçlıoğlu ve Yılmaz (2007, s.3-25) tarafından üst sosyo-ekonomik düzeydeki ilköğretim okulu beşinci sınıf öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmada, öğrencilerin kitap okuma alışkanlıklarının olumlu bir görüntü ortaya koyduğu saptanmış ve söz konusu öğrencilerin “etkin okuyucu” ya da “orta düzey okuyucu” oldukları ortaya konulmuştur. Bu olumlu durumun, araştırmaya dâhil edilen okullara özgü eğitim anlayışı, öğretmenin niteliği, okulun olanakları, okuma alışkanlığına ilişkin okul ve öğretmen duyarlılığı, ailelerin yaklaşımı, ailelerin sosyo-ekonomik yapısı gibi etmenlerden kaynaklanmış olabileceği ifade edilmektedir. Yine Yılmaz (2006, s.5-6) tarafından gerçekleştirilen araştırmada da, okuma alışkanlığı istenilen düzeyde olanların ailelerinin de okuma alışkanlığına sahip olduğu ortaya konulmuştur.

Ne var ki, günümüzde içinde bulunduğumuz koşullarda, çocukların ve gençlerin okuma alışkanlığının gittikçe azaldığı görülmektedir. Örneğin Ortadoğu Teknik Üniversitesi’nde 1998 yılında yapılan bir çalışmada, öğrencilerin yalnızca yüzde 21,6’sının kitap okuma alışkanlığına sahip oldukları



belirlenmiştir (Akt. Sağlam vd, 2008, s.10). Yine Yılmaz (2006, s.1-6)'ın sınıf öğretmeni adayları üzerinde yaptığı araştırmada, okuma alışkanlığının düşük düzeyde olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca düzenli okuyan 16-21 yaş arasındaki gençlerin 1978'deki okuma oranları % 75'ten 1983'te % 63'e gerilemiştir (Book Industry Study Group, 1984). Türkiye'nin okuma alışkanlığı karnesi (Çocuk Vakfı, 2006) dikkate alındığında, gençlerin % 70'inin hiç okumadığı, öğretmenlerin de % 63'ünün bazen okuduğu ortaya konulmuştur. Öğretmenlerin yalnızca %33'ünün düzenli okuduğu da tespit edilmiştir. Çeşitli araştırmalarda da, kitap okuyanların sayısı 1965'te % 27, 1980'de % 5,7, 1990'da % 2,5, 1997'de % 3,5 olarak belirlenmiştir (Özen, 1998, s.23-30).

Okuma alışkanlığı olan ve olmayan bireyleri tanımlayabilme amacıyla Amerikan Kütüphaneciler birliğinin belirlediği ölçütler dikkate alındığında (Gürcan, 1999); 1 yılda 21 ve daha fazla kitap okuyan kişi, çok okuyan; 1 yılda 6–20 kitap okuyan kişi, orta düzeyde okuyan; 1 yılda 1–5 kitap okuyan kişi, az okuyan ve hiç kitap okumayan kişi de okuyucu olmayan birey olarak değerlendirilmektedir.

Bu bağlamda, yapılan bir araştırmada Japonların yılda bir yılda ortalama 25, İsveçlilerin ortalama 10, Fransızların ise 7 kitap okuduğu; ülkemizde ise bir yılda altı kişiye yalnızca bir kitap düştüğü saptanmıştır (Odabaş, 2005, s.1-8). Buna göre, çocukların okuma ilgisinin geliştirilmesi ve onlara okuma alışkanlığının kazandırılması bağlamında ailelere ve öğretmenlere önemli görevler düştüğü söylenebilir.

Öğretmenin anlamlı bir okuma etkinliğini gerçekleştirmesi, öğrencilerine okuma becerisi kazandırmak açısından gerekli olduğu kadar, kendi gelişimi için de büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, öğretmenlerin meslek hayatları boyunca kendilerini yetiştirmeleri, görevlerini gereği gibi yapabilmeleri, bu doğrultuda araştıran, düşünen, okuyan ve sorgulayan çağdaş bireyler yetiştirebilmeleri için öncelikle kendilerinin okuma ilgi ve alışkanlığı kazanmaları gerekmektedir (Işık, 2002, s.1-7). Bu bağlamda, ilköğretim döneminde öğretmenin öğrencileri için vazgeçilmez bir model olması gereği yaşamsal bir önem taşımaktadır. Ayrıca yapılan çalışmalar, çocuklara kitap okuma sevgisini kazandırmadaki en büyük etkiyi öğretmenlerin (%71) yaptığını ortaya koymaktadır. Nitekim öğrencilere ilk kitaplarını verenler (%33) sınıf öğretmenleridir (Tosunoğlu, 2002, s.556-558; Akt: Özbay vd, 2008, s.120).

Üniversite öğrencilerinin okuma ilgi ve alışkanlığı konusunda yapılan araştırmaların (Sağlamtuğ, 1990, s.13-20; Dökmen, 1994, s.59-95; Esgin ve Karadağ, 2000, s.19-23; Yıldız, 2000, s.1-120; Semerci, 2002, s.36–43; Balcı, 2003: s.158; Odabaş, 2003, s.3-4; Filiz, 2004, s.231–242; Saracaloğlu vd, 2003, s.149–157; Bınarbaşı, 2006; s.1-64; Ersoy, 2007, s.179-184; Kurulgan ve Çekerol, 2008, s.237-258; Odabaş vd, 2008, s.431-465; Yılmaz vd, 2009, s.22-51) sonucunda gençlerin okuma alışkanlığının yetersiz bulunması ve bu araştırmaların yalnızca öğrenciler üzerinde yapılmış olması göz önüne alındığında, öğretmen adaylarının ve öğretmenlerin de okuma ilgi ve alışkanlıklarının incelenmesi gereği ortaya çıkmaktadır.

Öğretmen adayları üzerinde yapılmış bazı araştırmalar (Esgin ve Karadağ, 2000, s.19–23; Semerci, 2002, s.36–43; Balcı, 2003: s.158; Saracaloğlu vd, 2003, s.149–157; Filiz, 2004, s.231–242; Saracaloğlu vd, 2006, s.1-23; Yılmaz, 2006, s.1-6; Ersoy, 2007, s.179-184; Kolaç, 2007, s.212; Sağlam vd, 2007, s.325-328; Saracaloğlu vd, 2007, s.382-388; Yalınkılıç, 2007, s.225-240; Erişkon Cangil, 2008, s.293-313; Özbay vd, 2008, s.117-136; Sağlam vd, 2008, s.8-21; Mavi ve Çetin, 2009, s.1-10) yapılmış olmasına karşın; öğretmenler (Ataklı, 2000, s.20-26; Yılmaz, 2002, s.441-460; Yılmaz, 2004, s.133-141; Şahiner, 2005, 1-74; Atak vd, 2007, s.1-8; Akca, 2008, s.1-208) üzerinde sınırlı sayıda araştırma gerçekleştirildiği saptanmıştır. Bu bağlamda öğretmen adayları ile öğretmenlerin okuma ilgi ve alışkanlıklarının karşılaştırılması gerekli görülmektedir. Söz konusu gereksinimden kaynaklanan eldeki araştırmanın amacı ile alt amaçları aşağıdaki paragraflarda verilmiştir.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, sınıf öğretmeni adayları ile sınıf öğretmenlerinin okuma ilgi ve alışkanlıklarının belirlenerek karşılaştırılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda, aşağıdaki alt problemlere yanıt aranmıştır.

1. Sınıf öğretmeni adaylarının okuma ilgi puanları; cinsiyete, yaşa, öğretim türüne, bölüm tercih sırasına ve okudukları bölümden memnun olma durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
2. Sınıf öğretmenlerinin okuma ilgi puanları; görev yaptıkları okulun sosyo-ekonomik düzeyine, cinsiyete, mezun olunan kuruma, yaşa, kıdeme ve mesleğinden memnun olma durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
3. Sınıf öğretmeni adayları ile sınıf öğretmenlerinin okuma ilgi puanları istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
4. Sınıf öğretmeni adayları ile sınıf öğretmenlerinin okudukları materyal türleri ve sıklığı, ayda okudukları kitap ve dergi sayısı ile yeterince kitap okuma durumları ve okumama nedenleri istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
5. Sınıf öğretmeni adayları ve sınıf öğretmenlerinin okuma ilgileri ile çeşitli değişkenler arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada; sınıf öğretmeni adaylarının ve sınıf öğretmenlerinin okuma ilgi ve alışkanlıkları çeşitli değişkenler açısından incelenmiş ve karşılaştırılmıştır. Bu yönüyle çalışma ilişkisel tarama modelinde hazırlanmış betimsel nitelikte bir araştırma olup değişkenler arasındaki ilişki, karşılaştırma yolu ile belirlenmiştir (Karasar, 2000, s.81).

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırma evrenini Eğitim Fakültelerinin İlköğretim Bölümü Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalında öğrenim gören öğrenciler ile ilköğretim okullarında çalışmakta olan sınıf öğretmenleri oluşturmaktadır. Çalışma evreni olarak ise, Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi ile Aydın İli merkezindeki ilköğretim okulları seçilmiştir.

Araştırma örneklemini Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sınıf Öğretmenliği Anabilim dalı 4. sınıfta okuyan örgün öğretim (n= 101) ve ikinci öğretim (n= 50) olmak üzere toplam 151 öğrenci ile Aydın ili merkez ilköğretim okullarında görev yapan sınıf öğretmenleri (n= 203) oluşturmaktadır. Örneklem olarak seçilen ilköğretim okullarının “alt, orta ve üst” sosyo-ekonomik düzeyde olmasına dikkat edilmiştir. Okulların sosyo-ekonomik düzeyi İl Milli Eğitim Müdürlüğünden alınmış ve Aydın il merkezindeki 30 okulda uygulama gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin % 56,3’ü (n=85) kız, % 43,7’si (n=66) erkektir. Sınıf öğretmenlerinin ise % 48,8’i (n= 95) kadın ve % 53,2’si (n=108) erkektir. Öğrencilerin yaş ortalaması 21,96, öğretmenlerin ise 40,83’tür.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak; Dökmen (1994) tarafından geliştirilen “Okuma İlgisi Ölçeği ve Okuma Alışkanlığı Yetişkinler Formu Anketi”, öğretmen adayları ve öğretmenler için ayrı olmak üzere 10 sorudan oluşan “Kişisel Bilgi Formu” uygulanmıştır.

2.3.1. Okuma İlgisi Ölçeği

Araştırmada katılımcıların okuma ilgisi Dökmen (1994) tarafından geliştirilen araç ile ölçülmüştür. 20 maddeden oluşan 5’li Likert tipi ölçeğin test- tekrar test güvenilirliği $r = .78$ olarak bulunmuştur. Bir katılımcının ölçeğin tüm maddelerinden aldığı puanların toplamı, o bireyin okuma ilgisi ölçeğinden aldığı toplam puandır. Okuma İlgisi Ölçeğinden en az 20, en çok 100 puan alınabilir. Ölçekten elde edilen 20,00–34.44 arası puanlar düşük, 34.45–78.99 puanlar orta ve 80.00 ve üstündeki puanlar yüksek okuma ilgisini ifade etmektedir. Söz konusu değerler hesaplanırken, ortalama puanın ($x=57,204$, $ss=11,387$) iki standart sapma puanı altındaki ve üstündeki puanlar kesme noktası olarak alınmıştır. Eldeki araştırmada ise güvenilirlik katsayısı öğrenciler için $r = .77$ ve öğretmenler için $r = .76$ olarak hesaplanmıştır.

2.3.2. Okuma Alışkanlığı Anketi

Dökmen (1994) tarafından geliştirilen Okuma Alışkanlığı Yetişkinler Formu Anketi (OAA-Y), 17 maddeden oluşan bir ölçme aracıdır.

2.4. Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Araştırmanın amaçları doğrultusunda elde edilen bulgulara ilişkin yüzde dökümleri alınmış, χ^2 (ki-kare testi) testi ve tek yönlü varyans analizi ile t-testi, Scheffe ve Dunnett’s C testleri uygulanmıştır. Araştırmada SPSS 11,5 istatistik paket programı kullanılmıştır. Araştırmada önem düzeyi $p < 0,05$ olarak alınmıştır.

3. BULGULAR VE YORUM

3.1. Öğretmen Adaylarının Okuma İlgisi Puanlarına İlişkin Bulgular ve Yorum

Öğretmen adaylarının okuma ilgisi puanları cinsiyet, yaş, öğretim türü, bölüm tercih sırası ve okuduğu bölümden memnun olma değişkenleri açısından tek yönlü varyans analizi ve t-testi ile çözümlenmiş ve bu bulgulara Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1 incelendiğinde, katılımcıların okuma ilgisi puanlarının cinsiyet açısından istatistiksel olarak anlamlı bir değişim oluşturduğu belirlenmiştir. Bu durum kız öğrenciler lehinedir. Başka bir anlatımla, kızların okuma ilgisi erkek öğrencilerden daha yüksektir. Nitekim yapılan çeşitli araştırmalar sonucunda da (Aral ve Aktaş, 1997, s.101; Hall ve Coles, 1999, s.77; Coles ve Hall, 2002, s.102-103; Saracaloğlu

Tablo 1. Sınıf Öğretmeni Adaylarının Okuma İlgisi Puanlarının Çeşitli Değişkenlere Göre Dağılımı

Cinsiyet	N	x	Ss	t	p
Kız	85	58,65	12,01	2,505	0,013*
Erkek	66	53,90	10,93		
Yaş	N	x	Ss	F	p
19-20	19	59,78	12,28	0,982	0,377
21-22	98	55,76	12,03		
23 ve +	34	57,14	10,58		
Öğretim Türü	N	x	Ss	t	p
Normal Öğretim	101	55,52	10,47	-1,579	0,116
İkinci Öğretim	50	58,72	13,86		
Bölüm Tercih Sırası	N	x	Ss	F	p
İlk sırada	12	53,91	10,27	1,840	0,142
2.- 5. sırada	44	55,68	9,18		
6.- 10. sırada	42	54,57	11,78		
11. ve daha alt sırada	53	59,52	13,52		
Okuduğu Bölümden Memnun Olma	N	x	Ss	t	p
Evet	82	57,097	10,541	0,585	0,559
Hayır	69	55,971	13,111		

*p<.05

vd, 2003, s.151-155; Gönen vd, 2004, 1-14; Gömleksiz, 2005, s.8-18; Saracaloğlu vd, 2006, s.8-9; Saracaloğlu vd, 2007, s.386; Odabaş vd, 2008, s.446-447) kızların okuma ilgilerinin erkeklerden daha yüksek düzeyde olduğu yönünde benzer bulgular elde edilmiştir. Bu bağlamda söz konusu araştırmaların bulguları ile elde edilen çalışma bulgusu birbirini destekler niteliktedir.

Sınıf öğretmeni adaylarının okuma ilgi puanları, yaşa göre istatistiksel olarak anlamlı bir değişim oluşturmamaktadır. Bu bağlamda, sınıf öğretmenlerinin okuma ilgilerinin yaş değişkeninden bağımsız olduğu söylenebilir. Elde edilen bu bulgu, çeşitli araştırma sonuçlarıyla da (Tipaldi, 1999; Coles ve Hall, 2002, s.102-103; Saracaloğlu vd, 2006, s.8-10; Saracaloğlu vd, 2007, s.386) benzerlik göstermektedir. Bununla birlikte Yılmaz (1995, s.5-6), Lehr (2005) ile Gönen vd. (2004, 1-14) araştırmalarında okuma ilgi ve alışkanlığının yaşa göre farklılaştığını ortaya koymuşlardır. Yılmaz (1995, s.329-335)'ın araştırma sonuçlarına göre yaş düzeyi yükseldikçe okuma sıklığı ve okuma ilgisi ters orantılı olarak azalmaktadır. Araştırmada elde edilen bu bulgunun bireylerin yaşam amaçları ve uğraşlarının yaş düzeyi arttıkça farklılaşmasından kaynaklanabileceği belirtilmiştir. Lehr (2005) ise, son yıllarda gençlerin okuma ilgi ve alışkanlıklarının ileri yaşlardaki bireylere oranla oldukça gerilediğini ortaya koymuştur. Bu durumun, gençlerde televizyon, internet ve bilgisayar oyunu v.b. bağımlılığına neden olmasından kaynaklandığı ifade edilmiştir. Bu iki araştırmanın konuya farklı bir bakış açısı getirmesi nedeniyle diğer araştırmalara katkı sağlayacağı düşünülebilir.

Araştırmaya katılan sınıf öğretmeni adaylarının okuma ilgisi toplam puanları öğretim türü açısından incelendiğinde, Tablo 1'de görüldüğü gibi, istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde farklılaşmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumda, katılımcıların okuma ilgilerinin öğretim türünden bağımsız olduğu söylenebilir. Nitekim Saracaloğlu vd. (2007, s.385-387) tarafından yapılan araştırmada da öğrencilerin okuma ilgi ve alışkanlıklarında öğretim türü açısından anlamlı bir değişim olmadığı ortaya konulmuştur. Bu yönüyle, sözü edilen araştırma sonuçları elde edilen araştırma bulgularını desteklemektedir.

Sınıf öğretmeni adaylarının okuma ilgi puanlarının okudukları bölümü tercih sıralarına göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığı tek yönlü varyans analizi ile çözümlenmiş ve istatistiksel açıdan anlamlı bir değişim oluşturmadığı saptanmıştır. Buna göre, okuma ilgisinin katılımcıların bölüm tercih sıraları ile bağlantılı olmadığı ifade edilebilir.

Öğretmen adaylarının okuma ilgi puanları okudukları bölümden memnun olup olmadıklarına göre t-testi ile irdelenmiştir. Tablo 1’de de görüldüğü gibi, katılımcıların okuma ilgi puanları, okudukları bölümden memnun olma durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır. Buna göre öğretmen adaylarının okuma ilgilerinin, bölümden memnun olma durumundan bağımsız olduğu anlaşılmaktadır.

Ayrıca sınıf öğretmeni adaylarının okuma ilgisinin “orta” düzeyde olduğu söylenebilir. Bu vargı, Dökmen (1990, s.395-417), Saracaloğlu vd. (2003, s.149-155), Saracaloğlu vd. (2006, s.8-12), Sağlam vd. (2007, s.326-328) ve Saracaloğlu vd. (2007, s.382-387) tarafından yapılan araştırma sonuçları ile desteklenmektedir.

3.2. Sınıf Öğretmenlerinin Okuma İlgisi Puanlarına İlişkin Bulgular ve Yorum

Sınıf öğretmenlerinin okuma ilgisi puanları; görev yaptıkları okulun sosyo-ekonomik düzeyi, cinsiyet, mezun olunan kurum, yaş, kıdem ve mesleğinden memnun olma değişkenleri açısından tek yönlü varyans analizi ve t-testi ile çözümlenmiş ve bu bulgular Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Sınıf Öğretmenlerinin Okuma İlgisi Puanlarının Çeşitli Değişkenlere Göre Dağılımı

Okulun Sosyo-ekonomik Düzeyi	N	x	Ss	F	p
Üst	70	52,80	8,89	1,308	,422
Orta	68	54,91	8,05		
Alt	65	52,78	9,45		
Cinsiyet	N	x	Ss	t	p
Kadın	95	54,44	8,94	1,426	,155
Erkek	108	52,67	8,67		
Mezun Olunan Kurum	N	x	Ss	F	p
Eğitim Enstitüsü	118	53,25	9,08	0,482	0,695
Eğitim Fakültesi	33	54,66	7,74		
Açıköğretim Ön Lisans	28	54,32	9,43		
Alan Dışı Bölüm	24	52,16	8,49		
Yaş	N	x	Ss	F	p
21-30 yaş	8	56,25	8,46	1,589	,165
31-35 yaş	21	52,71	8,78		
36-40 yaş	43	54,02	9,71		
41-45 yaş	45	55,73	9,91		
46-50 yaş	70	51,47	7,37		
51 yaş ve +	16	54,37	8,30		
Kıdem	N	X	Ss	F	p
10 yıl ve daha az	17	53,17	8,54	,395	,812
11-15 yıl	30	53,30	8,96		
16-20 yıl	55	53,74	9,84		
21-25 yıl	35	54,97	9,90		
26 yıl ve daha fazla	66	52,69	7,36		
Meslekten Memnun Olma Durumu	N	x	Ss	t	p
Evet	147	53,972	8,832	0,126	0,219
Hayır	56	52,267	8,764		

Sınıf öğretmenlerinin okuma ilgi puanları, Tablo 2’de de verildiği gibi, öğretmenlerin görev yaptıkları okulun sosyo-ekonomik düzeyine göre anlamlı şekilde değişmemektedir. Buna göre, sınıf öğretmenlerinin okuma ilgileri görev yaptıkları okulun sosyo-ekonomik düzeyinden bağımsızdır.

Tablo 2 incelendiğinde, araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin okuma ilgi puanlarının cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmektedir. Buna göre, öğretmenlerin okuma ilgisinin benzer nitelikte ve cinsiyet değişkeni ile bağlantılı olmadığı söylenebilir. Nitekim öğretmen adayları üzerinde yapılan çeşitli araştırma sonuçları da (Aral ve Aktaş, 1997, s.101; Coles ve Hall, 2002, s.102-103; Saracaloğlu vd, 2003, s.153–155; Gönen vd, 2004, s.1-14; Gömleksiz, 2005, s.8-18; Saracaloğlu vd, 2006, s.8-9; Saracaloğlu vd, 2007, s.386; Odabaş vd, s.446-447) eldeki araştırma bulgusunu desteklemektedir.

Bununla birlikte, araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin okuma ilgi puan ortalamalarına bakıldığında, kadın öğretmenlerin puan ortalamalarının, erkek öğretmenlere göre biraz daha yüksek olduğu görülmektedir.

Katılımcıların okuma ilgi puanlarının mezun olunan kuruma göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı saptanmıştır. Bu durum, okuma ilgisinin mezun olunan kurumdan bağımsız olduğunu göstermektedir.

Sınıf öğretmenlerinin okuma ilgi puanlarının Tablo 2’de de verildiği gibi, yaşa göre anlamlı bir biçimde değişmediği görülmektedir. Buna göre araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin okuma ilgilerinin yaş ile bağlantılı olmadığı ifade edilebilir. Elde edilen bu bulgu, çeşitli araştırma sonuçlarıyla da (Tripaldi,1999; Aral ve Aktaş, s.101; Coles ve Hall, 2002, s. 102-103; Saracaloğlu vd, 2006, s.8-9; Saracaloğlu vd, 2007, s.386) da örtüşmektedir.

Sınıf öğretmenlerinin okuma ilgi puanlarının mesleki kademelerine göre anlamlı olarak farklılaşmadığı görülmektedir. Bu bağlamda, katılımcıların okuma ilgisinin kademelerinden bağımsız olduğu söylenebilir. Bununla birlikte katılımcıların okuma ilgi puanlarının uzun bir süre hemen hemen aynı kaldığı görülmektedir. Buna göre, sınıf öğretmenlerinin okuma ilgilerini artırmaya yönelik çaba göstermedikleri düşünülebilir.

Sınıf öğretmenlerinin okuma ilgi puanları, mesleklerinden memnun olup olmadıklarına göre de incelenmiş ve istatistiksel olarak anlamlı düzeyde değişmediği saptanmıştır. Bu bağlamda, katılımcıların meslekten memnun olması ile okuma ilgilerinin bağlantılı olmadığı söylenebilir. Ayrıca sınıf öğretmenlerinin okuma ilgisinin “orta” düzeyde olduğu ifade edilebilir. Bu vargı, öğretmen adayları üzerinde gerçekleştirilen araştırmalarla da desteklenmektedir (Dökmen, 1990, s.408; Saracaloğlu vd, 2003, s.149–155; Saracaloğlu vd, 2006, s.8-9; Saracaloğlu vd, 2007, s.386)

3.3. Sınıf Öğretmenleri ile Öğretmen Adaylarının Okuma İlgisi Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular ve Yorum

Sınıf öğretmeni adayları ile sınıf öğretmenlerinin okuma ilgi puanları t-testi ile çözümlenmiş ve bu bulgular Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Sınıf Öğretmenlerinin ve Sınıf Öğretmeni Adaylarının Okuma İlgisi Puanlarının Karşılaştırılması

Okuma İlgisi	N	X	sd	F	p
Öğretmen	203	53,50	8,82	-2,816	,005*
Öğrenci	151	56,58	11,75		

Tablo 3’te de görüldüğü gibi, sınıf öğretmeni adayları ile sınıf öğretmenlerinin okuma ilgisi puanları istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Bu durum, sınıf öğretmeni adayları lehinedir. Buna göre, sınıf öğretmeni adaylarının okumaya sınıf öğretmenlerinden daha fazla ilgi duyduğu söylenebilir.



Ne var ki, özellikle okuma bilincini ve sevgisini çocuklara kazandırmakla yükümlü olan sınıf öğretmenlerinin okuma ilgisinin daha düşük bulunması, önemli bir bulgudur ve nedenlerinin irdelenmesi gereklidir. Bunun yanı sıra, öğretmen adaylarının okuma ilgilerinin daha yüksek bulunmuş olması da, gelecekte çocuklara okuma alışkanlığının daha fazla kazandırılabilceğinin bir göstergesi olarak düşünülmektedir. Bununla birlikte, sınıf öğretmenlerinin ve sınıf öğretmen adaylarının okuma ilgisi “orta” düzeydedir. Bu bulgu, Saracaloğlu vd. (2003, s.149–155), Saracaloğlu vd. (2006, s.1-20) ile Saracaloğlu vd. (2007, s.384-389)’nin öğretmen adayları üzerinde gerçekleştirdiği araştırma sonuçları ile benzer niteliktedir.

3.4. Sınıf Öğretmeni Adayları ile Sınıf Öğretmenlerinin Okuma Alışkanlıkları ve Okuma Nedenlerine İlişkin Bulgular ve Yorum

Sınıf öğretmeni adayları ile sınıf öğretmenlerinin okudukları materyal türleri ve sıklığı, ayda okudukları kitap ve dergi sayısı ile yeterince kitap okuma durumları ve okumama nedenleri χ^2 testi ile analiz edilmiş ve bu bulgulara aşağıdaki tablolarda yer verilmiştir. Öğretmenlerin ve öğrencilerin okudukları materyal türlerine ilişkin analiz sonuçları Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4’teki bulgular incelendiğinde, öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının en çok okudukları materyaller sırasıyla gazete, sanat kitapları (roman, hikâye, vb.), çeşitli dergiler, kültür kitapları (deneme, vb.), bilimsel kitaplar, bilim teknik ve mizah dergileridir. Buna göre öğretmen ve öğretmen adaylarının en çok okuduğu materyallerin aynı sırada yer aldığı söylenebilir. Erişkon Cangil (2008, s.302-303)’in yaptığı çalışmada Almanca öğretmen adaylarının en çok okudukları materyaller

Tablo 4. Sınıf Öğretmeni ve Sınıf Öğretmeni Adaylarının Okudukları Materyal Türlerinin ve Sıklığının Karşılaştırılması

Tür		Hiç		Çok az		Oldukça		Çok Fazla		Toplam		χ^2
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
Gazete	Öğretmen	2	1,0	25	12,3	119	58,6	57	28,1	203	100,0	—**
	Öğrenci	3	2,0	29	19,2	85	56,3	34	22,5	151	100,0	
	Toplam	5	1,4	54	15,3	204	57,6	91	25,7	354	100,0	
Mizah	Öğretmen	75	36,9	94	46,3	24	11,8	10	4,9	203	100,0	9,788*
	Öğrenci	57	37,7	59	39,1	33	21,9	2	1,3	151	100,0	
	Toplam	132	37,3	153	43,2	57	16,1	12	3,4	354	100,0	
Bilim Teknik	Öğretmen	25	12,3	118	58,1	53	26,1	7	3,4	203	100,0	3,855
	Öğrenci	29	19,2	85	56,3	34	22,5	3	2,0	151	100,0	
	Toplam	54	15,3	203	57,3	87	24,6	10	2,8	354	100,0	
Çeşitli Dergiler	Öğretmen	15	7,4	85	41,9	88	43,3	15	7,4	203	100,0	4,964
	Öğrenci	13	8,6	50	33,1	68	45,0	20	13,2	151	100,0	
	Toplam	28	7,9	135	38,1	156	44,1	35	9,9	354	100,0	
Sanat Kitapları	Öğretmen	8	3,9	58	28,6	93	45,8	44	21,7	203	100,0	6,270
	Öğrenci	14	9,3	40	26,5	57	37,7	40	26,5	151	100,0	
	Toplam	22	6,2	98	27,7	150	42,4	84	23,7	354	100,0	
Kültür Kitapları	Öğretmen	17	8,4	86	42,4	86	42,4	14	6,9	203	100,0	4,875*
	Öğrenci	32	21,2	58	30,5	46	30,5	15	9,9	151	100,0	
	Toplam	49	13,8	144	40,7	132	37,3	29	8,2	354	100,0	
Bilimsel Kitaplar	Öğretmen	26	12,8	117	57,6	51	25,1	9	4,4	203	100,0	4,514
	Öğrenci	30	19,9	79	52,3	32	21,2	10	6,6	151	100,0	
	Toplam	56	15,8	196	55,4	83	23,4	19	5,4	354	100,0	

** Parametrik olmayan testlerde, beklenen değeri 5’ten küçük olan hücre sayısı toplam gözeneğin % 20’sini aşmaktadır. Bu nedenle, anlamlılık testine ilişkin sonuçlar yorumlanmamıştır.

arasında ilk sırayı % 44 ile gazete, ikinci sırayı % 42 ile kitap, üçüncü sırayı ise % 14 ile dergi almaktadır. Bu durumda her iki çalışma bulgusunun birbirine benzediği söylenebilir. Ayrıca yine Erişkon Cangil (2008, s.304-305)'in çalışmasında, Almanca öğretmen adaylarının en çok edebi eserleri (% 40), ikinci sırada % 29 ile kişisel gelişim kitaplarını, % 13 ile bilim kurgu, % 10 ile tarih, % 8 ile felsefe alanında yazılmış kitapları okudukları tespit edilmiştir. Esgin ve Karadağ'ın (2000, s.21) üniversite gençliği üzerinde yaptığı çalışmada da, öğrencilerin % 47'sinin toplumsal sorunları ele alan kitapları, %9'nun siyasî içerikli eserleri okuduğunu bulmuşlardır. Semerci (2002, s.40)'nin Beden Eğitimi ve Spor Bölümünde öğrenim görmekte olan öğrenciler üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada, öncelikle öğrencilerin %17,4'ünün gazete ve dergi gibi yayınları okudukları bulunmuştur. Ayrıca katılımcıların % 41,2'sinin ilk sırada, roman, şiir, öykü kitapları, %22,4'sinin toplumsal sorunları içeren kitapları ve % 21,8'inin sporla ilgili psikoloji, tarih ve formasyon kitapları okuduklarını bulmuştur. Buna göre; söz konusu bulguların bu çalışmadaki sanat kitapları, kültür kitapları ve bilimsel kitaplar sıralamasına benzer nitelikte olduğu düşünülebilir.

Sınıf öğretmenleri (N=434) üzerinde gerçekleştirilen bir çalışmada (Ataklı, 2000, s.23-24) katılımcıların haber içerikli dergiler, gazete ve anı içerikli romanlar okudukları saptanmıştır. Yılmaz (2002, s.450-451) tarafından ilköğretim öğretmenleri üzerinde yapılan bir çalışmada da öncelikle katılımcıların gazete okuduğu saptanmıştır. Katılımcıların kitap olarak da güncel yayınları izledikleri, daha çok sanat kitapları (roman, hikâye) okudukları ve % 21'inin de bir dergiye abone olduğu ortaya konulmuştur. Buna göre, ilköğretim öğretmenlerinin öncelikle gazete, roman ve dergi okudukları saptanmıştır. Yine Akca (2008, s.50-51) tarafından yapılan çalışmada Türkçe öğretmenlerinin okumayı en çok sevdikleri kitap türünün roman (% 47) ve deneme (% 19) olduğu ve öğretmenlerin çoğunluğunun düzenli olarak gazete (% 86) ve dergi (% 42) okuduğu saptanmıştır. Şahiner (2005, s.32-38) öğretmenlerin en çok okuduğu okuma materyalinin sırasıyla gazete ve dergi (% 47), bilimsel ve eğitici kitaplar (% 26), roman ve hikâye (% 25) ile spor ve magazin dergileri (% 1,4) olduğunu bulmuştur. Bu durumda eldeki çalışmada gazete, sanat kitapları (roman, hikâye, vb.), bilimsel kitaplar ve çeşitli dergiler okunduğu dikkate alındığında, söz konusu çalışmalarda da benzer bulgular elde edildiği ve birbirini desteklediği söylenebilir.

Öğretmen ve öğrencilerin okudukları materyal türleri mizah [$X^2_{(3)} = 9,788, p < 0,05$] ve kültür kitapları [$X^2_{(3)} = 14,875, p < 0,05$] açısından istatistiksel olarak farklılaşmaktadır. Buna göre öğrencilerin mizah dergisi okuma durumunun “oldukça” düzeyinde yoğunlaştığı görülmektedir. Aynı şekilde öğrencilerin kültür kitaplarını okuma durumunun “hiç” okumama düzeyinde olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu durum öğretmenler açısından incelendiğinde ise, “çok az” ve “oldukça” okuma düzeyinde farklılaştığı saptanmıştır. Bu durumda öğrencilerin mizah dergilerini, sınıf öğretmenlerinin de kültür kitaplarını daha çok okudukları söylenebilir. Bu bulgu, üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir çalışmanın bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Bu çalışmaya göre öğrencilerin tercih ettikleri kitap türü mizah yazıları ve romanlardır (Smithies, 1983, s.112-113). Bunun yanı sıra söz konusu bulgular çeşitli araştırma bulgularıyla da desteklenmektedir (Burley vd, 1984, s.10-12; LaBonty, 1990, s.27-30; Sağlamtuç, 1990, s.16-17; Blackwood vd, 1991, s.7; Andrews, 1992, s.4-97; Russikoff ve Pilgreen, 1994, s.122-124; Sheorey ve Mokhtari, 1994, s.157-164).

Ancak özellikle sınıf öğretmenlerinin ve sınıf öğretmeni adaylarının en az okumayı tercih ettikleri türlerin “bilim teknik dergileri, bilimsel kitaplar ve kültür kitapları” olduğu görülmüştür. Bu bulgu, mevcut sistemde görev yapan öğretmenlerin ve geleceğin öğretmenlerinin araştırma, sorgulama ve düşünme becerilerini geliştirmelerine katkı sağlayacak nitelikteki bilim ve kültür alanındaki kitapları yeterince okumadıklarını göstermesi açısından oldukça düşündürücü bir bulgudur.

Sınıf öğretmenleri ile öğretmen adaylarının ayda okudukları kitap ve dergi sayılarına ilişkin dağılım Tablo 5'te verilmiştir. Dağılımın anlamlı olup olmadığı x^2 testi ile test edilmiştir.



Tablo 5. Sınıf Öğretmeni ve Sınıf Öğretmeni Adaylarının Ayda Okudukları Kitap ve Dergi Sayısının Karşılaştırılması

Kitap / Dergi Sayısı	Hiç		Bir		İki		Üç		Dört ve +		Toplam		x ²	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
Kitap	Öğretmen	27	13,3	103	50,7	33	16,3	28	13,8	12	5,9	203	100,0	8,287
	Öğrenci	22	14,6	56	37,1	40	26,5	23	15,2	10	6,6	151	100,0	
	Toplam	49	13,8	159	44,9	73	20,6	51	14,4	22	6,2	354	100,0	
Dergi	Öğretmen	48	23,6	63	31,0	42	20,7	16	7,9	34	16,7	203	100,0	4,109
	Öğrenci	37	24,5	40	26,5	32	21,2	21	13,9	21	13,9	151	100,0	
	Toplam	85	24,0	103	29,1	74	20,9	37	10,5	55	15,5	354	100,0	

Tablo 5'e göre öğretmenlerin % 13,3'ü (n= 27) öğrencilerin % 14,6'sı (n=22) "hiç" kitap okumamaktadır. Sınıf öğretmenlerinin % 50,7'si (n=103) ayda bir kitap okurken öğrencilerin % 37,1'i (n=56) ayda bir kitap okumaktadır. Yine öğretmenlerin % 16,3'ü (n=33) ayda iki kitap, % 13,8'i (n=28) ayda üç kitap okurken öğrencilerin % 26,5'i (n=40) ayda iki kitap, % 15,2'si ayda üç kitap okumaktadır. Öğretmenlerin % 5,9'u (n=12), öğrencilerin % 6,6'sı (n=10) ise ayda dört ve üzerinde kitap okumaktadır. Bu durumda, öğretmen ve öğretmen adaylarının aylık kitap okuma oranlarının benzer nitelikte olduğu ve istatistiksel olarak farklılaşmadığı söylenebilir. Bununla birlikte, öğretmenlerin yarısından fazlası ayda bir kitap okurken, öğretmen adaylarının yarıya yakını iki ve daha fazla kitap okumaktadırlar.

Yılmaz (2002, s.447)'in çalışması ilköğretim öğretmenlerinin kitap okuma açısından "hiç okumama" seçeneğinde yoğunlaştığını ve az (2 ayda bir kitap ve daha az) kitap okuduklarını (% 75) göstermektedir. Yine Yılmaz (2004, s.139) tarafından yapılan bir çalışmada, öğretmenlerin %38'inin hiç okumadığı, buna karşın yalnızca % 9'unun güçlü okuma alışkanlığına sahip olduğu saptanmıştır. Şahiner (2005, s.29) tarafından ilk ve ortaöğretim kurumlarında görev yapan öğretmenler üzerinde gerçekleştirilen çalışmada da, katılımcıların % 27'si yılda birkaç kitap; % 32'si 2-3 ayda bir kitap; % 20'si ayda bir kitap; % 17'si ayda 2 ve daha fazla kitap okuduklarını; % 3'ü ise hiç kitap okumadığını belirtmiştir. Çocuk Vakfı (2006) tarafından yapılan çalışmada öğretmenlerin genelde kitap okumadığı saptanmıştır. Sözü edilen öğretmenlerin % 3'ü hiç kitap okumazken, % 63'ü bazen kitap okumakta ve % 33'ü de düzenli kitap okumaktadırlar. Esgin ve Karadağ'ın (2000) üniversite gençliği üzerinde yaptığı çalışmada, öğrencilerin % 92'sinin yeterince okumadıkları, yine Yılmaz vd. (2009, s.22-49) tarafından gerçekleştirilen çalışmada da, üniversite öğrencilerinin % 72'sinin hiç okumadığı ya da az okuduğu saptanmıştır. Yine Çocuk Vakfı (2006)'nın yaptığı çalışmada da gençlerin % 70'inin hiç kitap okumadığı ortaya konulmuştur. Orta Doğu Teknik Üniversitesinde öğrencilerin %21,6'sının kitap okuduğu, %30'nun ise zaman zaman okudukları bulunmuştur (ODTÜ, 2000; Akt: Esgin ve Karadağ 2000, s.20). Bostancı (2004, s.31; Akt: Şahiner, 2005, s.65) tarafından Türkiye genelinde yapılan çalışmada sık sık kitap okuyanlar % 34 iken, ara sıra okuyanlar % 63 ve hiç okumayanlar % 2,7 düzeyinde olduğu saptanmıştır. Eldeki çalışmada ise sınıf öğretmeni ve öğretmen adaylarının söz konusu çalışmadaki katılımcılardan daha fazla okuduğu söylenebilir.

Dergi okuma oranlarının dağılımları incelendiğinde, öğretmenlerin % 23,6'sının (n=48), öğrencilerin % 24,5'inin (n=37) herhangi bir dergi okumadıkları görülmektedir. Öğretmenlerin sırasıyla % 31'i (n=63) ayda bir, % 20,7'si (n=40) iki, % 7,9'u (n=16) ayda üç ve % 16,7'si (n=34) ise dört ve daha fazla dergi okurken öğrencilerde bu dağılım sırasıyla şöyledir: öğrencilerin % 26,5'i (n=40) ayda bir dergi, % 21,2'si (n=32) iki, % 13,9'u (n=21) üç ve % 13,9'u (n=21) dört ve daha fazla dergi okumaktadır. Bu durumda, sınıf öğretmeni ve sınıf öğretmeni adaylarının dergi okuma sayısının istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde değişmediği ifade edilebilir. Yılmaz (2002, s.451)'in çalışmasında ilköğretim öğretmenlerinin % 21'inin bir dergiye abone olduğu belirlenmiştir. Eldeki çalışma sınıf öğretmenlerinin % 31'inin ayda bir dergi okuduğu dikkate alındığında, her iki araştırma bulgusunun benzer nitelikte olduğu ve birbirini desteklediği ifade edilebilir.

Öğrenciler ayda ortalama 1.9 kitap ve 2.2 dergi, öğretmenler ise 1.5 kitap ve 2.1 dergi okumaktadırlar. Buna göre öğretmen adaylarının daha fazla kitap ve dergi okuduğu söylenebilir. Bu bulgu Saracaloğlu vd. (2006, s.19) ile Saracaloğlu vd. (2007, s.387) tarafından yapılan araştırma bulguları ile birbirine paralel bulunmuştur. Çeşitli araştırmalarda ise (Dökmen, 1990, s.409; 1994, s.68; Sağlamtuğ, 1990, s.20; Esgin ve Karadağ, 2000, s.21-22; Saracaloğlu vd, 2003, s.155; Filiz, 2004, s.238) öğrencilerin ayda yaklaşık 2.2 ila 5.7 adet kitap okudukları belirlenmiştir. Eldeki araştırmada öğrencilerin 1.9 ve öğretmenlerin 1.5 düzeyindeki ayda okuyabildikleri ortalama kitap sayısının, söz konusu araştırmalardaki ortalamalardan oldukça düşük olduğu görülmektedir. Bununla birlikte uluslararası ortalamalar dikkate alındığında katılımcıların orta düzeyde okuyanlar grubuna girdikleri söylenebilir.

Sınıf öğretmenleri ve sınıf öğretmeni adaylarının “yeterince kitap okuyabiliyor musunuz?” sorusuna verdikleri yanıtlar Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Sınıf Öğretmeni ve Sınıf Öğretmeni Adaylarının Yeterince Kitap Okuyabilme Durumuna İlişkin Görüşlerinin Karşılaştırılması

Yeterince Kitap Okuyabilme Durumu	Evet		Kısmen		Hayır		Toplam		x ²
	n	%	n	%	n	%	n	%	
Öğretmen	16	7,9	48	23,6	139	68,5	203	100,0	2,007
Öğrenci	7	4,6	42	27,8	102	67,5	151	100,0	
Toplam	23	6,5	90	25,4	241	68,1	354	100,0	

*p<0,05

Tablo 6 incelendiğinde, öğretmenlerin yalnızca % 7,9 (n=16)’u, öğrencilerin ise % 4,6 (n=7)’sı “yeterince” kitap okuduklarını ifade ederken, öğretmenlerin % 68,5’inin (n=139), öğrencilerin % 67,5’inin (n=102) ise okuma durumlarını yetersiz bulduğu görülmektedir. Ayrıca öğretmenlerin % 23,6 (n=48)’sı, öğrencilerin % 27,8 (n=42)’i okuma düzeylerini “kısmen” yeterli bulduklarını belirtmişlerdir. Bu sonuç; öğrenciler üzerinde gerçekleştirilen Dökmen (1990, s.68-69), Esgin ve Karadağ (2000, s.20), Saracaloğlu vd. (2003, s.152-155), Saracaloğlu vd. (2006, s.11) ile Saracaloğlu vd. (2007, s.385-388), Odabaş vd. (2008, s.459), Yılmaz vd. (2009, s.22-49) tarafından yapılan araştırma bulguları ile benzer mahiyettedir. Başka bir araştırmada da öğretmen adaylarının etkili okuma alışkanlığı ile tutumlarının eksik olduğu saptanmıştır (Olson ve Gillis, 1983, s.125). McNinch ve Steelman (1990, s.203-206) tarafından 48 öğretmen adayı üzerinde yapılan çalışmada, adayların kendilerini *seyrek okuyan bireyler* olarak nitelendirdikleri belirlenmiştir. Şahiner (2005, s.31)’in araştırmasında ilk ve ortaöğretim kurumu öğretmenlerinin % 17 (n=25)’si, okuma konusunda kendilerini yeterli görürken, yetersiz görenler % 52 (n=78) düzeyindedir. Ayrıca kendilerini kısmen yeterli gören katılımcıların oranı da % 31 (n=47)’dir. Atak vd. (2007, s.3) tarafından öğretmenler üzerinde yapılan bir araştırmada ise, Kayseri’deki bir ilçede görev yapan öğretmenlerin % 36’sının düzenli okuduğu, % 18’inin ara sıra okuduğu ve % 46’sının da okumadığı bulunmuştur. Çocuk Vakfı (2006)’nın yaptığı araştırmada da öğretmenlerin %33’ünün düzenli okuduğu, %63’ünün bazen okuduğu ve % 3’ünün de hiç okumadığı saptanmıştır. Bu durumda, sözü edilen araştırmalarda öğretmenlerin daha fazla kitap okuduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca sınıf öğretmeni adayları ile sınıf öğretmenlerinin yeterince kitap okuma durumları istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır.

Eldeki araştırmada, öğretmen ve öğrencilerin üçte ikisinin yeterince kitap okumadıkları saptanmıştır. Bu bulgu, çeşitli araştırma sonuçları (Olson ve Gillis, 1983, s.125-129; Dökmen, 1990, s.69; McNinch ve Steelman, 1990, s.203-205; Esgin ve Karadağ, 2000, s.21; Semerci, 2002, s.41; Balcı, 2003, s.3; Saracaloğlu vd, 2003, s.154; Şahiner, 2005, s.29; Saracaloğlu vd, 2006, s.12; Saracaloğlu vd, 2007, 387-388; Kolaç, 2007, s.212; Odabaş vd, 2008, s.459-460) ile tutarlı bulunmuştur.

Öğretmenlerin ve öğretmen adaylarına “yeterince kitap okuyamama nedenleriniz nelerdir?” sorusuna verdikleri yanıtlar Tablo 7’de verilmiştir.



Tablo 7. Sınıf Öğretmeni ve Sınıf Öğretmeni Adaylarının Yeterince Kitap Okuyamama Nedenlerinin Karşılaştırılması

Okuyamama Nedenleri		Hiç uygun değil		Biraz uygun		Oldukça uygun		Çok uygun		Toplam		x ²
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
Zaman bulamama	Öğretmen	24	11,8	45	22,2	64	31,5	70	34,5	203	100,0	3,554
	Öğrenci	20	13,2	38	25,2	55	36,4	38	25,2	151	100,0	
	Toplam	44	12,4	83	23,4	119	33,6	108	30,5	354	100,0	
Yorgun olma	Öğretmen	24	11,8	39	19,2	77	37,9	63	31,0	203	100,0	15,913*
	Öğrenci	22	14,6	51	33,8	54	35,8	24	15,9	151	100,0	
	Toplam	46	13,0	90	25,4	131	37,0	87	24,6	354	100,0	
TV seyretmeyi tercih etme	Öğretmen	32	15,8	86	42,4	63	31,0	22	10,8	203	100,0	27,553*
	Öğrenci	60	39,7	51	33,8	33	21,9	7	4,6	151	100,0	
	Toplam	92	26,0	137	38,7	96	27,1	29	8,2	354	100,0	
Sohbetin daha çekici olması	Öğretmen	29	14,3	83	40,9	70	34,5	21	10,3	203	100,0	1,774
	Öğrenci	23	15,2	53	35,1	54	35,8	21	13,9	151	100,0	
	Toplam	52	14,7	136	38,4	124	35,0	42	11,9	354	100,0	
Kitap fiyatlarının yüksek olması	Öğretmen	33	16,3	28	13,8	63	31,0	79	38,9	203	100,0	5,318
	Öğrenci	22	14,6	32	21,2	52	34,4	45	29,8	151	100,0	
	Toplam	55	15,5	60	16,9	115	32,5	124	35,0	354	100,0	

*p<0 ,05

Tablo 7’de de görüldüğü gibi, öğretmenlerin yeterince kitap okuyamama sebeplerinin önem sırasına göre; *kitap fiyatlarının yüksek olması, yorgun olma, işlerden / derslerden zaman bulamama, dostlarla / arkadaşlarla sohbetin daha çekici olması ve televizyon seyretmeyi tercih etme* şeklinde sıralandığı görülmektedir. Öğrencilerin sıralaması ise; *kitap fiyatlarının yüksek olması, işlerden / derslerden zaman bulamama, yorgun olma, dostlarla / arkadaşlarla sohbetin daha çekici olması ve televizyon seyretmeyi tercih etme* şeklindedir. Buna göre öğretmen ve öğrencilerin yeterince kitap okuyamama sebeplerinin önem sıralamasında yalnızca ikinci ve üçüncü sıranın yer değiştirdiği görülmektedir. Ayrıca yorgun olma nedeni ile okuyamama durumu öğretmen ve öğrenciler açısından anlamlı bir biçimde farklılaşmaktadır [$X^2_{(3)} = 15,913, p<0,05$]. Bu durum, öğretmenler lehinedir. Başka bir anlatımla, öğretmenler *yorgun oldukları* gerekçesiyle kitap okuyamadıklarını öğrencilerden daha üst sırada belirtmişlerdir. Aynı şekilde *televizyon seyretmeyi tercih etme* durumu da istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde değişmektedir [$X^2_{(3)} = 27,553; p<0,001$]. Buna göre, öğretmenler *televizyon seyretmeyi* öğrencilerden daha fazla yeğlemektedirler. Nitekim öğrencilerin % 40’ı yeterince okuyamama açısından *TV seyretmeyi tercih etmenin* geçerli bir neden olmadığı yönünde görüş belirtmişlerdir.

Yılmaz (2004, s.140) tarafından gerçekleştirilen çalışmada; öğretmenlerin % 45’inin zaman bulamadığı ve % 33’ünün de kitap/dergi pahalı olduğu için yeterince okuyamadıkları ortaya konulmuştur. Ayrıca aynı çalışmada öğretmenlerin % 8’inin “kendisi için önceliğinin olmaması” nedeniyle okumadıklarının belirtilmiş olması da dikkat çekici bir bulgudur. Kolaç (2007, s.211-213)’ün çalışmasında sınıf öğretmeni adaylarının kitap okuma sıklıklarının olumsuz yönde etkileyen nedenlerin başında derslerin, sınavların, ödevlerin ve KPSS sınavının geldiği saptanmıştır. Bu durumda, sınıf öğretmeni adaylarının, işlerden / derslerden zaman bulamamaları nedeniyle okuyamadıkları düşünülebilir. Semerci (2002, s.42) tarafından yapılan çalışmada da öğrencilerin ders dışı kitap okumamalarının nedenleri arasında, televizyonun cazip olması, kitapların pahalı olması, ders programlarının yüklü olması, okumanın sevilmemesi, yönlendirme olmaması vb. durumlar gösterilmiştir. Yılmaz (2006, s.4)’ün sınıf öğretmeni adayları üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada, okuma alışkanlığını azaltan nedenlerin ekonomik nedenler (% 41), çalışma nedeniyle zaman bulamama (% 31) ve okuma alışkanlığının ilk, orta ve lise eğitimi yıllarında kazandırılmamış olması (% 28) şeklinde sıralandığı belirlenmiştir. Bu bulgular, öğretmen adayları üzerinde gerçekleştirilen çeşitli araştırmalar (Cumhuriyet, 1999, s.3; Egin ve Karadağ, 2000, s.21; Saracaloğlu vd, 2003, s.155; Saracaloğlu vd, 2006, s.21; Saracaloğlu vd. 2007, s.387) ile benzer niteliktedir. Atak vd. (2007) çalışmalarında öğretmenlerin işlerden zaman bulamama (%39), teknolojinin gelişmesi (%35), ailevi etkenler (% 11), seviyeli yayınlar bulamama (% 4) ve

arkadaş çevresi (%3) gibi nedenler yüzünden yeterince okuyamadıklarını bulmuşlardır. Ayrıca %9'luk bir grup da okumalarını engelleyen herhangi bir neden olmadığını ifade etmişlerdir. Görüldüğü gibi, öğretmenlerin en önemli gerekçeleri "işlerden zaman bulamama"dır. Bu durumda söz konusu bulgunun, eldeki araştırma bulgusunu desteklediği ifade edilebilir.

Özetle, öğretmen ve öğrencilerin okuma alışkanlıklarının "yetersiz" olduğu söylenebilir. Bu sonuç, Olson ve Gillis (1983, s.125-129), Dökmen (1990, s.69), McNinch ve Steelman (1990, s.203-205), LaBonty (1991, s.28), McCoy vd. (1991), Andrews (1992), Myers (1993), Timbs (1993), Esgin ve Karadağ (2000, s.21), Semerci (2002, s.41), Balcı (2003, s.3), Saracaloğlu vd. (2003, s.154), Yılmaz, (2004, s. 139), Saracaloğlu vd. (2006, s.12), Atak vd. (2007, s.3), Saracaloğlu vd. (2007, s.387-388), Kolaç (2007, s.212), Odabaş vd. (2008, s.459-460) ve Yılmaz vd. (2009, s.22-49) tarafından gerçekleştirilen araştırmalar ile de örtüşmektedir.

3.5. Sınıf Öğretmeni Adaylarının Okuma İlgisi Puanları ile Değişkenler Arası Korelasyona İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Sınıf öğretmeni adaylarının okuma ilgi puanları ile çeşitli değişkenlere ilişkin korelasyon katsayıları Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Sınıf Öğretmeni Adaylarının Okuma İlgisi Toplam Puanları ve Çeşitli Değişkenlere İlişkin Toplam Puanlarına İlişkin Korelasyon Katsayıları

	1	2	3	4	5
1. Okuma İlgisi Toplam					
2. Yaş	-0,085				
3. Ayda Okunan Kitap Sayısı	0,414**	-0,075			
4. Ayda Okunan Dergi Sayısı	0,115	0,001	0,229**		
5. Sahip Olunan Kitap Sayısı	0,301**	0,101	0,229**	0,203**	

*p<0,05, ** p<0,01

Tablo 8 incelendiğinde, araştırmaya katılan sınıf öğretmeni adaylarının okuma ilgisi toplam puanları ile ayda okudukları (r=.42) ve sahip oldukları kitap sayısı (r=.30) arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Buna göre okuma ilgisi yükseldikçe, ayda okunan ve sahip olunan kitap sayısının da arttığı söylenebilir. Öğretmen adaylarının ayda okudukları kitap sayısı ile ayda okudukları dergi sayısı (r=.23= ve sahip oldukları kitap sayısı (r=.23) arasında pozitif ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra öğrencilerin ayda okudukları dergi sayısı ile sahip oldukları kitap sayısı arasında da pozitif ve düşük düzeyde (r=.20) anlamlı bir ilişki vardır. Bu durumda, öğrencilerin ayda okudukları kitap sayısı arttıkça, okudukları dergi sayısı ve sahip oldukları kitap sayısının da arttığı söylenebilir. Ayrıca yaş ile hiçbir değişken arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Sınıf öğretmenlerinin okuma ilgi puanları korelasyon katsayılarına ilişkin bulgular Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9. Sınıf Öğretmeni Adaylarının Okuma İlgisi Toplam Puanları ile Çeşitli Değişkenlerin Toplam Puanlarına İlişkin Korelasyon Katsayıları

	1	2	3	4	5	6
1. Okuma İlgisi Toplam						
2. Yaş	-0,073					
3. Kıdem	-0,021	0,863**				
4. Ayda Okunan Kitap Sayısı	0,293**	0,011	0,031			
5. Ayda Okunan Dergi Sayısı	0,184**	-0,065	-0,062	0,267**		
6. Sahip Olunan Kitap Sayısı	0,220**	0,019	0,014	0,378**	0,213**	

*p<0,05, ** p<0,01

Tablo 9’da da verildiği gibi, sınıf öğretmenlerinin yaşı ile mesleki kıdemleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki ($r=.86$) bulunmaktadır. Buna göre öğretmenlerin yaşı arttıkça mesleki kıdemlerinin de doğal olarak arttığı söylenebilir. Ne var ki yaş ve kıdem başka hiçbir değişkenle ilişkili bulunmamıştır. Bu durumda, okuma ilgisi ve alışkanlığının yaş ve kıdemle bağlantılı olmadığı ifade edilebilir.

Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin okuma ilgisi toplam puanları ile ayda okudukları kitap ($r=.29$) ve dergi ($r=.18$) sayısı ve sahip oldukları kitap sayısı ($r=.22$) arasında pozitif ve düşük düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Buna göre okuma ilgisi yükseldikçe, ayda okunan kitap ve dergi sayısı ile sahip olunan kitap sayısının da arttığı söylenebilir. Sınıf öğretmenlerinin ayda okudukları kitap sayısı ile ayda okudukları dergi sayısı ($r=.27$) ve sahip oldukları kitap sayısı ($r=.38$) arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra öğrencilerin ayda okudukları dergi sayısı ile sahip oldukları kitap sayısı arasında da pozitif ve düşük düzeyde ($r=.22$) anlamlı bir ilişki vardır. Bu durumda, öğretmenlerin ayda okudukları kitap sayısı arttıkça, okudukları dergi sayısı ve sahip oldukları kitap sayısının da arttığı söylenebilir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

4.1. Sonuçlar

1. Sınıf öğretmeni adaylarının okuma ilgileri kadın öğrenciler lehine anlamlı bir şekilde farklılaşmakta; buna karşın yaş, öğretim türü, okudukları bölümü tercih sırası ve bölümden memnun olma değişkenleri açısından anlamlı düzeyde değişmemektedir.
2. Sınıf öğretmenlerinin okuma ilgilerinin görev yaptıkları okulun sosyo-ekonomik düzeyi, cinsiyet, mezun olunan kurum, yaş, kıdem ve mesleğinden memnun olma değişkenleri açısından anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı saptanmıştır.
3. Sınıf öğretmeni adaylarının okuma ilgileri sınıf öğretmenlerinden daha yüksek bulunmuştur. Ancak sınıf öğretmenlerinin ve sınıf öğretmen adaylarının okuma ilgileri “orta” düzeydedir.
4. Öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının en çok okudukları materyaller sırasıyla gazete, sanat kitapları (roman, hikâye, vb.), çeşitli dergiler, kültür kitapları (deneme, vb.), bilimsel kitaplar, bilim teknik ve mizah dergileridir. Katılımcıların en çok okuduğu materyaller aynı sırada yer almaktadır. Öğretmen ve öğrencilerin okudukları materyal türleri mizah ve kültür kitapları açısından farklılaşmaktadır. Öğrencilerin mizah dergilerini, sınıf öğretmenlerinin de kültür kitaplarını daha çok okudukları saptanmıştır.
5. Öğretmenlerin yarıdan fazlası, öğrencilerin üçte biri ayda bir kitap okumaktadırlar. Öğrencilerin ayda ortalama 1.9 kitap ve 2.2 dergi, öğretmenlerin ise 1.5 kitap ve 2.1 dergi okudukları saptanmıştır. Buna göre öğretmen adayları öğretmenlerden daha fazla kitap ve dergi okumaktadırlar.
6. Öğretmen ve öğrencilerin üçte ikisi yeterince kitap okumadıklarını ifade etmişlerdir.
7. Öğretmenlerin yeterince kitap okuyamama sebepleri; *kitap fiyatlarının yüksek olması, yorgun olma, işlerden / derslerden zaman bulamama, dostlarla / arkadaşlarla sohbetin daha çekici olması ve televizyon seyretmeyi tercih etme* şeklinde sıralanmaktadır. Öğrencilerin sıralaması ise; *kitap fiyatlarının yüksek olması, işlerden / derslerden zaman bulamama, yorgun olma, dostlarla / arkadaşlarla sohbetin daha çekici olması ve televizyon seyretmeyi tercih etme* şeklindedir. Katılımcıların kitap okuyamama nedenleri *yorgun olma ve televizyon seyretmeyi tercih etme* durumuna göre farklılaşmaktadır.
8. Sınıf öğretmenleri ile sınıf öğretmeni adaylarının okuma alışkanlıklarının “orta düzeyde” olduğu ortaya konulmuştur.

9. Öğretmen adayları ve öğrencilerin okuma ilgisi ile ayda okudukları ve sahip oldukları kitap sayısı arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler olduğu saptanmıştır. Öğretmen adaylarının ayda okudukları kitap sayısı ile ayda okudukları dergi sayısı ve sahip oldukları kitap sayısı arasında da pozitif ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Ayrıca yaş ve kıdem ile hiçbir değişken arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

4.2. Öneriler

Araştırma bulguları doğrultusunda aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir.

- Yüksek Öğretim Kurulu ve Milli Eğitim Bakanlığı işbirliği ile öğretim programlarına okuma kültürünü geliştirmeye yönelik etkinlikler eklenmelidir.
- Üniversitelerde ve Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda Türkçe, Türk Dili ve Edebiyatı, Yazılı ve Sözlü Anlatım gibi derslerde ders içi ve ders dışı okuma etkinliklerine ayrılan zaman artırılmalıdır.
- Öğrenci ve öğretmenlere yönelik seminerler, okuma saatleri, yazar söyleşileri, kitap tanıtımı, edebiyat günleri gibi okumaya teşvik edici etkinlikler düzenlenmelidir.
- Okullarda okutulması gereken temel edebi eserlerin yanı sıra yeni çıkan edebi ürünlere yönelik tanıtıcı etkinlikler düzenlenmeli, öğrenci ve öğretmenler okumaya teşvik edilmelidir.
- Okumaya özendirici yarışma ve etkinlikler düzenlenerek “en çok okuyan” öğrenci ve öğretmenler ödüllendirilmelidir.
- Başta okul ve üniversite kütüphaneleri olmak üzere halk kütüphanelerinin kapsamı genişletilmeli, koşulları iyileştirilmelidir. Böylece öğretmen ve öğrencilerin kitap ve dergilere daha kolay ulaşması sağlanabilir.
- En önemlisi, öğrenci ve öğretmenler okumaya zaman ayırmak ve okumayı yaşamının bir parçası haline getirmek için bireysel çaba göstermelidirler.

KAYNAKÇA

- Akca, Ç. (2008).** İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerine Kitap Okuma Alışkanlığı Kazandırmada Türkçe Öğretmenlerinin Rolü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Yeditepe Üniversitesi.
- Aksaçlıoğlu, A. G., Yılmaz, B. (2007).** Öğrencilerin Televizyon İzlemeleri ve Bilgisayar Kullanmalarının Okuma Alışkanlıkları Üzerine Etkisi. *Türk Kütüphaneciliği*. 21(1), 3-28.
- Akyol, H. (2005).** *Türkçe İlkokuma Yazma Öğretimi*. 4. Baskı, PegemA Yayıncılık, Ankara.
- Andrews, S. V. (1992).** Becoming Serious Writers/Readers: Providing Encouragement and Contexts for Learning. Paper presented at the *Annual Indiana Teachers Applying Whole Language Conference*. (Terre Haute, IN, Feb 22, 1992). ERIC ED345230, 1-13.
- Aral, N. ve Aktaş, Y. (1997).** Çocukların Televizyon ve Diğer Etkinliklere Harcadıkları Sürenin İncelenmesi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 99-105.
- Aşlıoğlu, B. (2006).** Çocuklarda Okuma Alışkanlığının Geliştirilmesi Açısından Yeni İlköğretim Türkçe Programının Değerlendirilmesi. *II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu. (Gelişmeler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri)*. 04-06 Ekim 2006, 59-65.



- Atak, M., Gündüz, E., Gür, Ü., Dikici, M. ve Yaman Zengin, B. (2007).** Kayseri İli Kocasinan İlçesindeki Liselerde Görev Yapan Öğretmenlerin Okuma Konusundaki Bilgi, Tutum ve Davranışları, *16. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, 6-7 Eylül 2007 Tokat, 1-8.
- Ataklı, A. (2000).** Türkiye’de Sınıf Öğretmenlerinin Okuma Alışkanlığı Üzerine Görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19, 20-28.
- Aydın Y. Z. (2006, Ocak).** Sınıf Öğretmeni Adaylarının Okuma Alışkanlığı. *İlköğretim Online*. 5(1),1-6 <http://ilkogretim-online.org.tr/vol5say1/v5s1m1.PDF>
- Balcı, V. (2003)** Ankara’daki Üniversite Öğrencilerinin Boş Zaman Etkinliklerine Katılımlarının Araştırılması, *Milli Eğitim Dergisi*, 158.
- Bamberger, R. (1990).** *Okuma Alışkanlığını Geliştirme* (Çev.: Çapar, B.). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Bekar, Ü. (2005).** *İlköğretim Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Okuma Alışkanlığı Kazanmalarında Ailelerin Rolü: Kastamonu İli Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi.
- Bınarbaşı, F. (2006).** *Üniversite Öğrencilerinin Okuma ve Kütüphane Kullanma Alışkanlıklarının İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi.
- Blackwood, C., Flowers, S. S., Rogers, J. S., Staik, I. M. (1991, November).** Pleasure Reading by College Students: Fact or Fiction? *Paper presented at the Annual Meeting of the Mid-South Educational Research Association*. (Lexington, KY, Nov 13-15, 1991). ERIC ED344191.
- Book Industry Study Group. (1984).** *The 1983 Consumer Research Study on Reading and Book Publishing*. New York: Book Industry Study Group, Inc.
- Burley, J. E., Scales, A., Emeruwa, L.W. (1984).** A Report on the Reading Habits of College-Aged Senegalese Students. *Paper presented at the Annual Meeting of the International Reading Association*. (29th, Atlanta, GA, May 6-10, 1984). ERIC ED246411, 1-20.
- Coles, M., Hall, C. (2002).** Gendered Reading: Learning From Children’s Reading Choices, *Journal of Research in Reading*, 25, (1), 96-108.
- Cumhuriyet Gazetesi. 22 Ocak 1999, 3.**
- Demirel, Ö. (1995)** *Türkçe Programı ve Öğretimi*, Ankara: Usem Yayınları.
- Demirel, Ö. (2003).** *Türkçe Öğretimi*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Dökmen, Ü. (1990).** Lise ve Üniversite Öğrencilerinin Okuma Becerileri, İlgileri, Okuma ve Kütüphane Kullanma Alışkanlıkları. *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 23(2), 394-418.
- Dökmen, Ü. (1994)** *Okuma Becerisi, İlgisi ve Alışkanlığı Üzerine Psikososyal Bir Araştırma*, İstanbul, MEB Yayınları.
- Erişkon Cangil, B. (2008).** Okumayı Öğretmek - Almanca Öğretmen Adayı Gençlerin Okuma ve Kütüphane Kullanma Alışkanlıkları. *Gençliğin İzdüşümü, Nilüfer Tapan Armağan Kitabı*, Yay. Haz. Nilüfer Kuruyazıcı. İstanbul: Multilingual, 293-313.
- Esgin, A., Karadağ, O. (2000).** Üniversite Öğrencilerinde Okuma Alışkanlığı. *Popüler Bilim Dergisi*. 82, 19-23.
- Filiz, K. (2004).** Gazi Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulunda Okuyan Öğrencilerin Meslekle İlgili Okuma ve Araştırma Alışkanlıkları, *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(2), 231-242.

- Gömleksiz, M. N. (2005).** Geleceğin Öğretmenlerinin Kitap Okumaya İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi, *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 1–21.
- Gönen, M., Öncü, E., Işıtan, S. (2004).** İlköğretim 5., 6. ve 7. Sınıf Öğrencilerinin Okuma İlgi ve Alışkanlıklarının İncelenmesi, *Milli Eğitim Dergisi*, 164(2).
- Gürçan, H. İ. (1999).** *Okuma Alışkanlığı ile Kitap Yayıncılığının Kültürel İletişim ve Teknolojisine Bağlı Sorunları Karşısında Türkiye Koşulları Temelinde Bir Model Önerisi*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Hall, C., Coles, M. (1999).** *Children's Reading Choices*. Routledge.
- Hughes-Hassel, S., Lutz, C. (2006).** What do you want to tell us about reading? A survey of the habits and attitudes of urban middle school students toward leisure reading. *Young Adult Library Services*. 4, 39-45.
- Hughes-Hassel, S., Rodge, P. (2007, September).** The Leisure Reading Habits of Urban Adolescents. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 51(1), 22–33. doi: 10.1598/JAAL.51.1.
- Işık, H. (2002).** Öğretmenlik Mesleğinde Okumanın Önemi ve Okuma Kuralları, *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 284, 1–7.
- Karasar, N. (2000).** *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. (10.baskı). Ankara: Nobel yayıncılık.
- Keleş, Ö. (2006).** *İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinde Kitap Okuma Alışkanlığının İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kolaç, E. (2007).** Sınıf Öğretmeni Adaylarının Okuyucu Profilleri. *Anadolu Üniversitesi VI. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu*, 27-29 Nisan 2007, 209-214.
- Kurulgan, M., Çekerol, G. S. (2008).** Öğrencilerin Okuma ve Kütüphane Kullanma Alışkanlıkları Üzerine Bir Araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 8(2), 237-258
- LaBonty, J. (1991).** College Students as Readers. *Reading Horizons*. 32 (1), 21-32.
- Mavi, H. F., Çetin, B. (2009).** Beden Eğitimi Öğretmen Adaylarının Kitap Okumaya İlişkin Görüş ve Tutumlarının Değerlendirilmesi. *C.B.Ü. Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*. 4(1), 1-11.
- McCoy, D., Others. (1991).** Surveys of Independent Reading: Pinpointing the Problems, Seeking the Solutions. *Paper presented at the Annual Meeting of the College Reading Association*. (Cristal City, VA, Oct 31-Nov 3, 1991). ERIC ED341021.
- McNinch, G. W., Steelman, P. (1990, Fall).** Perceived Reading Status of Teacher Education Students. *Reading Improvement*, 27 (3), 203-206.
- Myers, A. (1983, Dec.).** Reading in the Problem Years: Some Strategies. *The School Librarian*. 31(4), 328-331.
- Odabaş, H. (2003).** Üniversite Öğrencilerinin Okuma Alışkanlığına Etki Eden Faktörler. *Bilgin* (2),3-6.
- Odabaş, H., Odabaş, Z.Y., Polat, C. (2008).** Üniversite Öğrencilerinin Okuma Alışkanlığı: Ankara Üniversitesi Örneği. *Bilgi Dünyası*. 9(2):431-465.
- Oğuzkan, F., Kavcar, C. (1989).** *Türk Dili III*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayını.
- Olson, M. W. and Gillis, M. (1983, Dec).** Teaching Reading Study Skills and Course Content to Preservice Teachers. *Reading World*. 23(2), 124-133.



- Özbay, M., Bağcı, H., Uyar, Y. (2008, Bahar).** Türkçe Öğretmeni Adaylarının Okuma Alışkanlığına Yönelik Tutumlarının Çeşitli Değişkenlere Göre Değerlendirilmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 9(15), 117–136.
- Özen, F. (1998, Bahar).** Türkiye’de Okuma Alışkanlığı ve Öğretmenin Sorumluluğu. *Eğitim ve Yaşam*. 23-30.
- Russikoff, K. A., J. L. Pilgreen. (1994).** Shaking the Tree of “Forbidden Fruit”: A Study of Light Reading. *Reading Improvement*. 31, 2: 122-124, Sum.
- Sağlam, M., Suna, Ç., Çengelci, T. (2008, Bahar)** Öğretmen Adaylarının Okuma Alışkanlıklarını Etkileyen Etmenlere İlişkin Görüş ve Önerileri. *Milli Eğitim*, 178, 8-23.
- Sağlam, M., Suna, Ç., Çengelci, T. (2007).** Sınıf Öğretmenliği ile Diğer Öğretmenlik Programları Öğrencilerinin Okuma Alışkanlığı Düzeylerinin Karşılaştırılması. *VI. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Sempozyumu*, 27–29 Nisan 2006, Eskişehir, 325–328.
- Sağlamtuğç, T. (1990).** Türkiye’de üniversite kütüphanecilik bölümlerinin 4.sınıf öğrencilerinin özgür (boş) zaman ders dışı okuma alışkanlıkları üzerine bir araştırma. *Türk Kütüphaneciliği*, 4, 3-21.
- Saracaloğlu, A.S., Bozkurt, N., Serin, O. (2003).** Üniversite Öğrencilerinin Okuma İlgileri ve Okuma Alışkanlıklarını Etkileyen Faktörler, *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(12), 149–157.
- Saracaloğlu, A.S., Yenice, N., Karasakaloğlu, N. (2006).** Öğretmen Adaylarının İletişim ve Problem Çözme Becerileri ile Okuma İlgi ve Alışkanlıkları Arasındaki İlişki, *III. Uluslararası Öğretmen Yetiştirme Sempozyumu*, 4–5 Mayıs 2006, Çanakkale, 1–23.
- Saracaloğlu, A.S., Karasakaloğlu, N., Yenice, N. (2007).** Öğretmen Adaylarının Problem Çözme Becerileri ile Okuma İlgi ve Alışkanlıkları Arasındaki İlişki, *VI. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Sempozyumu*, 27-29 Nisan 2007, Eskişehir, 384–389.
- Semerci, Ç. (2002, Temmuz).** Türk Üniversitelerinde Beden Eğitimi ve Spor Bölümü Öğrencilerinin Okuma Alışkanlıkları. *Eğitim ve Bilim*, 27(125), 36-43.
- Sever, S. (2004a).** Okuma Kültürü Edinme Sürecinde Türkçe Öğretiminin Sorumluluğu. *Okuma Kültürü ve Okullarda Uygulama Sorunları Toplantısı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, 2007, 108-126.
- Sever, S. (2004b).** *Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme*. 4. Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sheorey, R., K. Mokhtari. (1994).** The Reading Habits of Developmental College Students at Different Levels of Reading Proficiency. *Reading Improvement*. 31(3), 156-166.
- Suna, Ç. (2006).** *İlköğretim öğrencilerinin Okuma İlgi ve Alışkanlıklarının Analitik Olarak İncelenmesi ve Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Şahiner, Y. (2005).** İlk ve Orta Öğretim Kurumlarında Çalışan Öğretmenlerin Okuma Alışkanlıkları ve Bu Alışkanlıkları Etkileyen Faktörler. (Elmadağ İlçesi Örneği). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,
- Tazebay, A. (2005)** *İlkokul Öğrencilerinin Okuma Becerilerinin Okuduğunu Anlamaya Etkisi*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Timbs, L. C. Jr. (1993, Sum).** From Couch Potatoes to Readers: Enriching Undergraduate Education. *Journalism Educator*. 48, 2: 81-83.

- Türk Dil Kurumu [T.D.K]. (1988)** *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: c. 1-2.
- Yalınkılıç, K. (2007)** Türkçe Öğretmen Adaylarının Okumaya İlişkin Tutum ve Görüşleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 225-241.
- Yıldız, A. (2000).** *Üniversite Öğrencilerinin Okuma Alışkanlıklarını Belirleyen Etmenler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi.
- Yılmaz, B. (2002).** Ankara'da İlköğretim Öğretmenlerinin Okuma ve Halk Kütüphanesi Kullanma Alışkanlıkları Üzerine Bir Araştırma. *Türk Kütüphaneciliği*. 16(4), 441-460.
- Yılmaz, B. (1998).** Okuma Alışkanlığı Sorunu, Bir Enstitü Örneği ve Türkiye İçin Öneriler. *Türk Kütüphaneciliği*, 12 (3), 244-251.
- Yılmaz, B. (2004).** Okuma Alışkanlığı ve Öğretmen. *Okuma Kültürü ve Okullarda Uygulama Sorunları Toplantısı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, 2007, 133-142.
- Yılmaz, B. (1995).** Okuma Sosyolojisi: Ankara'da Oturanların Okuma Alışkanlıkları Üzerine Bir Araştırma, *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, 9(3), 325-336.
- Yılmaz, B. (2004).** Öğrencilerin Okuma ve Kütüphane Kullanma Alışkanlıklarında Ebeveynlerin Duyarlılığı. *Bilgi Dünyası*, 5(2), 115-136.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Çocuk Vakfı. (2006).** Türkiye'nin Okuma Alışkanlığı Karnesi-Eylül 2006. <http://www.cocukvakfi.org.tr/soru2.htm> (Erişim tarihi: 18 Nisan 2010)
- Ersoy, A. (2007).** Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Son Sınıf Öğrencilerinin Okuma Alışkanlıkları. *Değişen Dünyada Bilgi Yönetimi Sempozyumu*, 24-26 Ekim 2007, Ankara: H.Ü. Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, 179-184.
<<http://by2007.bilgiyonetimi.net/bildiriler/ersoy.pdf>>
- Lehr, F. (2005).** *Television Wieving and Writing*, <http://ericir.syr.edu/plweb/cgi/fastweb?seerchform+ericdb>.
- Odabaş, H. (2005).** Ülkemizde Okuma Alışkanlığı ve Eleştirel Okuma. http://www.humanityankara.edu.tr/bilgibelge/ogrelfiles/ho/Ulkmzde_okm_al_ve_el_om.doc., 1-8. (Erişim tarihi: Eylül 2006).
- Sevim, O. (2004)** *Okuma Alışkanlığı Kazandırma Projesi*, <http://www.bilgeyayincilik.com.tr>.
- Smithies, M. (1983).** Reading Habits at a Third World Technological University. *Reading in a Foreign Language*. 1(2), 111-118, Oct. (<http://www.nflrc.hawaii.edu/RFL/PastIssues/rfl12smithies.pdf> Erişi tarihi: Eylül 2001).
- Tipaldi, E. (2002)** *Squeezing Reading into Our Students' Lives*, http://www_unix.oit.umass.edu/amoran/wwwp/tipaldi.htm, Mayıs 2001.
- Yılmaz, B., Köse, E., Korkut, Ş. (2009).** Hacettepe Üniversitesi ve Bilkent Üniversitesi Öğrencilerinin Okuma Alışkanlıkları Üzerine Bir Araştırma. *Türk Kütüphaneciliği*. 23(1): 22-51. (<http://yunus.hacettepe.edu.tr/~byilmaz/makaleler.htm> Erişi tarihi: 01.08.2009)
- Yılmaz, Z. A. (2006).** Sınıf Öğretmeni Adaylarının Okuma Alışkanlığı. *İlköğretim Online*, 5(1), 1-6. (<http://ilkogretim-online.org.tr>. Erişi tarihi: 30.03.2007)

UN SITE DE CLASSE POUR LA PRODUCTION ECRITE FLE : QUELLE ETAIT SA LACUNE ?

Maître de conférences-Adjoint. Veda ASLIM YETİŞ*

RESUME

Aujourd'hui, l'ordinateur et les technologies de l'information sont très utilisés dans l'enseignement/apprentissage. Avec des étudiants de Français Langue Etrangère (Faculté de Pédagogie, Université Anadolu), nous avons assumé un cours d'expression écrite en utilisant un site de classe. L'effet d'un tel outil sur la motivation des apprenants et sur leur réussite scolaire (obtention de meilleurs résultats/scores en production écrite) constituait l'objectif de notre recherche. Cependant, bien que du point de vue de la motivation le site de classe ait porté ses fruits, du point de vue des résultats, l'effet attendu ne s'est pas accompli. De par cela, dans ce présent travail, après avoir présenté notre site de classe construit pour le cours d'expression écrite FLE ainsi que la recherche effectuée avec ce site, nous avons cherché à comprendre ce qui aurait pu empêcher l'obtention de meilleurs résultats.

Mots clés : *Français Langue Etrangère, expression écrite, environnement numérique de travail, site de classe*

FRANSIZCA YAZILI ANLATIM DERSİ İÇİN SANAL SINIF SİTESİ: SORUN NEREDEYDİ?

ÖZ

Günümüzde, yaygın olarak kullanılan bilgisayar ve bilgi teknolojileri eğitim öğretim ortamında etkin olarak kullanılmaktadır. Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Fransızca Öğretmenliği Programı'nda yazılı anlatım dersini sanal sınıf sitesiyle gerçekleştirilerek öğrencilerin motivasyonu ve başarı durumu incelenmiştir. Sanal sınıf sitesiyle gerçekleştirilen derslerin sonucunda öğrencilerin motivasyonunun artmasına rağmen aynı başarı öğrenci notlarında görülememiştir. Bu çalışmada, Fransızca yazılı anlatım dersine yönelik hazırlanan sanal sınıf sitesi ve bu siteyle gerçekleştirilen çalışma tanıtıldıktan sonra, öğrenci notlarındaki başarının beklenenin altında olmasının nedenleri araştırılmış ve değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Fransızca yabancı dil, yazılı anlatım, sanal çalışma ortamı, sanal sınıf sitesi.*

* Université Anadolu, Faculté de Pédagogie Département de Français Langue Etrangère, Courriel: vaslim@anadolu.edu.tr

1. INTRODUCTION

Notre présente étude constitue la suite d'une recherche réalisée dans le cadre d'une thèse de doctorat soutenue en 2008. L'objectif de cette recherche était de mesurer l'impact, en termes qualitatif (hausse de la motivation des apprenants) et quantitatif (obtention de meilleurs scores), d'un site de classe réalisé pour un cours d'expression écrite de Français Langue Etrangère (FLE). Cependant l'expérimentation effectuée dans cette recherche initiale ne s'était pas conclue par les résultats espérés en terme quantitatif, d'où la raison de cette présente étude. En effet, notre but est ici de chercher à comprendre ce qui n'aurait pas permis l'obtention de meilleurs scores en expression écrite alors que l'usage d'un site de classe a permis une hausse de la motivation dans ce cours.

Pour cela, nous avons relu et analysé les deux textes rédigés par les 15 apprenants lors de l'étude initiale : l'un avant d'avoir utilisé un site de classe (test préliminaire : T1); l'autre, après avoir utilisé pendant 10 semaines un site de classe construit par le chercheur et conçu pour un cours d'expression écrite FLE (test final : T2). Le but était de comparer ces textes selon le critère de qualité linguistique. Mais avant de faire part de ces résultats, nous présenterons dans les grandes lignes l'étude doctorale effectuée et les résultats obtenus dès lors à l'aide de différents outils de recueil de données. En outre nous répondrons à la question « Qu'est-ce qu'un site de classe ? » et présenterons notre site de classe élaboré lors de la recherche initiale.

2. RECHERCHE INITIALE

« L'habileté rédactionnelle en L2 implique bien plus que l'appropriation d'un nouveau code graphique » (Barbier, 2003, p.18). Face à cette activité complexe qui demande une maîtrise du processus d'écriture (planification - mise en texte - révision) déjà en langue maternelle, mais aussi un transfert des stratégies d'écriture de la langue 1 à la langue 2, l'apprenant de langue étrangère ressent des préoccupations linguistiques, a des difficultés au niveau socioculturel et, avec tout cela, est en quête de connaissances référentielles pour constituer un contenu.

Pour remédier à ces difficultés, bien décrites dans de nombreuses études (Cummins, 1979; Zamel, 1983 ; Kobayashi et Rinnert, 1992; Silva, 1993 ; Préfontaine, 1998 ; Victori, 1999), mais aussi en raison de la motivation qu'il procure au sein de la classe, beaucoup de chercheurs (Crinon, 2000) ont tenté d'intégrer l'outil informatique, l'ordinateur, dans les salles de classes pour les cours de production écrite en langue 2/langue étrangère. Cependant, dans l'ensemble, les résultats de ces études n'ont pas montré d'améliorations significatives dans les productions des apprenants. En effet, pour ne citer que quelques exemples,

- Le logiciel Writing Environnement (Lansmann et al., 1993, cités par Desmarais, 1998, p.73) qui mémorise les parcours des utilisateurs mais dont « les activités de planification n'ont pas eu l'effet escompté sur la qualité des productions écrites ».
- La recherche de Snyder (1994, cité par Crinon, 2000, p.50) démontre qu'il n'y a aucune différence concernant le comportement des apprenants du groupe témoin utilisant le papier-crayon pour la planification et du groupe expérimental utilisant le traitement de texte.
- Desmarais (1994, citée par Bisailon et Desmarais, 1998, p.199) a mené une étude auprès de 27 adultes anglophones et francophones et a constaté « l'utilité du correcteur orthographique comme outil d'apprentissage lorsque son utilisation est dirigée ».
- Par ailleurs Bisailon (1996, citée par Desmarais, 1998, p.78) explique, à travers sa recherche concernant l'usage du traitement de texte en expression écrite, que c'est chez les scripteurs maîtrisant le processus rédactionnel que les résultats obtenus sont meilleurs. Donc le mérite revient surtout à l'habileté des apprenants qu'à l'ordinateur.

Pour nous, ces résultats insatisfaisants s'expliquaient par la non présence du facteur humain, c'est-à-dire par la primauté de l'enseignant dans l'enseignement et particulièrement dans l'enseignement/apprentissage de l'expression écrite car:

- la production écrite étant une activité complexe qui fait appel à un processus d'écriture - planification, mise en texte, révision - (Hayes et Flower, 1980 ; Whalen, 1994), l'ordinateur ne peut assurer à lui seul l'enseignement/apprentissage de ce processus. Il s'agit surtout de combiner les vertus de cet outil et les habiletés de l'enseignant en assignant à ce dernier un rôle nouveau : Il devient non plus un transmetteur de connaissances mais un facilitateur d'apprentissage ;
- la production écrite est aussi une activité qui fait appel à des domaines de connaissances socio-culturelles et référentielles (Albert, 1998, p.60-61) dont l'ordinateur ne peut évaluer la validité, conclure de la conformité à travers les textes produits par les apprenants. Ainsi, ici encore l'intervention de l'enseignant reste primordiale.
- le traitement de texte, qui promettait une meilleure gestion des idées, une meilleure révision, une meilleure présentation des textes produits..., a beaucoup déçu ses adeptes. Effectivement, « la croyance dans les effets du traitement de texte sur l'écriture des élèves est en partie démentie par les recherches empiriques sur le sujet » (Crinon, 2000, p.47) et dans l'ensemble, ces recherches ne signalent pas des améliorations significatives dans l'écriture des textes (Cf. les recherches citées par Crinon, 2000). Ceci peut peut-être s'expliquer, par exemple pour ce qui est de la révision, par le fait que l'ordinateur n'explique pas les erreurs mais les désigne et propose même une correction.
- L'ordinateur étant dans l'incapacité « à analyser une production dépassant quelques mots » (Mangenot, 1996, p.55) ainsi qu'à l'évaluer, les activités conçues dans le cadre des logiciels d'écriture sont fermées, se limitent à des exercices de vocabulaire, de syntaxe, d'orthographe et de grammaire, se limitent à des exercices à trous/lacunaires ou à des questions à choix multiples qui sont des exercices basés sur le structuralisme et le béhaviorisme. Face à ces activités répétitives et structurées, empêchant la flexibilité d'exploration et la créativité, l'attitude positive et la motivation, facteurs importants de l'apprentissage, tendent à s'estomper (Duquette et Laurier, 2000, p.227).

Cependant, notre point de vue ne visait guère à rejeter les vertus ou les effets facilitateurs de l'ordinateur, dont l'aspect motivationnel a toujours été dévoilé, mais de le combiner avec les vertus de l'enseignant. Ainsi, dans notre étude, nous avons adopté une démarche qui, comme le décrit Mangenot (1996, p.12), d'un côté prône les besoins d'une pédagogie de l'écriture en plaçant les apprentis-scripteurs au centre des préoccupations, et d'un autre côté met à profit les nouveaux outils qui leur apportent motivation ; et aussi qui autorise un dispositif permettant la présence d'un enseignant tant pour l'enseignement de l'écrit que pour son évaluation (ibid., p.56).

Dans cette optique, l'objectif de notre recherche a été de planifier et de mettre à l'essai via un site de classe un cours d'expression écrite FLE combinant justement ordinateur, enseignant mais aussi Internet, fameux outil d'études, de travail mais aussi de divertissement depuis la fin du XX^{ème} siècle.

2.1. Qu'est-ce qu'un Site de Classe ?

Un site de classe est une plate-forme construite sur le modèle de l'Environnement Numérique de Travail (ENT). Ce dernier est un dispositif qui fournit « à chaque acteur de la communauté éducative (enseignant, élève, administratif, technicien, mais aussi parent, intervenant extérieur...) un point d'accès unifié à l'ensemble des outils, contenus et services numériques en rapport avec son activité » (Kaplan et Pouts-Lajus, 2004, p.15). C'est-à-dire qu'il rassemble pour ses utilisateurs toutes les

fonctions disponibles mais généralement dispersées (traitement de texte, stockage de documents, courrier électronique, web, encyclopédies, dictionnaires, ressources en ligne pédagogiques ou administratives...) dans un seul et unique environnement. Ainsi, l'ENT ne se compose pas de fonctionnalités inédites mais « d'outils, de ressources et de services dont les usages ont été, ont déjà fait, séparément, l'objet de différentes évaluations et recherches » (Cerisier, 2004, p.10). En fait, ce qui est une nouveauté chez l'ENT, c'est l'intégration de fonctionnalités connues en un tout cohérent. Ses deux grandes caractéristiques sont :

1. L'identification : l'ENT est un espace sécurisé et personnalisé car son accès n'est possible qu'à partir d'un mot de passe comme pour les réseaux locaux mais aussi différent de ces derniers puisqu'une seule identification de l'utilisateur suffit pour accéder à son contenu : toutes les applications, tous les services et toutes les ressources dont l'utilisateur "autorisé" a besoin seront à sa disposition sans avoir besoin de se réidentifier à chaque fois. Cependant, ce mot de passe étant conçu en fonction de son statut, l'utilisateur ne peut accéder qu'aux ressources et services qui le concernent. Par exemple, l'apprenant ne pourra accéder aux pages de l'enseignant qui peut y stocker les questions d'examens, les notes de cours, les devoirs... En fait, l'identification unique permet immédiatement (Kaplan et Pouts-Lajus, 2004, p.25) :

- d'identifier la catégorie à laquelle appartient l'utilisateur et de lui donner un accès personnalisé aux ressources, outils et services disponibles depuis l'ENT de l'établissement et qui lui sont destinés ;
- de constituer des groupes cohérents, durables - l'établissement, la classe, les enseignants... - ou éphémères - une équipe chargée d'un projet, par exemple ;
- de permettre aux utilisateurs de communiquer et coopérer entre eux au sein de groupes et de communautés : courrier électronique, outils de travail collaboratif, etc. ;
- d'attribuer à chaque utilisateur ou à chaque groupe un espace de stockage et, éventuellement, de partage d'informations ;
- d'offrir, mais aussi de contrôler l'accès à des contenus et services externes ;
- de gérer les droits associés à l'utilisation de ressources éditoriales payantes ;
- et, enfin, d'autoriser l'accès depuis l'extérieur au même espace de travail que celui dont chaque utilisateur dispose à l'intérieur de l'établissement.

2. La mobilité : l'ENT étant un service, et non pas un équipement tel un ordinateur portable comme le précise François Jouven (p.10, préambule, Kaplan et Pouts-Lajus, 2004), pouvant « être atteint de n'importe quel terminal connecté aux réseaux dans l'établissement scolaire ou hors de cet établissement » (ibid.), il répond aux enjeux de la mobilité des enseignants et des apprenants pour qui le travail en "front-office" et en "back-office" sont tous deux une nécessité voire même un impératif ; le "front-office" faisant référence au travail en classe de l'enseignant et des apprenant, et le "back-office" faisant référence au travail de l'enseignant et des apprenants en dehors de la salle de classe. Plus précisément, avec les outils disponibles sur l'ENT, en back-office l'enseignant peut créer ses documents pédagogiques, peut assurer un tutorat en échangeant des courriels avec ses apprenants ou en discutant sur le Chat ou le forum, peut enregistrer les notes dans les bulletins des apprenants, stocker ses documents ou ceux des apprenants. L'apprenant peut, lui, accéder aux ressources pédagogiques de la classe, envoyer des messages à son enseignant ou ses camarades de classe, accéder à une banque d'exercices, d'activités sélectionnés par l'enseignant...

Pour ce qui est du site de classe, les principes, le modèle, les outils de l'ENT s'y retrouvent mais des différences se notent à trois niveaux : 1- il n'est plus question d'une plateforme construite par l'établissement mais par un enseignant ; 2- le site de classe est réalisé dans le cadre d'une discipline, d'un cours et intègre seulement l'enseignant et ses apprenants ; 3- et donc moins de catégories humaines y interviennent. En fait, alors que l'ENT est un service éducatif et administratif proposé par l'établissement à sa communauté (enseignant, élève ou apprenant, administratif, technicien, mais aussi parent, intervenant extérieur...), le site de classe est un service-outil de cours proposé par l'enseignant à ses apprenants qui sont les seuls à accéder au contenu du site. Sur ce genre de site, l'apprenant y trouve généralement des supports pour ses activités quotidiennes en classe et hors classe :

- Les documents utilisés en classe ;
- Des ressources pour les devoirs ;
- Un casier pour déposer les devoirs ;
- Les corrections des devoirs ;
- Des liens vers des sites Internet choisis ;
- Un rappel des tâches urgentes : devoirs...
- Un service de tutorat via forums, chat ou courrier électronique ;
- Les notes des devoirs, examens ;
- L'emploi du temps ;
- Des informations scolaires ;

La première caractéristique d'un site de classe est le fait qu'il puisse aussi être utilisé en tant que support de cours sans avoir recours à une salle informatique. Pour cela, l'enseignant réalise le contenu de son cours sur ce site et le projette au mur. Bien entendu, les apprenants continuent de prendre des notes, mais ils n'ont plus en main des photocopies qui sont, pour des causes économiques, en noir et blanc : ceci peut se transformer en un désavantage énorme lorsqu'il s'agit d'analyser des documents où en connaître les couleurs est chose primordiale, telle l'analyse de tableaux, les descriptions. Mais, les avantages qu'offre un site de classe ne s'en limitent pas à cela puisque l'apprenant peut :

- Aller revoir les documents iconographiques, les télécharger de chez lui et les imprimer en couleur s'il le désire ;
- Réviser les cours ;
- Accéder aux corrections complètes des devoirs ;
- Récupérer les documents s'il a été absent ;
- Travailler de manière autonome chez lui ;
- Via le forum, le chat, poser des questions, proposer des éléments de réponses, proposer une solution, poursuivre un débat commencé en classe et être à l'origine d'un échange à propos d'un sujet ;

Nous voyons que l'ENT et par cet intermédiaire le site de classe mérite une réputation de « véritable lien entre l'école ou l'institution et la maison ».

2.2. Notre Site de Classe pour la Production Ecrite FLE

Pour élaborer notre site de classe pour la production écrite FLE, nous avons eu recours à WebCT (Web Course Tools) qui est un environnement de développement et de gestion de cours via Internet. Il permet de créer un site de cours interactifs, complémentaires à l'enseignement en classe et regroupe un ensemble d'outils de communication (courrier électronique, forum, Chat), des instruments d'évaluation (tests, exercices,...), des documents (pages web ou liens, format PDF, ...).

Pour accéder au site de classe, les apprenants « autorisés » devaient tout d'abord entrer l'adresse <http://webct.aof.edu.tr:8900> puis leur nom d'utilisateur et leur mot de passe personnel. Dès lors apparaissait la page d'accueil où se trouvaient 10 icônes :

1. L'icône « Membres » : la fonction de cet icône était de présenter les noms des apprenants membres au site, c'est-à-dire ceux participant au cours d'expression écrite FLE enseigné avec le site de classe. Son but était de donner une touche personnelle au site au nom du groupe-classe.
2. L'icône « Présentation du cours » : cet icône redirigeait l'apprenant vers la page web de l'Université Anadolu à travers laquelle est présenté le cours Ecriture en Français II. Cette page, accessible également à partir du site de l'Université, présente, en turc et en français, les objectifs du cours et le planning des leçons.
3. L'icône « Les leçons » : cet icône contenait les documents travaillés dans les cours et les notes de cours. L'apprenant, qui accédait à ces contenus d'abord en classe lors de la leçon, pouvait ensuite les imprimer chez lui s'il le désirait. Comme dans la salle de classe il ne pouvait accéder aux leçons que par l'intermédiaire du projecteur et donc était obligé de prendre des notes, imprimer les documents par la suite lui permettait de les retravailler à la maison. Cependant toutes les leçons du cours n'étaient pas mises en ligne : l'apprenant ne pouvait voir que celles qui avaient été étudiées en classe et que l'enseignant diffusait après chaque cours.
4. L'icône « Devoirs maison » : cet icône contenait deux éléments à savoir le courrier électronique et un correcteur orthographique et grammatical en ligne pour les textes français (Bon patron). L'apprenant pouvait l'utiliser avant d'envoyer ses devoirs à l'enseignant via le courriel.
5. L'icône « Agenda » : en cliquant sur cet icône l'apprenant y trouvait un calendrier ou il pouvait entrer différentes données en rapport avec le cours ou non. Par ailleurs, via cet outil, l'enseignant pouvait également diffuser des informations concernant le cours telles les dates d'examens.
6. L'icône « Mes résultats » : avec cet icône l'apprenant pouvait voir les résultats obtenus aux examens. Il pouvait également voir la note de ses camarades de classe sans pour autant que leur identité soit dévoilée, voir la moyenne de classe, la note la plus élevée, la plus basse.
7. L'icône « Liens » : cet icône dirigeait l'apprenant vers des sites Internet sélectionnés par l'enseignant et en rapport avec les leçons du cours ou en rapport avec les savoirs linguistiques tels la grammaire, l'orthographe car nous savons « que les aspects linguistiques constituent une préoccupation importante pour les scripteurs [en L2] » (Lefrançois, 2001, p.232). Cette préoccupation est telle qu'à force de se focaliser sur les aspects de bas niveau (aspects linguistiques), ils négligent les aspects de haut niveau (contenu, cohérence...) : ils révisent 5 fois plus au niveau morphémique et 5 fois plus au niveau orthographique (Whalen et Ménard, 1995, p.402). Ainsi, avec l'icône « Liens », l'apprenant pouvait trouver des informations complémentaires aux leçons, pouvait faire des activités de renforcement du français.
8. L'icône « Dictionnaires » : cet icône contenait trois dictionnaires en ligne à savoir un dictionnaire unilingue français, un dictionnaire bilingue français-turc et un dictionnaire bilingue turc-français.

9. L'icône « Forum » : cet icône permettait aux apprenants de discuter entre eux et avec l'enseignant du cours. Il pouvait s'agir de poser des questions au sujet des leçons, des devoirs mais aussi de discuter de sujets quotidiens. Mais il était surtout question d'un service de tutorat fourni par l'enseignant à ses apprenants afin de pouvoir maximiser la qualité de leur rédaction produites à la maison, afin d'intervenir lorsqu'ils avaient des difficultés dans la réalisation de leurs devoirs. Le service de tutorat reposait sur les principes suivants : « le facteur humain demeure un élément important » pour le scripteur (Fortier et Préfontaine, 1989, p.296) et « le moment de l'intervention auprès d'un scripteur qui a besoin d'aide [est] très important, presque autant que l'aide elle-même » (ibid., p.293). De plus, en dehors de l'enseignant, chacun des membres du site de classe pouvait assurer une fonction de tutorat : il était alors question d'interaction entre les apprenants.
10. L'icône « Informations » : en cliquant sur cet icône l'apprenant pouvait trouver toutes sortes d'informations (lieu d'examen, durée de l'examen, les cours annulés, les cours de rattrapage...).

2.3. Expérimentation et Résultats

Notre site de classe avait été construit pour le cours d'expression écrite FLE assumé à 30 apprenants turcs inscrits en première année de licence dans le Département de FLE à la Faculté de Pédagogie de l'Université Anadolu en Turquie. Lors du second semestre de l'année universitaire 2007-2008 nous avons proposé à nos apprenants de FLE-niveau B1 un modèle d'enseignement basé sur un site de classe et donc différent de ce qu'ils avaient suivi le premier semestre en expression écrite.

Les effets souhaités étaient : diminuer les difficultés rencontrées par les apprenants en expression écrite, augmenter les résultats des apprenants, augmenter la motivation des apprenants et mesurer ainsi l'efficacité de l'intervention du site de classe.

Pour cela, par ordre de réalisation,

- nous avons divisé en 2 groupes un échantillon de 30 apprenants : un groupe témoin de 15 personnes qui a suivi le cours d'expression écrite de façon traditionnelle (tableau-papier-crayon) et un groupe expérimental toujours de 15 personnes qui a suivi le cours en utilisant le site de classe au sein de la salle de classe mais aussi à l'extérieur. Il était question au total de 27 filles et 3 garçons âgés entre 20 et 25 ans. Ces apprenants constituaient la seule classe de première année suivant le cours d'expression écrite dans le Département de FLE de la Faculté de Pédagogie à l'Université Anadolu. Précisons que ces apprenants étaient des utilisateurs permanents ou presque d'ordinateurs. Certains en possédaient, d'autres non mais ces derniers pouvaient accéder à un poste connecté à Internet depuis leur faculté à tout moment. Ajoutons que même si certains des apprenants utilisaient l'ordinateur depuis seulement deux ans (renouvellement d'inscription, accès aux résultats, obligation de rendre des devoirs tapés sur ordinateur...), beaucoup l'utilisaient déjà bien avant.
- nous avons administré au groupe témoin et au groupe expérimental un test préliminaire (T1) dont les questions reprenaient les objectifs du cours d'expression écrite. Il s'agissait d'un test portant sur la maîtrise de l'expression écrite et comportait une activité rédactionnelle dont la correction a été faite à partir d'une grille d'évaluation où prennent place des critères tels la morphologie, la syntaxe, l'orthographe, la diversité lexicale, la ponctuation... (annexe : grille 1). Par ailleurs, comme l'activité rédactionnelle met en jeu l'évaluation de plusieurs compétences (grammaticale, lexicale, textuelle...) nous avons eu recours à un second correcteur pour son évaluation afin de réduire autant que possible la subjectivité. Par la suite, nous avons calculé la moyenne des deux scores fournis par le correcteur 1 et le correcteur 2, qui ont utilisé tous les deux la grille d'évaluation, et c'est cette moyenne qui a constitué le score obtenu à l'activité rédactionnelle par les apprenants. Tout l'échantillon (30 individus) a passé ce test avant que les

cours ne commencent ; le test avait pour but, pour sujet la collecte des scores obtenus afin d'une comparaison avec les scores obtenus à un test final que nous décrirons dans la suite. Notons que le test préliminaire a aussi été utilisé pour la création des deux groupes (témoin et expérimental) afin qu'ils soient le plus homogène possible. Ainsi, nous avons distribué dans chaque groupe, des étudiants ayant aussi bien obtenu des résultats élevés que bas au T1 ;

- nous avons administré un test final (T2) au groupe témoin et au groupe expérimental après 10 semaines de cours d'expression écrite avec (groupe expérimental) et sans (groupe témoin) site de classe. Il était question du même test préliminaire et de la même grille d'évaluation car nous avons eu recours à un instrument de mesure répété pour comparer les résultats inter et intra groupes ;
- nous avons administré un questionnaire de motivation au groupe expérimental afin de voir si le site de classe avait procuré motivation chez ces individus et s'ils étaient plus motivés que dans un cours traditionnel, c'est-à-dire sans site de classe, tel qu'ils avaient suivi lors du premier semestre de cette année universitaire 2007-2008. Il était question de connaître leur satisfaction d'apprentissage et leurs opinions à propos du climat d'apprentissage régnant au sein de la salle de classe ;
- et enfin nous avons administré, encore une fois au groupe expérimental qui a suivi le cours avec site de classe, un entretien semi-dirigé afin de comprendre les apports que leur avait apportés le site de classe. Cependant, l'entretien était aussi à usage complémentaire, c'est-à-dire qu'il visait aussi à confirmer les résultats obtenus lors de la comparaison des scores du T1 et du T2 et à confirmer les résultats obtenus lors de l'analyse du questionnaire de motivation.

En fonction de ces outils de collecte de données, les résultats que nous avons atteints se sont présentés comme suit :

La comparaison des scores obtenus au test préliminaire (T1) et au test final (T2) s'est réalisée d'abord à un niveau intra-groupe puis à un niveau intergroupe. Pour la comparaison intra-groupe, nous avons vu que tous les étudiants, qu'ils aient suivi un cours d'expression écrite avec site de classe ou sans site de classe, avaient montré une hausse dans leurs résultats d'un test à l'autre. Cependant, lorsque nous avons fait une comparaison entre les groupes, nous avons remarqué qu'il se présentait des différences en faveur du groupe expérimental mais de nature modeste. En effet, les apprenants qui avaient suivi le cours avec site de classe avaient obtenu de meilleurs résultats que l'autre groupe. Par ailleurs, la moyenne de classe du test final était plus élevée chez eux (66,9) que chez le groupe témoin (64) et la plupart des apprenants constituant le groupe expérimental présentaient des hausses beaucoup plus élevées d'un test à l'autre. Elles allaient jusqu'à 31,5 points d'écart entre le T1 et le T2 chez le groupe expérimental et jusqu'à 24 points chez le groupe témoin. Les écarts chez ce premier groupe étaient beaucoup plus importants d'autant plus qu'aucun des individus n'avait régressé alors qu'un apprenant (étudiant codé M05) du groupe témoin avait montré une baisse de 6 points.

Cependant, cette comparaison nous avait amené à conclure que le site de classe n'avait pas présenté l'effet souhaité du point de vue quantitatif qui était l'obtention de résultats nettement supérieurs par le groupe expérimental du fait qu'ils ont utilisé un site de classe au sein de la salle de classe et en dehors. Il était question en fait de petites différences peut-être un peu positives pour le groupe expérimental mais pas assez importantes, considérables pour pouvoir affirmer que le site de classe permettait l'obtention de meilleurs résultats en expression écrite FLE. Effectivement, nous nous attendions à ce que le groupe expérimental obtienne des scores davantage élevés, des scores importants traçant une nette différence de réussite ; nous nous attendions à ce que la moyenne de classe de ce groupe soit beaucoup plus élevée que celle du groupe témoin et non pas seulement de 3-4 points.

L'analyse du questionnaire de motivation (fait via l'outil statistique SPSS), qui a été administré à la fin du second semestre au groupe expérimental, c'est-à-dire après qu'ils aient suivi le cours avec site classe, a mis à jour des résultats beaucoup plus positifs. Effectivement, à l'aide de ce questionnaire qui visait en priorité à connaître la satisfaction des apprenants et leur opinion concernant le climat d'apprentissage régnant, nous avons vu que selon la grande majorité (en pourcentage):

- 1- apprendre avec le site de classe était meilleur qu'apprendre de façon traditionnelle (93,3%) ;
- 2- le site leur offrait une grande variété de matériels didactique (100%) ;
- 3- le site a profité à leur résultat (80%) ;
- 4- le site leur a offert une souplesse d'apprentissage et une indépendance vis-à-vis du lieu de travail (travailler où je veux, quand je veux) (93,4%) ;
- 5- le site a permis un apprentissage efficace (93,3%) ;
- 6- le site a permis un accès immédiat à l'information (100%) ;
- 7- avec le site de classe le cours était plus intéressant (93,3%) ;
- 8- le site a offert une liberté de lieu de travail (100%) ;
- 9- le site a permis d'entrer davantage en communication avec l'enseignant (93,3%) ;
- 10- avec le site de classe le climat d'apprentissage était plus agréable (93,3%).

En somme, les apprenants ont montré une opinion en faveur du site de classe qui leur a procuré plaisir, satisfaction et un climat d'apprentissage agréable. De par cela, nous en avons conclu l'existence d'une motivation intrinsèque qui se manifeste lorsqu'on fait une activité par le plaisir et la satisfaction qu'elle procure et d'une motivation à l'apprentissage, au « goût d'apprendre » qui se manifestent lorsque les cours se déroulent dans un climat agréable et stimulant (Boivin, 2001).

L'analyse de l'entretien semi-dirigé administré à la fin du second semestre au groupe expérimental nous a montré que les propos des apprenants se concentraient sur quatre grandes thématiques qui sont :

- 1- Les facilités générales procurées par le site de classe : Selon les affirmations, les apprenants ont largement profité de la mise à leur disposition du matériel pédagogique, des dictionnaires multiples (dictionnaire bilingue français/turc, dictionnaire des synonymes...) ; beaucoup ne possédaient pas déjà certains de ces dictionnaires en version papiers. Par ailleurs, la liberté de lieu de travail est chose qui leur a été bénéfique vu que certains d'entre eux rentraient chez leurs parents le week-end : travailler où ils le veulent, quand ils le veulent a été la deuxième plus grande facilité, après la mise à disposition du matériel pédagogique, qui leur a été procurée par le site de classe.
- 2- Les apports du site de classe pour le cours d'expression écrite : Les liens donnés sur le site mais aussi la possibilité de communiquer sur le forum avec l'enseignant ou les camarades de classe leur a permis de surmonter les difficultés qu'ils ressentaient, de combler les points mal compris ou incompris en classe. Pour certains, l'usage du forum se limitait à lire les messages laissés car ces messages donnaient déjà réponses aux questions qu'ils se posaient. Sous cette rubrique thématique, presque la totalité des apprenants ont également affirmé que le site de classe les a aidés en ce qui concerne le processus d'écriture. Pour la planification et la révision, ils faisaient usage des grilles posées dans ces objectifs sur le site et avouaient que si elles étaient sur papiers, ils ne les auraient pas utilisés car ils se perdaient souvent à chercher dans leurs notes de cours.



Pour la révision, ils ont également fait usage du correcteur orthographique et grammatical « Bon Patron » dont ils vantent les mérites. Pour ce qui est de la mise en texte, ils ont eu recours aux textes informatifs téléchargés sur le site en vue d'élaborer un contenu rédactionnel mais beaucoup disent qu'être déjà connectés sur Internet leur a permis d'aller chercher plus facilement l'information sur les moteurs de recherche. Enfin, ils affirment, comme nous l'avons vu lors de la comparaison des scores obtenus au test préliminaire et final, que leurs notes ont augmenté.

- 3- Les apports du site de classe pour la réalisation des devoirs : La fonction du site rappelant les thèmes des devoirs à remettre et leur dernier délai, a satisfait plus d'un apprenant. Ils pensent que cela leur a facilité les choses tout comme les liens de grammaire, d'orthographe...qui leur venaient en secours lors de leur rédaction. Quant au forum, son usage a été d'une grande utilité particulièrement lorsqu'ils étaient bloqués en faisant leur devoir : la possibilité de poser des questions notamment à l'enseignant les a rassurés. Le site de classe semble bien avoir favorisé la réalisation des devoirs.
- 4- Les opinions des apprenants concernant le cours d'expression écrite enseigné avec site de classe : Les apprenants ont montré une opinion totalement positive concernant le site de classe comme nous en avons conclu lors de l'analyse du questionnaire de motivation. Ils ont préféré le cours enseigné avec site de classe au cours enseigné de manière traditionnelle. Ils ont été motivés par son usage. La plupart a affirmé avoir assisté au cours avec volonté alors qu'il n'en était pas de même lors du premier semestre : le cours était alors « ennuyant ».

En somme, en fonction des données obtenues et de leur interprétation, nous avons vu que l'aspect motivationnel du site de classe, son rôle d'aide et peut-être même de "tuteur", son support permettant l'entrée en communication lors des difficultés ressenties, son soutien hors de la salle de classe via les liens, les dictionnaires en ligne ont été de ses qualités admises par ses usagers. Par contre, du point de vue des résultats quantitatifs, c'est-à-dire des scores obtenus au T1 et au T2 par tous les apprenants, l'effet peu marquant du site s'est révélé. Ainsi alors que qualitativement nous avons pu affirmer que l'usage d'un site de classe en expression écrite FLE permettait la hausse de la performance des apprenants en terme de motivation ; quantitativement, nous ne pouvions affirmer que son usage permettait la hausse de leur performance en terme de meilleurs résultats. D'où l'objet de la présente étude : mettre au jour ce qui n'aurait pas permis une meilleure réussite, de meilleurs scores.

3. NOUVELLE ETUDE : ET LA QUALITE LINGUISTIQUE ?

Beaucoup de chercheurs s'accordent à dire qu'une compétence linguistique en langue 2 (L2) déterminerait davantage la qualité d'un texte (Pennington et So, 1993, p.54 ; Cumming, 1989, p.121) ; qu'une compétence linguistique insuffisante ne peut permettre l'achèvement de la tâche (Devine et al., 1993, p.128) ou, même si elle s'achève, ne maintiendra pas la norme de l'écriture de la L1 car la quantité d'informations sera réduite, la syntaxe sera simplifiée (Kobayashi et Rinnert, 1992, p.185) ; que les apprentis-scripteurs devraient « avoir un niveau raisonnable de connaissances lexicomorphosyntaxiques en L2 pour traduire leurs idées dans une forme linguistique acceptable » (Whalen et Ménard, 1995, p.382) ; que « l'habileté linguistique des rédacteurs constituent donc le principal facteur qui détermine la qualité des textes produits en L2 » (Barbier, 1998, p.364). C'est pourquoi, nous avons eu recours à une relecture des textes produits par les apprenants du groupe expérimental au T1 et T2 en nous basant sur leur qualité linguistique et donc sur la compétence langagière de cet échantillon de 15 étudiants.

3.1. Qu'est-ce que la Qualité Linguistique ?

À l'écrit, « Contrairement à ce qui se passe dans l'ordre de l'oral, [la composante linguistique] ne bénéficie pas, [...], de la présence des autres composantes non verbales ou situationnelles. Le savoir linguistique doit être à même de compenser des absences » (Dabène, 1987, p.43). C'est-à-dire que les

éléments spécifiques à la communication verbale tels les gestes, les mimiques, l'intonation, les données perceptibles (montrer les choses, les personnes dont on parle), l'interlocuteur et par conséquent sa rétroaction étant absents, le scripteur à l'inverse du locuteur se doit d'être plus claire, plus compréhensible, plus explicite pour exprimer ses idées en usant d' « un répertoire linguistique plus étendu et plus diversifié » (Simard, 1992, p.286) ainsi qu'en respectant les normes de la langue écrite. Ce sont ces éléments qui contribueront à la qualité des textes produits : plus le savoir linguistique de l'apprenant sera développé, plus la qualité de son texte sera meilleure. Par qualité d'un texte, nous entendons un texte ayant une quantité d'informations suffisantes et linguistiquement bien structurées par l'intermédiaire d'une compétence langagière constituée :

1. Du lexique : Mesuré en termes de variété, de richesse, de spécificité, « Les qualités souvent mentionnées [à l'égard du lexique] sont l'exactitude, la correction et l'adéquation. Le scripteur doit bien choisir des mots en fonction des contenus à véhiculer, de l'entourage linguistique dans lesquels il les place et de la situation de communication où s'insère son discours » (ibid., p.280). Par exemple :

- mots non présent dans le dictionnaire : « l'*ouverture* du magasin » [ouverture].
- emploi d'un mot dans le sens qu'il n'a pas : « Il a eu l'*obligation* de venir » [obligeance].
- répétition inutile : « Ils apprécèrent *favorablement* la surprise » [apprécièrent la surprise].

2. De l'orthographe : Il est un aspect important de la production écrite car les fautes d'orthographe sont celles qui se remarquent le plus à travers le texte. Son non respect peut entraîner la dévalorisation du message que véhicule le texte, peut poser des problèmes de lecture, de mal compréhension et même d'incompréhension. Par exemple :

- « L'agent de police m'a donné une *amande*. » [amende].
- « J'ai caché mes *dessins* que j'avais à son sujet » [desseins]

On distingue l'orthographe lexicale, qui concerne la manière d'écrire les mots tels on les trouve dans le dictionnaire, et l'orthographe grammaticale qui concerne l'application des règles de grammaire. Par exemple :

- orthographe lexicale : orthographe incorrect du mot → « Il va *nourir* son chat » [nourrir].
- orthographe grammaticale : accord incorrect → « Le jardin *publique* » [public].

3. De la morpho-syntaxe : La morpho-syntaxe, composante de la grammaire d'une langue, s'occupe des ensembles des règles qui régissent l'ordre des mots dans la phrase et des morphèmes grammaticaux flexionnels. Ces derniers constituent les marqueurs des traits grammaticaux que sont la variation en genre et en nombre de l'adjectif et du substantif (orthographe grammaticale), la variation en personne, temps, mode et aspect des verbes.

La morpho-syntaxe est un aspect important de la production mais surtout de la production écrite où les normes de la langue écrite sont particulièrement à respecter du fait de son caractère différé. Dans une communication différée dans le temps, la mobilisation des outils grammaticaux de manière correcte permettra la transmission d'un message au contenu clair, explicite. Dans une communication verbale, même si une grammaire erronée peut entraîner une mal compréhension, le partage de la situation d'énonciation entre les interlocuteurs permettra, en général, d'y remédier. Voici des exemples d'erreurs de morpho-syntaxe :

- ordre incorrect des mots : « Comment *ils vont* à l'école ? » [vont-ils].
« Les enfants ne doivent dormir *pas tard* » [ne doivent pas].
- emploi incorrect de la conjonction : « Il n'est venu à l'école *mais* il est malade » [car].

3.2. Analyse des Rédactions Produites par le Groupe Expérimental au T1 et T2

Nous avons relu les 15 copies du T1 et les 15 copies du T2 des apprenants du groupe expérimental. Rappelons que le sujet de la rédaction était : « A votre avis, quels ont été le ou les changements les plus

importants des 20 dernières années dans votre pays ? Quels sont ceux qui ont été positifs ou ceux qui ont été négatifs ? ». L'objectif de cette relecture était de vérifier la qualité linguistique des textes produits en fonction de la variété lexicale, l'orthographe lexicale et la morphosyntaxe et de comparer le T1 et le T2 selon ces critères.

Pour mesurer la variété lexicale, nous avons procédé à un classement de réseaux sémantiques afin de mettre à jour le lexique, le vocabulaire exploité par les apprenants. Puis nous avons procédé à un classement selon le critère de transparence français/anglais car l'orthographe de certains mots de ces deux langues étant proches et comme nos apprenants ont fait 6 ans d'anglais, il leur est parfois tentant d'utiliser des mots anglais ; ce qui contribue à diminuer la qualité linguistique de leur production écrite.

Pour l'orthographe lexicale, nous avons compté le nombre d'erreurs produites à ce propos. Enfin, pour ce qui est des erreurs morpho-syntaxiques, notre procédé consiste également à compter les erreurs de ce type mais en les subdivisant en fonction des critères suivants : erreurs d'accord des substantifs en genre et en nombre ; erreurs d'accord des adjectifs en genre et en nombre ; erreurs d'accord des verbes en genre et en nombre et conjugaisons ; erreurs de prépositions (mauvais ou non usage) ; erreurs de syntaxe (ordre des mots dans la phrase).

3.3. Les Données Recueillies

La variété lexicale : en termes de réseaux sémantiques, il est intéressant de constater que les réseaux dégagés à partir du T1 et T2 sont similaires et que le vocabulaire constituant ces réseaux sont identiques. L'un des réseaux sémantiques qui a été dégagé décrit la technologie et regroupe des mots tels ordinateur, Internet, portable, téléphone, communication, machines nouvelles ; un autre réseau décrit les transports : voiture, bus, train, avion, rapidité ; ou encore la santé : guérir, cancer, médicaments, docteur, hôpital ; l'Union Européenne : Europe, culture, pays ; etc. En fait dans les rédactions des deux tests, il est davantage question d'un vocabulaire répétitif et stéréotypé appartenant au quotidien et manquant de pertinence.

En terme de transparence, nous avons vu que les apprenants avaient recours à de nombreux mots anglais : soit ils reprennent ces mots tels qu'ils sont dans la langue anglaise, soit ils les francisent. Ainsi, *communicate* en anglais devient *communiquer*, *hide* (cacher) devient *hider* ; *effect* (influencer) devient *effecter*. Le tableau 1 (annexe) fait part des mots anglais apparaissant dans les rédactions du T1 et T2 : il y en a autant dans l'un que dans l'autre.

A partir de tout cela, nous pensons qu'il nous est possible d'affirmer que l'usage du site de classe n'a pas permis un développement en termes de variété lexicale chez les apprenants du groupe expérimental. Par ailleurs, nous pouvons supposer que les apprenants du groupe témoin n'ont pas aussi montré une évolution du T1 au T2 car dans le cas contraire ceci se serait répercuté sur les résultats obtenus au T2 puisque la variété lexicale, le choix du vocabulaire est un critère important en production écrite, un critère valorisant le contenu, le texte créé : nous avons bien vu que les scores des apprenants du groupe témoin étaient inférieurs au T2 et ceux du groupe expérimental plus élevés.

L'orthographe lexicale et la morpho-syntaxe : pour ceci, nous avons présenté les données obtenues dans le tableau 2 (annexe).

Selon ce tableau, au T1 les erreurs de morpho-syntaxe sont plus élevées que celles d'orthographe lexicale : 71,28% pour les premiers, 28,21% pour les seconds. Au T2, les erreurs de morphosyntaxe restent toujours plus élevées avec un taux de 73,44% et montre une hausse de 2,16 points alors que les erreurs d'orthographe lexicale ont baissé de 1,66 points (26,55%). Cette augmentation des premiers peut peut-être s'expliquer par le fait qu'au test final (T2), les textes produits étaient un peu plus long que ceux du test préliminaire (T1). En effet, le nombre de mots de certains textes est passé par exemple, pour ne citer que les plus représentatifs, de 133 à 166 mots, de 143 à 180 mots, de 163 à 220 et de 111

à 180. En outre, lorsque nous analysons les erreurs de morphe-syntaxes en fonction des critères « accord en genre et en nombre des substantifs, des verbes-conjugaisons, des adjectifs, en fonction des usages des prépositions et de la syntaxe », le tableau 2 permet de constater que leur position sont restées les mêmes au T1 et au T2. Ainsi, les erreurs d'accord des substantifs occupent la première place, celles des verbes la seconde place, les erreurs de prépositions la troisième, des accords des adjectifs l'avant dernière et celles de syntaxe la dernière place. Donc, encore une fois, il n'est pas question d'une amélioration après usage du site de classe et notre affirmation ainsi que supposition faites au sujet de la variété lexicale sont, selon nous, également valables pour l'orthographe lexicale et la morphe-syntaxe. Voici quelques-unes des erreurs morphosyntaxiques recueillies au T1 et au T2 :

- accord en genre et en nombre des substantifs : en général les déterminants sont correctement utilisés au pluriel mais la marque pluriel n'apparaît pas dans les substantifs qui les suivent tels *Les année[s]*, *Des maison[s]* ; *Ces couple[s]*. Mais parfois le genre du substantif n'est pas en accord avec son déterminant : *Cet crise économique*.
- accord en genre et en nombre des verbes-conjugaisons : il y a davantage une confusion entre la conjugaison de la 2^{ème} et la 3^{ème} personne du singulier ainsi qu'entre la 3^{ème} personne du singulier et pluriel tels *Ils n'a pas besoin* ; *L'UE dois* ; *Ils apprend* ; *Beaucoup de personnes qui était [étaient]étudiant* ; ce qui peut entraîner comme dans le dernier exemple à une erreur d'accord vu que le mot « *étudiant* » devrait être au pluriel. Par ailleurs, il apparaît également des erreurs relatives à l'accord des participes passés qui s'explique selon nous par un méconnaissance de la règle vu que certains participes passés employés avec "avoir" sont accordés en genre ou en nombre avec le sujet : *La technologie a augmentée*, *Les avions sont utilisé[es]*. De plus, certains verbes ne sont pas correctement conjugués : *Ils peuvent*; *Les voitures polluent*; *Ils ne veulent pas*.
- Non usage ou mauvais usage des prépositions : soit les prépositions « de » et « à » sont omises, soit il y a une confusion entre les deux tels *il a commencé de grandir peu à peu* ; *Ils s'intéressent X l'un l'autre* ; *Elle a participé X l'Eurovision* ; *Grâce de ce programme* ; *Les changements politiques intéressent à tout le monde*. Dans ce dernier exemple, l'usage de la préposition « à » avec le verbe « intéresser » peut s'expliquer par le fait que dans la langue turque, ce verbe nécessite un complément d'objet indirect traduit par « à » en français.
- accord en genre et en nombre des adjectifs : en général il apparaît un problème d'accord en genre car la marque du féminin est omise dans beaucoup de cas. Ainsi, *Elle est négatif*; *La vie est meilleur*; *Des machines nouveaux*; *Des nouveaux écoles*; *Vie virtuel*.
- Syntaxe-ordre des mots dans les phrases : le majeur problème se situe au niveau de la place de l'adjectif et de l'adverbe tels *Les technologiques outils* ; *L'université beaucoup change les gens* ; *Les gens peuvent faire de courses plus*.

4. CONCLUSION/DISCUSSION

Rappelons que dans notre étude initiale nous avons eu pour objectif de mesurer l'impact en termes qualitatif (hausse de la motivation) et quantitatif (obtention de meilleurs résultats) d'un site de classe élaboré pour un cours d'expression écrite FLE. En fait, à l'aide de ce site nous avons tenté de réunir trois usages, trois dispositifs de l'ordinateur (Cf. Berthon, 2006) :

- 1- le premier consistait à un usage collectif avec grand écran. Il s'agissait de projeter le contenu du site au tableau avec un projecteur lié à l'ordinateur et ainsi à réaliser un cours semi-magistral, en ce sens qu'outre les explications de l'enseignant faites en s'appuyant sur le site, les échanges entre apprenant/apprenants et apprenants/enseignant perduraient puisque le contenu du site entraînait en même temps à un travail coopératif et collectif (écriture de texte en commun) dans la salle de classe.

- 2- le second usage de l'ordinateur consistait à un usage individuel de cet outil en dehors de la salle de classe. Les apprenants devant leur poste individuel pouvaient accéder au site, réviser la leçon faite dans la semaine, faire leurs devoirs, faire les activités linguistiques proposées à travers les liens mis à leur disposition sur le site.
- 3- le troisième usage consistait à utiliser l'ordinateur individuellement mais en même temps en réseau ; c'est-à-dire que de son poste d'ordinateur, l'apprenant pouvait participer à des échanges avec les autres apprenants ou l'enseignant (via le forum du site), pouvait partager des ressources avec les apprenants (via le forum du site).

Avec ces trois types d'usages de l'ordinateur, c'est-à-dire en passant d'un dispositif à un autre, nous espérons que les apprenants non seulement ne resteraient pas dans un rapport individualiste mais aussi profiteraient des aspects socio-cognitifs que procurent ces usages et que tout ceci permettrait une hausse dans leur motivation et dans leurs résultats/scores.

Pour ce qui est de la motivation, notre but a été pleinement atteint mais pour ce qui est des résultats, la hausse ne s'est pas montrée comme attendue. Certes, notre groupe expérimental qui a utilisé le site de classe dans les cours d'expression écrite FLE a obtenu de meilleurs résultats que les apprenants du groupe témoin qui ont fait cours de manière traditionnelle (sans site de classe), mais nous nous attendions à des scores beaucoup plus élevés chez ce premier groupe.

Dans le cadre de ces résultats et des scores obtenus par le groupe expérimental au test préliminaire et au test final, nous avons révisé les copies de ces apprenants et avons vu que le bagage linguistique que requière l'expression écrite (outre la clarté d'expression, les habiletés rédactionnelles) s'est avéré être bien faible dans les productions. De par cela, lorsque nous nous sommes tournés vers le contenu du site de classe en question, nous avons remarqué que lors de son élaboration le fait que même « les scripteurs avancés en L2 sont encore dérangés par des considérations linguistiques... » (Lefrançois, 2001, p.240) semblait avoir été omis. Effectivement, loin d'une amélioration, au test final, les difficultés langagières détectées au test préliminaire étaient restées telles qu'elles étaient: le site de classe n'a donc pas suffisamment assisté les apprenants en ce qui concerne ces savoirs linguistiques et donc son encadrement s'est montré non suffisant. Ceci rejoint les propos de Karsenti (cité par Gervais, 2008) qui affirme que « Toutes les technologies employées ont un effet positif, à condition de bien encadrer leur utilisation [...] Sans encadrement, le seul but atteint est l'augmentation de la motivation des jeunes. Mais on ne progresse pas sur les autres plans. ». C'est exactement ce qui s'est passé dans notre étude : une grande hausse en ce qui concerne la motivation et une petite hausse en ce qui concerne les scores. Selon nous, ce mauvais encadrement prend sa source dans les liens linguistiques proposés sur le site par l'enseignant-concepteur : il aurait dû intégrer plus de liens dirigeant ses apprenants vers des sites Internet concernant les savoirs grammaticaux, lexicaux et orthographiques. D'ailleurs, les propos tenus par certains lors de l'entretien semi-dirigé semblent confirmer cela : *[Etudiant N08- je pense que le nombre de liens devraient augmenter mais des liens où se trouvent plus d'activités.] ; [Etudiant N10- les parties grammaticales peuvent être augmentées.] ; [Etudiant N15-il aurait pu y avoir plus de liens.]*

Bien-sûr, nous savons que l'ordinateur, Internet ou le site de classe n'ont jamais été une panacée pour l'enseignement/apprentissage et ne le seront pas pour autant pour l'expression écrite en langue étrangère. Cependant, nous pensons que si cette lacune concernant les liens linguistiques du site de classe sera remédiée, il pourrait entraîner à l'obtention de meilleurs résultats en termes quantitatifs, comme il l'a fait en termes qualitatifs.

REFERENCES BIBLIOGRAPHIQUES

- Albert, M-C. (1998).** Evaluer les productions écrites des apprenants. *Le Français dans le Monde* 299 :58-64.
- Aslm-Yetiş, V. (2008).** Enseignement – apprentissage de l’expression écrite en FLE, Environnement Numérique de Travail et Internet : le cas de l’Université Anadolu en Turquie. [Thèse de Doctorat]. Cotutelle Anadolu Üniversitesi/Lyon2.
- Barbier, M.-L. (1998).** Rédaction en langue première et en langue seconde : comparaison de la gestion des processus et des ressources cognitives. *Psychologie Française* 43, 4 : 361-370.
- Bisaillon, J. et L. Desmarais (1998).** Apprentissage de l’écrit et ALAO. *Etudes de Linguistique Appliquée* 110 : 193-203.
- Cerisier, J.-F. (2004).** Quels environnements et pour quel travail ? *Environnements Numériques de Travail – Des Usages aux Analyses d’Usages* : 9-16. France : CNDP.
- Cumming, A. (1989).** Writing expertise and second language proficiency. *Language Learning* 39 : 81-141.
- Cummins, J. (1979).** Linguistic interdependence and the educational development of bilingual children. *Review of Educational Research* 49,2: 222-251.
- Crinon, J. (2000).** Ecrire mieux avec le traitement de texte ? *Lecture-Ecriture et Nouvelles Technologies* : 47-58. Paris : CNDP.
- Dabène, M. (1987).** *L’adulte et l’écriture – contributions à une didactique de l’écrit en langue maternelle.* Bruxelles : De Boeck Université.
- Desmarais, L. (1998).** *Les technologies de l’information et de la communication.* Québec : Les Editions Logiques.
- Devine, J. et al. (1993).** The implications of cognitive models in L1 and L2 writing. *Journal of Second Language Writing* 2,3: 203-225.
- Duquette, L. et M. Laurier (2000).** *Apprendre une langue dans un environnement multimédia.* Québec: Les Editions Logiques.
- Fortier, G. et C. Préfontaine (1989).** Vers une stratégie d’aide au scripteur. *Dans Ordinateur, Enseignement et Apprentissage* : 267-298. Montréal : Les Editions Logiques.
- Hayes, J. R., et Flower, L. S. (1980).** Identifying the organization of writing processes. *Cognitive processes in writing.* Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Kaplan, D. et S. Pouts-Lajus (dir.) (2004).** *Du cartable électronique aux espaces numériques de travail.* France : La Documentation Française, juin.
- Kobayashi, H. et C. Rinnert (1992).** Effects of first language on second language writing : translation versus direct composition. *Language Learning* 42,2: 183-215, juin.
- Lefrançois, P. (2001).** Le point sur les transferts dans l’écriture en langue seconde. *Canadian Modern Language Review* 58, 2 : décembre.
- Mangenot, F. (1996).** *Les aides logicielles à l’écriture.* Paris : CNDP.

- Pennington, M. C. et S. So (1993).** Comparing writing process and product across two languages: a study of 6 Singaporean university student writers. *Journal of Second Language Writing*, 2,1: 41-63.
- Préfontaine, C. (1998).** *Ecrire et enseigner à écrire*. Québec : Les Editions Logiques.
- Silva, T. (1993).** Towards an understanding of the distinct nature of L2 writing : the ESL research and its implications. *TESOL Quarterly* 27, 4: 655-677.
- Simard, C. (1992).** L'écriture et ses difficultés d'apprentissage. *Pour favoriser la réussite scolaire* : 276-294. Montréal : Editions Saint-Martin.
- Victori, M. (1999).** An analysis of writing knowledge in EFL composing : a case study of two effective and two less effective writers. *System* 27: 537-555.
- Whalen, K. (1994).** La compétence stratégique de l'expression écrite. Différences entre l'Anglais langue maternelle et le Français langue seconde. *L'écrit en Français Langue Etrangère – Réflexions et Propositions* : 51-65. Strasbourg : Presses Universitaires de Strasbourg.
- Whalen, K. et N. Ménard (1995).** L1 and L2 writers' strategic and linguistic knowledge: a model of multiple-level discourse processing. *Language Learning* 45, 3: 381-418.
- Zamel, V. (1983).** The composing process of advanced ESL students : six case studies. *TESOL Quarterly* 17, 2: 165-187.

RESSOURCES INTERNET

- Barbier, M.-L. (2003).** Ecrire en L2 : bilan et perspectives des recherches, **Arob@se** 7,1-2: 6-21. Disponible à : <http://www.univ-rouen.fr/arobase/v7/barbier.pdf> (Page consulté le 18 mars 2009)
- Berthon, J.-F. (2006).** Que faire avec un ordinateur en classe de français ? Essai de typologies et de démarches d'enseignement-apprentissage. Disponible à : http://www.lille.iufm.fr/passages/article.php3?id_article=315 (page consultée le 5 mars 2010)
- Boivin, H. (2001).** Le centre d'aide : donner des moyens. *Correspondance* 6 : 3. Disponible à : <http://www.ccdmd.qc.ca/correspo/Corr6-3/Decaf.html> (Page consultée le 18 mars 2009)
- Gervais, L.M (2008).** Améliorer son Français grâce à l'ordinateur ? *Forum : Hebdomadaire d'informations*. Disponible à : <http://www.nouvelles.umontreal.ca/archives/2007-2008/content/view/1961/228/index.html> (Page consulté le 5 mars 2010)

ANNEXE

Grille 1.
Grille d'évaluation
Production écrite – B1 – 25 points

Respect de la consigne Peut mettre en adéquation sa production avec le sujet proposé. Respecte la consigne de la longueur minimale indiquée.	0	0,5	1	1.5	2				
Capacité à présenter des faits Peut décrire des faits, des événements ou des expériences.	0	0,5	1	1.5	2	2,5	3	3,5	4
Capacité à exprimer sa pensée Peut présenter ses idées, ses sentiments et ou ses réactions et donner son opinion.	0	0,5	1	1.5	2	2,5	3	3,5	4
Cohérence et cohésion Peut relier une série d'éléments courts, simples et distincts en un discours qui s'enchaîne.	0	0,5	1	1.5	2	2,5	3		

Compétence lexicale / orthographe lexicale

Etendue du vocabulaire Possède un vocabulaire suffisant pour s'exprimer sur des sujets courants, si nécessaire à l'aide de périphrases.	0	0,5	1	1.5	2
Maîtrise du vocabulaire Montre une bonne maîtrise du vocabulaire élémentaire mais des erreurs sérieuses se produisent encore quand il s'agit d'exprimer une pensée plus complexe.	0	0,5	1	1.5	2
Maîtrise de l'orthographe lexicale L'orthographe lexicale, la ponctuation et la mise en page sont assez justes pour être suivies facilement le plus souvent.	0	0,5	1	1.5	2

Compétence grammaticale / orthographe grammaticale

Degré d'élaboration des phrases Maîtrise bien la structure de la phrase simple et les phrases complexes les plus courantes.	0	0,5	1	1.5	2
Choix des temps Fait preuve d'un bon contrôle malgré de nettes influences de la langue maternelle.	0	0,5	1	1.5	2
Morphosyntaxe – orthographe grammaticale Accord en genre et en nombre, pronoms, marques verbales, etc.	0	0,5	1	1.5	2

Tableau 1.
Mots anglais recueillis dans les rédactions du groupe expérimental au T1 et au T2

T 1	T2
Army	Hospital
Terrorism	Programs
Cup (coupe)	Mass-communication
Politic	Team
Technology (6 fois)	Soldiers
Technological (2 fois)	Hider (cacher)
Ils <i>current</i> (ils guérissent)	Person
Beaucoup de drought (sécheresse)	Invents
Mortal	Post
Logics	Seasons
Les invents (inventions)	European
Files (dossiers)	Bénéfits (benefices)
Computer	Technology
Democracy	Comunicater
Example	System
Variety	Effects (3 fois)
Mobile phone	Effecter
17 mots	17 mots

Tableau 2.
Les erreurs de morpho-syntaxe et d'orthographe lexicale au T1 et au T2

	T1		T2	
	F	%	F	%
Erreurs morpho-syntaxiques	229	71,28	224	73,44
Accord en genre et en nombre des substantifs	64	27,94	45	33,93
Accord en genre et en nombre des verbes-conjugaison	60	26,20	76	20,98
Non usage ou mauvais usage des prépositions	47	20,52	47	20,53
Accord en genre et en nombre des adjectifs	44	19,21	10	20,08
Syntaxe : ordre des mots dans la phrase	14	6,11	46	4,46
Erreurs d'orthographe lexicale	90	28,21	81	26,55
TOTAL	319	100	305	100

TELEVİZYON İZLEMEDE ANNE-BABA ARACILIĞI İLE ÇOCUKLARIN SALDIRGAN DAVRANIŞLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ*

Arş. Grv. Dr. Filiz BİLGİN ÜLKEN**

ÖZ

Daha fazla televizyon izleyen çocukların, daha az televizyon izleyen çocuklara göre, daha fazla saldırgan davranışlar sergilediklerine ilişkin literatürde pek çok çalışma mevcuttur. Bununla birlikte, televizyon izleme sırasında anne-babaların çocuklarına eşlik etmelerinin de çocukların saldırgan davranışlar sergilemesi üzerinde etkisinin olup olmadığı sorusu tartışmalıdır. Literatürde anne-baba aracılığının türleri ve uygulanmasına yönelik kimi çalışmalar bulunmasına karşılık, aracılığın çocukların televizyondan öğrenmesi ve davranışları üzerine etkisi konusundaki çalışma sayısı oldukça sınırlıdır. Bu doğrultuda, bu çalışmada, anne-babaların televizyon izleme aracılığı ile çocukların saldırgan davranışları arasındaki ilişkinin sorgulanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Saldırgan Davranış, Aktif Aracılık, Kısıtlayıcı Aracılık, Birlikte İzleme*

THE RELATION BETWEEN PARENTAL MEDIATION IN TELEVISION VIEWING AND THE AGGRESSIVENESS OF CHILDREN

ABSTRACT

Many studies in the literature show that children who watch TV more exhibit more aggressive behavior than the children that watch less. Besides this issue, the question whether co-viewing with parents has an impact or not on children exhibiting aggressive behavior should also be discussed. Although there are some researches on various types of parental mediation in watching TV in the literature, role of mediation in children's learning from TV and its impact on their behavior have been examined in a limited number of studies. Accordingly, this study aims to investigate the relation between the mediation of parents in TV watching and the aggressive behavior of children.

Keywords: *Aggressive Behavior, Active Mediation, Restrictive Mediation, Co-viewing*

* Bu çalışma 2009 yılında Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

** Mersin Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo, Sinema ve Televizyon Bölümü, e-posta: filizbilgin@mersin.edu.tr



1. GİRİŞ

Kitle iletişim araçlarının insanların zihinleri ve günlük yaşamları üzerindeki etkisi iletişim bilimciler tarafından ele alınmakta ve araştırmalara konu edilmektedir. Yaygınlığı ve ulaşılabilirliği nedeniyle televizyon, bu çalışmaların odağı halindedir. Özellikle, yaşları gereği kurgu ile gerçeğin tam ayırına varamayan çocuklar açısından televizyonun etkileri geniş bir araştırma alanına karşılık gelmektedir.

Televizyonda şiddet gösteriminin insanlar üzerinde ne tür etkilere sahip olduğu konusu hala tartışmalıdır. Geçmişte herhangi bir olumsuz etkisi olmadığına ilişkin dile getirilen görüşler günümüzde geçirliliğini yitirmiş ve artık televizyonda şiddet gösteriminin şiddeti yaygınlaştırdığına dair inanış daha fazla ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu bağlamda Aziz, “giderek daha fazla yetişkin ve çocuğun kitle iletişim araçlarındaki şiddete maruz kalması, şiddetin kaynakları ve dolaşımının üzerinde önemle durulmasını gerektirir” (1994, s. 47) demektedir. Aile biriminin en kırılgan üyeleri olan çocuklarla bu anlamda ilgilenilmesi gerekliliği de açıkça ortaya çıkmaktadır (Bağlı, 2003, s. 1). Bu konuda Rogge, ailelerin medyaya karşı tavrının, çocukların bundan yararlanma biçimini de ortaya koyduğunu söylemektedir. Çünkü çocukların televizyon izleme biçimine bir bütün olarak aile damgasını vurmaktadır. Rogge, bu nedenle kitle iletişim araçlarının kullanımından doğan problemlerin ancak aile sistemi bütünü içinde ele alınırca çözüme ulaşabileceğini kaydetmektedir (1989, s. 119-120). Bu çalışma da anne-babaların televizyon izlemeye yönelik uyguladıkları aracılık ile çocuğun saldırgan davranışları arasındaki ilişkinin nasıl olduğu sorusuna odaklanmaktadır.

2. ÇOCUK VE SALDIRGANLIK

Saldırganlığın ne olduğunun genel olarak herkes tarafından bilindiği düşünülebilirse de hangi davranışların saldırgan sayılması gerektiği üzerinde bir anlaşmaya varılamamıştır. Bu konuda Buss bütün saldırganlık tepkilerinin iki özelliği kapsadığına işaret etmektedir. Bunlar; tehlikeli bir uyarıcı ve insanlar arası bir durumun oluşmasıdır. Saldırganlık başka bir canlıya tehlikeli bir dürtü ile yanıt vermektir (1961, s. 1). Freedman ve arkadaşlarına göre saldırganlığın en yalın tanım ise “başkalarını inciten ya da incitebilecek her türlü davranıştır” (2003, s. 247). Kirsh de saldırganlığı “fiziksel, sözel, psikolojik veya duygusal olarak bir diğerine zarar vermek” (2006, s. 10) olarak tanımlamaktadır.

Literatürde okul öncesi dönemdeki çocuklar için ise üç ana saldırganlık tipi tanımlanmıştır. Bu yaş grubu için bulunan en genel tipteki davranışlar fiziksel ve sözel saldırganlıktır. Bu dönemde görülen üçüncü tipte saldırganlık ise ilişkisel saldırganlıktır (Hamlett, 2007, s. 15). Bu saldırganlık tipleri ayrı başlıklar halinde tanımlanabilir.

2.1. Fiziksel Saldırganlık

Saldırmak, bir canlı engelleyiciye başa çıkma araçlarından biridir. Eğer bir başka insan tarafından birinin yönü engellenirse saldırgan olmayan kibar bir hareketle bu engel ortadan kaldırılabilir. Eğer bu tepki başarısız olursa saldırganlık girişimi olabilir. Engellenmeden dolayı ılımlı, saldırgan olmayan tepkiler ilk denemedir. Eğer bunlar başarısız olursa, bir engeli kaldırmada saldırgan olmayan davranışlardan daha başarılı olduğu düşünülen saldırganlığa başvurulabilir. Potansiyel saldırganın ihtiyacı yalnızca kendinden daha güçsüz ve zayıf olanı ayırt edebilmektir. Fiziksel saldırganlığın bir diğer sonucu bir başka insanın canını yakmak ya da onu yaralamaktır. Can yakmak kapsamlı bir terimdir. Fiziksel saldırganlık başarılı olduğunda acıya sebep olması kaçınılmazdır. Ancak bu durumun saldırganlık olarak nitelendirilmesi için bir yaralanma olması gerekli değildir (Buss, 1961, s. 5).

Bir başka deyişle fiziksel saldırganlık, bir nesne aracılığı (sopa, taş, silah vb.) ya da bir nesne olmaksızın (tokat atmak, itmek, ısırma, yumruk atmak, tekme atmak vb.) diğer bir kişiye veya kişilere güç kullanılmasıdır (Tremblay ve Nagin, 2005, s. 83). Hamlett, bu tanımları genişletmiştir. Ona göre fiziksel saldırganlık, “diğer bireye vurma, tekmeleme, ısırma gibi fiziksel zarar vermeye ya da zarar

verme tehdidiyle sonuçlanan düşmanca ve araçsal formlar biçiminde sergilenir” (2007, s. 15). Tahribatta inatçılık veya mala zarar verme saldırganlığın bir kategorisi olarak sınıflandırılmaktadır (Kirsh, 2006, s. 10).

2.2. Sözel Saldırganlık

Sözel saldırganlık; aşağılama gibi negatif duyguları da içeren psikolojik acı vermek için ötekinin benlik algısına yapılmış saldırı olarak tanımlanmaktadır. Aşağılama, bağırma ve tartışma, tehdit, alay etme ve lakap takma sözel saldırganlığın örnekleri olarak görülür. Sözel saldırganlık, fiziksel saldırganlığın habercisi olarak nitelendirilir (Glascock, 2008, s. 269).

Buss, “fiziksel şiddeti sınıflandırmanın dayanağı yaralanmanın ciddiyeti olabilir; ancak, sözel saldırganlığın tanımlanması ya da sınıflandırılması için yaralanma ciddiyeti gibi bir dayanak yoktur” demekte ve şöyle devam etmektedir “eleştiri ve sözlü taciz yara izinden ve kandan ayrılır. Fiziksel saldırganlıkta başka bir canlıya tehlikeli bir dürtü ile yaklaşmak acı ve yaralanmayla; sözel saldırganlıkta başka bir canlıya tehlikeli bir dürtü ile yaklaşmak reddetme ve tehditle sonuçlanır” (1961, s. 6).

Reddetme tavrında kurban “kötü ve istenmeyen” olarak sınıflandırılır. Reddetme sözlü olmayabilir. Örneğin birine “tiksinme” yüz ifadesiyle bakmak ya da gruptan birini kaba kuvvetle kovmak. Sözel reddetmenin üç tipi bulunmaktadır. İlki direk bir biçimde kovmaktır: “Gitmek zorundasın”, “defol” gibi. İkinci tip düşmanca konuşmaktır: “Senden hoşlanmıyorum”, “senden nefret ediyorum”, “canımı sıkıyorsun” gibi. Üçüncü tip ise eleştiri, küçük düşürme, küfredme vb.dir (Buss, 1961, s. 6-7).

Sözel tehdit ise, bir bedeli ve bir saldırının sonuçlarını sembolize etmektir. Tehdit, saldırganlık anlamını zaten saldırgan olan tepkilerle ilişkilendirerek kazanır. Tehdide maruz kalan kişi tehdidin tehlikeli bir uyarıcı olduğunu klasik koşullanma yoluyla öğrenir. Koşulsuz uyarıcı fiziksel veya sözel saldırganlık iken koşullu uyarıcı ise tehdittir. Örneğin: “Sana yumruk atacağım” gibi. Okul öncesi çocuklarda sözel saldırganlık en çok lakap takma ve alay etme biçimindedir (Hamlett, 2007, s. 15).

2.3. İlişkisel Saldırganlık

İlişkisel saldırganlık, ilişkileri kasıtlı olarak manipüle etmek ve akranlarının sosyal ilişkilerine zarar vermek olarak tanımlanmaktadır (Crick ve Grotpeter, 1995, s. 711).

Gözle görülür, açık olan saldırganlık fiziksel ve sözel olarak gerçekleşirken; ilişkisel saldırganlık, akranlar arasında uyuşamama ile bağlantılıdır (Sebanç, 2003, s. 250). Bu uyuşamama akranlar arasındaki ilişkiye zarar vermektedir. İntikam alma biçimi olarak sosyal dışlama ve dedikodu yayma ilişkisel saldırganlığın biçimlerindedir (Casas vd., 2006, s. 210). Özellikle küçük çocuklarda görülen ilişkisel saldırganlık, genellikle yakın akran ilişkilerinde ortaya çıkan düşmanca davranışlardır. Bu saldırganlık, genelde ilişkinin taraflarından birisinin ilişkinin mahremiyetinin bozulduğunu anladığında ortaya çıkar. Dolayısıyla, ilişkisel saldırganlık sıradan akran ilişkilerinden, yakın arkadaşlık ilişkilerinde ortaya çıkmaktadır (Hamlett, 2007, s. 17).

İlişkileri manipüle etme ve hasar verme yoluyla ve hedef akranın sosyal dışlanma hislerini arttıran bir saldırganlık biçimi olan ilişkisel saldırganlık davranışları; açıktan isim anma, sözel saldırılar ve dedikodu yaymak, arkadaşlıkları manipüle etmek, diğerini dışlamak ve izole etmek gibi dolaylı stratejileri kapsar. İlişkisel saldırganlık, bir akran grubu içinde iktidar ilişkisini güçlendirme ve sosyal bir statü elde etme amacıyla akranın prestijini sarsma davranışı olarak karakterize olur (Turner, 2007, s. 21).

Saldırganlık türleri incelendikten sonra çocukların bu tür davranışları nasıl öğrendiği Bandura'nın adıyla anılan “Sosyal Öğrenme Teorisi” bağlamında açıklanmaya çalışılacaktır.



2.4. Sosyal Öğrenme Teorisi ve Taklide Dayalı Saldırıcılık

1960'ların başlarında Bandura'nın, çocukların çizgi filmlerdeki gibi davrandığı ve televizyondaki şiddeti taklit ettiği sonucuna ulaştığı araştırması, televizyon şiddeti ve gerçek yaşamdaki saldırıcılık arasındaki ilişkinin kanıtlanması açısından ilk verileri sunmuştur (Glascock, 2008, s. 271). Bandura'nın geliştirdiği sosyal öğrenme teorisi gözlemsel öğrenme olarak da anılmaktadır. Gözlemsel öğrenme ise taklide dayanmaktadır. Taklidin uyumlu davranışın öğrenilmesinde olduğu kadar anormal davranışın öğrenilmesinde de önemli bir rolü bulunmaktadır. Taklit yoluyla yeni davranışlar öğrenilebilir ya da var olan davranışlar, diğerlerinin davranışları gözlemlenerek değiştirilebilir (Bandura ve Walters, 1963, s. 47).

Taklit, özellikle çocukların davranışına yön vermede önemli bir rol oynamaktadır. Çocuklarda bir başkasını taklit etme eğilimi bulunmaktadır. Bir çocuk, diğerlerini saldırgan davranırken görürse bu davranışları kopya edebilir ve sözle saldırmayı, bağırma, eleştirmeyi, şiddete başvurmayı, insanlara yumruk ya da taş atmayı, binaları havaya uçurmayı öğrenebilir. Ancak çocuklar her modeli aynı oranda taklit etmemekte, bazılarını diğerlerinden daha fazla taklit etmektedir. Diğerleri önemli, güçlü, başarılı ve sevilen kişiler olmaları ölçüsünde çocuklar tarafından taklit edilmektedirler. Ayrıca, çocukların en çok taklit ettiği kişiler en çok gördükleridir (Freedman vd., 2003, s. 266-267).

Saldırıcılığı pekiştirme ve modellemenin sonucu olarak gören Bandura'ya göre, saldırıcılığı gözlemleyen bireylerin, özellikle davranış cezalandırılmadıysa, bu davranışı benzer bir bağlamda taklit etmesi oldukça olasıdır. 2-7 arasındaki çocuklarda saldırıcılık bakımından, çevrede modellenen saldırıcılık türlerine bağlı olarak bir dizi saldırgan davranışın sergilenmesi olasıdır. Dikkat, hafızaya alma, davranışı üretecek fiziksel yeterlilik ve pekiştirme davranışın modellenmesini etkileyen boyutlardır. 2-7 yaş arası çocuklar için televizyon; dikkat, hafızaya alma ve pekiştirme boyutlarını sağlar. Çocukların televizyonda gördükleri davranışları modellemelerindeki tek kısıtlılık fiziksel yetersizliktir. 2-7 yaş arasındaki çocuğa modelleyebileceği bir davranış seyrettirilirse ve davranışa karşı olumsuz bir yanıt ortaya konmazsa, davranışı taklit etmesi olasılığı oldukça yüksektir. Dolayısıyla televizyon programlarında var olan saldırgan bir davranışı izleyen çocukların davranışı gerçek yaşamda uygulama olasılıkları da yüksektir (akt. Hamlett, 2007, s. 10).

Özellikle, bir yetişkinin varlığı çocukların saldırgan davranışı taklit etmesini etkileyebilir. Anne-baba, medyada gösterilen saldırıcılığı onayladığında çocuğun saldırgan davranışı modelleme olasılığı, anne-babanın medyada gösterilen davranışı onaylamadığı ya da nötr kaldığı durumdan daha fazladır. Saldırıcılığın gözlemlenerek öğrenilmesi, gözlemlenen modelin özellikleri ve durum teşvik edildiğinde ortaya çıkan temsili bir öğrenmedir (Turner, 2007, s. 11). Temsili öğrenme, öğrenmenin diğer insanları model alma ve taklit etme yoluyla gerçekleşmesidir. Saldırıcılığı televizyondan öğrenme, insanlar arasındaki etkileşimin önüne geçebilir (Hogg ve Vaughan, 2007, s. 494).

Sosyal öğrenme teorisine göre, bireyin hangi davranışı taklit edeceğine dair bir ayırım yapabilmek farkındalığı önemlidir. Bu filtreleme olmaksızın, çocukların kendi çevrelerinde yararlı olmayan birçok davranışı modellemesi olası hale gelir. Modellenen davranışlar, olasılıkla, bireyin gerçek yaşantısında uygulanabilir olan ve bireyin amacını gerçekleştirmesine yol açan davranışlardır (Hamlett, 2007, s. 10).

Davranışa kılavuzluk eden rol modelleri, yaş ve cinsiyet gibi ya da daha yüksek sosyal statü göstergesi olarak algılanan benzer özelliklere sahiptir. 2-7 yaş arasındaki çocuklar için anne-babalar, kardeşler, akranlar ve bir televizyon karakteri model olabilir. Sonuç olarak, çocukların kendi çevrelerinde uygulayabilecekleri davranışları ve çocuğa uyan ya da onu aşan karakterleri gösteren televizyon programları, davranışın modellenme olasılığını artıracaktır (Ross'dan akt. Hamlett, 2007, s. 11).

Sosyal öğrenme teorisi çerçevesinde Bandura, saldırıcılığı "kişisel zarara ve mülkiyet zararına yol açan davranış" olarak tanımlamaktadır. Ona göre, saldırıcılığın kişisel zararı fiziksel olduğu kadar değersizleştirme, aşağılama gibi formlarla psikolojik de olabilir. Bu nedenle saldırıcılığın tanımında

hem incitici davranışlar hem de sosyal açıdan yargılamalar da olmalıdır (1973, s. 5). Bandura, saldırgan davranışın öğrenilmesini kolaylaştıran üç doğal koşul olduğunu vurgulamaktadır. Bu koşullar kişinin aile çevresi, kişinin ait olduğu alt kültür ve sembolik iletimdir. Saldırganlık, aile içinde maruz kalınarak, kişinin çevresini saran topluluklar yoluyla ve televizyon ve filmler gibi sembolik iletim araçları yoluyla öğrenilir (Rainey-Gibson, 1999, s. 103). Ona göre çoğu insanın gerçeklik imajı da medyanın sembolik iletimiyle sıkı bir bağ içerisinde (Bandura, 1989, s. 22).

Sosyal öğrenme teorisi davranışın iki yolla edinildiğini vurgular. İlk olarak, davranış, doğrudan davranarak ve sonucundan pekiştirme olarak ya da cezalandırılarak öğrenilir. Bu farklılaşan pekiştirme süreçleriyle davranış şekillenir. İkinci olarak, davranışı yapan kişileri gözlemleyerek öğrenilir (Rainey-Gibson, 1999, s. 102).

Bandura, gözlemsel öğrenmenin içinde de dört alt süreci tanımlar. Kişi önce model davranışı benimsemeli ve davranışın önemli yanlarını tanımlamalıdır. İkinci olarak organizma, davranışı uzun süreli belleğe almalıdır, yani hatırlanabilir olmalıdır. Üçüncü olarak, davranış gerçekleştirilmeli ya da gözlemleyen organizma tarafından yeniden üretilmelidir, yani davranışın pratiği yapılmalıdır. Son olarak, davranış pekiştirilmelidir. Olumlu pekiştirici davranışın ortaya çıkma olasılığını arttıracaktır (1973, s. 69-72). Kişi bir davranışın sonuçlarının ödüllendirici olduğuna inanırsa o davranışı edinme olasılığı artar. Kişi gözlemediği davranış onun için çekiciyse, izleyici modelle kendini özdeşleştirirse, bağlam gerçekçiye ve davranış olumlu sonuçlar getiriyorsa o davranışı büyük olasılıkla öğrenecektir. Bu nedenle, karakterin kişilerarası bir problemi çözmek için saldırganlık gösterdiği şiddet içerikli bir program izlediğinde kişi, karakterle özdeşleşiyorsa, programı gerçekçi olarak algılıyorsa ve karakter, saldırgan davranış sergilediği için ödüllendiriliyorsa, izleyici bu davranışı büyük bir olasılıkla taklit edecektir (Turner, 2007, s. 10). Sonuç olarak televizyon karakteri gösterdiği saldırgan davranış nedeniyle ödüllendirilirse bir çocuğun bu davranışı taklit etmesi yüksek bir olasılıktır. Diğer yandan, televizyon karakteri gösterdiği saldırgan davranış nedeniyle cezalandırılırsa çocuğun bu davranışı gösterme olasılığı azalmaktadır.

Huesmann ve arkadaşları da sosyal öğrenme teorisini destekler biçimde saldırganlığın çocuklukta öğrenebileceğini vurgulamaktadır. Onlara göre çocuk, saldırgan davranış örnekleriyle evde ve okulda olduğu kadar televizyonda da karşılaşmaktadır. Saldırgan davranışların öğrenilmesinde bu tür davranışları saygı duyulan, övülen karakterlerin yapması kolaylaştırmaktadır. Huesmann ve arkadaşları film yıldızlarını, politik figürleri ve profesyonel sporcuları bu karakterlere örnek olarak vermektedir (1984, s. 1183). Bandura da film karakterlerinin çocuklarda anormal davranışların ortaya çıkmasında gerçek hayattaki modeller kadar etkili olduğunu vurgulamaktadır (Bandura ve Walters, 1963, s. 62).

Çocukların saldırganlığı öğrenmesinde gerçek hayattaki modeller kadar etkili olan televizyonun çocuk ile ilişkisini ayrı bir başlık altında incelemek gerekmektedir.

3. ÇOCUK-TELEVİZYON VE AİLE

Çocukların televizyonu ilk izleme ortamı aile olduğu için anne-babanın çocuğun televizyon izlemede önemli bir rolü bulunmaktadır.

Çocukların televizyon izlemeleri ne kadar çok denetlenmeye çalışılırsa çalışılınsın onlar, televizyon izleme konusunda ısrarcı olmaktadır. Bu durumu kaygıyla karşılayan özellikle eğitim seviyeleri yüksek anne-babalar ise bu konuda çocuklarına sınırlamalar getirmeye çalışmakta ve televizyon izleme saatlerini ve program çeşitlerini belirleyebilme çabasında olmaktadır. Ancak denetim, çocuğun anaokuluna gitmesiyle güçleşmeye başlamaktadır. Anaokulunda diğer çocuklar ile etkileşim halindeki çocuk, anne-babanın izin vermediği programları izlemekte ısrarcı olmaktadır (Rogge, 1989, s. 45-47).



Bu nedenle Witty, çocuğun okula başlamasıyla birlikte anne-babaların çocuğun televizyon izlemesine rehberlik etmesi gerektiğini belirtmektedir. Çünkü anne-babalar çocuklarının televizyon aracılığıyla edindikleri bilgi ve davranışları yönlendirebilmekte ve onların televizyonu ve doğasını doğru bir biçimde anlamalarını sağlayabilmektedir (akt. Bağlı, 2002, s. 16-17).

3.1. Anne-Baba Aracılığı

Televizyon izlemeye yönelik “aracılık” kavramı, en genel anlamıyla anne ve babanın televizyon hakkında çocuklarıyla kurduğu etkileşim olarak tanımlanmaktadır. Kurulan bu iletişim televizyon izlemeden önce, izlerken ya da izledikten sonra ve çeşitli şekillerde gerçekleşebilmektedir (Nathanson, 2001, s. 4-5).

Anne-babaların çocukların televizyon izlemesini düzenlemeleri ve onlarla konuşmaları çocukların televizyona eleştirel bakmalarına neden olmaktadır. Çocukların eleştirel izleyiciler olmaları ise onların televizyon izlemenin olumsuz etkilerine karşı donanımlı olmalarını sağlamaktadır (Warren vd., 2002, s. 87).

Nathanson, televizyona yönelik üç temel anne-baba aracılığı türü olduğunu belirtmektedir: Çocuklarla televizyon hakkında konuşmak yani **aktif aracılık** (active mediation), televizyon izlemeye yönelik kısıtlamalar getirmek yani **kısıtlayıcı aracılık** (restrictive mediation) ve çocuklarla **birlikte televizyon izleme** (covieving) (2002, s. 7). Bu aracılık türleri üzerinde alt başlıklar halinde durulabilir.

3.1.1. Aktif Aracılık

Aktif aracılık (active mediation), çocuklarla televizyon içeriği hakkında konuşmak yani programların gerçeklik durumunu tartışmak, televizyonda izlenen davranışlar üzerine eleştirel yorumlar yapmak ve televizyonda yayınlanan içerikler hakkında bütüncü bilgi sağlamak anlamında kullanılmaktadır (Nathanson, 2002, s. 8).

Nathanson, Austin ve arkadaşları'nın “pozitif aracılık” ve “negatif aracılık” kavramlarını “pozitif aktif aracılık” ve “negatif aktif aracılık” olarak kullanmaktadır. Ona göre pozitif aktif aracılık, karakterlerin yaptıkları güzel şeylere işaret etmeyi, televizyon mesajlarıyla aynı fikirde olmayı, çocukların karakterlerin davranışlarını edinmelerini desteklemeyi ve bu tasvirlerin gerçekçi olmasından söz etmeyi içermektedir. Bu tür yorumlar, televizyon içeriğini onaylama işlevi gördüğü için çocukların izlediklerini taklit etme ihtimallerini arttırabilir. Negatif aktif aracılık ise karakterlerin davranışlarını kınama, televizyon mesajlarıyla uyuşmama, çocukların karakter davranışlarını benimsemelerini engelleme veya bu çizilen portrelerin gerçekçi olmadığını açıklama gibi faaliyetlerle çocukların televizyon tarafından sunulan bu tasvirlerin negatif yönlerini anlamalarını sağlamaya odaklanır. Bu tarz yorumlar, televizyon içeriğini reddeder veya yalanlar ve anne-babaların, kabul edilmeyen davranışın ne olduğunu anlatmak için somut bir araç olan televizyonu kullanmalarına olanak sağlar. Sonuç olarak, bu tür aktif aracılık, çocukları televizyonda gördüklerine karşı şüpheli olmaya ve televizyon içeriğini daha az kabul ve taklit etmeye yönlendirmektedir (2002, s. 9-10).

Örneğin, Collins, Sobol ve Westby'nin (1981) araştırmalarında, ikinci sınıf çocukları bir macera programının düzenlenmiş versiyonunu izlemişlerdir. Bir grup çocuk “kolaylaştırıcı yorumlar” yapan ya da hikayedeki önemli çıkarsamaları açıklayacak konuşmalar yapan anne-babalarla birlikte televizyon izlemiştir. Diğer gruptaki çocuklar, programdaki aynı noktalar üzerine yansız yorumlar (meydana gelen eylemleri sadece tanımlayan yorumlar) yapan bir yetişkinle izlemiştir. Araştırmacılar, kolaylaştırıcı yorumların yapıldığı şartlarda bulunan çocukların konuyu kavramak için gerekli olan çıkarsamaları diğer gruptaki çocuklardan daha iyi anladığını bulmuşlardır. Bununla birlikte, ilk gruptaki çocukların, olay örgüsü hakkında kolaylaştırıcı yorumlarla direk olarak alakası olmayan yorumları da daha iyi yapabildiklerini keşfetmişlerdir. Araştırmacılar, kolaylaştırıcı yorumlar ortaya koyarak, çocukların olay örgüsünü kavramada çektikleri zihinsel sıkıntının azaltılabilme olasılığının olduğunu, böylece de programın başka yönlerine daha çok enerji harcayabilmelerine olanak tanınabileceğini öne sürmüşlerdir.

Sorular sormanın da çocukların dikkatini sunulan televizyon içeriğinin önemli yönlerine çekebileceği düşünülmektedir. Reiser, Williamson ve Suzuki'nin (1988) bu konuda gerçekleştirdikleri araştırmalarında, okul öncesi dönemdeki çocuklar, şu 4 durumdan birisine katılmıştır: İlk durumda, çocuklar 5 günün üzerinde bir sürede "Susam Sokağı"nın 3 videokasetini, kendilerine sorular soran ve dönüt veren bir yetişkinle birlikte izlemiştir. İkinci durumdaki çocuklar, kasetleri, kendilerine materyal hakkında sadece sorular soran ve hiçbir geri dönüt sağlamayan bir yetişkinle birlikte izlemiştir. Üçüncü durumda ise çocuklar kasetleri sadece onların dikkatlerini programın önemli kısımlarına çeken (örneğin, "Haydi bunu izleyelim", "Bu iyi bir bölüme "benziyor") bir yetişkinle birlikte izlemiştir. Bu durum, soru sormanın, çocukların dikkatlerini programın sadece önemli kısımlarına çekmekle eş değer olup olmadığını, ya da çocukları materyali daha iyi anlamaları için teşvik edip etmediğini görmek için eklenmiştir. Son olarak, kontrol grubundaki çocuklar, kasetleri izleme sırasında hiçbir yorum yapmayan bir yetişkinle birlikte izlemiştir. Reiser ve arkadaşları test sonrasında soruları ve dönütleri ya da sadece soruları duyan çocukların, dikkat ve kontrol grubundaki çocuklardan çok daha yüksek puanlar aldıklarını ortaya çıkarmışlardır. Soru/dönüt koşulu ve sadece soru koşulundaki çocukların puanları arasında bariz bir fark olmadığı için, izleme sırasında sorular yöneltmesinin çocukların öğrenmelerinde oldukça önemli olduğu görülmüştür. Dolayısıyla, araştırmacılar içerik hakkında sorular duymamanın çocukların öğrenmelerinde soru ve cevapları duymak kadar yararlı olduğunu ortaya koymuşlardır. Araştırmacılar izleme esnasında çocuklara sorular yöneltmenin programı izlerken harcadıkları çabayı artırmış olabileceğini ayrıca, çocuklara sadece soru sorma işleminin çocukları programın önemli ve gerekli olduğuna ve ciddiye alınması gerektiğine inanmaya yöneltebileceğini belirtmişlerdir.

Aktif aracılığın yalnızca gerçekleştirildiği an değil daha sonraki izlemelerde de etkili olduğu öne sürülmektedir. Desmond ve arkadaşları (1985) araştırmalarında aktif aracılığın sıklığı üzerine velilerin hazırladıkları raporları, çocukların laboratuvarında izledikleri "Swiss Family Robinson" (İsveçli Robinson Ailesi) adlı programın 15 dakikalık bir bölümünü anlama kabiliyetleriyle ilişkilendirmişlerdir. Araştırmacılar, aktif aracılık ve çocukların anlama becerileri arasında olumlu bir ilişki bulmuşlardır. Böylece, Desmond ve arkadaşlarının araştırması, aracılık olmadan izleseler bile, çocuklarla televizyon hakkında konuşmanın çocukların diğer televizyon programlarını anlamalarına da onları daha iyi hazırlayabileceğini iddia etmektedir. Dolayısıyla, aktif aracılık, çocukların televizyon programlarını anlamalarını artırabilmektedir.

Bu araştırmalar aktif aracılık ve çocukların televizyon yayınlarını anlamaları ve televizyon yayınlarından bir şeyler öğrenmeleri üzerine gerçekleştirilmiştir.

Buijzen ve arkadaşları ise şiddet içerikli haberlere çocukların duygusal tepkilerine anne-baba aracılığının etkisini ölçmüşlerdir. 8-12 yaşları arasındaki 451 ilkokul çocuğu ile yapılan çalışmada araştırmacılar çocukların korku, kızgınlık ve üzüntü duygularının ne ölçüde şiddet içerikli haberlere maruz kalmalarıyla ilgili olduğunu ve aktif ve kısıtlayıcı aracılık stratejilerinin ne ölçüde haberlerin etkilerini belirlediğini araştırmışlardır. Bulgular çocukların haberleri izlemesinin onların duygusal tepkileriyle doğrudan bağlantılı olduğunu göstermiştir. Sonuçlara göre, aktif aracılık sadece küçük çocuklarda haberleri izleme ve korku kızgınlık kaygı duyguları arasındaki ilişkiyi azaltmıştır (2007, s. 212).

Bazı araştırmacılar da aktif aracılığın davranışsal ve algısal sonuçları üzerine odaklanmışlardır. Örneğin, Colder-Bolz (1980) araştırmasında aktif aracılığın, çocuklara cinsi roller hakkında daha az geleneksel ve daha az basmakalıp davranışlar geliştirmede yardım edebildiğini keşfetmiştir. Deneyde 5 ila 11 yaşlarındaki çocuklar geleneksel olmayan cinsiyet rollerini oynayan karakterlerin olduğu bir Amerikan dizisi olan "All in the Family" (Bizim Evin Halleri)'den bir bölüm izlemiştir (bu dizide ör: yemek yapan Frank, Irene'nin kocası ve evin tamir işleriyle uğraşan Irene, Frenk'in karısı). Bazı çocuklar programı kendileriyle birlikte izleyen bir yetişkinin, geleneksel cinsiyet rollerinin ihlalini vurgulayan ve rollere pozitif bir hava katan yorumlarını dinlemiştir (ör: 'Bak, Irene Edith'in



mikserini tek başına kendisi tamir etti' ya da 'Frank yemek yapıyor. Yemek yapmaktan gerçekten hoşlanıyor gibi görünüyor'). Kontrol grubundaki çocuklar programı kendileriyle birlikte izleyen yetişkinlerden program hakkında olmayan tarafsız yorumlar dinlemişlerdir. Sonuç olarak, bütün çocuklar izleme sonrasında deney-öncesi puanlarıyla karşılaştırıldığında daha az cinsiyet rolü kalıpyargıları ortaya koysalar da en fazla davranış değişimini ve en az kalıp davranışları deney grubundaki çocuklar göstermiştir.

Aktif aracılık üzerine yapılan diğer bir araştırma grubu, aktif aracılığın çocukların gerçek dünyadaki davranışlarını etkileme potansiyelini araştırmıştır. Aktif aracılıkla ilişkili olarak araştırılan gerçek davranış çocukların televizyondaki şiddeti taklit etmesidir. Bu türde ilk araştırma, 1968 yılında 5-9 yaşlarındaki çocuklardan oluşan bir gruba saldırganlık içeren 5 dakikalık bir filmi izleten Hicks (1968) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bir grup çocuk programı kendileriyle birlikte izleyen bir yetişkinin saldırgan davranışlar hakkındaki negatif yorumlarını (ör: 'Bu korkunç!', 'Bu yanlış!') dinlemiş, diğer bir grup ise pozitif yorumlar dinlemiştir (ör: 'Kesinlikle çok güçlü bir adam!', 'Vay canına, gidişine bak!'). Üçüncü gruptaki çocuklar yetişkinlerden herhangi bir yorum duymamıştır. Çocuklar izleme sonrasında oyun devresi boyunca gözlemlendikten sonra, Hicks, negatif yorumlar dinleyen çocukların pozitif yorumlar dinleyenler çocuklardan daha az saldırgan olduğunu ortaya koymuştur.

Sonuç olarak, aktif aracılığın pozitif bir etkisi olabilmektedir. Aktif aracılık, çocukların televizyonu kavrayışlarını ve eğitsel içerikten öğrenmelerini geliştirdiği, geleneksel olmayan cinsiyet rollerine karşı daha sağlıklı tutumlar kazanmalarına ve televizyonun daha eleştirel algılanmasına yardım ettiği için çocukların normal hayattaki istenmeyen davranışlarla meşgul olma olasılıklarını azaltmaktadır.

3.1.2. Kısıtlayıcı Aracılık

Kısıtlayıcı aracılık (restrictive mediation), hangi tür televizyon programlarının ne zaman ve ne kadar seyredilebileceği hakkında kurallar koymayı içermektedir (Nathanson, 2001, s. 121).

Nathanson, kısıtlayıcı aracılığı sıklık bakımından değil (anne-babaların kuralları sürekli tekrar etmesi) anlaşılabilirlik bakımından değerlendirmektedir. Ona göre kurallar, yerinde ve iyi anlaşılır bir yapıya sahipse anne ve babaların onları tekrarlamalarına gerek kalmayabilir (2001, s. 12-13).

Bağlı'nın aktarmasıyla kısıtlayıcı aracılık uygulamaları ile daha çok karşı karşıya gelen çocukların, daha az saldırgan, kendilerini daha fazla kontrol edilebilen, okula daha çok uyum sağlayan çocuklar oldukları; televizyon programlarını daha iyi anlayabildikleri ve gerçek dünyayla televizyon arasında daha iyi ayırım yapabildikleri; cinsiyet rollerine kalıpyargılardan daha uzak bakabildikleri ve dış dünyaya ilişkin korkularının daha az olduğu ve televizyonda reklamı yapılan ürünlerin satın alınmasını daha az istedikleri gözlemlenmektedir (2003, s. 131).

Kısıtlayıcı aracılık, çocukların çeşitli şekillerdeki doğal davranışlarıyla da ilişkilendirilmektedir. 1979 yılında gerçekleştirdiği araştırmasında Reid (1979), televizyon izlemeyle ilgili anne-babanın koyduğu kurallarla çocukların televizyonda reklamı yapılan ürünleri istemeleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Reid, anne-babaları televizyon izlemeyle ilgili katı kurallar koyan çocukların televizyonda reklamı yapılan ürünleri daha az istediği ve böylece de anne-baba ve çocuk çatışmasını daha az yaşadıklarını gözlemiştir. Reid, reklamlar nedeniyle çıkan anne-baba ve çocuk çatışmasının doğrudan televizyon reklamlarıyla ilgili olup olmadığını araştırmıştır. O'na göre anne-baba ve çocuk çatışması, anne-babaların evlerinde televizyonun yerini belirlerken kuralları ve kısıtlamaları uygulamada başarısız oldukları bir ortamda ortaya çıkmaktadır. Örneğin, televizyon izlemeyle ilgili kurallar koyan anne-babalar çocuklarına televizyondaki bilgilerin çok değerli ve faydalı olmadığını öğretmektedirler. Bu nedenle çocukların televizyonda ürünlerin reklamını gördükleri zaman onları isteme olasılıkları daha düşüktür. Ya da, isteseler bile, istekleri reddedildiği zaman çatışma yaşama olasılıkları daha düşük olmaktadır.

Kısıtlayıcı aracılıkla ilgili ele alınan bir diğer davranışsal etki çocukların saldırganlığıdır. Singer ve arkadaşları (1984) annelerin televizyonla ilgili koyduğu kurallarla çocukların saldırganlığı, okula uyum, huzursuzluk ve 'acımasız ve korkunç bir dünya' inancı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırmacılar, daha az televizyon kuralının olduğu, daha fazla sayıda televizyonun olduğu, kablolu kanallara daha çok erişimin olduğu, yemek vakti televizyonun izlenebildiği, anne-babaların çok fazla televizyon izlediği bir ortamda yaşayan çocukların daha saldırgan, daha huzursuz, okula adaptasyonu daha az, diğer çocuklara göre kendini dizginlemede daha yetersiz ve diğer çocuklara oranla dünyanın acımasız ve korkunç olduğuna inandıklarını ortaya çıkarmıştır. Sonuç olarak, çocuklar televizyon izlemelerinin daha az kontrol edildiği ortamlarda yaşadıkları zaman daha az iyi huylu olmaktadır.

Sonuç olarak, kısıtlayıcı aracılık üzerine yapılan az sayıda araştırma göstermektedir ki, televizyon izleme kuralları koymayan anne-babaların çocuklarıyla televizyon izlemeyi kısıtlayan anne-babaların çocukları karşılaştırıldığında televizyon izlemeleri kısıtlanan çocuklar, televizyonu daha iyi anlamakta, televizyon dünyasıyla gerçek dünyayı birbirine benzetme ve saldırgan davranışlar gibi televizyona ilişkin olumsuz etkilere daha iyi karşı koyabilmektedir.

3.1.3. Birlikte İzleme

Birlikte izleme (covieving), basitçe anne-babanın çocukla birlikte televizyon izlemesine verilen addır. Bu terim genellikle aktif aracılıkla karıştırılmaktadır. Oysa çocukla birlikte televizyon izlenmesi anne-baba ve çocuk arasında herhangi bir iletişim meydana geldiği anlamına gelmemektedir; yalnızca, anne-baba ve çocukların aynı odada bulunması ve aynı televizyon programını izlemeleri anlamına gelmektedir (Nathanson, 1998, s. 14).

Yine de çocukla birlikte televizyon izleme ve aktif aracılık birbiriyle ilgili kavramlardır. Fakat aralarındaki farklar önemlidir. Örneğin aktif aracılık zaman zaman çocukla birlikte televizyon izlemeyi içerse de aktif aracılık televizyon izleyen bir çocukla aynı odada bulunmaktan daha çok şey ifade etmektedir. Özellikle, aktif aracılık, anne-babanın televizyon programının içeriğini tercüme etme ve yorumlamaya ilişkin bilinçli, amaçlı çabalarını içine almaktadır. Diğer yandan, çocukla birlikte televizyon izleme, mutlaka aktif aracılığı içermek zorunda değildir ve televizyona yönelik anne-baba aracılığının daha pasif bir türünü temsil etmektedir (Nathanson, 1998, s. 16).

Bu farklara örnek olarak iki araştırma gösterilebilir. Valkenburg ve arkadaşları (1999), anne-babaların aktif aracılığı, küçük çocuklarıyla televizyonun çocuklarını korkutabileceği korkusuna kapıldıklarında kullanma eğiliminde olduklarını bulmuşlardır. Oysaki, çocukla birlikte televizyon izleme kavramı, herhangi bir demografik değişkenle ya da televizyon programlarına ilişkin etkilerle ilgili değildir. Diğer yandan, Dorr ve arkadaşları (1998) anne-babanın çocukla birlikte televizyon izleme sıklığının, çocuğun yaşıyla birlikte arttığını, belki de bunun sebebinin çocuklarının olgunlaşmasıyla karşılıklı televizyon ilgilerinin artması olduğunu bulmuşlardır. Dahası, anne-babanın televizyona karşı bir yönelimi olduğunda, çocukla birlikte televizyon izlemenin daha sık görüldüğünü tespit etmişlerdir. Birlikte izleme ve aktif aracılık, kavramsal olarak birbirinden farklıdır. İkisi de farklı kaygılar sonucunda harekete geçirilmekte, ikisi de farklı davranışları kapsamakta ve değişik etkilerle ilişkilendirilmiş durumdadır.

Valkenburg ve arkadaşları da 1999 yılındaki araştırmalarında çocukla birlikte televizyon izlemeyi, televizyonun olumsuz etkileri konusunda çok büyük endişeler duymadan çocuklarıyla birlikte, bir aile eğlencesi ya da birlikte vakit geçirmenin bir yolu olarak tanımlamışlardır (1999, s. 63).

Salomon (1977) ise özellikle annelerin varlığının, çocuklara izledikleri materyalin önemli ve ilgilerine değer olduğu mesajını verdiğini savunmaktadır. Çocukla birlikte televizyon izlemenin çocuklar üzerindeki etkileri öncelikli duygusal olarak gözükmemektedir. Fakat Salomon'un da belirttiği gibi çocukların birlikte izlemenin bir sonucu olarak gösterdikleri olumlu duygusal tepkiler, onların



televizyon programından öğrenmelerini artıracak bir harekete geçirme/uyandırma durumu yaratabilmektedir. Salomon'un aktardığına göre anne-babaların ve ikinci-altıncı-onuncu sınıflardaki çocuklarının olduğu bir araştırmada Dorr ve arkadaşları, birlikte televizyon izleme ile çocukların televizyonun gerçekliğini anlamaları arasında kayda değer bir ilişki bulamamıştır. Buna rağmen anne-babaların aile dizilerini birlikte izlediği çocukların bu dizileri kaçış için değil de büyük olasılıkla öğrenme amaçlı izlediklerini ortaya çıkarmıştır.

Nathanson'a göre çocukla birlikte televizyon izlemenin çocuğa televizyonun değeri ve önemi hakkında mesaj ilettiği ihtimali göz önünde bulundurulursa, anne-babası kendisiyle birlikte televizyon izleyen çocukların televizyondan daha fazla şey öğrenmelerini beklenebilir. O halde, kesinlikle anne-baba ve çocuğun eğitsel ve toplum yanlısı televizyon programlarını birlikte izlemeleri desteklenmelidir. Ancak her birlikte izleme televizyondan öğrenmeye katkıda bulunmaz, eğer böyle olursa; örneğin, anne-babası anti sosyal programlar izleyen çocukların olumsuz mesajlar öğrenme risklerinin daha çok olduğu da düşünülmelidir. Bu durumda, anne-babanın çocukla birlikte televizyon izlemesinin çocuk üzerinde açık olumsuz bir etkisinin olması yüksek olasılıktır (2001, s. 45-46).

Nathanson'ın 1999 yılında gerçekleştirdiği araştırma özellikle çocukla birlikte televizyon izlemenin çocuk üzerinde olumsuz bir etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Nathanson, 2. ve 6. sınıflara giden %45'ini kız çocuklarının oluşturduğu 394 çocuk ve ailesi ile televizyon şiddetine yönelik anne-baba aracılığı ile çocukların saldırgan davranışları arasındaki ilişki araştırmıştır. Araştırma aktif aracılık, kısıtlayıcı aracılık ve birlikte izlemeyi kapsamaktadır. Anne-babalara özellikle şiddet içeren programlarda (macera: Power Rangers, Xena Warrior Princess 'Zeyna', gerçekçi çizgi film: X Men, Street Fighter, klasik çizgifilm: Bugs Bunny ve The Roadrunner) çocuklarına ne sıklıkla aracılık yaptıkları sorulmuştur. Çocuklarda ise kavga, vurma, ateş etme gibi şiddet içeren programları ne kadar izledikleri, saldırgan davranışlara ne kadar dikkat ettikleri ve bu davranışları gerçek hayatlarına yansıtıp yansıtmadıkları araştırılmıştır. Sonuçlar ortaya koymuştur ki, çocukla birlikte televizyon izleme saldırganlık eğilimi ile pozitif ilişkilendirirken aktif ve kısıtlayıcı aracılığın her ikisi de çocukların saldırgan eğilimleri ile negatif olarak ilişkilendirilmiştir (Nathanson, 1999).

4. YÖNTEM

Bu çalışma, Türkiye'nin İç Anadolu Bölgesi'nde bulunan bir ilde özel bir okulun anasınıfında iki ayrı sınıfta eğitim gören 6 yaşındaki toplam 9 çocuk, eğitim seviyesi yüksek 18 anne-baba ve 2 öğretmenle gerçekleştirilen nitel bir durum çalışmasıdır.

Çalışmanın genel amacı, televizyon izlemeye yönelik anne-baba aracılığının türü ve düzeyi ile çocukların saldırgan davranışlarının düzeyi arasındaki ilişkinin belirlenmesidir.

Çalışmada öncelikle araştırma katılımcılarını belirlemek için anasınıfında öğrenim gören tüm çocukların anne-babalarına uyguladıkları aracılık türlerini ve düzeylerini soran bir anket uygulanmıştır. Daha sonra anket yöntemiyle belirlenen anne-babalarla çocuklarının televizyon izlemesinde uyguladıkları aracılık türleri ile düzeylerini ve televizyona karşı tutumlarını belirlemek amacıyla yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Son olarak ise araştırma katılımcısı anne-babaların çocuklarının saldırganlık davranışlarını ve düzeylerini saptayabilmek için çocuklar, anasının serbest oyun saatlerinde gözlemlenmiştir.

Çalışmada anne-babaların uyguladığı aracılık düzeyleri; her üç aracılık türü (aktif, kısıtlayıcı ve birlikte izleme) için "düşük", "orta" ve "yüksek" şeklinde üç ayrı kategoride yorumlanmıştır. Çocukların televizyondan öğrendikleri saldırgan davranışları oyunlarına yansıtıp yansıtmadıklarına ilişkin gerçekleştirilen gözlemlerden elde edilen veriler de yine "düşük", "orta" ve "yüksek" şeklinde üç ayrı kategoride yorumlanmıştır.

5. TELEVİZYON İZLEMEDE ANNE-BABA ARACILIĞI İLE ÇOCUKLARIN SALDIRGAN DAVRANIŞLARI ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK BULGULAR VE YORUMLANMASI

Bu başlık altında çocukların saldırganlık davranışları ve anne-baba aracılığı arasında nasıl bir ilişki olduğu ortaya konmaya çalışılacaktır. Görüşmeler sonucu elde edilen anne-babaların ne sıklıkla ve ne tür aracılık yaptıkları bilgileriyle, gözlemler sonucu elde edilen çocukların saldırgan davranışları arasındaki ilişki incelenecektir. Tablo 1’de bu çalışmada elde edilen tüm veriler biraraya getirilmiştir.

Tablo 1. Aracılık ve Saldırganlık Düzeyleri

ANKET BULGULARINA GÖRE ARACILIK DÜZEYİ										
		Birlikte İzleme			Kısıtlayıcı Aracılık			Aktif Aracılık		
		Düşük	Orta	Yüksek	Düşük	Orta	Yüksek	Düşük	Orta	Yüksek
		Özkan	Yağız	Yavuz	Demir	Demet	Duru	Can	Irmak	Barış
GÖRÜŞME BULGULARINA GÖRE ARACILIK DÜZEYİ										
		Birlikte İzleme			Kısıtlayıcı Aracılık			Aktif Aracılık		
		Düşük	Orta	Yüksek	Düşük	Orta	Yüksek	Düşük	Orta	Yüksek
GÖZLENE SALDIRGANLIK DÜZEYİ	Düşük	Irmak	Demet Duru	Can	Irmak Can		Demet Duru	Irmak	Demet Can	Duru
	Orta		Yavuz	Demir	Demir		Yavuz	Yavuz	Demir	
	Yüksek	Barış Yağız Özkan			Barış	Yağız Özkan		Barış Yağız Özkan		

Tablodan da anlaşılacağı gibi aracılık düzeylerine ilişkin olarak görüşme yapılacak aileleri belirlemek için uygulanan anket sonuçlarıyla görüşme sonuçları arasında bazı farklar bulunmaktadır. Anket verilerine göre, birlikte izleme için düşük düzeyde belirlenen Özkan’ın anket ve görüşme sonuçları aynı bulunmuştur; ancak, anket sonuçlarına göre anne-babasıyla orta düzeyde birlikte televizyon izleyen Yağız’ın birlikte izleme düzeyi görüşme sonucunda düşük olarak belirlenmiştir. Anket sonucuna göre anne-babasıyla yüksek düzeyde birlikte televizyon izleyen Yavuz’un görüşme sonucu ise Yavuz’un anne-babasıyla orta düzeyde televizyon izlediğini ortaya koymuştur.

Anne-babaların kısıtlayıcı aracılık uygulamaları konusunda da anket ve görüşme sonuçları arasında da farklar bulunmaktadır. Anket sonucuna göre anne-babasının düşük düzeyde kısıtlayıcı aracılık uyguladığı Demir’in aracılık düzeyi anket ve görüşme sonucuna göre aynı çıkmıştır. Ancak anket sonuçlarına göre orta düzeyde belirlenen Demet’in kısıtlayıcı aracılık düzeyinin ise görüşme bulgularına göre yüksek düzeyde olduğu saptanmıştır. Kısıtlayıcı aracılık uygulamaları konusunda anket sonuçlarına göre yüksek düzeyde belirlenen Duru’nun kısıtlayıcı aracılık uygulanma düzeyi anket ve görüşme bulgularıyla aynıdır.



Anne-babaların aktif aracılık uygulamaları konusunda anket ve görüşme sonuçları arasında da farklar bulunmaktadır. Anket sonucuna göre anne-babasının düşük düzeyde aktif aracılık uyguladığı Can'ın aktif aracılık düzeyi görüşme sonucuna göre orta olarak belirlenmiştir. Anketten elde edilen verilere göre Irmak'ın anne-babasının uyguladığı aktif aracılık düzeyi orta düzeyde iken görüşme sonucu Irmak'ın aktif aracılık düzeyinin düşük olduğu saptanmıştır. Anket sonuçlarına göre aktif aracılık düzeyi yüksek düzeyde belirlenen Barış'ın anne-babasının uyguladığı aktif aracılık düzeyinin ise görüşme sonuçlarına göre düşük olduğunu belirlenmiştir.

Uygulanan aracılık türleri ve düzeylerinin anket ve görüşme bulgularında farklı çıkması anne-babaların çocuklarının televizyon izlemesi ve kendilerinin bu konudaki davranışlarının çok da farkında olmadıklarını ortaya koymaktadır. Çünkü ankette “düşük” olarak belirlenen bazı aracılık türlerinin görüşme bulgularında “orta” ya da “yüksek” düzeyde olduğu görülmektedir. Ancak temel farklar anne-babaların ankette belirttikleri aracılık uygulamalarını görüşmelerde tekrarlamamaları olmuştur. Anket bulgularında “yüksek” ya da “orta” düzeydeki kategorilere giren anne-babalar; görüşme bulguları incelendiğinde “düşük” düzeydeki kategoriler içinde değerlendirilmiştir. Bu farkın ise anne-babaların çocuklarını ilgilendiren böyle hassas bir konuda “olanı” değil de “olması gerekeni” ifade ettiklerini düşündürmektedir.

Anket ve görüşme bulguları arasındaki farklar belirlendikten sonra anne-babaların uyguladıkları aracılık düzeyleri, görüşme yöntemi esas alınarak belirlenen kategorilerle birlikte çocukların televizyondan öğrendikleri saldırganlık düzeyleri açıklanabilir.

Görüşmede ifade edildiğine göre, Barış'ın anne-babası üç aracılık türünü de düşük düzeyde uygulamaktadır. Barış, annesiyle beraber nadiren televizyon izlemektedir. Annenin aktardığına göre ise babasıyla beraber hiç televizyon izlememektedir. Anne-babanın uyguladığı kısıtlayıcı aracılık ve aktif aracılık düzeyi de düşük olarak belirlenmiştir. Üç aracılık türü de uygulanmayan ve televizyonla yalnız başına kalan Barış'ın televizyondan öğrendiği saldırgan davranışları gösterme düzeyi ve televizyondan ya da arkadaşları ve aile arasındaki etkileşimden öğrenebilecekleri varsayılan saldırgan davranışları gösterme düzeyi ise yüksek olarak belirlenmiştir. Barış'ın anne-babası, televizyon izlemeyi yönlendirmek için birlikte izleme, kısıtlayıcı aracılık ve aktif aracılık uygulamamaktadır. Öte yandan, Barış televizyondan öğrendiği saldırgan davranışları oyunlarına yansıtmaktadır. Hiçbir aracılık türünün uygulanmamasının Barış'ın saldırgan davranışlar gösterme eğilimini arttırdığı gözlemlenmektedir.

Yağız'ın anne-babası ise Yağız'la birlikte düşük düzeyde televizyon izlerken Yağız'ın televizyon izlemesi konusunda orta düzeyde kısıtlayıcı aracılık uygulamaktadır. Anne-babanın aktif aracılık uygulama düzeyi ise düşük olarak belirlenmiştir. Aktif aracılık uygulanmayan ve birlikte televizyon izlenmeyen Yağız'ın televizyondan öğrendiği saldırgan davranışları ve televizyondan ya da arkadaşları ve aile arasındaki etkileşimden öğrenebilecekleri varsayılan saldırgan davranışları gösterme düzeyi yüksek olarak belirlenmiştir. Veriler değerlendirildiğinde, Yağız'ın anne-babasının Yağız'la birlikte düşük düzeyde televizyon izlemesi ve nadiren aktif aracılık uygulaması ile Yağız'ın televizyondan öğrenilen saldırgan davranışları oyunlarına yüksek düzeyde yansıtması arasında ters bir ilişki kurulabilmektedir. Orta düzeyde uygulanan kısıtlayıcı aracılığın ise Yağız'ın saldırganlık eğilimini azaltmadığı gözlenmiştir.

Özkan'ın anne-babası orta düzeyde kısıtlayıcı aracılık uygularken birlikte izleme ve aktif aracılık türlerini düşük düzeyde uygulamaktadır. Özkan'ın ailesinin özellikle haberlerin Özkan'ı olumsuz etkileyeceğinden kaygılanmalarına karşın iki aracılık türünü de uygulamaması Austin ve arkadaşlarının (2002) “*günümüze kadar, anne-baba aracılığında en etkili güdüleyici faktör, televizyonun potansiyel olumsuz izleme etkilerine ilişkin bir korku olmuştur*” görüşüne ters düşmektedir. Veriler değerlendirildiğinde, Özkan'ın anne-babasının Özkan'la birlikte düşük düzeyde televizyon izlemesi ve aktif aracılık uygulamaması ile Özkan'ın saldırganlık eğilimi arasında ters bir ilişki kurulabilmektedir. Orta düzeyde uygulanan kısıtlayıcı aracılık ile Özkan'ın saldırganlık eğiliminin azalması arasında ise olumlu bir ilişki kurulamamıştır.

Demir'in anne-babası Demir'le birlikte yüksek düzeyde televizyon izlerken, Demir'in televizyon izlemesi konusunda herhangi bir sınırlama uygulamamaktadır. Anne-babanın aktif aracılık düzeyi ise orta olarak belirlenmiştir. Veriler değerlendirildiğinde, Demir'in anne-babasının kısıtlayıcı aracılık uygulamamasına karşın yüksek düzeyde birlikte izleme ve orta düzeyde aktif aracılık uygulaması ile Demir'in saldırgan davranışlar gösterme eğiliminin orta düzeyde olması arasında bir ilişki kurulabilmektedir. Birlikte izleme ve aktif aracılık uygulamalarının Demir'in televizyondan öğrendiği saldırgan davranışlar gösterme düzeyini azaltabileceği düşünülmektedir.

Öte yandan Demir'in saldırgan davranışlar gösterme düzeyinin düşük değil de orta bulunması çocukla birlikte izleme konusunda Nathanson'ın görüşlerini desteklemektedir. Nathanson (2001), çocukla birlikte televizyon izlemenin çocuğa televizyonun değeri ve önemi hakkında mesaj ilettiği ihtimali göz önünde bulundurulursa örneğin, anne-babası anti sosyal materyaller izleyen çocukların negatif mesajlar öğrenme risklerinin daha çok olduğu da düşünülmelidir. Bu durumda, anne-babanın çocukla birlikte televizyon izlemesinin çocuk üzerinde negatif bir etkisinin olması yüksek olasılıktır demektir.

Yavuz'un anne-babası orta düzeyde çocukla birlikte televizyon izlerken yüksek düzeyde kısıtlayıcı aracılık uygulamaktadır. Anne-babanın aktif aracılık uygulama düzeyi ise düşük olarak belirlenmiştir. Birlikte izleme konusunda anne: "...babasıyla seyrediyor genelde, o tür şeyleri. Bir tek hafta sonum olduğu için bir de bebek olduğu için çok fazla onlara eşlik edemiyorum" demektir. Katılımcı babalar genel olarak çok fazla birlikte televizyon izlemezken Yavuz'un babası annesinden daha fazla çocukla birlikte televizyon izlemektedir. Anne, bu durumu Yavuz'un küçük kardeşiyle ilgilenmek zorunda olmasına bağlamaktadır. Yavuz'un babasının annesinden daha fazla birlikte izleme aracılığı uygulaması literatürdeki diğer araştırmalarla benzerlik taşımamaktadır. Çünkü bu araştırmalar aracılığı daha çok annelerin uyguladığına vurgu yapmaktadır. Örneğin, Valkenburg ve arkadaşları araştırmalarında annelerin aracılığın her üç türüyle de babalardan daha çok meşgul olduklarına vurgu yapmaktadırlar (1999, s. 62). Voort ve arkadaşları da annelerin televizyon içeriğine aracılık etmesinin daha muhtemel olduğunu ve bunun birçok evde çocuk bakımı ile ilgili işlerin düzensiz paylaşılmasından kaynaklandığını ifade etmektedirler (1992, s. 71). Bu konuda Krendl ve arkadaşları da gözlemledikleri ailelerin televizyon izleme aracılığını, annenin birincil görevi olan çocuk bakıcılığına bir ilave olarak ele aldıklarını görmüşlerdir. Bu bağlamda aracılık kadına toplumsal olarak yüklenen evle ilgili görevlerden sadece biridir (1993, s. 301). Veriler değerlendirildiğinde ise düşük düzeyde uygulanan aktif aracılık ve orta düzeyde uygulanan birlikte izleme ve yüksek düzeyde uygulanan kısıtlayıcı aracılık ile Yavuz'un televizyondan öğrenilen saldırgan davranışları gösterme eğiliminin orta olması arasında olumlu bir ilişki kurulabilse de Yavuz'un diğer saldırganlık davranışlarının yüksek düzeyde olmasında uygulanan aracılık düzeylerinin olumlu bir katkısı olmamıştır. Ancak Yavuz'un saldırgan davranışlarının tek başına aracılık ile ilişkilendirilmesi doğru olmayacaktır. Yavuz'un öğretmenin "annesinin Yavuz'u dövdüğü ve babasının da annesini dövdüğü" iddiası, Yavuz'un saldırganlığının nedeninin bu deneyimleri olabileceğini düşündürmektedir.

Irmak'ın anne-babası üç aracılık türünü de düşük düzeyde uygulamaktadır. Irmak genellikle yalnız başına televizyon izlerken, program seçimini ve izleme süresini de kendisi belirlemekte, anne-babası müdahale etmemektedir. Irmak'ın anne-babasının uyguladığı aktif aracılık düzeyi de düşük olarak belirlenmiştir. Irmak, gözlemler sırasında bir kez arkadaşını öğretmenine şikayet etmiştir. Bu anlamda Irmak'ın bu tavrı ilişkisel saldırganlık olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, Irmak'ın televizyondan farklı şeyler öğrendiği düşünülmektedir. Anne ise çocuğun televizyonda öğrendiği bu davranışları anlatmakta ancak Irmak'ın realist bir çocuk olduğu için televizyondan olumsuz etkilenmediğini vurgulamaktadır: "Ben anneyim diyor mesela hamile bir kadını diyor. Doğum ne zaman deyince. Ee anne şaka olduğunu anlamıyor musun? Ay anne sende bir hoşsun" diyor. Irmak'ın anne-babasının üç aracılık türünü de uygulamamalarına karşın Irmak'ın saldırgan davranışlar göstermemesi Nathanson'ın (1998) televizyon aracılığının çocukların saldırganlık eğilimleri üzerine etkisini konu alan araştırmasının sonuçlarını desteklemektedir. Bu sonuçlardan biri kız çocuklarında saldırganlık davranışının çizgi filmlerden etkilenmediğidir. Benzer biçimde Boyatzis ve Matillo'nun da (1995) gerçekleştirdiği Power



Rangers programının çocukların saldırganlığı üzerine etkisini konu alan araştırma; erkek çocukların kız çocuklarına göre daha fazla saldırgan davranış gösterdiğini kaydetmektedir. Thompson ve Zerbinos'ın (1997) araştırmalarında da erkeklerin şiddete eğilimli ve aktif; kızların ise evcimen, erkeklerle ve kendi görünüşleriyle ilgilendikleri ortaya çıkmıştır. Bu araştırma sonucu, diğer adı geçen araştırmalarla kız çocuklarında saldırganlık bulunmaması ve kız çocuklarının televizyondan saldırganlıktan farklı şeyler öğrenmesi bağlamında benzerlikler taşımaktadır.

Demet'in anne-babası Demet'le birlikte orta düzeyde televizyon izlemekte ve Demet'in televizyon izlemesi konusunda yüksek düzeyde bir sınırlama uygulamaktadır. Anne-babanın televizyon programları üzerine uyguladıkları aktif aracılık düzeyi ise orta olarak belirlenmiştir. Demet televizyondan saldırgan davranışlar öğrenmezken televizyon kahramanlarıyla ilgili hayaller kurabilmektedir. Anne bu durumu şöyle ifade etmektedir: *“Geçen yıl bir kere o Avatar'daki Katara adlı kahramanı bir kere şey yapmıştı işte böyle, ben de onun gibi uçabilsem gibi bir hayal kurmuştu ama taklit etmedi”*. Demet'in anne-babasının yüksek düzeyde kısıtlayıcı aracılık, orta düzeyde birlikte izleme ve aktif aracılık uygulaması Demet'teki saldırganlık eğilimi ile negatif olarak ilişkilendirilmiştir. Anne-babasının, öğretmeninin görüşmelerdeki yanıtları ve gözlemler sonucunda Demet'in saldırgan davranış göstermediği ortaya çıkmaktadır. Ancak bu durumun kız çocuklarının erkek çocuklardan farklı olarak televizyondan saldırgan davranış öğrenmemeleriyle de ilgisi olabileceği düşünülmektedir.

Demet'in anne-babasının yüksek düzeyde kısıtlayıcı aracılık uygulamaktadır. Singer ve arkadaşları da kısıtlayıcı aracılıkla ilgili olarak bir davranışsal etki olan çocukların saldırganlığını incelemişlerdir. Singer ve arkadaşlarının araştırmasının sonucu göstermiştir ki; çocuklar televizyon izlemelerini daha az kontrol eden ortamlarda yaşadıkları zaman daha az iyi huylu olmaktadır (1998, s. 40-41). Demet ve ailesinin evinde bir tane televizyon olması ve yüksek düzeyde kısıtlayıcı aracılık uygulanması ile Demet'in saldırganlık eğiliminin olmaması arasındaki ilişki Singer ve arkadaşlarının bulgularıyla örtüşmektedir.

Can'ın anne-babası Can'la birlikte yüksek düzeyde televizyon izlemekte ancak Can'ın televizyon izlemesi konusunda düşük düzeyde bir sınırlama uygulamaktadır. Anne-babanın televizyon programları üzerine uyguladıkları aktif aracılık düzeyi ise orta olarak belirlenmiştir. Can'ın anne-babasının düşük düzeyde kısıtlayıcı aracılık göstermesine karşın yüksek düzeyde birlikte televizyon izlemeleri ve orta düzeyde aktif aracılık uygulamaları Can'ın saldırganlık eğilimi göstermesiyle negatif olarak ilişkilendirilmiştir. Bu araştırma sonucu olarak çocukla birlikte izleme Nathanson'ın araştırmasının tersine saldırganlık eğilimi ile negatif olarak ilişkilendirilmiştir. Can'ın ailesinin aktif aracılığı ise Nathanson'ın araştırmasını desteklemektedir. Nathanson'ın (1999) araştırma sonuçlarında çocukla birlikte televizyon izleme saldırganlık eğilimi ile pozitif ilişkilendirirken aktif ve kısıtlayıcı aracılığın her ikisi de çocukların saldırgan eğilimleri ile negatif olarak ilişkilendirilmiştir.

Duru'nun anne-babası ise orta düzeyde birlikte televizyon izlerken aktif aracılığı ve kısıtlayıcı aracılığı yüksek düzeyde gerçekleştirmektedir. Duru diğer katılımcı kız çocukları gibi televizyondan saldırgan davranışlar öğrenmemekte ancak oyunlarına televizyondan öğrendiği farklı şeyleri yansıtmaktadır. Bu konuda Winx çizgi filminin kahramanıyla özdeşim kuran Duru, annesi ve araştırmacı arasında görüşme sırasında şöyle bir diyalog geçmiştir:

“Duru: Ben bir şey söyleyebilir miyim? Perilerin adı...

Araştırmacı: Sen çok seviyorsun. Pekioyun oynarken onlardan biri oluyor musun?

Duru: Evet. Tekna oluyorum.

Araştırmacı: Neden peki Tekna. Neden Bloom değil.

Duru: Seviyorum çünkü onu. Hepsini seviyorum da. Tekna, insan olmadığını kanutlayabiliyor. Uçabiliyor. O insan ölü mü canlı mı bir tür büyü içinde mi anlıyor. Tekna ağacın arkasındakini görebiliyor ve gösterebiliyor. Çünkü onun özel bir bilgisayarı var.

Araştırmacı: Sen hangisi kazansın istiyorsun?

Duru: Tekna.

Araştırmacı: İyi mi o?

Duru: Evet.

Anne: Tekna iyi. Onun favorisi o. Saçını başını.

Araştırmacı: Arkadaşların sınıfta taklit ediyorlar mı onları?

Duru: Çok ediyorlar.

Araştırmacı: Ne yapıyorlar?

Duru: Ozan hep “ben Ninja Kaplumbağasıyım” deyip duruyor. Biz Winx oynuyoruz.

Anne: Kızlar aralarında Winx oynama. Winx derken işte süper gücüm var. Öylemi oynuyorsunuz?

Duru: Hayır. Hangimiz olacağını seçiyoruz, güçlerimizi bildiklerimizi seçiyoruz.

Bilmediklerimizi arkadaşlarımıza soruyoruz. Ben en çok Tekna’yı seçerim.

Araştırmacı: Onun ne gücü var?

Duru: Bilgisayar, telefonlu güçleri var.

Anne: Siz aranızda oynarken erkekler gibi hoplama atlama yapmıyorsunuz, ne yapıyorsunuz? Ne diyorsunuz birbirinize? Ben Tekna’yım kötülere öldüreceğim gibi mi?

Duru: Yapmıyoruz. Öyle demiyoruz. Aslında güçlerimizi önce seçiyoruz. Ondan sonra ses dalgaları, ses fırtınası “enchantinks” diyoruz. Sihirli Winx. Genellikle ben ellerimi açıyorum.

Anne: Bu da hokus pokus gibi bir şey”.

Aynı zamanda Duru çizgi film kahramanlarının görünüş biçimleriyle de ilgilenmektedir. Bu bulgu Thompson ve Zerbinos’ın (1997) araştırmasının sonucunu desteklemektedir. Çünkü Thompson ve Zerbinos, araştırmalarında erkeklerin şiddete eğilimli ve aktif; kızların ise evcimen, erkeklerle ve kendi görünüşleriyle ilgilendikleri ortaya çıkarmıştır. Duru’nun annesinin anlattıklarından Duru’nun Winx kahramanı Tekna ile bu tür ilişki kurduğu anlaşılmaktadır: “Onun favorisi Tekna. Saçını başını... Erkekler herhalde daha şey. Kızlar süs püs yani”. Duru’nun anne-babasının orta düzeyde birlikte izleme gerçekleştirmelerine karşın yüksek düzeyde kısıtlayıcı aracılık ve aktif aracılık uygulamaları Duru’daki saldırganlık eğilimi ile ters olarak ilişkilendirilmiştir. Anne-babasının, öğretmeninin görüşmelerdeki yanıtları ve gözlemler sonucunda Duru’nun saldırgan davranış göstermediği ortaya çıkmaktadır. Buradan ortaya çıkmaktadır ki; anne-baba aracılığı televizyon izlemeyi yönlendirerek televizyon şiddetine karşı korunmasızlığı azaltabilmektedir (Nathanson, 1999). Ancak bu durumun kız çocuklarının erkek çocuklardan farklı olarak televizyondan saldırgan davranış öğrenmemeleriyle de ilgisi olabileceği de düşünülmektedir.

Sonuç olarak, bu çalışmada anne-babaların çocukların televizyon izlemede uyguladıkları aracılık ve çocukların saldırgan davranışları arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılmıştır. Görüşmelerden elde edilen anne-babaların aracılık uygulamalarına ilişkin bulgular ve gözlemlerden elde edilen çocukların saldırgan davranışlarına ilişkin bulgular bu ilişkinin çeşitli düzeylerini ortaya koyar niteliktedir.

6. TARTIŞMA

Televizyon, çocukların yaşamlarında vazgeçilmez bir rol oynamakta ve yaşamlarının birçok alanında etkisini göstermektedir. Özellikle televizyonda izlediklerini olduğu gibi alan ve kurgu ile gerçeğin ayrımını yapamayan işlem öncesi dönemdeki çocukların televizyon izlemelerinin kendi iradelerine bırakılması sakıncalı bulunmaktadır. “Spider Man” kostümü giyip eldiveninden arkadaşına ok atan çocukların davranışları geleceği için kaygı uyandırmaktadır. Öğrenme aşamasındaki çocukların



televizyonda gördüklerini taklit etmeleri; örneğin uçabileceğini sanarak balkondan atlamaları ölümlere neden olabilmektedir. Sonuç olarak hayati derecede önemli olan bu konuda anne-babalara önemli görevler düşmektedir. Bu çalışmada anne-babaların çocukların televizyondan öğrenmeleri ve bunları yaşamlarına yansıtmaları konusunda çocuklarına müdahale edebilecekleri vurgulanmaktadır.

Çalışmada katılımcı anne-babaları belirlemek için uygulanan anket ve görüşme sonuçları arasında çıkan farklar, anne-babaların çocuklarıyla ilgili hassas bir konuda yapılacak bir araştırma için görüşme yöntemi uygulanmasının doğru bir seçim olduğunu göstermiştir. Bu farkların üzerinde durulması gerekmektedir. Anne-babalar özellikle aktif aracılık uygulamaları konusunda anket ve görüşme sorularına farklı bilgiler vermiştir. Anket verilerine göre çocuklarıyla televizyon izlerken bazı yorumlar yaptıklarını belirten anne-babaların görüşmelerde bunları tekrarlamaması ilgi çekici bulunmaktadır. Bu durum, anne-babaların çocuklarıyla ilgili böyle hassas bir konuda ilk tepkilerinin olanı değil de olması gerekeni yaptıklarını düşünme eğilimleriyle ya da bu durumu açıkça ifade etmekte zorlandıklarıyla açıklanabilir.

Elde edilen veriler göstermektedir ki; anne-babalar dizi, film, belgesel, haber ve spor programları izlerken çocuklar yalnızca çizgi film ve çocuk programları değil yetişkinlere yönelik programları da izlemektedirler. Bu anlamda anne-babaların çocukla birlikte televizyon izlerken ne tür programlar izlediği önem kazanmaktadır. Bu çalışma eğitim seviyesi yüksek, çalışan anne-babaları ve çocuklarını kapsamaktadır. Anne-babalar çalışma koşullarının yarattığı zaman sıkıntısı nedeniyle çocukla birlikte televizyon izlemeye çok vakit ayıramamaktadır. Bu kısıtlı ayrılan zamanda anne-babalar ya çocuğun seçtiği programı çocukla birlikte izlemekte ya da çocuk, anne-babanın televizyon izlediği ortamda bulunduğu anne-babanın izlediği programı onlarla birlikte izlemektedir. Bu bağlamda birlikte izlemede çocuğun yaşına uygun programların seçilip izlenmesi önemli bulunmaktadır. Çünkü çocuk, anne-babasıyla televizyon izlediğinde izlenen programın değerli ve önemli olduğunu düşünecektir (Salomon, 1997). Bu nedenle anne-babayla izlenen olumsuz bir sahne çocuk için olumsuz gözükmeyebilir. Çocukla birlikte televizyon izlemenin çocuğa televizyonun değeri ve önemi hakkında mesaj iletmektedir. O halde, anne-babanın çocuğun yaşına uygun ve eğitsel televizyon programlarını birlikte izlemeleri çocuğun televizyondan olumlu şeyler öğrenmesi açısından desteklenmelidir. Öte yandan anne-baba ve çocuğun saldırgan davranışlar içeren programları birlikte izlemesi çocuğa bu tür davranışların normal olduğu mesajını verebilecektir. Bu anlamda anne-babaların bu tür programları çocuğa izletmemeleri ya da onunla program hakkında konuşmaları gerekmektedir. Anne-babalar ise çocukların korkacağı ya da cinsellik içeren sahnelerle karşılaştığında anlayamayacağını düşündükleri için birlikte izlemeyi tercih etmektedir. Bir anlamda onları bu görüntülerle yalnız bırakmamak için birlikte televizyon izlemektedirler. Birlikte izlemeye yönelik olarak tüm bunlar göz önüne alındığında birlikte izlemenin tek başına bir aracılık türü olmaktan çok Bağlı'nın da belirttiği gibi diğer aracılık türlerine ortam hazırlayan bir izleme türü olduğu düşünülebilir. Çünkü birlikte televizyon izleyerek anne-babalar çocukların izlediği hangi tür programları kısıtlamaları gerektiği ya da aktif aracılık uygulamaları gereken programlar hakkında bilgi sahibi olmaktadır (2002, s. 206).

Çalışan anne-babaların zaman sıkıntısı nedeniyle en çok yöneldiği aracılık türü olan kısıtlayıcı aracılık, hangi tür televizyon programlarının ne zaman ve ne kadar seyredilebileceği hakkında kurallar koymayı içermektedir. Bu araştırmanın sonuçlarına göre anne-babalar, genellikle sistemli bir kurallar bütünü uygulamamakta daha çok çocuk televizyon izlerken televizyonu kapatmayı tercih etmektedirler. Bu nedenle çocuğa verilen mesaj yalnızca izleme süresinin çok olduğudur. İzlediği programın izlemeye değer olup olmadığı konusunda ise bu yolla bir mesaj iletilmemektedir. Bu bağlamda kısıtlayıcı aracılık ile ilgili olarak kuralların varlığından çok kuralların nasıl uygulandığı önem taşımaktadır. Buna bağlı olarak da kısıtlayıcı aracılık uygulamasında kuralların çocuk için anlaşılır olması önemlidir. Elde edilen verilere göre programın niçin yasaklandığını bilen çocukların televizyon gerçekliğini daha iyi anlayabildiği sonucuna varılmıştır. Bu anlamda anne-babanın kuralları çocuğa anlaşılır ve mantık çerçevesinde anlatması önemli bulunmaktadır. Televizyon izlemeyle ilgili mantıklı ve anlaşılır kurallar

koyan anne-babalar çocuklarına televizyondaki bilgilerin çok değerli ve faydalı olmadığını öğretmektedirler (Reid, 1979). Bu anlamda saldırgan davranışlar içeren televizyon programlarını kısıtlamak çocuğa bu tür davranışların yapılmaması gerektiği mesajını verebilir. Diğer yandan, çocukların anne-babalarını rol model aldığı göz önünde bulundurulursa çocukların onların televizyon izlemelerini de örnek alması da beklenebilir. Bu nedenle anne-babaların televizyon izlemek dışında başka aktiviteler gerçekleştirmesi (örneğin kitap okuması) çocuk için önemli bir mesaj olabilir.

Çalışma, anne-babaların; çocukları ve gençleri televizyonun olumsuz etkilerinden korumak için tasarlanan “akıllı işaretleri” kullanmadıklarını da orta koymuştur. Yalnızca bir katılımcı aile, program seçiminde akıllı işaretlere dikkat etmekte; ancak, onlar da “akıllı işaretlerin” yaş sınırını yeterli bulmamakta ve bu sınırı kendi ölçütlerine göre arttırmaktadır. Bu durum, “akıllı işaretlerin” tekrar değerlendirilmesi ve tanıtılması gerektiğini düşündürmektedir.

Çalışmanın verilerinden elde edilen bulgulara göre anne-babaların en az başvurduğu yöntem olan aktif aracılık, çocuklarla televizyon içeriği hakkında konuşmak yani programların gerçeklik durumunu tartışmak, televizyonda izlenen davranışlar üzerine eleştirel yorumlar yapmak ve televizyonda yayınlanan içerikler hakkında bilgi vermek anlamında kullanılmaktadır. Araştırmanın bulgularına göre televizyon programları ve karakterleri hakkında konuşan anne-babaların çocukları televizyon gerçekliğini daha kolay anlayabilmekte ve örneğin çizgi film kahramanlarını “hayal ürünü” olarak niteleyebilmektedir. Bu anlamda anne-babaların saldırgan davranışlar içeren televizyon programları ve bu tür davranışları gerçekleştiren karakterler hakkında konuşmaları ve eleştirmeleri çocuğun saldırgan davranışların yapılmaması gerektiğini düşünmesine neden olmaktadır. Bu nedenle televizyon karakterlerinin gerçek olmadığını anlatma, karakterlerin davranışlarını kınama, televizyon mesajlarıyla aynı fikirde olmama çocukların karakterlerin davranışlarını benimsemelerini ve taklit etmelerini engelleyebilir. Dolayısıyla aktif aracılık, çocukları televizyonda gördüklerine karşı şüpheli olmaya ve televizyon içeriğini daha az kabul etmeye yönlendirebilmektedir. Öte yandan, anne-babaların karakterlerin yaptıkları güzel şeylere işaret etmesi, televizyon mesajlarıyla aynı fikirde olması, çocukların karakterlerin olumlu davranışlarını edinmelerine de neden olabilir. Sonuç olarak televizyonu araç olarak kullanan bu tarz yorumlar, televizyon içeriğini onaylayarak ya da reddederek çocuğa kabul edilen ya da kabul edilmeyen davranışın ne olduğunu anlatabilmektedir. Araştırmanın bulguları aktif aracılığın uzun süreli etkileri olduğunu da ortaya koymaktadır. Aktif aracılık uygulandıktan daha sonraki bir izlemede çocuk yalnız olsa bile etkileri devam etmekte ve çocuk televizyonun mesajlarını bu yorumların etkisiyle değerlendirebilmektedir.

Anne-babaların çalışma koşullarından dolayı oluşan zaman kısıtlılığı ve evlerde birden fazla televizyon bulunması aracılık uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Evde televizyon sayısının fazla olması ve çocuğun odasında televizyon bulunması çocuğun televizyon izlemesini kontrol etmeyi zorlaştırmaktadır. Bu nedenle anne-babaların çocukların televizyon izlemelerini dikkatli bir biçimde kontrol etmeleri çocuğun yaşına uygun olmayan programları izleme olasılığı açısından önemlidir. Televizyon izleme saati arttıkça televizyondan öğrenmenin de artacağı göz önünde bulundurulduğunda anne-babaların çocukların televizyon izleme sürelerini kısıtlamaları ve onlarla programlar hakkında konuşmaları önemli bulunmaktadır. Ayrıca araştırma sonucunda ailelerin kendi işlerine vakit ayırabilmek için televizyonu kullanabildikleri görülmektedir. Dolayısıyla çocuklar kontrolsüz bir biçimde televizyon izleyebilmektedir. Bu anlamda anne-babaların televizyonu bir bakıcı olarak görmemeleri gerekmektedir. Çünkü veriler değerlendirildiğinde tüm çocukların televizyondan öğrendiklerini taklit ettikleri sonucuna varılmıştır. Bu anlamda anne-babaların çocukların ne tür programlar izlediğine dikkat etmeleri gerekmektedir. Ayrıca anne-babalar çocuklarının televizyonda ne izlediklerini bilseler de programların içerikleri hakkında bilgileri olmadığı görülmüştür. Örneğin, görüşme yapılan bir aile çocuğun şiddet içeren programlardan hoşlanmadığını söylemekte fakat sözünü ettikleri filmlerin (Power Rangers ve Ben 10) oldukça fazla şiddet içerdiğini kaçırmaktadır. Sözü edilen programlar,



öldürmeye yönelik şiddetin uygulandığı sahneler içermektedir. Bu konuya bağlı olarak anne-babaların programların içeriklerini bilmeleri ve incelemeleri gerekmektedir. Çünkü çocuklar, yoğun bir dikkatle televizyon izlemekte ve dolayısıyla televizyondan öğrenme olasılıkları artmaktadır.

Televizyon çocukların gündelik yaşamını da etkilemektedir. Çocukların seçtikleri oyuncak ve giysilerden televizyonun yaşamlarının içine çok fazla girdiği belirlenmiştir. Ayrıca erkek çocuklar, gelecekte için televizyon kahramanlarının mesleklerini seçmekte ve televizyon kahramanlarıyla da özdeşleşmektedir. Çocuklar programlardaki iyi ve kötülere ayırmakta ve kendilerine bir taraf seçmektedirler.

Çalışma bulgularına göre anne-babalar çocukların televizyon izlemekten sıkılmayacağı konusunda benzer fikirleri paylaşmaktadır. Ancak anne-babalara göre alternatif yaratıldığı sürece tüm çocuklar oynamayı ve gezmeyi televizyona tercih etmektedirler. Bu anlamda anne-babaların çocukları farklı aktivitelere yönlendirmeleri önemli bulunmaktadır.

Anne-babaların televizyona karşı tutumları da aracılık üzerinde belirgin bir etkiye sahiptir. Televizyona karşı olumsuz tutumları olan anne-babalar aracılık uygulamaya daha yatkın gözükümlüdürler. Bu anne-babalar daha çok aktif aracılık uygulamasına yönelmektedirler. Televizyona karşı olumlu tutumları olan anne-babalar ise düşük seviyede aracılık uygulamaktadır. Katılımcı aileler genel olarak kendi çocuklarında televizyonun olumsuz bir etkisi olduğunu düşünmemektedir. Anne-babanın televizyon hakkındaki olumlu ya da olumsuz düşünceleri çocuğa da televizyonla ilgili bu tür mesajlar vermektedir. Televizyon hakkında olumsuz fikirleri olan anne-babaların çocukları televizyonun mesajlarını önemsiz ve değersiz bulmakta tam tersi bir biçimde televizyon hakkında olumlu fikirler taşıyan anne-babaların çocukları da televizyonun mesajlarını önemli ve değerli bulmaktadır.

Televizyondan öğrenilen saldırgan davranışlar konusunda özellikle erkek çocuklar ön plana çıkmaktadır. Erkek çocuklar televizyondan öğrendikleri saldırgan davranışları oyunlarına yansıtmakta ve televizyon gerçekliğini gerçek dünyaya oyunları aracılığıyla taşımaktadırlar. Kız çocukları ise televizyondan saldırgan davranışlar öğrenmemekte ancak kahramanların görünüş ve davranış biçimlerini taklit etmektedirler. Erkek çocuk sahibi olan anne-babaların saldırgan davranışlar içeren televizyon programlarından bu tür davranışlar öğrenmemeleri için aracılık uygulamaları önemli bulunmaktadır. Aktif aracılık, çocuğa programın gerçekliği ve kahramanların davranışlarının kabul edilir olmadığını anlatmada uygun bir aracılık türüdür. Kısıtlayıcı aracılık da çocuğa bu tür programların değerli olmadığı konusunda mesaj vermesi anlamında yararlı olabilmektedir. Ancak birlikte izleme, çocukla program hakkında konuşma anlamına gelmediği için çocuğa bu tür davranışların kabul edilebilir olduğu mesajını verebilecektir. Bu anlamda anne-babaların çocukların televizyondan saldırgan davranışlar öğrenmemesi için aktif ve kısıtlayıcı aracılık uygulaması önemlidir. Bir başka açıdan erkek çocuklar, tüm bu televizyondan öğrenilen saldırgan davranışların yanı sıra televizyondan ya da arkadaşları ve aile arasındaki etkileşimden öğrenebilecekleri varsayılan fiziksel, sözel ve ilişkisel saldırgan davranışlar da göstermektedirler. İtmek, sarsmak, ısırarak, oyuncakları birbirlerinden sertçe çekerek almak, korkutmaya çalışmak, bağırarak, vurmaya bu tür davranışlara örnek olarak gösterilebilir. Katılımcı kız çocukları ise televizyondan öğrenilen saldırgan davranışlar sergilemedikleri gibi bu tarz saldırgan davranışlar da göstermemektedirler.

Bu araştırmanın temel amacını oluşturan anne-baba aracılığı ile çocukların saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin tanımlanması ile ilgili olarak üç televizyon aracılığının da çocuklarının saldırgan davranışlarıyla ilişkili olduğu belirlenmiştir. Ancak saldırganlık tek başına aracılıkla değerlendirilebilecek bir konu değildir. Elde edilen veriler göstermiştir ki; çocuğun saldırganlığını birden fazla etken etkilemektedir. Bunun yanında aracılık, televizyondan öğrenilen saldırgan davranışların azaltılmasında etkili olabilmektedir. Üç aracılık türünden birini dahi yüksek düzeyde uygulamayan anne-babaların çocuklarının saldırganlık düzeyleri yüksek düzeyde bulunmuştur. Ters biçimde aracılık türlerinden herhangi birini yüksek düzeyde uygulayan anne-babaların çocuklarının

saldırgan seviyeleri ise orta ya da düşük düzeydedir. Ayrıca değerlendirilmesi gereken bir nokta ise kız çocuklarının hangi tür aracılığın uygulandığına ve düzeyine bakılmaksızın saldırganlık düzeylerinin aynı (düşük) olmasıdır. Bu durum literatürle paralellik taşımakta ve bu çalışma, literatürdeki çalışmaları kız çocuklarının televizyondan saldırgan davranışlar öğrenmediği konusunda desteklemektedir. Kız çocukları oyunlarında televizyon programlarını taklit etmekte ancak bu taklitler giysi, davranış biçimi, makyaj gibi görünüş biçimleriyle ilgili olmaktadır. Bu sonuç, erkek çocukların anne-babalarının daha fazla aracılık uygulaması gerçekleştirmeleri gerektiğini düşündürmektedir.

Bu çalışmanın sonucu olarak tek başına bir aracılık türünün saldırganlığı ne derecede etkilediği çok net bir biçimde söylenememektedir. Bunun yanında nitel araştırmaların olan durumu ortaya koyar ve genellenemez ilkeleri bağlamında da “şu aracılık türü saldırganlığı önler ya da arttırır” gibi bir yargıda bulunulamamaktadır. Anketten elde edilen verilerle eşit düzeyde seçilen aracılık uygulayan anne-babaların görüşmelerde farklı sonuçlar vermesi ve katılımcı ailelerin hepsinin üç aracılık türünü de bir şekilde uyguluyor olmaları da böyle bir yargıda bulunulmasını zorlaştırmaktadır. Tüm bunlara rağmen mevcut çalışmayla şunlar kaydedilebilir: Kısıtlayıcı aracılık yalnızca çocuğu bir miktar televizyondan uzak tutmakta ve elde edilen verilerden anlaşıldığı üzere sistemli bir biçimde uygulanmadığında çocuğun program hakkında önemsiz ve değersiz düşünmesini sağlamamaktadır. Bu anlamda yüksek düzeyde uygulanan kısıtlayıcı aracılığın bile diğer aracılık türleri uygulanmadığı takdirde tek başına çocuğun televizyondan saldırgan davranışlar öğrenmesini önleyemediği görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışma, anne-babalara televizyon izlemeyi kısıtlamaları konusunda kuralların sistemli olmasını ve kuralları koyarken ve uygularken sert bir biçimde değil mantıklı ve anlaşılır bir yöntem uygulamalarını önermektedir. Örneğin çocuğun her gün televizyon izleyeceği zaman dilimi belirlenebilir ve çocuk bu süre dışında televizyon izleyemeyeceğini bilir. Bu şekilde uygulanan kısıtlayıcı aracılık çocuğa şiddet içeren programların değeri hakkında mesaj iletebilir.

Bu çalışma birlikte izleme ve aktif aracılık konusunda ise çocuğun şiddet içeren program hakkında yorumlar duymadan anne-babasıyla birlikte yüksek düzeyde televizyon izlemesinin saldırgan davranışların kabul edilebilir olduğu hakkında mesaj ilettiğini ortaya koymaktadır. Buradan, yeterli bir biçimde aktif aracılık uygulanmadan gerçekleştirilen birlikte izlemenin çocuğun televizyondan saldırgan davranışlar öğrenmesini artırabileceği sonucu çıkarılabilir. Anne-babalar çocuklarıyla birlikte televizyon izlerken şiddet davranışlarıyla ilgili sürekli olumsuz yorumlar yaparlarsa çocuğa bu tür davranışların kabul edilemez olduğunu öğretebileceklerdir.

7. SONUÇ

Bu çalışmayla çocuğun televizyondan olumsuz davranışlar öğrenmemesinde aracılık uygulamalarının önemli olduğu belirlenmektedir. Anne-babasıyla izlediği için (anne-babanın davranışsal olumlamasıyla) çocuğa “programın değerli” olduğu mesajını veren birlikte izleme aracılık türünün, uygun programlar izlendiğinde olumlu sonuçlar vermesi beklenebilir. Yine çocuğa programın değeri ve önemi hakkında mesajlar ileten kısıtlayıcı aracılık ise “kurallar çocuğa anlaşılır ve mantık çerçevesinde anlatıldığında” çocuğun televizyondan saldırganlık öğrenmemesi anlamında etkili olabilir. Çocuğa programın gerçekliği, kahramanların davranışlarının kabul edilir olup olmadığı konusunda mesajlar veren aktif aracılığın ise çocuğun televizyondan olumsuz davranışlar öğrenmemesi anlamında yararlı olacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla bu çalışma anne-babalara çocuklarının televizyon izlemesinde üç aracılık türünü de uygulamalarını önermektedir.

Öte yandan çalışma saldırganlık davranışlarıyla sınırlıdır. Ancak elde edilen veriler özellikle aktif aracılığın çocuğun kurgu ile gerçeği ayırabilmesinde yararlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca araştırma çocuğun eğitici programlar izlerken anne-babadan duyduğu yorumların öğrenmeyi kolaylaştırdığını ve yine anne-baba yorumlarıyla olumlu ya da olumsuz davranışları öğrenebildiğini ortaya koymaktadır.



Sonuç olarak, bu çalışma çocukların televizyon izlemesinde anne-baba aracılığının çocukların televizyondan saldırgan davranışlar öğrenmemesi konusunda çocuklar üzerinde olumlu sonuçlar verebileceğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla çalışma, anne-babaların çocukların televizyon izlemesinden dolayı istenmeyen sonuçlar yaşamaması için müdahale edebileceklerini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Aziz, A. (1994).** “Medya Şiddet ve Kadın 1993 Yılında Türk Basınında Kadınlara Yönelik Şiddetin Yer Alış Biçimi”, Ankara: Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı, Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, No:81.
- Bağlı, M. T. (2002).** “Okulöncesi Çocukların ve Ailelerinin Televizyon İltimli Etkileşimleri” Yayınlanmamış Doktora tezi, Ankara.
- Bağlı, M. T. (2003).** “Televizyona Karşı Anababa Aracılığı: Kısıtlayıcı Aracılığın Biçimleri”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, cilt:36, sayı.1-2.
- Bandura, A. (1973).** *Aggression: A Social Learning Analysis*, New Jersey: Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs.
- Bandura, A. (1989).** “Social Cognitive Theory”, *Annals of Child Development*, Cilt: 6, ss. 1-60.
- Bandura, A. ve Walters, R. (1963).** *Social Learning and Personality Development*, New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Boyatzıs, C. J. ve Matillo, G. M. (1995).** “Effects of ‘The Mighty Morphin Power Rangers’ on Children’s Aggression With Pers”, *Child Study Journal*. Cilt: 25, Sayı: 1, 1995.
- Buijzen, M., Juliette H. Van Der Molen, W. ve Sondıj, P. (2007)** “Parental Mediation of Children’s Emotional Responses to a Violent News Event”, *Communication Research*, Cilt: 34, No. 2, ss. 212-230.
- Buss, A.H. (1961).** *The Psychology of Aggression*, New York ve London: John Wiley ve Sons. Inc..
- Casas, J. F., Weigel, S. M., Crick, N. R., Ostrov, J. M., Woods, K. E. Yeh, E. A. J. ve Huddleston-Casas, C. A. (2006).** “Early Parenting and Children’s Relational and Physical Aggression in The Preschool and Home Contexts”, *Applied Developmental Psychology*, Cilt:26, ss. 209-227.
- Crick, N. R. ve Grotpeter, J. K. (1995).** “Relational Aggression, Gender, and Social-Psychological Adjustment”, *Child Development*, Cilt: 66, Sayı: 3, Haziran, ss. 710-722.
- Collins, W. A., Sobol, B. L. ve Websty, S. (1981).** “Effects of Adult Commentary on Children’s Comprehension and Inferences About a Televised Aggressive Portrayal” *Child Development*, sayı: 52/1, ss. 158-163.
- Corder-Bolz, C. (1980).** “Mediation: The Role of Significant Others”, *Journal of Communication*, 30, 3, ss. 106-118.

- Desmond, R. J., Hirseh, B., Singer D. ve Singer, J. (1987).** “Gender Differences, Mediation, and Disciplinary Styles in Children's Responses to Television”, *Sex Roles*, sayı: 16, ss. 374-389.
- Dorr, A., Kovaric, P. ve Doubleday, C. (1989).** “Parent-Child Coviewing of Television”, *Journal of Broadcasting & Electronic Media*. 33, ss. 35-51.
- Freedman, J. L., Sears, D.O. ve Carlsmith, J. M. (2003).** *Sosyal Psikoloji*, Çeviren: Ali Dönmez, Ankara: İmge Kitabevi.
- Glascock, J. (2008).** “Direct and Indirect Aggression on Prime-Time Network Television” *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, Cilt: 52, Sayı: 2, ss. 268–281.
- Hamlett, T. “A. (2007).** “*Content Analysis of Aggression in Television Programs for Preschoolers*”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Texas.
- Hicks, D. J. (1968).** “Effects of Co-Observer’s Sanctions and Adult Presence on Imitative Aggression”, *Child Development*, sayı: 39/1, ss. 303-309.
- Hogg, M. A. ve Vaughan, G. M. (2007).** *Sosyal Psikoloji*. Çeviren: İbrahim Yıldız ve Aydın Gelmez, Ütopya Yayınevi: Ankara.
- Huesmann, L. R., Eron, L. D., Lefkowitz, M. M. ve Walder, L. O. (1984).** “Stability of Aggression Over Time and Generations”, *Developmental Psychology*, Cilt: 20, Sayı: 6, ss. 1120-1134.
- Kirsh, S. J. (2006).** *Children, Adolescents, and Media Violence a Critical Look at the Research*, London: Sage Publications.
- Krendl K. A., Clark, G., Dawson, R. ve Troiano, C. (1993).** “Preschoolers and Vcrs in The Home: A Multiple Methods Approach”, *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 37, ss. 293-312, 1993.
- Nathanson, A. I. (1998).** “*The Immediate and Cumulative Effects of Television Mediation on Children's Aggression*”. Yayınlanmamış Doktora Tezi. The University of Wisconsin - Madison.
- Nathanson, A. I. (1999).** “Identifying and Explaining the Relationship Between Parental Mediation and Children's Aggression”, *Communication Research*, Sayı: 26, ss. 124-143.
- Nathanson, A. I. (2001).** “Mediation of Children’s Television Viewing: Working Toward Conceptual Clarity and Common Undersranding”, *Communication Yearbook* 25, Editör: William B. Gudykunst, Mamwah-NJ, Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers.
- Ramey-Gibson, E. J. (1999).** “*The Role of Shame and TV Violence Exposures in the Aggressive Behavior of Children*”, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Reid, L. (1979).** “Viewing Rules as Mediating Factors of Children’s Responses to Commercials”, *Journal of Broadcasting*, sayı: 23, ss. 15-26.
- Reiser, R. A., Naja Williamson, Ve Katsuaki Suzuki (1988).** “Using ‘Sesame Street’ to Facilitate Children’s Recognition of Letters and Numbers” *Educational Communication and Technology Journal*, Cilt: 36, Sayı: 1, ss. 15-21.



- Rogge, J. U. (1989).** *Televizyon Video Delileri*. Çeviren: Leman Çalışkan. İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Salomon, G. (1977).** “Effects of Encouraging Israeli Mothers to Co-Observe ‘Sesame Street’ With Their Five-Year-Olds”, *Child Development*, Cilt: 48, ss. 1146-1151.
- Sebanc, A. M. (2003).** “The Friendship Features of Preschool Children: Links with Prosocial Behavior and Aggression”, *Social Development*, Cilt 12, ss. 249-268.
- Singer, D. G. ve Singer, J. (1998).** *Çocuklarda Yaratıcılığın Gelişimi*. Çeviren: Nurdan Cihanşümul. İstanbul: Gendaş Yayıncılık.
- Thompson, T. L. ve Zerbino, E. (1997).** “Television Cartoons! Do Children Notice It's a Boy's World?”, *Sex Roles*, Cilt: 37, 5/6.
- Tremblay, R. E. ve Nagin, D. S. (2005).** “The Developmental Origins of Physical Aggression in Humans”, *Developmental Origins of Aggression*, Editör: Willard Hartup ve John Hartup, New York: Guilford Press.
- Turner, S. A. (2007).** “*Reality Television and Relational Aggression*”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Pennsylvania.
- Valkenburg, P. M., Krcmar, M., Peeters, A. L. ve Marseille, N. M. (1999).** “Developing A Scale to Assess Three Styles of Television Mediation: Instructive Mediation, Restrictive Mediation, and Social Coviewing”, *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, Cilt: 43, Sayı:1, ss. 52-66.
- Van Der Voort, T. H. A., Nikken P. ve Van Lil, J. E. (1992).** “Determinants of Parental Guidance of Children's Television Viewing”, *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 36, ss. 61-74.
- Warren, R., Gerke, P. ve Kelly, M. A. (2002).** “Is There Enough Time on the Clock? Parental Involvement and Mediation of Children's Television Viewing”, *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, Cilt: 46, Sayı:1, ss. 87-111.

A REALISTIC APPROACH TO THE ACHIEVEMENTS OF TORAJIRO YAMADA AND HIS RELATIONSHIP WITH TURKEY*

Assist. Prof. Dr. Ali Volkan ERDEMİR **

ABSTRACT

By the end of the 19th century, no official relationship was yet established between Japan and Turkey. At that time, Torajiro Yamada's affirmative contributions to Japanese-Turkish relationship like an honorary consul cannot be neglected. The claim that Yamada dedicated his life to the development of Japanese-Turkish relationship is, however, just a humanistic approach which mythicizes Yamada. A factual way to understand Yamada's relationship with Turkey from a realistic perspective is to consider the motivation that led him come to Turkey. This paper dealt with Yamada and his social, economical, and cultural relationship with Turkey. In the end the possible motivations that let him move to Turkey were indicated.

Keywords: *Torajiro YAMADA, The Battleship Ertuğrul, trade in 19th century İstanbul, Toruko Gakan, Taiyō.*

TORAJIRO YAMADA'NIN TÜRKİYE İLE İLGİLİ FAALİYETLERİNE GERÇEKÇİ BİR BAKIŞ

ÖZ

Torajiro YAMADA'nın henüz resmi ilişkilerin kurulmadığı 19. yüzyıl sonunda İstanbul'a gelmesinin ardından, fahri konsolos gibi Japon-Türk ilişkilerine katkı sağladığı gerçeği göz ardı edilemez. Ancak, Yamada'nın yaşamını bu ilişkinin gelişimine adanmış söylemi duygusal bir yaklaşım olup Yamada'yı mitleştirir. Yamada'nın Türkiye ile ilişkisini anlamanın gerçekçi bir yolu, onu Türkiye'ye getiren motivasyonu saptamaktır. Bu yazıda Yamada'nın Türkiye ile ilişkisi ele alınmış ve onu Türkiye'ye getiren olası motivasyon belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Torajiro YAMADA, Ertuğrul Fırkateyni, 19. yüzyılda İstanbul'da ticaret, Toruko Gakan, Taiyō.*

* This paper is developed from the unpublished doctorate thesis, *The Japanese View of Turkey during the Meiji Era: A Study Focused on Torajirō Yamada*, Kyoto University (Erdemir, 2007)

** Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Japon Dili ve Edebiyatı, e-mail: averdemir@erciyes.edu.tr

1. INTRODUCTION

The beginning of the Japanese-Turkish relationship is understood to be very much concerned with Torajiro Yamada, as he played a major role in the cultural exchange between the two far distant countries. Many studies have concluded that during the Meiji Era when Japanese people knew very little about Turkey, Yamada introduced Turkey to Japan, especially by writing the book *Toruko Gakan* and some articles on Turkey published in *Taiyō*¹. No one can deny his affirmative contributions to the Japanese-Turkish relationship.

On the other hand, to deal with his achievements in relationship to Turkey using only a humanistic perspective is misleading. To apply a realistic approach to Yamada's achievements is necessary because the motivation that influenced Torajiro Yamada to move to Turkey is still open to conjecture.

First, this paper examines misleading information about Yamada. Second, general knowledge about Yamada: his family, childhood and education. Then, this paper explains the disaster that befell the Battleship *Ertuğrul*, and Yamada's charitable activities related to the disaster. Next, this paper describes trade conditions in 19th century Istanbul, Yamada's personal relationships and his practical knowledge about trade between Japan and Turkey and the effect of governmental issues in Istanbul. The next section argues that Yamada's activities related to Turkey demonstrated his intention to move to Turkey. Last, the two possible motivations—Yamada's personal sympathy to the Ottoman Empire and his trade ambitions—are clarified.

2. MISLEADING INFORMATION

Except for the tendency to make Yamada's achievements in Turkey mythical and claim that he dedicated his life to the improvement of Japanese and Turkish relationships, such as Terada (2002) claims him to be "the founder of the relationship between Japan and Turkey", there is another misleading point. It is also said that Yamada converted to Islam (Komura, 1988, p.41). Lee (1988, p.218) supports this claim. However, their claims lack acceptable proof. Nagaba (1996, p.49) notes it is a fallacy to suppose that Yamada was a Muslim because of the extract below by Yamada:

I got very close to the Turkish people soon, and talked to hodjas. Although I could not find enough time to study Islam, I exactly understood Muslims' mentality and customs, and I felt the same close feelings with them. (Yamada, 1939, p.157)²

This statement makes clear that Yamada felt sympathy towards Islam, but he did not accept Islam as his religion.

Yamada also wrote to *Toruko Gakan* the following:

Muslims make it their first principle to keep their bodies always clean, according to their Holy book, the Koran. The founder Mohammed first propagated this to Arabia when the extreme heat was about to melt everything. He taught his followers that they had to clean their bodies in order to keep health, and protect themselves from illnesses. Therefore, this custom reached modern times, and the Muslims make it a habit to wash their bodies seven times a day. (Yamada, 1911, p.45)

Although he shows humility in the first quotation when he notes he did not study Islam, it is evident from the above sentences that he knows Islam well from a theoretical standpoint. However, if he was referring to ablution, purification by washing the hands and some parts of the body before prayer, his statement is wrong. Ablution is performed before praying, which occurs five times a day, not seven. Moreover, when a Muslim reads the Koran, he must perform ablution at that time, as well. On the other

1 *Taiyō* (太陽-The Sun) is the monthly magazine published by Hakubunkan Press from 1895 to 1928, representative of the Meiji and Taisho Eras. The writers wrote about various topics from politics, society to literature in this magazine. (*Super Sogojisho Kōjien*, Daigohan, Fujitsu, CD-ROM, 2006.

2 The quotations are translated from Japanese to English by the paper's author.

hand, if he does not mean ablution, there is no argument because Islam does not mandate a certain number of baths per day.

What is significant about his observation on Islam is the distance he keeps.

Taking the above quotations into consideration, it can be claimed that his theoretical knowledge of Islam is imbued with good feelings and respect. Nevertheless, these are not enough to claim he was a Muslim.

3. A JAPANESE INTELLECTUAL TORAJIRO YAMADA (1866–1957)

Torajiro was born to Nakamura family in Numata city. His father was the chief retainer of the Feudal Domain. He moved to Tokyo at the age of 7, and at 15 he was adopted as the lawful son of Sōju Yamada, the 7th Master of Sōhenryū Tea Ceremony³.

Since Japan was under the influence of Western thought and culture during the Meiji Era (1868-1912), learning a foreign language was necessary to understand foreign culture and thought. As Yamada was adopted to be a master, he had to learn a foreign language, understand a different culture, and manage to express the Way of Tea to foreigners. Therefore, he mastered Chinese, English, German and French at schools in Yokohama and Tokyo (Sanshō, 1957).

Writing articles for the newspapers, *Nihon Shimbun* and *Tokyo Nichinichi Shimbun*, Yamada had a chance to communicate with intellectuals of the time, such as Rohan Kōda, Nichinan Fukumoto and Ōchi Fukuchi. In this way, Yamada was believed to have enriched his intellectual worldview.

Thus, Yamada received a high standard of education mastering several languages and learning about foreign culture. In addition, he had intellectual friends around him. Taking these facts into consideration, to claim that Yamada was already an international man before moving to Turkey is not an exaggeration.

4. THE BATTLESHIP *ERTUĞRUL* AND CHARITY ACTIVITIES

It is known that Sultan Abdulhamid II (reigned between 1876 and 1909) showed sympathy and political interest in Japan. According to Sultan Abdulhamid II, Japan was an Asian country that achieved modernization by obtaining European industry while staying loyal to its traditions. Adding to this goodwill, Sultan intended to give a return salute to Prince Higashi Fushimi no Miya on his visit in October 1887.

Both Japan and Turkey had two common troubles during the late 19th century. The first was Russia's attempt to advance to the south, and the second was the unequal treaties concluded by Western countries. Abdulhamid II must have believed that Turkey and Japan should have agreed upon a common policy towards Russia. These two political circumstances were the political reasons for the visit of the Battleship *Ertugrul*.

Consequently, the Battleship *Ertugrul's* visit to Japan was settled. She departed from Istanbul on 7 July 1889, with a special envoy with on board including General Osman Pasha, Colonel Ali Riza Bey, Colonel Cemil Bey and a 600 men crew. It was May 5, 1890 when she reached Nagasaki, then traveled to Kobe, and finally arrived in Tokyo. On 13 June 1890, the Emperor Meiji granted an audience to Osman Pasha and six other members of the envoy. The signed letter of Abdulhamid II and the supreme medal of The Ottoman Empire were presented to His Majesty. Osman Pasha and the other six individuals received decorations. On that night, Prince Higashi Fushimi no Miya, the Prime Minister Shūzo Aoki and General Ikuro Ōyama also attended the dinner party (Nagaba, 1996).

³ Sōhenryū is one of the Japanese traditional tea ceremony organizations in Japan. Its establishment dates back to the 17th century.



Having performed her mission successfully, the Battleship *Ertuğrul* started her return voyage on 14 September 1890 but never reached Turkey. Only 69 members survived after a violent typhoon rocked the ship near Wakayama Prefecture Oshima. The Battleship *Ertuğrul* was destroyed, Osman Pasha and more than 500 of the crew died. Oshima people did not hesitate to rescue the injured crew of the ship.

Sixty-nine Turkish survivors carried by Japanese Battleships *Hiei* and *Kongo* saw Turkey again on 24 January 1891. After the return, the newspaper company *Jiji Shinpō*, Japanese naval related organizations and other organizations such as *Seinenkai* held donation to support survivors' families. Individuals such as Torajirō Yamada held meetings such as *Cho Toruko Gunkan Ensetsukai* and *Toruko Gunkan Gien no Ensetsukai* to collect donations (Misawa, 2003, p.70). Yamada came to Istanbul carrying the second portion of the donation money⁴ on 4 April 1892 (Gunma P.I.S., 2003).

Hence, it can be concluded that establishing the relationship between the Japanese and Turkish people began with the official visit of the Battleship *Ertuğrul* to Japan which is directly related to Yamada's coming to Turkey.

5. YAMADA'S PRIOR STUDY OF TURKEY

Clues are necessary to understand foreign culture for the first time because the first recognition of unknown objects is like a "blank sheet" as Hirayama (Okugawa, 2003, p.5) defines it. However, Yamada must have had information about Turkey as he did not hesitate to move to distant country whose religion and language were radically different from Japan's. Because a big fire in Osaka burned down his house (Terada, 2002, p. 98), there is no evidence that clarifies Yamada's first knowledge about Turkey. But two possibilities can be guessed.

First, it is assumed that Yamada read about Turkey and received introductory information.

According to Chinese history, Turks are the descendants of a people known as the Huns...(Yamada, 1911, p.1) Due to the influence of Islam, the Turks changed the boorish, harsh and evil customs they had inherited from their Hun ancestors. (Yamada, 1911, pp. 5-7)

The information above is second hand, taken from Chinese sources. What is more, it included negative images.

The second possibility is the Japanese journalists and intellectuals, mentioned in page 2 who were his friends.

6. 19TH CENTURY ISTANBUL: AN INTERNATIONAL CITY OPEN TO TRADE

Foreigners were not only attracted by Istanbul's natural and historic beauty but they also recognized the characteristics of city life during the 19th century. Yamada observed this point well and noted the following:

If someone watches people on the bridge for a while, he/she can recognize many races —no need to say Turkish and Greek— from Asia, Africa, and European countries... A traveler called it the All Nations' Bridge... (Yamada, 1911, p. 8)

The bridge symbolizes the combination of two different substantial existences or two worlds (De Vires, 1974, p.84). In this sense, Istanbul could also be considered as a bridge to combine two continents where people from all over the world could live in harmony. Yamada was one of the foreign people who used that bridge.

4 "Although the activities of Torajiro YAMADA were very famous in later Japan, but quite uncertain in the detail." (Misawa, 2002; 105)

Istanbul that embraced many different kinds of people also enabled foreign citizens to have their own business. Yamada did not miss this point and remarked about the trade customs in Turkey with the following:

There are big bazaars established as trade centers take place in Istanbul. Mostly Greek, Armenian, Jews and a small number of Turks deal with trade of various merchandises. (Yamada, 1911, p. 49)

Yamada put his trade intentions into practice under the suitable conditions he mentioned above.

7. YAMADA'S PERSONAL RELATIONS IN ISTANBUL

Yamada utilized the welcoming conditions to engage in trade in Istanbul. As he was educated to the next master of the *Sohenryū Tea Ceremony*, he must have been aware of business strategies. One strategy was gaining the trust of the local people.

Yamada had relationships with Turkish government officials as well as the intellectuals of Japan. The next quotation is a good example of his relationships and his role in Istanbul as a mediator between the Turkish and Japanese bureaucrats and intellectuals:

Today, I paid a visit to Ahmet Pasa in the government office, and I learned that he received your letter from Vienna, got your best regards. Also I got the same message from Speraki from Yenikoy. (Yamada, 1896)

In addition to the welcoming atmosphere for trade in Istanbul, Yamada's connections with Turkish and Japanese high society should have made it easy for him to become a professional businessman in Istanbul.

8. YAMADA'S PRACTICAL KNOWLEDGE OF TRADE BETWEEN JAPAN AND TURKEY

Yamada was keenly aware of the import and export goods in Turkey's trade:

Let us have a look at the essential import and export goods in Turkey. The main imports are good grains, and sugar, coffee, macaroni, salted fish, caviar, wine, cognac, liqueur, starch, raw beef, silk, interior decoration goods, woman dresses, calico, glass items, weapons, indigo, pepper, clove, gold, silver, lead, iron, steel, shoe leather and sponge. The main exports are grape, tobacco, and sheep's wool, silk goods, raw silk, cotton, oil seed, olives, cereals, honey, horn, sheep fur, opium, Arabian gum, and rose oil. (Yamada, 1899)

However; he was not satisfied with the quantity of trade between Japan and Turkey and was disturbed by the Western pressure.

The Japanese goods exported to Turkey are mainly rice and miscellaneous goods. The amount of Japanese rice exported to Turkey is increasing every year... However, their Japanese rice is not imported by us, but by German and English hands... I researched every possible relation in order to return the import of Japanese rice to our hands, but still I cannot find a way to overwhelm these German and English traders. (Yamada, 1911, p. 206)

He continued his observations on Japanese trade as follows.

I would like to give an account of the situation of the Japanese market in Turkey. Pottery, lacquer work and general goods gained fame once. The demand was not small, but in our products there were defects... On the other hand, the imitation goods of ours produced in Germany and France have great deal of delicate design, therefore, their design is equal to our goods, and they are more adequate in practical use than ours. Hence, our market in Turkey is badly affected... (Yamada, 1911, pp. 206-207)

The above quotations made it obvious that Yamada did not only engage in trade but also alerted Japanese businessmen to possible problems.



9. GOVERNMENTAL ISSUES IN ISTANBUL

Yamada also explained how to procure a shop in Istanbul:

As the marketplace of the city belongs to the Ministry of Commerce, anyone who wants to open a new shop has to pay land tax to the ministry; then he/she can open it and start business. (Yamada, 1911, p.13)

His observation relates well to his experiences, which can also be seen in the following sentences:

When you (foreign officers) demand something from the Government, ... you will be told: “Come tomorrow. Come tomorrow,” and after many coming-goings, you might get nothing. Still, when you ask, “At last, tomorrow?” you will hear characteristic Turkish reply; “*İnşallah* (If God wishes). (Yamada, 1911, p. 13)

In these excerpts, Yamada demonstrates that he understands the way and traditions of trade in Turkey.

10. YAMADA’S ACTIVITIES RELATED WITH TURKEY

As already mentioned, Yamada came to Turkey with the second half of the donation collected for families of the shipwrecked of Battleship *Ertuğrul*. After that, he lived in Istanbul almost twenty-two years.

First, he worked as a Japanese instructor at the Ottoman Navy. Then, he started trade between Japan and Turkey with Kenjirō Nakamura⁵ at a shop called *Nakamura Shōten* in Istanbul most probably in Pera Street where it was not unusual for foreigners to manage similar shops (Esenbel, 1996, p. 241). Tobacco leaf, rock salt, sheep wool, cowhide and similar items were exported. On the other hand, pottery, crafts, and silk goods were imported. Yamada also obtained Japanese art pieces and crafts for Sultan Abdulhamid II, and arranged and classified the Far Eastern art objects at Topkapı Palace⁶.

Yamada founded *the Oriental Paper Making Company* with businessmen of the Kansai Region on 15 January 1906. He began to produce paper for tobacco, which is known as rice paper in Japan. He also worked as a patron of *the Mishima Paper Manufacture* in Ginza, Tokyo in 1941, *the Japan-Turkey Trade Association* was established in November 1925, and Yamada became the chairman of the board of directors. On 3 March 1929, *the Shopping Center of Japan* was established in Istanbul. It is clear that Yamada played a very active role in the trade relationship between Japan and Turkey.

11. THE POSSIBLE MOTIVATIONS THAT BROUGHT YAMADA TO TURKEY

There is not enough evidence to clarify the reasons that led Yamada to move to Turkey. However, two possible motivations can be presumed from his personal life and his achievements related to Turkey.

The first motivation is the possibility that he felt sympathy for Turkey and found similarities between the existing conditions of Turkey and events in his father’s life back at home. At the end of the 19th century, Turkey was the “sick man” of Europe and falling apart. As already mentioned Yamada’s father was the chief retainer of *Numata Feudal Domain*, and he surrendered Numata Castle to the new Meiji Government; needless to say, he lost his official position too. This event should have affected Yamada deeply. He might have seen similarities between the old Japan of the Tokugawa Regime and the Ottoman Empire. He presented his father sword and armor to Sultan Abdulhamid II, which strenghtens this theory. In short, he might have felt the same sympathy for both the Tokugawa Regime and the Ottoman Empire.

5 Born in Osaka, former Japanese navy officer. See Inaba (2008) for detailed information.

6 Ayse Erdoğan, Curator of Chinese and Japanese Porcelain in Topkapı Palace Museum about the Japanese items related to Torajirō Yamada informed us that it was not possible to distinguish the Japanese porcelains Yamada imported from the ones in the museum. (Interview, 2005 February)

The second motivation may be presumed on the grounds of his achievements related to Turkey. Having lived in Istanbul for about twenty-two years, mastering the Turkish language, having relationships with local people based on mutual trust enabled Torajiro Yamada to develop mutually beneficial trade between Japan and Turkey.

Considering his trade activities, it can be concluded that Yamada had intended to establish trade between Japan and Turkey before sailing to Turkey.

12. CONCLUSION

In an era that Japan and Turkey knew a little about each other, Torajiro Yamada contributed affirmatively to the Japanese-Turkish relationship. His interest in Turkey was occasionally explained with emotional reasons. He had, however, intention of trade which he fulfilled.

Mastering several foreign languages, writing for the famous newspapers, having a close communication with important Japanese intellectuals of his time, Yamada was already an international intellectual before he had moved to Turkey. This international character made him easy to live in Istanbul.

During the 19th century, Yamada was one of the foreigners who had business in Istanbul. He established good relations with the elit Turkish class and the Ottoman citizens in Istanbul, which let him gain support and trust.

There is neither enough information about Yamada's initial notion on Turkey nor the certain motivations that moved him to Turkey. The sympathy he felt to Turkey might be one of the possible motivations. The second one can be presumed from his achievements related to Turkey. Taking his trade activities into consideration -namely *the Nakamura Shōten* in Istanbul, *Oriental Paper Making Company*, *Mishima Paper Manufacture*, *the Japan-Turkey Trade Association*, *the Shopping Center of Japan* in Istanbul- it can be concluded that Yamada had the purpose of trade before arriving to Turkey.

12. Appendix

山田寅次郎 (1866-1957)



*Photos of the Japanese Objects in Topkapı Palace Museum Related to Torajirō YAMADA
(February 2005)*



Yamada's father's armour and sword
presented to Abdülhamid II in 1891
(Topkapı Palace Museum)

SOYU TORAYIRO YAMADA TARAFINDAN 1891
YILINDA ABDÜLHAMİD II'YE HEDİYE EDİLEN
JAPON ZIRHI VE KILICI
Japanese armour and sword presented by Soyu
Torayiro Yamada to Sultan Abdulhamid II in 1891.



Japanese Porcelains in Topkapı Palace Museum
(*Matbahı Amire*: Palace Kitchens, The Exhibition Hall
for the Chinese and Japanese Porcelains)



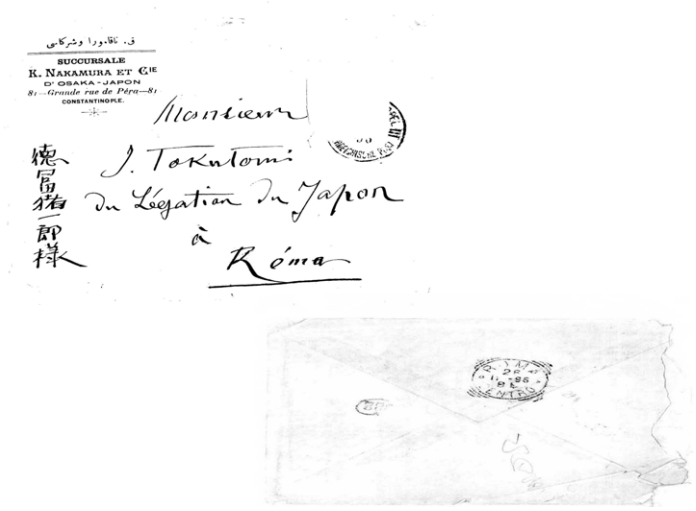
Letter Addressed to Sohō TOKUTOMI by Torajirō YAMADA

財団法人徳富蘇峰記念塩崎財団所蔵
 徳富蘇峰宛 山田 寅次郎書簡 (全19通) NO. 2
 明治・大正・昭和 29年 11月 20日

封筒裏に「山田寅」= 書子= 叶
 切手は切= してあります

No.2

20.11.1896



- Esenbel, Selçuk (1996).** “A Fin de Siècle Japanese Romantic in Istanbul: The Life of Yamada Torajirō, and His Toruko Gakan”, *Bulletin of the School of Oriental and American Studies*. University of London, Volume LIX, Part 2. pp. 237-252.
- Expert Investigation Committee (2005).** *Report on “1890 Ertuğrul Battleship Incident”* Chuobogi.
- Gunma Prefecture International Section (2003).** *The Chronology Of Torajirō YAMADA*.
- Inaba, Chiharu (2008).** “Rus-Japon Savaşı Esnasında ve Sonrasında İstanbul’da İki Japon Tüccar Nakamura Kenjirō ve Yamada Torajirō”, *Toplumsal Tarih* (Sayı 176, Ağustos) içinde, s. 76-84.
- Komura, Fujio (1988).** *Nihon Islam-shi*. Tokyo: Nihon Islam Yūkō Renmei.
- Lee, Hee-Soo (1988).** *İslam ve Türk Kültürünün Uzak Doğu’ya Yayılması, Kore’de İslamiyet’in Yayılması ve Kültürel Tesirleri*. T.D.V.: Ankara.
- Misawa, Nobuo (2002).** “Japanese Collection Acts of Financial Donations for the Ottoman Empire (1890): Financial Donations for the Disaster of the Ottoman Battleship Ertuğrul for the Japanese Society”, *The Bulletin of the Faculty of Sociology, Tokyo: Toyo University*, No.40-1. (77-106)
- Misawa, Nobuo (2003).** “Japanese Disposal Acts of Financial Donations for the Ottoman Empire (1890-92): Terminus of the Disaster of the Ottoman Battleship Ertuğrul and the Japanese Society”, *The Bulletin of the Faculty of Sociology, Tokyo: Toyo University*, No.41-1. (57-91)
- Mütercimler, E. ve Öke M. K. (1991).** *Ertuğrul Fırkateyni Faciası ve Türk-Japon İlişkilerinin Başlangıcı*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Nagaba, Hiroshi (1996).** “The Life of YAMADA TORAJIRŌ - from the viewpoint of Japanese-Turkish Relations”, *The Journal of Sophia Asian Studies*. No. 14 pp. 41-60.
- Numata City Memorial Project (2003).** Report on “Nihon ni okeru Torukonen”.
- OkugawaY. et.al. (2003).** *Ibunka wo shiru kokoro: Koku saika to tabunka rikai no shiza kara*. Sekai Shisō-sha.
- Sanshō, Teishujin (1957).** *Shingetsu Torajirō YAMADA*.
- Terada, Mari (2002).** “The Founder of the Relationship between Japan and Turkey, Torajiro Yamada” *The Footsteps of Japanese 2, Calling for the “Bonds” Exceeding the Century (Nihonjin no ashiatoi 20 Seiki wo koeta kizuna wo motomete)*. Keizai Shimbun, Collected Articles.
- Yamada, Torajirō (1896).** *Letter addressed to Sohō TOKUTOMI*. No.2. Tokutomi Sohō Memorial Hall Shiozaki Foundation.
- Yamada, Torajirō (1899).** “Toruko Jijō”. *Taiyō*, Volume 5, No.20.
- Yamada, Torajirō (1911).** *Toruko Gakan*. Hakubunkan.
- Yamada, Torajirō (1939).** “Kaikyo Gojunen no Toruko” *Kaikyoken*. 3-3/4.

INTERNET RESOURCES

- Nishinippon Shinbunsha (2002, January 22).** Shin Oriento Tokyuu, Yume Kiyuu <http://www.nishinippon.co.jp/media/news/0107/olient/olient24/html> (Date accessed May 10, 2004)
- Turkish Embassy in Japan (2003).** “Toruko no Jidai” http://www.turkey2003.jp/info03_4.html (Date accessed May 5, 2004)

KAMUSAL ALAN, KENT VE HEYKEL İLİŞKİSİ

Öğr. Grv. Ayşe Sibel Kedik*

ÖZ

Habermascı modele göre, Batı toplumlarında 18.yy'da modernlikle birlikte burjuvazinin bir alanı olarak ortaya çıkan kamusal alan, herkese açık yapısıyla insanların bir araya gelip ortak bir sorun hakkında düşünce, söylem ve eylem üretebildikleri ve karşılıklı iletişime girebildikleri bir etkinlik alanına karşılık gelir. Kavram boyutunun ötesinde kamusal alanın okunabilir ve görülebilir formu olarak kentler tarih boyunca kamusal yaşamın odağı olmuş ve kamusal alanın somut biçimde mekanda var olma zeminini oluşturmuştur. Kamuya açık mekanlarda bir buluşma noktası yaratan, bu nedenle de kamusal alanın işlevini güçlendirici bir etkiye sahip olan heykeller ise, kentsel planlamanın vazgeçilmezi haline gelmiştir. Bu makalede kamusal alana ilişkin kavramsal bir çerçevenin oluşturulmasının ardından, özellikle Batıda, kamusal bir oluşum olarak kentlerde, kent merkezlerinde ve meydanlarda heykelin kendisine edindiği yer vurgulanmış ve kamusal bir alan yaratmada kent ile heykel ilişkisinin önemi irdelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamusal Alan, Kamusal Mekan, Modernizm, Heykel, Kent, Anıt Heykel

RELATIONSHIP OF PUBLIC SPHERE, CITY AND SCULPTURE

ABSTRACT

According to the Habermasist model, the public sphere, which has emerged as a field of bourgeoisie with modernism in Western societies in the 18th century, corresponds to a field of activity in which people can come together, produce their views, rhetoric and actions about a common problem and establish a mutual communication with each other thanks to its structure embracing everybody. Beyond the dimension of concept, the cities have been the focus of public life throughout history as a readable and visible form the public sphere and established a basis so that the public sphere concretely exists in space. The sculptures, which create a meeting point in places open to public and thus which have an impact on strengthening the function of public sphere, have become indispensable for urban planning. Thus this study establishes a conceptual framework concerning the public sphere, stresses the place gained by the sculpture in cities, city centers and squares as a public formation and analyzes the conditions for a sculpture to exist outdoors.

Keywords: Public Sphere, Public Place, Modernism, Sculpture, City, Monument Sculpture

* Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Heykel Bölümü, e-posta: skedik@gmail.com



1. GİRİŞ

Özel alanın ve yaşamların dışında ve ötesinde bir alana karşılık gelen ve bu haliyle ikili bir karşıtlığın terimi olarak özel alanla arasında bir ayrımı ortaya koyduğu gibi, aynı zamanda devleti de bir karşı taraf olarak kendisinden ayıran kamusal alan sosyal, kültürel, siyasal, ekonomik temelleri olan, zorlama olmaksızın birleştirici gücüyle kamuoyunu oluşturan bir alana karşılık gelir.

Kamusal alan ve kamuoyuyla ilgili kavramlar Avrupa’da 18.yy’da telaffuz edilmeye başlanmakla birlikte, kamusal alanın bir tartışma konusu olarak ele alınması ve sosyal bilimler literatürüne kazandırılması, 1962 yılında Jürgen Habermas’ın konuya ilişkin ilk ve en temel çalışma olan “Kamusal alanın Yapısal Dönüşümü” (Strukturwandel der Öffentlichkeit) adlı eseriyle sözkonusu olmuştur. Habermasçı anlamıyla kamusal alan, insanların katılımıyla somutlaşan geniş bir iletişim ve etkinlik alanına karşılık gelmekte, bu haliyle de daha çok kavramsal düzeyde ele alınması gereken soyut bir alanı işaret etmektedir. (Habermas, 1995, s.62-69).

Habermasçı model ve ona karşıt görüşler eşliğinde kamusal alana ilişkin oluşturulan kavramsal çerçeveyi hareket noktası olarak alan bu çalışmada, kamusal alan, kavram boyutunun ötesinde daha somut bir alana çekilmek istenmekte ve kamusal alanın okunabilir ve görülebilir formu olarak kentler ele alınırken, özellikle Batıda kentsel planlamanın vazgeçilmez bir parçası olan heykelin, kamusal alanın işlevini güçlendirici etkisine vurguda bulunmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: TANIMI VE SINIRLARI DEĞİŞEN BİR KAVRAM OLARAK KAMUSAL ALAN

Habermas’ın geleneksel toplumdaki modern topluma geçişte, Batıdaki toplumsal, siyasal gelişmelere bağlı olarak ele aldığı ve tarihsel evrim içinde uğramış olduğu yapısal dönüşümü sosyolojik-felsefi bir araştırma zemininde saptamaya çalıştığı kamusal alan, esasen 18.yy sonunda modernizm projesine paralel biçimde hayatın kamusal ve özel olmak üzere ikiye ayrılmasının bir sonucudur.¹ Bu ayrımın kökeni aslında Antik Çağa dek uzanmaktadır. Ne var ki, Ortaçağda bu ayrım ortadan kalkmış ve “XV.yy’da başlayıp XVIII.yy’ın sonuna kadar devam eden bir süreç içinde, ‘devlet’i oluşturan bürokrasi ve ordunun kuruluşu ile Ortaçağ’da kaybolmuş olan kamusal-özel ayrımı yeniden doğmaya” başlamıştır. (Timur, 2008, s.40). Tarihsel evrim içinde Habermas’ın çözümlemeye çalıştığı ve “burjuva kamusal alanı” adını verdiği kamusal alan, Ortaçağdan sonra yeniden doğmaya başlayan ve özellikle kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesiyle birlikte sözkonusu olan toplumsal dönüşüm kapsamında giderek güçlenen burjuvazinin ortaya çıkardığı yeni türden bir alandır. Her ne kadar giderek siyasallaşsa da, -başlangıçta- bu alanın “akıl yürütmenin kamusal kullanımı” olgusunun varlık bulduğu yer olarak “önce ‘salon’larda ve kahvelerde, siyaset dışı bir tarzda” belirmesi ise dikkat çekicidir. (Timur, 2008, s.47).

18.yy Aydınlanma dönemiyle birlikte aklın keşfedilmesi, aklın her alanda kullanımını ve her şeyi aklın denetiminden geçirmeyi esas alan bir anlayışın hakimiyetini beraberinde getirmiştir. Akıl yürütmenin kamusal zemine kullanımına olanak tanıyan salonlar ve kahveler ise bu dönemde eğitimli kesimler arasında tartışmaların yoğun biçimde yaşandığı, edebiyat eserleri ve dönemin önemli Aydınlanma filozoflarının tezleri hakkında fikirler üretilip sohbetlerin, söyleşilerin yapıldığı en önemli kurumsal yapılar ya da başka bir deyişle kamusal tartışma alanları olarak dikkati çekmektedir. Kamusal tartışma

1 Modernizm her ne kadar 16.-17 yy’a kadar dayandırılabilir de, Foucault ve Lyotard gibi düşünürlerin de ifade ettiği gibi, esasen başlangıcı 18.yy’a yerleştirilebilir. (Sarup, 1995, s.172) (Lash, 1994, s.56). Lyotard’a göre “modernlik tasarısı onsekizinci yüzyılda yaşayan Aydınlanma filozoflarının nesnel bir bilim, evrensel bir ahlak ve yasa ile özerk bir sanat geliştirme amacı güden çalışmalarıyla biçimlenmiştir.” (Sarup, 1995, s.172). Modernlik tasarısının düşünsel, siyasal etkileri modern devletin kuruluşuna katkıda bulunmuş ve bu sürecin sonucu olarak 18.yy’da, Timur’un da ifade ettiği gibi, kamusal ile özel alan birbirinden tekrar ayrılırken kuşkusuz kamusal alan ve kamuoyuyla ilgili tüm kavramlar da modernist anlamda ilk kez ortaya çıkmıştır. (2008, s.40-46).

alanı içinde sanat eleştirisinin özerk bir alan olarak ortaya çıkması da yine bu dönemdedir. (Lütticken, 2007, s.111). Halka açık düzenlenen sergiler ve konserler sayesinde bu tartışmalara giderek sanatın farklı dallarının da dahil olması ve ilk defa sanatı tekelinde tutan kilise ve aristokrat çevre dışında - onların otoritesini kırarak biçimde- sanat eleştirilerinin yapılmaya başlanması, bir yandan burjuva kültürünün oluşmasına neden olurken, diğer yandan herkesin kendini özgürce ifade edip diğerleriyle iletişime girebileceği özerk bir alanın yaratılmasına olanak sağlamıştır.

Timur'un da ifade ettiği gibi, "bu kurumsal yapıların temel özelliği eşitlik"tir. Nitekim sınıflar arasında sosyal eşitliğin sağlanması "aristokratik kökenli salonların yanı sıra kahvelerde de burjuva zekası ile soylu inceliği"nin, "yan yana ve eşit koşullarda, 'insan olarak' yer almaya" başlamasıyla ilgilidir. (2008, s.48). Bu nedenle de Habermas'ın saptaması, sosyal eşitlik, özgürlük, iletişim ve etkileşim, ortak düşünce, söylem ve eylem üretme gibi fikirlerin ya da başka bir deyişle kamusal alanı oluşturan "ortak kurumsal kriterlerin" "devlet, yani siyasal temsil alanı" dışında öncelikle sanatın, düşünce ve bilimin tartışıldığı bu kurumsal yapılarda doğmuş olduğu yönündedir². Habermas'ın önemle altını çizdiği "das Publikum" kavramının aslında basit biçimde "halk", "herkes" değil de, "özellikle sanata, bilime ilgi gösteren insanlar, seyirciler, dinleyiciler, ziyaretçiler" anlamına gelmesi zaten bir yandan bu yapıların kaynağına işaret etmekte, öte yandan her ne kadar zamanla politikleşip toplumsal ve siyasal bir zemine kaymış da olsa kamusal alana dahil olabilmeye koşullarını belirlemektedir. (Önen ve Şanbey, 1993, s.823).

Habermas'a göre kamusal alan kavramıyla "kendi içinde bir anlamda kamuoyuna benzer bir alanın oluşabileceği toplumsal yaşamımızın bir parçası" tanımlanmaktadır. "Toplum ve devlet arasında aracılık yapan", ancak aracılık yapmanın ötesinde devletle örtüştüğü/kesiştigi herhangi bir alan da bulunmayan kamusal alanın en önemli niteliği ise "tüm vatandaşlara açık olmasıdır." (Habermas, 1995, s.62-66). Ne var ki, bu açıklık daha en başta "das Publikum" kavramının getirdiği sınırlama nedeniyle, Hohendal'ın da belirttiği gibi, kamusal alanın "basit bir biçimde 'kalabalık' olarak tanımlanabileceği anlamına gelmez." (Habermas, 1995, s.62-66). Zira, prensipte herkese açık ve herkes tarafından erişilebilir olan kamusal alan "insanların katılımıyla somutlaşan bir kurum" tanımlamakla birlikte, bu katılım, toplumu ilgilendiren bir sorunun varlığını, kamuoyunun özünü oluşturan özel vatandaşların farklılıklarını ve kişisel çıkarlarını özel alanda bırakarak ortak sorunlar hakkında fikirler ortaya koyup toplumun ortak yararını belirlemeye yönelik düşünce, söylem ve eylemler üretmesini, dinlemesini, izlemesini ve her şeyden önemlisi kendi sınıfından, sosyal durumundan bağımsız biçimde ilişkiler kurarak bir etkileşim/iletişim alanı yaratmasını gerekli kılar³. Sözü edilen iletişim elbette demokratik,

2 Sanat, bilim ve felsefe sözkonusu olduğunda bir modernizm projesinden söz etmemek mümkün değildir. Zira bu üçlü, modernizm projesinin üç temel ayağını oluşturmaktadır, buysa kamusal alanın aynı zamanda modern toplumun yaratılmasını sağlayan bir ortak etkinlik alanı biçiminde düşünülmesini kaçınılmaz kılmaktadır.

3 Çünkü, Habermas'ın da ifade ettiği gibi "kamusal alanın bir bölümü, özel vatandaşların birbirleriyle bir kamu organı yarattıkları her türlü iletişim sayesinde yaratılır." (1995, s.62-66). İletişim için öncelikle bilginin iletilmesi ve bilginin iletilmesini sağlayacak araçlara ihtiyaç vardır. Bu türden araçları ve dolayısıyla iletişimi 18.yy'ın ikinci yarısından itibaren giderek artan düzeyde "kamuoyunun taşıyıcısı ve lideri" durumundaki basın sağlıyor olması, Habermas'ın kamusal alanın oluşumunda medyanın önemine vurguda bulunmasına neden olur. Habermas'ın saptamalarına göre, kamusal alanın oluşumunda basının çok önemli rolü vardır. Başlangıçta kapitalizmin doğuşuyla birlikte ortaya çıkan ve tüccarlara hizmet eden gazetelerin zamanla her türlü bilgiyi içerecek biçimde dönüşüme uğraması ve modern haline kavuşmasıyla basın giderek kamuoyunun taşıyıcısı durumuna gelmiş, bu noktada "devlet basını kontrol altında tutmaya çalışırken, kültürlü burjuvazi de aynı basını bir iletişim, özgürlük ve eleştiri alanı, kısaca 'iktidarın meşruiyetini sorgulamaya zorlandığı bir forum' olarak kabul" etmiştir. (Timur s.46). Bugün medyanın gelişmesi ve elektronik medyaya dönüşmesi artık herkesin kendi özel alanında bilgiye kolayca ulaşmasını sağlamakta ve Habermas'ın da ifade ettiği gibi, kitlesel medya aracılığıyla artık bilgi edinmek için kamusal alana ihtiyaç duyulmamaktadır. Dolayısıyla "kitlesel medya kamusal alanın yetki alanını daraltmış ama kısıtlamamıştır." (Gökgür, 2008, s.57). Öte yandan ulusal sınırları aşarak sürekli gelişen medya, bir zamanlar kamusal alanın oluşumunda önemli bir rol oynarken bugün kamusal alanın birleştirici, bir araya getirci, toparlayıcı özelliğinin geri plana itilmesine yol açmaktadır.



çoğulcu bir katılımı düşüncelelerin özgürce dile getirildiği akılcı, eleştirel bir tartışmayı ve bu tartışma sonucunda ortak bir yaklaşımı/ortak bir kanaati beraberinde getirmelidir. Çünkü Habermas'a göre, yurttaşların eşit bir biçimde eleştirel ve rasyonel bir tartışma yürütebilmesi demokrasinin temelini oluşturmaktadır. Herkesin vatandaş olarak somut tekilliğini aştığı ve ahenkli bir toplumsal bütünlüğün çıkarlarını temsil eden genel bir anlaşmaya/uzlaşmaya vardığı bütünlüğü bir kamusal alan idealidir burada sözkonusu olan. (Deutsche, 2007, s.90). Oysa böylesi bir idealin tarihsel süreçte hayata geçmesi zor olduğu gibi, kamusal alanı yalnızca Avrupa ile sınırlayan ve yalnızca burjuvanın oluşturduğu bir alan olarak gören Habermas'ın yapısal özelliklerini tartıştığı burjuva kamusal alanın bütün dünyayı kapsayıcı tek model olamayacağı da açıktır.

Dolayısıyla farklılıklara kapalı, genellenmiş ve idealize edilmiş tek tip bir kamusal alan kavramlaştırması yerine kamusal alanın çoğul niteliğini benimseyen eleştiriler özellikle Habermasçı modelin eksik ve yetersiz kaldığı konusunda birleşmişler ve yeni kavramlar geliştirerek kamusal alanın sınırlarını genişletmişlerdir. Bugün Habermas'ın çoğunlukla idealist olmakla eleştirilen kamusal alan modeline karşın farklı tanımlar, farklı sınırlar sözkonusudur. Özellikle Oscar Negt ve Alexander Kluge Habermas'ın burjuva kamusal alanına karşı çıkmışlar ve kamusal alanın çoğul niteliğini benimseyerek "endüstriyel-ticari kamusal alanlar" ile "proleter kamusal alan"ın varlığını kabul edip kamusal alanı, 'mücadelenin savaş dışı yollarla karara bağlandığı' proleter alan" olarak tanımlamışlardır. Richard Sennett ise, "kamusal alan kavramını; özgünlük ve entellektüel derinlikle kamusal hayat ve özel hayat arasındaki dengesizliğin nedenlerini ve bu dengesizliğin yol açtığı sorunları da irdeleyerek, batı Avrupa kentleri için, insanların belirli mekanlarda yoğun toplumsal ilişkiler kurma olanaklarına sahip olmaları olarak" açıklamıştır. (Güney, 2007). Arendt'e göre kamusal alan "insanların uyum içinde birlikte hareket ettikleri" her yerde ve her zaman ortaya çıkan "özgürlüğün kendini gösterebildiği" yerken, kamusal ile özeli tartışmaya açan feminist kuramcılar, Habermas'ın kamusal alan modelinin eleştirisinde "bu ayrımın geleneksel biçimlerinin, kadınların özel alanda baskı altında tutulmasını ve sömürülmesini meşrulaştıran bir egemenlik söyleminin parçası" olduğunu göstermeye çalışmışlardır. (Benhabib, 1996, 241-255). Bu nedenle de günümüzde "politik, ekonomik, hukuksal, estetik gibi çok farklı bileşenleriyle" tanımlanabilen kamusal alanı, herkesin üzerinde uzlaşmaya varabileceği biçimde net sınırlarla ifadelendirmek mümkün olmadığı gibi, tanımı ve sınırları değişmeyen bir alan olarak düşünmek de son derece yanlıştır. Sözkonusu değişkenliğin kaynağı üzerinde uzlaşmaya varılan tek bir tanım getirme çabasının ötesinde, ideal kamusal alanın demokrasi ile olan ilişkisinin ve özgürlük anlayışının masaya yatırılarak yeniden irdelenmesidir.

Nitekim, terimin anlam ve kapsamını kendi sınırlarının ötesine çeken bu türden eleştirel yaklaşımların da savunduğu gibi, demokratik bir tartışma ve uzlaşma alanı ya da bireylerin aktif olarak katıldığı iletişim ve mücadele alanı olarak siyasal süreci de belirleyen kamusal alan öngörülen aksine, farklı seslerin yükselebildiği, eşit ve özgürlükçü bir katılım alanı olarak tanımak yerine, zaman içinde giderek artan kontrol ve denetlemeler sayesinde insanların ehlileştirildiği bir alana dönüşmüş, hatta ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Kuşkusuz "her kentin kamusal bir oluşum" olduğu göz önünde bulundurulduğunda, kentlerin planlanması bu kapsamda ele alınabilir.

3. KAMUSAL ALANIN VARLIK ZEMİNİ OLARAK KENT VE KENTİN KİMLİĞİNİ OLUŞTURAN HEYKEL

Değişen tanım ve sınırlarının ötesinde kamusal alan kavramının bugün genellikle birbirine zıt anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Timur'a göre bunun nedeni kamusal alan kavramının "tarihin derinliklerinden gelen semantik kılıfların da etkisiyle günümüzde farklı ve çelişik anlamlar" içmesidir. Böylece "bir yandan ortak ve herkese açık alanları işaret ederken", öte yandan da devlete ait mekanları ifade etmektedir. (2008, s.36). Oysa gerek Habermas'ın çözümlemeye ve evrelerini göstermeye çalıştığı kamusal alanın, gerekse ona yönelik eleştirilerin devletle ilişkili olmadığı gibi, fiziki bir yere, bir mekana ya da coğrafi bir alana karşılık gelmediği de açıktır. Bu haliyle kamusal alan ancak sosyolojik-

felsefi zeminde tartışılması gereken bir kavram düzeyinde ele alınabilir. Ancak kavramsal çerçevenin dışında ya da onun alt başlığı olarak kamusal alanın içerdiği görsellik boyutu da son derece önemlidir. (Göle, 2003). Bu boyut, kamusal alan kavramını sembolik anlam yerine fiziksel anlamda kullanma olanağı yaratarak soyut bir düzeyden somut bir alana taşımakta, böylece fiziksel bir mekana, bir yere yansımaları ve somutlaşması bağlamında kamusal alanın okunabilir ve görülebilir formunu oluşturmaktadır.

Kuşkusuz “ekonomik etkinliğin, toplumsal yaşamın, düşünsel ve sanatsal gelişimin merkezi olan” kentler, sokakları, caddeleri ve meydanlarıyla kamusal alanın içerdiği görsellik boyutunu yansıtan en önemli oluşumlardır. İnsanların toplanabildiği, bir araya gelebildiği her yer kamusal adı altında anılabilirken, kentler için de “kamusal yaşamın odağı” ve “kamusal alanın mekanda var olma zemini”dir, denilebilir. Dolayısıyla kavram boyutunun ötesinde fiziksel anlamıyla düşünüldüğünde, kamusal alanı -her ne kadar kamusal mekanla karıştırmış gibi görünse de⁴- özel alanın ve mahremiyetin dışındaki tüm alanlar, kentler, kentsel mekanda şekillenmiş ve özel yaşamın aksine toplumun her kesiminin eşit ve özgürce yararlanabileceği, farklılıkların buluşabileceği, bireylerin bir araya gelip sosyalleşebileceği, ilişkiye ve iletişime girebileceği, birlikte düşünce, söylem ve eylem üretebileceği tüm ortak yaşam alanları, kamusalılığı oluşturan caddeler, meydanlar, sokaklar ve parklar biçiminde algılamak mümkündür. Çünkü tüm bu nitelikleriyle kentler ve kent yaşamı kamusal bir alan oluşturmaktadır.

Nitekim, Sennett de kamusal alanı maddi bir alan olarak tanımlamaktadır. Sennett’e göre kamusal alan, “kentsel veya kentsel olmayan bir topluluğun içinde yer alır ve meydan, cadde gibi somut bir alanı içerir. Kamusal alan kentin ruhu, kentin ambiyansıdır. Bu alanlar fiziki, sosyal ve sembolik olarak kenti dönüştürmek yeniden biçimlendirmek için birer araçtır.” (Gökgür, 2008, s.13). Tarih boyunca farklılıkları, farklı kültürleri ve düşünceleri bir araya getiren, toplumsal, düşünsel ve sanatsal gelişmelerin yaşandığı bir özgürlük alanı olan kentler, Antik çağdan günümüze kadar insanların ortak amaçlar doğrultusunda toplanabileceği, fikirlerini ve deneyimlerini paylaşabileceği, herkesin katılımına açık iletişim ve eylem alanları oluşturmuş ve bu oluşum çeşitli disiplinler arasında ortak çalışmalara olanak tanıdığı gibi, özel yaşamların dışında ilişkileri ve karşılaşmaları da zorunlu kılmıştır. “Aynı kente ait olma bilincini artıran” ve “kentin ortak kamusal belediğini” oluşturan bu alanlar, her dönemde dönemin değişen sosyal, kültürel, ekonomik ve ideolojik yapısının izlerini taşıyan tasarımlarıyla kentsel doku içerisinde bu değişimleri yansıtmış, buysa insanların davranışları, yaşam biçimleri, ilişkileri ve düşünüş biçimleri üzerinde dönüştürücü etkiler yaratmıştır. Bu nedenle de “kamusal alanlar, bir kentin tümünün hem fiziksel, hem sosyo-kültürel hem de siyasi yapısı hakkında bilgi alınabilecek yerlerdir. Geleneksel kamusal alanlar; tarihi, pedagojik (sosyal, artistik, teknik boyutları), kullanım ve estetik değerleriyle kolektif belleğin oluşumuna katkısı olan en önemli kentsel alanlardır.” (Gökgür, 2008, s.53). Ne var ki, Sennett’in ifadesiyle söylendiğinde, “demokrasinin taşıyıcısı, kentin kalbi, yurttaşlık hislerinin, anıların yer aldığı ‘dolmuş’ bir alan olan bu alanlar”, zamanla temsil ettiği değerleri, içeriğini ve sosyal anlamını yitirmiş, özellikle modernizmin ikinci yarısından itibaren kentsel mekan düzenlemeleri ve yeni denetim teknolojileri aracılığıyla yok olmaya başlarken, kamusal alandaki sanatsal / estetik unsurlar da hep geri plana itilmiştir. Oysa kamusal alan ve sanat ilişkisi açısından

4 Kamusal alanla kamusal mekanı birbirinden ayırmak elbette güçtür. Ömer Kapınak kamusal alanı “modern toplumlarda bağımsız sivil kuruluşlar tarafından oluşturulan, eleştirel ve özgürleştirici ifadenin hayat bulduğu metaforik platformlar olarak” tanımlarken, kamusal mekânın da “toplumda herhangi bir ayırım yapılmadan her bireyin kullanımını düşünülerek yapılmış açık veya kapalı mekânlar” biçiminde algılanması gerektiğini ifade etmektedir. (Güney, 2007). Ne var ki kamusal alanın kamusal mekândan ayrıştığı gibi, iç içe geçtiği noktalar da sözkonusudur. Dolayısıyla iki kavramın birbiriyle ilişkilendirilmesi çoğu zaman kaçınılmaz olmakta ve kamusal alanla kamusal mekânın sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiği konusu çoğu zaman kafaları karıştırmaktadır. Bu noktada kamusal alana, eşitlikçi ve özgürlükçü katılımı sağlanan bir iletişim ve tartışma alanı olarak daha genel bir çerçevede, kamusal mekân ise, bu kavramın içerdiği bir alt başlık ya da somutlaştığı yer biçiminde yaklaşmak mümkündür. O halde kamusal alan kamusal mekânı da kapsar, denilebilir.



konuya yaklaşıldığında, geleneksel kamusal alanlarda kentsel planlama kapsamında özellikle heykelin merkezi bir öneme sahip olduğu rahatlıkla görülebilir. Dolayısıyla kamusal bir oluşum olarak kentler ve kentlerin planlanması, tarihsel süreçte hem kamusal alanın aslında bir özgürlükler alanı olması gerekirken zamanla nasıl denetlenip kontrol altına alındığını, hem de heykelin kamusal alanı var ettiği gibi, bu alanda var olma koşullarının neler olduğunu göstermesi açısından son derece önemlidir.

Sanayi öncesi Avrupa kentlerinde kamusal alan ile özel alan arasında bir ayrım bulunmazken ya da bu ayrım daha geçirgenken, Aydınlanma çağı olarak da adlandırılan 18.yy'da bu iki alanın birbirinden kesin olarak ayrılması zaman içinde kentlerin yeniden tasarlanmasına, kentsel planlama çerçevesinde alanların, sokakların yeniden yapılandırılmasına yol açmıştır. Özellikle Batıda geleneksel kentlerin modernleşmesi süreci, özel ile kamusal alan arasındaki en belirgin kopuşu ortaya koymuş, bu kopuşun zamanla derinleşmesiyle kamusal alana ilişkin denetim ve kontrollerin artmasına neden olmuştur. Modernizm ve modernleşme düşüncesinin gelişip kökleşmeye başladığı bir dönem olan 19.yy'da Paris, kuşkusuz geleneksel bir şehrin modernleşmesi yolunda en önemli dönüm noktasını oluşturmaktadır. Paris örneğinde görüldüğü gibi 19. yüzyılda sanayi devrimiyle birlikte başlayan kentsel değişim sürecinde büyük ölçüde farklılaşan kentlerde bu farklılık yalnızca kentsel doku açısından değil, aynı zamanda yeni oluşmaya başlayan modern yaşam tarzı açısından da köklü bir dönüşümü içermektedir.

Modernizmin yeni dünyasında kentler, toplumsal, siyasal, ekonomik ve psikolojik bir örgütlenme yeri olarak ayaklanmaların, mücadelelerin yaşandığı bir döneme tanıklık etmiş, kamusal alanlar ise çoğu zaman çatışmalara, direnişlere zemin hazırlayan bir alan biçiminde tarih sahnesinde yerlerini almışlardır. Elbette bu kontrol altına alınması gereken bir durumdur ve bu duruma karşı ilk büyük proje III. Napoléon tarafından yetkilendirilmiş olan Paris ve civarı valisi Baron Eugène Haussmann'dan gelmiştir. Endüstrileşmenin sözkonusu olduğu bir dönemde tüm Avrupa kentleri için örnek bir model oluşturacak Paris'in Haussmann tarafından modernizmin ilerleme fikrini ve imparatorluğun gücünü yansıtmak için yeniden inşa edilmesi ve yeni, modern bir kent imajının yaratılması, çatışmalara, isyanlara olduğu kadar kentte hüküm süren sağlıksız koşullara, hastalık ve salgınlara da bir çözüm getirmeyi amaçlamaktadır. Bunun için öncelikle bulvarların/meydanların temizlenmesi, Ortaçağdan kalma yoksul mahallelerin yıkılıp yeniden kurulması ve dar sokakların ortadan kaldırılması gerekmektedir. Özellikle halk direnişlerinde önemli rol oynayan dar sokakları kaldırarak askeri araçların girebileceği geniş bulvarlar inşa etmek Haussmann'ın planının en önemli parçasıdır. (Şekil 1, 2, 3). Nitekim bu büyük yenilenme projesiyle⁵ Haussmann "Ortaçağ'dan kalan eski şehrin bağrında muazzam bir bulvarlar ağı" oluşturmuş, Şekil 4'te görüldüğü gibi, bulvarların uçlarına, geniş meydanlara ve parklara yerleştirilen heykellerle de "yeni Paris'in etkileyici bir seyirlik, görsel ve duyuşsal bir şenlik olması" sağlanmıştır. (Berman, 1994, s.189-192).

5 Aynı zamanda Napoléon'un siyasi anlayışının bir ürünü olan, politik, ekonomik, toplumsal önlemleri barındıran bu büyük yenilenme projesi, aslında kent merkezinden uzaklaştırılmak istenen yoksulların ve işçi sınıfının pasifize edilerek Paris'in bir burjuva kenti haline gelmesi arzusunun bir parçasıdır. Ne var ki gelişen süreç Napoléon ve Haussmann'ın görmek istemeyeceği sahnelerle tanıklık edecek ve halk, geniş bulvarlarda, meydanlarda yeni türden bir ilişkiyle bir araya gelerek kenti kendisinin kılacaktır. Dolayısıyla kentsel yaşamın yeni dinamizminde meydanlar ve "sokaklar" artık "halka ait" olacaktır. (Berman, 1994, s.206).



Böylece bir yandan yüzyıllardır birbirinden yalıtılmış halk “görsel ve duyumsal bir şenlik” havasını soludukları büyük bulvarlarda, sokaklarda, meydanlarda bir araya gelebilmekte, diğer yandan denetimi kolaylaştıracak önlemlerle kitleler ve davranışları kontrol altına alınabilmektedir. Ancak amaç her ne olursa olsun, “insanların bir araya geldiği yeni ekonomik, toplumsal estetik zeminler” yaratılması özellikle heykel sanatı açısından bir farklılık yaratmış, kent ve heykel ilişkisinin yeniden kurgulanmasıyla kent merkezlerinin odağında yer almaya başlayan heykel artık giderek kamusal alanların, meydanların ve sokakların vazgeçilmez haline gelmiştir. (Berman, 1994, s.191).

Esasen heykelin kentsel mekanlarda yer alması yeni bir durum değildir. Tarihsel süreçte Şekil 5 ve 6’da da görüldüğü gibi, daha çok mimari içerisinde yerini alan ve mimariyle koştur bir gelişim serüveni sergileyen heykelin ilk defa açık alanlara çıkması Rönesans döneminde sözkonusu olmuş, böylece heykel hala bir yandan mimariyle ilişkisini sürdürse de, öte yandan artık sadece mimari yapıları tamamlayan bir eleman olmaktan çıkarak kendi başına bir varlık zeminine sahip olmaya başlamıştır.



Şekil 5. Akropolis, Atina



Şekil 6. Carpeaux, Paris Opera Binası, 1869

Ne var ki heykelin mimari yapılarıdaki vazgeçilmezliği henüz kentsel mekanlar için sözkonusu değildir. Dolayısıyla Rönesansla birlikte bir ölçüde mimariden koparak kendi bağımsızlığını elde eden ve yavaş yavaş kentsel mekanların odağı haline gelmeye başlayan heykelin gerçek anlamda kamusal alan tasarımlarının vazgeçilmez bir parçası olması Barokla başlayıp 19.yy’a uzanan bir süreci kapsamaktadır. Bu süreç dikkat edilirse kamusal-özel ayrımının doğmaya başladığı ve giderek daha net bir kopuşun sözkonusu olduğu bir döneme denk gelmektedir. Bu dönemde heykelin kamusal alandaki vazgeçilmezliği ise, kuşkusuz kamusal-özel ayrımıyla birlikte heykelin mimari yapılardan meydanlara, özel alandan kamusal alana doğru kendisine yer edinmeye başlaması ve zamanla derleyici, toplayıcı özelliğiyle bir buluşma noktası yaratmış olmasıyla ilgilidir. Bu aynı zamanda kamusal alanın da özelliğidir. Dolayısıyla heykelin kamusal alandaki varlığı, Şekil 7’de de görüldüğü gibi, aslında kamusal alanın zorlama olmaksızın birleştirici, bir araya getirici işlevini güçlendirmekle kalmamakta, aynı zamanda bir pekiştirici olarak oldukça önemli bir rol de üstlenmektedir. 19.yy’da heykel artık kamusal alanlarda, halk arasında yer alan bir sanattır ve kent merkezlerinde kaidesi üzerinde yükselen anıtsal boyutlarıyla kendi mekanını, kendi sergileme alanını oluşturan bu heykeller estetik bir obje olmanın yanı sıra kimi zaman dini, kimi zaman ideolojik ya da sembolik amaçlarla meydanlarda baskın bir etkiye sahip olmaya başlamışlardır.



Şekil 7. Trevi Çeşmesi, Roma, İmparator Agustus zamanında yapılmış, 8.12. 15. ve 20. yy'da yeniden restore edilmiştir.

Ne var ki bu durum 20.yy'a kadar devam etmiş, modern hayatın kendi içindeki çelişki ve çatışmalarından beslenerek bir anlamda "patlamaya hazır insani güçleri" bir araya getiren kamusal alanları ortadan kaldırmaya yönelik yeni kentsel tasarım ve planlamalarla heykel artık yavaş yavaş meydanlardan galerilere taşınmaya başlamıştır. Çatışmaları ve direniş tehditlerini önlemek için tek yol Berman'ın da ifade ettiği gibi, sokakların haritadan silinmesidir. Le Corbisier bunu 1929'da açıkça söylemiştir: "“Sokağı öldürmeliyiz’ işte, o zaman bu çelişkiler hiçbir zaman ortaya çıkmayabilir.” (Berman, 1994, s.211). Elbette modernizmin bu yeni biçimiyle “mekansal ve toplumsal olarak bölümlenmiş” bir yeni “dünya” amaçlanmaktadır. Bu yeni dünyada “19.yy kent yaşamının ‘devingen kaos’u” yok edilmekte ve “kentsel modernleşmenin bir zamanlar bir araya getirdiği anarşik, patlayıcı güçleri gelişen modernizmin ideolojisi tarafından desteklenen yeni modernleşme dalgası”yla dağıtılmaktadır. (Berman, 1994, s.212).

20.yy kentselliğinin ayırt edici işaretleri Şekil 8 ve 9'da da işaret edildiği gibi, artık otoyollar, yer altı garajları, büyük alışveriş merkezleri ve gökdelenlerdir. Modernizmin yeni yaşam alanlarında heykel ve kamusal alan/kentsel alan ilişkisi farklı anlamlar ve sorunlar içererek gelişmiştir. Kentlerse sürekli büyümeye devam etmektedir. Kent büyüdükçe yeniden planlama ihtiyacı duyulmakta, ancak her planlama ile kentler daha da parçalanmakta ve kamusal alanlar yok edilmektedir. Kaybolan kamusal alanlar, giderek farklılaşan, sınıflar arasındaki ayrımın derinleşmesiyle ayrışan, kendisini özgürce bir başkasıyla ifade edemeyen, birlikte düşünce, söylem ve eylem üretemeyen insanların kendi özel alanlarına çekilip izole bir yaşam sürmelerine yol açmakta, buysa kentlilerce paylaşılan bir kent yaşamının ve kent kimliğinin oluşmasına engel olmaktadır. Kuşkusuz bu ortamda sanat olumsuzlukları giderecek tek yol gibi gözükmektedir. Çünkü sanat, insanları bir araya getirecek, “insanlar arasında bağları güçlendirecek, insanların birbirine bağlayacak, onlara ortak bir geçmişin ve ortak bir geleceğin sorumluları olduklarını duyuracak tek ortamdır.” (Timuçin, 2003, 6-12, aktaran Demirarslan vd., 2005, s.90).



Şekil 8. Alışveriş Merkezi



Şekil 9. 20.yy Kentine Örnek Olarak New York

Sanatın bu gücünün farkında olan Batıda modernizmin yarattığı yeni yaşam alanlarıyla kaybolan ya da postmodern oluşumlar karşısında savunmasız kalan kamusal alanları tekrar canlandırmak için sanatın kamusal alandaki dönüştürücü ve yönlendirici rolü bugün yeniden benimsenmektedir. (Şekil 10,11). Türkiye’de ise hala bu türden bir oluşuma rastlanmaması dikkat çekicidir. Bugün 21.yy kentselliğinin ayırt edici işaretlerine sahip olmakla birlikte, daha neredeyse 20.yy’a kadar bir kamusal-özel ayrımının yapılmadığı ülkemizde, gerek sanat, gerekse kamusal alan düzenlemeleriyle insanları bir araya getiren estetik zeminler yaratmak adına belli bir geleneğe sahip olunmaması elbette bunun en önemli nedenlerinden biri olarak ele alınabilir.



Şekil 10. Henry Moore, New York Botanik Parkı



Şekil 11. Alexander Calder, Chicago, 1974

4. SONUÇ

Kamusal alanın var olma zemini olarak kentler, kent mekanı ve yaşantısı toplumsal ve kültürel kimliklerin oluşum ortamlarıdır. Tüm sanatlar içerisinde özellikle heykel, tarihsel süreçteki gelişiminden de anlaşılacağı gibi, -neredeyse 19. yy’a kadar- büyük ölçüde özellikle mimari ve kent yapısıyla birlikte varlık gösterebilen bir sanattır. Zamanla açık alanlardan ve mimari yapılardan galeri mekanına girmeye başlasa da hiçbir zaman heykelin bu mekanlardaki varlık biçimi son bulmamış ve Batılı ülkelerde gerek kent meydanları, gerekse mimari yapılar dün olduğu gibi bugün de heykel sanatının önemli örnekleriyle zenginleşmiştir. Kentsel yaşam alanlarının ve kamusal kent mekanlarının yeniden kazanılmasında sağlıklı bir kent planlaması içinde yer alan, çevresiyle kurduğu uyumlu ilişkiyle kendi etrafında bir çekim merkezi yaratabilen heykeller son derece önemli bir güce sahiptir. Çünkü, sağlıklı bir çevre düzenlemesiyle birlikte heykeller, yalnızca kenti süsleyen estetik objeler değil, birleştirici özelliğiyle bir buluşma noktası oluşturan, insanları bir araya getirip iletişim kurmalarına olanak sağlayan, estetik yönden olduğu kadar aynı zamanda temsil ettiği değerler ve semboller açısından duygusal, düşünsel ve ideolojik anlamda uyarıcı ve harekete geçirici bir etkiye sahip olan, ortak bir bellek yaratan, içinde yer aldığı mekanın, kentin, hatta ülkenin kimliğini oluşturan sembolere dönüşebilen oldukça güçlü nesnelere sahiptir. Bu nedenle heykelin kamusal alandaki varlığı kamusal alanın zorlama olmaksızın bir araya getirici işlevini güçlendirmekte, hatta pekiştirmektedir. (Şekil 12, 13).



Şekil 12. Louise Bourgeois, Guggenheim Bilbao Müzesi, 1999



Şekil 13. Anish Kapoor, Chicago, 2004

Bugün dünyanın pek çok yerinde çağdaş bir dille üretilmiş heykeller, kentle, insanla ve çevresiyle sağlıklı ilişkiler kurup meydanlarda, kent merkezlerinde yer almakta, böylece kamusal alanlar galeri ve müzelerden bağımsız sanat yapıtının insanlara gündelik yaşantısı içinde doğrudan ulaştığı alanlar olarak daha da önem kazanmaktadır. Çünkü bu alanlar sanatla ilgilenen, galeri ve müze gezen sınırlı sayıdaki izleyicinin ötesinde, sosyal ve kültürel yapısı çok farklı geniş bir izleyici kitlesine sahiptir. Dolayısıyla burada sunulan şey, bireylerin estetik yaşantısını/algısını şekillendirecek ve halkın sanatla alışverişini artırıp entelektüel bir bilinç yaratacaktır. (Şekil 14, 15).



Şekil 14. Richard Serra, 1992-93 (2007 Moma Müzesi)



Şekil 15. Daniel Buren, 1985-86, Paris

Tüm bunlar ortak bir bilinç ve ortak bir bellek yaratacak biçimde sanat eserleriyle zenginleşmiş sağlıklı bir kentsel planlamanın kamusal alanın oluşumuna ne denli önemli katkılar sağladığını göstermekle kalmayıp kamusal alan, kent ve heykel arasındaki ilişkinin varlıksal önemine işaret etmekte, buysa kamusal alan düzenlemelerinde sanatın hep ikinci plana itildiği ülkemizde, tüm kentlilerce paylaşılan yaşam alanlarının kapsamlı ve çok yönlü biçimde yeniden değerlendirilmesinin ne ölçüde kaçınılmaz olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır.



KAYNAKÇA

- Aksoy, A. (2007).** Giriş. *Olasılıklar, Duruşlar, Müzakere-Güncel Sanatta Kamusal Alan Tartışmaları*, 11-13. (P. Tan ve S. Boynik, Der.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Aşıcıoğlu, A.E. (2006).** Küreselleşen Kentlerin Kamusal Olamayan Kentsel Alanları. *Sanat ve... Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi 8. Ulusal Sanat Sempozyumu*. 18-20 Ekim 2006. 201-215. HÜ GSF Yayınları: Ankara.
- Benhabib, S. (1996).** Kamu Alanı Modelleri. *Cogito-Kent ve Kültürü*, 241-255. (I. Şimşek, Ed.). Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- Berman, M. (1994).** *Katı Olan Her Şey Buharlaştırıyor*, (Çev. Ümit Altuğ ve Bülent Peker). İletişim Yayınları: İstanbul.
- Demirarslan, D., Algan, Ö., Yüce, O. (2005).** Kentsel Mekan Tasarımında Fiziksel Çevre Kurucu Ögesi Olarak Heykel: Kocaeli Örneği. *Günümüz Türk Heykel Sanatının Sorunları, Ulusal Heykel Sempozyumu*. 14-15 Eylül 2005. 87-98, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları.
- Deutsche, R. (2007).** O Kadar da Yönetilmiyor Olma Sanatı. *Olasılıklar, Duruşlar, Müzakere-Güncel Sanatta Kamusal Alan Tartışmaları*, 83-92. (Pelin Tan ve Sezgin Boynik, Der.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Gökgür, P. (2008).** *Kentsel Mekanda Kamusal Alanın Yeri*. Bağlam Yayıncılık: İstanbul.
- Lash, S. (1994).** Modernite mi, Modernizm mi? Weber ve Günümüz Toplumsal Teorisi. *Modernite Versus Postmodernite*. 47-72. (Çev. Mehmet Küçük). (Mehmet Küçük, Der.). Vadi Yayınları: Ankara.
- Lütticken, S. (2007).** Gizlilik ve Kamusal: Avangardı Yeniden Harekete Geçirmek, *Olasılıklar, Duruşlar, Müzakere-Güncel Sanatta Kamusal Alan Tartışmaları*, 109-123. (P. Tan ve S. Boynik, Der.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Önen, Y., Şanbey, C. Z. (1993).** *Almanca-Türkçe Sözlük 2*, (Vural Ülkü, Haz.). Türk Dil Kurumu: Ankara.
- Sarup, M. (1995).** *Post Yapısalcılık – Postmodernizm*. (Çev. Baki Güçlü), Ark Yayınevi: Ankara.
- Timur, T. (2008).** *Habermas'ı Okumak*. Yordam Kitap: İstanbul.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Gürkaş, T. (t.y).** Bir Dil Oyunu. (Online). (<http://www.boyutpedia.com/default~ID...>).
- Güney, Z. (2007).** Kamusal Alan Nedir? Kamusal Mekan Nedir? 25 Ekim 2007. (Online) (www.arkitera.com/h21487-kamusal-alan-nedir-kamusal-mekan-nedir.html)
- Habermas, J. (1995).** Kamusal Alan: Ansiklopedik Bir Makale. Birikim. Şubat 1995. Sayı:70,62-66, (S.E. Bronner ve D.M.Kellner,1989,Ed),(N.ErolÇev),(Online)(<http://www.birikimdergisi.com/birikim/birikim.aspx?did=1&dsid=77>)
- (2003). Nilüfer Göle ile Kamusal Alan ve Sivil Toplum Üzerine..., Sivil Toplum Dergisi, Yıl:1, Sayı:2, Nisan, Mayıs, Haziran 2003. (Online) (<http://www.siviltoplum.com.tr/?ynt=icerikdetay&icerik=47&id=133>).

KİTAP TANITIMI

L. S. Norton, (2009). *Action Research in Teaching and Learning: A Practical Guide to Conducting Pedagogical Research in Universities*. Abingdon: Routledge (ISBN: 978-0-415-43794-3/Paperback - 978-0-415-46846-6/Hardback - 978-0-203-87043-3/Elektronik).

Arş. Grv. Dr. Mustafa CANER*

Alanyazında ‘uygulamacı araştırması’ ya da ‘öğretmen araştırması’ olarak da adlandırılan Eylem Araştırması, öğretmenin öğretmenlik yaptığı ortamda araştırmacı rolü üstlenerek, eylem döngüleri halinde gerçekleştirdiği ve eğitimin çeşitli konularında gerek kendisinin içinde bulunduğu, gerekse gözlemediği sorunlar üzerine sistemli ve bilimsel bilgi toplama ve çözüm önerme süreci olarak tanımlanır (Kuzu, 2009; Smith & Sela, 2005). Alanyazında yer alan tanımlarda, araştırmacının ya da katılımcıların araştırma sürecindeki rolü, tanımlı yapan yazarın benimsediği eylem araştırması ekolü ve araştırmanın düzenlendiği ortama göre eylem araştırması tanımlarında küçük farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, burada tanıtılacak eserinde Norton (2009), eylem araştırmasının yapıldığı ortamı temel alarak yüksek öğretim ortamlarında düzenlenen eylem araştırması türünü “pedagojik eylem araştırması” (pedagogical action research) olarak tanımlamıştır (p.50).

Eylem Araştırması konusuna yüksek öğretim penceresinden bir bakış açısıyla hazırlanan, “*Action Research in Teaching and Learning: A Practical Guide to Conducting Pedagogical Research in Universities*” adlı eser, Pedagojik Araştırmalar üzerine yirmi yılı aşan bir tecrübeye sahip olan ve Liverpool Hope Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğretim üyesi olan Professor Lin S Norton tarafından hazırlanmış, Taylor & Francis bünyesinde Routledge tarafından basılmıştır. Bu eser, üniversitede öğretim yapan ya da araştırmacı olan ve yüksek öğretimde eylem araştırması deseninden yararlanmak isteyen herkes için oldukça yararlı bir baş ucu kitabı niteliğindedir. Eser, öncelikle nitel araştırma desenleyecek tüm araştırmacılar için, özellikle de üniversite ortamında eylem araştırması desenlemek isteyen araştırmacılar için oldukça ayrıntılı bilgi ve örnekler içeren, çok yalın bir dil ile yazılmış bir kaynak kitap niteliğindedir. Eserdeki her ünite sonunda, o üniteye ele alınan konu ile ilgili farklı kaynak ve okuma listelerine de yer vermiştir. Dili İngilizce olan bu eserin ciltli ve karton kapaklı sürümlerinin yanı sıra e-kitap sürümü de mevcuttur ve Taylor & Francis’in resmi Web sayfası olan www.eBookstore.tandf.co.uk adresinden satın alınabilir.

Eser, 224 sayfa (+xviii) ve her biri ayrı ayrı olarak ele alınabilecek iki bölümde 11 üniteden oluşmaktadır. Kitabın önemli bir bölümü de nitel araştırmalarda kullanılabilecek örnek form ve örnek durumları yansıtan eklerden oluşmaktadır. Bu formlar arasında, *Araştırma protokolü örneği*, *Katılımcı bilgi formu örneği*, *Katılım onay formu örneği*, *Araştırma Etik formu örneği*, *Örnek konferans özetleri*, *Editöre mektup örneği*, *Hakem değerlendirmesine cevap örneği* ve *Araştırma bütçesi formu örneği* gibi nitel araştırma araçları da yer almaktadır.

* Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, e-posta: mcaner@anadolu.edu.tr



Takip eden bölümde ayrıntılı olarak ele alacağımız kitabında Norton (2009), pedagojik eylem araştırması'nın aşamalarını okuyucularına örnek durumlarla ve kişisel deneyimleriyle açıklamaya çalışmıştır. Her ne kadar kitap iki bölüm halinde hazırlanmış olsa da eserin tamamı eylem araştırması alanında deneyimi az olan araştırmacılar için yayımlanabilir bir eylem araştırması desenlemesinin tüm aşamalarını tek tek ele almıştır. Eserin ilk bölümü olan ilk dört ünite eylem araştırması hakkında kuramsal bilgilere yer verilirken, beşinci üniteye başlayan ikinci bölümünde yazar gerek kendi araştırmaları gerekse varsayımsal örnek durumlar yardımıyla pedagojik eylem araştırması konusunda araştırmacılara uygulamalı bir rehber sunmaya çalışmıştır.

Birinci Bölüm: Kuramsal Altyapı

Eylem araştırmasının kuramsal altyapısı üzerine odaklanan birinci bölümde yazar, araştırma ve öğretimin bir arada ele alındığı yüksek öğretim ortamında düzenlenen pedagojik eylem araştırmasının gerekçelerini kuramsal bilgiler ışığında ortaya koymaya çalışmış, ve pedagojik eylem araştırmasının 'yansıtıcı araştırma' (reflective practice) ve 'öğrenme ve öğretmede derinlemesine araştırma' (scholarship of teaching and learning) konularıyla arasındaki yakın ilişkiyi vurgulamıştır.

Ünite 1. Putting pedagogical action research into the university context: What are the pressures? (Üniversite ortamında pedagojik eylem araştırması desenleme: zorluklar nelerdir?)

Yazar, birinci üniteye üniversite ve yüksek öğretim ortamında araştırma yapan araştırmacıların karşılaştıkları baskılar, istemler ve beklentilere değinerek kitabına bir giriş yapmıştır. Yüksek öğretimdeki akademisyenlerin araştırma desenleme noktasında karşılaştıkları güçlükleri beş varsayımsal örnek olgu üzerinden yansıtmaya çalışarak, bu örnek olgularda pedagojik eylem araştırmasının nasıl desenlenebileceğini aktarmıştır. Ayrıca ünite sonunda yansıtıcı sorular sorarak bu tür örnek durumlarda pedagojik eylem araştırmasının ne kadar uygulanıp uygulanamayacağını tartışmıştır.

Ünite 2. Why be a Reflective Practitioner? (Neden yansıtıcı uygulamacı olmalı?)

Yazar, ikinci üniteye eylem araştırmasının önemli bir boyutu ve öğrenme-öğretme sürecinin karmaşık unsurlarından birisi olan yansıtıcı uygulama (reflective practice) konusuna odaklanmış ve yansıtıcı uygulamacı (reflective practitioner) olmanın önemli nedenlerini tartışmıştır. Yazar, bu üniteye, öğrenme-öğretme sürecinde gelişmenin gerçekleşmesi için yansıtma kadar eylemin de önemli olduğunu vurgulayarak, eylem araştırmasında yansıtıcı uygulama ve yansıtıcı uygulamacı olmanın önemini iki senaryo üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Ayrıca bu bölümde okuyucuların kendi çalışmalarında yansıtıcılığı uygulayabilecekleri güvenilir ve uygulanabilir yöntemleri de sunmuştur.

Ünite 3. Why Engage with the Scholarship of Teaching and Learning? (Neden öğrenme ve öğretmede derinlemesine araştırma ile ilgilenmeli?)

Üçüncü üniteye yazar yansıtıcı uygulama (reflective practice) konusuna devam etmiş ancak bu üniteye ağırlıklı olarak, kendince önemli gördüğü, 'öğrenme ve öğretmede derinlemesine araştırma' (scholarship of teaching and learning) konusuna odaklanmıştır. Yazarın bu üniteye öğrenme ve öğretmede derinlemesine araştırma konusuna ağırlık vermesinin bir nedeni de akademisyenlere bu konuyu daha iyi tanıtmak, onun 'yansıtma' ve 'yansıtıcı uygulamacı' kavramlarıyla olan yakın ilişkisini sergilemek ve bu araştırma türünün kökenini okuyucusuna aktarmaktır. Yazar, bu ünite kapsamında ayrıca pedagojik araştırmacıların neden öğrenme ve öğretmede derinlemesine araştırma ile ilgilenmeleri gerektiği, dolayısıyla da araştırmacıların kuramsal alanyazında önemli bir yer tutan pedagojik alan bilgisini neden bilmeleri gerektiği konularına vurgu yapmıştır. Yazar, akademik dünyaya yeni adım atan okuyucularını da düşünerek, bu üniteye yeni akademisyenlerin 'uygulama yapma' ve 'uygulama yapma üzerine yoğunlaşmanın' nasıl olabileceğinin yöntemlerini de okuyucularıyla paylaşmıştır.

Ünite 4. What is the Case for Pedagogical Action Research? (Pedagojik Eylem Araştırmasının gerekçeleri nelerdir?)

Bu ünitenin ilk bölümü ağırlıklı olarak eylem araştırmasının tarihi ve kuramsal alt yapısına, eylem araştırmasının özelliğine ve eğitim alanındaki özel konumuna değinmiştir. Ünitenin ikinci bölümünde ise Pedagojik Eylem Araştırmasına yoğunlaşarak yazar, yüksek öğretimde eylem araştırması yapan uygulamacılar ile yüksek öğretim dışındaki öğretim alanlarında eylem araştırması yapan uygulamacı arasındaki farkı ortaya koymuştur. Bir başka deyişle, bu bölüm yüksek öğretimde uygulanan eylem araştırması modeli olan Pedagojik eylem araştırması yöntemini ayrıntılı olarak ele almıştır. Yazar ayrıca, üniversitelerde eylem araştırması desenleyecek araştırmacıların karşılaşılabilecekleri olası sorunları ve pedagojik eylem araştırması yönteminin başlıca avantajlarını da bu bölümde ele almıştır. Genel hatlarıyla bu ünite kitabın birinci bölümünde ele alınan eylem araştırmasıyla ilgili kuramsal bilgilendirmeden pedagojik eylem araştırması ile ilgili uygulamalı açıklamaların yer aldığı ikinci bölüme bir geçiş ünitesi özelliğindedir.

İkinci Bölüm: Uygulamalı Açıklamalar

Profesör Norton, kitabının ikinci bölümünde araştırmacılara kendi pedagojik eylem araştırmalarını desenlemede yardımcı olacak bir baş ucu rehberi sunmayı hedeflemiştir. Kitabının bu bölümünde yazar, gerek kendi çalışmaları gerekse varsayımsal örnek durumlar yardımıyla pedagojik eylem araştırmasını tüm ayrıntılarıyla okuyuculara tanıtmaya çalışmıştır.

Ünite 5. Where do you start a Pedagogical Action Research Study? (Pedagojik Eylem Araştırması nerede başlar?)

Ünitenin başlığında işaret ettiği gibi, yazar bu ünitenin ilk bölümünde genel anlamda eylem araştırmasının nasıl yapılacağı üzerinde durarak, eylem araştırmasının dört temel döngüsü olan 'planlama', 'eylem', 'gözlem' ve 'yansıtma' döngülerini ele almıştır. Yazar ünitenin ikinci bölümünde ise pedagojik eylem araştırması üzerinde yoğunlaşarak, bu tür eylem araştırması desenleme aşamalarını ele almış ve pedagojik eylem araştırması için önerdiği beş döngüyü ayrıntılı olarak tartışmıştır. Pedagojik eylem araştırmasının döngülerini 'sorunu tanımlama', 'sorunu çözme yolları üzerine düşünme', 'düşünceleri eyleme dönüştürme', 'çıktıları değerlendirme' ve 'uygulamayı değiştirme' olarak tanımlamış ve tüm bu döngüleri kendi araştırmalarına dayalı varsayımsal bir durum örneği ile açıklamıştır. Ayrıca yazar, ünitenin sonunda eylem araştırması ile ilgili pratik bilgilere ulaşılabilecek kaynak ve okuma listesine de yer vermiştir.

Ünite 6. What are the Most Suitable Research Methodologies? (Uygun araştırma yöntemleri nelerdir?)

Altıncı ünitenin ilk bölümünde, beşinci üniteye ayrıntılı olarak ele alınan pedagojik eylem araştırması kısaca tekrar ele alınmış ve pedagojik eylem araştırması'nın temel amaçları vurgulanmıştır. Yazar bu bölümde eylem araştırmasında araştırma protokolünün önemini vurgulayarak, Ek B de ayrıntılarını verdiği örnek bir araştırma protokolünü okuyucularına sunmuştur. Altıncı ünitenin ikinci bölümünde ise nitel araştırma yöntemlerinden en sık kullanılan 'anket' (*survey research*), 'deneysel araştırma' (*experiments*), ve 'gözlem' (*observation studies*) odaklı araştırma yöntemlerinin temel özelliklerini ve çeşitlerini açıklayarak bu tür araştırmalarda sıklıkla kullanılan tematik analiz (*thematic analysis*) ve içerik analizi (*content analysis*) yöntemlerinin başlıca özelliklerini açıklamıştır. Yazar ayrıca, eylem araştırması desenleyecek araştırmacıların bu yöntemleri daha iyi anlayabilmesi için varsayımsal senaryolar üzerinden bu yöntemleri örneklere çalışmıştır. Altıncı ünitenin son bölümünde ise yazar eylem araştırmasında kullanılan istatistiksel işlemler üzerinde durarak, bunlardan korelasyon tekniğini okuyucularına açıklamıştır.



Ünite 7. How can you analyse qualitative data in pedagogical action research? (Pedagojik eylem araştırmasında nitel veri analizi nasıl yapılır)

Yazar yedinci ünitenin giriş bölümünde nitel ve nicel araştırma yöntemleri ile ilgili tartışmaları bilimsel pozitivist paradigma, sanatsal paradigma ve her iki paradigmanın birlikte kullanıldığı yaklaşımlar doğrultusunda kısaca ele almış ve her iki yaklaşımı Ek C'ye gönderme yaparak örnek durum çalışmaları üzerinden örneklendirmiştir. Yazar bu ünite de nitel analiz yöntemleri üzerine yoğunlaşarak nitel araştırma yöntemlerinden en sık kullanılan ve birbirleriyle yakından ilişkili olan tematik analiz (*thematic analysis*) ve içerik analiz (*content analysis*) yöntemlerini örneklerle açıklamış ve bu analiz yöntemlerinin her aşamasını ayrıntılı olarak okuyucularına aktararak yayımlanabilir kalitede bir pedagojik eylem araştırması desenleyebilmeleri için oldukça yararlı bilgiler vermiştir.

Ünite 8. How can you analyse quantitative data in pedagogical action research? (Pedagojik eylem araştırmasında nicel veri analizi nasıl yapılır)

Sekizinci ünite de yazar, pedagojik eylem araştırmasında kullanılacak nicel verilerin analizlerinin nasıl yapılabileceğini ele alarak, araştırmalarda sıklıkla kullanılan istatistiksel analiz yöntemlerinden betimsel istatistik (*descriptive statistics*) ve çıkarımsal istatistik (*inferential statistics*) konularında ayrıntılı bilgi vermiştir. Yazar ayrıca, her iki istatistiksel analiz yöntemi arasındaki farkı kısaca vurgulayarak, istatistiksel testlerden anlamlılık (*testing for significance*) ve olasılık (*probability*) testleri hakkında bilgi verdiği bu ünite de hangi durumlarda parametrik hangi durumlarda da parametrik olmayan testlerden faydalanılabileceğinin ip uçlarını okuyucuya vermiştir.

Yazar bu ünite de betimsel istatistik alt başlığı altında merkezi eğilim ölçüleri (*measures of central tendency*), yayılım ölçüleri (*measures of dispersion*) ile sıklık hesaplama ölçülerini (*measures of frequency counts*) ele almış, çıkarımsal istatistik alt başlığı altında da korelasyon testleri, farklılık testleri ve uyum iyiliği testi gibi önemli istatistiksel araçların kullanımları ve hesaplamaları hakkında bilgi vermiştir.

Ünite 9. How can you develop and adapt pedagogical research tools? (Pedagojik araştırma araçlarını nasıl geliştirebilir ve uyarlayabilirsiniz?)

Dokuzuncu ünite de yazar bilinen araştırma araçlarının pedagojik eylem araştırmasında nasıl kullanılabilceğinin yollarını örneklerle göstermiştir. Örneğin, görüşme yönteminin sormaca yöntemine nasıl uyarlanabileceğini ya da yazılı toplanan cevapların öğrenme ve yansıtmacı değerlendirme kapsamında nasıl ele alınabileceğini örneklerle okuyucuya sunmuştur.

Ünite 10. What are the ethical issues involved in pedagogical action research? (Pedagojik eylem araştırması kapsamındaki etik sorunlar nelerdir?)

Her ne kadar onuncu ünite pedagojik araştırmalarda karşılaşılabilecek etik ikilemlere odaklanmış olsa da, yazar ünitenin ilk bölümünde araştırma, alanyazında genellikle birbirinin yerine kullanılan pedagojik araştırma, pedagojik eylem araştırması ve öğrenme ve öğretmede derinlemesine araştırma kavramlarını da kısaca ele almıştır. Yazar ayrıca eylem araştırmasında sıklıkla karşılaşılan etik sorunları aşmak için kullanılacak katılım formu, anonimlik, gizlilik ve zarardan korunma formları örneklerini de başlıca etik ilkeler alt başlığında okuyucularla paylaşmış ve bu formların örneklerini ilgili eklerde okuyucusuna sunmuştur.

Ünite 11. Going public: How can you grow the influence of your findings? (Halka açılma: bulgularımızın etkisini nasıl arttırabilirsiniz?)

Kitabın son ünitesi olan onbirinci üniteye yazar araştırma bulgularının duyurulması ve araştırma bütçesi oluşturma yolları üzerinde yoğunlaşmıştır. Araştırma bulgularının yayımlanmasının önemini vurgulayan yazar, yapılan bir pedagojik eylem araştırmasının sonuçlarının bir konferans yada akademik dergide yayımlanmadığı durumlarda o araştırmanın sıradan program iyileştirme çabasından başka bir şey olamayacağını iddia etmektedir. O nedenle bu üniteye bir araştırmayı makaleye yada konferans sunusuna dönüştürmeyi adım adım açıklamaya çalışmış ve bu süreçte araştırmacılara yardımcı olabilecek ip uçlarını okuyucusuyla paylaşmıştır. Bu ünitenin son bölümü ise örnekler yoluyla araştırma bütçesi oluşturma ile ilgili temel ilkeler üzerine odaklanmıştır. Araştırma bütçesi ve fonu yönetimi ile ilgili form örnekleri de ilgili eklere gönderimler yapılarak okuyucuya örneklendirilmiştir. Ünite sonunda nitel ve pedagojik eylem araştırmalarına yer veren akademik dergilerin ayrıntılı listesi ve yayımlama süreciyle ilgili kaynakçaya da yer verilmiştir.

Sonuç

Profesör Lin S. Norton'un "Action Research in Teaching and Learning: A Practical Guide to Conducting Pedagogical Research in Universities" adlı kitabı, üniversite ortamında eylem araştırması düzenlemeyi amaçlayan araştırmacı ya da uygulamacıların yararlanabileceği bir çok yararlı bilgi içermektedir. Eylem araştırması hakkında ayrıntılı bilgiye ulaşmak isteyen tüm araştırmacılara yukarıda kısaca özetlenen üniteleri daha ayrıntılı olarak incelemeleri önerilebilir, çünkü üniteler kapsamlı olarak incelendiğinde kuramsal temelleri olan işe yarar bir çok bilgiye ulaşılabilir. Kitabın Ekler bölümü ise yüksek öğretim ortamlarında yapılacak eylem araştırmasının nasıl planlanacağı, desenleneceği, ve yürütüleceğinin ana esaslarını örnekler ile okuyucuya sunmaktadır.

Kitabın dili İngilizce olmakla beraber, yazarın benimsediği kitabi olmayan kişisel anlatım biçimi, ve örneklerle pedagojik eylem araştırmasını açıklaması bu eserin okuyucu dostu bir rehber kitap özelliğinde olmasına yardımcı olmuştur. Yazarın eserde işlenen konuların daha iyi kavranması adına varsayımsal örnek durumlar ve senaryolar kullanması da eserde ele alınan konuların daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Örnek durumlar ve senaryolar yoluyla yazar kendi eylem araştırması desenleme sürecinde yaşadığı sorunları okuyucuya yansıtmış ve böylece kendi ortamlarında eylem araştırması desenleyecek deneyimsiz araştırmacılara karşılaşılabilecekleri olası sorunlar konusunda bir ön uyarı yapmaya çalışmıştır.

Genel hatlarıyla Norton'un bu eseri, üniversite ve yüksek öğretim ortamlarında öğrenme ve öğretme ile uğraşan araştırmacılar için uygulamalı bir kaynak ve rehber kitap olma hedefine uygun olarak hazırlanmıştır. Bu eser, yüksek öğretim ortamında nitel araştırma özellikle de eylem araştırması desenleyecek tüm araştırmacı ve akademisyenler için tavsiye edebileceğim oldukça değerli bir eserdir.

KAYNAKÇA

Kuzu, A. (2009). Öğretmen yetiştirme ve mesleki gelişimde eylem araştırması. *The Journal of International Social Research*, 2(6), 425-433.

Norton, L. S. (2009). Action Research in Teaching and Learning: A Practical Guide to Conducting Pedagogical Research in Universities. Abingdon: Routledge.

Smith, K. & Sela, O. (2005). 'Action research as a bridge between pre-service teacher education and in-service professional development for students and teacher educators', *European Journal of Teacher Education*, 28:3, 293- 310.

Sosyal Bilimler Dergisi Makale Yazım Kuralları

Editorial Policy and Guidelines

AMAÇ VE KAPSAM

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sosyal bilimler ve eğitim bilimleri alanlarındaki bilimsel çalışmaları yayımlayan hakemli bir dergidir. Önceden yayımlanmış, yayımlanmak üzere kabul edilmiş ve yayımlanmak için değerlendirilmekte olan yazılar değerlendirmeye alınmaz. Derginin dili Türkçe'dir; ancak İngilizce, Almanca ve Fransızca yazılar da yayıma kabul edilebilir. Yayımlanan yazıların sorumluluğu tümüyle yazar(lar)a aittir. Yazardan düzeltme istenilmesi durumunda, düzeltmenin en geç 3 ay içinde yapılarak Sosyal Bilimler Dergisi sekreterliğine ulaştırılması gerekmektedir. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*'nde aşağıda belirtilen özellikleri taşıyan yazılar yayımlanabilir:

1. Derleme: Belli bir konuda yakın zamana kadar yapılmış bilimsel çalışmaların kapsamlı derlemesi.

2. Araştırma Makalesi: Özgün araştırmaları tanıtan ve sonuçlarını sunan bilimsel formatta yazılmış makale.

3. Editöre Mektup: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayımlanmış yazılar ile ilgili yorum, eleştiri ve düzeltmeler.

4. Kitap Tanıtımı

YAZIM KURALLARI

1. Öneri yazılar A-4 veya 8.5"x11" boyutundaki kağıda en az 1.5 en çok çift aralıklı olarak yazılmalıdır. Yazılar okunabilecek koyulukta basılmalı ve çoğaltılmalıdır. Sayfa kenar boşlukları en az 2 cm olmalıdır. Sayfaların altına veya üst sağ köşesine sayfa numarası konmalıdır. Font büyüklüğü en az 10 punto olmalıdır.

2. Öneri yazının ilk sayfasında yazının başlığı, yazarların adları ve kurumları, öz ve anahtar kelimeler (en az 3, en çok 7) bulunmalıdır. Yazı başlığı, öz ve anahtar kelimeler, hem Türkçe hem de İngilizce olarak verilmelidir. Yazışmaların yapılacağı adres dipnot ile belirtilmeli ve yazarın açık posta adresi yanında, varsa faks numarası ve elektronik posta adresi de verilmelidir. İlk sayfada ayrıca, dipnot olarak çalışmayı destekleyen kuruluşlar, vb. de belirtilebilir.

AIM AND SCOPE

Anadolu University Journal of Social Sciences is a refereed journal which publishes original papers in the field of social sciences and educational sciences. Manuscripts, which have been published previously, accepted for publication, or currently being considered for publication elsewhere, will not be considered. The language of the journal is Turkish; however, papers in English, German and French will also be considered for publication. The authors are solely responsible for the ideas and opinions expressed in the articles, of which Anadolu University cannot be held responsible. When corrections are asked after the blind review of a submitted manuscript, authors are expected to do necessary corrections and return the final version for reconsideration to the secretariat of editorial board within three months of receipt. The following manuscripts can be published in *Anadolu University Journal of Social Sciences*.

1. Reviews: An updated comprehensive review of scientific studies on a particular subject.

2. Research Articles: Articles written in scientific format presenting original research with findings and conclusion.

3. Letters to Editor: Comments, critiques and corrections on previously published papers in Anadolu University Journal of Social Sciences.

4. Book Reviews

GUIDELINES

1. Manuscripts should be printed on A4 or "8.5 x 11" papers with a minimum of 1.5 and a maximum of double line spacing. Margins on the page should be at least 2 cm. Page numbers should be inserted at the bottom or in the upper right corner of the page. Font size should be at least 10 pt.

2. First page of the manuscripts should include title of the study, authors' names and institutions, abstract and keywords (min. 3, max. 7). Titles, abstracts, and keywords should be provided in both English and Turkish. Correspondence address should be indicated by a footnote and, if available, correspondent author's full mailing address, fax number and e-mail address should also be provided. In addition, supporting agencies or information on grants received, etc. can also be given by a footnote on the first page.

3. Öz, derleme ve araştırma makaleleri için 200 ve editöre mektup için 50 kelimeyi aşmamalıdır. Özde denklem, atıf, standart dışı kısaltmalar, vb. yer almamalıdır.

4. Yazı, Giriş bölümüyle ikinci sayfadan başlamalı ve uygun bölümlere ayrılmalıdır. Bölümler, ardışık olarak numaralandırılmalıdır. Bölüm başlıkları numaralarıyla birlikte büyük harflerle ("1. GİRİŞ" şeklinde) yazılmalıdır. Gerekli durumlarda bölümler alt bölümlere ayrılabilir. Alt bölümler, her bölüm içinde bölüm numarası da kullanılarak "1.1", "1.2" şeklinde numaralandırılmalıdır. Alt bölüm başlıkları numaralarıyla birlikte her kelimenin ilk harfi büyük olacak şekilde sola dayalı olarak yazılmalıdır. Son bölüm, Sonuç(lar)/ Tartışma bölümü olmalı ve bu bölümü takiben Kaynakça ile varsa Teşekkür ve Ekler yer almalıdır.

5. Öneri yazılar, şekil ve tablolar dahil, 40 sayfayı ve editöre mektuplar 10 sayfayı aşmamalıdır.

6. Notasyon ve kısaltmalar ilgili bilim alanının standart notasyon ve kısaltmaları olmalı veya metin içinde ilk geçtiği yerde tanımlanmalıdır. Gerekli durumlarda, notasyon ve kısaltmalar Giriş bölümünde veya bu bölümü izleyen ayrı bir bölüm içinde verilebilir.

7. Tüm çizimler, haritalar, grafikler, fotoğraflar, vb. şekil olarak değerlendirilmelidir. Her şeklin bir örneği öneri yazıya eklenmelidir. Baskıya hazır özgün şekiller yazı basıma kabul edildikten sonra gönderilmelidir. Şekiller, ardışık olarak numaralandırılmalıdır. Bunlara metin içinde "Şekil 1." şeklinde atıfta bulunulmalıdır. Her bir şekil için uygun bir başlık kullanılmalı ve başlık şeklin altına numarasıyla birlikte yazılmalıdır.

8. Tablolar ardışık olarak numaralandırılmalıdır. Tablolara metin içinde numaralarıyla "Tablo 1." şeklinde atıfta bulunulmalıdır. Her bir tablo için uygun bir başlık kullanılmalı ve bu başlık tablonun üzerine numarasıyla birlikte yazılmalıdır.

9. Metin içinde başka eserlere yapılan atıflar;

• Yazar soyadı, yıl ve sayfa kullanılarak "(Yazar, 1999, s.113)" şeklinde yapılmalıdır.

• İki yazarlı eserlerde iki yazarın soyadı "(Yazar ve Yazar, 2000, s.120)" şeklinde kullanılmalıdır.

• Daha çok yazarlı eserler, yalnızca ilk yazarın soyadı verilerek "(Yazar, vd., 2000, s.120)" şeklinde kullanılmalıdır.

• Atıfta bulunan eserler Kaynakça bölümünde ilk yazarın soyadına göre alfabetik liste olarak sıralanmalıdır.

3. Abstracts should not exceed 200 words for reviews and research articles, and 50 words for letters to editor. Equations, citations, uncommon abbreviations, etc. should not be included in the abstract.

4. The manuscripts should start with the Introduction on the second page, and should be divided into appropriate sections. Sections should be numbered consecutively. Section headings should be written in upper case with their numbers (i.e., 1.INTRODUCTION) and aligned in the center. Sections can be divided into subsections if necessary. Subsections should be numbered as (1.1), (1.2), etc., using the section number. Subsection headings should be given with their numbers and aligned left, in addition first letter of each word should be capitalized. Final section should be Conclusion(s)/ Discussion. References and, if any, Acknowledgements and Appendices should follow this section.

5. Manuscripts should not exceed 40 pages for reviews and research articles, including figures and tables, and 10 pages for letters to the editor.

6. Non-standard notations and abbreviations should be defined in the text whenever they are used. Alternatively, they can be defined in the Introduction or in a following section.

7. All drawings, maps, graphics, photographs, etc. should be regarded as figures. A copy of each figure should be attached to the manuscript. Original figures which are ready for reproduction should be sent upon the acceptance of the manuscript. Figures should be numbered consecutively. They should be referenced in the text such as (Figure 1). An appropriate caption should be used for each figure and typed on a separate page with the figure number.

8. Tables should be numbered consecutively. They should be referenced in the text such as (Table 1). An appropriate caption should be used for each table and typed at the top of the table with the table number.

9. References should be made in-text form of citation;

• This option consists of a parenthetical reference in the text-whenver possible with the last name of the author(s) or editor(s), the year(s) of the publication(s), and the page reference(s). For example: (Author, 2000, p.120).

• For publications with two authors, surnames of both authors should be used (i.e. Author and Author, 2000, p.120).

• Publications having more than two authors should be cited by giving only the surname of the first author and by typing the year and page number in the same manner (i.e. Author et al., 2000, p.120).

- İlk yazarı aynı olan eserlerde sıralamayı belirlemek için sırasıyla ikinci ve daha sonra gelen yazarların soyadları kullanılmalıdır.
- Tüm yazarları aynı olan eserler yılına göre eskiden yeniye doğru sıralanmalıdır.
- Tüm yazarları ve yılları aynı olan eserler ise yılın sonuna eklenen küçük harfler kullanılarak "1999a" ve "1999b" şeklinde birbirlerinden ayrılmalıdır.
- İlk yazarı ve yılı aynı olan üç ve daha fazla yazarlı eserler de aynı şekilde ayrılmalıdır.
- Kaynakçada tüm yazarların soyadları ve diğer adlarının ilk harfleri yer almalıdır. Kaynaklar aşağıdaki örneklere uygun olarak yazılmalıdır:

Doğru Halime (2001). Karacahisar Kalesi ve Osmanlı Devletinin Kuruluşundaki Önemi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1(1): 105-127.

White, L. (1995a). *Universal Grammar*. The MIT Press, Cambridge, Mass.

White, L. (1995b). Some influences on the structure of interlanguage phonology. *IRALI*8(2), 139-52.

White, L. ve Manzini, M.R (1987). The acquisition of parametrized grammars: subjacency in second language acquisition. *Second Language Acquisition* 7(1), 43-68.

White, L. , Wexler, K. ve Tarone, E. (1985). *Sonority constraints on prosodic structure*. Stanford University Press: Stanford.

Lynch, Tim (1997). DS9 Trials and Triable-ations Review. In *Psi Phi: Bradley's Science Fiction Club (Online)*. Peoria, IL: Bradley University, 1996 (erişim tarihi 8 Ekim 1997) (<http://www.bradley.edu/campusorg/psiphi/DS9/ep/503r.html>).

Zwick, Jim Anti-Imperialism in the United States, 1898-1935, <http://www.rochester.ican.net/fjzwick/ai198-35.html> (erişim tarihi 28 Ekim 1997).

Yayımlanmamış çalışmalar da gerekirse Kaynakça'ya eklenebilir.

• Cited publications should be given in the Reference list at the end of the article in alphabetical order according to the surnames of the first authors.

• Publications of the same first author should be sorted according to the surname of the second and following authors.

• Publications of the same authors should be sorted according to their publication years from old to new.

• Publications, which have the same authors and publication years, should be distinguished in the text by using lower case letters such as (1999a) and (1999b).

• Publications having three or more authors and same years should be distinguished in the same manner.

• The references should be complete, including all author's surnames and initials, the title of the publications, the year, page number, and publisher. References should be written according to the following examples:

Doğru Halime (2001). Karacahisar Kalesi ve Osmanlı Devletinin Kuruluşundaki Önemi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1(1): 105-127.

White, L. (1995a). *Universal Grammar*. The MIT Press, Cambridge, Mass.

White, L. (1995b). Some influences on the structure of interlanguage phonology. *IRALI*8(2), 139-52.

White, L. and Manzini, M.R (1987). The acquisition of parametrized grammars: subjacency in second language acquisition. *Second Language Acquisition* 7(1), 43-68.

White, L. , Wexler, K. and Tarone, E. (1985). *Sonority constraints on prosodic structure*. Stanford University Press: Stanford.

Lynch, Tim (1997). DS9 Trials and Triable-ations Review. In *Psi Phi: Bradley's Science Fiction Club (Online)*. Peoria, IL: Bradley University, 1996 (Date of access: October 8, 1997) (<http://www.bradley.edu/campusorg/psiphi/DS9/ep/503r.html>).

Zwick, Jim Anti-Imperialism in the United States, 1898-1935, <http://www.rochester.ican.net/fjzwick/ai198-35.html> (erişim tarihi 28 Ekim 1997).

Unpublished studies can also be included in the References, if necessary.

MAKALE YAYIN SÜRECİ

1. Makale, 5 kopya çıktı ve 1 CD olarak Sosyal Bilimler Dergisi sekreteryasına bir üst yazı ile birlikte elden ya da posta yoluyla teslim edilmelidir. Üst yazı, yazarın adını, adresini, telefon numarası ve e-posta adresini içermeli; bunun yanında, makalenin daha önce hiçbir yerde yayımlanmadığını ve halihazırda incelenmek üzere başka herhangi bir yere gönderilmemiş olduğunu belirtmelidir.
2. Makale, MS Word yazılımı kullanılarak ve Derginin yazım kurallarına uygun bir şekilde yazılmalıdır.
3. Makalenin JEL kodu, makalenin öz kısmında anahtar kelimelerden sonra belirtilmelidir. Jel kodu için http://www.aeaweb.org/journal/jel_class_system.php internet adresine bakılabilir.
4. Alınan makale, Sosyal Bilimler Dergisi tarafından şekil incelemesi sonrasında baş editöre ulaştırılır.
5. Baş editör tarafından incelenen makale, konusuna göre ilgili editöre iletilir.
6. Editör, makaleyi inceleyerek hakemleri önerir.
7. Baş editör ve/veya editör önerilen makaleyi hakemlere göndermeden reddedebilir.
8. Baş editör ve editör tarafından uygun görülen makale, değerlendirilmek üzere önerilen hakemlere Dergimiz tarafından gönderilir.
9. Hakem raporlarına göre yazar(lar)a bilgi verilir.

SUBMISSION GUIDELINES AND PUBLICATION STEPS

1. Prospective authors should submit five print copies and one electronic copy (in a CD or a data diskette) of the manuscripts to the Secretariat of the Anadolu University Journal of Social Sciences in person or by post along with a cover letter. The cover letter should indicate the name, address, telephone number and e-mail address of the corresponding author, and also should state that the article has not been previously published and that it is not currently under consideration elsewhere.
2. The manuscripts should be written in MS Word and formatted as stated in the guidelines.
3. The JEL codes of the papers should be given in the abstract after the Keywords. For assistance on JEL codes please refer to http://www.aeaweb.org/journal/jel_class_system.php.
4. The secretariat of the Journal submits the manuscripts to the editor-in-chief after reviewing format requirements.
5. Subsequent to examination of the content, the editor-in-chief redirects the manuscripts to relevant editor.
6. The editor, assesses the submitted manuscripts and recommends relevant referees for review.
7. The editor-in-chief and/or the editor could reject submitted manuscripts without sending them to referees.
8. The AUJSS of the Journal then sends the manuscript which are deemed appropriate for review by the editor-in-chief and the editor, to recommended referees for review.
9. Prospective authors are informed by the secretariat about the review reports of the referees.